KATHOLIEKEN EN FASCISME IN NEDERLAND
1920—1940

PROMOTOR:
PROF. DR. L. J. ROGIER

KATHOLIEKEN EN FASCISME
IN NEDERLAND
1920-1940

PROEFSCHRIFT
TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN
AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE NIJMEGEN
OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS T. A. BIRRELL,
HOOGLERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN,
VOLGENS HET BESLUIT VAN DE SENAAT
IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP 10 JULI 1964
DES NAMIDDAGS TE VIER UUR

door

LEONARDUS MARTINUS HENRICUS JOOSTEN
geboren te Neerkant

1964
UITGEVERIJ PAUL BRAND
HILVERSUM—ANTWERPEN

AAN MIJN OUDERS

I N H O U D

INLEIDING 9
I. DE KATHOLIEKE HERSTELBEWEGING 21
II. HET RELIGIEUS RADICALISME . . 68
III. KATHOLIEK NON-CONFORMISME . 126
IV. 'KATHOLIEK' FASCISME 211
V. ZWART FRONT EN NATIONAAL FRONT . . 249
VI. HET VERDINASO 329
SAMENVATTING 364
SOMMAIRE . . 370
LIJST VAN BRONNEN EN LITERATUUR . . 376
AANTEKENINGEN 389
VERKLARING DER GEBRUIKTE AFKORTINGEN . 448
PERSONENREGISTER . . 449

INLEIDING

De eerste wereldoorlog bracht in vele opzichten een breuk teweeg met het verleden. Veel van wat de mens in de vorige eeuw aan onaantastbaar gewaande zekerheden rond zich had opgebouwd, bleek voor de geschokte generatie na deze oorlog plots zeer problematisch. De triomfstemming der wetenschap was danig bekoeld, nu gebleken was, dat haar vindingen hadden bijgedragen tot een weergaloze destructie. Deze wijziging voltrok zich op elk terrein des levens. De literatuur - vrij nauwkeurige spiegel van een tijdsbeeld - richtte haar aandacht van een met nevelig waas omgeven neo-romantiek af en wenste niet meer de verschijningsvorm, maar voor alles het karakter en de kern der dingen weer te geven ,1 De politieke revoltes in Midden- en Oost-Europa schenen zelfs een ogenblik een weerslag te hebben in Nederland door het optreden van de socialistische voorman Troelstra .2 Zijn oproep tot revolutie begunstigde echter een reeks van sociale voorzieningen, die in andere omstandigheden op krachtig verzet zouden hebben gestuit, maar nu met aandoenlijke bereidwilligheid werden geaccepteerd als zoenoffer aan de dreigende socialistische moloch. Nauwelijks van de schrik bekomen, schaarden zich echter de conservatieve elementen samen in een rechtse reactie, die naast spijt over het verloren terrein ook haar

vaste besluit te kennen gaf voor geen links geweld meer te zullen
wijken.2a Het verlies van oude waarden en normen wekte onder de
jongeren opstandigheid en verbittering tegen de oudere generatie. 8
In deze op drift geraakte samenleving keerde zich in vele landen
een stroming tegen de democratie, waarin liberalistisch individualis-
me en communistische klassenstrijd de gemeenschap heetten te ver-
scheuren. Deze beweging kreeg in de loop der jaren en in verschil-
lende landen andere namen, zoals herstelbeweging, revolutie van
rechts, action française, falangisme en fascisme, maar alle waren
uitingen van soortgelijke geest en gedachte.

Het fascisme is ontstaan in Italië en gegrondvest door Benito
Mussolini. Deze was jarenlang een vooraanstaand socialist, maar met
uitgesproken nationalistische sympathieën. Dit nationalisme bracht
hem ertoe tijdens de eerste wereldoorlog te pleiten voor deelneming
van Italië aan de oorlog tegen Duitsland, hetgeen zijn royement als
lid van de socialistische partij ten gevolge had. Tijdens de oorlog
diende Mussolini als 'bersagliere' in het Italiaanse leger en gaf hij
opvallende blijken van moed en strijdlust. De vrede van Versailles,
9
die Italië onevenredig weinig compensaties bood voor de in de oor-
log geleden verliezen en doorstane ellende, betekende voor Musso-
lini en vele andere oudstrijders een grote teleurstelling. Tegelijker-
tijd begon hij in het door hem in 1914 - na het verlaten van de
socialistische partij - gestichte blad 'Popolo d'Italia' een felle cam-
pagne tegen het groeiende bolsjewisme, dat op grote meetings leu-
zen als 'abbasso l'Italia!' propageerde. Teneinde aan zijn campagne
tegen het opdringende bolsjewisme de nodige stootkracht te ver-
schaffen, organiseerde Mussolini vanaf 23 maart 1919 zijn aanhang
in de zogenaamde 'fasci di combattimento", met welke knokploegen
de duce spoedig school maakte bij andere rechts-revolutionaire be-
wegingen in het buitenland. Deze fasci werden in hoofdzaak ge-
vormd door oudstrijders, door Mussolini de 'aristocratie der loop-
graven' genoemd. Deze fasci hanteerde de duce - als een moderne
condottiere - voor het organiseren van strafexpedities tegen de
socialisten en de hen beschermende autoriteiten. Daarmee introdu-
ceerde hij het spoedig in rechts-revolutionaire kringen welbekende
handtastelijke, eigengerechtigde, gewapende optreden, de terreur van
de straat, als middel om aan politieke eisen kracht bij te zetten.
Dit middel bleek effectiever, naarmate de sociale onrust in Italië
toenam en de verschillende, elkaar snel afwisselende, parlementaire
regeringen minder in staat waren de orde te handhaven. 4

In de betrekkelijk korte periode van 1919 tot 1922 wist Mussolini
met deze scharen de overwinning te behalen, die uitliep op de vesti-
ging van de fascistische dictatuur in Italië. Deze snelle zegepraal
moet worden toegeschreven aan een complex van factoren. In de
eerste plaats trok het fascisme veel aanhang uit de middengroepen
der bevolking, die van oudsher door sterke nationalistische sympa-
thieën werden gedreven. Voorts sloten zich vele socialisten aan, die
teleurgesteld waren over het échec van hun sociaal-economische
experimenten in de chaotische na-oorlogse jaren en daarna in het
defensief waren gedrongen. Vervolgens deed zich de aantrekkings-
kracht gelden van het geweld en de fysieke kracht der fascistische
knokploegen op de massa. De laatste factor - vooral van psycholo-
gische betekenis - speelde later ook een belangrijke rol en gaf zelfs
de laatste beslissende stoot, die leidde tot de machtsovername door
de nazi's in Duitsland. 5 Tenslotte was er het opportunistische karak-
ter van het fascistische program, dat zich kon aanpassen aan regio-
nale omstandigheden en zo tegelijk contacten onderhouden met
linkse en rechtse groeperingen, met republikeinen en monarchisten,
met reactionairen en progressieven.

Bij de verkiezingen van april 1921 stelden zich ook de fascisten

verkiesbaar; zij verwierven bij die gelegenheid onder leiding van
Mussolini 32 van de 529 zetels in het parlement. In november 1921
10
werd op een congres te Rome Mussolini's beweging - overigens
niet zonder tegenstand - omgezet in een partij, de Partito Nazionale
Fascista, teneinde een straffere organisatie mogelijk te maken en
beter het hoofd te kunnen bieden aan de tegen het fascisme gerichte
regeringsmaatregelen.β Deze consolidatie van beweging in partij
deed overigens geen afbreuk aan de fascistische, revolutionaire actie.
De partij vormde als het ware een staat in de staat en stuurde regel
recht aan op een overname van de macht. Daartoe steunde Musso
lini op zijn gewapende kerntroepen - de squadre, die later als strijd
organisaties de fasci hadden vervangen -, de partij-afdelingen en
de fascistische vakverenigingen. Vanaf september 1922 werd zorg
vuldig een plan van actie voorbereid en ten uitvoer gebracht ter
bereiking van het doel. Teneinde geen onnodige weerstanden op te
roepen werden herhaaldelijk tactische zwenkingen uitgevoerd, waar
door programmatische en 'ideologische' wijzigingen vereist waren.
In dit verband is wel gesproken van het kameleonkarakter van het
fascisme. Karakteristiek voor deze opportunistische instelling is Mus
solini's standpunt tegenover de monarchie, die hij - hoewel oor
spronkelijk een uitgesproken republikein - aanvaardde, omdat zij
hem van dienst was ter bereiking van zijn doelstellingen. Terwijl de
verschillende regeringen faalden in het handhaven van de openbare
orde, organiseerden de socialisten in 1922 algemene stakingen, die
een protest betekenden tegen het optreden der fascisten. De laat-
sten grepen echter krachtig in, vervingen de stakende socialisten in
de bedrijven door werkwillige fascisten en organiseerden in de in
middels bekende stijl bloedige strafexpedities tegen hun opponenten.
In deze sfeer van grote sociale onrust en bloedige botsingen tus
sen fascistische en socialistische knokploegen had de beruchte mars
naar Rome plaats. Op 28 oktober 1922 kondigde de Italiaanse rege
ring de staat van beleg af, maar de koning weigerde het desbetref
fende decreet te tekenen, daar hij bevreesd was voor een burger
oorlog. Tezelfdertijd marcheerden duizenden gewapende zwarthem-
den vanuit verschillende delen des lands Rome binnen en legden
deze stad - volgens een tevoren beraamd plan - een fascistische
bezetting op. Terwijl aldus Rome in de macht kwam van de fascis
ten, gingen dezen ook in andere delen des lands over tot de bezet
ting van de meest vitale centra van bestuur en verkeer. Onder deze
omstandigheden - terwijl het leger passief bleef - belastte de ko
ning Mussolini met de vorming van een nieuwe regering. 7 Evenals
later door de nazi's in Duitsland zou geschieden, accepteerde Musso
lini formeel de bestaande staatsinstellingen, maar slechts om aldus
de fascistische revolutie te voltooien. Door het afdwingen van de
bevoegdheid decreten uit te vaardigen met kracht van wet, door een
reorganisatie van het kiesstelsel, door intimidatie van zijn tegenstan-
11
ders onder continuering van het gewelddadige optreden der fascis-
tische militie en door moord op politieke tegenstanders, wist Mus-
solini binnen enkele jaren het fascistische régime in Italië te vesti-
gen. Begin 1925 werden de laatste niet-fascistische ministers uit de
regering verwijderd; daarmee was de fascistische dictatuur aan
Italië opgelegd. 8
De fascistische beweging werd geboren vóór de leer. De zwart-
hemden van Mussolini waren reeds enkele jaren in heftige, fysieke
gevechten gewikkeld met hun tegenstanders, voordat pogingen wer-
den ondernomen om tot de formulering van een fascistische ideolo-
gie te komen. Toen het fascisme - geboren uit de behoefte aan
actie - zich uitbreidde en grote massa's moest stuwen in fascistische
richting, erkende Mussolini pas de noodzaak zijn beweging een

'corps de doctrines' te geven 'sous peine de mourir, ou pis encore, de se suicider.' Deze doctrine diende overigens geen richtsnoer te zijn voor de eeuwigheid, want de toekomst achtte hij daarvoor te mysterieus en te onvoorzienbaar. Niettemin pleitte hij al in 1921 voor het scheppen van een 'filosofie van het fascisme', hoewel hij op dat moment nog erkende, dat dit begrip voor zijn beweging wat zwaar zou kunnen heten. In geen geval zou deze doctrine echter afbreuk mogen doen aan het temperament van strijdbaarheid, dat hij als de bijzondere karakteristiek van het fascisme bestempelde. Daarom diende zijn beweging Mazzini's woorden 'Pensée et Action' tot devies te nemen. fl

Deze historische achtergronden van de fascistische ideologie maken het begrijpelijk, waarom het moeilijk is de inhoud ervan schematisch vast te leggen. Het fascisme is steeds meer geweest dan een doctrine; het is steeds vooral vitale impuls gebleven, waardoor het ook steeds een sterk opportunistisch karakter is blijven dragen. Ditzelfde kan trouwens ook gezegd worden van het nationaal-socialisme, waarvan - zoals Schöffer terecht citeert - de 'Weltanschauung rein verstandesmäszig nicht zu erfassen ist', want deze 'kann nicht gelehrt, er musz erlebt werden'.[10] In het navolgende wordt dan ook niet meer gegeven dan een typering van de ideologie van het Italiaanse fascisme. Daarbij zal ten behoeve van de duidelijkheid een onderscheid worden gemaakt tussen het fascisme als beweging en het fascisme als doctrine.

De beweging van het Italiaanse fascisme is te ontleden in actie en reactie. Het fascisme als reactie is steeds het meest in het oog gesprongen. Vandaar dat het ook het gemakkelijkst in negatieve zin te typeren is. Mussolini's beweging opponeerde van meet af aan krachtig tegen de beginselen en de verworvenheden van de Franse revolutie. Zo keerde het zich tegen het individualisme, dat het beschouwde als een excessieve reactie op het absolutisme van vóór

1789, en bij gevolg tegen alle stromingen en ideologieën, die in het individualisme hun oorsprong vonden: liberalisme, kapitalisme en alle democratie. Tegenover het geincrimineerde 'atomisme' van de liberalen en hun geestelijke.nazaten stelde het fascisme de staat als de alomvattende eenheid. Daarom verwierp het ook de klassenstrijdgedachte van socialisten en communisten, die tegenstellingen schiepen, waar eenheid en synthese dienden te bestaan. "

D|e fascistische beweging als 'positief' gerichte actie kenmerkte zich door sterk emotionele, voluntaristische tendensen en machtsstrevingen. De wil en de macht domineerden in deze conceptie geheel over het verstand, dat in eerste instantie niet aan de orde kwam. t2 Deze trek kwam in het partijstatuut van de Italiaanse beweging tot uiting in de zinsnede: 'l'atto precedette sempre la norma', d.i. de daad ging steeds aan de norm vooraf, hetgeen in feite inhield, dat de rechtvaardigheid in dienst stond van de macht.[13] Deze vitalistische dadendrang - de plicht tot handelen, bewegen, vechten, sterven - en de niet-verstandelijke, esthetische, emotionele motieven van zijn handelen hadden zekere raakvlakken en verwantschap met het literaire vitalisme, dat ongeveer in dezelfde jaren werd geboren .[14] Meer gerationaliseerd, noemde Mussolini dit een 'conception positive de la vie comme lutte'. De worsteling, de strijd, noemde hij de oorsprong van alles; het leven was immers vol contrasten, zoals liefde en haat, zwart en wit, dag en nacht, goed en kwaad, die nooit vanzelf een evenwicht konden vinden; in deze tegenstellingen kon slechts de strijd de weegschaal naar een van beide zijden doen doorslaan. Daarom achtte hij de strijd steeds gelegen 'au fond de la nature humaine comme une suprême fatalité'. Deze strijd kon zich weliswaar op verschillende wijzen manifesteren - in oorlog, economische wedijver en ideeënstrijd - ,

maar een strijdloos bestaan kon hij zich slechts voorstellen als 'un jour de mélancolie, de fin, de mine'.15 Aan dit vitalistische strijdbeginsel werd in het fascisme gestalte gegeven in de knokploegen, de fasci di combattimento, waarin Mussolini's supporters dit vitalistische élan naar hartelust konden uitleven. Deze opvattingen verklaren ook, waarom de duce zowel in de eerste als de tweede wereldoorlog niet van afzijdigheid wilde horen. Te behoren tot de categorie der non-belligerenten, beschouwde hij als een smaad, want het bestaansrecht der volken achtte hij slechts op de slagvelden te bewijzen.1β

Het fascisme als ideologie is eveneens te ontleden in een tweetal componenten. Deze kunnen worden aangeduid als rationeel en irra tioneel. Als rationele leer — in de loop der jaren vooral door fas cistische theoretici uitgewerkt - verkondigde het fascisme de staat als het kernstuk van zijn doctrine. Voor het fascisme was de staat

geen conglomeraat van individuen, maar een zelfstandig organisme van hogere orde, een macht, die alle vormen van zedelijk en verstandelijk leven van de mens samenvat en in zich verenigt. Deze staat is totalitair in deze zin, dat hij wil en verstand, het innerlijkste van de mens, doordringt. Mussolini noemde de staat aldus 'une discipline de toute la personne; elle pénètre la volonté comme l'intelligence (. . .) au plus intime de l'individu et dans le coeur de l'homme d'action comme du penseur'.17 In deze staatsconceptie bezitten de verschillende individuen en groepen wel een eigen functie, maar afzonderlijk geen levensvatbaarheid. Hun bestaan krijgt slechts zin en waarde door de staat, zodat Mussolini kon verklaren 'alles in de staat, niets tegen de staat, niets buiten de staat'. ^ De fascistische staat is ook absoluut, omdat hij als autonome persoonlijkheid met eigen waarde en eigen doel elk individueel bestaan en alle particuliere belangen aan zich ondergeschikt maakt en de normen van zijn gedrag in zichzelf vindt. 19

Daarom kan de staat zijn gezag ook niet ontlenen aan de individuen, maar slechts aan zichzelf. Het gezag is zijn onaantastbaar bezit. De staat is de eenheid van geest en wil van het volk, die niet gevormd wordt door de gezamenlijke individuen of een meerderheid van hen, maar door de élite. Vandaar dat in deze conceptie grote betekenis wordt toegekend aan de hiërarchie. Het fascisme vervangt de rechtsstaat - voorgesteld als de speelbal der individuen - door de machtsstaat. Het gezag wordt niet gevormd van onderop, maar van bovenaf opgelegd. Slechts de élite is - naar fascistische opvatting - bij machte inzicht in de superieure doeleinden van de staat te verwerven. Aldus werd de fascistische staat volgens streng hiërarchische beginselen ingericht, waarbij de leiding uitging van de alle verantwoordelijkheid en macht dragende dictator, die op lager plan werd geassisteerd door zijn ministers en prefecten. Uiteraard werd daartoe ook de scheiding der machten - de trias politica - verworpen en een volstrekte suprematie gegeven aan de uitvoerende macht. In overeenstemming met deze staatsconceptie werden tenslotte ook de politieke partijen ontbonden en de fascistische partijstaat ingevoerd. Aangezien de individuen slechts bestonden in staatsverband, werden ook alle persoonlijke vrijheidsrechten - als die van meningsuiting en vergadering - opgeheven. 20

De totalitaire staat van het fascisme kon zich uiteraard niet tevreden stellen met slechts het geven van leiding in politieke aangelegenheden. Daarom werd ook de gehele beroepsbevolking georganiseerd in zogenaamde corporaties. Dit corporatisme beoogde de tegenstellingen der verschillende klassen weg te nemen en te verzoenen in de eenheid van de staat. 21 In tegenspraak met de traditionele opvatting over corporaties als lichamen met zelfstandige

rechts- en handelingsbevoegdheid, waren de fascistische corporaties echter zuivere staatsorganen zonder rechtspersoonlijkheid. Voorts betekende het begrip corporatieve staat m fascistische zin niet, dat de staat in handen kwam van de corporaties, maar dat de corporaties instrumenten werden in handen van de staat. Volgens de fascistische opvattingen diende het volk zich niet in te laten met de politiek, doch slechts met het beroep. De politieke bemoeienis was het privilege van de élite. De gewone burgers vormden het productieleger, dat zorg moest dragen voor een zo hoog mogelijke nationale productie, die als één grote onderneming werd georganiseerd en ingelijfd bij de staat. Slechts de staat was bij machte alle economische en sociale tegenstellingen te overwinnen en de eenheid van alle corporaties te verwezenlijken. Daarom dienden alle corporaties ondergeschikt te zijn aan de staat, s*

De fascistische ideologie was intussen niet slechts rationeel. Als reactie op de rationalistische en positivistische levensbeschouwing van de 18e en de 19e eeuw en in overeenstemming met zijn vitalistische oorsprong werd de fascistische leer ook sterk gekenmerkt door irrationele elementen. Ondanks alle verstandelijke constructies, die later aan zijn ideologie ten grondslag werden gelegd, bleef het fascisme in eerste instantie en in wezen gedreven worden door irrationele motieven. Het stelde de intuïtieve schouwing van het geheel tegenover de logische analyse, avontuur en gevaar tegenover veiligheid, de wilde worsteling tegenover de 'vadsige' vrede, de daad tegenover de redenering, de held tegenover de denker, de macht en het geweld tegenover het recht en tenslotte de mythe tegenover de wetenschap. 23 Het fascisme pretendeerde dan ook niet slechts een politieke beweging te zijn, maar ook een spirituele revolutie. Voor de fascist was de wereld niet de materiële wereld, die aan de oppervlakte verschijnt. Tegenover de stelsels van het materialisme en het positivisme plaatste het de geest op de voorgrond. Daarom diende het leven van de fascist niet gericht te zijn op het egoïstische en momentane genoegen, maar moest hij zich belast weten met een zending van plicht, offer en ontbering, teneinde aldus een leven te veroveren, dat hem waardig was. 2* Zo noemde Mussolini het fascisme een religieuze conceptie, die de mens beschouwt in zijn betrekking tot een hogere wet, een objectieve wil, die boven het individu uitstijgt en het opvoedt tot de waardigheid van lid van een geestelijke gemeenschap. 25 Daarom werd het fascisme ook verkondigd als een geloof. Slechts een geloof kon - aldus Mussolini - inspireren tot de verhevenheid van denken en handelen, die sommigen van zijn adepten hadden bereikt. Een Nederlands fascist wees erop, dat men de onbewijsbare dogma's van het fascisme wel kon beredeneren, maar slechts de gelovige overgave zou de inspi-

ratie kunnen verschaffen om de fascistische doelstellingen te be reiken, зв In dit verband speelde ook de mythe een voorname rol. Zij was een poëtisch verhaal, dat niet op het verstand, maar op het gevoel en de verbeelding gericht was en geen redelijk antwoord wenste te geven op de laatste vragen. Zo werd de mythe gepropageerd als een pseudo-godsdienst, die de fascistische denkbeelden en praktijken de wijding moest geven van een nieuwe heilsleer, эт Als zodanig deden de mythe van de staat en de leider in brede kringen opgeld, waarbij de duce als halfgod in de rol van verlos ser kon poseren. 2 8

Nog voordat Mussolini's beweging in Italië aan de macht was gekomen, ontstonden ook in andere landen stromingen en bewegingen, die uitingen waren van met het fascisme verwante strevingen. Vooral in den beginne bedienden deze zich van geheel andere benamingen, maar naarmate Mussolini in Italië meer succes boekte, gingen velen ertoe over het predicaat fascistisch aan hun bewegin-

gen te verbinden. In Nederland werd nog jarenlang de benaming herstelbeweging gebruikt, die bedoeld was als verwijzing naar de 'restauratie', die de overwinnaars van Napoleon na 1815 in Europa in gang hadden gezet. Ook de herstelbeweging ijverde voor het liquideren van de beginselen en de verworvenheden der Franse revolutie als grondslagen voor de moderne samenleving. Zij wenste - aan de toenmalige omstandigheden aangepast - de orde van vóór 1789 te herstellen. Later is ook het begrip rechtse revolutie of revolutie van rechts enige tijd in zwang geweest. Dit geschiedde vooral, toen het te compromittant werd zijn strevingen in verband te brengen met het begrip fascisme. Na het succesvolle optreden van Hitler in Duitsland - vooral na 1933 - gingen velen tenslotte ertoe over hun ideeën onder nationaal-socialistische vlag aan te dienen.

In de loop van het hier besproken tijdvak zijn talrijke bewegingen van rechts-revolutionairen huize in Nederland ontstaan. Het aantal fascistische of nationaal-socialistische formaties van allerlei gehalte en pluimage beliep tussen de twee wereldoorlogen te onzent in totaal bijna honderd. Vele daarvan waren echter splinterpartijtjes, ontstaan uit de voortdurende ruzies en conflicten tussen figuren, die zich tot leiders van de natie wilden opwerpen, я» Ook de meer ge disciplineerde groeperingen beschikten nog altijd slechts over een betrekkelijk klein getal supporters. In deze veelheid van elkaar bekibbelende partijtjes is in de jaren dertig tenslotte wel meer teke ning gekomen. Velen concentreerden zich in de Nationaal-Socialis tische Beweging onder leiding van Ir. A. A. Mussert; anderen groe peerden zich rondom leiders, die de oude fascistische gedachte meer nabij stonden en als persoonlijkheden, door jaren van ontgoocheling

16

heen, zich staande hadden weten te houden. Voor deze studie zijn in dat verband van betekenis het Verbond van Dietsch Nationaal-Solidaristen (Verdinaso) onder leiding van Joris van Severen en Zwart Front onder leiding van Arnold Meijer.

Meermalen is zekere verwantschap geconstateerd tussen katholicisme en fascisme. ^ Deze constatering had verschillende gronden. In de eerste plaats opponeerde immers het fascisme tegen de beginselen van de Franse revolutie en met name tegen het beginsel der volkssouvereiniteit, dat ten grondlsag ligt aan de democratie. De revolutie van 1789 had ook de katholieke kerk voor grote problemen op theologisch, wijsgerig en staatkundig terrein gesteld. Kerk en revolutie verschilden fundamenteel in hun opvatting over de bestemming van de mens. De katholieke kerk predikte de grootheid van de mens door onderwerping aan God, terwijl de revolutie de mens voorhield zijn geluk te zoeken in het aardse door het ontplooien van zijn eigen mogelijkheden. Deze controverse verbreedde zich spoedig tot een tegenstelling tussen de kerk en de moderne samenleving, die de beginselen der Franse revolutie tot grondslag kreeg. S1

De houding van de kerk tegenover de moderne samenleving deed binnen het katholieke kamp gedurende heel de negentiende eeuw twee stromingen tegenover elkaar staan, die het best getypeerd kunnen worden als open en gesloten katholicisme.32 De representanten van het open katholicisme hadden een optimistische visie op de mogelijkheden van verzoening tussen kerk en moderne samenleving. De vertegenwoordigers van het gesloten katholicisme achtten zulk een verzoening verwerpelijk, omdat er met het kwaad geen accoord mogelijk is. Zij wensten slechts vrijheid voor de waarheid en daarom de mens geleid te zien door een sterk gezag, dat over deze waarheid kon waken. Begrippen ab volkssouvereiniteit en scheiding van kerk en staat, alsook de toepassing daarvan werden door deze katholieken onverbiddelijk van de hand gewezen. Ongelukkiger-

wijze heeft deze stroming in het katholieke kamp gedurende vrijwel
de gehele negentiende eeuw in de Romaanse landen de overhand ge-
had. Naarmate de moderne ontwikkeling voortschreed, drongen zij
de kerk dan ook steeds meer in een isolement en maakten zij
haar tot een eiland van conservatisme. De hier bedoelde contro-
verse heeft zich vooral toegespitst in Frankrijk, waar de revolutie
de vernietiging van de kerk scheen gezworen te hebben. Van de
zijde der voormannen van een open katholicisme heeft het intus-
sen niet ontbroken aan pogingen de kerk uit dit isolement te ver-
lossen. Kort na 1830 leden echter de pogingen van Lamennais en
diens medestanders reeds schipbreuk door de terechtwijzing, die deze
liberaal-katholieken ontvingen in de in 1832 verschenen encycliek
17
Mirari Vos van Gregorios XVI. ^ Een tweede poging tot verzoening
van kerk en moderne samenleving liep te pletter op de reactie,
die het gevolg was van de opstanden in 1848 in de kerkelijke staat,
waardoor de oorspronkelijk liberale Paus Pius IX zich plotseling
schaarde achter de machten van het behoud. De reactionaire dwang-
positie van de kerkelijke staat in de politieke eenwording van Italië
stijfde hem verder in deze houding. Daarvan getuigden zijn in 1864
verschenen encycliek Quanta Cura en de daaraan toegevoegde Syl-
labus Errorum, waarin andermaal een aantal stellingen der liberaal-
katholieken werden veroordeeld. In deze intransigente houding van
de kerk kwam pas verandering na het optreden van Leo XIII.
Deze zocht welbewust de kloof tussen kerk en moderne wereld te
dempen. Zijn pontificaat legde de grondslag voor een herleving van
het katholicisme op vele terreinen des levens. **
Opvallend is bij dit alles het verschil tussen Germaanse en Ro-
maanse landen. De door Lamennais gepropageerde liberaal-katholie-
ke opvattingen waren merendeels in landen als Nederland, Enge-
land en de Verenigde Staten reeds lange tijd gepraktiseerd. Ook na
Mirari Vos bleef deze praktijk in deze landen onverkort gehand-
haafd.3« In de Germaanse landen behoorden de katholieken in het
algemeen ook tot de ijveraars voor de democratische vrijheden van
godsdienst, drukpers, vergadering en vereniging. In de Romaanse
landen schaarde de kerk zich daarentegen vrijwel heel de negen-
tiende eeuw achter de krachten van het behoud, die tegen de de-
mocratie waren gekant. Tot een principiële aanvaarding van de
democratische staatsorde is de katholieke kerk nooit gekomen. Het
is ten hoogste uitgelopen op een modus vivendi. **
Het pontificaat van Leo XIII bevorderde in hoge mate de we-
tenschappelijke werkzaamheid onder de katholieken. Ook in dit op-
zicht legde deze kerkvorst zich toe op een dempen van de kloof
tussen kerk en wereld. Ongelukkigerwijze gingen een aantal gelo-
vigen in hun ijver daarin te ver. Zij werden later aangeduid als
modernisten. Het modernisme is een complex verschijnsel geweest,
dat in het algemeen kan worden aangeduid als een geheel van doc-
trinaire dwalingen, die rond de jongste eeuwwisseling de leerstellige
basis van het katholicisme aantastten, teneinde deze aan te passen
aan moderne behoeften. 87 Dit modernisme werd veroordeeld door
Pius X in de encycliek Pascendi van 8 september 1907. Met deze
veroordeling werd een reactie ingeluid, die weldra ontaardde in een
internationaal opgezette modernistenjacht uit naam van een 'inte-
graal katholicisme'. Spoedig werden daarom deze 'ketterse ketter-
jagers' aangeduid als integralisten. Van deze integralistische reactie
profiteerden uiteraard ook vele elementen, om hun reactionaire ge-
voelens ruim baan te geven. Daardoor gingen zij ook spoedig ver-
18
der dan de bestrijding van modernistische excessen. Het integralisme
verstikte aldus het katholieke intellectuele, culturele, sociale en poli-
tieke leven door zijn bestrijding van iedere vorm van eigentijdse

geloofsbeleving en -uiting, ook waar deze zonder bedenken bleef binnen de door geloof en kerk gestelde perken. Het keerde zich met name tegen alle neutraliteit, de democratie, het feminisme, de coëducatie, de sexuele voorlichting aan de jeugd en alles wat zich progressief noemde in politiek, kunst of wetenschap, maar prees het leidersbeginsel warm aan. Daarbij gebruikte het soms middelen, die een volkomen ontstentenis verraadden van 'elk spoor van godsvrucht'. Zijn organisatie, de 'Sapinière', bouwde zelfs een internationaal verklikkerssysteem op, dat inlichtingen over al of niet vermeende modernistische uitingen moest doorgeven aan het hoofdkwartier te Rome onder leiding van Mgr. Benigni. Genoot het integralisme onder het pontificaat van Pius X in Rome de protectie van invloedrijke Curieprelaten, kort na de troonsbestijging van Benedictas XV in 1914 werd het integralisme reeds door deze paus veroordeeld. Het had echter in vele landen zijn slachtoffers al gemaakt, se

Verscheidene auteurs hebben zekere affiniteit geconstateerd tussen het fascisme en het integralisme. з* In Frankrijk zag men aldus het samengaan van integralisten met de uit de Dreyfus-affaire ge boren Action Française van Charles Maurras. Deze beweging recruteerde zijn meeste leden uit het katholieke kamp. *· Deze studie beoogt mede een antwoord te geven op de vraag, of zulk een verband tussen integralisme en fascisme ook in Nederland bestaan heeft. Daarbij is het nationaal-socialisme welbewust buiten beschouwing gelaten. Dit is geschied op grond van verscheiden overwegingen. In de eerste plaats vertoont het fascisme naar Italiaans model een duidelijk eigen gezicht, dat wel te onderscheiden is van het Duitse nationaal-socialisme.41 Vervolgens was het nationaal-socialisme veel duidelijker voor katholieken on-acceptabel dan het fascisme. In Nederland hebben de bisschoppen b.v. wel aan alle gelovigen het lidmaatschap van nationaal-socialistische bewegingen verboden, maar een dergelijke maatregel is nooit getroffen ten opzichte van fascistische groeperingen. ^

Deze studie beperkt zich tenslotte tot Nederland, omdat in Vlaanderen veel sterker dan te onzent nationalistische motieven hebben meegespeeld bij het toetreden tot fascistische groeperingen. Aangezien deze studie tot doel heeft de betrekkingen van katholieken met het fascisme na te gaan, zou een Groot-Nederlandse opzet het ontworpen beeld slechts hebben kunnen vertroebelen. Ook voor Nederland alleen bleek bovendien het voorhanden materiaal omvangrijk genoeg.

M.

HOOFDSTUK I

De katholieke herstelbeweging.

De periode van het hier besproken interbellum is bijzonder vruchtbaar geweest aan initiatieven tot oprichting van tijdschriften, waarin de verschillende groeperingen van katholieke jongeren uit die jaren hun denkbeelden hebben uitgedragen. Deze lange reeks is begonnen met de uitnodiging tot oprichting van het weekblad 'Vreugde', dat als ondertitel kreeg 'weekbrief voor idealisten: ter verrijking van het inwendig leven'.1 Deze uitnodiging was gedateerd 7 maart 1921. De bedoeling en opzet van dit initiatief werden in een twintigtal pagina's nader toegelicht.

De uitnodiging richtte zich tot alle van jaren of van hart jonge mensen om als idealisten een 'vriendenkring' te vormen met dit weekblad als contactorgaan. 2 Daarbij zou iedere organisatie achterwege worden gelaten, aangezien daardoor ongedwongener kon worden gesproken 'van hart tot hart'. De uitnodigers zagen hierin een behoefte van alle tijden, maar vooral van dit moment waarop 'an-

deren steenen bieden voor brood aan hen die voldoening zoeken
in deze zelfde behoefte'. 3 Het blad zou openstaan voor anderen,
niet-vriendenkringers, zelfs voor andersdenkenden en tevens een
soort vrije tribune vormen voor de jongeren, welke elders geen
uitingsmogelijkheden konden vinden.
Het blad zou slechts één doel kennen: God. Rechtstreeks en
middellijk, maar steeds bewust, zou God het doel van elk schrij-
ven in dit blad moeten zijn. Dit betekende - aldus de circulaire -
'elkanders inwendig, geestelijk leven bevorderen, verdiepen, ver-
rijken. Elkander leeren, christen te zijn in ál onze menselijke levens-
uitingen. Voor elkander het Godsbewustzijn levendig maken in onze
ziel en opvoeren tot een onafgebroken Godsbesef'. 4 De naam zou
'Vreugde' zijn, omdat de 'verongelukte wereld' daaraan het meest
behoefte zou hebben, daar zij de oorzaak van alle vreugde, God,
niet meer kende. Aldus had de aangekondigde 'weekbrief' de dub-
bele taak 'de vreugde, Gods vreugde, te kweeken in ons eigen ziel,
om er daarna de wereld mee te verrijken'. Wie kennis draagt van de
gebruiken onder de Roomse geloofsgenoten in deze jaren wordt ge-
troffen door de irenische opzet van deze onderneming: een blad van
zo algemeen en vreedzaam mogelijke inhoud, waarbij disputen en
twistgeschrijf met hen, die tot de eigen kring behoorden, maar ook
met anderen zouden zijn uitgesloten. 6
De bedoeling der initiatiefnemers werd nader geformuleerd in de
passage over de voorwaarden van toetreding tot de vriendenkring.
21
Eenieder zou met warmte worden ontvangen, die blijken gaf van
ontevredenheid 'met vele der huidige maatschappelijke toestanden',
mits díe malcontentie bleef binnen zekere door het geloof afgepaal-
de perken. Met name werden de vrienden aangespoord de verbe-
tering der maatschappij te beginnen met het 'eigen inwendig le-
ven, naar de leus van Pius X: 'Instaurare omnia in Christo'. β
Een verdere precisering van de aard der gewenste maatschappij-
vernieuwing gaf het hoofdstuk 'Onze Leider', waarin duidelijk werd
gemaakt, dat zelfs voor het ordelijk verloop van de te voeren cor
respondentie geen meer-hoofdige redactie kon worden getolereerd.
Daarvoor was 'één leider' nodig, want 'dat waarborgt betere orde
dan het democratische bestel', terwijl de leider 'gemoedelijk' en
'vertrouwelijk' het contact zou onderhouden met de schrijvers. In
dat geval 'verlangt niemand naar democratie'. 7
Na een uitvoerige beschrijving van de vele eminente hoedanig-
heden, die de leider zou moeten bezitten, werd tenslotte de span-
ning weggenomen met de mededeling: 'Dokter Hendrik Moller,
oud-rector en stichter der R.K. Leergangen, zal onze leider zijn!'8
Moller moet eerst geweigerd en later nog enige tijd geaarzeld heb-
ben of hij wel de man was, die zoveel hooggestemde kwaliteiten
in zich verenigde, maar aan zijn instemming met dit initiatief kan
moeilijk worden getwijfeld. Ook in latere jaren heeft hij menigmaal
gedemonstreerd bezwaren te hebben tegen het vigerende maatschap-
pelijke bestel. *
De uitnodiging was ondertekend door bijna zeventig personen
van zeer verschillend intellectueel gehalte en maatschappelijke posi-
tie, zelfs van uiteenlopende politieke en religieuze overtuiging. Naast
geheide democraten bevonden zich onder hen ook enkele figuren,
die later in het fascistische kamp op de voorgrond traden, of in
meer zijdelings verband de zogenaamde herstelgedachte hebben be-
ïnvloed. Onder de laatste categorie bevonden zich de dichter Martien
Beversluis, de literator Gerard Bruning, Vincent Cleerdin, Gerard
Knuvelder, Wouter Lutkie en Mevrouw Ras-van den Eerenbeemt,
die in het vervolg nog meermalen ter sprake zullen komen.
Het initiatief moet wel in de eerste plaats gezien worden tegen
de achtergrond van Mollers ontslag als rector van de R.K. Leer-

gangen te Tilburg. Onder de ondertekenaars bevonden zich vele van diens oud-leerlingen, die tezamen met andere Moller sympathiekgezinden hierdoor uiting hebben willen geven aan hun gevoelens van solidariteit met en bewondering voor hun leermeester, alsmede van verontwaardiging over het hem - in hun ogen - gedane onrecht.10
Daarnaast moeten anderen hierin echter meer hebben gezien dan een onschuldige uiting van aanhankelijkheid aan de persoon van Moller. Daaraan zal de aangekondigde kritiek op de toen heersende

maatschappelijke toestanden en de onomwonden beleden afkeer van het democratische stelsel wel niet vreemd geweest zijn. Daardoor heeft Moller dan ook weinig kans gekregen tot ontplooiing van zijn leiderschap door middel van dit blad.
Reeds in dezelfde maand, dat de 'Uitnodiging' de persen had verlaten, verscheen er een 'Bijvoegsel', waarin werd medegedeeld, dat de kritiek op dit initiatief van alle zijden zo heftig was losgebroken, dat de 'kerkelijke overheid zich bewogen zag, tot Dr. Moller het verzoek te richten, de uitgave van 'Vreugde' niet te doen doorgaan', n Mollers enige leidersdaad heeft erin bestaan zijn volgelingen te sommeren zich aan dit verzoek te houden, aangezien 'naar katholieke opvatting, geen goed mogelijk is tegen den wensch der kerkelijke overheid in'. Daarmee was dit initiatief van de baan, maar het bleef voor de uitnodigers een pijnlijke aangelegenheid en de heetgebakerde jongeman, die een twintigtal jaren later deze kerkelijke overheid 'blind' noemde, moet vrij goed de stemming der initiatiefnemers ten opzichte van hun bisschop hebben weergegeven. 12
De mededeling van de staking der voorgenomen uitgave was ondertekend door Dr. Moller en kapelaan Lutkie, van wie de laatste moet worden gezien als de eigenlijke initiatiefnemer.ls Sedertdien heeft Lutkie in de betrekkingen van Nederlandse katholieken met het fascisme een centrale plaats ingenomen. Een nadere beschouwing van de ontwikkeling zijner denkbeelden is al hierom gerechtvaardigd, maar tevens heeft hij in al die jaren niet afgelaten de argumenten te lanceren, die een aansluiting der katholieken bij het fascisme moesten rechtvaardigen en zo mogelijk bewerken. En dit waarschijnlijk temeer, daar hij als lid van de Brabantse clergé meer bloot stond aan kritiek op deze uitzonderlijke houding.
Wouter Lutkie werd in 1887 te 's-Hertogenbosch geboren als zoon van een importeur van overzeese runderhuiden. Hij volgde de middelbare Handelsschool te Nijmegen tot 1902, waarna hij werd betrokken bij de handel van zijn vader.14 Toch heeft hij zich in deze jaren niet enkel geoccupeerd met huiden, want hij studeerde privatim humaniora en wijsbegeerte en bracht een tweetal publicaties over schoolervaringen en esperanto op zijn naam. Het tijdbestek 1902—1912 heeft Lutkie later zijn 'democratische periode' genoemd en zijn sociale activiteiten wijzen ook in die richting. Hij bemoeide zich in die tijd intensief met drankbestrijding, het oprichten van patronaten, het organiseren van sociale cursussen, behaalde het diploma leraar 'Esperanto', deed aan apologie en op bescheiden wijze hielp hij mee aan de oprichting der K.A.B, in Den Bosch.15 In deze tijd vervulde hij ook z'n militaire dienstplicht.le
In 1909 kwam hij in aanraking met een aantal vurig-idealistische

Λ
democraten in Frankrijk, wier laaiend enthousiasme hem zeer aanstond. Met bepaalde figuren uit deze kring knoopte hij vriendschappen aan, onder welke hij die met Claudius Colas nog jaren nadien met bijzondere piëteit memoreerde. Zijn democratische gezindheid steunde op de leer van Leo XIII, die in zijn encycliek 'Graves de communi re' een omschrijving van het begrip christelijke democratie

had gegeven als een weldadige christelijke actie ten bate van het volk', waarvan evenwel elke politieke gedachte moest worden uitgesloten. Met deze omschrijving kon Lutkie zich wel verenigen.17
Gedurende de jaren 1912—1919 hield hij zich buiten elke politieke bemoeienis. Hij sleet deze als 'late roeping' op de klein- en groot-seminaries van het Bossche diocees respectievelijk te St. Michielsgestel en Haaren. In 1919 priester gewijd, werd hij kort daarop benoemd tot kapelaan te Gemonde bij Boxtel. Daar was hij werkzaam in de zielzorg, toen hij het initiatief nam tot de uitgave van het tijdschrift 'Vreugde'.

Zijn francofiele houding - waarvan hij ook later bij voortduring getuigenis heeft afgelegd - had hem reeds vrij vroeg in contact gebracht met het werk van Léon Bloy, wiens ongebreidelde filippica's tegen de democratie en de sociale voorzieningen na de eerste wereldoorlog vooral bij extreem gerichte typen enthousiaste weerklank vonden. Naast Bloy heeft ook de Franse auteur Ernest Hello hem in deze richting beïnvloed. Maar vooral de geweldenaar Bloy wist hem zonneklaar voor ogen te stellen, dat de democratie 'wezenlijk niets van doen heeft met moreele deugden, evangelische strevingen, met christendom of godsdienst en ook niets met sociale strevingen'. Op 'meeslepende en overtuigende' wijze toonde hij aan, dat de term democratie slechts politieke betekenis had, en 'geeselde en striemde' hij 'het absurde, het onbestaanbare, het leugenachtige, het volksbedriegelijke karakter' ervan, constateerde Lutkie later met instemming. Door wat Bloy en andere meesters hem leerden, zag hij in de democratie slechts een afgoderij van het getal, een vervanging der 'van God gegeven wijsheid' door de dommekracht van de numerieke meerderheid.le

Al voor zijn intreden in het seminarie had Lutkie enkele publicaties het licht doen zien, gewijd aan neutrale onderwerpen als 'school-humoresken' en esperanto. Tijdens zijn kapelaanschap te Gemonde hervatte Lutkie zijn publicistische arbeid. In die jaren deed hij een verslag verschijnen van zijn bezoek aan het na-oorlogse Oostenrijk en van zijn eerste contact met de Oostenrijkse geestverwant van Léon Bloy, Richard Kralik. i* Van zijn genegenheid en bewondering voor deze integralistische pennevoerder zou hij ook in de toekomst nog ondubbelzinnig getuigenis afleggen. 20

"f

Voor iemand met een dergelijke belangstelling en met aspiraties op dit niveau is het begrijpelijk, dat hij zich niet al te gelukkig voelde met de zielzorg in een uitgesproken Meijerijse plattelandsparochie. Al in die dagen richtten zijn blikken zich dan ook ver buiten de parochiële grenzen. Een zijner vrienden getuigde later, dat Lutkie op sommige dagen meer post ontving dan alle andere dorpelingen tezamen. 21 Aldus is het begrijpelijk, dat kapelaan Lutkie pogingen in het werk heeft gesteld om van de bisschop een andere opdracht te verkrijgen, die meer met zijn interesse en aspiraties zou overeenkomen. De steile Mgr. Diepen, die ook in latere jaren van zijn ondubbelzinnige afkeer van nieuwlichters en aantasters der gevestigde orde zou doen blijken, heeft voor dit verlangen kennelijk weinig oor gehad. Uit deze geringe toeschietelijkheid van de bisschop, gevoegd bij zijn teleurstellende ervaring met het initiatief tot oprichting van het weekblad 'Vreugde', heeft de niet van temperament gespeende Lutkie spoedig de consequenties getrokken. Aldus werd hij in 1922 - drie jaar na zijn priesterwijding - door de bisschop van 's-Hertogenbosch op eigen verzoek ontheven van zijn functie als kapelaan te Gemonde. Hij vestigde zich daarna te Nuland bij Den Bosch in een landhuisje 'Soli Deo', van waaruit hij zich geheel ging wijden aan zijn werk als 'priester-publicist'. Bij de directe zielzorg is hij sindsdien niet meer betrokken geweest.22 Van suspensie of

enige andere kerkelijke maatregel, tegen zijn priesterschap gericht, waarvan bij geruchte nu en dan melding is gemaakt, is echter nimmer sprake geweest. 23
Direct na zijn ontslag uit de zielzorg heeft Lutkie een grote aktiviteit aan de dag gelegd ten faveure van de zogenaamde herstelbeweging. In woord, geschrift en daad heeft hij zich gedurende het gehele hier besproken tijdvak een warm voorstander getoond van deze 'restauratie' en spoedig is hij een geestdriftig pleitbezorger geworden van de fascistische theorie in het algemeen en van bepaalde Nederlandse vormen der fascistische gedachte in het bijzonder. Daarvan getuigen een lange reeks van geschriften, die hij in boekvorm of als tijdschriftartikelen het licht deed zien. Zijn non-conformistische optreden heeft hem gedurende een aantal jaren gezag doen verwerven in bredere kring met name onder de katholieke jongeren. 24 Opvallend is de vlotheid, waarmee Lutkie relaties heeft weten aan te knopen met jongere of revolutionair gezinde figuren van allerlei richtingen. Voor een gedeelte vindt dit wellicht zijn verklaring in het feit, dat deze opstandige geesten zich graag in het gezelschap hebben bevonden van iemand, die met zijn priesterlijke autoriteit hun gedrag kon sauveren. Daarenboven moet hij echter ook zekere eigenschappen hebben gehad, waardoor hij in deze kringen invloed kon verwerven. Naarmate zich echter een duidelijker scheiding der
25
geesten is gaan voltrekken, is ook zijn invloed zich gaan beperken tot groepen van gelijkgezinden en met name tot hen, die zich met hem één voelden in het verlangen tot propaganda van het fascisme.
Hoewel de aankondiging van het tijdschrift Vreugde niet beschouwd kan worden als een typische uiting van fascistische gedachten, is de bespreking daarvan in het kader der betrekkingen van katholieken met het fascisme toch gerechtvaardigd om twee redenen. In de eerste plaats kunnen het daarin tot uiting gekomen verzet tegen de bestaande maatschappelijke toestanden, de duidelijk beleden afkeer van de democratie en het aangeprezen leidersbeginsel gezien worden als symptomen van gedachten, die later karakteristiek zijn geworden voor het fascisme. Bovendien krijgt dit initiatief in het hier besproken verband bijzondere relevantie door de leidende rol, welke Lutkie daarin heeft gespeeld. Het ligt dan ook voor de hand te veronderstellen, dat het tijdschrift Vreugde bij een geslaagde opzet dezelfde koers zou hebben gevaren als andere periodieken, waaraan Lutkie later zijn medewerking heeft verleend of waarvan hij de leiding in handen heeft gehad.
De samenwerking tussen Moller en Lutkie is na de mislukte poging in hun eerste blad niet verbroken. Wel richtten zij ieder hun aandacht naar een andere richting, maar beiden zijn in zeer geregeld contact gebleven met elkaar, zoals uit het vervolg zal blijken. In 1922 verscheen namelijk het eerste nummer van 'Roeping', een maandblad gewijd aan de schoonheid, onder hoofdredactie van Dr. Moller en ook op zijn initiatief opgericht.2S In latere jaargangen en onder andere redactie heeft dit blad een bredere opzet gekregen en in dat verband zich nog beijverd voor de propaganda van ideeën, waarmee Lutkie het grotendeels eens kon zijn. 2 β Lutkie zelf occu peerde zich intussen met een ander orgaan, dat in hetzelfde jaar 1922 het licht zag, maar in plaats van exclusief esthetisch, in de aanvang exclusief staatkundig georiënteerd was.
Op 3 april 1922 verscheen het twee-wekelijks orgaan 'Katholieke Staatkunde' onder redactie van Dr. E. G. H. Verviers, privaat-docent in de economische en sociale politiek aan de Rijksuniversiteit te Leiden.27 Men heeft hem wel de eerste fascistisch denkende politicus onder de Nederlandse katholieken genoemd. 2e Hij zelf is nog verder opgegaan en heeft er verscheidene malen op gewezen, dat zijn denkbeelden aanzienlijk ouder waren dan die van Mussolini en

dat de weg, die hij wees in 'Katholieke Staatkunde' hem reeds tien jaar eerder duidelijk voor de geest stond, toen de duce 'nog een bruikbaar lid van de Italiaanse socialistische partij was', м In elk geval is Verviers de eerste Nederlandse katholiek geweest, die in een eigen politiek tijdschift de weg wees, die Mussolini enkele maan den later metterdaad zou bewandelen.
26
Bij het verschijnen van Katholieke Staatkunde was de in 1886 geboren Verviers vijfendertig jaar. Met dit initiatief kwam hij overigens niet voor het eerst met staatkundige kwesties in aanraking.so Al aan het eind van zijn lagere-schooljaren las hij de Handelingen van de Staten Generaal, waarin hij kennelijk te vroeg boeiende lectuur moet hebben gezien om dit een leven lang vol te houden. Mogelijk heeft deze vroegtijdige kennismaking met de functionering van de parlementaire democratie oververzadiging tot gevolg gehad. Zijn latere activiteiten getuigden althans niet meer van genegenheid voor deze democratische instelling bij uitstek. Na het doorlopen van de h.b.s. te Bergen op Zoom was hij enige jaren werkzaam op het kantoor van een suikerfabriek te Roosendaal. Intussen legde hij zich toe op de studie voor de middelbare arten staatsinrichting en staathuishoudkunde, waarvan hij de eerste acte al op 18-jarige leeftijd behaalde.
In 1908 trad Verviers in dienst bij het in 1905 opgerichte Centraal Bureau van de Katholieke Sociale Actie te Leiden en kwam hij daar te werken onder leiding van Aalberse, eerste secretaris van deze instelling.31 In dat milieu leerde hij ook andere voortrekkers van het katholieke leven kennen, zoals Nolens, Aengenent - de latere bisschop - en Jhr. Ch. Ruijs de Beerenbrouck, die allen in het openbare leven naam hebben gemaakt. Tevens werd hij medewerker van het Katholiek Sociaal Weekblad, bij de schepping waarvan Aalberse eveneens een belangrijke rol had gespeeld. 32 Hoe merkwaardig het ook mag klinken in de oren van wie beider levensloop en overtuiging kent, kennelijk heeft Aalberse toch iets gezien in de jonge Verviers. Zekere sympathie voor hem schijnt Aalberse in elk geval behouden te hebben, ook nog nadat zij gescheiden wegen waren gegaan, of hun verschillende overtuigingen duidelijk gebleken waren. Lang heeft dan ook een eventuele onzekerheid omtrent Verviers' opvattingen niet behoeven te duren, want vanaf 1909 was deze eveneens vast medewerker van De Maasbode, die juist in die jaren onder hoofdredactie van rector Thompson een levendig aandeel nam in de internationaal opgezette modemistenjacht. Verviers' vriendschap met Thompson - die hij ook is blijven beschouwen als 'de vorst van de Nederlandse journalisten' - is voortgekomen uit beider anti-modernisme, waarin zij zich zagen voorgegaan door Pius X. Verviers heeft in de jaren 1909 tot 1912 regelmatig bijdragen geleverd aan De Maasbode; meestal waren het ongesigneerde hoofdartikelen.
Men kan zich voorstellen, dat de werkzaamheden aan het Centraal Bureau van de Katholieke Sociale Actie, waar de vooruitstrevende Aalberse de scepter zwaaide, enerzijds en de participatie aan de integralistische campagne tegen progressieve opvattingen op elk
27
terrein des levens anderzijds, oorzaak zijn geweest van grote span ningen. Dit kon niet uitblijven, omdat Aalberse en Thompson niet bepaald vrienden konden worden genoemd. In de Maasbode sugge reerde Thompson immers, dat Aalberse behoorde 'tot de modernis ten of semi-modernisten, die door 's Pausen encycliek Pascendi ver oordeeld zijn'.33 Na het vertrek van Thompson bij De Maasbode heeft ook Verviers spoedig zijn medewerking aan dit blad gestaakt. In 1911 nam hij eveneens ontslag bij de Katholieke Sociale Actie en werd hij leraar staathuishoudkunde aan verschillende scholen o.a. in

Den Bosch en Venlo. Tot een volledige persoonlijke breuk tussen Aalberse en Verviers schijnt het echter nooit gekomen te zijn.
Eind 1913 vertrok Verviers naar Leuven, waar hij enkele dagen voor het uitbreken van de eerste wereldoorlog promoveerde op het proefschrift 'De Nederlandsche handelspolitiek tot aan de toepas sing der vrijhandelsbeginselen'. Direct na het uitbreken van de oor log nam hij het initiatief tot stichting van het R.K. Huisvestings-comité, dat zich belastte met hulp aan vluchtelingen. Een der leden daarvan was ook Mgr. Diepen, destijds bisschoppelijk inspecteur van het onderwijs in het diocees Den Bosch, met wie Verviers op vertrouwelijke voet omging, totdat hij in het begin der jaren twintig met hem in conflict geraakte over de inhoud van Katholieke Staatkunde, zoals in het navolgende nog ter sprake zal komen. Aan dit comité is Verviers tien jaar verbonden geweest, in welke tijd hij ook verdienstelijk werk heeft verricht voor vele slachtoffers van de oorlog. Als secretaris van dit comité bereisde hij herhaaldelijk verschillende landen van Midden-Europa en de Balkan voor de verzorging van vluchtelingentransporten. Daardoor kreeg hij vele buitenlandse relaties tot in de hoogste kringen. Tezelfdertijd werd hij secretaris van het Centraal Bureau voor onderwijs aan uitgewekenen, welke instelling werd gefinancierd door de Nederlandse en de in Le Havre residerende Belgische regeringen gezamenlijk. De Franse regering heeft Verviers nog voor het einde van de oorlog voor dit werk onderscheiden als officier d'académie.
In overleg met Aalberse verzocht Verviers in 1918 om toelating als privaat-docent te Leiden. Deze stap was bedoeld - op aanraden van Aalberse - als introductie voor een leerstoel aan de Leidse Alma Mater. Hieruit blijkt wel, dat Aalberse en Verviers destijds zeker nog niet met elkaar gebrouilleerd waren. Als privaat-docent werd Verviers toegelaten door minister Kan, die hem had leren kennen in de functie van secretaris van het Centraal Bureau voor onderwijs aan uitgewekenen. Bij de aanvaarding van zijn ambt gaf Verviers een openbare les over 'De draagwijdte der individuele wilsbepaling in het economisch leven', 34 welk onderwerp men karakteristiek kan noemen voor zijn denken. Tot een hoogleraarsbenoe-

ming is het echter niet gekomen. Als de kansen daartoe ooit aanwezig zijn geweest, moeten zij met zijn optreden in Katholieke Staatkunde wel helemaal verdwenen zijn, want daarin streek hij ieder tegen de haren in, die iets met een dergelijke benoeming te maken kon hebben.
Uit dit overzicht van Verviers' antecedenten moet wel geconcludeerd worden, dat zijn ontwikkeling tot de zogenaamde herstelbeweging en later het fascisme verband heeft gehouden met zijn integralistische opvattingen. Dit verband wordt ook duidelijk gelegd in een van zijn latere publicaties, waarin hij de onder Pius X ingeluide anti-modernisten-actie prees vanwege het daardoor geschapen geestelijke klimaat, waarin het fascisme tot ontwikkeling was kunnen komen, s5
Over Verviers betekenis en kwaliteiten is in de loop der jaren zeer verschillend geoordeeld. Een geestverwant - wiens oordeel overigens bij herhaling niet vrij te pleiten is van hinderlijke zelfingenomenheid - prees in latere jaren Verviers' buitengewoon talent, dat drieërlei kwaliteiten zou inhouden: het mathematisch, analyserend wetenschappelijk betoog, de edele, verheven verontwaardiging op hoog plan en de fijne ironie en spot, die de vijand vernietigt zonder tot zijn niveau af te dalen. 36 Ook Aalberse moet in hem - blijkens zijn advies aan Verviers zich als privaat-docent te Leiden te doen inschrijven - wetenschappelijke kwaliteiten hebben gezien. Andere, fascistische medestanders van Verviers hebben ook nooit zijn intellectuele bekwaamheden in twijfel getrokken, maar

zich wel sceptisch uitgelaten over zijn geschiktheid in gemeenschap-
pelijk verband met anderen gestelde doeleinden na te streven. Zij
zagen in hem kennelijk een te weinig gedisciplineerde geest om
samenwerking met hem langdurig te kunnen volhouden. 37 Uit het
navolgende relaas van zijn bemoeiingen met het fascisme in Neder-
land moet men constateren, dat de feiten deze laatste zienswijze aan-
nemelijk maken.

Het begin van 'Katholieke Staatkunde' was niet uitgesproken
fascistisch. Het program voor een katholieke staatkunde, dat in het
eerste nummer werd ontvouwd, was allerminst gespeend van de
nodige vaagheid en eerst langzamerhand is daar een meer uitge-
sproken fascistische tendenz in gelegd. Het was negatief in concreto
en waar het positieve geluiden liet horen, vrij abstract. Zo consta-
teerde Verviers, dat de katholieken gebukt gingen onder politieke
en sociale vooroordelen. Het oude Europa had, naar zijn zeggen,
Godsdienst, Kerk, het gezag-bij-Godsgenade, het militarisme en het
kapitalisme afgeworpen en de chaos overgehouden. Om uit deze
desolate toestand te geraken, moest er een politiek gevoerd worden
volgens de katholieke beginselen. In plaats daarvan zag hij het on-
29
gehoorde verschijnsel, dat men theoretisch achter Marx, 'de vader
van de Europese wanorde', aanholde en praktisch met de sociaal-
democratie een lijn trok. De enige remedie hiertegen zou zijn, dat
de katholieken zichzelf werden, hetgeen betekende: zich distanciëren
van de politiek der vakverenigingen, die hun wil als dogma's opleg-
den aan de geïntimideerde menigte, maar de arbeidende klasse ten
verderve voerden. Zo dacht vrijwel ieder normaal mens, volgens Ver-
viers, maar geen katholiek, die het openlijk durfde erkennen. Daar-
door was men in de onmogelijke situatie geraakt, dat ieder katho-
liek er twee opinies op nahield. Deze merkwaardige luxe bestond
dan uit een eigen katholieke mening en daarnaast een officiële,
vreemde opinie voor openbaar gebruik. Zijn blad stelde zich als
negatieve taak aan deze kwalen een einde te maken. Het positieve
doel werd korter geformuleerd in 'het streven naar eene voor het
Nederland van heden aannemelijke, op katholieke beginselen steu-
nende staatkunde', waarbij hij met nadruk de wens stelde van 'het
duurzaam behoud van de katholieke partij'. 38 Over dit laatste zou
zijn mening in korte tijd radicaal zijn gewijzigd, з»

Dit in hoofdzaak conservatieve blad, dat gezien de hoge vlucht
der sociale voorzieningen na de eerste wereldoorlog wel op sym
pathisanten mocht rekenen, genoot een betrekkelijk goede ontvangst.
Vergelijkt men het schrale succes van latere periodieken van deze
strekking met de start van 'Katholieke Staatkunde', dan heeft Ver-
viers hiermee niet ontevreden mogen zijn. In een financieel gunstige
situatie is het tijdschrift evenwel nooit komen te verkeren.40 De
ontvangst in de pers was nogal gereserveerd, vooral in de katholieke
pers, die aan deze uiting van rebellie merendeels stilzwijgend voor
bijging.

De kritiek van Verviers richtte zich in dit eerste stadium voor
namelijk tegen 'uitwassen' der democratie, zoals algemeen kies
recht, evenredige vertegenwoordiging en vermenging van politieke
en sociale actie, welke laatste steeds meer alle gezond, openbaar
leven zou dreigen te verstikken.41 De sociale beweging ontaardde
in ondermijning der maatschappelijke orde, daar deze de zoge
naamde 'politieke dagloner' ten tonele voerde, die met zijn ge
stook en getwist de politiek en ook het verenigingsleven wist te
bederven.

Verviers' ontstemming gold nu het feit, dat de R.K. Staatspartij
in dezen niet wezenlijk verschilde van marxistische partijen. Daar
om beoogde zijn campagne binnen de katholieke partij nieuwe men
sen aan het roer te brengen, teneinde een nieuwe koers te krijgen,

afgestemd op de katholieke beginselen. Met zo'n program zou de katholieke partij ook mogen rekenen op de steun van vele niet-katholieken. Daarbij zou de schrikwekkende omvang der staats-

30

bemoeiing drastisch moeten worden ingekrompen, tot op het meest noodzakelijke. Zijn bezwaren tegen dit ingrijpen der overheid waren drieërlei: in principe was het niet katholiek maar 'heidens', daarnaast praktisch niet door te voeren bij gebrek aan een voldoende getraind ambtenarencorps en voorts in financieel en economisch opzicht funest, aangezien het steeds de productieve krachten, dit waren de particuliere ondernemers, voor kortere of langere tijd uitschakelde. 41 Tevens uitte hij zijn ontstemming over de strekking der toenmalige sociale politiek, omdat deze uitsluitend gericht was op verhoging van het inkomen van de arbeiders, terwijl een katholieke staatkunde vooral de bezitsvorming hoorde te bevorderen, teneinde een verdere proletarisering van het volk tegen te gaan, want bezitloosheid was in zijn ogen het typische kenmerk van de Proletarier. «

Uit dit overzicht van Verviers' denkbeelden blijkt, dat zij wel zwaar conservatief, maar nog niet fascistisch konden worden genoemd. Zelfs kan men hieruit niet eens besluiten tot een overtuigde anti-democratische gezindheid; hij ijverde immers met stelligheid voor het behoud van de katholieke partij en met het partijwezen huldigt men de democratie. Wel zou hij een vrij snelle evolutie doormaken in de richting van wat in die dagen de 'herstelbeweging' werd genoemd. Men bedenke, dat in die tijd het fascisme nog een zuiver Italiaans verschijnsel was en dat Mussolini's beruchte mars naar Rome nog niet had plaats gehad. Ook in kringen der herstelbeweging was men nog geruime tijd beducht aan zijn streven het praedicaat 'fascistisch' toe te kennen.43

De eerste maanden van het verschijnen van het nieuwe tijdschrift vielen ongeveer samen met het vrij efemere bestaan van de Nieuwe Katholieke Partij (N.K.P.), die in haar program vrijwel dezelfde denkbeelden uiteenzette als Dr. Verviers in de eerste nummers van Katholieke Staatkunde propageerde.44 Vandaar dat velen in den lande zijn blad als een verkapt orgaan van deze partij beschouwden. Veel meer dan wederzijdse sympathie heeft er echter niet bestaan, want in dit stadium achtte Verviers de eenheid der katholieken in één politieke partij nog noodzakelijk en betreurde hij dit politieke schisma van notaris Van Cranenburg c.s. nog openlijk. « Het ingrijpen van het episcopaat, dat in die dagen nog op de bres stond voor de eenheid der katholieke partij, bezorgde overigens spoedig het einde aan deze onvruchtbare beweging.46 Wel kan men hieruit concluderen, dat de geest van reactie niet slechts in de kringen van Katholieke Staatkunde, maar ook in de hoofden van vele anderen levendig was.

Meer invloed op de lijn der ontwikkeling van Katholieke Staatkunde dan de geschiedenis der N.K.P. had het optreden van Musso-

31

lini in Italië. Aanvankelijk stonden ook de katholieke herstelbewe-
e n
gers in Nederland nog wat sceptisch tegenover de tour de force ¿e
van de Italiaanse volksleider en uit Verviers' nadrukkelijke kleine-
w ¡ ,
ring van het 'kunstje' van de duce en de verwijzing naar zijn eigen ¿e
intellectuele superioriteit, leest men bijna iets van jalouzie. 47 Ook zijn
reeds eerder vermelde uitspraak over de grotere anciënniteit zijner _
denkbeelden ten opzichte van die van Mussolini wijzen in die rich-
2 ¡ c
ting. 47a Toch was het nieuwe régime in Italië in zoverre een stimu-
m

lans voor de geestverwanten in Nederland, dat het een bewijs vorm- ¿a
de voor de mogelijkheid van praktische uitvoering van hun stre-
n u
ven. 48 Naarmate dan ook de successen van het stelsel in Italië evi-
t ¡ e
denter werden, verdween geleidelijkaan dit superieure trekje bij het
s rn
bespreken van Mussolini's bewind. Men prees zijn duidelijk gede-
v a
monstreerde minachting 'voor de parlementen en voor alle soort-
o v
gelijke collectieve uitingen van den volkswil'. Tevens wees men erop,
r e i
dat de door de katholieke pers gewraakte toon van de Italiaanse
r e
leider voor 'een Roomsch oor altijd een aangenamen klank' moest
SCl
hebben, aangezien deze zou herinneren 'aan de taal der grote ka-
2¿j
tholieke schrijvers, der kerkvaders en der apostelen.' 4fl Toen dan
s^a
ook een Vaticaanse autoriteit als kardinaal Vannutelli zich openlijk p a
in gunstige zin uitliet over het fascisme in Italië, haastte men ba
zich deze lof ook aan zich te trekken door te spreken over 'onzen
w e
Italiaanschen geestverwant Mussolini' en te wijzen op het fascisme ^0
als 'de eerste proef met wezenlijke katholieke staatkunde'. 50 Deze jje
lof voor de duce culmineerde tenslotte in de belijdenis, dat Mussolini
voor hen het symbool was der partij, die staat voor Christus 51 en fe
in uitspraken als deze: 'Er is een zekere Mussolini gekomen en
e e
deze bracht naar Gods bestel, de redding voor Italië'. 52 ц ^
Intussen genoot het blad van Verviers in kringen van zaken- fai
lieden en intellectuelen van wat conservatieve allure een redelijke ^
belangstelling. Meer en meer verschenen in zijn kolommen artikelen]
a r
van de hand van medewerkers, die niet uit de directe omgeving
r e
van Verviers voortkwamen. Dit resulteerde tenslotte in een vrij
z ¡ c
sterk ingrijpende wijziging van het blad met ingang van 4 oktober jja
1922. Vanaf die datum werd het blad van een veertiendagelijks
e e
verschijnend tijdschrift een weekblad. Bovendien kwam het onder
s ¡ a
leiding van een meerhoofdige redactie. Daarin hadden naast Ver-
nt
viers enkele gerenommeerde Brabantse persoonlijkheden als Dr. P. ¿χ
C. de Brouwer, Mr. B. J. M. van Spaendonk en A. Jurriaan Zoet- ¿e
mulder zitting genomen. De inhoud werd daarna ook algemener en j n
vrij geregeld verschenen er van toen af bijdragen over artistieke 20
onderwerpen. Zoetmulder publiceerde zelfs een complete roman als iai
feuilleton in het weekblad. De ondertitel luidde sedertdien 'week-
blad gewijd aan staatkunde, economische en sociale wetenschappen tel*
32
1
en cultuur'. De laatste wijziging tenslotte betrof de overgave van
de exploitatie van het blad aan de Centrale Uitgeverij te Oister-
wijk. s ï Deze firma zou zich nadien nog geregeld actief tonen bij
de uitgave van fascistische literatuur en periodieken.
Van de nieuw toegetreden redactieleden heeft Dr. de Brouwer

- een vooraanstaande figuur in de Brabantse onderwijswereld - zich slechts korte tijd aan deze functie gegeven. Reeds in het nummer van 9 november 1922 ontbrak zijn naam in de lijst van redacteuren. Over zijn uittreden werd slechts gerept in een enkele nummers later verschenen bericht, hetgeen vermeldde, dat de motieven van zijn heengaan andere zijn geweest dan sommige bladen smalend meenden te kunnen veronderstellen. B4 Mr. van Spaendonk, van wie slechts een gering aantal bijdragen in het blad verscheen over economische of sociale kwesties, is op 19 april 1923 uit de redactie getreden. Het langst heeft Zoetmulder, de latere hoofdredacteur van het Eindhovens Dagblad, zijn trouw aan Verviers' schepping beleden, in welke tijd hij de lezers niet enkel vergastte op zijn feuilleton, maar zich ook bewoog op politiek terrein. Dlaarbij stak hij zijn afkeer van het parlementaire stelsel en daarmee gepaard gaande bewondering voor Mussolini niet onder stoelen of banken. Bij zijn uittreden op 13 december 1923 stond Verviers weer alleen in de leiding van het tijdschrift, maar slechts voor korte tijd, want daarna bezorgde een conflict met het episcopaat het blad spoedig een andere naam en redactie.

Intussen had verviers een min of meer vaste staf van medewerkers aan het blad gekregen, van wie sommigen, naar het schijnt, een belangrijker plaats innamen dan zijn mede-redacteuren. Daaruit kan ook worden opgemaakt, dat het tijdschrift in niet-katholieke kringen aftrek vond, want verscheiden medewerkers waren niet-katholieken. Zij behoorden uiteraard allen tot die categorie Nederlanders, die om een of andere reden gekant waren tegen het vigerende gezag en de toenmaals gevolgde politiek. Onder hen bevonden zich figuren uit de zakenwereld, zoals H. B. Defoer, directeur der Handelsvereniging 'Amsterdam', en Paul de Kuyper, firmant van een bekende distilleerderij te Rotterdam; voorts de N.K.P.-enthousiast notaris van Cranenburgh, cand. notaris Mr. F. A. Bijvoet, benevens de later gerenommeerde politicus Mr. M. P. L. Steenberghe, die onder meer ageerde tegen de sociale verzekeringswetgeving, en de heren Hub. Cuypers Jr. die later onder de schuilnaam Criton nog in andere periodieken van zijn genegenheid voor de herstelbeweging zou doen blijken, en J. J. M. Haslinghuis, die zich eveneens nog jaren lang actief zou bewegen in het kader van de herstelbeweging. Naast deze groep, die vrijmoedig en voluit hun artikelen ondertekende, was er een groot aantal medewerkers onder pseudoniem,

щ

die in bonte verscheidenheid hun bijdragen aan het blad afstonden, 'M
zoals: Expectans, Spectator, Meditor, Politicus, Civis, Observer, Ar- La
gus en Salocine. Dezen achtten het blijkbaar beter hun gedurfde de
pleidooien voor een revolutie in de geest der herstelbeweging niet lan
onder eigen naam het licht te doen zien. te
Onder deze laatste categorie nam geleidelijk aan Expectans een
steeds voornamere plaats in. Zijn eerste bijdrage dateert van 7 de- kre
cember 1922 ^ en sindsdien ontbrak zijn naam vrijwel nooit in de chi
inhoudsopgave van elk nummer. Vaak ook schreef hij het hoofd- ge
artikel en zijn geschriften liepen soms in één aflevering op tot een het
achttal. Verviers bleek met deze medewerker bijzonder ingenomen en chi
hij noemde hem temeer waardevol, daar hij theoloog was. 5 β Wie ge
over de ware identiteit van Expectans nog lang in het duister heeft zo
getast, werd later ingelicht door de uitspraak van een zijner intimi: hie
'Lutkie (was) indertijd als 'Expectans' de geestelijke leider van en
een regeneratiebeweging'. & De reden waarom Lutkie zich in dit ge- 'fi
zelschap bediende van een schuilnaam ligt wel voor de hand. Na tue
de minder prettige ervaring met de uitgave van 'Vreugde' wenste Go
hij de kans te ontlopen van de bisschop een publicatieverbod te he
krijgen, nog voordat hij zijn gedachten behoorlijk had kunnen for- pr

muleren en met argumenten kunnen staven.5β Dat hij deze vrees mo niet zonder reden koesterde, zal blijken uit de geschiedenis van het wa verdere verloop dezer beweging. Teneinde aan de verplichting van pe een bisschoppelijke censor te ontkomen, zond Lutkie al zijn bij- 'go dragen eerst ter goedkeuring aan Dr. Moller, die naar zijn mening we competent kon geacht worden te waken tegen eventuele, met de kerkelijke leer strijdige, uitspraken. Bovendien stond hij het auteurs- ve recht van al zijn stukken af aan een andere medewerker van het slu blad. e» za

Vanaf het moment, dat Expectans zijn medewerking begon, werd ou de toon van Katholieke Staatkunde meer revolutionair. Deze wen- de ding was voorafgegaan door een artikel van Verviers, waarin hij ni onomwonden zijn waardering uitsprak voor het werk der fascisten ge in Italië en een soortgelijke oplossing ook in Nederland propageer- ov de.59 Hij merkte daarin op, dat 'de democratische degeneratie, zw waaraan de meeste cultuurstaten van het oude Europa ten gronde ge dreigen te gaan' althans in Italië voorlopig was gestuit. Daarbij lev mocht het gebrek aan een duidelijk politiek en sociaal program, het- welk hij in het fascisme wel zag mankeren, nauwelijks euvel geduid ch worden, daar deze beweging beschikte over 'eene krachtige overtui- sp ging, een sterken wil en gezonde inzichten'. Voor orde, vrede, ar- an beid en welvaart moest de democratische wanorde worden wegge- ko vaagd. Zoetmulder citeerde ongeveer tezelfdertijd met instemming ree de woorden van Mussolini, gesproken tot het Italiaanse parlement: we

Л

1

'Mijne Heeren, verveelt de natie nu niet langer met Uw gepraat. Laten we liever gaan werken'. *<> Overtuigd dat het einde van het democratische régime in zicht was, achtten zij het van groot be- lang, dat de katholieken in dezen de leiding namen, om straks sterk te staan en verwarring te voorkomen, w

In dit koor van revolutionaire geluiden viel Expectans in met de kreet: 'Aux grands maux les grands remèdes!' Hij predikte een christelijke revolutie voor het waarachtige gezag tegen het schijn- gezag der wereld: 'niet om het Gezag omver te werpen, maar om het ondermijnde gezag opnieuw te bevestigen'. β 1 Tegenover het anar chistische communisme was - naar zijn overtuiging - het fascisme geboren 'uit het instinct van zelfbehoud, uit de natuurlijke behoefte, zowel van het individu als bij verenigingen, aan orde'. ю Dat het hierbij niet enkel ging om overtuiging der massa met vreedzame en redelijke argumenten moge blijken uit Verviers' beroep op de 'fiere jongelingschap, die evenals de Italisaanse fascisten naar de tuchtroede grijpt, om zich tot werktuig te stellen van de wraak Gods', e3 Inderdaad schijnt deze oproep hier en daar geresulteerd te hebben in de formatie van knokploegen, waaraan Verviers enkele praktische wenken gaf. Daarin stelde hij, dat het begin uitermate moeilijk zou zijn, maar de overwinning tenslotte zeer gemakkelijk, wanneer de tijden maar eenmaal rijp waren. Hij spoorde deze groe pen aan om hun activiteiten in dit eerste stadium te richten tegen 'godslasterende bijeenkomsten' en de openbare orde ondermijnende werkstakingen. M

Deze ontwikkeling in de richting van een fascistisch extremisme verantwoordde Verviers in een artikel bij gelegenheid van de af sluiting van de eerste jaargang van Katholieke Staatkunde. Daarin zag hij een radicale opruiming van instellingen en personen van het oude régime als een noodzakelijke voorwaarde voor het slagen van de herstelbeweging in Nederland: een opinie-wijziging alleen was niet voldoende gebleken en tevens was duidelijk geworden, dat de gewenste verandetingen nooit konden worden doorgevoerd door overreding der grote massa volgens democratisch recept. ' Het

zwaard en de tuchtroede zullen ten laatste de doorslag moeten geven'. De grote menigte zonder overtuiging had slechts de 'kleine levenskrachtige kern' te volgen. ·*

Naar aanleiding van dit artikel stelde het tweede-kamerlid Marchant de minister van justitie de vraag of tegen deze openlijke aansporing tot revolutie niet moest worden opgetreden, steunend op de anti-revolutiewet van 28 juli 1920.β7 Daarvan is echter niets ge komen. Wel gaf het blad zelf later een nadere precisering van het recht tot gebruikmaking van fysiek geweld. Waar Gods zaak gediend werd behoefde men daarvoor niet terug te schrikken, maar wel

Λ

moest het gezien worden als een 'uiterst middel' en mocht het nooit doel worden in zich, dat wilde zeggen 'dat het moet beantwoor- α{
den aan de eischen van moraliteit en doelmatigheid'. e 8 "il

In dit kader van fascistische actie was natuurlijk geen plaats w ^
meer voor de Staatspartij of enige andere katholieke organisatie. 'd'
Zij immers waren, naar het oordeel van de herstelbewegers, 'geheel de
doortrokken van den goddeloozen en materialistischen geest van he
onzen tijd' en moesten daarom worden opgeruimd. 7 0 Voor zo abso
luut denkende geesten als deze woordvoerders in Katholieke Staat- he
kunde was de compromis-politiek van een katholieke partij naar het t re
beginsel 'politiek is de kunst van het bereikbare' trouwens een hei- ge
dense gruwel. Daarop pasten zij Christus' woorden 'qui non est te
mecum contra me est' toe en dan woog de staatspartij duidelijk n l
te licht. 7 1 Zelfs aan de twee voornaamste voorwaarden voldeed deze p 1
partij niet, te weten: het aanvaarden van de katholieke beginselen de
ι als grondslag van de staatkunde en het omvatten van alle klassen en , n
standen der maatschappij. 7 2 Ook de uiterlijke tekenen van katholi- ne
citeit zoals 'onverschrokkenheid, standvastigheid, vurigheid en gloei- ke
ende ijver' zagen zij tot hun spijt in deze monopolistische organisatie lij
mankeren. Integendeel zij kon met recht en reden 'laf, beginselloos, he
lauw en traag' worden genoemd. 73 Hiermee was wel zeer radicaal da
gebroken met de opvattingen, neergeschreven in de eerste nummers te
van het blad, waar 'verdeeldheid en scheiding onder katholieken,
zelfs in politieke zienswijzen', als volkomen strijdig met 'onzen re
aard' werden genoemd. 7 4 ge

In het economische vlak nam deze beweging het karakter aan da
van spreekbuis der malcontente belastingbetalers. Daarom hoeft het ps
geen verwondering te wekken, dat de belangstelling in kringen van 2o
industrie en handel voor dit blad relatief groot was. Een woord- do
voerder van deze groep voorzag een keten van fatale gevolgen van w a
de toenmalige belastingdruk. Het begon met verminderde kapitaals- er
vorming, tengevolge van het principe der progressieve belasting, a l s
waaruit onmiddellijk een verminderde ondernemingslust zou resul- l 0 i
teren. Als gevolg daarvan vermeerderde werkloosheid en uittocht g'
van kapitaal naar landen, waar onder gunstiger condities kon wor- s t : e
den gewerkt. Dit voerde op gedetermineerde wijze naar tekorten w i
op de staatsbegroting en daarmee annex toenemende staatsschulden, e l,
zodat de rampzalige gang van zaken tenslotte zou culmineren in ν ε
inflatie. Daarbij wees hij op de trieste situatie van dat ogenblik in m
Duitsland, Oostenrijk en Rusland, in welke landen het beleid van een ge
economische chaos een leerzame les voor de Nederlandse politiek *e
moest inhouden. 7 5 Zelfs noemde men de gevolgde belastingpolitiek de
regelrecht in strijd met de christelijke rechtvaardigheid, die immers ha
uitbuiting zowel van kapitaal als arbeid verbood. 7 e S l t

1

Typerend voor de opvattingen van deze mensen was ook hun afkeer van de directe belastingen, welke naar hun mening door indirecte moesten worden vervangen.77 Ook de successie-belasting

werd met noeste ijver bestreden, in welke uiteenzetting men deze 'diefstal (noemde) en nog wel een diefstal die den dief zelf benadeelt in plaats van te bevoordelen', omdat hij de spaarzin van het volk in ongunstige zin zou beïnvloeden. 7e

Een conservatieve mentaliteit bleek ook zeer duidelijk uit hun heftige campagne tegen het sociale beleid der regering. Na het optreden van Troelstra in 1918 was de bezitters de schrik in de benen geslagen en zelfs star-conservatieve bladen bleken geneigd schande te spreken over een regering, die zich het lot der arbeiders zo weinig had aangetrokken. Daarom kreeg minister Aalberse met zijn programma van sociale voorzieningen in de eerste na-oorlogse jaren de wind in de zeilen. Met de dreiging van een revolutie nog vers in het geheugen waren zelfs de meest conservatieve bolwerken geneigd het voor de arbeidende klassen op te nemen. 79 De in Katholieke Staatkunde zich uitende beweging was daarop een zeer duidelijke reactie. Vandaar dat de N.R.C, de kans grijpend waar ze was, het verschijnen van dit blad begroette als een hoopgevend teken, dat ook 'in de katholieke partij' de betere inzichten begonnen door te breken, eo

In het verband der fascistische actie tegen het marxisme was deze reactie uiteraard te begrijpen, daar men de sociale politiek der regering zwaar geïnfecteerd achtte door het socialisme. Men poogde daarbij aan te tonen, hoe de sociale voorzieningen vóór alles funeste psychologische gevolgen zouden hebben. Daarbij hekelde men niet zo zeer deze voorzieningen zelf, als wel de wijze waarop ze werden doorgevoerd; de stoffelijke steun miste een geestelijke keerzijde, waardoor ze de mens verlaagde. Daarom moest het sociale beleid er nu meer op gericht zijn de mensen tot arbeid te prikkelen met als directe gunstige gevolgen 'aanbieding van werkkrachten, lagere lonen, vlugge aflevering, een product dat in prijs zal dalen, verlaging van levenstandaard, nijverheid'. 81 De gevaarlijke gevolgen van steun zonder eigen toedoen of verdiensten konden immers allerwegen worden gesignaleerd: zorgeloosheid, verloren gaan van de eigen waarde van de mens, ontstentenis van ambitie tot werken, verkwisting in plaats van spaarzin, waardoor de 'bedeelden' een permanente ergernis waren voor de premiebetalers. Het fraaiste en tegelijk meest typerende argument tegen de sociale politiek vormde tenslotte de vrees, dat op deze wijze de armen uit de wereld zouden raken, hetgeen de mogelijkheid tot het plegen der werken van barmhartigheid zou couperen. 82 Een oplossing van deze troebele situatie kon worden verkregen door de arbeider zelf de premie te

A
N

laten betalen, hetgeen mogelijk zou worden door het hogere loon, n l
dat de van alle sociale lasten bevrijde werkgever royaal aan de v
arbeider zou uitbetalen.

Van de sociale wetgeving in de bestaande vorm deugde niets, ook v
niet voor de arbeider zelf, aangezien het effect van iedere loons
verhoging automatisch teniet zou worden gedaan door prijsstijging; B
zelfs was het gevaar voor loonsverlaging niet denkbeeldig, gezien r e
de verminderde produktiviteit. Vaak zouden de administratieve on- a , :
kosten oplopen tot zeventig procent van het voor sociale doeleinden e£
uitgekeerde bedrag, zodat van iedere gulden slechts dertig cent aan c '
de arbeider ten goede kon komen. Een en ander bewoog een der 0
scribenten tot de geëmotioneerde uitroep: 'Wat was bijvoorbeeld w
het kwaad der gedwongen winkelnering toch liefelijk en landelijk- a
idyllisch, vergeleken met de groóte boosheid der sociale politiek!'83 *e

Een ander nadelig aspect van dit beleid zag men in het aan- S£
kweken van zingenot bij de arbeider, die naar het recept van 'meer °
genieten, minder weiken en in aantal vermeerderen' de 'wiskundig *

uitgekozen weg naar ondergang en dood' bewandelde. Het gehe- "
le sociale beleid zou gericht zijn op bevordering van de snel om
zich heen grijpende morele decadentie. 'Ergerlijke arbeids-schuw-
heid' zag men gepaard gaan met ongepaste vormen van vrijetijds-
besteding: 'In de centra van bevolking zwermt de jeugd van bei- "
derlei kunnen dooreen als patrijzen'. Coëducatie, gezamenlijke arbeid 0
van jongens en meisjes in fabrieken en werkplaatsen, gemengde v
sportgezelschappen werden 'rampzalige instellingen' genoemd, die
als kweekplaatsen van vroegtijdige huwelijken de verwildering van
het familieleven in de hand zouden werken. In dit geheel van zeden- *}
bederf speelde 'de oogenschijnlijk zo onschuldige fiets' zelfs een j
belangrijke rol door de actie-radius van de voor lichtzinnig ver- 1
maak geporteerde jeugd nog te vergroten. 8* De sociale beweging ^
droeg dan ook het hare bij tot ondermijning van het geloof door α
voor de arbeider een klimaat te scheppen, waarin hij derailleerde e
'uit het vaste spoor van katholieke tradities en levensgewoonten', a
de orde van het christelijk huisgezin losliet en werd geworpen in 2
'den baaierd van het moderne verwilderde huwelijk'. 8 5 a
De hier vermelde denkbeelden zijn zeker niet het monopolie ge- 1
weest van de woordvoerders in Katholieke Staatkunde. Zij zijn ech- "
ter wel karakteristiek inzoverre zij een thema vormen, dat in de "
publicaties van katholieke supporters der fascistische gedachte bij c
voortduring terugkeert. Zoals verderop zal blijken, hebben velen
van hen in het fascisme met name een factor gezien om de in hun °
ogen hand over hand toenemende verwildering der zeden tegen te c
gaan.8 e Men kan moeilijk ontkennen, dat een conservatieve - zo B
m
ν
38
niet reactionaire - instelling op dit terrein enerzijds en sympathieën
voor het fascisme anderzijds hand in hand zijn gegaan.
Van meet af aan heeft het blad ook geageerd tegen de pas inge-
voerde acht-urige werkdag. Deze werd in strijd geacht met Rerum
Novarum, wijl hij gebaseerd was op de klassenstrijd-gedachte, aan-
gezien hij de sociale onrust enkel bevorderde. e7 Ook in deze maat-
regel zou een direct gevaar schuilen voor geloof en zeden, daar de
arbeider niet in staat was zijn vrij e-tijdsbesteding daarmee in over-
eenstemming te brengen. Met lede ogen constateerde een verbitterd
clericus hoe na volbrachte dagtaak 'nog twee à drie uren aan sport
of dans worden besteed' en hoe men zich daarna 'rap ter been al
was er dagen lang geen arbeid verricht' huiswaarts spoedde. e8 Een
ander lid van de clergé stemde daarmee in en keerde zich zelfs
tegen de uitkering van pensioen aan nog tot werken geschikte men-
sen. Hij hield hun de plicht van arbeid voor in dit leven, waarin
de mens niet tot rusten bestemd zou zijn. Werken moest de mens
tot aan zijn dood; 'rusten mag hij daarna. Maar in dit leven mag
hij zich nooit aan de arbeid onttrekken'.м Daarbij constateerde
men een direct causaal verband tussen de wettelijk verplichte ver
mindering van de arbeidsduur en het werkloosheidsvraagstuk. Een
verlenging van de werktijd zou de produktiekosten aanzienlijk doen
dalen, waardoor de industrie weer in staat zou zijn met buitenlandse
ondernemingen te concurreren. Daaruit moest als noodzakelijk ge
volg een grotere werkgelegenheid volgen tengevolge van de toena
me van buitenalndse orders voor onze industrie.el
De sterkste bevestiging van de juistheid hunner inzichten, was,
naar hun mening gelegen in het toenemen van het aantal stakingen
juist in een tijd van hoogconjunctuur der sociale voorzieningen. In
1916 kwamen in Nederland 356 stakingen voor, waarbij 17.146 ar
beiders betrokken waren in 1079 bedrijven. Voor 19I8 waren deze
cijfers respectievelijk 305, 35.779 en 1556; voor 1919: 622, 55.857
en 3962; voor 1920: 456, 47.027 en 1930,terwijl 1921 het grootste

aantal stakers had met 48.466 in 1875 bedrijven door middel van 289 stakingen. Daarbij staken de jaren 1911 tot 1915 zeer gunstig af met een gemiddelde van 276 stakingen van 18.212 arbeiders in 1146 ondernemingen, »o Wie hieruit nog tot enig gunstig effect van het gevoerde sociale beleid kon besluiten werd geacht niet wel bij het hoofd te zijn. De sociale wetgever sloeg immers de plank radi caal mis, daar hij de proletariër als een economische figuur zag. Proletarier werd men immers ten gevolge van bezitloosheid en in de regel hing dit niet samen met economische, maar veeleer met psychische oorzaken. Die bezitloosheid werd zonder blikken of blozen gerangschikt in de categorie der 'psycho-pathologische' verschijnselen, of 'in rond Hollandsch' die der geesteszwakten. Een ophef-

fing van het proletariaat uit deze toestand zou dan ook nimmer bereikt worden door het voeren van een 'loonpolitiek', maar de enige remedie bestond in een doelbewuste 'vermogenspolitiek'. 92

In strijd met wat later als een der essentialia van het fascisme zou worden gezien, kantte Katholieke Staatkunde zich zelfs tegen de enige jaren tevoren tot stand gekomen bedrij fsraden, waarin arbeiders en werkgevers samenwerkten. Het fascistische streven naar synthese stond deze schrijvers blijkbaar nog niet helder voor de geest. Daaruit blijkt, dat enerzijds deze beweging aanhang vond in kringen, die enkel bescherming van het bezit beoogden, en anderzijds de herstelgedachte in hen nog een belangrijk rijpingsproces moest ondergaan, voordat zij konden ijveren voor de corporatieve ordening. Spectator immers juichte het besluit van de werkgevers om de direct na de oorlog begonnen samenwerking met werknemers in de bedrij f sraden te verbreken enthousiast toe. Daarvoor waren, naar zijn mening, de tijden nog allerminst rijp. e3 Principiëler werd het verzet hiertegen geformuleerd met het bezwaar, dat wilde men de arbeiders toestaan medezeggenschap te hebben in de bedrijven, zij ook een eventueel verlies mede moesten dragen, waarvan de onmogelijkheid duidelijk genoeg was. 94 Naïef klonk echter het argument, dat het al verschrikkelijk genoeg was 'de brave Roomsche werkman' te laten samenwerken met socialisten in een bedrijf, laat staan hen in een publiekrechtelijk verband samen te brengen, waar de perfide invloed van socialistische ophitsers hen zou verpesten. 95

Vanuit deze mentaliteit is het begrijpelijk, dat men met graagte teruggreep naar datgene uit het verleden, wat aan hun standpunt steun kon verlenen. Zo werd met grote instemming een compleet artikel overgedrukt uit het tijdschrift 'Rome' van 15 augustus 1912, waarin de schrijver zich heftig keert tegen de sociale politiek der Duitse regering gedurende de laatste decennia, welke het ontzaglijke gevaar inhield van de infiltratie der socialisten. Met verwijzing naar de situatie van dat ogenblik werden aan deze auteur profetenallures toegeschreven. Zonder de naam van deze man Gods te noemen werd in een epiloog uiteengezet, dat 'deze verstandige taal' afkomstig was uit 'de mond van een priester, die de tekenen des tijd begreep en het gevaar van een door het socialisme geïnfecteerde democratie inzag'. Maar slechts weinigen hadden naar hem geluisterd en 'de gróote massa met hun gróote mannen' had minachtend de schouders opgehaald. Tenslotte schonk men deze priester de wat bittere troost te kunnen beleven, dat de door hem voorspelde debacle nog veel erger was dan hij indertijd had kunnen vermoeden. Overigens kon deze visionaire auteur het zich ook tot een troost rekenen, dat 'een steeds groeiend aantal zich opmaakt

om zijn allerminst verouderde, integendeel nijpend-actuele raadgevingen ter harte te nemen'.®6 •

De hier verheerlijkte priester was de bekende integralistische

voorman, rector M. A. Thompson, die in de Maasbode en later in zijn tijdschrift 'Rome' rond 1910 de Nederlandse katholieken voor het merendeel verdacht van modernistische neigingen. 97 Dit begrip modernisme werd nader ontleed in o.a. een moraal-theologisch, een literair en ook een sociaal modernisme en dit laatste zag men zijn kop opsteken in iedere uiting van sociaal beleid of moderne sociale voorziening. In dat verband valt de belangstelling van Katholieke Staatkunde voor deze vroegere uiting van anti-democratische en anti-sociale houding licht te begrijpen.

Van de hand van welke medewerker deze sympathiebetuiging aan het integralistische drijven van de heer Thompson was, staat niet geheel vast. Het artikel is niet ondertekend, hetgeen in de meeste gevallen erop neerkomt, dat Verviers het zelf heeft geschreven. De onderstelling, dat Verviers de auteur van dit artikel moet zijn geweest, vindt bovendien grond in de omstandigheid, dat hij jarenlang een trouw medewerker van Thompson is geweest en ook nadien zijn bewondering voor deze 'vorst onder de Nederlandse journalisten' nooit heeft verloren.

De invloed van de integralistische denkrichting op Katholieke Staatkunde blijkt tevens uit een artikel onder de titel 'Alarm', dat door Expectans werd gesigneerd. Daarin zette hij uiteen, dat de oude strijd ging herleven, waarin nu weer de ouderen, 'dezelfden die indertijd te hoop liepen tegen Léon Bloy, tegen Weiss, tegen Thompson' zich keren tegen de jongeren, 'die niet langer willen berusten in de dwaling en de zonden der ouderen'. Daarbij richtten hun aanvallen - aldus Expectans - zich indertijd zomin als nu enkel tegen het integralisme, maar ook tegen het 'integere en synthetische' christendom, dat in navolging van Bloy c.s. nu weer door Katholieke Staatkunde werd beleden. De beweging als zodanig zou 'niets uitstaande' hebben met de boven genoemde figuren, maar in de strijd tegen het farizeïsme 'voor zoover dit zich uit op politiek gebied' waren zij fier zich naar de geest verwant te kunnen voelen. En de uitslag van de strijd zou ditmaal ook anders zijn, want na de schijnbare en uiterlijke overwinning van weleer was de 'geest dien zij te dooden zochten' blijven voortleven en zich blijven verspreiden over de wereld. Maar zelfs dit schijnbare succes zou nu niet meer hun deel zijn, aangezien de kansen gekeerd waren in het voordeel der medestanders van Katholieke Staatkunde, die 'in dubbel vertrouwen op God die altijd overwint en aan Wien alleen' zij zich hadden gewijd, de uitslag van de strijd afwachtten. " In dit verband verdient tevens vermelding een artikel van Gerard Bruning,

waarin de auteur, steunend op uitspraken van Bloy en de door Bloy bekeerde wijsgeer Jacques Maritain, de democratie principieel verwierp. 101

Uit deze woorden mag in ieder geval geconcludeerd worden, dat er tussen het streven van Bloy en Thompson enerzijds en dat van Katholieke Staatkunde aan de andere kant minstens zekere verwantschap heeft bestaan, die door de laatsten als zodanig werd gevoeld. Of zij doelbewust het mislukte program der eersten hebben voortgezet is niet duidelijk en zij distantiëren zich in ieder geval formeel van min of meer integralistische invloeden. Invloed uit deze kringen op autoritair denkende figuren ligt voor de hand en is ook tot op zekere hoogte onweerlegbaar duidelijk aanwezig. Hun gehele manier van uiting geven aan hun gedachten en streven ademt trouwens de geest van Bloy, die evenals zijn epigonen een niet alledaagse toon aansloeg in zijn ageren tegen de 'geest der eeuw'. Ook de benamingen der tegenstanders in Katholieke staatkunde doen in dezen voor die van integralistische grootmeesters niet onder. Een kleine bloemlezing van kwalificaties hunner opponenten als: de bandieten van het socialisme, de socialistische moordbeesten in Rusland, het

democratisch prulparlement, politieke deugnieten en politieke dagloners, het huidig rotte regeringsstelsel, het democratische delirium en 'wij worden geregeerd liefdeloos, door letterknechten en uilskuikens en dieven en charlatans (. . .) door farizeeërs' " , geeft een instructieve lijst van krachtuitdrukkingen, waarmee zij aan hun betogen de vereiste nadruk trachtten te geven. Deze toon vond naar hun mening zijn rechtvaardiging in de omstandigheid, dat de 'deugnieten en stoethaspels' der parlementaire democratie slechts luisterden 'naar het woord dat klinkt als een zweepslag of als een oorvijg.' ι»»

Een betrekkelijk grote belangstelling en van gelijk gestemde geesten ook sympathie verwierf het streven van Katholieke Staatkunde zich door de open brief van Dr. Verviers aan de koningin op 29 oktober 1923, waarin hij hare majesteit adviseerde in verband met de hangende kabinetscrisis over te gaan tot de formatie van 'een kabinet (. . . .) van wilskrachtige en bekwame mannen, die geacht kunnen worden tot geen enkele parlementaire partij te behooren' en dit kabinet met haar autoriteit te steunen tegen de 'steeds toenemende aanmatiging van het parlement', dat terug moest worden gebracht tot de oorspronkelijke status van adviserend lichaam.102 Daarbij vestigde hij de aandacht van de koningin op de figuur van Mr. A. R. Zimmermann, die persoonlijkheid genoeg zou zijn om aan zo'n kabinet leiding te geven. Deze oud-burgemeester van Rotterdam was op dat ogenblik commissaris van de Volkenbond in Oostenrijk, teneinde aldaar de financiële situatie te saneren. Daar-

aan had hij de aan de herstelbeweging sympathieke voorwaarde verbonden zijn werk te kunnen uitvoeren zonder medezeggenschap van het parlement, in welke eis men hem was tegemoetgekomen. De gevraagde machtsovername door de koningin achtte Verviers grondwettelijk verantwoord, aangezien hare majesteit in haar eed op de grondwet had gezworen deze te zullen handhaven, maar ook - en hierop lag, naar zijn mening, de nadruk - 'de rechten en belangen van het Nederlandsche volk' te zullen verdedigen. Na zo'n interpretatie stond aan een ingrijpen door de koningin in de momentele chaotische toestand niets in de weg. i«3

Deze actie van Verviers bezorgde hem - volgens mededelingen in zijn blad - een stroom van sympathiebetuigingen uit alle mogelijke kringen en delen des lands en bleek aldus een injectie van vertrouwen in het door hem begonnen werk.10i Toch was toen al ondergronds een conflict uitgebroken, dat de opgang van de katholieke herstelbeweging in belangrijke mate zou vertragen en vrij ingrijpende veranderingen zou teweeg brengen in het weekblad zelf.

In het nummer van 29 november 1923 verscheen namelijk een verklaring van het Nederlandse episcopaat, welke was ondertekend door Mgr. Diepen, bisschop van 's-Hertogenbosch, die Dr. Verviers verbood aan zijn blad nog het praedicaat katholiek te geven, aangezien daarin herhaaldelijk staatkundige denkbeelden werden verkondigd, 'die met de katholieke staatkunde geheel strijdig zijn'.105 Daarmee was het al langdurige conflict naar buiten gebarsten. Reeds vanaf 30 maart 1923 werd er intensief gecorrespondeerd en gesproken tussen Mgr. Diepen en Dr. Verviers over een geschil betreffende de kerkelijke censuur. De bisschop van Haarlem had Verviers kort na de oprichting van het blad een censor geweigerd en door Mgr. Diepen werd tenslotte op 30 oktober 1923 een censor benoemd, die in strijd met de gedane belofte zo bevooroordeeld bleek te staan tegenover het blad, dat daarmee niet te werken viel. Dit deelde Verviers mee aan de Bossche Bisschop, waarop zonder meer de verklaring van het episcopaat volgde.loe Het conflict had evenwel een dieper liggende grond in de principiële bisschoppelijke bezwaren tegen de door Katholieke Staatkunde gehuldigde gezags-

theorie. In het kort kwam deze, naar de uiteenzetting van Verviers, hierop neer: het gezag is er terwille van de orde. Orde is het doel, gezag is het middel. Bewaart de gezagsdrager de orde niet, dan is zijn gezag niet meer rechtmatig en mag hij worden afgezet. Deze uiteenzetting, diende hij aan als de katholieke gezagsleer.107 Met een kleine verandering werd deze ook aldus beleden door Mr. F. A. Bijvoet.108 Tegen die opvatting van het gezag keerde zich echter de Nijmeegse hoogleraar prof. dr. J. van der Grinten in een artikel in De Tijd, waar hij de door Verviers en Bijvoet gepropageerde

beginselen verwierp, omdat daarin ieder objectief criterium ter be oordeling van de rechtmatigheid van het gezag ontbrak. l o e Verviers reageerde hierop met de beschuldiging, dat Van der Grinten zich had geleend voor 'wetenschappelijk knechtenwerk' ten dienste en op verzoek van Mgr. Diepen en dat hij zich daarbij had gesteld op een rechtspositivistisch standpunt tegenover de zuiver katholieke op vatting van hem zelf. Hij kon niet nalaten dit te signaleren als 'een zeer ongunstig voorteken(. ..) voor de wetenschappelijke ob jectiviteit van de katholieke Universiteit'.110 Deze beschuldigingen wees de professor echter in een der volgende afleveringen van Ver viers' tijdschrift van de hand. ш Verviers vond hierin echter de be vestiging van zijn al eerder gerezen vermoeden, dat 'Mgr. Diepen ten aanzien van de katholieke gezagsleer in dwaling' verkeerde. Daar om zou de bisschop ook geen veroordeling hebben durven uitspreken, wetende dat hij, Verviers, dan een beroep zou doen op Rome.1 1 2 Hij verklaarde dan ook ongestoord zijn gang te zullen gaan en op een eventuele naamsverandering van het blad zou deze episcopale ver klaring geen invloed hebben.

In het vooruitzicht echter van dit bisschoppelijke ingrijpen had men er in de voorafgaande maanden bij herhaling op gewezen hoe gunstig met name de Italiaanse clerus van hoog tot laag, zelfs Vaticaanse autoriteiten, de fascistische herstelbeweging gezind wa ren.
1 1 3
Daarom achtte men het slechts een kwestie van tijd of de Nederlandse clerus zou in navolging van de buitenlandse van harte met de herstelbeweging gaan instemmen.117 Daarnaast was enige tijd tevoren de oprichting aangekondigd van een Genootschap voor Opbouwende Staatkunde, welke naam met opzet gekozen was, wijl het predicaat 'katholiek' in andersdenkende kringen misverstand kon wekken.114 De werkelijke bedoeling zal evenwel zijn geweest de bis schoppelijke uitspraak te voorkomen.

De katholieke pers toonde zich in het algemeen zeer verheugd over deze gang van zaken, aangezien haar voortaan de ergernis bespaard zou blijven het streven van Dr. Verviers voorgesteld te zien 'als een typisch katholiek ondernemen'.115 Deze vreugde moet compleet geweest zijn, toen in het nummer van 13 december d.a.v. een simpel berichtje werd opgenomen, waarin werd medegedeeld, dat met ingang van 1 januari a.s. de titel van het blad zou worden omgezet in Opbouwende Staatkunde'. l l e

Het eerste nummer van Opbouwende Staatkunde verscheen 3 ja nuari 1924. De meest ingrijpende wijziging na deze naamsverande ring betrof het vervangen van Dr. Verviers als redacteur door Mevrouw Ras-van den Eerenbeemt, althans in naam, want als adres der redactie stond het hare vermeld in het blad. In feite heeft evenwel Expectans deze functie overgenomen, zoals later is geble-

ken. 1 1 β Verviers' invloed was op dat moment kennelijk al op zijn re tour. Wel betoogde hij nog in een artikel in het eerste nummer, dat onder een gewijzigde titel de oude geest zou worden voortgezet, d.w.z. de ontbindingsverschijnselen van die tijd zouden worden aan

gewezen en bestreden en daartegenover de gedachte van opbouw
en herstel worden opgewekt en bevorderd. Onder de eerste cate
gorie rangschikte hij successievelijk het materialisme, de klassen
strijd, de democratie, het parlementair partijwezen en ook de christe
lijke coalitie, die, let wel, het zwak voor de theologische disputen
in ons volk zou aanwakkeren, teneinde dit te gebruiken voor partij
politieke bedoelingen, " θ

Deze doelstellingen werden ook ongeveer aldus geformuleerd in
de statuten van het reeds eerder aangekondigde Genootschap voor
Opbouwende Staatkunde, waarvan de definitieve oprichting plaats
vond op 13 januari 1924 te Utrecht. Daarin werd verder aange
geven, dat deze doeleinden zouden worden nagestreefd door middel
van het uitgeven 'van periodieken en andere geschriften van staat
kundige en maatschappelijke aard' en daarnaast door 'het houden
van vergaderingen en congressen over openbare belangen'.

Het genootschap had de juridische vorm van een vereniging.
Daardoor moest het ook een democratische opzet hebben, zodat de
statuten bepaalden, dat een bestuur van minstens zeven personen
verantwoording schuldig zou zijn aan de algemene ledenvergade
ring. 1 2 0 Wij zullen echter verderop zien, dat hieraan niet te zwaar
werd getild.

Voor de stichting van dit wetenschappelijke genootschap met pro
pagandistisch karakter beriepen de oprichters zich op een tweetal
precedenten uit de vaderlandse historie. Het eerste was de Holland-
sche Maatschappij van Wetenschappen, opgericht in 1752 ter be
strijding van de in die jaren optredende verslapping van de nationale
energie. Als tweede precedent beschouwden zij de Vereeniging van
de Staathuishoudkunde en de Statistiek, die was opgericht naar aan
leiding van de financiële crisis in het tijdperk van minister Van
Hall. Hadden deze beide instellingen zich al zeer verdienstelijk ge-
maakt voor het herstel uit de destijds optredende geestelijke en
economische malaise, de behoefte aan een dergelijk initiatief was
thans in de ogen van de oprichters nog veel groter. Nu ging het
immers niet meer om bestrijding van een neergaande conjunctuur,
maar 'om het al of niet voortbestaan van ons vaderland'. Daarom
zagen zij voor het Genootschap in nog sterkere mate een nood-
zakelijke en nuttige taak weggelegd.121

In een toelichting op de aangegeven middelen ter bereiking van
de gestelde doeleinden merkten ZIJ op de uitgave van zuiver weten-
schappelijke geschriften op politiek en maatschappelijk gebied nood-

zakelijk te achten, aangezien geen staatkundig leven mogelijk was
zonder wetenschappelijke fundering. Als voorbeelden ter adstructie
van deze zienswijze voerden zij aan, dat de liberale partij ondenk-
baar zou zijn zonder de geschriften van Opzoomer, Thorbecke en
Buijs. Hetzelfde kon voor de protestants-christelijke partijen ge-
zegd worden van de geschriften van Groen van Prinsterer, Kuy-
per en de Savornin Lohman en voor de Staatspartij van de pu-
blicaties van Broere, Nuijens en Schaepman. Zelfs de 'volkomen
onleesbare' geschriften van Marx hadden niet nagelaten een diep-
gaande invloed uit te oefenen op de socialistische beweging. Naar
de mening van de Genootschappers zouden op dat moment echter
schrijvers van hetzelfde gehalte, 'die de noden van het oogenblik
en de noodzakelijkheden van de naaste toekomst' kenden, moeite
hebben hun geschriften uit te geven en zich onder de mensen ver-
staanbaar te maken. Van de universiteiten viel in dit opzicht niets
te verwachten, aangezien zij 'meer conservatoria dan smederijen
van wetenschap (. . .) in den regel precies een menschenleeftijd ach-
teraan' kwamen. Zo zouden 'schrijvers van de nieuwe richting' ner-
gens een steunpunt vinden. Vandaar dat het Genootschap zich te-
recht met de uitgave van hun geschriften zou belasten.122

Door de uitgave van periodieken en vlugschriften zou het Genootschap de nieuwe inzichten kunnen propageren in brede kring en de aandacht vragen voor actuele vraagstukken, besproken vanuit een centraal gezichtspunt. Het Genootschap verkeerde in de gunstige omstandigheid reeds dadelijk te kunnen beschikken over een 'gangmakend tijdschrift, dat zijn sporen al verdiend' had. De betekenis van een eigen periodiek achtten zij dan ook het best geïllustreerd door het feit, dat uit dit op initiatief van Dr. Verviers uitgegeven orgaan reeds een - zij het nog niet georganiseerde - nationale herstelbeweging was voortgekomen. Door een systematische samenwerking der werkende leden van het Genootschap zou het blad Opbouwende Staatkunde' echter nog grotere successen voor het nationaal herstel kunnen boeken. Voor een afdoende succes van deze nieuwe richting zou zelfs een eigen dagbladpers onmisbaar blijken. Aangezien een goed opgezet dagblad echter tezeer een onderneming van commerciële aard was, zou het Genootschap daartoe slechts het terrein kunnen voorbereiden en de eerste stoot kunnen geven.[123]

Hoewel de aanhangers van het Genootschap zich anti-democraten noemden 'in den goeden en positieven zin des woords' en overtuigd waren van de passiviteit van de grote massa bij het tot stand brengen van maatschappelijke hervormingen, beseften zij heel wel, dat in een eenmaal democratisch ingerichte maatschappij de overtuiging en de overreding van de voor redelijk inzicht ontvankelijke

individuen onmisbaar was als hulpmiddel tot hervorming en vooruitgang. Daarom zou de propaganda zich richten op 'de leidende kringen en de studeerende jeugd' alsmede op de 'toonaangevers der gróote massa', teneinde hen tot betere inzichten te brengen op politiek en sociaal gebied en hen op te wekken tot grotere vaderlandsliefde. In geen geval wilde het Genootschap echter een nieuwe politieke partij zijn of vormen. Wel achtte men het mogelijk dat de activiteit van het Genootschap zou leiden tot de oprichting van een 'nationale reconstructie-partij', of een nieuwe bezieling zou geven aan verscheidene politieke partijen. Het Genootschap zou zich echter beperken tot het verbreiden van de algemene beginselen van maatschappelijk herstel.[124]

De leden van het Genootschap werden verdeeld in werkende en contribuerende en in een toelichting op deze statuten, verschenen in het tijdschrift, stonden een aantal namen van leden der eerste categorie vermeld. Onder hen waren enkele nieuwe figuren, maar ook veel oude bekenden, die hun sporen op het terrein der herstelbeweging reeds hadden verdiend, zoals Hub. Cuypers Jr., Mr. Jos Gillissen, J. J. M. Haslinghuis, P. M. N. de Kuyper, A. Maas-Geesteranus, M. Ras-van den Eerenbeemt, Mr. C. J. M. Schaepman, J. Schouten, Jhr. Mr. Twiss Quarles van Ufford en Dr. Emile Verviers.[125] De hier genoemden waren kennelijk betrokken bij de oprichting van het genootschap, maar de lijst van werkende leden is naderhand aanzienlijk uitgebreid met o.a. Dr. H. W. E. Moller.[126]

De werkende leden hielden op 23 februari 1924 een tweede bijeenkomst, welke werd geopend door Mevrouw Ras-van den Eerenbeemt, die echter daarna de leiding overdroeg aan Wouter Lutkie. In dit verband kwam de heer Lutkie voor de eerste maal openlijk naar voren. Dit mag wederom gezien worden als een bewijs van de tanende invloed van Dr. Verviers. Reeds eerder deden zich daar van bepaalde symptomen voor, toen Expectans zekere uitspraken van Verviers als zou het geweld een 'meerwaardig' middel zijn ten opzichte van de redelijke overtuiging, openlijk in het blad corrigeerde.[127] Dr. Verviers droeg tijdens deze vergadering het blad 'definitief en formeel zonder voorbehoud' en 'op de meest edelmoedige wijze' over aan het Genootschap. De vergadering zag verder

af van haar recht uit haar midden een bestuur te kiezen en droeg de formatie daarvan eenstemmig op aan 'haar leider', die daarover eigenmachtig kon beslissen.12e Deze werkwijze moet ook meer heb ben gestrookt met het autoritaire beginsel, dat de supporters van het Genootschap huldigden, dan de democratische verkiezing van het bestuur, waarin de statuten - kennelijk noodgedwongen - voorzagen.12fl

De samenstelling van het bestuur, in het eerstvolgend nummer gepubliceerd, gaf het volgende beeld te zien: Mr. F. A. Bijvoet te Venlo, Mr. Jos Gilissen, J. J. M. Haslinghuis, de protestantse stu dent E. J. van der Kam chem. cand. te Leiden, A. Maas Gees-teranus, Mevr. Ras-van den Eerenbeemt, Mr. C J. M. Schaepman en Jhr. Mr. Twiss Quarles van Ufford, die tevens als secretaris zou optreden. Lutkie was ook van dit bestuur de voorzitter, hoewel het uit deze mededeling niet valt op te maken. Blijkbaar wilde hij een ingrijpen van zijn kerkelijke superieuren niet uitdagen.180

De eerste bestuursvergadering werd gehouden op zaterdag 1 maart 1924 te Utrecht, waarin de voorzitter in de Openingsrede nog eens verklaarde, dat het Genootschap geen politieke partij wenste te zijn, maar enkel beoogde een wetenschappelijk en propa gandistisch orgaan van geestesvorming te vertegenwoordigen, los van de praktische politiek.131

In het verslag van deze vergadering volgde na de weergave van deze openingsrede de simpele opmerking, dat hierna 'een uiteen zetting (volgde) van den nieuwen toestand, geschapen door het uit treden van Dr. Verviers'.131 Hoewel later nog in waarderende ter men gesproken is over diens werk,132 was de waardering voor zijn persoon in snel tempo gedaald. Dit bleek al uit de ietwat van su perioriteit getuigende bescherming die hij eerder genoot van Expec-tans, toen hij door een onbezonnen uitspraak zich in moeilijkheden had gebracht,127 en nog later karakteriseerde een vroegere mede stander hem als 'een querulant, die bang was voor de consequen ties'. 1 3 3 Welke precies de redenen zijn geweest voor het uittreden van Verviers is niet bekend; waarschijnlijk heeft hij zich terugge trokken, toen de leiding van de beweging hem ontschoot. Zijn in stabiliteit en weinig tot samenwerking geneigde aard hebben hem in ieder geval elders ook parten gespeeld. Kort na het verbreken van zijn betrekkingen met Opbouwende Staatkunde gaf hij nog een nieuw blad uit, geheten 'De Vaderlandsche Kroniek' een 'week blad tot opwekking van de nationale energie', waarvan het eerste nummer verscheen in november 1924. Het bleef echter bij een tien tal afleveringen en met het laatste nummer in mei 1925 was ook deze poging om verder leiding te geven aan de ontwikkeling der herstelbeweging mislukt.134 Geheel staakte hij echter zijn publicis-tische arbeid niet, want hierna wijdde hij zijn energie aan het ver zorgen van een reeks 'meer uitvoerige en gedegen studies over de vele vraagstukken welke onzen tijd beroeren'.13s Als resultaat daar van verscheen in 1927 een publicatie 'De kentering in het materia listische denken, eene studie over de maatschappelijke waarde der metaphysica'. Deze was uitgegeven door een nieuwe schepping van

Verviers, t.w. het Instituut voor Universeele Staatkunde. Na deze publicatie is van dit instituut echter nooit meer iets vernomen.

In het midden van de jaren dertig stelde Verviers nog eens zijn denkbeelden omtrent het fascisme te boek.136 Deze beschouwing is bijzonder interessant, omdat zij nogmaals een directe relatie legt tussen het integralisme en het fascisme. Verviers noemde daarin het fascisme een reactie op de modernistische ombuiging van de Europese cultuur, die zich met de renaissance had ingezet en resul-teerde in de ziekten van de moderne tijd: kapitalisme, socialisme

en communisme. Een apart hoofdstuk wijdde hij aan de betekenis van wat hij noemde het godsdienstige ontwaken voor het ontstaan en de verbreiding van het fascisme. Deze ontwaking zou zijn ingezet door de encyclieken 'der beide grote fascistische pausen Leo XIII en Pius X'.137 De betekenis van Leo XIII zag hij vooral gelegen in het herstel van het universele denken door de wederinvoering van de scholastiek, alsmede in het herstel van de christelijke staats- en maatschappij-opvattingen door middel van Rerum Novarum. Hoezeer viel het echter te betreuren, dat de door deze encycliek ontketende beweging veelal een averechts effect had teweeggebracht en met name in Duitsland, België en Nederland de stoot had gegeven tot het ontstaan van de marxistische staat. Dit achtte hij dan ook zeker niet te wijten aan de marxisten zelf, maar aan de zogenaamde christelijke coalitie, waarvan met name de R.K. Staatspartij de hoofdverantwoordelijkheid droeg. Daarom zag hij ook geen verband tussen het door hem bedoelde godsdienstige ontwaken en de zogenaamde katholieke beweging in Nederland, MS

Na Leo XIII had de grote zielzorger, Pius X, - in de ogen van Verviers - met zijn strijd tegen het modernisme de 'grote baanbrekende gedachte voor het fascisme' geleverd. Daarmee had deze paus immers de voor het fascisme vereiste geestelijke sfeer geschapen. Naar zijn gevoelen was het dan ook geen zuiver toeval, 'dat de menschen die in later jaren op werkelijk oorspronkelijke manier de fascistische gedachte (gingen) vertolken, tijdens het opzienbarend pontificaat van dezen kerkhervormer in hunne ontvankelijkste jeugd waren'.139 In het kader van deze godsdienstige ontwaking als kweekbodem voor de fascistische beweging paste - aldus Verviers - ook de figuur van de letterkundige Léon Bloy. Deze bracht een nieuwe bezieling in de decadente Franse letteren en door zijn directe invloed op vooral jonge geesten diende hij zeker gerekend te worden tot de scheppers van de nieuwe geest, die de weg hebben gebaand voor het fascisme.140

In 1934 wierp Verviers zich plotseling weer in de journalistiek als hoofdredacteur van het nationaal-socialistische maandblad 'Nieuw Nederland', hetgeen een gedeeltelijke verloochening betekende van

49

zijn fascistische sympathieën van weleer.141 Vanaf juni 1934 tot december 1935 voerde hij alleen de redactie, waarna hij gezelschap kreeg van de latere N.S.B.-ers Dr. R. van Genechten en E. J. Roskam. Ook deze samenwerking heeft niet langer geduurd dan tot maart 1936, toen Verviers uit de leiding van het maandblad is verdwenen.14a Daarna is hij in de fascistische beweging niet meer op de voorgrond getreden.

Bij de opzet van het Genootschap moeten wel bepaalde ideeën een rol gespeeld hebben, die in de ruim een jaar later opgerichte Nationale Unie ook tot uiting kwamen. Beide poogden immers aan de te voeren actie een wetenschappelijk verantwoord fundament te geven. Deze Nationale Unie telde dan ook een opvallend groot aantal intellectuelen onder haar bestuursleden, onder wie zekere Jhr. Mr. Boreel van Hoogelanden, Dr. Brinkgreve, die nog een efemere rol zou spelen bij de geboorte van Zwart Front, Prof. Eigeman, Prof. Gerretson, Jhr. Groeninx van Zoelen en Mr. Dr. Westerman. Hoewel het Genootschap voor Opbouwende Staatkunde niet zo'n lang leven beschoren zou zijn, zouden enkele figuren daaruit later nog intensieve contacten onderhouden met sommige der hier genoemde supporters van de Nationale Unie in het kader der in 1933 tot stand gekomen Corporatieve Concentratie.143

Reeds in het eerste nummer van Opbouwende Staatkunde wees men op de constructieve kracht van de herstelbeweging, die het fatalisme verwierp, waarmee velen in gezapige overgave beweerden, dat de decadentie van de westerse beschaving niet te keren was.

Daartegenover predikte men het geloof in de invloed van de menselijke wil om dit proces te stuiten en verwierp men ook van de andere kant de gewaande natuurnoodzakelijke vooruitgang van het materialisme. 144 Met nadruk werd nog eens de hechte verwantschap tussen de orthodox-katholieke opvattingen en die der herstelbeweging toegelicht met uitspraken van Pius X en kardinaal Billot, wiens sympathie voor de denkbeelden van Charles Maurras en zijn action française bekend waren.14S Deze schrijver heeft dan ook moeilijk op grond van wishful thinking kunnen vermoeden, dat dezelfde kardinaal spoedig vanwege deze sympathie door Pius XI uit het heilig college verwijderd zou worden.14e Voorts werd de autoriteit van Mussolini aangewend, teneinde aan te tonen, dat het fascisme ook in Nederland zijn bestaansrecht had. Deze had immers in een toespraak tot Primo de Rivera verklaard, dat het fascisme wel een 'phénomène typiquement italien' was, maar dat 'l'amour de la discipline, le eulte de la beauté, la force et le courage des responsabilités, le mépris de tous les lieux communs, le soif des realités, l'amour pour le peuple' als 'bases fondamentales de la conception fasciste peuvent servir aussi aux autres pays'. 147

50

Lang heeft deze opbouw onder de formele leiding van Lutkie niet kunnen duren, want reeds in mei 1924 werd hij door het episcopaat gedwongen zijn functie van voorzitter van het Genootschap neer te leggen en iedere bemoeienis met Opbouwende Staatkunde te staken. Zijn artikel 'Ten afscheid' mag gezien worden als een voorlopig politiek testament, waarin hij de perspectieven voor de herstelbeweging zeer gunstig achtte, aangezien de psychische zowel als praktische mogelijkheden voor het verwezenlijken van het daarin vervatte program op dat tijdstip aanwezig zouden zijn. Hij waarschuwde echter voor een ontwikkeling in anti-religieuze en anti-sociale richting, want uit beide zouden de vijanden van het herstel munt slaan. Die ontevredenheid echter van middenstand en hogere standen, de landbouwbevolking, intellectuelen, kunstenaars en een toenemend deel der arbeidersklasse met het democratische régime was naar zijn mening algemeen.148 Het valt moeilijk in het algemeen de redelijkheid te ontkennen van de verwachting, dat de herstelbeweging van de hier gesignaleerde ontevredenheid zou kunnen profiteren. Het welslagen van zowel Mussolini's als Hitlers greep naar de macht heeft immers nauw verband gehouden met een dergelijke stemming in Italië en Duitsland.149 Wel moet Lutkie zich danig hebben vergist in de omvang van de door hem aangegeven malcontentie en zeker ook in de neiging van het Nederlandse volk op grond daarvan zich achter de herstelbeweging te scharen. Voorzover daarover op dat moment nog onduidelijkheid mag hebben bestaan, moet het geringe succes van het rechtse extremisme in de jaren na het uitbreken van de wereldcrisis hem dit besef toch hebben bijgebracht.

In de direct daarop volgende jaren heeft Lutkie zich niet meer openlijk met deze uiting der herstelbeweging bezig gehouden, maar van warme belangstelling voor dit soort gedachten en acties heeft hij nog vaker blijk gegeven in publicaties in boekvorm en tijdschriften. 160 Kort na de oprichting van de Nationale Unie werd hij uitgenodigd in het bestuur daarvan zitting te nemen, teneinde daarin de katholieke visie te geven op in dit gezelschap behandelde kwesties van levensbeschouwelijke aard. uu Hij is daarvan een gerespecteerd lid gebleven tot in 1940, toen hij nog betrokken was bij de heroprichting van de Unie onder de naam 'De Vuurslag'.li2

In het begin van de jaren dertig heeft hij zich bovendien nog daadwerkelijk ingespannen voor de herstelbeweging door zijn medewerking aan propaganda-bij eenkomsten van de Corporatieve Concentratie, waarvan de Nationale Unie een der componenten was.1 δ 3

Lutkie's uittreden uit het Genootschap had uiteraard belangrijke
gevolgen voor het bestuur en de redactie van het blad, dat hij
vanaf de naamsverandering had geredigeerd.16* A. Maas Geestera-
51
nus volgde hem op als voorzitter en Hub. Cuypers Jr. werd aan het
bestuur toegevoegd.1S5 Met ingang van 8 mei 1924 werden tevens
zijn werkzaamheden aan het blad overgenomen door een Raad
van Redactie, waarin een selecte groep uit het bestuur zitting had,
te weten: Hub. Cuypers Jr., redactiesecretaris, Mr. Jos Gilissen,
J. J. M. Haslinghuis, A. Maas Geesteranus en Jhr. Mr. Twiss
Quarless van Ufford. De raad verklaarde het blad in de oude geest
te zullen voortzetten 15e en bracht hulde aan de hem ontrukte voor-
ganger, van wie met instemming een karakteristiek uit de Nieuwe
Tilburgsche Courant werd overgenomen, die hem 'een hoogstaand
geestelijke (noemde), die een niet platbetreden weg bewandelt'.1S7
Onder de medewerkers van dit blad waren er velen, die al hun
bijdragen leverden aan Katholieke Staatkunde, maar ook enkele
figuren kregen wat meer reliëf of waren nieuw in dit gezelschap.
Tot de eersten behoorde de steeds meer op de voorgrond tredende
Mr. F. A. Bijvoet en de niet-katholieke student E. J. van der Kam,
beiden later ook lid van de redactie. De aristocraat Mr. Baron van
Hövell tot Westerflier te Roermond, de stichter van de Rapaille-
partij Erich Wichman, en de reeds toen opvallend malcontente
Ernest Michel stonden als nieuwelingen schouder aan schouder in
hun verzet tegen het heersende politieke stelsel. Wichman, in die
tijd in Italië gebivakkeerd, kreeg daar enkele nummers van Katho-
lieke Staatkunde toegestuurd, en stelde toen spontaan zijn 'pen en
penseel, en zoodra noodig ook sans phrase' zijn vuist en zijn le-
ven aan de herstelbeweging in Nederland ter beschikking. 158Later
schreef hij vanuit Italië bewonderende artikelen over Mussolini,
die een man naar zijn hart was. De jonge Michel publiceerde in
de laatste nummers van het blad een vrij groot aantal artikelen
van dezelfde weinig constructieve inhoud, als waarmee hij later
nog in menig tijdschrift de al of niet ergerniswekkende aandacht
zou trekken. Hij deed zich daarin vooral kennen als een overtuigd
anti-democraat zonder dat zijn agitatie veel positieve grondslag
had. is«
Michel moet gezien worden als een exponent van die denkrichting
in het katholicisme, welke ook in het juist in die tijd verschijnende
tijdschrift van katholieke jongeren 'De Valbijl' tot uiting kwam.
Blijken van sympathie met het streven van deze jongeren mogen
trouwens gelezen worden uit het met warm enthousiasme overge-
drukte betoog van De Valbijl tegen de verwarring van godsdienst
en politiek.leo Kennelijk zag de redactie van Opbouwende Staatkun-
de in deze bewonderaars van Bloy, die in strijdvaardige driestheid
niet voor de meester onder deden, toch wel geestverwanten. Dit
zou dan in overeenstemming zijn met de fierheid, waarmee zij zich
de kwalificatie van querulant liet aanleunen. Een 'hooggeplaatst
52
ambtenaar in Brabant', die zich aandiende onder het pseudoniem
Brabander, troostte immers de door Gerard Brom tijdens een de
bat voor de Nijmeegse studenten als querulant betitelde Dr. Ver-
viers met de opmerking, dat de 'eveneens eerlijke en alle konke-
larij verfoeiende Rotterdammer rector Thompson' vijftien jaar daar
voor eenzelfde lot had getroffen. En wie hadden de feiten nader
hand meer in het gelijkgesteld dan deze toen solitaire strijder voor
waarheid en orthodoxie ? 1 6 1
Op 27 augustus 1924 verscheen het laatste nummer van Op
bouwende Staatkunde, dat de abonnee's als 'Bericht' werd toege
zonden. Daarin was de mededeling opgenomen, dat er tussen het
Genootschap en het Verbond van Actualisten een fusie tot stand

was gekomen en het blad zou worden opgenomen in het vanaf
31 augustus d.a.v. verschijnende weekblad 'De Vaderlander'. Ge
heel onverwacht zal dit bericht wel niet gekomen zijn, want uitin
gen van belangstelling voor het werk der actualisten waren in de
voorafgaande tijd herhaaldelijk in het blad opgenomen. Dit ver
bond trad o.a. daadwerkelijk op bij werkstakingen, waar het werk
willige tegen stakende arbeiders beschermde en door middel van een
eigen arbeidsbeurs de laatsten op de door stakingen getroffen be
drijven wist te vervangen. Zelfs gingen de leden op huisbezoek bij
arbeiders, waarbij men hen wees op het recht op vrijheid van arbeid
voor iedere werkwillige. Botsingen met leden van socialistische en
communistische vakbonden waren uiteraard hiervan vaak het ge
volg. 1β2 Verscheidene malen waren ook reeds manifesten van het
V.V.A. in Opbouwende Staatkunde overgenomen, voorzien van een
zeer waarderend commentaar. les

Als officiële reden voor deze reeds door Lutkie voorbereide fu-
sie werd opgegeven, dat versnippering van krachten in de herstel-
beweging moest worden voorkomen. Bovendien zou de invloed van
het Genootschap in het nieuwe blad duidelijk merkbaar blijven door
de bijdragen van de oude medewerkers.164 Daarnaast zal echter ook
wel de precaire financiële positie van Opbouwende Staatkunde een
rol hebben gespeeld. De povere resultaten van een als zeer dringend
aangekondigde financiële actie ten bate van het blad doen dit althans
wel vermoeden.le5 Deze stap zou echter voor het Genootschap nood-
lottig blijken en de enthousiaste pleiters voor deze fusie ervoeren
vrij spoedig, dat het niet veel minder was geweest dan een argeloze
trap in een listig opgestelde val, die het werk van de katholieke
herstelbeweging lange tijd funest heeft beïnvloed.

Het Verbond van Actualisten is de eerste fascistische organisatie
in Nederland geweest, opgericht in december 1922 door enkele
merendeels Leidse intellectuelen. Het is opvallend, dat Leiden bij
het ontluiken van het fascisme in ons land een levendig aandeel

heeft gehad. Zo kan men de stamboom van het Nederlandse fascis
me op goede gronden laten beginnen bij de Leidse Hoogleraar G. J.
P. J. Bolland, wiens ultra-reactionaire denkbeelden een soort fascis
tisch program hadden kunnen vormen. Voorts was ook Verviers, zo
als eerder is opgemerkt, als privaat-docent aan de Leidse Universiteit
verbonden. Dezelfde functie had de bij de oprichting van het V.V.A.
betrokken Dr. K. E. H. de Jong, terwijl de spoedig in fascistische
kring op de voorgrond tredende H. A. Sinclair de Rochemont, die
aan dezelfde universiteit indologie studeerde, eveneens tot de me
de-oprichters van dit verbond behoorde. Naast genoemde figuren
speelden verder bij de oprichting van het V.V.A. een rol de stu
dent A. van Yperen en de directeur van de loterij-onderneming
N.V. Lotisico, Dr. A. A. Haighton.1ββ Van Yperen is in fascistisch
verband minder op de voorgrond getreden. Zoveel temeer is dit
echter het geval geweest met Sinclair de Rochemont en Haighton.
Daarom is het zinvol aan beide laatstgenoemden - hoewel niet
katholiek - in dit verband toch enige aandacht te schenken.

Hugues Alexandre Sinclair de Rochemont was geboortig uit Hil
versum en deed eindexamen gymnasium in 1921. Vanaf september
1922 werd hem een studietoelage verstrekt door het ministerie van
koloniën voor de studie indologie aan de universiteit te Leiden, ter
opleiding voor 'candidaat Indisch ambtenaar'.le7 In Leiden is hij te-
rechtgekomen in de kring van prof. Bolland, bij wie hij ook colleges
heeft gevolgd. Geheel conform het fascistische devies, dat de daad
aan de ideologie moet vooraf gaan, heeft hij zich kennelijk ook
meteen in de fascistische organisatie gestort. In december 1922
was hij immers al betrokken bij de oprichting van het V.V.A., waar-
van hij ook de naam heeft bedacht.le8 Na de fusie met het Genoot-

schap voor Opbouwende Staatkunde is hij redacteur geworden van het blad De Vaderlander, waarin Opbouwende Staatkunde werd opgenomen. Nadat het V.V.A. zich enigermate had geconsolideerd was Sinclair ook werkzaam op het secretariaat van dit Verbond. Tezelfdertijd moet hij zijn studie te Leiden hebben gestaakt. Dit zal zowel hebben samengehangen met zijn intensieve bemoeienissen met het V.V.A., als met het bericht van de intrekking van zijn studietoelage wegens de op medische gronden geconstateerde ongeschiktheid voor de 'Indische dienst'.lefl Waarschijnlijk heeft Sinclair dit bericht op dat moment niet al te zeer betreurd, omdat zijn actualistische werkzaamheden hem zeer bezet hielden en toen nog zekere perspectieven schenen te bieden. Zo was hij juist in die tijd - naar het voorbeeld dat Mussolini's fasci di combatimento enkele jaren tevoren in Italië hadden gegeven - betrokken bij de blijkbaar op uitnodiging van de directie van Werkspoor op touw gezette anti-stakingsactie in dat bedrijf. Van deze actie had Sinclair zelfs de

«¡

leiding. Hij schijnt echter bijtijds te hebben ingezien, dat voor het actualisme weinig perspectieven zouden overblijven, wanneer het zich liet gebruiken als instrument van de werkgevers tegen de stakende arbeiders. Achteraf hebben anderen dit in elk geval uitgelegd als de eerste bewustwording in Nederland, dat het fascisme niet een eenzijdig reactionaire beweging wilde zijn, maar veeleer een synthese tussen nationalisme en socialisme, waarvan het samengaan in één verband tot dusver uitgesloten had geschenen. Daarom schijnt Sinclair na bekoeling van zijn aanvankelijke enthousiasme voor het breken van de staking tenslotte bewust op een mislukking van de anti-stakingsactie te hebben aangestuurd. Naar het oordeel van de actualisten ligt hier de verklaring voor de geringe geestdrift, die het Nederlandse kapitaal sindsdien voor het fascisme aan de dag heeft gelegd.170 Voor wie kennis draagt van het politieke amateurisme in kringen van het Nederlandse fascisme moet deze verklaring minstens wat geflatteerd heten. In elk geval doet zij tekort aan het vrijwel natuurlijk gevoel voor credietwaardigheid waarover de Nederlandse ondernemers sinds eeuwen blijken te beschikken, wanneer men gebrek aan vertrouwen in het te onzent opgetreden fascisme uitsluitend zou willen wijten aan de beschreven ervaring. Het valt immers moeilijk te onderstellen, dat de kapitaalbezitters in de vele fascistische ondernemingen hier te lande ooit een gunstig object voor geldbelegging hebben kunnen zien.

Toen het eerste enthousiasme voor het actualisme was verbleekt, moet Sinclair het afbreken van zijn studie te Leiden hebben betreurd. In april 1926 heeft hij nog pogingen in het werk gesteld alsnog voor een studie-toelage in aanmerking te komen door te bewijzen, dat hij ten onrechte ongeschikt voor de 'Indische dienst' was verklaard.171 Deze pogingen hebben kennelijk geen succes gehad. In september 1927 trad hij daarop in dienst bij de Pensioenraad te 's-Gravenhage, waar hij na een jaar overigens weer ontslag nam.172 Dit laatste moet wel samenhangen met zijn aanstelling als redacteur van het in december 1927 voor het eerst verschenen fascistische tijdschrift 'De Bezem', waarvoor hij na korte tijd geheel werd vrijgesteld, " з Een jaar later werd hij tevens algemeen secretaris van de gelijknamige organisatie, die na liquidatie van het V.V.A. door Haighton en hem was opgericht. Nadat deze onderneming - vol gens het dan reeds bekend geworden recept - uit elkaar ge sprongen was, werd hij in oktober 1931 aangesteld als administratief ambtenaar bij het regeringsbureau voor de uitvoering van de tarwewet 1931. 1 7 4 Vanaf november 1933 hield hij zich verder buiten de fascistische politieke actie wegens het in dat jaar afgekondigde verbod voor ambtenaren lid te zijn van een aantal met name ge

noemde fascistische organisaties, waartoe ook Sinclairs eigen groe-

pering behoorde. Dit besluit moet hem echter minder zwaar zijn ge-
vallen wegens de vele decepties, die op zijn verschillende fascistische
acties waren gevolgd. Met enkele getrouwen bleef hij in deze jaren
echter een vriendenkring vormen, die het fascisme een warm hart
toe is blijven dragen. Na ontslag uit de ambtelijke dienst per 1 april
1939, waarvoor als officiële reden reorganisatie van de dienst werd
opgegeven, is hij tot en met het uitbreken van de oorlog werkzaam
geweest als antiquarisch boekhandelaar.175

Bij de inval van de Duitsers in mei 1940 namen Sinclair en zijn
supporters hun politieke activiteiten weer op. Eerst zocht hij aan-
sluiting bij Arnold Meijers Nationaal Front, maar dit pogen heeft
slechts kortstondig resultaat opgeleverd. 17e De liefde voor een waar-
achtig nationaal-socialisme, dat overigens in de N.S.B, niet werd
gevonden, bracht hem en zijn medestanders vervolgens tot toetre-
ding tot de N.S.N.A.P.-Van Rappard.177 Hoewel hij zich van meet
af aan heeft beijverd de bezetter terwille te zijn, is hij spoedig
daarna voor vier en een halve maand achter slot en grendel gezet.
Dit schijnt het gevolg geweest te zijn van tegen hem gerichte in-
triges van zijn vroegere medestander Haighton, die er in geslaagd
was hem voor die tijd door de 'heilige S.S. (. . .) in einem hohlen
Stein aufschliessen zu lassen', zoals Sinclair naderhand verbitterd
vaststelde.178 Blijkbaar heeft deze arrestatie verband gehouden met
beschuldigingen van destructieve actie, plannen voor een moordaan-
slag op Mussert en homo-sexuele verhoudingen binnen de groep,
tegen welke beschuldigingen door een van zijn vrienden echter
energiek werd geprotesteerd.179

Men kan zich voorstellen hoe zwaar deze opsluiting op een mo-
ment, dat hij heeft beschouwd als een keerpunt in de geschiedenis,
deze fascist van het eerste uur gevallen moet zijn. Het geloof in zijn
idealen is er echter niet door geschokt, want vrijwel direct daarna
en nog vóór de inval van de Duitsers in Rusland heeft hij zich ge-
meld voor dienstneming bij de 'heilige S.S.'.180 Zijn vurige liefde
voor de Führer, in wie hij de grondlegger van een Groot-Germaans
Rijk begroette, heeft hij daarna kunnen bewijzen aan het Oost-
front, waar hij begin 1942 in de strijd tegen de Russen, diep be-
treurd door zijn vrienden is gesneuveld.181

De hier geschilderde carrière kan moeilijk succesvol worden ge-
noemd. Sinclair behoorde dan ook zeker niet tot het type, dat van
succes in zijn ondernemen verzekerd kan zijn. Daarvoor doet hij zich
enerzijds kennen als een te weinig bindende persoonlijkheid om gro-
tere groepen blijvend onder zijn leiding te houden, en anderzijds
als te nonchalant en met een te speelse geest behept om met vol-
doende vasthoudendheid zich blijvend aan een bepaald ideaal te kun-
nen wijden. Bij het overzien van zijn activiteiten alsook bij het le-

zen van zijn brieven aan directe medestanders doemt het beeld op
van iemand, die zijn ijveren voor de vestiging van zijn fascisme
vaak moet hebben gezien als een vorm van vrijetijds-besteding.
Zoals bij het merendeel der overige fascistische bewegingen in Ne-
derland, heeft heel zijn optreden plaats gevonden in een stijl en
sfeer, die zeer wel gepast zouden hebben bij ondernemingen van
studentenclubs, maar minder bij organisaties, die zich de Machtüber-
nahme ten doel gesteld hadden.

De nonchalante wijze, waarop hij aan de verschillende door hem
geïnspireerde of opgerichte bewegingen leiding heeft gegeven, heeft
ook de loyaliteit van verscheidene zijner supporters op een zware
proef gesteld. Met name geldt dit voor zijn in veler ogen onhebbe-
lijke gewoonte zijn werkzaamheden bij voorkeur in de nachtelijke

uren te verrichten. Deze hebbelijkheid maakte hem voor vele van zijn medestanders soms dagenlang onbereikbaar. Men kan zich voorstellen, dat vooral zij, die van oordeel waren, dat deze werkzaamheden best het daglicht konden verdragen, zich hieraan bijzonder hebben gestoord. In feite heeft deze houding ook geleid tot een conflict in het bestuur van de vereniging 'De Bezem', waarna enkele bestuursleden Sinclair hebben verlaten. ^2 Daarentegen heeft hij kennelijk ook over de gave beschikt om door jaren van tegenslag en ontgoocheling heen een kleine kern van getrouwen aan zich te binden, die bereid was hem in de vele plannen voor en de verschillende initiatieven tot een nieuwe vormgeving van zijn denkbeelden te volgen. In deze groep is echter nauwelijks meer een organisatorisch verband aan te wijzen; zij is tenslotte ineengeschrompeld tot een vriendenkring van politiek verwante geesten, restant van wat eens bedoeld heette als een beweging, die de leiding van de staat in handen moest nemen.183

Zoals hiervoren reeds is opgemerkt, hebben sommigen een verband gelegd tussen Sinclairs optreden tijdens de anti-stakingsactie bij Werkspoor in 1924 en de latere huiver van de Nederlandse kapitaalbezitters geld te investeren in fascistische ondernemingen. Als dit verband juist is, heeft het in elk geval niet gegolden voor de puissant rijke Dr. A. A. Haighton, directeur van de N.V. Lotisico, die in de loop van zijn bemoeiingen met fascistische organisaties daaraan ettelijke tonnen heeft gespendeerd. Hij behoort tot de Nederlandse fascisten van het eerste uur en was - zoals eerder vermeld werd - een der oprichters van het V.V.A., waarin hij tengevolge van zijn financiële draagkracht van meet af aan een invloedrijke positie heeft bekleed.

Haighton werd geboren in 1897 en studeerde o.a. in de Verenigde Staten, waar hij ook promoveerde op een proefschrift over Schopenhauer. ιβ4 Als lid van de Centrale Raad van het V.V.A. had hij al

in 1923 een onderhoud met Hitler in het Bruine Huis te München en een half jaar later heeft Mussolini hem in dezelfde kwaliteit eveneens een audiëntie toegestaan.185 Nadat het V.V.A. zijn élan had verloren en geleidelijk aan was leeggebloed, besloot hij samen de naam 'De Bezem' kreeg. Sinclair werd daarvan de hoofdredacteur, maar het blad dreef geheel op de financiële steun van met Sinclair de Rochemont een nieuw weekblad uit te geven, dat Haighton, die het liet drukken op een drukkerij, waarvan hij eigenaar was. In 1930 is echter aan de samenwerking tussen Sinclair en Haighton een eind gekomen, met het gevolg, dat beiden een tijd lang ieder een eigen Bezem hebben uitgegeven. Daarna begonnen een reeks splitsingen en fusies in het fascistische kamp, die het beeld oproepen van een ingewikkeld scheikundig proces, waarbij Haighton merendeels betrokken was. Tenslotte sloot hij zich in 1935 aan bij Arnold Meijers Zwart Front, waarin hij zich gedurende een aantal jaren in zijn element heeft gevoeld. In 1938 kwam hij bovendien in de redactie van De Nieuwe Gids, de schepping der tachtigers, die hij kennelijk tot zijn dood heeft gefinancierd. Na de in 1940 vol trokken omzetting van de rapaille-partij 'Zwart Front' in 'Nationaal Front', waarin hij slechts een kongsi zag van 'ellebogende rekels' en 'borrelende bourgeois-fascisten', is hij echter uitgetreden, over gegaan naar de N.S.N.A.P. van Majoor Kruijt, weer toegetreden tot Nationaal Front en tenslotte definitief uit deze beweging ge stapt. Daarna heeft hij zich gewijd aan het schrijven van een ve nijnige brochure tegen Meijer en zijn Nationaal Front onder de titel 'Arnold Meijers Maskerade'. Kort voor zijn dood in april 1943 heeft hij zich echter weer verzoend met zijn 'eertijds (. . .) geliefden Leider', toen deze overigens al ingevolge een besluit van de bezetter politiek op non-actief was gesteld.

De vraag is bij herhaling gerezen wat deze miljonair heeft be
zield zich met een dergelijk fanatisme voor de zaak van het fascisme
in te zetten. Voor allen, die hem uit zijn geschriften of uit persoon
lijke omgang kennen is deze vraag echter geen raadsel. Haighton
was het type, dat door een teveel aan vrije tijd, een te groot inko
men en duidelijke psychische aberraties zich met welbehagen heeft
begeven in de troebele sfeer, waarin het Nederlandse fascisme veel
al is opgetreden. Zijn grote liefde voor de intrige, die hij overigens
op vriend en vijand uitleefde, kon hij naar hartelust botvieren in de
conspirerende omstandigheden, waarboven de door hem aangehan
gen bewegingen nimmer zijn uitgegroeid. Van meet af aan heeft hij
getracht door middel van zijn geld macht en invloed te verkrijgen
over zijn fascistische medestanders. Zijn achterdochtige aard, die
sommigen doet spreken van vervolgingswaanzin, dreef hem echter
tot een mate van querulantisme, die een langdurige samenwerking

met hem voor eenieder onmogelijk maakte.1ßß Zo is zijn bemoeie
nis met het fascisme een aaneenschakeling geworden van ruzie, twist
en gekijf, waarbij hij niet geaarzeld heeft zijn vroegere vrienden en
medestanders bij herhaling 'een kastijding uit genegenheid toe te
dienen', die echter meestal meer weg had van een dolkstoot in de
rug. In de onvruchtbare reeks van splitsingen, fusies en nieuwe fas
cistische groepsvorming heeft Haighton een leeuwenaandeel gehad.
Zijn behoefte om op grond van zijn financiële vermogen achter
de schermen de touwtjes van het beleid in handen te houden, ver-
klaart kennelijk ook zijn voorliefde om als voorman van een rapaille-
partij op te treden. Tot in zijn kleding toe gaf hij blijk van zijn grote
afkeer van de bourgeois-fascist en zijn genegenheid voor de 'ruige
Fascisten-van-de-daad', terwijl zijn haat tegen Juda in hem groeide
tot een giftig anti-semitisme. Gebrek aan anti-semitisme alsmede de
liberaal-fascistische inslag in de N.S.B, hebben hem mede geïnspi-
reerd tot zijn afkeer van deze beweging, een der weinige rechtsre-
volutionaire groeperingen, waarmee Haighton in de loop der jaren
geen contacten heeft onderhouden.le7 Het is vrijwel de enige vaste
lijn, die in dit warhoofdige optreden valt te bespeuren.

Met Sinclair en Haighton als voornaamste leiders van het V.V.A.
ging Opbouwende Staatkunde in augustus 1924 in zee. Het valt niet
te verwonderen, dat deze samenwerking spoedig op een fiasco uit-
liep. De activiteit der bekwame leden van het Genootschap voor
Opbouwende Staatkunde werd in het V.V.A. onmiddellijk gefnuikt
en vele hunner bijdragen voor 'De Vaderlander' werden vanaf den
beginne systematisch geweigerd. 188 Daarom ontstond langzamerhand
het denkbeeld de vroegere werkzaamheden te hervatten en deze
scheuring resulteerde in het in april 1925 verschenen blad 'Politiek
Herstel', dat overigens in de actualistische 'Vaderlander' een sym-
pathiek onthaal kreeg, ιßß Deze fusie en splitsing geven een karakte
ristiek beeld van de hele ontwikkeling van de fascistische beweging
in Nederland. Bij ontstentenis van een dominerende duce bleven de
tientallen partijen en groepjes elkaar in de loop der jaren bekibbelen,
zodat iedere toeschouwer het grote contrast tussen leer en praktijk
van het fascisme moest opvallen. Als directe aanleiding tot de uitga
ve van het tijdschrift noemde de redactie zelf twee overwegingen,
te weten: het besef dat de actie van haar leden in het verleden niet
zonder morele vruchten was gebleven en vervolgens de omstandig
heid, dat de maatschappij in de naaste toekomst meer dan ooit be
dreigd zou worden door het 'democratisme met zijn brute machts-
ontplooiing van numerieke meerderheid'. leo

De titelpagina van het in brochurevorm verschenen tijdschrift gaf
nadere toelichting omtrent het hoe en waarom van dit blad. Daar
op kwamen fraaie uitspraken voor als: 'Voor hiërarchiek gezag, tra-

ditie en synthetisch cultuur-herstel; voor verdieping, vergeestelijking en organische ontplooiing van individu en maatschappij' een en ander te bereiken onder redactie van Mr. Jos Gilissen, J. J. M. Haslinghuis, Mr. L. van Heyst, Mr. C Baron van Hövell tot Westerflier, P. de Kuyper en Meditor, w met als medewerker Hub. Cuypers Jr. Deze formatie vormde tevens het bestuur van de gelijknamige vereniging. De katholiciteit van het blad bleek uit de verzekering, dat het een tijdschrift was van 'een groep katholieken ter bevordering van de antidemocratische herstel-gedachte' .

De leidende gedachten der beweging werden uiteengezet in een exposé opgenomen in het eerste nummer van het tijdschrift.[192] In hoofdtrekken zag dit nieuwe programma er als volgt uit. De groep zou zich bewegen op algemeen cultureel, economisch en politiek terrein, met uitsluiting van leiding en voorlichting inzake zuiver religieuze en ethische aangelegenheden, die zij uitsluitend tot de competentie van de kerkelijke overheid achtte te behoren. Wel zou zij elke vermenging van partijpolitiek met religieuze, ethische en maatschappelijke vormen en uitingen van het kerkelijke leven der katholieken consequent bestrijden, conform de herhaaldelijk gebleken wens van de kerkelijke overheid zelf de kerk niet te mengen in zuiver politieke kwesties. De groep erkende verder wel dat de religieuze en ethische beginselen van de kerk hun stempel behoorden te drukken op de wereldbeschouwelijke en dus ook politieke overtuiging der katholieken, maar ontkende het bestaan van één bepaalde politiek, die het monopolie van katholiciteit zou mogen opeisen. Daarom kon er ook geen plaats zijn voor een katholieke staatkunde, maar slechts voor bepaalde politieke groepen van katholieken, reden waarom de groep niet het predicaat katholiek aan haar onderneming wenste te verbinden. Aan deze wens zal echter de hiervoor beschreven ervaring van Katholieke Staatkunde niet vreemd zijn geweest.

De groep streefde verder naar herstel van 'het ware gezag dat hierarchisch is en in hoogste instantie van God komt'. Daarom stelde zij zich op monarchistisch standpunt en zag zij in het Huis van Oranje de hoogste belichaming van het staatsgezag. Daaraan werd de wens vastgekoppeld het wetgevende bewind in handen te leggen van 'een kleine groep superieure krachtige regeerders', door vrije vorstelijke beschikking aangewezen op grond van competentie en traditie, en in elk geval onafhankelijk van de steeds wisselende volksgunst en van partij-invloeden. Voorstander van een 'nationale herstelpolitiek', wenste de groep de 'democratische macht van de numerieke meerderheid' te bestrijden en stelling te nemen tegen 'de nivelleerende theorie der politieke, sociale en algemeen-culturele gelijkwaardigheid en gelijkgerechtigdheid der individuen', met

name belichaamd in het algemeen kiesrecht en het heersende parlementarisme. Deze democratische euvels dienden als uitvloeisel van 'den ongeloovigen, materialistischen en rationalistischen geest der Fransche revolutie en haar geestelijke vaders' met wortel en tak te worden uitgeroeid.

Maatschappelijk gezien wensten de supporters van Politiek Herstel zich 'demophile' te tonen en zich daarbij te stellen op het door Leo XIII gehuldigde begrip van de christelijke democratie: een weldadige christelijke actie ten bate van het volk, die zich echter nimmer in de politiek zou mogen mengen.[193] Daarbij steunden zij op de organische maatschappijgedachte, waarin voor 'het uiterlijke quantitatieve organisatiestreven' alsmede voor de 'democratische tyrannie' en 'het persoonlijkheid doodende centralisatiesysteem dier organisaties' geen plaats zou zijn. In overeenstemming hiermee zagen zij het sociale vraagstuk als een 'bij uitstek religieuze en ethische quaestie', die niet dan in uiterste noodzaak in de staatsbemoeiing

zou mogen worden betrokken. Ditzelfde gold voor het terrein van
de charitas. Staatsingrijpen in het sociale vlak kon dan ook slechts
worden geduld in uiterste materiële nood, als aanvulling van de
initiatieven der vrije maatschappij en mits 'het privaat eigendoms-
en bezit-recht, de rechten en verschillen der standen en de op stan-
den-hiërarchie gebaseerde 'christelijke standen-solidariteit' scrupu-
leus geëerbiedigd (zouden) worden'. Praktisch gezien achtten zij aan
deze voorwaarden niet voldaan, zolang de betrokken legislatieve
sociale maatregelen afkomstig waren van een regering gebaseerd op
het algemeen kiesrecht, waarin slechts 'vertegenwoordigers der be-
langen van de numeriek-talrijkste standen de overmacht (zouden)
hebben'.
Voor het welslagen van deze herstelactie achtte de groep vóór
alles 'een geestelijk rijp-maken der individuen' noodzakelijk. Conse-
quent vasthoudend aan haar anti-democratisch beginsel, zou zij niet
deelnemen aan verkiezingen, maar zich richten op 'een geconcen-
treerde actie van alle weldenkende Katholieken', teneinde separaat
of in samenwerking met 'weldenkende andersgeloovigen' de poli-
tieke sanering van onze natie teweeg te brengen. Tenslotte ver-
klaarde de groep zich bereid mee te werken aan het totstandkomen
van een 'zuiver katholieke organisatie', die als bovenpartijdig col-
lege van advies en zodanig samengesteld, dat 'alle maatschappelijke
en culturele waarde-factoren van het Nederlandsch Katholicisme
organisch en naar hierarchischen maatstaf erin tot hun recht komen',
de taak zou krijgen de ontwikkeling der nationale politiek te be-
vruchten met de weldaden van een katholieke wereldbeschouwing.
Deze denkbeelden werden in verschillende bijdragen in het tijd-
schrift nader toegelicht en meer gedetailleerd uitgewerkt naar aan-
61
leiding van concrete situaties, die de betrokken auteurs aantroffen
en tot voorwerp van hun kritiek of beschouwing maakten. In de in-
leiding van het eerste nummer werd de onderneming van Politiek
Herstel in historisch perspectief geplaatst. Daaruit bleek, dat de
groep binnen de vaderlandse politiek aansloot op enkele Nederland-
se uitingen van 'reeds lang in andere landen gepropageerde Katho-
liek-georiënteerde anti-democratische herstelgedaditen', te weten het
manifest van notaris Van Cranenburg, de oprichting van de Nieu-
we Katholieke Partij en 'bovenal het verschijnen van Katholieke
Staatkunde'. Voor de plaats van Politiek Herstel in het kader van de
'Europeesche anti-democratische herstelstrooming' werd verwezen
naar voorgangers en geestverwanten in verschillende landen. In
Frankrijk zagen de Politiek Herstellers in de Action Française en
vooral in Paul Bourget als auteur van het in 1908 verschenen 'Crise
du parlementarisme' de voortzetting van een traditionele lijn, die van-
af de negentiende eeuw over de katholieke sociologen De Maestre,
De Bonald en Le Play kon worden doorgetrokken tot hun eigen da-
gen. Zij waren dan ook van oordeel, dat Politiek Herstel een plaats
had in de 'continue imposante protest-beweging' tegen de moderne
politieke democratie, die vanaf haar ontstaan aan het einde der acht-
tiende eeuw 'hervorragende tegenstanders onder de geestelijk hoog-
staanden' van elke generatie tegen zich in het geweer had geroepen.
Geestverwantschap zagen zij eveneens in het 'romantisch-getinte'
Oostenrijkse monarchisme, zoals dit in Katholieke kring tot uiting
kwam in het weekblad 'Das neue Reich'. Zonder een ernstige na-
latigheid te begaan, konden zij tenslotte evenmin voorbijgaan aan het
Italiaanse fascisme en het Spaanse Directoire, hoewel beide 'natio-
nale saneeringsbewegingen' zich meer zouden onderscheiden door
praktische politieke daad dan als een Srolcultureele geestesbewe-
ging'. Politiek Herstel zou echter niet opgaan in een dezer buiten-
landse parallellen, maar uitdrukkelijk een eigen Nederlandse vorm
demonstreren.194

Zoals te begrijpen is, heeft deze formatie van katholieke aanhangers der herstelbeweging van meet af aan veel aandacht geschonken aan het vraagstuk van godsdienst en politiek. Met hun anti-democratische propaganda richtte zij zich immers heel duidelijk tot de katholieke geloofsgenoten, die zeker in die dagen, zolang zij praktiseerden, werden geacht deel uit te maken van de R.K. Staatspartij. Zij traden derhalve op als min of meer gevaarlijke scheurmakers, die de monolithische eenheid van het katholieke blok afbreuk deden. Daarom hebben de Politiek Herstellers ook niet afgelaten met citaten van katholieke gezagsdragers en beschouwingen uit eigen koker de argumenten aan te voeren, die hen - ondanks hun actie tegen de Staatspartij - aanvaardbaar moesten ma-

ken als trouwe zonen van de kerk. Om het met hun eigen woorden te zeggen: zij betoogden, 'dat de uiterlijke politieke eenheidsschijn vreemd is aan de kerkelijke eenheid-in-wezen', waarmee zij een nieuwe fase in het proces van de emancipatie der katholieken beoogden in te luiden, te weten 'de emancipatie uit de tyrannie der pusilanimiteit onzer eigen geloofsgenoten, die ons zou willen beletten een onafhankelijke weg te gaan'.lfl5

Voor hun breuk met of bestrijding van de Staatspartij voerden zij een drietal redenen aan. In de eerste plaats achtten zij de Staatspartij verouderd. Deze opvatting verloochende niet de betekenis van deze partij in het verleden voor het veilig stellen van het erfdeel der vaderen. Ook wilde Politiek Herstel in genen dele afbreuk doen aan de vrijheid van de kerk en evenmin de leden dier Kerk verhinderen loyaal gebruik te maken van de burgerrechten, of de ouders gehinderd zien in de keuze van opvoeding die zij wenselijk achtten voor hun kinderen tot behoud van al hun religieuze tradities. Daarom zou hier ook geen sprake zijn van een verschil van doelstelling tussen Staatspartij en Politiek Herstel. Van verschil was alleen sprake bij de keuze der middelen, bij het uitstippelen van het beleid of de taktiek om het gemeenschappelijk doel te bereiken. In de ogen der supporters van Politiek Herstel nu was de Staatspartij als middel voor het gestelde doel verouderd, omdat zij was gebaseerd op de overtuiging, dat alleen een stramme organisatie in één grote, geduchte partij het behoud van het erfdeel der vaderen kon waarborgen. Hoezeer deze opvatting in het verleden ook gemotiveerd was geweest, op dat moment achtten zij deze zienswijze 'een noodlottige vergissing, een beleedigend en ongerechtvaardigd wantrouwen', waarvoor geen voldoende redenen meer aanwezig zouden zijn. Het betekende in feite een miskenning van de goede trouw en de goede wil van vele niet-katholieke volksgenoten. Bovendien was het katholieke volksdeel thans zover geëmancipeerd, dat een goede functionering van staat en maatschappij niet meer mogelijk zou zijn zonder een volwaardige participatie der katholieken, die hun inferioriteitsgevoelens uit het verleden voorgoed hadden overwonnen. Sterker nog: volharding in een houding van afkeer en vijandschap tegenover andere bevolkingsgroepen - waartoe de Staatspartij uitnodigde - zou eerder de verworvenheden uit het verleden in gevaar brengen dan deze voor de toekomst verzekeren. Het zou kunnen leiden tot front-vorming van andersdenkenden tegen het gevaar van katholieke machtswellust en onverzoenlijkheid. In een tijdperk waarin niet meer Rome maar Moskou werd gezien als het symbool van gevaar voor ons nationale bestaan, dienden ook de katholieken de bakens te verzetten en zich in het nationale geheel te integreren. In dit verband wezen zij dan ook met welbehagen op

de houding van de Engelse Kardinaal Bourne, die zich in 1923 had verzet tegen de vorming van een katholieke politieke partij in zijn land. " β

Ook buiten het eigen orgaan waren de voorstanders van Politiek
Herstel actief om het alleenzaligmakende karakter der R.K.S.P. te
ondermijnen. De Rotterdamse distillateur P. M. N. de Kuyper rea
geerde b.v. in 'De R.K. Werkgever' van 29 april 1925 scherp op
een artikel, waarin hij verkapte partij-politieke propaganda zag ten
gunste van de Staatspartij. Het ging daarbij over de vraag of een
Roomse krant advertenties zou mogen opnemen van andere kandi
daten dan die der R.K.S.P. De Kuyper stelde zich daarbij op het
standpunt, dat het de katholieke sociale organisaties ingevolge pau
selijke en bisschoppelijke voorschriften verboden was zich met de
politiek te bemoeien. Tegen deze zienswijze keerden zich zowel de
toenmalige secretaris van de katholieke werkgevers, Kortenhorst,
als zekere Grompie, die hun betogen stoelden op uitspraken van
het Nederlandse Episcopaat, dat zijn afkeer van katholieke-partij-
splitsing duidelijk te kennen had gegeven bij het ontstaan van de
Nieuwe Katholieke Partij in 1922. De Kuyper achtte deze 'niet
door het Katholieke Gezag q.q.' gedane uitspraken echter niet
meer bindend dan 'eventuele weervoorspellingen van den Paus'.
Men moet toegeven, dat in dit geval de uitspraken van de distilla
teur spiritueler waren dan die van zijn opponenten'.1β7
Als tweede argument tegen het monopolie van één katholieke
partij, de R.K. Staatspartij, voerden de woordvoerders van Politiek
Herstel aan, dat deze door 'hare onvermijdelijke en vermijdelijke
fouten' de Kerk zou compromitteren. Hiermee veroordeelden zij niet
elke politieke organisatie van katholieken, maar wel de feitelijk be-
staande toestand, dat één partij het monopolie van katholiciteit en
katholieke politiek opeiste. Daardoor werden haar tekorten en mis-
stappen heel gemakkelijk de Kerk zelf aangewreven. Vooral echter
leidde deze toestand tot een dwingelandij der gewetens, doordat de
overtuiging had post gevat, dat een afwijkende politieke overtuiging
niet meer te rijmen viel met het gedrag van trouwe leden van de
Kerk. Deze situatie zou praktisch het gevaar inhouden van toevoe-
ging van een nieuw artikel aan het Credo voor de Nederlandse
kerkprovincie, dat zou luiden: 'credo in unam f actionem politicam'.
Tegen deze ontwikkeling diende ieder gelovige omwille van de zui-
verheid van het kerkelijke en religieuze leven met kracht stelling te
nemen. Politiek Herstel zou daarin voorgaan.198
De derde en laatste beweegreden van het verzet van Politiek
Herstel tegen de Staatspartij was gelegen in het democratisch stre-
ven van deze partij, haar steun aan de politieke democratie. Dit
streven was vooral de laatste tijd verstrekt door 'het drijven van hen

die zoo bescheiden waren den oppersten aartsengel tot hun demo-
cratischen patroon te profaneeren'. In het streven van Professor
Veraarts verbond 'St. Michael' zagen zij trouwens een indirecte
propaganda voor de 'anti-democratische emancipatie', die Politiek
Herstel voorstond, doordat het de 'tyrannieke macht der numerie
ke meerderheid' als een der consequente uitvloeisels van de demo
cratische organisatie der Staatspartij had gedemonstreerd. Dit pro
ces zou op gedetermineerde wijze uitlopen op ontbinding van de
R.K.S.P.1ββ Wegens de concessies aan de Michaëlisten was dan ook
een ander deel der Staatspartij-supporters in verzet gekomen, te
weten zij 'die steeds weigeren de hegemonie van het getal te er-
kennen, de sub-ordineering van de kwaliteit aan de kwantiteit voor
lief te nemen', tot welke categorie zich eveneens de woordvoerders
van Politiek Herstel bekenden. Zij maakten Paulus' woorden 'Nolite
conforman' tot de hunne door medewerking te weigeren aan de
Staatspartij, die zoal niet leerstellig dan toch practisch beginselen
zou huldigen en verbreiden, die een groot gevaar voor de open-
bare zedelijkheid opleverden. Deze partij werkte immers mee aan het
tot stand komen van Vetten en practijken die een geest kweeken

van verachting voor het Gezag, van ontkenning der natuurlijke ongelijkheid, voorwaarde en grondslag eener natuurlijke hiërarchie in de maatschappelijke orde', een geest bovendien 'die het privaatbezit als onrecht beschouwt, die het gezinsleven ondermijnt, die den arbeid als een vloek leert haten en schuwen, die den oorlog der maatschappelijke klassen predikt', hetgeen kortom zou culmineren in 'een geest die rijp maakt voor al de wijsgeerige en theologische dwalingen van het socialisme'. Het valt dan ook te begrijpen dat Professor Brom hun sympathie niet had, toen deze Nijmeegse hoogleraar op de Rolducse Sociale Studieweek van 1925 het katholicisme democratisch noemde, omdat zijn waarheid gemeenschappelijk eigendom was van de gehele Kerk.201 Dies te meer waren zij geneigd zich aan te sluiten bij de zienswijze van de Oostenrijkse katholieke conservatief Dr. Jos Eberle - gewezen hoofdredacteur van 'Das neue Reich' en destijds hoofdredacteur van het blad 'Schonere Zukunft' - die in de democratie slechts 'auf das Politische übertragner Pantheismus' en 'erbsündeleugnender Rousseauscher Humanismus' kon zien.200 De door verkeerde geest bezielde praktijken zouden - naar het oordeel der woordvoerders van Politiek Herstel - het grote gevaar inhouden van een achteraf te formuleren theoretische rechtvaardiging, want 'in de geschiedenis der dwalingen is primair gewoonlijk niet de leer, doch de daad!'202 Voor wie kennis droeg van het 'l'atto precedette sempre la norma' als een der grondbeginselen van het geestverwante Italiaanse fascisme,203 moet deze laatste uitspraak wel wat hypocritisch geklonken hebben.

Het streven van de nieuwe periodiek vertoonde uiteraard veel overeenkomst met dat van Katholieke en Opbouwende Staatkunde, maar week op bepaalde punten duidelijk af. Zijn 'niet-transigerende, onafhankelijke, anti-democratische' houding ging zelfs zover, dat populariteit zou gezien worden als een reden de uitgave direct te staken. 204 Bovendien heeft de groep wel een pacifistischer toon aangeslagen, waar gesteld werd dat het tempo van overgang naar het herstel zou worden versneld met geestelijke middelen, 206 waarmee de propaganda van het fysieke geweld in Katholieke Staatkunde een aanmerkelijk verschil vertoonde. Elke historische wijziging had, naar de mening der politiek-herstellers, eerst een uitgekozen minderheid moeten beïnvloeden, voordat deze de massa bereikte. Deze minderheid bestond uit contemplatieve naturen en mannen van de daad, tot welke eerste categorie Politiek Herstel zich rekende, als voorbereiding op later te voeren actie.20« De toon van deze groep was na de deceptie over de samenwerking met de actualisten kennelijk enkele noten lager gestemd. Dit bleek eveneens uit het feit, dat men niet meer zonder meer al het oude wilde wegbezemen, maar een dinstinctie aanbracht tussen de personen en het stelsel. Het régime moest worden vervangen, over de personen viel minstens te praten, temeer waarschijnlijk, aangezien zij niet zelf de regeermacht verlangden, maar enkel goed wensten geregeerd te worden. 207 Deze ietwat gematigder houding is wellicht naast de invloed der ontnuchterende werking van de ondervonden moeilijkheden, ook toe te schrijven aan de overtuiging dezer figuren, dat de gesignaleerde uitwassen der democratie noodzakelijk tot het stadium zouden voeren, waarin enkel nog de door hen gepropageerde gedachten uitkomst konden brengen. ^ Mogelijk is hierbij ook van invloed geweest het ontbreken van radicale figuren als Verviers en Lutkie in dit gezelschap. Over de eerste - destijds redacteur van het weekblad 'De Vaderlandse Kroniek' - werd nog herhaaldelijk met zekere sympathie en waardering gesproken. 209 De tweede werd 'als geestverwante priester' geprezen om zijn destijds geruchtmakend artikel 'Magnamiteit', dat juist in die dagen verschenen was in Roeping. 210

Intussen bleek het tijdschrift weinig levensvatbaarheid te vertonen. Na de nummers van april en juni verscheen in november 1925 de derde aflevering, waarin werd medegedeeld, dat de definitieve uitgave nog enige tijd moest worden uitgesteld en het orgaan intussen op ongeregelde tijden zou blijven verschijnen. Dit werd geweten aan gebrek aan financiën tengevolge van de geringe belangstelling van mensen, die door 'kleinzielige vooringenomenheid, en vrees voor de publieke opinie of futlooze kudde-geest' werden weerhouden hun bijval aan dit streven te tonen.211 Daarna verscheen
66
er nog een laatste пшптег in juni 1926, waarmee het tijdschrift voor goed van de baan was. Later werd dit toegeschreven aan ont moediging en versnippering van krachten, die niet meer tegen de moeilijkheden waren opgewassen.212 Met dit verscheiden liep de eer ste fase van de bemoeiingen der katholieken met de eigenlijke her stelbeweging ten einde.
67

HOOFDSTUK II

Het religieus radicalisme.

Korte tijd na het conflict van Dr. Verviers met Mgr. Diepen over de katholiciteit van Katholieke Staatkunde, verscheen er een nogal opzienbarende circulaire, die de uitgave van het tijdschrift 'De Valbijl' aankondigde als een 'maandschrift der katholieke jongeren'. Zowel typografisch als naar inhoud trok dit pamflet sterk de aandacht. Daarin stond het program ontvouwd van een eerlang te verschijnen tijdschrift, dat op radicale wijze de Hollandse benepenheid der katholieke kunst, politiek en kritiek zou executeren onder redactie van Henri Bruning, Agnes van der Aa, Philippe de Böhl, Beatrix Drabbel, Evert Portiek, Jan Scheerder en Wilhelmus Zofa. Naar aanleiding van dit door Henri Bruning opgestelde pamflet1 werd er in de katholieke pers heftig gepolemiseerd voor en tegen het initiatief, hetgeen voor de redacteurs een welkome reclame moet zijn geweest. Toch bleek er van een hechte eensgezindheid onder deze jongeren geen sprake, want niet lang daarna verscheen, als resultaat van een interne krachtmeting, 2 een tweede circulaire, aanzienlijk serener van toon, hoewel ook de nieuwe redactie er nog van overtuigd was dat 'de stem Gods' haar vrees en deemoed had doen overwinnen. 3 Dit ten gunste der gematigde elementen van het gezelschap besliste conflict had een wijziging der redactie ten gevolge, waardoor de leiding voortaan zou berusten bij Gijsb. Bertels, Philippe de Böhl, Gerard Bruning, Henri Bruning, Frans Schaepman, Jan Scheerder en Rob de Wilt. Naast pseudoniemen bevatte deze lijst de namen van enkele Nijmeegse jongeren, onder wie twee studenten. 4 Blijkens de proefdruk der eerste circulaire moet ook Ernst Voorhoeve bij de oprichting van het blad betrokken zijn geweest, maar hij heeft in de redactie tenslotte geen plaats gekregen. 5 De definitieve samenstelling daarvan was overigens pas bereikt met het verschijnen van het eerste nummer in april 1924, toen Gijsb. Bertels nog de gelederen der Valbijlisten bleek te hebben verlaten. β Frans Schaepman, een ouderejaars student, die zich van Leiden naar de pas gestichte Nijmeegse universiteit had laten overschrij ven,
7
zette daarin het program der beulen uiteen onder de titel 'hors d'oeuvre'. De titel kreeg een onheilspellende betekenis, wan neer men las wat reeds aan smakelijks in dit voorgerecht werd op gediend. De Valbijl zou worden aangewend om de terechtstellingen te voltrekken van de clerici, die aan hun priesterschap het recht ont leenden hun persoonlijke zienswijze aan de gelovigen op te dringen,
68
met name in het sociale leven en in hun streven ten gunste der

R.K.S.P. Voorts zouden die katholieke kunstenaars worden geëxe-
cuteerd, die leven en kunst van elkaar meenden te mogen scheiden,
en 'omwille van de traditie naar uiterlijke vormen (zochten), die
niet adaequaat (waren) aan hun voelen'. Daarnaast zouden die kunst-
geleerden hun hoofd verliezen, die meenden, dat de kunst spreekt
tot het redenerend verstand en haar daarom reduceerden tot het
oplossen van technische problemen, waarbij alle intuïtie als dilet-
tantisme werd verworpen. Tevens zou de Valbijl de reële waarde
onderzoeken van de vele leuzen als het gedemocratiseerde onderwijs
en het algemeen kiesrecht en zich intensief bezig houden met de
democratie, het fascisme en het verschijnsel der organisatie, terwijl
zij zich ook met enkele uit het oog geraakte problemen als studen-
tenleven zou occuperen. Dit alles in de wetenschap, dat door het
beulswerk 'vita mutatur, non tollitur'. 8
Bij de uitvoering van dit program deden de Valbijlisten zich ken-
nen als ware absolutisten, die niet geneigd waren water in de wijn
te doen. Reeds in het eerste nummer spoorde Gerard Bruning, steu-
nend op uitspraken van Léon Bloy en Wouter Lutkie, aan zich te
verzetten tegen de moderne wereld, die de mens verovert inplaats
van omgekeerd. Daarvoor moest zelfs de haat van de wereld wor-
den getrotseerd, zoals ook Christus dat had aangedurfd. Wie voor de
waarheid streed, moest steeds alleen staan.β Daarbij maakte men
front tegen een van elk idealisme gespeend katholicisme, dat in
irritante gezapigheid en onuitstaanbare berusting voortvegeteerde.
Een uiting daarvan zagen deze jongeren in het feit, dat nog steeds
de meest incompetente kapelaantjes leiding gaven in kwesties, die het
sociale leven raakten. De 'broeikassen van het seminarie' mochten
dan al noodzakelijk zijn ter voorbereiding op het priesterschap, voor
het werkelijke leven maakten zij hun sacerdotale kwekelingen vol
komen ongeschikt. Daarom hoorden capabele leken spoorslags hun
posities in deze kringen over te nemen, waartoe deze uit hun zacht
moedige, knikkebollende rust moesten worden opgejaagd.10
In hun campagne tegen de geest der moderne wereld betrokken
zij ook met zekere gretigheid de democratie. Deze vond immers
haar oorsprong in het individualisme der heidense renaissance, die
de 'eenheid van het geloof aan God en het leergezag der kerk' had
verbroken. Dit atomisme zou op gedetermineerde wijze uitlopen op
een anarchisme, waarin elke gebondenheid zou ontbreken, want aan
de opheffing van elke tucht in het geestelijke beantwoordde de
'absolute opheffing der gebondenheid in het materiële i.e. in den
staatsvorm'. De verwezelijking der democratische beginselen toon-
de in het algemene kiesrecht haar onhoudbaarheid voor ieder die
slechts wilde zien. " Tegenover de applaudiserende massa, die de

overheid bedwelmde en haar steunde in het uitoefenen van haar
tyranniek bewind, stelde De Valbijl de scherpe kritiek voor het be-
houd van de maatschappij.12
Op het terrein van de literatuur verweet Henri Bruning de ka-
tholieke jongeren geestelijke steriliteit en gebrek aan waarachtige
eenvoud,13 maar keerde hij zich tevens tegen het 'hooghartig cy-
nisme' van Gerard Brom, die van deze jongeren niets begreep en
enkel constateerde zonder te verklaren.14 In een speciale rubriek
werd een aantal priester-dichters hun elke poëzie compromitterende
rijmelarij verweten. Gerard Wijdeveld becritiseerde het oeuvre van
frater Hilarión Thans O.F.M. «, Frans Schaepman dat van Jac.
Schreurs M.S.C.1β en Rob de Wilt nam de 'poëtasters' G. Jonckbloet
en W. de Veer op de korrel.17
Slechts in één punt van hun program zijn deze bewonderaars van
Bloy met hun 'integrale, absolute, verticale geloof'18 volledig ge-
slaagd: het blad en ook hun streven is solitair gebleven. In het
derde nummer van 1924 stond een oproep aan abonnees en 'allen

die in regelmatige Valbijl-eksekusies belang stellen' om het blad fi-
nancieel te steunen.le Daarna is het tijdschrift niet meer verschenen.
Naast de financieel precaire positie moet echter ook het uittreden
van Gerard Bruning uit de redactie op aandrang van De Gelder-
lander, waaraan hij als redacteur verbonden was, tot de stopzetting
der uitgave hebben bijgedragen. 20

Het verschijnen van De Valbijl moet gezien worden als het eerste
blijk van een breuk tussen de katholieke jongeren, die in de eerste
naoorlogse jaren in het verband van het tijdschrift Roeping waren
samengegaan.21 Een jaar later zou zich uit dit verband eveneens
een andere groep jongeren los maken, die in De Gemeenschap zou
opkomen voor een meer sociaal gericht katholicisme en zou plei-
ten voor een 'warmere levensaanvaarding'. Dit tijdschrift zou tegen-
over de ethisch genormeerde kunstopvattingen van Roeping weer
het accent verleggen naar zuiverder esthetische maatstaven. In De
Valbijl en later vooral in De Paal werden daarentegen de kunstop-
vattingen van Roeping in volle consequentie doorgevoerd. 22 Zoals
uit het voorgaande is gebleken heeft dit radicalisme zich echter niet
tot kunstzinnige onderwerpen beperkt, maar zich eveneens gekeerd
tegen bestaande opvattingen en toestanden op religieus, sociaal en
politiek terrein.

De voornaamste exponenten van de groep rond De Valbijl wa-
ren ongetwijfeld de intellectueel duidelijk superieure gebroeders Ge-
rard en Henri Bruning. Frans Schaepman is na het verdwijnen van
dit tijdschrift in dit verband niet meer naar voren getreden. Wel
heeft zijn belangstelling zich nadien nog gericht op het fascisme,

maar dan als schrijver van een dissertatie, waarin hij dit fenomeen
naar zijn beginselen beoordeelde en onder leiding van Prof. Kors
O.P. daarbij de nodige kritische reserves aan de dag legde. & Van
de gebroeders Bruning is Gerard reeds in 1926 op 28-jarige leeftijd
gestorven. Daarvóór had hij zich echter reeds als redacteur van De
Valbijl, kunstcriticus van het progressieve dagblad De Morgen, en
auteur van verscheidene essays een uitgesproken gezag verworven
onder de jongeren van die dagen. Dit gezag beperkte zich geenszins
tot de kring van eigen geestverwanten en zelfs niet tot die van ge-
loofsgenoten. Daarvan getuigen zowel Marsmans als Ter Braaks
'gegrepenheid' door deze katholieke vitalist, 24 alsook de 'bewon-
dering en verering voor den gestorven vriend', waarvan Anton van
Duinkerken nog jaren na Brunings overlijden heeft getuigd. 2S On-
danks het uitgesproken karakter van deze auteur, hebben vrijwel alle
jongeren - hoezeer zij ook in de loop der jaren zijn gedivergeerd -
steeds zijn nagedachtenis in ere gehouden, - sterker nog - zijn zij
hem als hun voortrekker blijven beschouwen. 2e Deze verering moet
enerzijds wel verklaard worden uit de aantrekkelijkheid voor alle
betrokkenen te participeren aan de wijding, die Brunings naam steeds
meer heeft gekregen, maar anderzijds moet zij toch een dieper lig-
gende betekenis hebben gehad. Van hoe verschillend pluimage ook,
alle jongeren hebben zich min of meer met hem verwant gevoeld.

Dit gevoel van betrokkenheid van jongeren van verschillende ge-
aardheid en richting op deze toch werkelijk niet irenische persoon-
lijkheid vindt wellicht zijn duidelijkste motivering in het getuigenis
dat 'bij hem (. . .) een nieuwe gesteldheid in het katholieke geestes-
leven van Nederland' begon. Z7 Het heeft de jongeren, die in hem
trekken van de geniale mens onderkenden, weinig moeite gekost
zich allen achter zijn vaandel te scharen. Dat dit mogelijk bleef
ondanks de sterk divergerende ontwikkeling in latere jaren, moet
echter uit een andere omstandigheid verklaard worden. Deze moet
wel hierin gelegen zijn, dat ook Gerard Bruning in zijn kortstondige
publicistische carrière een sterke ontwikkeling heeft doorgemaakt,
waardoor in zijn oeuvre tegenstrijdige uitspraken zijn te ontdekken,

waarop voor vele verschillend gerichte personen een beroep mogelijk was. Pleitte hij immers in zijn eerste artikel in Roeping voor het apostolaat van de kunstenaar - geheel in de trant van de ethische reactie dezer katholieke jongeren op het estheticisme der tachtigers en hun geestelijke nazaten - in een latere publicatie over Karel van den Oever herriep hij deze simplistische beginselen der zogenaamde levenskritiek en wees hij de richting, die De Gemeenschap later zou inslaan.28 Zo is het te verklaren, dat de nagedachtenis van Gerard Bruning sommigen heeft geïnspireerd tot een ethisch

71

en politiek integralisme *» en andere jongeren van dezelfde generatie tot een 'aardsgerichte' houding, die hieraan volkomen tegengesteld was. 30

Tot de 'integralistische' vleugel van Gerard Brunings supporters behoorde ongetwijfeld zijn jongere broer Henri Bruning. Deze had reeds een levendig aandeel in de oprichting van het blad De Valbijl, en gaf later als redacteur van De Paal en De Christophore ondubbelzinnig blijk van zijn onveranderde geesteshouding. Deze heeft hij ook beleden in verscheidene publicaties in boekvorm en tenslotte in een keuze van politieke richting, die men overigens kan zien als een zuivere consequentie van zijn visie op de verhouding van godsdienst en wereld, persoon en gemeenschap.

Na het wegvallen van zijn broer Gerard is Henri Bruning onbetwist de intellectuele voorman geworden van de groep, die men wel als de 'geloofsovertuigende jongeren' heeft aangeduid. 31 Het zij toegegeven, dat de kwalificatie van intellectueel leider van deze groep bij ontstentenis van enige andere intellectuele geest in dit milieu slechts een relatieve betekenis heeft. Hoezeer men met Bruning van opvatting kan verschillen, het valt moeilijk te ontkennen, dat aan diens intellectuele kwaliteiten ook een absolutere betekenis toekomt. Daarvan legt menige publicatie van zijn hand getuigenis af en daarvoor is hem ook te veelvuldig hulde gebracht van onverdachte zijde, als hoedanig men Ter Braaks respect voor het onafhankelijke denken van Bruning mag beschouwen, s2

Henri Bruning is de meest karakteristieke vertegenwoordiger van wat men zou kunnen noemen de rechts-radicale vleugel, die zich uit het oorspronkelijke verband der katholieke jongeren heeft losgemaakt. Zijn afwijkende houding vond niet in de eerste plaats haar oorzaak in verschil van opvatting over maatschappelijke vraagstukken - hoewel hij daarover ook andere denkbeelden huldigde - maar vooral in zijn visie op de betekenis van religie en kerk, en had aldus een duidelijke 'religieuze' grondslag. Zijn politieke en maatschappelijke opvattingen waren voor het merendeel hiervan de consequentie en waren daarin als het ware ingebed. Zijn theologische en wijsgerige opvattingen zullen verderop nog uitvoeriger ter sprake komen.

Na de dood van Gerard Bruning in 1926 werd hij spoedig in brede kring als een idool vereerd. Van deze veneratie voor de oudste der gebroeders Bruning was het in 1930 verschenen tijdschrift 'De Paal' geheel doordrongen. Het eerste nummer van 1 maart 1930 bevatte als voorwoord een citaat van de overleden auteur, waarmee een voortzetting van De Valbijl werd aangekondigd. Dezelfde conclusie rechtvaardigde ook de naamkeuze van het tijdschrift, die duidelijk reminicenties opriep aan het in 1885 door

72

Léon Bloy uitgegeven pamphlet hebdomadaire 'Le Pal', dat op een hard-rode omslag een reusachtige paal weergaf, waaromheen de lichamen van vier ter dood gebrachten waren gewrongen en waaronder een Turk - vaag portret van Bloy - rustig een pijp rookte. 33 Terecht is dan ook van Bloy opgemerkt, dat hij hield van 'enorme grappen, evenals de middeleeuwers'.34

Dit zo geheten 'katoliek Maandblad' stond onder redactie van
Ton Kerssemakers. Deze was indertijd Gerard Bruning opgevolgd
als redacteur voor kunst en letteren van het dagblad De Morgen. [35]
Men kan zich echter afvragen of Bruning - had hij hierop nog
enige invloed kunnen hebben - hiermee gelukkig zou zijn geweest.
Nog in december 1925 had Bruning immers zijn latere opvolger en
vereerder gekwalificeerd als een 'poëtastertje' - 'ridicuul, godbe-
tert! dat je er over schrijven moet' - en hem vrijwel van plagiaat
beschuldigd.[3e] De redactie van De Gemeenschap - als slachtoffer
van Kerssemakers' geëxalteerde aanvallen overigens niet geheel on-
partijdig te noemen - zou hem vijf jaar later als literator 'onbe-
voegd' verklaren, en zich vrolijk maken over zijn 'ridicule hou-
ding van hartstochtelijk getourmenteerde'.[37] Dit negatieve oordeel
zou spoedig door vroegere medestanders worden gedeeld. [38]
Kerssemakers koos zich nog enkele pseudoniemen om de lijst van
redacteuren indrukwekkender te maken, in de volgorde van A. de
Knöppel, Jozef de Haan, Karel Helle Baerdt en Ch. de Keyser.
Behalve de auteursrechten wenste dit blad niets te eerbiedigen, als
blijk waarvan de redactie zich het recht voorbehield ongevraagde
stukken 'op haar plee te hangen'. Deze voor de pretenties van het
tijdschrift tekenende uitlating vond in de verdere bijdragen van het
nummer fraaie pendanten. In artikelen van negatieve strekking spo-
gen Kerssemakers en Martien Bruyns hun gal uit op 'De Gemeen-
schap' en figuren, die zich daarmee occupeerden. Jan Engelman
werd 'een oud wijf' genoemd[39] en speciaal tegen Anton van Duin-
kerken ontlaadde zich een stroom van invectieven, waaronder een
zwak gestel zou hebben kunnen bezwijken. Onder de titel 'Het
orakel der pedanten' werd een bloemlezing gegeven van in het
Nederlands voorkomende scheld- en krachttermen en dit alles uit-
gestort over het hoofd van de vertegenwoordiger van het 'babbel-
ziek christendom'. Van dit anthologisch curiosum geeft het volgende
staal een vrij nauwkeurige indruk: 'het is juist door dit domme,
nawauwelende, herkauwende, verproletariseerde, schoolmeesterach-
tige - eigenwijze karakter van zijn geschrijf, dat de heer Van Duin-
kerken het orakel kon worden genoemd van dit land, dat stinkt
van de pedanten'.[40] In deze trant van 'van dik hout zaagt men
planken' onderstreepte Henri Bruning een en ander in een artikel,
getiteld 'De bedrieger van Duinkerken'. [41] Voor Albert Kuyle werd

alles bijeengezet wat ooit ten detrimente van deze auteur door jon-
geren was geschreven. [42] Max van Poll tenslotte werd om zijn demo-
cratisch politieke houding op de korrel genomen, terwijl een ver-
taling van Léon Bloy's 'Celle qui pleure' het geheel completeerde.
Dit was uiteraard een weinig constructief begin en de ontvangst
in de pers varieerde dan ook van scherpe afwijzing tot veelzeggende
reserve, zelfs in kringen waar toch normaliter de geestverwanten
te vinden waren. <* Daarom zal Kerssemakers ook wel met enthou-
siasme Ernest Michel hebben begroet als mederedacteur voor het
tweede nummer. Toch ondervond de formatie van een redactie nog
de nodige moeilijkheden. Nadat Henri Bruning in het derde nummer
de redactie tot een driemanschap had aangevuld, had Kerssemakers
enkele maanden later weer alleen de leiding met niemand naast zich
dan Ch. de Keyser. De definitieve samenstelling kwam pas met
het kerstnummer 1930, toen Henri Bruning en Ernest Michel samen
met Ernst Voorhoeve terugkeerden, en met Kerssemakers de inmid-
dels tot 'algemeen maandblad' geworden periodiek gingen redi-
geren.

In het verband der revolutionaire katholieke jongeren heeft vanaf
dit moment naast Bruning en Kerssemakers ook de onstuimige
Ernest Michel een beduidende rol gespeeld. Geldt al in het algemeen,
dat de katholieke jongeren der jaren twintig en dertig beter de satire

dan het onderwerp van hun kritiek beheersten,[44] bij Michel valt zelfs van de beheersing der satire moeilijk te spreken. Vanaf het eerste moment van zijn publieke optreden heeft hij een mate van onbezonnenheid aan de dag gelegd, die aan het ongelooflijke grenst. Gedurende twintig jaren heeft hij voortdurend met overslaande stem de spoedig zeer gedunde scharen, die hem wensten te aanhoren, bestookt met wit-hete uitspraken, die echter het gebrek aan inhoud van zijn denken moeilijk konden camoufleren. Het lijkt de vraag of zijn gedrag nog volgens normale maatstaven beoordeeld dient te worden. Wie gedwongen is zijn publicaties door te nemen kan moeilijk aan deze twijfel ontkomen.
Ernest Michel werd 25 november 1899 te Eindhoven geboren en genoot een gymnasiale opleiding achtereenvolgens op het Augustinianum in zijn geboorteplaats - waarvan hij wegens moeilijkheden van opvoedkundige aard werd verwijderd - en te Rolduc.[45] In het begin van de jaren twintig publiceerde hij zijn eerste destructieve proza in Opbouwende Staatkunde, waarna hij ook met poëtische bijdragen aan verscheidene tijdschriften van deze geest bleef meewerken, met name De Paal, De Christophore, Aristo en Hier Dinaso. In hem groeide de afkeer van de wereldlijke gezagsdragers tot een onvruchtbaar fascisme en de kritiek op de kerkelijke superieuren tot een verwoed anti-clericalisme.4e Hij is het prototype ge-
74
weest van de rebel. Hoewel men hem niet de inspiratie kan ontzeggen vanuit een - vooral religieus - idealisme, dat moeilijk vrede kon nemen met de gangbare praktijk in kerk en maatschappij, is zijn voortdurende opstandigheid toch meer geweest dan een nonconformisme, zoals dat bij de meeste jongeren dier dagen tot uiting kwam en gebruikelijk is bij het optreden van een nieuwe generatie met eigen inzichten en opvattingen. Bij hem bereikte het een graad van exaltatie, die slechts verklaarbaar is bij een karakter, dat in verzet komt tegen iedereen en alles in zijn omgeving. [47] Bovendien stond zijn protest-geschreeuw in geen verhouding tot de constructieve bijdragen die hij te bieden had. Zijn nagenoeg pathologische hartstochtelijkheid bracht hem tot een doldriest optreden, waarbij elk gevoel voor proporties afwezig was. Daardoor heeft hij dan ook niet zozeer zijn opponenten in moeilijkheden alswel zijn vrienden in verlegenheid gebracht. Ook voor laatstgenoemden viel hij op als een heethoofdig zonderling, wiens 'verbeelding en gevoel in dienst (stonden) van ordeloze inzichten'. [48]
Zoals hiervoren al ter sprake is gekomen, was de beeldhouwer Ernst Voorhoeve reeds in 1924 betrokken bij de oprichting van De Valbijl, maar in de redactie van dat blad heeft hij toen nog geen plaats gekregen. Door ziekte in zijn middelbare opleiding gehandicapt, is hij later niet in staat geweest een begeerde universitaire studie te volgen. Daarna heeft hij zijn aandacht gericht op het terrein van de beeldende kunsten en ontwikkelde hij zich van tekenaar en schilder tot een verdienstelijk beeldhouwer, welk beroep hij sinds 1927 uitoefende te Groesbeek. so Hoewel Voorhoeve zich ook veelvuldig schriftelijk heeft geuit, ligt zijn betekenis in dit verband toch - anders dan bij Henri Bruning en Michel - in het organisatorische vlak. Daarin heeft hij zich doen kennen als een autoritaire persoonlijkheid, die met grote energie, offervaardigheid en temperament zou ijveren voor de belangen van de bewegingen, waaraan hij zich verbonden had. Tegelijk zou hij echter ook blijk geven van onvoldoende kritische zin om de indruk weg te nemen, dat hij op politiek terrein heeft behoord tot de vele amateurs, die in deze jaren kansen hebben gegrepen, maar zeer tot hun schade op het verkeerde paard hebben gewed. Zo vertoonde hij het beeld van een man met een ongetwijfeld oprechte sociale bewogenheid, die in zijn nationale aspiraties tot aan het eind van zijn politieke carrière een zuivere in-

tentie heeft behouden, 4fl maar die onvoldoende tegen de ontwikkeling der gebeurtenissen bleek opgewassen en aldus steeds meer moest verzaken aan de idealen, die hem in den aanvang hadden geïnspireerd, и

Van meet af aan liet de geestesrichting van De Paal geen redenen tot onzekerheid. Figuren als Bloy en Gerard Bruning werden de le-

75

zers als toonbeelden van ware katholiciteit voor ogen gesteld en op een abonnementskaart verklaarde de redactie, dat De Paal was 'opgericht ter verbreiding van de integrale katholieke gedachte in letteren en leven in Nederland'. Vandaar ook hun heftige campagne tegen Van Duinkerken, die beschouwd werd als het prototype van hen die 'in de drabbige moderniteit (zitten) vastgeklonterd'. 51 Hem werd ten laste gelegd, dat hij als estheet zich van het godsdienstige distancieerde, volkomen heiden was, en enkel christen, indien hij toevallig keek 'vanuit het raampje waar 'Godsdienst' op staat'. Daartegenover stelde De Paal, dat het katholicisme de mens 'zoo grondig en zoo integraal' moest doordringen, dat alles slechts vanuit één standpunt kon worden bezien, st in de 'beerput' der ongerechtigheid, waarin de Europese mensen 'hun sufheid, hun lamheid, hun onmacht, hun goorheid, hun dofheid en hun smerigheid' etaleerden, zou de Paal zijn absolute normen hanteren om een einde te maken aan de algemeen aanvaardde theorie der verontschuldigende menselijke onvolmaaktheid en de verzoening met de gulden middenweg. 52 Daarbij zag men het succes in deze wereld als een veeg teken voor de waarachtigheid van de christelijke leer en levenswandel; dit kon immers geen andere grondslag hebben dan die van concessies en compromissen, en daarvoor was in het absolute denken van deze mensen geen plaats.53 Samen met Léon Bloy vormden Barbey d'Aurevilly en de Franse priester-journalist Mgr. Billards in hun ogen 'een driemanschap van vurige overtuigde Katholieke schrijvers, de enige wellicht uit Ie stupide dix-neuvieme siècle, die een Katholiek zonder zich te schamen noemen kan'. 54

Ten aanzien van de democratie nam De Paal eenzelfde afwijzende houding aan als indertijd De Valbijl, waarvan een uitdrukking als de 'democratische plee' 55 en een felle tirade van Michel tegen de democratische R.K.S.P. 5e duidelijke bewijzen zijn. Ook in het sociale vlak kwamen deze lieden in naam van hun integraal en absoluut geloof tot merkwaardige gevolgtrekkingen. De arbeiders mochten naar hun mening niet het loon, dat hun toekwam, eisen van de patroon, maar zij moesten tevreden zijn met wat zij kregen. Indien zij immers iets begrepen van de 'evangelische geest' en van de 'katholieke geest' behoorden zij toch te beseffen, dat dit noodzakelijk was omwille van een hogere orde, waarin deze zogenaamde onrechtvaardigheid de grootste weldaad zou zijn die hen kon overkomen. Daardoor immers behoorden zij 'tot de armen voor de wereld (. . .) en dus tot de rijken in het Koninkrijk van God'. 57 Dezelfde engheid van geloof bracht hen trouwens ook tot een felle kritiek op de sexuele voorlichting ca., die met verzoenend gebaar zou spreken over wat de H. Kerk nog steeds 'onkuise gedachten' noemde.58

Ook dit tijdschrift heeft zich niet kunnen handhaven, hoewel de

76

oorzaak daarvan niet in het zozeer geduchte succes heeft gelegen. Voorjaar 1931 hield het op te verschijnen, maar de geest, die de redacteurs bezielde, bleef levend en spoedig werkten zij aan het lanceren van een nieuwe poging tot uiting van hun gedachten.

Hun principiële anti-democratische gezindheid brachten de redacteuren van De Paal ook tot uiting buiten het tijdschrift en wel in een in 1930 verschenen publicatie die zij als titel gaven 'Eerherstel voor de jongere gedachte'. Daarmee grepen zij in in het debat over de katholieke jongeren en de politiek, dat juist in deze tijd was ge-

opend naar aanleiding van uitspraken over deze kwestie van bepaalde pennevoerders in het maandblad De Gemeenschap. sfl Henri Bruning opende deze uiteenzetting met een bijdrage onder het hoofd 'Doode Zielen'. Daarin constateerde hij, dat de politieke bedrijvigheid der jongeren 'de rotheid' van het politieke leven der katholieken in Nederland duidelijk had aangetoond, e* De aanleiding van de ontstane opschudding was echter - naar zijn overtuiging - onbeduidend, want het rumoer was slechts verwekt door de 'stemmetjes' van Engelman en Kuyle, die overigens bij het zien van de door hen opgeroepen reactie spoedig geschrokken waren teruggedeinsd. Hun oppervlakkig protest - slechts gericht tegen uiterlijke democratische verschijnselen - was echter al voorafgegaan door een fundamentele kritiek op het wezen der democratie door Gerard Bruning in De Valbijl, waarin niet alleen met de politieke maar ook met de sociale democratie was afgerekend, aangezien de moderne democratie door haar ondermijning van elk gezag in wezen onchristelijk zou zijn. Aan deze negatieve bestrijding van met name de sociale democratie had Ton Kerssemakers vervolgens in discussie met Max van Poll een eerste positieve bijdrage toegevoegd. Van de mannen van De Gemeenschap zou men echter slechts beginselloze en inconsequente 'verlangetjes', zoals medezeggenschap en zes-urige werkdag kunnen verwachten. Zij zouden de vijand dan ook slechts bestrijden door zijn streken over te nemen, zoals De Maasbode met zijn beurspagina het liberalisme heette te bestrijden. Het zogenaamde absolutisme der Gemeenschappers zou tevreden zijn met elk accoordje en hun verzet zou zich neerleggen, zodra enkele concessies waren gedaan. De verklaring voor de door deze scribenten veroorzaakte rumor in casa zou men wellicht kunnen vinden in Gogols 'Doode Zielen', waarin een leeghoofd heel Rusland dwong tot een gewetensonderzoek, terwijl er niets aan de hand was. Daarentegen zouden de jongeren van De Paal principieel weigeren met het bestaande bestel accoord te gaan. Zij beseften, dat de arbeiders niet tevreden waren met materieel gewin, maar andere zaken behoefden. Zij zouden dan ook verbeten blijven vechten tegen een blind geworden Europa, dat Christus had verlaten. Hoe-
.77
zeer viel het echter te betreuren, dat hun de wapenen tegen de Sovjets en een catastrofale toekomst door de huidige politieke formatie der katholieken uit handen waren geslagen, e*
Daarop sloot Michel aan met zijn bijdrage 'De geloofsovertuigde beweging'. Hij ontkende dat - buiten de groep van zijn eigen medestanders - van een jongerenbeweging gesproken kon worden. Daaraan ontbrak immers elk 'geloofsovertuigd' karakter, en waar het geloof niet aanwezig was behoefde men - naar zijn mening - niet te bewegen. Bovendien zou men nog geen beweging vormen, omdat men iets eiste - zoals de R.K. Staatspartij b.v. deed - maar pas wanneer men de hele mens zou eisen. Middelmatige mensen bewogen en veranderden niet. Daarom was het nodig een bruikbaar regeer-apparaat te brengen in handen van anderen dan 'onze eigen' liberalen. Dut zou slechts mogelijk zijn door het geloof als nieuw uitgangspunt te nemen, dat zonder compromissen de déliberalisering van het hele maatschappelijke en politieke Roomse leven zou moeten verwerkelijken. Deze opdracht viel onmogelijk te verwezenlijken door middel van de R.K. Staatspartij met haar 'practische politiek van verstandigheid'. Werkelijk gelovige katholieken, die het onontkoombare ges jacher van deze partij moe waren, zouden dan ook niet werkeloos blijven toezien bij de 'puinhopen van ons eigen daadwerkelijk ongeloof'. De éne liberaal-katholieke Staatspartij en de éne liberaal-katholieke pers zouden de gevolgen ondervinden van hun geforceerde eenheid, want zij misten de geestdrift verwekkende factor van het geloof, van 'een hartstochtelijke over-

tuiging tegenover de vlees-en-bloed geworden overtuiging van Russische godsdiensthaters'. Hij en zijn medestanders weigerden dan ook 'Christus tot 'Koning' uit de roepen over een politieke mestvaalt, en riepen alle geloofsovertuigde katholieken op hetzelfde te doen. «ι

Tenslotte verdiepte Ton Kerssemakers zich in een aantal prak tische punten voor een Katholieke Staatkunde, uitgaande van het geloof als de enige waarheid. Hij wilde een herordening van de samenleving, gebaseerd op de elementair christelijke, d.i. katholieke waardeleer. Daartoe verlangde hij allereerst een sterk heerser, die zou moeten regeren volgens katholieke beginselen en zich zou weten te handhaven tegen het geestelijke gepeupel. Daarnaast achtte hij de afschaffing nodig van het parlementaire stelsel, inplaats waarvan hij een adviserend en uitvoerend college in het leven zou willen roepen naar het voorbeeld van de wethouders in de gemeenten. Voor een doelmatige verkiezing van deze colleges zou directe afschaffing van het vrouwenkiesrecht alsmede beperking van het actief en passief kiesrecht voor mannen vereist zijn. Voorts wenste hij een strenge censuur op pers en bioscopen, minder ruimte voor politieke veren-

gingen en beperking van de vakbonden tot het strikte terrein van de vak-aangelegenheden. Het gezin diende opnieuw de kern van de samenleving te vormen en alleen door de man naar buiten te treden. De ongehuwde vrouw zou slechts werkzaam mogen zijn in vrouwelijke beroepen. Een wettelijke regeling van productie, arbeidstoestanden e.d. zou slechts getroffen moeten worden, indien deze de normale, gezonde grenzen zouden overschrijden. De handenarbeid zou wettelijke bescherming moeten genieten, desnoods ten koste van de machinale arbeid. Strenge beperking zou geboden zijn van alle weelde-artikelen en van ongemotiveerde concurrentie en productie, die zich zouden toeleggen op winst inplaats van het voorzien in behoeften. Niet de maximale, maar de minimale arbeidsduur zou wettelijk moeten worden vastgelegd. Herstel van alle door de Kerk afgeschafte middeleeuwse zon- en feestdagen zou een katholieke oplossing vormen van het vraagstuk van de acht-urige werkdag. Tenslotte zou medezeggenschap der werknemers in de bedrijven niet moeten worden geduld. Slechts de patroon diende baas te zijn, bij wie echter de staat zou kunnen ingrijpen, indien de rechtvaardigheid geschonden zou worden, e2

Kerssemakers besefte heel wel, dat dit reactionaire program, dat als Katholieke Staatkunde werd aAngediend, niet bepaald opportuun te noemen was. Hij verontschuldigde zich hiervoor echter met erop te wijzen, dat ook het katholicisme niet opportuun is. Niettemin zouden hij en zijn medestanders om de verwezenlijking van dit program de strijd aangaan met alle opponenten, want in het katholicisme van die dagen kon hij niet meer zien dan 'een eiterige infectie van Calvinisme, socialisme, liberalisme kortom van alle ketterijen die over de Kerk zijn heengegaan'. Zijn devies luidde daarom: 'In alles Katholiek en niets dan Katholiek'. m

Wie dit program voor een zogenaamde katholieke staatkunde beziet, wordt niet alleen getroffen door de gelijkenis met de denkbeelden welke bijna tien jaar eerder werden verkondigd in Katholieke en Opbouwende Staatkunde, maar kan eveneens constateren, dat vele punten naderhand voorkwamen in de programma's van bewegingen als het Verdinaso en Zwart Front. Het kan moeilijk anders of de pleitbezorgers van dit soort katholieke staatkunde hebben straks in deze bewegingen oude idealen werkelijkheid zien worden. Het behoeft daarom geen verwondering te wekken, dat men de auteurs van de hiervoren besproken publicatie en vele van hun medestanders naderhand in de gelederen van deze bewegingen kon terugvinden. In elk geval is hun lidmaatschap van een dezer fascis-

tische groeperingen moeilijk een toevalligheid te noemen. Hun toetreden tot deze bewegingen moet wel zijn voortgevloeid uit een ontwikkeling hunner denkbeelden, die geruime tijd voordien was
79
begonnen, en uit wat zij hebben beschouwd als de juiste toepassing der katholieke beginselen op sociaal, economisch en staatkundig terrein.

Spoedig na het staken der uitgave van De Paal moet het tot een breuk zijn gekomen tussen Kerssemakers enerzijds en het driemanschap Bruning, Michel en Voorhoeve anderzijds. De voornaamste oorzaak daarvan heeft kennelijk wel gelegen in persoonlijke tegenstellingen. Kerssemakers zelf was achteraf allerminst gelukkig met al zijn geestelijke producten, afgedrukt in De Paal. Hij beklaagde zich in elk geval over het feit, dat het werk aan zijn uitgeverij - waarmee hij zich tegelijkertijd moest occuperen - hem als schrijver deed devalueren. Daarom zouden zijn bijdragen aan het blad van zo ongelijk gehalte zijn geweest. Aan zijn zuivere intentie kon echter niet getwijfeld worden, want hij voelde zich nog steeds 'als in een vreemde wereld, een wereld waarin ik niet thuis hoor en waarop ik slechts spuwen kan'. Intussen voelde hij echter weer de kracht in zich om alles 'rücksichtlos uit te snijden wat niet goed is', e3 Michel moet in Kerssemakers zelf zo'n object hebben gezien, want vanaf mei 1931 is er sprake van een duidelijke persoonlijke controverse tussen beide vroegere Paal-redacteuren. e* Bij dit negatieve oordeel over Kerssemakers hebben Bruning en Voorhoeve zich kennelijk na verloop van tijd aangesloten, waarna zij spoedig met hem gebroken schijnen te hebben. e5 Zoals uit het vervolg zal blijken, zijn zij later ook op politiek terrein in min of meer oppositionele kampen terecht gekomen.

Vóór zijn medewerking aan De Paal publiceerde Michel in de jaren 1928 en 1929 twee dichtbundels, die hij respectievelijk als titel gaf ''t Mes' en 'Zwarte Verzen', die beiden een sterk religieuze inslag hadden, 't Mes detoneerde naar titel noch naar inhoud allerminst tussen Valbijl en Paal. In Zwarte Verzen ontvouwde hij een program, waaraan hij zich in volgende jaren vrij nauwkeurig gehouden heeft. In dichterlijke bewoordingen heette het daar:

'Ik heb in opstand en verzet
mijn heerlijk leven op het spel gezet
en ik veracht het hedendaagsche dichterlijk gedroom:
te lui, te laf, te lam, te loom,
te levenloos en leeg voor wezenlijk geluk'.

Daarentegen zou hij:

' (. . .) hoog en somber, eenzaam
zonder doel en zonder enig werk,
vol witten honger en toch zonder enige bekommernis
gaan dansen over deze donkere verdommenis'. β β

Men zal hem op dit punt moeilijk van inconsequentie hebben kunnen betichten. In het jaar van 'Zwarte Verzen' verscheen ook een
80
niet-poëtische publicatie 'Anti-homo', die hij in een ondertitel aanduidde als 'een geschrift tegen de weekdieren onzer samenleving'. Het was bedoeld als 'een woord (. . .) gericht tegen alle slappelingen', met name theosofen, rooien, vrijmetselaars, liberalen, wier 'geperverteerde materie-dogma's zijn geformuleerd b.v. door dien indischen homosexueel, J. Krishnamurti'.71 De laatste duidde hij ook aan als een 'uit zijn eigen volkstam getrapt dégéneretje, (een) tropische diertje, wiens naam ik nu zelfs niet meer vomeren kan'.72

In dit geschrift kondigde hij een nietsontziende agressie aan tegen de 'Hollandsche heidenen, overtuiginglooze, geestlooze, hersenlooze, hartelooze weekdieren', die elder ook 'vegeteerende vitaliteitloozen (en) levensbange lammelingen' werden genoemd, omdat zij

noch de aarde noch de hemel meer toebehoorden. 73 Als blijkbaar enige met een opinie in dit land, zou hij toch ieder tot luisteren dwingen, omdat hij twintig eeuwen christendom achter zich wist staan. Daarom zou hij zich ook niets aantrekken van de 'liberale schamperlach' noch van het verwijt der 'neo-Christenen', t.w. de luie en laffe priesters, dat hij de christelijke liefde niet kende. Hij kende inderdaad geen 'paplachende havermouth-jezus', maar slechts God die gespijkerd is aan het kruis. Al deze 'waterige heidenen zonder bloed' zouden echter te maken krijgen met 'de granaat-tetsen van hun jonge, vurige levens', terwijl de 'Sacraments-kanonnen' dezer jongeren spoedig op deze 'lammelingen' zouden losbranden. 74

Ditzelfde thema werkte hij een jaar later uit in romanvorm. Daarin verhaalt hij het leven van een kunstenaar, die als jongen in een liberaal milieu opgegroeid, zijn geloof heeft verloren, later zijn geluk meent gevonden te hebben bij een wijze maar niet-gelovige collega en in het dieptepunt van zijn crisis op een koude winterochtend een meisje volgt naar de kerk, waar hij wordt getroffen door 'een Goddelijke Genade-granaat', waardoor hij de Liefde tot God hervindt. Men kan dit verhaal ongetwijfeld karakteristiek noemen voor de wijze waarop - naar de opvattingen van vele jongeren dier dagen - de bekering tot het katholicisme in een nieuwe christelijke aera zich zou voltrekken.7ß

Omtrent de tijd dat De Paal van het toneel verdween moet Michel zich naar Rome hebben begeven, waarheen al menig dichterlijk hart vóór hem getrokken was. Zijn ultra-montaanse leven is echter kennelijk niet enkel over rozen gegaan. In het begin van zijn verblijf in Rome schreef hij nog opgewekte brieven, waarin hij zijn vrienden - naar aanleiding van beweerde tegenwerking van hun activiteiten - aanspoorde zich niet te laten imponeren 'door de lijkenasem van onze jansenistische bisschoppen die we tot elk valsche verdachtmaken, tot elke geestelijke oplichterij in staat weten'. Tegenover

81

de 'leugens en lafheden der Hollandsche geestelijkheid - met-de-dikke-cigaar-in-den-mond' bezaten immers 'het kostbaar Bloed van Jezus Christus'. ß 7 Spoedig daarna gaf hij echter de wens te kennen terug te keren, om een einde te maken aan de Onvruchtbare getour menteerdheid', waarin hij verkeerde. Tevens deed hij zijn afkeer blij ken van zijn kunstenaarschap tegen wil en dank en verlangde hij naar rust en stilte. Dit verlangen terug te keren naar:

'(het) land, waar alles dort in zand, en dort aan zee,
en dort aan geesteloosheid, geld en middenstand'.... e 8

moet wel hebben samengehangen met de precaire financiële positie, waarin hij in de eeuwige stad was komen te verkeren. Na zijn terugkeer in Nederland zou hij zich echter begeven in het 'Hollandsche zielenwerk', het winnen van zielen, die hen zouden helpen als 'handgranaten van God'. Deze 'honger naar zielen' zou hem zo doen brullen, dat het gevaar niet was uitgesloten, 'dat heel Holland van angst de zee inloopt, indien dit gebrul loskomt'. e9 In deze dagen moet hij ook plannen hebben gehad voor het priesterschap. Hij bezwoer althans zijn vrienden op geen van zijn toekomstige twijfels acht te slaan, maar slechts te geloven, 'dat ik priester word, ik weet niet wanneer en ik weet niet hoe'. '0 Men kan echter aannemen, dat ook zijn vrienden zoveel realiteitszin hebben gehad dat zij deze bezwering niet tezeer ter harte hebben genomen. Hoe hoog de vlam van zijn religieuze gemoed dan ook mag hebben opgelaaid, tot het priesterschap is Michel nimmer gekomen. Het zou hem trouwens moeilijk gevallen zijn zich in enig clericaal verband te voegen, want nog in hetzelfde jaar 1931 beantwoordde hij de dichterlijke vraag wat te moeten doen:

'indien gij kwaamt, o jonge communisten!

en de priesters nederschoot als holle vaten
die het leven hier bepleisteren met hun grauwe graf
van ongeloof'

met de niet van kritiek op de clerus gespeende verzekering:

'zij vielen echter vóór gij schoot reeds af
en velen vielen al veel vroeger af.
(. . .)
En gij die luie satans in soutanen ziet,
gij hebt geen ongelijk
dan op dit allerlaatst moment
dat gij Uw mitrailleuren aanlegt
op het Allerheiligst Sacrament.
(. . .)
Dan zal ik rechtop vóór U staan
o vrienden, vreemde Russen'.7e

Dezelfde gedachte van een grote schoonmaak in de katholieke kerk

82

door een communistische kerkvervolging keerde terug in een poëtische bede tot Maria van hetzelfde jaar, waarin het heette:

'Ik vraag U d'overweld'ging door de Russen
liever dan 't langer verdragen van Judaskussen,
Ik vraag U absolutie van dit laf verleden
en voor heden de revolutie.' 77

In dezelfde bundel bracht hij daarentegen hulde aan Arthur Rimbaud, Gerard Bruning en Erich Wichman 'qui nos praecesserunt cum signo f idei, et dormiunt in somno pacis'. 78

Spoedig na het staken der uitgave van De Paal moeten de vroegere redacteuren hebben uitgezien naar een nieuwe spreekbuis, waardoor zij hun denkbeelden regelmatig in bredere kring konden verspreiden. Deze nieuwe uitingsmogelijkheid vonden zij in het weekblad 'De Christophore', waarvan het eerste nummer verscheen op 5 juli 1933. De redactie werd gevormd door Henri Bruning. Ernest Michel en Ernst Voorhoeve, die alle drie reeds hun beste krachten hadden gewijd aan 'De Paal'. Ton Kerssemakers is in dit verband niet of nauwelijks meer ter sprake gekomen.

Het program bleek de draad weer op te nemen, waar De Valbijl en De Paal deze wat ontijdig hadden moeten afbreken. Het blad streefde naar een onvolmaaktheid, die God en mens waardig zou zijn, en daarom eiste de redactie van de mens niet het minst-bereikbare, zoals het slappe kerkelijke katholicisme, maar het uiterst bereikbare. Het strijdpunt betrof dus een gradatie binnen de door allen erkende menselijke onvolmaaktheid. Zelfs de massa zou van nature niet formaatloos zijn, zoals 'men' beweerde, maar deze fout enkel vertonen, aangezien de beschaving de mensen afhield van de harde werkelijkheid van het leven, en de Kerk hen scheidde van de schone werkelijkheid van de godsdienst. Geloofsafval was, naar hun mening, onvermijdelijk, als het geloof werd gebruikt om gerechtvaardigde sociale eisen te onderdrukken - zoals vroeger gebeurde - maar ook als het werd aangewend om gerechtvaardigde geestelijke ontevredenheid uit te schakelen, zoals op dat moment veelvuldig voorkwam. De godsdienst was vervangen door het R.K. verenigingsleven, waarin de clerus, die zijn eigen inwendig leven verwaarloosde, een enorme activiteit aan de dag legde. Daardoor constateerde men het sinistere verschijnsel, dat tussen de gelovige en de ongelovige geen onderscheid meer viel op te merken. Christen en moderne heiden waren aan elkaar gelijk geworden. Als dit het effect van Christus' dood moest worden genoemd, verklaarde Bruning zich bereid om af te vallen. Van dit alles mochten de 'loonslaven der bestaande orde' en de 'afgesneden, levensvreemde en wat al te hautaine heertjes intellectuelen van het verdorde denken' zich verzekerd houden. 7fl In dezelfde eerste aflevering ageerde voorts Ernst

83
Voorhoeve tegen de katholieke pers met name De Maasbode, tegen de Graal en een bisschop, die een audiëntie had gehouden ten gunste van de R.K.S.P., terwijl Michel de door pater Heymeyer S.J. 'aangeprezen' methode Ogino-Knaus voor de periodieke onthouding, de gecontroleerde massale kinderbiecht en Mgr. Diepen op de korrel nam.
Dit begin gaf voldoende aan in welke geest het blad zou worden geredigeerd. Onmiddellijk zette De Christophore op rigoureuze wijze het mes in het gesignaleerde bederf van het door wereldse zin geïnfecteerde katholicisme. Waar Christus' stem weerklank vond, moest steeds en overal een vruchtbaar verzet en noodzakelijke verdeeldheid worden aangetroffen, teneinde 'de misleidingen van verstand en hart, de leugens der lafheid en zelfzucht te ontmaskeren'. De eenheid kon slechts het gevolg zijn van concessies aan de 'vale, onmenschelijke en mensonwaardige gevoeligheidjes'. Daartegenover moest het besef der vroeg-christelijke tijden weer ingang vinden, dat 'Christus prediken inderdaad de dwaasheid (was): naar alle zijden een hopeloos gevecht aan te gaan'. 8° Daarbij citeerde men met instemming uitspraken van figuren, in wie men geestverwanten zag, en die eveneens een radicale breuk met de wereld 'de oorsprong zelve van het christendom' noemden en samenwerking daarmee als het definitieve verval zagen. Zelfs mocht dit niet geschieden uit een oogpunt van taktiek om een voordelige vrede te sluiten. 81 Waren er priesters die meenden zich stipt aan de voorgeschreven kuisheid te houden, zij moesten bedenken, dat in Gods ogen elk aards goed onkuis was. œ Het grote gevaar voor iedere politieke of religieuze beweging school trouwens in de vijanden van binnen en niet van buiten, e3 Deze zienswijzen werden min of meer dichterlijk vertolkt in een 'verzoekschrift van een beminde gelovige aan den Heiligen Vader in het verre en schoone Rome:
zie, heilige Vader, wij beminnen het lachen,
wij zijn niet de blijdschap, doch de roomsche slechts zat:
daarachter gebeurt het voortdurend slachten
van alles wat leeft en wat liefde bezat'. м
In triest contrast met het hier geschetste beeld stond het gedrag van de Nederlandse katholieken, die met carnavaleske gezichten met de wereld koketteerden. Dit begon al op de schoolbanken, waar de leerlingen werden opgevoed in een dermate benedenmaatse leer der H. Kerk, dat zij nooit meer in staat waren nog iets in de geest van het evanglie te ondernemen, «s Ook de jeugdbeweging was een uit schakelen van de genade Gods in de katholieke opvoedingspraktijk, daar zij neerkwam op niets minder dan 'allermisdadigste zielenvernieling'. 8 e Het betere deel der jeugd bleek dan ook elk vertrou-
84
wen te missen in de katholieke leiders, onder wie Prof. Kors O.P., Rector Bots, Pater Borromeus de Greeve, Prof. Féron, Mr. Goseling en Mgr. Poels met name werden genoemd. 87 Uit deze morele voosheid moest dan ook de crisis op alle terreinen worden verklaard, die niet enkel met economische middelen kon worden opgelost, maar als totale decadentie ook een totale oplossing vergde in een geestelijke rvolutie. e8
Onder de hoofdschuldigen aan deze crisis rekende de Christophore-redactie vrijwel de gehele clergé, voorzover hij niet uitdrukkelijk het streven van dit blad ondersteunde. Tegen de hete zielen, wie zo nu en dan de opstand in het bloed sprong, wuifde de clerus 'vet en vadsig in zijn luie hoogmoed met den handschoen: wees maar zoet, maar zoet'. 8e Deze houding werd ten stelligste in de hand gewerkt door de weelde, waarin de priesters zich heetten te baden.
In navrante tegenstelling met het gedrag van Pius X, die als pastoor zijn paard en rijtuig ter beschikking had gesteld aan anderen en zelf

was gaan lopen, zag men thans vele auto-rijdende priesters, 'die voor hun (min of meer uitsluitend) genoegen langs 's Heeren wegen snorren'.eo Deze opperpriester bleek trouwens gesneden uit het hout waaruit zij alle geestelijken wensten gesneden te zien. Bij herhaling stelden zij met bewondering zijn voorbeeld ter navolging aan anderen. 81

In deze heftige kritiek op het wereldse katholicisme sloten zij nauw aan bij de houding van Léon Bloy en diens geestverwanten, die zij sterk bewonderden en bijvielen in hun theorie, dat het christendom nimmer zou mogen arriveren, wilde het aan de boodschap van Christus blijven beantwoorden. Van grote waardering voor het werk van Bloy getuigden talrijke uitspraken, voornamelijk van Henri Bruning, en citaten uit Bloy's oeuvre, in De Christophore herdrukt. Naast degenen, die door hun voorbeeld een goede invloed uitoefenden, rekenden zij Bloy en Pius X tot de groep, die haar verdiensten ontleende aan het vermanende woord.β2 Gods grote liefde voor 'dezen eenzamen pelgrim naar het Absolute' scheen, naar hun me ning, duidelijk aan de dag te treden door Bloy's bekering van 'een der grootste lichten die de Kerk thans bezit', Jacques Maritain. Daarbij werd prof. Veraart scherp becritiseerd om de door hem begane verguizing van Bloy, aangezien deze in kwesties van katho lieke democratie niets te zeggen zou hebben, en om zijn tegelijk geuite verheerlijking van Maritain. Hoe laatstgenoemde - in Veraarts ogen - wel enige autoriteit kon bezitten in deze aangelegen heden was voor iemand die wel bij het hoofd was, moeilijk te rijmen met Maritains bewondering voor en medewerking met Charles Maurras en diens action française. Voor Veraarts democratisme,

85

door Maritain 'une époque ennemie de l'art et de la Pensée' genoemd, zou deze wijsgeer slechts een meewarig glimlachje over hebben. «

Met instemming werden ook herhaaldelijk citaten aangehaald uit het mede door Maritain uitgegeven tijdschrift 'Esprit', dat zich ten doel had gesteld 'het failliet van de moderne wereld te liquideren en een nieuwe orde te realiseren op den voorrang der geestelijke waarden'. Het wenste deze waarden los te maken van de compromissen met de gevestigde wanorde en ze in dienst te stellen van de vereiste revoluties, e4 Uit de artikelen van dit blad werden geregeld citaten aangehaald om de stellingen van De Christophore te staven, met name van P. Henri Simon, Denis de Rougemont en E. Mounier. Zo werd met dankbaarheid gebruik gemaakt van de verzekering van Mounier, dat het Christendom zich niet verzet tegen een revolutie, aangezien het - volgens eigen beginselen — sympathiek moest staan tegenover een strijd tegen de gevestigde zonde van het sociale onrecht, belichaamd in het heersende régime. 95 Uit andere bron citeerde men met instemming de uitspraak, dat revolutie en christendom - vooral katholicisme - onafscheidelijk zouden zijn. · ·

De redacteuren van De Christophore moeten echter teveel zijn afgegaan op de revolutionaire geest, die ook Esprit verkondigde, en zich te weinig hebben afgevraagd wat de jeugdige Franse pennevoerders in dit blad met deze revolutie beoogden. Het woord revolutie lag in de jaren dertig immers in de mond van ieder, die uiting wilde geven aan zijn wil vernieuwing te brengen in het kennelijk vastgelopen maatschappelijke bestel. Zonder tekort te doen aan de werkelijke revolutionairen kan men zeggen, dat het als modewoord werd gehanteerd door allen, die probeerden hun ideeën op acceptabele wijze aan de man te brengen. Gaat men echter na wat Esprit met zijn revoluties beoogde, dan blijkt spoedig een wezenlijk verschil met de bedoeling en opzet van De Christophore daaraan ten grondslag gelegen te hebben. Esprit richtte zich immers in laatste instantie op een 'renaissance solidaire de la personalité et de la

communauté humaine qui est, à tous degrés, une communauté de personnalités'.[97] Het blad verklaarde zich dan ook niet slechts de vijand van het individualistische materialisme, dat door de verstikking van de persoon onder de vrekkigheid van het individu tenslotte was uitgelopen op de heerschappij van de sterkste d.w.z. van de rijkste: 'la jungle capitaliste', en van het collectivistische materialisme, dat de menselijke persoon zou verstikken onder de mechanische slavernij van de massa, maar keerde zich eveneens tegen het spoedig in kringen van De Christophore met welwillendheid tegemoet getreden fascisme. Het 'valse fascistische spiritualisme' scheen - aldus Esprit - wel dezelfde vijanden te bestrijden, maar

had op zijn beurt de ware roeping van de mens gericht op de 'idolâtrie tyranique des spiritualités inférieures', met name racistische exaltatie, nationale passie, anonyme tucht, verering van staat of leider, indien het al niet eenvoudig de bewaker was geworden van met het fascisme verbonden economische belangen.e8 In 1934 publiceerde Esprit dan ook de mémoires van Hitlers voormalige medestander, Otto Strasser, exponent van de socialistische georiënteerde vleugel in de N.S.D.A.P., waarin deze het nazisme o.a. verweet een liberale infectie te hebben opgelopen. " Bij een bespreking van de activiteiten der Nederlandse jongeren sprak Esprit bovendien - kennelijk doelend op de groep van De Christophore - van 'ce groupe d'absolutistes', die bedreigd zou worden door 'un certain pessimisme radical non tout à fait étranger au jansénisme dont ils combattent les effets', en concludeerde men, dat een 'certaine apreté sans Joie est aussi infidèle à la realité de l'homme que les indulgences faciles'.[100] Dit oordeel wordt overigens nog meer begrijpelijk indien men in de zegsman, die de schrijver in Esprit tot dit artikel inspireerde, Anton van Duinkerken zou moeten zien.[101]

Zoals uit het voorgaande al valt op te maken, moet Esprit beschouwd worden als een orgaan, waarin de denkbeelden van het personalisme tot uiting kwamen.[102] Personalisme was het antwoord, dat een aantal jonge intellectuelen gaf op de dubbele problematiek van enerzijds een politieke, economische en sociale ontwikkeling, die de intellectueel niet meer toestond zich - zoals vroeger veelal kon gebeuren - te isoleren, en anderzijds van een cultuur, die zelf problematisch was geworden en in een crisis verkeerde.[103] De personalisten betoogden nu, dat de intellectueel bij uitstek een taak heeft tegenover de gemeenschap: hij mag zich daaraan niet onttrekken, maar er zich ook niet aan uitleveren. In het tumult van de dag moet hij komen tot fundamentele normen voor het mensenleven en, wanneer deze worden bedreigd, dient hij positief en militant in het strijdperk te treden.[104] Deze gedachten werden met name door Robert Aron, Arnaud Dandieu, Emmanuel Mounier en Denis de Rougemont op geestdriftige wijze verkondigd, door laatstgenoemde onder de treffende titel 'Politique de la personne'. In de jaren dertig hebben deze denkbeelden overigens in Nederland niet zoveel ingang gevonden, dat zij zich in een beweging hebben gemanifesteerd, maar tijdens de oorlog hebben vele intellectuelen er hoop uit geput bij het leggen van een verantwoorde basis voor het samengaan van personen van verschillende levensbeschouwelijke overtuiging in één politieke partij. Een personalistische benadering van het socialisme heeft na de oorlog dan ook een rol gespeeld bij het ontstaan van de Partij van de Arbeid en het lanceren van haar doorbraak-gedachte.lm

De openlijke aanvallen van de Christophore-redacteuren op de

kerkelijke toestanden van die dagen en in het bijzonder de heftige kritiek op de clerus brachten hen in conflict met de geestelijke overheid. Ook in deze aangelegenheid greep Mgr. Diepen in. De directe aanleiding daartoe vormde de publicatie van Ernest Michels werk

'Neo-Communisten', waarin hij ongeveer gelijke theoriën had ver-
kondigd als in De Christophore. De eerste druk van Neo-Communis-
ten verscheen in 1932. Michel kondigde dit werk al een jaar eerder
bij zijn vrienden aan. Daarmee loste hij kennelijk zijn belofte in
- waarvan eerder sprake was - om na zijn terugkeer uit Rome met
zijn gebrul heel Holland de zee in te drijven. Hoewel het zover niet
is gekomen, moet men bekennen, dat zijn toon niet alledaags was.
Het was zijn bedoeling met dit werk de Nederlandse bisschoppen
persoonlijk aan te vallen, teneinde daardoor voldoende klankbodem
te verwerven voor de uitvoering van het program van herkerstening
van de kerk, dat hem en zijn medestanders voor ogen stond. Pas op
de puinhopen - na een beslissend gevecht - achtte hij heropbouw
mogelijk en zouden de geloofsovertuigde geesten aan hun construc-
tieve werk kunnen beginnen, ю« Bruning heeft hem blijkbaar dit on
dernemen afgeraden, omdat hij meende dat het uiteindelijk zonder
succes zou blijven en hij het op dat moment niet opportuun achtte.
Michel daarentegen verzekerde hem van het tegendeel overtuigd
te zijn en zich niet te interesseren voor een eventueel interdict noch
voor de vraag, of er straks drie miljoen mensen tegenover hem zou
den staan. Naar zijn eigen gevoelen kon hij niet gescheiden worden
van het mystieke lichaam van Christus noch van de H. Communie,
want er zouden altijd nog wel grote kerken in de steden overblij
ven, waar hij het effect van een dergelijke maatregel kon ontgaan.
Daarom werkte hij rustig verder aan Neo-Communisten, dat in zijn
eigen ogen een kunstwerk zou worden van katholieke organisatie en
katholieke gedachte.107

In 'een woord onder ons' dat aan het eigenlijke werk voorafging,
gaf Michel als het ware de contekst om het navolgende te verstaan.
Daarin verzekerde hij de lezer, dat de ware criticus in dit land geen
taak meer had, omdat elke waarheid te pijnlijk zou zijn. Slechts
vleiers van het soort 'alles-is-goed' konden ongestoord aan het
woord komen. Mozes, Francisais en Augustinus zouden, thans le
vend, 'door de katholieken vervloekt en uitgebannen worden, ge
molesteerd en doodgezwegen'. De geloofsovertuigde katholieken kon
den echter 'dit rotte plebs, dat, met een groot deel der hollandsche
geestelijkheid voorop, in eeuwigdurende aanbidding ligt voor den
opgeheven gulden, om daarmee de opgeheven hostie in het diepst
van hun platte stilzwijgen te blasphemeren', niet langer verdragen.
De zondagse preken waren - aldus Michel - vijftig maal per jaar
oorzaak van 'waterlanderige geeuwziekte'; zij deden het geloof ver-

dorren, waartegen slechts een remedie kon worden gevonden bij de
kerkvaders en het brevier. Als het licht van een Augustinus nog eens
zou doorbreken, 'dan werd heel die drogisterij-apotheek van parti-
culiere gebedjes en centjes en preekjes en klets en kul, waar geen
molecule daadkrachtig Geloof in zit of ooit in heeft gezeten, dan
werd heel die sentimentele snoepwinkel van Pastoor Plek en Kape-
laan Plak in elkaar gerinkinkt en er bleef geen draad meer heel
van de huidige santekraam-constellatie der R.K. Staatspartij, noch
van al die schijnheilige kletspraat-verenigingen, waarin Christus da-
gelijks, wekelijks, maandelijks en jaarlijks, op alle vaste en onvaste
tijden, in alle algemeene en bijzondere vergaderingen geblasphe-
meerd wordt met de zuivere rede der volmaakte hypocrisie'. Als
vijftig communisten zich zouden bekeren, zou een Paulinisch vuur
al dit kleine gedoe vernietigen.108 Op deze laatste gedachte was ver-
der zijn boek gebaseerd.

Tijdens een vergadering van neo-communisten - gewezen com-
munisten, die zich tot het 'ware katholieke christendom' hadden
bekeerd en zich onder het bevel van een leider hadden geschaard -
hield deze leider een toespraak tot de Amsterdamse afdeling. In
deze rede kritiseerde hij vele aspecten van het toenmalige Neder-

landse katholicisme. De vergadering besprak zogenaamd klachten, die bij de leider waren binnengekomen. Het volgende zou zijn samengesteld uit geheime notulen.

De neo-communisten hadden twee legers van vijanden. Het eerste was 'het leger van de groóte meerderheid der huidige hollandsche priesters, voortgekomen uit het jaarlijks examenbraaksel onzer steriele seminaries, het leger der ònpriesterlijkheid, der onkunde, het leger der geborneerdste van-buiten-geleerde-formules-in-een-toog, aangevoerd en gesanctioneerd door de voor een deel nóg blindere overheid'. Het tweede werd gevormd door de als gevolg hiervan ontstane 'doode catholieke middenstand die reeds sinds meer dan een eeuw niet eens meer weet wat gelooven is'. Daarom kon men geen illusies meer hebben omtrent het gehalte van uitspraken der kerkelijke overheden, met name was geen ontzag meer mogelijk voor de 'leeghoofdige politieke bevelen van verschillende bisschoppen'. De zwakheid van de kerkelijke overheid werd met name aangetoond, doordat zij 'een dergelijk hersenloos op den voorgrond treden van de vrouw sanctioneert'. Deze overheid zou niet inzien 'dat de vrouw eenvoudig in de kerk zwijgen moet'.

Een eerste vereiste voor het doordringen der mensen met een katholieke levensconceptie was het voorbeeld van waarachtige armoede en priesterlijkheid. De kerkelijke overheid was echter zo corrupt, dat zij goedwillende priesters tegenwerkte. Zij zouden geen bekeringen meer mogen maken, want dit was slechts voorbehou-

den aan 'de gepatenteerde bekeerders', zoals de Paters Hendriks en van Ginneken, 'die wel heele risjes middenstanders laten dopen, maar nog geen catholieken maken'. Hoewel er enkele goede priesters waren, was hun aantal te gering en versterking van hun gelederen vereist. De priesteropleiding werd echter voor de armen onmogelijk gemaakt door de hoge kosten, aan de seminarie-opleiding verbonden. Bovendien werden de roepingen op deze seminaries grondig verpest. Gezien het nietszeggende niveau en het tegen de geest van het evangelie gerichte karakter van de zondags-preken, was het neo-communisten geoorloofd 'het liederlijke, het saaie en het geestdodende van dat gepreek' zoveel mogelijk te ontgaan.

Het katholieke onderwijs 'vanaf de nonnenschool tot en met de Nijmeegsche Universiteit incluis is (. . .) één doorlopende voorstelling van positieve opvoeding tot degeneratie, één groóte sterilisatiecliniek, waarin geest, hart en ziel van kind tot jongeling en van jongen tot man gedood worden', omdat het onderwijs niet was gebaseerd op het evangelie. Als gevolg daarvan zag men allerwegen het waarachtige geloof vervangen door 'devotie-plichtjes' en zag men in Brabant 'walgelijke, quasi-artistieke H. Hartbeelden' uit de grond verrijzen. De bureaus voor beroepskeuze - ook de katholieke - hadden geen oog voor de preferentie van persoonlijke handarbeid boven machine-arbeid en waren 'kennelijke handlangsters van het grofste materialisme'.

Aan de hiervoren geschetste degeneratie was de democratie niet weinig schuldig. Zij was in geestelijk en materieel opzicht volkerenmoord. 'Ideeël (was zij) . . . . niets: Esperanto, volksuniversiteit, vereenvoudigde spelling'. Vandaar dat 'belachelijke windbuilen' thans de wereld regeerden. Ook de katholieke pers stond mede schuldig aan de gesignaleerde euvelen, aangezien zij zich wel katholiek noemde, maar het niet was. Daarom kon men beter niet-katholieke bladen lezen. In deze niet bepaald irenische rede werd verder opgemerkt, dat het cultiveren van 'nodelooze en nuttelooze redetwisten in dit twistzieke verprotestantste land' uit den boze zouden zijn. Tegen dit alles zouden de neo-communisten zich als 'helden van Liefde' teweer stellen. Geen macht ter wereld zou 'de jeugd die opsteekt als een storm' kunnen tegenhouden. Deze opwekkende

woorden van de leider werden - aldus de geheime notulen - herhaaldelijk onderbroken door 'loeiend applaus', applaus 'dat schier geen einde neemt' en applaus 'dat overslaat in eindelooze toejuichingen'. 109
Hoewel dit geschrift ongetwijfeld de vinger legde op de zwakke plekken in het vaderlandse katholicisme dier dagen, behoeft men niet tot de fijnzinnigsten te behoren om te beseffen, dat het niet bijzonder gevaarlijk kan zijn geweest. Daarvoor was de gebezigde taal te kras

en de gegeven voorstelling van zaken te zeer buiten proporties getrokken. Het ware daarom waarschijnlijk de verstandigste reactie geweest dit pamflet aan eigen, innerlijke gebreken te laten omkomen. Men kan zich echter ook voorstellen, dat velen - reeds geërgerd door de hand over hand toenemende vrijmoedigheid van sommige jongeren en opgegroeid in een sfeer van onaantastbaar respect voor het bisschoppelijke gezag - in Michels verhitte uitspraken de druppels hebben gezien, die de emmer van hun geduld hebben doen overlopen. Tot de voorstanders van een forse repliek heeft in elk geval de Bossche bisschop, Mgr. Diepen, behoort, in wiens diocees Michel woonachtig was.
De eerste stap van Mgr. Diepen was, dat hij de auteur van het geincrimineerde werk citeerde op 18 november 1932 bij hem te komen. In dit onderhoud deelde de bisschop Michel mee, dat leken zonder voorafgaande kerkelijke censuur geen boeken mochten uitgeven over onderwerpen van godsdienstige of kerkelijke aard. Onder deze bepaling viel ook Neo-Communisten. Bovendien was dit werk beledigend voor de kerkelijke gezagsdragers in Nederland, voor het Nederlandse priesterschap en zijn seminarie-opleiding, voor de katholieke organisaties, de pers en het onderwijs, en moedigde het aan tot verdeeldheid, scheuring en verzet tegen het katholieke gezag. Daarom zou er van een kerkelijke goedkeuring van dit boek geen sprake zijn, integendeel, het werd verboden dit werk uit te geven, te lezen, te bewaren, te verkopen, te vertalen, uit te lenen, of op andere wijze te verspreiden. Dit verbod zou slechts worden ingetrokken, indien het gewraakte boek uit de handel zou worden genomen of zodanig herzien, dat een imprimatur kon worden gegeven. Michel betoogde echter niets tegen geloof of zeden geschreven te hebben en weigerde zich te onderwerpen. Daarop kreeg hij drie dagen bedenktijd.110
Op 21 november d.a.v. schreef Michel aan de bisschop, dat het katholieke volk zou worden gediend met openlijke aanduiding van zijn zwakheden. Vleierij van gezagsdragers zou alle eerlijkheid doden. De leek was gerechtigd, ja zelfs geroepen de feilbare kanten te kritiseren en te vragen om heilige priesters en vurige leken. Daarom - zo schreef hij - 'kan ik in geweten niet op uw verzoek tot intrekking of wijziging van mijn boekwerk ingaan'. i n Daarop dupliceerde Mgr. Diepen, dat hij Michel de H. Communie zou doen weigeren, als deze niet openlijk het bisschoppelijke verbod zou aanvaarden. ils De auteur heeft zich toen kennelijk bewogen gezien enige toeschietelijkheid te tonen, want hij stelde daarna de bisschop ervan in kennis, dat hij in de prospecti van Neo-Communisten een bericht had ingelast van het bisschoppelijke verbod, waardoor hij het werk niet meer aanbeval in het diocees Den Bosch.11S Mgr.

Diepen kon hiermee echter geen genoegen nemen en nodigde Michel nogmaals tot een onderhoud uit. 1 1 4 Daartegen maakte deze echter 'groot bezwaar', omdat hij dan slechts een dictaat van de bisschop zou moeten aanhoren en een gesprek onmogelijk zou zijn.115 Daarop zette de bisschop de langdurige correspondentie voort met de toezending van enkele schriftelijke vragen, waarop Michel direct van antwoord diende, "β Aangezien hierdoor nog niet de ver

eiste duidelijkheid was verkregen, vroeg Mgr. Diepen de schrijver
te erkennen, dat de bisschop het recht heeft een boek te verbieden,
en toe te zeggen als gevolg van dit verbod het boek niet meer uit
te geven.117 Michel antwoordde echter geenszins te erkennen, dat de
bisschop het recht had een (onbepaald) boek te verbieden. Daar
op kreeg hij van Mgr. Diepen het verwijt zich schuldig te maken
aan uitwijkpogingen en verzocht de bisschop hem het verbod nu
definitief te erkennen en daarvan de consequenties te aanvaarden.118
Nu antwoordde Michel 'voor het laatst', dat hij het verbod van
Neo-Communisten niet als definitieve uitspraak erkende, voorts niet
in beroep zou gaan bij de H. Stoel, omdat het werk geen geloof
of zeden raakte, maar alle consequenties van het verbod als tucht
maatregel zou nakomen, zodat geen herdruk van het inmiddels uit
verkochte boek zou worden verzorgd. Hij besloot deze brief met
nogeens te getuigen, dat het schrijven van Neo-Communisten een
gewetensplicht voor hem was geweest, en ontkende andermaal ten
stelligste, dat het boek onrechtvaardig, liefdeloos en lasterlijk van
inhoud zou zijn. l l e Hiermee werd voorlopig het contact tussen de
bisschop en hem verbroken.
Intussen waren ook van andere zijde de reacties op Michels uit
dagende brochure losgekomen. Zekere Laicus componeerde een te
gen Michel gerichte brochure, om katholieke lezers van diens ge
schrift te helpen een oordeel over de inhoud daarvan te vormen.
Onder hen zou Neo-Communisten immers slachtoffers kunnen ma
ken, doordat zij - hoewel allerminst geestverwanten - bij gebrek
aan onderscheidingsvermogen 'in hunne argeloosheid' zouden kun
nen geloven hier het verlossende woord te vinden. De auteur ver
school zich achter een pseudoniem, teneinde te voorkomen, dat zijn
persoon en persoonlijke omstandigheden in het geding zouden ko
men, waarvoor Michel blijkens zijn openlijk beleden opvattingen
omtrent de eisen, aan een polemiek te stellen, allerminst zou terug
schrikken. Daardoor zou echter de aandacht van de zaak zelf wor
den afgeleid. Bovendien wenste Laicus als leek de schijn te vermij
den met deze verdediging van 'de bij voorkeur door Michel aan
gevallen geestelijkheid' bij de clerus in het gevlij te willen komen.1 2 0
Deze laatste onderstelling moet - gezien de kwaliteiten van dit
verweerschrift - minstens ijdel heten. Terecht zou men er immers

Vergilius' woorden 'non tali auxilio, nee defensoribus istis' op heb-
ben kunnen toepassen.
Laicus verweet in zijn verweer Michel gebrek aan goede smaak,
en psychologisch inzicht, het meten met twee maten, grenzeloze
generalisering, miskenning van de waarde der traditie, ontstentenis
van naastenliefde en voorzichtigheid, verwaarlozing van de nede-
righeid, afwezigheid van katholieke geest, en besprak voorts de
vraag of op grond van het Canonieke recht tegen Michel kon wor-
den opgetreden. Tenslotte constateerde Laicus dat Michels Neo-
Communisten meer verwantschap toonden met het communisme
van Lenin dan met dat der eerste Christenen, i21
Het kost moeite zich voor te stellen, dat Michel door dit verweer
geschokt zal zijn geweest. Eerder moet hij het hebben begroet als
een welkom bewijs van zijn stelling, dat het christendom was geïn-
fecteerd door verfoeilijke burgerlijkheid. Het moet Michel dan ook
komisch hebben aangedaan Laicus te zien betogen, dat hij niet be-
hoorde tot de 'beschaafde menschen', en daarvoor vele bewijzen te
zien aanslepen. Dezelfde ervaring zal de onstuimige vrijbuiter hebben
opgedaan bij lezing van het verwijt, dat hij de perken der voor-
zichtigheid te buiten was gegaan en aldus een der hoofddeugden
- waarmee overigens iedere grote hervormer moeite had gehad -
met voeten had getreden.122 Dit negatieve oordeel over Laicus' bro-
chure werd in het algemeen ook aangetroffen in de toenmalige ka-

tholieke pers. De Maasbode bijvoorbeeld waardeerde wel de goede bedoeling van de auteur maar betwijfelde openlijk het nut van dit verweer. Tegenover de 'bodemlooze overdrijving' van Michel moesten de 'nuchtere beschouwinkjes' van Laicus - aldus dit blad - op gelijk gestemden geen indruk maken, terwijl ze voor anderen overbodig zouden zijn. ^23 De Eindhovensche en Meijerijsche Courant deelde deze critiek, maar noteerde verder als negatief punt, dat deze brochure onnodig de aandacht zou vestigen op Michels' publicatie, waarop - naar het oordeel van dit blad - zo weinig mogelijk de aandacht moest worden gericht. Deze vrees contrasteerde overigens wel met het tezelfder plaatse uitgesproken oordeel, dat Neo-Communisten vanwege zijn 'Dageraads-taaltje' geen kwaad zou doen, maar enkel walging wekken. ^ 4

Na de eerder vermelde langdurige correspondentie over deze zaak gaf Mgr. Diepen in een schrijven van 23 augustus 1933 Michel de opdracht om voor 31 augustus d.a.v. het géïncrimineerde werk uit de handel te nemen, en de daarin verkondigde stellingen te herroepen op straffe van weigering der heilige sacramenten. Daartoe werd hem een 'verklaring van retractatie' gezonden, die hij diende te ondertekenen en terugzenden. Michel vroeg in een brief van 25 augustus de bisschop nadere en precíese explicatie welke van

zijn in dit boek gedane uitspraken niet door de episcopale beugel konden - waartoe een bisschop volgens het canonieke recht niet verplicht is -, maar toen hij op 27 augustus te Brakkestein bij Nijmegen wenste te communiceren, werd hem de communie reeds geweigerd.125 Daarom publiceerde hij een verklaring 'Zonder Weder hoor', waarin hij deze gang van zaken voor het publiek ontvouwde en tegen een dergelijke handelwijze scherp protesteerde. Zijn me de-redacteuren verklaarden zich met hem solidair en stijfden Michel in zijn houding van verzet tegen de bisschoppelijke tyrannie.12β

Pas enkele dagen na deze gebeurtenissen — op 31 augustus 1933 - verscheen de bisschoppelijke veroordeling van Michel. Daarin wer den de gronden voor zijn veroordeling ampel uiteengezet. Aangezien Michel hardnekkig had geweigerd - ondanks herhaalde aanmanin gen - zich te onderwerpen aan de hem bekende wettelijke gevol gen van de veroordeling van zijn boek Neo-Communisten, en op zettelijk geen gebruik had gemaakt van een hem ter oplossing van deze kwestie aangeboden mondeling onderhoud en evenmin van zijn kerkrechtelijke bevoegdheid bij de H. Stoel in beroep te gaan; aangezien hij tegen het uitdrukkelijke verbod hetzelfde boek 'onverbeterd en onveranderd' opnieuw had uitgegeven en voortging in andere geschriften dezelfde verderfelijke ideeën te verspreiden, en voorts willens en wetens in gebreke was gebleven een hem aangeboden 'Verklaring van retractatie' te publiceren om openlijk zijn spijt te betuigen over zijn zware overtredingen van de kerkelijke tucht en de door hem gegeven openbare ergernis, verklaarde de bisschop Ernest Michel 'publiek onwaardig' om, waar ook, de H.H. Sacramenten te ontvangen, en verbood hij hem, waar ook, tot de H.H. Sacramenten te naderen. Dit verbod zou van kracht blijven, totdat Michel openlijk zijn spijt zou hebben betuigd over deze zware overtreding van de kerkelijke wet, en de door hem gegeven ergernis - naar het oordeel van de kerkelijke overheid - op voldoende wijze zou hebben hersteld. 127

Dit krachtige episcopale ingrijpen heeft ongetwijfeld op velen diepe indruk gemaakt en hen ervan overtuigd, dat de zogenaamde geloof sovertuigde jongeren met hun ongebreidelde kritiek op het verkeerde spoor geraakt waren.128 Anderzijds moet het de verkoop van Neo-Communisten krachtig hebben gestimuleerd. Het verhaal gaat, dat na de bisschoppelijke veroordeling Nijmeegse studenten in aanzienlijken getale de stad verlieten om aan de overzijde van de Waal

in de arcadische omgeving van Lent en op het territoir van het aartsdiocees het veroordeelde werkje uit te spellen. Ook Michel zelf gedroeg zich niet bepaald als een rouwmoedig zondaar. Reeds enkele maanden voor deze datum richtte hij een schampere aanval op de bisschop van 's-Hertogenbosch, die hij aanduidde als een poten-
94
taat, die geen kritiek kon verdragen.12e In een antwoord aan de 'vele' briefschrijvers na zijn veroordeling gaf Michel een nadere verdediging van zijn houding, die erop neerkwam, dat hij zich verplicht achtte in navolging van Christus zich te verzetten tegen lieden, die de sacramenten wensten te verkopen voor het tekenen van een contract tot verzwijging van de waarheid. In deze door farizeeën en schriftgeleerden listig opgestelde strikken en handig geënsceneerde complotten liet hij zich echter niet vangen. 'Willen de Rechters niet meer onze zonden vergeven, het Bloed van Christus zal den dorst onzer zielen onnoembaar lesschen'.130 Henri Bruning richtte zich naar aanleiding van Mgr. Diepen's ingrijpen in een open brief tot deze kerkvorst. Daarin verweet hij hem in taal, die er niet om loog, een volkomen ontstentenis van vaderlijke zorgen voor de hem toevertrouwde gelovige en een huiveringwekkend onbegrip omtrent datgene wat deze ziel beroerde. In deels sarcastische, deels verontwaardigde uitspraken voerde deze brief tot het slot, waarin hij voorspelde, dat in het laatste oordeel deze tyrannieke bisschop zou worden afgewezen met Gods woorden 'Wie zijt Gij - Ik ken U Niet', " i

Dit conflict met Mgr. Diepen moet Michel ook geïnspireerd hebben tot het schrijven van een nieuw werkje, dat hij veelzeggend 'De bisschop' heeft getiteld. Daarin gaf hij een beschrijving van alle in zijn ogen goede hoedanigheden van een bisschop, geïncarneerd in de simpele pastoor Jacobus Greppel uit Zuiddorp, die door de wereldse kanunniken van zijn diocees op de voordracht aan Rome werd geplaatst, teneinde een 'makkelijke' bisschop te krijgen. Jacobus werd tot bisschop gewijd, maar blijkt zich dan te ontpoppen als een herder der kudde naar het hart van Michel. Hij verlaat de bisschoppelijke entourage en vestigt zich met enkele eenvoudige priesters in een boerderij 'De Steenhoeve', vanwaar hij weldoende rondgaat onder de armen en behoeftigen. Na zes maanden verschijnt dan de eerste herderlijke brief van Jacobus, bisschop van de Lage Landen aan de Zee. Deze brief werd door Michel beschouwd als een model van zielzorgelijke bekommernis, een bisschop waardig. Hij behandelde daarin vrijwel alle thema's, die ook reeds in zijn vroegere werken tot uiting waren gekomen, met name de noodzaak van het uitsnijden van rotte plekken uit de samenleving; de onachtzaamheid van de herders der kudde als oorzaak van de degeneratie van het christendom; de valse opvatting onder de priesters omtrent het bijbelse begrip van 'de wereld', die ook werd aangetroffen in de kring van eigen geloofsgenoten waar de gruwelen der afgoderij welig tierden; de misvatting dat de katholieken vervolging zouden lijden omwille van Christus, terwijl de oorzaak daarvan gelegen was in het feit, dat zij Christus tot een aanfluiting hadden gemaakt; de wereldse instelling der kloosters, ten aan-
95
zien waarvan de klachten van Ruusbroeck konden worden herhaald, doordat zij het voorbeeld van de heilige stichters en het gebod der naastenliefde negeerden; de algemene verbreiding van een schijnheilig begrip van piëteit en devotie, verworden tot een 'louter benepen en verfoeilijke burgermansdeugd'; een waarschuwing tegen de mentaliteit van de zogenaamde katholieke pers, die geheel politiek geïnfecteerd zou zijn met parlementair-democratische opvattingen, waarom hij besloten had tot de uitgave van een a-politiek blad, terwijl tevens werd vastgesteld, dat katholieken niet de plicht konden hebben te stemmen op de parlementaire, zogenaamd katholieke Staatspartij; en de schan-

delijke en van hebzucht getuigende indeling van kerkelijke diensten in klassen naar betaling. Aangezien het geloof van het volk slechts door heilige priesters kon worden bestendigd, werden dezen aangespoord zichzelf te heiligen.132

Waarschijnlijk omdat hij zich hier in de hoogste herderlijke functie van een diocees had ingeleefd, was Michels toon in dit boekje opvallend rustig. Dit ontlokte dan ook aan bepaalde recensenten waarderende woorden.133 Ditzelfde oordeel was echter niet van toepassing op een andere publicatie van Michel uit dezelfde tijd. In 'Europeesche Jeugd', waarin hij weer op de onstuimigste wijze van leer trok tegen de vele reeds vroeger gehekelde misstanden in de kerk en organen van het maatschappelijke leven der katholieken, waarschuwde hij, dat de bewegingen van rechts en links in Italië, Rusland en vele andere landen wezen op de opmars van 'de naamloze jeugd' tegen de corruptie van Europa, dat wilde zeggen de corruptie van het christendom. Hiertegenover betekende de jeugdbeweging 'dat weerzinwekkend betoog en gedoe dier jeugdmassa uit de bedorven middenlaag van een volk', waarmee de geestelijkheid zich afgaf, slechts een verdere afslachting van de werkelijke jeugd, die zou worden opgevoed tot de opstand. Aan allen die het wel meenden met de toekomst van de jeugd en de kerk, stelde hij twee voorbeelden ter navolging. Het eerste was dat van de Vlaamse priester Edward Poppe, die kracht had gezocht in verinnerlijking en niet in uiterlijke manifestaties.134 Poppe's strenge opvattingen hadden echter spoedig geleid tot ontslag vanwege zijn door mediocre priesters voorgelichte bisschop, omdat hij een 'alter Christus' was geweest. Het tweede voorbeeld was de jonge, twintig-jarige Vlaamse dichteres Jeanne van de Putte, die bezield was geweest door de idealen van de priester Poppe. Na haar dood zouden alle door haar verachte 'schijnheiligen met scheeve hoofden' wel de klamme gemeenplaats uiten 'dat zij ruste in vrede', maar Michel verzekerde haar, dat hij niet zou rusten, want haar 'magnanieme werk zal ons niet met rust laten, doch ons mèt (haar) ten krijg voeren'.ia5

Dit ageren tegen wat hij zag als een verburgerlijkt en gedegenereerd christendom was - zoals uit de publicaties in De Christophore

al was gebleken - geen hobby van Michel alleen. In het jaar van Michels veroordeling en de publicatie van diens beide laatst besproken werken verscheen ook een uitgave van Henri Bruning, die daarin hetzelfde thema aanroerde. Uitgaande van Nietzsche's gelijk in diens uitspraak, dat het 'Geschöpf im Menschen', dat wat 'geformmt, gebrochen, geschmiedet, gerissen, gebrannt, geglüht, geläutert werden musz', ook noodzakelijk lijden moet, constateerde Bruning in 'Onze Priesters' een algeheel verval van het christendom. Het slopingswerk van het menselijke leven was begonnen met de praktische en laffe wegdringing van Christus uit het leven, en met hem ook 'de mens, de ziel, haar honger, het leven met zijn mysteries en onzekerheden, het goede, schoonste, en, ook het kwade in den mens'. Daartegenover was de mens slechts een karikatuur aangeboden van essentiële elementen van christendom en leven. Hiertegen zou de jeugd eenmaal in opstand komen, terwijl de oprechten op dat moment reeds 'onze verwijfdheid' zouden verlaten. Tevens voltrok zich een fundamentele vernieuwing in de geesten door de terugkeer naar de zuivere geest der vroegste christenheid. Daaruit concludeerde Bruning niet tot de uiteindelijke overwinning der kerk - die onvoorwaardelijk vaststond - , maar tot het geloof 'dat reeds thans, in dit, ons (somber) heden, elementen aanwezig en werkzaam zijn die in staat zijn een overwinning der Kerk voor te bereiden', is«

Gesteund door uitspraken van Pius X, constateerde Bruning verder, dat de massale geloofsafval - niet naar de ketterij, maar naar het volledige heidendom - gevolg was van een volkomen ontstentenis van kennis omtrent de werkelijke Christus. Zo ook zou het katholieke

volk bidden tot een onbekende God, zie zelfs geen verst-verwijderde herinnering meer zou oproepen aan 'Christus Beminnenswaardigheid', en wel omdat nagenoeg geen priesters meer bovennatuurlijk zouden leven, en beschouwende zielen vrijwel geheel zouden ontbreken. Toch dienden deze kwaliteiten de basis te vormen van het leven van elke priester. Ontstentenis daarvan leidde tot de allerwegen te constateren 'doode, geest en ziel doodende, doel- en zinlooze bedrijvigheid', die het leven zou herleiden tot een lesje. Voor goede priesters zou er geen midden bestaan tussen nagestreefde volmaakte heiligheid en volmaakte verdorvenheid. De besten ontvluchtten daarom nu reeds dit tussengebied, waar men niet leefde en hen, wier daden en gedachten een aanklacht waren, ook niet zou laten leven. Tot deze besten behoorde ook de jeugd, die zou worden verstikt 'om haar in te lijven bij die sloome, zelfgenoegzame bende dier bète en beate glimlachers, bij die schimmelige troep meelzakken die men 'superieure katholieken' noemt', maar die slechts angst voor hun gemoedsrust zouden kennen. Dan zou de jeugd worden betrokken in 'het gesmoes over voorzichtigheid (. . .) over het bereikbare (. . .) en over aanpassen',

97

waarmee Christus' opdracht geheel zou worden verwaarloosd. Niet alleen de jeugd zou echter in dit tussengebied worden verstikt, maar ook alles wat van God was, zowel in doctrine, liturgie als heiligenverering. Niet-bovennatuurlijk levende priesters zouden in dit gebied elk doorwerken van Gods genade belemmeren en tegenhouden en aldus werd het leven van deze priesters één grote wraakroepende zonde tegen de H. Geest. Daarmee werden zij tot instrumenten in handen van de duivel, wiens gevaarlijkste wapen bestond uit het vervagen van de realiteit van Christus' woord: 'Wie niet met mij is, is tegen mij; wie niet met mij vergadert, verstrooit.' Deze priesters zouden echter als smakeloos zout door de mensen vertreden worden. Het scheen - aldus Bnming - dat dit vonnis zich thans aan het voltrekken was.137

Gezien tegen de achtergrond van zijn latere uitspraken en denkbeelden, neergelegd in Subjectieve Normen en Verworpen Christendom, zou men dit requisitoir van Bruning over de priesters nog mild kunnen noemen. Hoewel er reeds vele aanknopingspunten te vinden zijn met wat hij in latere geschriften zou uiteenzetten, is hij in 'Onze Priesters' nog niet tot de uiterste consequentie gegaan. Het geschrift was in zoverre nog traditioneel, dat het de mogelijkheid van een overwinnende en triomferende kerk duidelijk openliet, mits slechts de priesters zich tot een hoge mate van heiligheid zouden bekeren. Ter bereiking van dit ideaal was ook deze publicatie ondernomen. Zelfs beleed hij zijn geloof in de werkzaamheid van elementen in het heden, die 'een overwinning der Kerk' zouden kunnen voorbereiden. Deze gedachte van een overwinnende en arriverende kerk zou hij echter spoedig geheel hebben losgelaten, als strijdig met het wezen van het christendom.

In deze houding van verzet tegen de clericale overheid kwam ongetwijfeld de invloed tot uiting van de Dominicaan pater R.K. van Sante. Deze priester van Belgische herkomst was 13 mei 1896 te Wetteren bij Gent geboren en genoot van 1908—1914 een gymnasiale opleiding in Dendermonde.13e Bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog was hij in dienst van het Belgische leger. Tijdens de oorlog 1914—'18 diende hij bij de rode-kruis troepen van het Belgische leger en heeft hij jarenlang de ontberingen meegemaakt aan het Ijzerfront. Kennelijk heeft hij daar in nauw contact gestaan met de Vlaamse Frontbeweging, een illegale organisatie van Vlaamse officieren en soldaten, die zich verzette tegen de Waalse suprematie in het Belgische leger en de daaruit voortvloeiende discriminerende toestanden. Spoedig heeft deze beweging echter ook een algemener karakter gekregen en is nog tijdens de oorlog in contact getreden met de Vlaamse activisten in het door de Duitsers bezette deel van België.

Teneinde het contact met de activisten te versterken, deserteerden in mei 1918 - een half jaar voor het einde van de oorlog - enkele
98
Vlaamse militairen in opdracht van de leiding van de Frontbeweging uit het Belgische leger, passeerden beide linies en bereikten heelhuids het moederland. Als persoonlijk afgezant van Cyriel Verschaeve, kapelaan te Alveringem en steun en toeverlaat van vele Vlaamse intellectuelen aan het front, heeft Carlos van Sante dit voorbeeld enkele dagen later gevolgd.139 Het schijnt, dat Verschaeve hem had opgedragen de activisten nader in te lichten over gebeurtenissen aan het front en hen te polsen over mogelijkheden van samenwerking. Al eerder - in begin 1918 - had Verschaeve kunnen teweegbrengen, dat Van Sante een verlof in Rome kon doorbrengen, om daar te trachten via een bevriende relatie van Verschaeve en via de Nederlandse kardinaal van Rossum de paus voor te lichten over de Frontbeweging.140 Vanwege deze - overigens wat uitzonderlijke - desertie werd Van Sante in 1921 - inmiddels naar Nederland uitgeweken — door een Belgische rechtbank bij verstek ter dood veroordeeld. Inmiddels was hij 23 september 1919 'ingekleed' bij de Nederlandse Dominicanen, in welke orde hij 25 juli 1926 priester gewijd werd en 2 juli 1927 de lectorstitel behaalde, die binnen de Dominicanenorde de bevoegdheid geeft tot het doceren van filosofie en theologie. Daarna was hij docent in de studiekloosters te Zwolle, Huissen en Nijmegen.
Pater van Sante ontplooide echter niet enkel zijn activiteiten binnen de muren van het groot seminarie, maar wist in korte tijd sterke invloed te krijgen om extreem gerichte katholieke jongeren. Zijn connecties met juist deze figuren worden verklaard door zijn opvattingen en ideeën omtrent een juiste katholieke levenshouding, die, in woord en geschrift verbreid, sommige jongere katholieken zeer aanspraken. Naar de mening van deze Dominicaan was het katholicisme aangekomen in een periode van verval. Met name het voorbeeld en de opvattingen omtrent de kerkleer van de clerus was een doorn in zijn oog en een gruwel, die hij met alle kracht bestreed. Onder de toenmalige Nederlandse priesters, ook zijn medebroeders, waren er slechts weinigen, die hij dit ambt waardig achtte. Tegenover degenen, die al te veel begrip toonden voor de onvolmaaktheid van de mens, stelde hij een rigoureus, ascetisch katholicisme, waarvan hij alleen het heil kon verwachten.141
Krachtens deze mentaliteit was hij nauw verwant met de sympathisanten met en ijveraars voor De Christophore, maar zeker heeft pater van Sante deze mensen ook direct beïnvloed. Dat blijkt uit verscheidene uitlatingen in dit blad, onder meer uit de klacht van de redactie dat pater van Sante haar 'op de misdadigste wijze ontnomen (was)'142 en uit de correspondentie, welke hij met de redacteuren van De Christophore heeft onderhouden.143
Ook onder katholieke studenten vonden zijn opvattingen aanhang en verbreiding. Zij vonden daar ongetwijfeld een gunstige voedings-
99
bodem bij de leden van de Heemvaart-beweging. Deze was op haar beurt ontstaan uit de organisatie Sobriëtas, die als reactie op het drankmisbruik in de donkerste dagen der sociale ellende in brede kring overtuigde aanhangers wierf. De grondleggers van Heemvaart beschouwden de beginselen van Sobriëtas echter als te eenzijdig en negatief om als levensbasis te dienen.144 Heemvaart werd in 1923 opgericht door Delftse studenten en heeft lange tijd enkel zijn aanhang onder studenten gevonden, doch is later ook opengesteld voor leden uit alle maatschappelijke groeperingen. Als reactie op de leegte van individualisme en materialisme kwam Heemvaart tegemoet aan het verlangen naar bewuster leven in Christus, een bewegen naar God, een heemvaren. Vandaar de naam Heemvaart.14S De Heemtrekkers wilden godsdienst en leven als eenheid belijden en beleven. Daarom

streefden zij allereerst naar het herstel van de parochie als hiërarchi-
sche eenheid, de waarden van de zondag, de hoogmis en de kerke-
lijke feesten, van kerk en patroonheilige, alsmede van oude christe-
lijke gebruiken. Aangezien zij overtolligheid als een gebrek aan waar-
heidsliefde opvatten, legden zij zich verder toe op eenvoud en sober-
heid. Christen zijn, dat wilde zeggen: Christus zijn, veronderstelde im-
mers doortrokken zijn van 'schone eenvoud' en 'ware soberheid'.
Deze soberheid beoefenden zij door het offeren van een klein ge-
oorloofd goed om groter goed te verwerven. De beschaving was - in
de ogen der heemtrekkers - afgeweken van de christelijke beginselen
en niet langer gebouwd op de realiteit, want deze was zowel natuur-
lijk als bovennatuurlijk. Aldus was hun streven naar persoonlijke ver-
dieping een poging om de 'katholieke beschaving te helpen her-
bouwen'. 14e

Het leven als heemtrekker had ook praktische consequenties. Zij
woonden zoveel mogelijk in groepen samen, en deden alles zoveel mo-
gelijk in gemeenschappelijk verband in een geest, die hen verenigde.
In ieders bijdrage aan deze gemeenschap zagen zij een der vormende
elementen van Heemvaart. Zij bezaten dan ook een kenmerkende stijl,
die als 'saamhorig, blij, eenvoudig en sociaal' werd gekwalificeerd.
Typische uitingen daarvan waren lied, dans en toneel in volksaard.
Elke groep heemtrekkers koos zich een leider die stuwde en ordende,
alsmede een priester, die hen hielp met zijn godsdienstkennis. Voorts
hadden zij op geregelde tijden bijeenkomsten met liturgisch gebed en
zang, geestelijke lezing en gedachtenwisseling over actuele kwesties,
die besloten werden door muziek, dans of voordracht. De feesten van
het kerkelijke jaar waren evenzovele groepsfeesten, terwijl 'uittoch-
ten met zang en dans (. . .) de geest van levensblijheid en saamhorig-
heid' versterkten. De groep was gebonden aan regels, groepsgewijs
aanvaarde gewoonten, waar stijl en richtlijnen in verwerkt waren.
Het uitbottende heemvaartleven deed verder deze afspraken verinni-
100
gen en vermeerderen. Voor een gemeenschappelijke bezinning en
verdieping organiseerde Heemvaart tenslotte elk jaar een zomer-
bij eenkomst.147

Heemvaart vertoonde zeker verwantschap met soortgelijke bewegin-
gen in het buitenland, zoals de Ruusbroec-broederschap in Vlaanderen
en Hochland en Quickborn in Duitsland, waarin de jeugd uit verzet
tegen de massageest, het dorre rationalisme, de fatsoensnormen en con-
venties eveneens een nieuwe levensstijl zocht in volkslied, reidans,
lekespel, zwerftochten en een eigen kledij. Deze verschijnselen gingen
gepaard met een vlucht van de stad naar het land, van de cultuur naar
de natuur, die met name in Duitsland een reactie vormde op de cata-
strofe van de oorlog, waarvoor de stedelijke cultuur verantwoordelijk
werd gesteld.147a

Op de zomerbij eenkomst van Heemvaart in 1931 hield pater Van
Sante een rede over katholieke actie. Daarin ging hij na wat de stu-
denten, leden van Heemvaart, concreet konden doen voor de vesti-
ging en verbreiding van het Godsrijk op aarde. Katholieke actie be-
tekende - aldus Van Sante - een inschakeling in het apostolaat als me-
dehelpers der leiders, maar impliceerde tegelijk de positie van leiding-
gevende. Daarom ging hij met name in op de verhouding van zijn toe-
hoorders enerzijds tot de leiders der Kerk, de clerus, en anderzijds tot
het volk Gods, waarvoor zij mede zorg dienden te dragen. Van Sante
veronderstelde bij zijn auditorium allereerst oprechte kinderlijke gene-
genheid, verering en piëteit tegenover de leiders der Kerk, welke niet
zou mogen 'ondergaan ter oorzake van de vele gebreken, die wij des
te gemakkelijker in hen zien, naarmate het beeld van een heilig pries-
terleven eerbiediger in onze Katholieke harten bewaard is'. Maar som-
migen hadden 'door God verheven en door hun kudde vereerd, zich
meer gezag toegeëigend dan God hun schonk, en zoo Uwe vrijheid

als dwingelanden geschonden'. Hier lag de oorzaak van de 'brandende kwestie (. . .) van het anti-clericalisme,' dat velen onder zijn gehoor had aangegrepen. Velen onder hen zouden echter zelf allerminst vrij uitgaan. Zij hadden eerbied te betuigen, maar niet te vleien; en hoe dikwijls was 'een leider der Kerk door zijn kudde geen drukkende heerscher gemaakt?' Zij hadden de zielen van hun priesters vermoord door in hen behoeften te scheppen, die hun zielen gesloten hadden voor 'de geneugten Gods'. Door meer het lichaam dan de ziel der priesters te eren hadden zij in dezen aardse verlangens wakker geroepen, die hen ook als aardse herders deden handelen en niet als dienaars. Aangezien het hier bedoelde anti-clericalisme was voortgekomen uit ontgoocheling over de afwezigheid van eenvoudige, dienende priesters, zou het mede bestreden kunnen worden van binnen uit, n.l. door naast eerbied voor de geestelijke leiders te tonen, ook van hen het recht te eisen van erkenning van de gelovige als een volledig mens.

Dit zouden zij moeten leren om niet meer anti-clericaal te zijn. Als mede-leiders van het volk Gods zouden de studenten dezer kemgroepering tenslotte vóór alles gemeenschap moeten hebben met het volk. Dit betekende dat zij bereid moesten zijn voor het heil van elke mens het leven te geven. In dienstbaarheid zouden zij de fout van zoveel geestelijken kunnen vermijden, wier grootste gebrek de afgunst was en 'die ellendige ijverzucht, niet om te dienen, maar om het bezitten, om het beheerschen van zielen'. Dit gevaar zou ook hun werk beloeren, zoals zij ook veel leed te dragen zouden krijgen. Dit leed zou vooral tweevoudig zijn: het onkruid zou steeds tussen de tarwe blijven woekeren, maar vooral zou het hun niet ontbreken aan hoon en vervolging van hen die eigenlijk de grootste troost en steun zouden moeten verstrekken. In dit opzicht zou hun lot dan ook niet anders zijn dan dat van de grote profeten, hetgeen overigens reden moest zijn tot grote blijdschap.14e

Met deze woorden moet Van Sante aan een behoefte hebben voldaan, die bij betrekkelijk veel studenten aanwezig was. In Amsterdam, Utrecht en Nijmegen met name vormden zich groepen, die zijn denkbeelden in praktijk brachten. Voor hen heeft hij in oktober 1931 richtlijnen opgesteld, die niet bedoeld waren als een vast reglement, maar slechts 'als een onvolkomen schets van een Christelijk leven, naar het H. Evangelie, zoals het door Christus en zijn Kerk gepredikt wordt'. Daarin werd de katholieke studenten voorgehouden als hun levenstaak te beschouwen het leven van Christus naar eigen aard aanleg, genadegave en vermogen te herleven. Daardoor zouden zij meewerken aan het vestigen van het Godsrijk op aarde, want naar Christus' woord was dit Rijk op de eerste plaats te zoeken in de harten en werken der mensen en slechts zeer gevolglijk in uiterlijk vertoon van pracht en praal. Van deze eerste opdracht zouden mislukking noch tegenwerking, evenmin als arrivisme en vooruitzichten dezer wereld hen mogen afbrengen. Aangezien deze taak onderstelde het leven van Christus te kennen, dienden het evangelie, de apostolische geschriften en de overlevering der Kerk onder leiding van een priester ijverig bestudeerd te worden.

Voorts dienden zij zorg te dragen voor een hoogstaand zedelijk leven, teneinde de adeldom van het kindschap Gods hoog te houden. Dit betekende 'tegen de zoo geroemde breedheid in, een voorbeeld zijn van reinheid', wel 'eerbiedig en godsdienstig zijn tegenover meisjes, maar hen nooit vleien door overdreven attenties en lofspraak', geen boeken, kranten of illustraties lezen die niet boven elke twijfel verheven waren, of 'bioscoop- of schouwburgvoorstellingen bijwonen, die of prikkelend zijn, of door hun amoraliteit de strenge zedelijkheids-beginselen in het Christendom breken of verslappen'. Als kinderen Gods dienden zij alle mensen als broeders en zusters te be-

schouwen en niet alleen voor zichzelf maar ook voor anderen te leven.
Daarom zouden zij de gedachte om rijk te worden van zich moeten
afzetten, en alles wat fortuin en arbeid hun zouden brengen rijkelijk
moeten besteden aan de stoffelijke en geestelijke noden der mensen.
Concreet zou dit betekenen 'b.v. geregeld geld uitsparen op het ge-
bruik van genotmiddelen, en bij het reizen, hetzij door derde klas
te reizen, per fiets of te voet te gaan'. Zij zouden zich bovendien
moeten toeleggen op beoefening der lichamelijke en geestelijke wer-
ken van barmhartigheid.

Voor het volbrengen van deze opdracht dienden zij dagelijks kracht
te putten uit de H. Mis en de H. Communie. Materieel genot met
St. Paulus als 'strikken van de duivel' beschouwend, zouden zij zich
moeten toeleggen op eenvoud en soberheid van leven, eenvoudig
zijn in hun kleding, sober en smaakvol in de inrichting van hun ka-
mers, sober in het gebruik van genotmiddelen, zoals roken, drinken
en snoepen, en 'geen gebruik maken van reukwerk'. Om bestand te
zijn tegen de tegenspraak van de wereld dienden de levensbeschrij-
vingen der heiligen tot de geregelde lectuur te behoren, en moest
hun aandacht in plaats van naar door de wereld bewonderde 'sport-
helden, sportprestaties, film- en schoonheidsterren' uitgaan naar 'de
lichamelijk zwakken, de misvormden, zieken en verarmden'.

Het voornaamste apostolaat tijdens de studententijd zou echter
gelegen zijn onder de studenten zelf, door mildheid en eenvoud, con-
sequente beleving der christelijke levensbeschouwing in de studenten-
vereniging, waarbij zoveel mogelijk alle disputen vermeden dienden
te worden, maar al hun kracht gezocht in de voorbeeldige daad. Ge-
zonde kritiek op de samenleving zou steeds gebaseerd moeten zijn
op een rijp oordeel en vooral uitgesproken 'met behoud van gemoeds-
rust en liefde voor de tegenstanders'. Daarbij moesten zij zich wel
wachten voor fanatisme en ongezonde zwartkijkerij en zich verheu-
gen over het goede, waar het ook gevonden zou worden. Deze richt-
lijnen dienden de studenten tenslotte aan te vullen naar persoonlijke
omstandigheden en dikwijls te herlezen op hun bijeenkomsten. [9]

Met deze prediking van de beleving van een authentiek Christen-
dom heeft Van Sante zich kennelijk aangesloten bij de sterk absolute
en principiële opvattingen die vele jongeren - en ook studenten -
uit die jaren hebben gekenmerkt. Bij deze niet tot relativeren ge-
neigde generatie heeft zijn vermaan niet tot fanatisme te vervallen
dan ook weinig indruk gemaakt. Dit betekende, dat zijn supporters
niet slechts een sterk ascetisch leven leidden, maar ook overliepen
van kritiek op de plaatselijke overheid inzake geloofs- en studenten-
aangelegenheden. Dit bracht hen in conflict met de studenten-mode-
ratoren, in het bijzonder met de Jezuïeten pater van Heugten te Am-
sterdam en pater Hoogewegen te Nijmegen. Numeriek is de groep

nooit erg sterk geweest, maar wel heeft zij een gekwalificeerde min-
derheid omvat, die beoogde de desem te zijn voor een herkatholise-
ringsbeweging. Zo wisten zij dan ook door hun scherpe kritiek en
rigoureuze afwijzing van alles, wat zich tegen hun opvattingen ver-
zette, de aandacht op zich te vestigen en de studentengemoederen
lange tijd te beroeren.

Deze ontwikkeling viel ongeveer samen met het optreden van enkele
andere factoren, die zekere heroriëntatie van het studentenleven in
het begin der j arten dertig hebben teweeggebracht. In de eerste
plaats deed zich hier de invloed gevoelen van de zich langzamerhand
wijzigende sociale herkomst der studenten. Niet langer was immers
het studeren in hoofdzaak voorbehouden aan hen, die door stand of
fortuin in dit opzicht decennia lang bevoorrecht waren geweest. De
grote uitbreiding van het v.h.m.o. overal in ons land bracht de uni-
versiteit binnen het bereik van jeugdige gediplomeerden van het
v.h.m.o. uit andere maatschappelijke groeperingen dan tot dusver het

geval was geweest. Vervolgens braken in deze jaren denkbeelden en opvattingen in het studentenleven door, die onder katholieke jongeren buiten de universiteiten reeds enkele jaren tevoren vaardig waren geworden. In dit verband kan men denken aan het optreden der jongere katholieke scribenten, die vanaf de oprichting van Roeping in 1922 voortdurend van hun afwijkende gezindheid en zienswijze hadden blijk gegeven, teneinde een intenser en ruimer katholiek leven mogelijk te maken en een inniger participatie der katholieken aan het algemene culturele, artistieke en - gedeeltelijk ook - politieke leven te bevorderen.[150]
Een eerste symptoom van deze heroriëntatie der katholieke studenten kwam tot uiting in het Annuarium der R.K. Studenten in Nederland van 1930. De redactie van dit annuarium werd gevormd door leden van alle bij de Unie aangesloten studentenverenigingen. Het lijkt echter waarschijnlijk, dat vooral de hoofdredacteur, de Amsterdamse student L. A. M. Stolte, op deze uitgave zijn stempel heeft gedrukt. In afwijking van wat tot dan toe onder Nederlandse studenten gebruikelijk was geweest, waren de bijdragen aan dit annuarium vrijwel geheel gewijd aan actuele vraagstukken van politieke aard. Wouter Lutkie besprak daarin in waarderende bewoordingen het kort tevoren door Pius XI en Mussolini gesloten verdrag van Lateranen. Deze auteur zag in dit verdrag wel niet de oplossing van alle moeilijkheden voor altijd, maar onderschreef van harte de pauselijke woorden, dat met dit verdrag 'God (was) weergegeven aan Italië en Italië aan God'. Met Toorop zag hij in dit verdrag dan ook een onderdeel van de roeping, die Mussolini te vervullen had. vn
Willem Nieuwenhuis, hoofdredacteur van De Maasbode en lange tijd beschouwd als een schakel tussen de botsende meningen van

de oudere en jongere generaties der katholieken, voerde in dezelfde uitgave een pleidooi voor verjongde politiek, waarin hij poogde het allerwegen baanbrekende élan der jongeren politiek te kanaliseren naar een gereorganiseerde en verjongde R.K. Staatspartij. Voorwaarden daartoe zouden zijn - aldus Nieuwenhuis - reorganisatie der partij tot een organisatorisch verband, waarbij aansluiting op het standsbewustzijn alsmede standenvertegenwoordiging in deze verbrokkelde tijd een winst zou betekenen; omvorming der Staatspartij tot Centrumpartij, waarbij geen meerderheid van leden bepalend zou zijn voor de te volgen politieke koers, maar vooral het goede in alle buitenstaanders geprikkeld en geactiveerd diende te worden, uitgaande van het standpunt, dat in elke dwaling waarheden zouden zitten; voorts zouden de beginselen der katholieken uitgestrooid moeten worden op het hele politieke veld, en zou men met name op de bres moeten staan voor het gezinsleven als kern der samenleving, en zich moeten toeleggen op verzet tegen en beteugeling van de geldmacht, die werkgevers zowel als werknemers domineerde; tenslotte diende de katholieke politiek zich internationaal uit te breiden en zich vooral in de overzeese gewesten krachtig te manifesteren. Boven dit alles uit diende het medelijden met de schare deze politiek te inspireren. Voor dit program zouden echter de Ontembare geestdrift en den moed der jeugd' niet gemist kunnen worden.[152]
De Nijmeegse student Kriton bepleitte in deze aflevering voorts de invoering van een gematigd, maar reeël monarchaal gezag, dat recht zou doen enerzijds aan het streven naar een sterk en onafhankelijk gezag, dat de liberale wanorde zou moeten vervangen, en anderzijds aan 'de grote stroom van humaniteit en demophilie, die sinds de vorige eeuw door aller harten vaart'.1S3 Dit zou betekenen een verenigen van de beginselen 'van gezag en orde die ons als Katholieken welhaast zijn aangeboren' met de christelijke democratie der pausen. Hierin zouden elkaar de gedachten der grote denkers van die tijd ontmoeten, t.w. de decentralisatie-gedachte van de roya-

list Maurras en het distributionisme van de democraat Chesterton
- welke laatste zich overigens hoe langer hoe meer van de politieke democratie scheen af te wenden -, maar ook het denkbeeld van de autarchie, gepropageerd door de Nationale Unie, en het stelsel van bedrijfsraden en medezeggenschap, waarop katholieke democraten zich schenen blind te staren. Tenslotte zou hierin de synthese gelegen zijn tussen beide politieke richtingen, die de jeugd verdeelden, het fascisme en de democratie, mits de democraten de politieke democratie zouden laten varen om in de goede zin des woords sociaaldemocraten te worden, en 'de 'fascisten' onder ons' aan gerechtvaardigde democratische eisen tegemoet zouden komen, zoals de eerbiediging van regionale en sociale vrijheden, en zich minder naar
105
Italiaans voorbeeld en meer nationaal zouden laten inspireren.154
De Leidse student Th. Bruna wijdde tenslotte een artikel aan het vraagstuk van het revolutierecht. Daarin besteedde hij vooral aandacht - in tegenstelling met de meeste, recente publicaties over dit onderwerp - aan de omstandigheden die een revolutie rechtmatig konden maken. Blijkens de belangstelling voor andere publicaties over dit onderwerp moet dit thema in die dagen grote actualiteit bezeten hebben. Bij lieden die leefden in het besef, dat slechts een radicale breuk met de gevestigde orde de samenleving nog kon redden, valt deze geïnteresseerdheid ook alleszins te begrijpen.
Verscheidene der redacteuren van en medewerkers aan dit Annuarium hadden zitting in de redactie van het in oktober 1932 verschenen eerste nummer van De Dijk. Onder deze nieuwe, waterstaatkundige benaming voor het oude Roomsch Studentenblad zette de redactie ook een nieuw program uiteen. De Dijk zou zich keren tegen nagenoeg alles wat tot dusver de traditie van de studentenpers was geweest. De redactie wenste geen 'groóte menschje' meer te spelen met gebruik van 'moties, plechtige vergaderingen, 'gedegen' artikelen, de-vrede-bewaren, het binnenshuis behandelen van de vuile wasch enz. enz.' Zij zou daarentegen opkomen voor de jeugd en de aandacht vragen voor alles wat die jeugd zou meebrengen: 'vuur, hartstocht, Rücksichtlosigkeit, eenzijdigheid, felheid'. Dat kon zij schijnbaar alleen doen, omdat de leden van deze redactie niet werden geremd door goede vooruitzichten of relaties en niet vastgespijkers waren aan kantoorkruk of katheder. Daarom zou zij tegenover voorzichtigheid, praktische vriendjesdiensten en kliekjespolitiek slechts één eis hanteren: 'dat men goed wil en het goed zegt'.1SS
De redactie die dit vitalistische program ten uitvoer zou leggen, bestond uit de gebroeders Piet en Theo Bruna, Jan Derks, Nol Etman, Harry Kortman, Joop Meijers, Piet Mutsaerts en de gebroeders Jaak en Lou Stolte, van wie er verscheidenen voortkwamen uit de rijen van pater Van Sante's supporters.
Voor wie op de hoogte was met het spraakgebruik in vroeger verschenen tijdschriften van jongeren, moet de oriëntatie van dit nieuwe blad geen raadsel zijn geweest. Reeds in het eerste nummer kreeg de R.K. Staatspartij er geducht van langs. Deze partij zou haar medewerking verlenen aan socialisering van het gezin, dat nog slechts de 'productie van staatsonderdanen' tot taak zou hebben. De leerplicht zou de opvoeding doen verworden tot staatsopvoeding in de lagere school, die als kweekinsituut van de parlementaire democraat werd aangeduid. Ten onrechte bleef de Staatspartij niettemin geporteerd voor de leerplicht. Hetzelfde kon gezegd worden van de stemplicht, waardoor de staat een aanslag deed op de vrijheid van
106
het individu. Het door de R.K.S.P. gesteunde vrouwenkiesrecht werd in strijd genoemd met het gezonde verstand en een aanslag op de hiërarchie in het gezin. Tenslotte zou deze partij het onderscheid tussen politiek en katholieke actie vertroebelen en de plicht

suggereren om katholiek te stemmen.1íβ
In hetzelfde nummer werd eveneens de strijd aangebonden met
het Verbond van Katholieke Jongeren, dat onder leiding van zekere
Mr. André Peters poogde een program te realiseren, dat - naar
de woorden van de voorzitter van dit verbond - grote overeen-
stemming vertoonde met dat van het Verdeinaso.157 Dit program
vond echter geen genade in de ogen van de redacteur-criticus, om-
dat het hem niet radicaal genoeg was. Hij eiste ten eerste algehele
verwerping van het kapitalisme, hetgeen met name inhield een ver-
bod van de lectuur van De Maasbode, De Tijd, De Telegraaf en
andere kapitalistische bladen alsmede een verbod goederen te be-
trekken van warenhuizen als V. en D., C. en A., Bijenkorf, Jamin,
De Gruyter e.d. Voorts verlangde hij, dat ten aanzien van de Dietse
eenheid aan de leden praktische eisen zouden worden gesteld. Ten
slotte achtte deze pennevoerder geen sanering, maar algehele ver
werping van het parlementaire stelsel noodzakelijk.15e
Wie dit alles las, zal zich niet hebben verwonderd dat in het vol
gende nummer van De Dijk een der redacteuren in de bres sprong
voor de belangen van het fascisme. Naar aanleiding van het verbod
aan de leden der St. Joseph-gezellen vereniging lid te zijn van de
Fascistische Jongeren-Bond, trok deze redacteur de juistheid van de
daarvoor gegeven motivering in twijfel. Hij achtte het lidmaat
schap van neutrale verenigingen kennelijk toelaatbaar, aangezien
katholieken toch ook lid waren van de neutrale burgerwacht en
neutrale studentenverenigingen. Bovendien stelde hij de vraag waar
uit dan wel gebleken zou zijn, dat het Nederlandse fascisme tot
staatsvergoding zou leiden. Tenslotte kon hij niet inzien, dat de be
ginselen van het fascisme niet even katholiek waren als die van
de Staatspartij, i*9 Dezelfde scribent citeerde later met welbehagen
uit het verslag van een Nederlandse katholieke jeugdleider, die tij
dens een studiereis door Italië niet had kunnen ontdekken, dat de
fascistische bemoeiing met de jeugdopvoeding aldaar meer zou bete-
kenen dan wat in Nederland zonder scrupules aan school en jeugd-
organisatie werd toegestaan.leo Bij deze vrij onverholen sympathieën
voor de rechtse revoluties paste begrijpelijkerwijze geen vriendschap
voor de semieten. Daarom kan men zich nauwelijks verwonderen
over de in De Dijk geuite afkeuring van het optreden van kardinaal
Verdier, aartsbisschop van Parijs, die namens de Franse katholieken
had geprotesteerd tegen de jodenvervolging in Duitsland. Deze

Franse kerkvorst moest zich - alsdus De Dijk - niet mengen in
zaken, die hem niet uit hoofde van zijn functie aangingen en die hij
beter kon overlaten aan zijn ambtgenoten in Duitsland. 1βí
In religieus en maatschappelijk opzicht sloten de opvattingen van
De Dijk-redactie nauw aan bij die van De Christophore, hetgeen
bleek uit de sympathie, waarmee bij herhaling over de redacteuren
van dit blad werd geschreven, alsmede uit verscheidene uitlatingen,
die heel wel in de kolommen van De Christophore zouden hebben
gepast. In dit verband liet zich met name de kritiek voegen op de
overigens niet van linkse sympathieën te verdenken industrieel
Sir Henry Deterding, die had durven pleiten voor versterking van
de koopkracht van het grootste deel der bevolking, teneinde de werk-
loosheid te bestrijden. In de ogen van de criticus in De Dijk was de
massa echter slechts geporteerd voor ontucht. Daarom concludeer-
de hij sarcastisch, dat Sir Henry's advies directer kon worden op-
gevolgd door het stichten van 'meer en beter geoutilleerde hoere-
keten'. l e 2 Verontwaardigd over de massificering van de liturgie op-
poneerde ook een vooraanstaand heemtrekker tegen met name de
massa-demonstraties op religieus gebied, waarvoor maatstaven zou-
den worden aangelegd 'waaraan zich de politiek heeft versme-
ten'. l e 3 Zo werd ook met instemming een bespreking gewijd aan

Henri Brunings publicatie 'Onze Priesters', waarvan men de af-
wijzing niet kon begrijpen. Als Bruning geen gelijk had zou toch
elke heilige moeten zegenen wie hem aanklaagde, en als zijn kritiek
op de clerus wel rechtmatig was, zouden de betrokkenen en hun
supporters toch beschaamd dienen te zwijgen. 164 In deze geest werd
ook Michels 'Neo-Communisten' in bescherming genomen. Uitdruk-
kelijk werd de lezers medegedeeld, dat op verzoek van de censor
een bespreking van dit boek in De Dijk was komen te vervallen,1θ5
terwijl Laicus'brochure tegen Michel een gemakkelijke prooi was
voor de kritiek van deze jongeren, die in Laicus slechts een ge
borneerde burger hebben kunnen zien, die geheel onkundig tegen
over de opgeworpen problemen stond.1 β β

Over het effect van haar nieuwe aanpak bleek de redactie van
De Dijk niet ontevreden. In mei 1933 wees zij met onverholen
trots op het succes, dat het blad ten deel was gevallen, niet omdat
de meerderheid achter haar zou staan, maar aangezien wel een ge
kwalificeerde minderheid haar opvattingen bleek te delen. Met min
achting wees zij dan ook op 'het gekwijl der krantjes, en het ge
leuter der motieclubjes'. De Nijmeegse Vox Carolina zou nog steeds
worden geleid door het meerderheidspacifisme, terwijl het Tilburg-
se Viking - in haar ogen - kon wedijveren met een middenstands
bladje. In dat milieu 'van ouwe vrouwen en volvette midden
standers' was haar overwinning dan ook zeer gemakkelijk bevoch-

108

ten. Nu de besten zich achter haar hadden geschaard, diende de
redactie echter te denken aan nieuwe, hoewel geen andere richt-
lijnen. Aangezien nog vele zaken binnen en buiten de eigen levens-
sfeer verbetering, bestrijding en bestudering behoefden, zou in de
toekomst naast enkele andere zaken vooral de aandacht vragen: een
ontleding van de politieke constellaties. Kritiek op de Staatspartij
was daarbij verder overbodig, nu het parlementaire stelsel volledig
onmogelijk was geworden. Voorts zou de redactie zich toeleggen
op een goed georiënteerde, kritische en scheppende, culturele ar-
beid tegenover de individuele beschouwingen van 'jongens', die
hetzelfde elders trachtten te volbrengen. Voor de uitvoering van
dit nieuwe program rekende zij op de steun van de haar welgezinde
minderheid, in ruil voor wat zij voor deze minderheid had gepres-
teerd, " τ

Hoewel de redactie zich gesteund wist door de Unie-praeses, de
Thomaat H. A. M. Ruhe,1 β 8 schijnt deze aankondiging van verhe
vigde actie toch de oppositie in het Unie-bestuur tegen het blad
voldoende prikkel gegeven te hebben om met deze redactie af te
rekenen. Reeds eerder had dezelfde Unie-praeses zich gedwongen
gezien te verklaren, dat hij belediging van het Tilburgse studenten
blad Viking, waaraan De Dijk zich had schuldig gemaakt, moeilijk
kon toelaten. De Dijk-redactie verklaarde echter zelfbewust, dat zij
zich bij het plaatsen van artikelen en bijschriften onmogelijk kon
houden aan directieven van de directie.1ββ Onder invloed van Nij
megen en Tilburg besloot nu de Raad van Afgevaardigden van de
Unie van Katholieke Studentenverenigingen in te grijpen. De R.V.A.
bepaalde, dat de hoofdredactie van De Dijk zou worden benoemd
door het dagelijks bestuur van de Unie, terwijl de plaatselijke re
dacteuren in de verschillende universiteitsteden zouden worden aan
gewezen door de plaatselijke katholieke studentenvereniging. Voor
de Dijk-redactie waren deze maatregelen onaanvaardbaar. Zij stel
de bitter vast, .dat aldus de gekwetste ijdelheid van Tilburg en het
imperialisme van Nijmegen in de Unie hadden getriomfeerd, en be
sloot op 9 juli 1933 De Dijk te verlaten en de polder in te trekken.
Het zou haar echter niet spijten van Dijkgraven tot stropers en
vrijbuiters te moeten worden.170 Tegelijk met de redactie trad ook
de heer Ruhe af als praeses van de Unie. 1 7 1

Was De Dijk tot dusver in handen geweest van leden van het
Verdinaso,172 die kennelijk grotendeels voortkwamen uit de in
vloedssfeer van pater Van Sante en van wat korte tijd later in
De Christophore zou samentreffen, met ingang van de tweede jaar
gang berustte de redactie geheel bij traditioneel ingestelde figuren.
De nieuwe redactie behield uit respect voor haar voorgangers de
naam De Dijk, maar wijzigde de ondertitel van Nederlandsch blad
109
voor katholieke studenten in het geheel rechtzinnige: 'Orgaan van
de Unie van R.K. Studentenverenigingen'. Dienovereenkomstig kon-
digde zij ook aan, dat haar blad niet alleen bestemd zou zijn vóór
katholieke studenten, maar in de eerste plaats een orgaan zou zijn
ván deze studenten. Daarom zou het niet enkel bijdragen bevatten
van geleerden, maar vooral een spiegel zijn van het studentenle-
ven in al zijn verscheidenheid. Het zou niet slechts een blad zijn van
de theologiserende, filosoferende, of politiserende student, maar ook
van de burschikose, lachende student; niet slechts een blad van
'wereldvluchtige asceten maar ook van personen met franciskaanse
begeestering voor de kleine vreugden der menschen, die onze fees-
ten zijn'. Het blad beoogde verder leiding te geven door middel van
een enkele bijdrage in elk nummer van iemand, die niet buiten,
maar boven het studentenleven stond, omdat leiding geven niet toe
zou komen aan studenten, wier geest en karakter nog onvoldoende
waren gevormd. Tenslotte zou het blad 'uitinggevend' zijn door
zijn bijdragen van studenten. De taak der redactie zou vooral be-
staan in het harmoniseren van velerlei uitingen.17S Na deze heroriën-
tatie heeft het blad voortdurend een traditionele koers aangehouden.
Met het verlies van De Dijk werden de activiteiten van pater
Van Sante's supporters intussen niet uitgeblust. In Nijmegen woon-
den deze studenten samen in een huis in de Stikke Hezelstraat, waar
zij in een soort convent elkaar steunden in hun intransigente hou-
ding en bijna monachale ascese.174 Ongetwijfeld hadden zij redenen
om het studentenleven en de geloofsbeleving te critiseren, maar te-
recht waarschuwde een ander student, 'dat hun extatisch protestge-
schreeuw herinneringen opwekt aan het klinkende metaal van Pau-
lus - omdat zij de liefde niet schijnen te hebben'.175 Dezelfde
auteur, redacteur van de Vox Carolina, constateerde, dat langza-
merhand in Nederland de mening opgeld deed, dat deze lieden het
geestelijke studentenleven in Nijmegen domineerden, maar hij ver-
wierp deze gedachte ten stelligste. Bij diezelfde gelegenheid gaf hij
een uitvoerige uiteenzetting over de zogenaamde 'neo-integralen'
met bijzonderheden over aard en omvang van deze groep. Hun me-
thodes wekten reminiscenties aan de praktijken van de integralis-
ten van enkele decennia daarvoor, nu zij immers een 'verdomhoek-
je (aanlegden) van personagiën die als gevaarlijk voor de groep ge-
signaleerd staan', terwijl de groep zelf zuiver werd gehouden door
de 'banbrieven van Van Sante'. De Vox-redacteur verweet hun
verder anticléricalisme, schamperheid, scepsis ten opzichte van alles
wat anderen ondernamen en onchristelijke veronderstelling van kwa-
de trouw van ieder, die zich niet onderwierp aan hun drijverijen.
Hij zag tevens een nauwe relatie tussen hun denkbeelden en die
van Michel en in politiek opzicht ontwikkeling tot een fascisme 'met
110
de luidruchtige medewerking van vele viriele jonge mannen'. Hij
signaleerde in deze groep een mentaliteit van zelfgenoegzaamheid,
die voortsproot uit hoogmoed 'door verkettering en verkankering
van het gezag op onvoldoende en op gegeneraliseerde gronden,
door bewuste breuk met de eenheid, omdat deze niet genoeg be-
antwoordt aan het groepsideaal'.17fi
In de tweede jaargang van De Dijk verwierp een der medewer-
kers eveneens de eis der 'Rücksichtslosen', dat de praktijk van het

handelen gelijk diende te zijn aan het beginsel. Dit kon niet meer betekenen dan het najagen van utopieën.17β In een andere bijdrage stelde deze auteur Michel en Luther op een lijn. Beiden zouden tot verzet gekomen zijn, omdat mistoestanden het meest diegenen ergeren, die in het particuliere geloofsleven reeds de wanhoop nabij zouden zijn. Uit reactie kreeg dan dit verzet trekken van 'een bijna psychopathische wildheid'. Alsdus zou men van binnenkerkelijke hervorming komen tot ketterij. Michels integralisme was dan ook geen teveel aan koel verstand - zoals elders was opgemerkt -, maar een drijven op 'gevoelsinstincten'. Daarom zou deze bij iede re verbetering ook harder schreeuwen, omdat hij slechts kon leven bij de gratie van 'rotheden', waarop hij zich zou kunnen ont laden. «7

Naar aanleiding van de eerstvermelde kritiek, die ook gericht was tegen Michel, repliceerde deze door de auteur van het Vox-artikel een 'verlopen student' te noemen, aangezien hij een verlo pen mentaliteit had blijken te bezitten. Tevens noemde hij pater Van Hoogeweegen een moderatrix wegens diens verwijfde optreden tegen tegenstanders en de Nijmeegse universiteit een 'lulliversiteit', aan gezien zij een praatjesmaker als Gerard Brom serieus als hoog leraar handhaafde.178 Door deze serie beledigingen in hun wiek ge schoten, brachten vijf Nijmeegse studenten, onder wie ook de 'ver lopen student' zelf een bezoek aan de te Malden woonachtige Michel, teneinde hem te dwingen deze uitspraken terug te nemen. Blijkens zijn eigen woorden heeft Michel echter ook bij dit 'bezoek van huis vredebreuk' zijn standpunt gehandhaafd.17e

Ook elders brachten deze aanhangers van een 'integraal katho licisme' het studentenleven in beroering. Op het moment, dat deze beroering in alle hevigheid losbrak, was pater Van Sante echter al van deze groepen afgesplitst op bevel van zijn superieuren, van wie hij het 'concilium abeundi' had gekregen. In een filosofische verhandeling had deze het toen zeer actuele gezagsprobleem aan de orde gesteld, waarin hij uitgaande van St. Thomas de onderdanen zowel de plicht tot gehoorzaamheid alsook het recht tot opstand tegen incapabele en slechte gezagsdragers had voorgehouden. In het laatste geval waren 'de opstandelingen (immers) de bewaarders

van het gezag, n.l. van het gemeenschapsgoed, dat op de eerste plaats gezag is en waarvan de gezagsdragers slechts de bewaarders en beheerders zijn'. 180 Hoewel deze filosofische uiteenzetting niet van orthodoxe opvattingen afweek, was zij wel koren op de molen van hen, die meenden gegronde bezwaren te hebben tegen het vigerende gezag. Daarmee herhaalde zich andermaal de discussie omtrent deze kwestie, waarover Dr. Verviers indertijd in Katholieke Staatkunde reeds het debat had geopend. De brochure van pater Van Sante werd druk gelezen en enthousiast besproken door zijn medestanders.181

In een bespreking van Ernest Michels boek 'Neo-Communisten' had pater Van Sante zich - naast zekere reserves en kritiek — ook uitgelaten in termen van begrip en waardering voor dit werk. Hij erkende wel eenzijdigheid en overdrijving in Michels oordeel, maar wees erop, dat door het gordijn van invectieven heen ook vele zwakke plekken van het vaderlandse katholicisme zichtbaar werden gemaakt. Hoewel hij Michel niet geheel wenste te verdedigen, stel-de hij daarom toch de vraag wie het recht zou hebben dit schurf-tig schaap te stenigen. Aangezien daarenboven ketterijen helaas no-dig schenen te zijn om de waarheid te beleven, was hij Michel dankbaar voor dit nieuw 'schandalig' boek. Wel knoopte hij daar-aan de raad vast aan deze auteur bij veel lezen ook veel te stu-deren, om naast een krachtig ook een rechtvaardig oordeel te krijgen.182

Hoewel deze recensie reeds was verschenen vóór de publicatie van Mgr. Diepens verbod van Neo-Communisten, werd deze gedeeltelijke instemming met dit werk van Michel pater Van Sante zwaar aangerekend. In De Tijd verweet Dr. G. van Noort hem Michel niet slechts met prijzenswaardige mildheid tegemoet te treden, maar de rollen vrijwel om te keren volgens het recept: Michel maakt zich wel schuldig aan overdrijving, maar katholiek Nederland past het desondanks vol schaamte het hoofd te buigen en weg te sluipen. Wie zulke absolute maatstaven zou aanleggen, niet slechts als ideaal waarnaar gestreefd diende te worden, maar als een praktische werkelijkheid voor de meeste gelovigen, zou dan ook - aldus Van Noort - wel blijk geven van hooggestemd idealisme, doch niet van grote mensenkennis en bezonken oordeel.183 Ook Van Sante's superieuren grepen krachtig in. Op 6 december 1932 werd hij bij de provinciaal van de Dominicanen ontboden, die hem meedeelde, dat hij was afgezet als docent aan het Albertinum te Nijmegen, ontzet werd uit al zijn apostolaatswerk en zou worden aangewezen voor de zielzorg op Curaçao.184 Daardoor werd niet alleen een eind gemaakt aan zijn activiteiten onder studenten, academici en andere categorieën van personen, met wie pater Van Sante nauwe con-

tarten onderhield, maar verloor hij ook zijn functie van redacteur van Roeping, waarvan hij in 1932 redactie-lid was geworden. Roepings hoofdredacteur Knuvelder betreurde zijn ontslag, aangezien hij 'een overtuigde kameraad als Pater van Sante' zou moeten mis sen 'tot niet te berekenen nadeel voor de katholieken, voor de ganse volksgemeenschap'.1β5

Deze krasse maatregelen werden ongetwijfeld ingegeven door de relatie, die men heeft gelegd tussen enerzijds het optreden van Michel c.s. en anderzijds de contacten, die Van Sante met deze jongeren onderhield. Verwantschap met en beïnvloeding van het denken van Michel en diens medestanders is ook onmiskenbaar aanwezig geweest. Toch heeft Van Sante van meet af aan een remmende invloed gehad op de vorm, waarin Michels religieuze en maatschappelijke kritiek was gegoten, alsmede in zekere onderdelen op de inhoud van diens denkbeelden. Daarvan is Van Sante's in het voorgaande weergegeven advies aan Michel om nog veel te studeren een duidelijke uiting. Het schijnt echter, dat Van Sante al geruime tijd voor de publicatie van Neo-Communisten - gealarmeerd door Henri Bruning - met Michel op heftige wijze over het manuscript van dit werk heeft gedisputeerd en de rebelse auteur ook heeft bewogen een bepaalde voor de paus beledigende passage uit het boek te schrappen, we Ook na het verschijnen van het gewraakte boekje heeft hij nog herhaaldelijk in brieven aan diens vrienden zijn bezorgdheid uitgesproken over Michels tekort aan intellectuele vorming, waardoor deze niet geheel voor zijn taak berekend zou zijn.187 Na zijn vertrek naar het buitenland heeft hij bovendien nog in duidelijke bewoordingen bij zijn aanhangers geprotesteerd tegen Michels bespotting van Mgr. Diepen in het eerste nummer van De Christophore. Hoewel hij zich kon voorstellen, dat men zelfs hooggeplaatste gezagsdragers open en waardig de waarheid kon zeggen, en hij niet twijfelde aan de eerlijkheid van de auteur, veroordeelde hij ten sterkste, dat deze een bisschop voor het aanschijn van de katholieke kerk tot voorwerp maakte van de bitterste spot. ιββ

Uit dit alles moet men wel concluderen, dat Van Sante Michel niet bepaald heeft geanimeerd in zijn exuberante kritiek. Ook in andere opzichten heeft hij ongetwijfeld een matigende invloed uitge oefend op de redacteuren van De Christophore door van hen on voorwaardelijke onderwerping aan het bisschoppelijke gezag te ver gen, ie« De bespreking in Roeping heeft Van Sante dan ook kenne

lijk beschouwd als een betuiging van openlijke solidariteit met de auteur, wiens tekorten hij heel wel heeft gezien, maar wiens be doelingen hij heeft willen toelichten, zodat zij niet door kritiek op de vorm uit het oog zouden geraken. Daarom heeft Van Sante het

hem door zijn provinciaal gegeven consilium abeundi ook als een grote onrechtvaardigheid ervaren. Voor zover het nog nodig was, stijfde deze behandeling hem in zijn overtuiging, dat ook zijn 'arme medebroeders' deelden in het algemene verval van de christelijke geloofsbeleving en dat ook zij zich door leugens in slaap lieten wiegen.1β0

Van Sante is tenslotte niet naar Curaçao gezonden, maar naar Duitsland overgeplaatst. Zijn verplaatsing betekende echter niet een definitieve verbreking van het contact met zijn Nederlandse volgelingen; dit werd in de daarop volgende jaren nog schriftelijk onderhouden. Ook hebben zijn discipelen hem nog geregeld in Duitsland bezoeken gebracht.lfll In de jaren 1933 tot 1937 heeft Van Sante vanuit Duitsland in vele brieven, gericht aan zijn Nederlandse studenten, aangespoord tot wat hij predikte als een authentieke beleving van het evangelie. Daarin heeft hij met zijn 'broeders' meegeleefd in vele van hun wederwaardigheden en verdere richtlijnen gegeven voor diegenen onder hen, die in bepaalde huizen tezamen woonden tot sterking in de beleving van hun gemeenschappelijke religieuze idealen.1β2 Tegelijkertijd heeft hij ook zijn apostolaat ont plooid onder Duitse gelovigen en ook daar groepen gevormd, die leefden naar zijn opvattingen omtrent een waarlijk christelijke le venswandel. 1 β 3

Van Sante's leer en voorbeeld moeten op vele volgelingen een diepe indruk hebben gemaakt. Zijn werk heeft zich dan ook lang zamerhand uitgebreid van studenten tot andere groepen, zoals aca demici, arbeiders en verpleegsters.194 Zijn zogenaamde kerngroeperin gen hebben nog jaren lang stand gehouden, nadat hij het land had verlaten. Zo reisde Michel in 1940 nog alle 'kernen van Van Sante' af, om daarin propaganda te maken voor aansluiting bij de N.S.B.1 β 5 Korte tijd later zijn bovendien nog een aantal brieven van hem — merendeels geschreven vanuit zijn Duitse ballingsoord - in gestencilde vorm verzameld en uitgegeven door enkele van zijn adepten van het eerste uur, die na tien jaar hun geestelijke leider nog met grote aanhankelijkheid gedachten en met minachting spra ken over hen, die vanwege farizelsme en arrivisme diens prediking hadden verloochend.19e Hun vereerde leidsman is intussen niet meer in Nederland teruggekeerd. Op 9 februari 1947 is pater Van Sante gestorven te Bergisch-Gladbach en kort nadien begraven te Keu len-Meiaten. 1*7

Uit de lezing van Van Sante's brieven en geschriften, alsmede uit getuigenissen van wie hem zeer na hebben gestaan, rijst het beeld van een priester op, die in hoge mate ernst heeft gemaakt met Christus' uitnodiging alles te verlaten en Hem te volgen. Ongetwij feld is hij een man geweest, die deze opvattingen niet slechts met

en de mond heeft beleden, maar ook in praktijk heeft gebracht. Zo s, heeft hij zich doen kennen als een asceet, die vrijwillig de 'com- e fortabele' legerstede in zijn monnikken-cel ruilde voor een plank.lfle ke Men moet zich echter afvragen of zijn leer en voorbeeld niet te- en zeer waren geïnspireerd door een monachale levenswijze, om een werkelijk eigentijdse geloofsbeleving mogelijk te maken. Zijn ri- ar goureuze, ascetische normen gaven kennelijk blijk van onvoldoende en werkelijkheidszin en getuigden eveneens van een eenzijdige ziens- e- wijze op het christelijke menszijn. Bovendien getuigde zijn oor- Γ- deel over de levenskansen van kerk en christendom in zijn jaren nd ongetwijfeld van een te groot pessimisme, waardoor zijn optreden

te spoedig de schijn van hoogmoed kon wekken. Toch doet hij zich
u- in zijn geschriften en brieven niet kennen als een dweper, die over
Ie- iedere andersdenkende bereid was de banvloek uit te spreken, want
e- herhaaldelijk geeft hij blijk bewogen te zijn door medelijden met
en de schare. Hoewel dan ook - zoals uit het vervolg zal blijken -
en velen van zijn aanhangers, ongetwijfeld mede op grond van het
re- door hem gepredikte religieuze radicalisme, gekomen zijn tot een
nt- ongelukkige politieke overtuiging en partijkeuze, heeft hij zich zelf
ie nimmer direct met politieke vraagstukken ingelaten. Als het waar
Ie- is, dat men aan de vruchten de boom kent, moet zijn invloed op de
geesten van zo absoluut denkende jongeren uit de hier besproken
en jaren echter ongelukkig worden genoemd.

g- Het bericht van pater Van Sante's verwijdering bracht einde 1932
ca- grote beroering teweeg onder zijn getrouwen. Onmiddellijk gingen
in- zij dan ook over tot acties om pater Van Sante te rechtvaardigen
ad en te behouden. Zij stelden het episcopaat in kennis van de beteke-
an nis van deze zieleleider voor vele studenten en anderen, en een
de afvaardiging van twee personen overhandigde op 29 december 1932
en een verzoekschrift aan de provinciaal der Dominicanen om diens
- besluit Van Sante uit Nederland te verwijderen niet te handhaven,
ijn Dit verzoekschrift was ondertekend door ruim zeshonderd studen-
er ten, intellectuelen, moderatoren van katholieke studentenverenigin-
ra- gen en hoogleraren, ют Zoals uit het voorgaande gebleken is, heeft
ng deze actie echter niet tot het beoogde resultaat geleid.

eer Hiermee was echter het verzet van Van Sante's supporters niet
te uitgeblust. Het verlies van hun geestelijke leidsman zou voor hen in
au- geen geval betekenen, dat zij ontrouw zouden worden aan zijn leer
en voorbeeld. Tegenover het werk van 'sluipmoordenaars die je niet
uit ziet en hoort (. . .) , van houtwormen die van binnen uit alles uit
;ld elkaar knagen (. . .) en wolven die in schaapskleren tot ons ko
et men', zagen zij maar één wapen: 'alles wantrouwen wat ook maar
ij- in iets het gezag van pater Van Sante wil aantasten, en onvoor-
et waardelijk (desnoods blindelings) vasthouden aan wat hij heeft ge-

115

zegd'.200 De verbittering over het lot van pater Van Sante bleek
ook uit de later in De Christophore afgedrukte opmerking, dat
deze door de redactie gevenereerde priester 'den hoon en den haat
van den Provinciaal der Nederlandsche Dominicanen op de meest
weerzinwekkende wijze (had) moeten ondervinden' en 'misdadig uit
het land (was) gezet'. a01

Ook Van Sante's bewonderaars in studentenkringen lieten zich
niet onbetuigd. Zo besloot de studentenvereniging Sanctus Vergilius
in Delft op voorstel van enkele leden pater Van Sante voor te dra-
gen als erelid van de Unie van Katholieke Studenten-verenigingen.
De actie van diens getrouwen bereikte echter een hoogtepunt in
de Amsterdamse studentenvereniging Sanctus Thomas Aquinas, die
daaraan een opwindende - zij het chaotische - episode uit haar ge-
schiedenis dankt. Al op 12 oktober 1932 was gebleken van op han-
den zijnde moeilijkheden, toen 'een nieuwe richting in Thomas' tij-
dens de ledenvergadering aan het woord kwam, 'die soberheid
wenscht en waar studentenjolijt'. Deze richting werd korte tijd later
als Oppositie' aangeduid, en bleek de beginselen aan te hangen van
het Verdinas©. 202 In navolging van Delft werd in de vergadering
van Thomas op 22 maart 1933 eveneens een motie ingediend met
het voorstel de inmiddels naar Duitsland uitgewezen pater Van
Sante tot erelid van de Unie te doen noemen. Na hevig oplaaiende
debatten tussen de zich tegen de motie verzettende praeses H.
Diderich enerzijds en enkele leden van St. Thomas, die de motie
verdedigden, anderzijds, wist de moderator van Thomas, Dr. J. van
Heugten S.J., de indieners van de motie te bewegen deze in te trek-
ken. Daarmee was echter de beroering niet geluwd. In de rond-

vraag van dezelfde vergadering diende Jan van der Pas, lid van het Verdinaso, een motie in, welke als telegram zou moeten worden gezonden aan de onlangs aan het bewind gekomen Duitse rijkskanselier Adolf Hitler. De motie luidde: 'Der katholische Studenten-verein Sanctus Thomas Aquinas, in seiner Versammlung vom 22 März 1933, wünscht Deutschland Glück mit seiner Erhebung und hofft dasz die Niederlande bald folgen werden'. De vergadering zag hierin kennelijk een appreciabele zet, een uiting van studentikoos optreden, dat de publieke opinie voldoende kon choqueren om aantrekkelijk te zijn en nam de motie aan met 23 stemmen voor, 19 tegen en 8 onthoudingen. Praeses Diderich legde de motie naast zich neer. Door een misverstand stelde echter de quaestor van het bestuur geld ter beschikking aan de studenten Van der Pas en Rammelt om het telegram te verzenden. Deze verzending kon echter te elfder ure nog door de praeses worden verhinderd, doordat het telegram bij de P.T.T. op zijn naam was aangeboden. Toen enkele dagen later beide aanbieders van het telegram nog eens een poging

á

waagden dit te verzenden, werden zij door het bestuur - gewaarschuwd door een P.T.T.-ambtenaar - als leden geschorst. 203

Na de ervaringen met De Dijk, De Christophore en de 'oppositie' in de studentenverenigingen, die alle getuigden van een samengaan van religieus radicalisme met politieke belangstelling voor een rechtse revolutie, stelde zich de Amsterdamse Studentenmoderator tegen deze uiting van extremisme teweer. Pater Van Heugten was in augustus 1933 eveneens benoemd tot Unie-moderator, hoewel hij slechts als tweede op de voordracht had gestaan, die de studenten ten behoeve van het episcopaat hadden opgemaakt. Hij werd aldus de opvolger van prof. Groenen, die zich na het baanbreken van de hier beschreven nieuwe denkbeelden in De Dijk en de Unie voor deze functie te oud had gevoeld. 204 Eerst bij gelegenheid van de inauguratie van nieuwe leden van St. Thomas te Amsterdam en later bij eenzelfde gelegenheid in een toespraak tot het Nijmeegse studentencorps trad Van Heugten publiekelijk in het krijt met de supporters van pater Van Sante en De Christophore, of beter gezegd: vooral met laatstgenoemden persoonlijk. Van Heugten erkende, dat er ruimschoots redenen waren voor de onvrede van jonge mensen met de materiële en geestelijke ontreddering van het leven dier dagen. Deze ontreddering achtte hij het gevolg van 'la trahison des clercs', het geleerdenverraad, dat een kloof had veroorzaakt tussen de intellectuelen en het eigen volk; de intellectuelen hadden zich - opgesloten in een isolement - vervreemd van het volk en zijn godsdienst. Tegen dit geletterdenbedrog keerde zich thans een algemeen verzet, dat herstel beoogde van oude, traditionele normen omtrent de grote levensgoederen en levenswaarden. Daarom achtte hij ook terugkeer noodzakelijk naar een organisch katholicisme, dat eenzijdigheid van rationalisme en estheticisme zou vermijden en het religieuze weer zijn plaats zou toekennen. 205

Bij dit algemene verzet, dat elders reeds langere tijd op gang was gekomen, sloten zich thans ook - aldus Van Heugten - de studenten aan, die echter als jonge mensen het nieuwe geluid in een dag verwezenlijkt wilden zien. Zij aanbaden vuur, felheid en temperament, en legden een grote minachting aan de dag voor bezinning, taktiek en wijsheid. Sinds kort was daardoor een krachtige stroming onder de katholieke studenten een nieuwe koers ingeslagen, gericht op vuriger geloofsbeleving, kerstening van het leven, sympathie voor de nationale idee en helderheid omtrent katholieke beginselen en richtlijnen. Deze jeugdige geestdriftigen hadden er echter - aldus Van Heugten - onvoldoende oog voor, dat ondoordachte felheid en eenzijdige destructiewoede meestal waren vast-

gelopen of met onvruchtbaarheid geslagen. Hun idealisme was doorgaans een mengsel van genereuze intuïties en natuurlijke vitaliteit,
117
i
1
verklaarbaar overigens, want 'nooit sterft men blijder voor een groot doel dan op twintigjarigen leeftijd'. Deze tijd achtte hij bovendien doortrokken door een Nietzscheaans vitalisme, dat een mateloze bewondering impliceerde voor al wat intens, fel, krachtig en heroïek was. Daarin had echter het heroïsme van het lijden en van de duldende ootmoed geen plaats, maar slechts de opstandige heroshouding van eerlijkheid, durf en verzet, hoewel geen dezer deugden in de bergrede voorkwamen. Daaruit bleek andermaal, dat het moeilijk was voor jong idealisme verkeerde praktijken te bestrijden en zelf evenwicht te bewaren. 206

De besten in godsdienstig opzicht onder de studenten waren thans — naar het oordeel van de Uniemoderator - een richting ingeslagen, waarin hij hen niet kon volgen. Daarover wilde hij echter geen veroordeling uitspreken, maar wel keerde hij zich scherp tegen de 'wisselwachters en seingevers, die, buiten de studentenwereld staande, deze jonge menschen in hun richting drijven', en stelde hij hun de vraag of zij dan zo zeker waren van hun zienswijze, dat zij dit durfden verantwoorden. Hij zag in deze drijvers verwantschap met 'den Hollandschen praedestinatiezin', en de roeping om zuiverend en zuurdesemend op te treden onder een verworden massa. Hij schroomde niet dit de eeuwige zondeval te noemen van het noordelijke katholicisme tegenover het deemoedige tollenaarskatholicisme van de Mediterrane landen en een uitwas van de diep religieuze ernst en de hervormingsijver, die de bewoners van deze vlakke nevellanden steeds zou hebben gekenmerkt, die - mits in de juiste banen geleid - de kerk soms ook tot zegen hadden gestrekt. Groot en ruim leven in katholiek Nederland veronderstelde echter ook vrijheid van de tyrannie van beginselmaniakken. De studentengemeenschap zou zich dan ook moeten vrijwaren voor 'al te vooze society-geest', maar evenzeer voor 'toegespitste beginselzucht'.207

De volgelingen van pater Van Sante reageerden hierop met een gedrukt convocaat aan 'alle broeders in de vernieuwing' om deel te nemen aan een vergadering in Nijmegen, teneinde de aanval van pater Van Heugten af te slaan. 208 De rede te Amsterdam ontlokte voorts een speciale editie van De Christophore 'nopens vele studenten in Amsterdam en Utrecht', waarin zich de heftige verontwaardiging van de Christophore-enthousiasten ontlaadde. 2*8 Henri Bruning publiceerde daarin een felle reactie op de rede van pater van Heugten en de rest werd gevuld met bijdragen van in heilig vuur ontstoken studenten. Jan van der Pas constateerde in een 'Antwoord aan Pater Van Heugten', dat hij en zijn medestanders niet meer deden dan 'het steriele rustje der burgerij (verstoren) en de eenheid - op grond van de bierkraan, de borrel en het zoutje - (bedreigen)'. De student Co van der Hout uit Utrecht reageerde op
113
A
een artikel van de praeses van de K.S.V. 'Veritas' in de 'Vox Veritas', die hen 'anti-dericalen' en 'neo-integralen' had genoemd. Daarin stelde van der Hout, dat 'het volbrengen van Gods wil' enkel hun streven was, waarmee meteen werd verklaard waarom de netheid van meneer de praeses voor hen zo'n nulliteit was. Formalisme en etiquette waren immers van de wereld en daarom verwerpelijk.210

Tegen deze belediging van de Unie-moderator alsmede tegen 'het las ter ij ke convocaat', waarvan hiervoren sprake was, publiceerde de nieuwe redactie van De Dijk een scherp protest.211 Al

eerder had de R.K. studentenvereniging Sanctus Laurentius te Rotterdam zich afkeurend uitgesproken over de inhoud van De Christophore, een abonnement op dit blad aan haar leden afgeraden, en de uitgever verzocht de gratis verspreiding van het blad onder Rotterdamse studenten te staken.[212] Tenslotte sprong ook de Raad van Afgevaardigden van de Unie voor pater Van Heugten in de bres door op 4 januari 1934 met algemene stemmen een motie van de student E. Schüttenhelm te Delft aan te nemen, waarin de Raad zijn sterke afkeuring uitsprak over op zijn moderator in woord en geschrift gedane aanvallen.[213]

Ook pater Van Heugten zelf bleek niet bereid zijn opponenten zonder meer de andere wang aan te bieden. Hij stelde het bestuur van St. Thomas voor de keuze de vier Amsterdamse studenten, die hadden meegewerkt aan dit nummer van De Christophore te royeren of zijn ontslag als moderator te accepteren. Na uitvoerige debatten in twee vergaderingen werd tenslotte tot royement van de vier gewraakte auteurs besloten. [214] Men kan uit deze langdurige procedure concluderen, dat de supporters van De Christophore in elk geval kwalitatief gezien een aanzienlijke invloed in Thomas hadden weten te verwerven. Met dit royement was dan ook het rumoer in deze vereniging niet verstomd. Drie andere leden van de 'oppositie' hadden intussen de redactie in handen gekregen van het Katholiek Amsterdams Studentenblad, kortweg Kasblad geheten. Daarin trokken zij op soortgelijke wijze van leer als weleer de redactie van De Dijk. In het blad kwamen duidelijk Dinaso-overtuigingen tot uiting, hetgeen bleek uit rascistische bijdragen en spotprenten, alsmede uit scherpe kritiek op het parlementaire stelsel. Verband met het religieuze radicalisme volgens het recept van De Christophore bleek duidelijk uit de in één bijdrage onder de titel 'Joden-streken' uitgesproken verwerping van de democratie en de overtuiging, 'dat de Nieuwe Orde ook de Redding zal zijn voor de Eene Heilige Kerk'. In dit blad werd ook de persoon van pater Van Heugten niet voor kritiek en spot gespaard. [21s]

Daarop heeft deze kennelijk besloten de kwestie tot het einde

uit te vechten. Op zijn voorstel ontsloeg het bestuur van Thomas allereerst de drie redacteuren van het Kasblad en, toen deze zich daaraan niet stoorden, royeerde het de betrokkenen alsmede het Dinaso-lid Lou Stolte als leden van de vereniging. Bij het beroep der geroyeerden op de ledenvergadering werd het royement van Stolte met 62 tegen 45 stemmen ingetrokken, waardoor het bestuur ten val werd gebracht. Bij de daarna volgende bestuursverkiezing werden voor het eerst op instigatie van pater Van Heugten bezwaren gemaakt tegen het lidmaatschap van het Verdinaso op grond van het bisschoppelijke vastenmandement van 1934, waarin werd ge waarschuwd tegen fascistische en nationaal-socialistische bewegin gen. Niettemin werd een bestuur gekozen, dat overwegend uit Dinaso-leden bestond en waarvan zelfs de nog onlangs geroyeerde Stolte praeses werd. Deze hief onmiddellijk de zeven eerder uitge sproken royementen op, maar na een tumultueuze zitting werd dit bestuur door een motie van wantrouwen in de rondvraag van de zelfde vergadering nog demissionair. Een daarna gekozen geheel 'orthodox' bestuur royeerde andermaal de acht rebellen, onder wie ook de oud-praeses Stolte. Hun beroep werd tenslotte door de leden vergadering afgewezen mede onder invloed van een schrijven van de bisschop van Haarlem, Mgr. J. D. J. Aengenent, waarin een verbod van het lidmaatschap van het Verdinaso voor bestuursleden van katholieke verenigingen werd uitgesproken. Kort daarop be noemde ook het bestuur een nieuwe redactie van het Kasblad, die geheel uit tegenstanders van het Verdinaso bestond. Na deze ge beurtenissen zeiden nog een tiental leden van Thomas hun lidmaat

schap van de vereniging o p . r 1 6 De gehele Dinaso-oppositie in Thomas - leden en sympathisanten tezamen genomen - schijnt ongeveer dertig leden geteld te hebben. 2 1 7

Deze zuivering der studentengelederen moet voor de verschillende verenigingen een aanzienlijke aderlating betekend hebben. Vele der actiefste leden kwamen aldus buiten de verenigingen te staan. 2 1 8 Kennelijk is in de daarop volgende jaren ook uit reactie op de hier beschreven troebelen een te voorzichtige koers ingeslagen. Daaruit moet wel de klacht verklaard worden, die al in 1934 vanuit Amsterdam werd geuit, dat elk vuur in het studenten-leven ogenblikkelijk werd geblust, waardoor vurigheid en élan uitsluitend het bezit konden worden van de extreem rechts-gezinde elementen in studentenkringen. 21fl Daarop wijst eveneens het betoog van de praeses van het Nijmeegse studentencorps, die enkele maanden later met spijt constateerde, dat in de vernieuwing van het beschavingsleven der Nederlandse katholieken helaas geen vooraanstaande talenten uit universitaire kring voortkwamen. ^ 0 Tenslotte gaf ook een vooraanstaand vertegenwoordiger van het Utrechtse Veritas als

zijn mening te kennen, dat de angst voor negativisme en onderling wantrouwen onder studenten zou berusten op overdrijving van deze gevaren.221

In hetzelfde speciale nummer van De Christophore, waarin stelling werd genomen tegen pater Van Heugten, propageerde zekere Wiet Knitel de aansluiting van studenten bij het fascistische Verdinaso. ^ 21» Deze relatie tussen een zogenaamd neo-integrale houding en lidmaatschap van het Verdinaso kwam, zoals uit het voorgaande reeds gebleken is, inderdaad onder studenten veelvuldig voor. Kennelijk hebben deze religieuze radicalisten van deze vorm van fascisme ook een zuivering verwacht van de verwarde toestanden op religieus gebied. Deze belangstelling wordt ook begrijpelijk, indien men bedenkt, dat de degeneratie van het christendom in hun ogen vooral het gevolg was van verraad aan de beginselen door de slechts bij de gratie van compromissen levende democratie. In het fascisme hadden zij in elk geval een ideologie aangetroffen, die de beginselen niet meer ter discussie stelde onder de massa, maar onderwerping eiste aan een leiding, die zich meende te baseren op onvervalste waarheden. Bovendien is deze overgang naar het fascisme ongetwijfeld mede geïnspireerd door de behoefte aan een sterke leiding, die in brede kringen van de jeugd dier dagen heeft geleefd, ^ з Kwesties van gezag en leiding vormden in deze jaren onderwerpen van brandende actualiteit. Daarom waren het - zoals uit getuigenissen van onverdachte bron kan blijken - geenszins de slechtsten onder de studenten, die in deze jaren hun sympathie voor het fascisme openlijk gingen belijden. In de beoordeling van hun handelwijze zal men dan ook moeten verdisconteren, dat hierin vooreerst een goed deel begrijpelijk nonformisme heeft gescholen, en dat vervolgens in deze tijd de verschillende vormen van fascisme nog niet hun ware gezicht hadden getoond. Toen dit in latere jaren wel ging gebeuren, zijn dan ook velen onder hen op hun schreden teruggekeerd. Het blijft echter eveneens een feit, dat sommigen onder hen als reactie op de feilen van de samenleving hunner jeugd zich zozeer aan de brengers van een nieuwe orde hebben uitgeleverd, dat zij niet in staat zijn geweest het ingeslagen spoor tijdig te verlaten en geleidelijk van kwaad tot erger zijn gekomen.

Vanaf het begin had ook De Christophore zich reeds verzet tegen het politieke katholicisme, steunend op uitspraken van de Engelse kardinaal Bourne en de Duitse minister van propaganda, Dr. Goebbels. ^ 4 Daarna bleven sympathiebetuigingen aan het adres van het Verdinaso regelmatig terugkeren. Bmning zag daarin een nieuwe, fonkelend-harde en strijdbare politieke jeugd geboren wor

den, maar vooral 'eine neue Aufgabe' gesteld aan het Dietse volk. ä25 Ook Voorhoeve en Michel verdedigden het fascisme met
121
vuur en verheerlijkten het nieuwe élan 'der rechts-revolutionaire jeugd', dat schitterend afstak tegen het slappe geparlementariseer van de R.K. Staatspartij. 22e

De onkosten, verbonden aan de uitgave van het weekblad bleken echter ook ditmaal te groot en daarom zag de redactie zich genoodzaakt het om te zetten in een 'a-periodiek', die voortaan in brochurevorm zou verschijnen. 227 Michel lichtte dit nader toe en wees op de overeenkomstige gang van zaken bij geestverwante bladen als De Valbijl en De Paal in het verleden. Hij verheugde zich het slachtoffer te zijn geworden van hun grote beginselen en niet om den brode de machthebbers te hebben gevleid. 'Schoon en verrukkelijk' waren 'deze overwinnende nederlagen'. En hij eindigde met de karakteristieke uitroep: 'aan ONS is het leven, aan ONS is de Kerk, aan ONS is het goede van Gods Aarde'.228

Daarna is De Christophore nog eenmaal verschenen, op 28 februari 1934, en wel in de vorm van een bericht, waarin werd medegedeeld, dat alle redacteurs afzonderlijk waren toegetreden tot het Verdinaso 'de enige beweging (. . .) die aan de noodlottige verdeeldheid van ons volk over drie Staten en in ontelbare politieke partijen, daadwerkelijk een einde gaat maken'. De leider, Joris van Severen, had hen verzocht de uitgave van het blad 'om redenen van interne tucht en eenheid' te staken, weshalve de redacteurs gedrieën hun laatste bijdragen beëindigden met de kreet 'Heil den Leider! Heil het Dinaso!' En Michel daarenboven: 'Joris van Severen, Kameraad en Leider. Uw wil is wet, ik sta paraat'. 229

Ook de overgang van de Christophore-redactie naar het fascisme heeft duidelijk verband gehouden met de in deze kring gehuldigde religieuze opvattingen. Bij Braning ligt zijn weg naar het fascisme als het ware ingebed in zijn theologisch denken, hoewel daarin ook wel een stuk maatschappelijke teleurstelling zal zijn terug te vinden. Zijn opvattingen zijn het meest volmaakt en afgerond weergegeven in publicaties met de treffende titels 'Subjectieve Normen' en 'Verworpen Christendom.' Daarin bestreed hij met kracht elke gedachte aan een 'arriverend Christendom', waaraan zich - naar zijn opvatting - allen schuldig maken, die geloven in de grote droom van een over de wereld zegevierend Christendom. In tegenstelling immers met Christus' verlangen, dat slechts gericht was op vestiging van het Rijk Gods in de zielen, hebben zijn volgelingen zich in de loop van de christelijke geschiedenis telkens weer overgegeven aan de machtsdroom van een politiek machtige kerk.230 Daarom ook zou zich de leiding van de H. Geest veelal demonstreren in een strijd tegen de Kerk, teneinde haar weer op het rechte pad te brengen. 231 In Brunings opvatting heeft de Kerk geen andere opdracht - die ook de opdracht van Christus' leven is geweest - dan
122
te getuigen van de Goddelijke waarheid zonder de hoop deze zending ooit tot een resultaat te zien komen. Als de zegepraal van het Rijk Gods al ooit zou komen, dan zou dit uitsluitend het werk zijn van God zelf, waarop menselijke inspanning geen invloed kon hebben. Het was echter de taak van de mens te ijveren voor de vestiging van het Rijk Gods, maar hij zou zich moeten verzoenen met de gedachte in dit geheel geen enkel nut te hebben. Daarom citeerde Bmning met instemming Pascals uitspraak: 'Nous n'avons pas reçu mission pour faire triompher la vérité, mais pour combattre pour elle.' ^ 2 Dit was de tragiek van het Christendom, zoals het ook de tragiek van Christus zelf was geweest: 'het verterend verlangen naar het uur waarop het vuur zal worden ontstoken, en de volkomen onmacht om zelf ook maar iets van deze droom te

verwerkelijken'. 233 De droom van Gods glorie op aarde werd al te vaak de droom van de glorie der Kerk op aarde, waardoor deze zich blind staarde op de massa als de onontbeerlijke voorwaarde voor het veroveren of behouden van de macht. Deze massa behoorde dan echter wel tot de Kerk, maar niet tot het Rijk Gods. 234
Dit verlangen naar welslagen miskende het wezen van het Christendom: de waarheid die Christus is, kan slechts enkele mensen verzamelen, maar zelfs dit groepje heeft slechts een taak en geen functie, want ieder kon constateren, dat het goddelijke verlangen om volmaakt te zijn zoals Christus het is geweest, steeds is 'bestreden, vervolgd, uitgeworpen, binnen de Kerk zowel als buiten de Kerk'. Het is de miskenning van de realiteit van het verworpen Christendom, sas
Naast de strijd voor het Rijk Gods erkende Bmning eveneens de plicht te strijden voor het tijdelijke welzijn van de mens, dat wil zeggen 'te strijden voor de zegepraal der zuivere (of zuiverder) beginselen op natuurlijk gebied.' Op dit vlak zou de mens ook wel degelijk als doel hebben de zegepraal, welke Bmning zag in het verwezenlijken van 'een leidende hiërarchie', die de zuivere beginselen op natuurlijk gebied zou vertegenwoordigen, en die 'dof en van verre' gevolgd zou worden door de collectiviteit. Ook dit resultaat zou in zijn ogen niet groots zijn, de massa zou niet sterk veranderen, maar het zou de mst en de vrede tot stand brengen, waarin de collectiviteit met wat meer moed, vertrouwen en blijmoedigheid zou kunnen 'leven en werken en de kleine vreugden dezer aarde genieten', «зв Het is duidelijk, dat deze opvattingen het tegen deel waren van de democratische beginselen. Deze orde der 'natuur lijke' mensen zag Bmning dan ook het beste nagestreefd in het fascistische ideaal, waarvoor hij zich in woord en geschrift heeft in gezet. Ook hier betrof zijn ideaal echter een edelfascisme, dat met plebejische elementen niet goed raad wist, maar dat hij in model-

vorm aanwezig zag in Joris van Severen, 'den universeelen, imperieelen leider' van het Verdinaso.237
Ter Braak heeft Brunings opvattingen gekarakteriseerd als een 'verticaal katholicisme', dat zo loodrecht op de wereld staat, dat het slechts toegankelijk kan zijn voor geesten, die in het Christendom een tragisch verschijnsel zien. Daardoor zag hij in Bruning verwantschap met andere tragici als Kierkegaard, Dostojewski, Unamuno en Sjestof, die eveneens eisen stelden aan het individu tegenover het slappe modderen van de collectiviteit. 23e Bij de ongelovige Ter Braak klonk in deze karakteristiek nog een grote mate van sympathie — of in elk geval bewonderende geïnteresseerdheid — door, die vooral was gebaseerd op waardering voor het onafhankelijke denken, dat ook de wrangste consequentie niet schuwde, maar anderen hebben daarin het gevaar gezien van een 'ontaarden in een vals élite-besef, een waan van uitverkorenheid, een gemis aan mildheid met de gevallen wereld'. ^39 Sommigen zijn van oordeel geweest, dat Bruning met deze opvattingen de grens van de ketterij naderde.240 Bruning zelf is zich daarvan heel wel bewust geweest, maar verklaarde dit grensverkeer niet te schuwen, aangezien de waarheid zich altijd in de nabijheid van een ketterij en een ketter zich steeds in de nabijheid van de waarheid zou bewegen. 241
De betrekkingen van Ernest Michel met het Verdinaso zijn - zoals uit een volgend hoofdstuk zal blijken - niet van lange duur geweest. Hij heeft zich uit deze beweging na enige tijd teruggetrokken op grond van religieuze bezwaren tegen het fascisme, welke bezwaren bij hem overigens weer niet blijvend geweest zijn. 242 Tezelfdertijd schijnt ook zijn zucht tot rebellie enigermate te zijn verflauwd. In 1938 verscheen althans een dichtbundel onder de titel

'Extazen', waarin hij verscheidene eerder verschenen en voor de clerus kwetsende gedichten in gekuiste vorm opnam.2 4 θ In januari 1939 deed hij weer een nieuw tijdschrift onder zijn redactie ver schijnen, waarin hij eveneens voor zijn doen een opvallend gema tigde toon aansloeg. Wellicht hebben hem het teleurstellende re sultaat van zijn vroegere optreden en de ondervonden ontgooche ling in zijn vroegere idealen mede tot deze matiging geïnspireerd. Het blad droeg de naam 'Zijn' en beoogde blijkens de ondertitel een 'maandblad voor gemeenschapshernieuwing' te vormen. De in- houd was van religieus-wijsgerige aard. Het blad werd uitgegeven ter bereiking van samenwerking voor een innerlijke hernieuwing van het gemeenschapleven in christelijke zin en ter bevordering van een christelijke spiritualiteit. Het blad stond geen bepaalde politieke richting voor, maar sloot geen enkele politieke overtuiging bij voor- baat uit. Disputen van overwegend politieke strekking kregen ech-

ter in het blad geen plaats. 244 De titel van het tijdschrift was kenne- lijk opgedaan bij Michels lectuur van Eckharts werk, waaruit hij reeds in het eerste nummer citeerde, dat de mens goed zou han- delen, indien hij zelf goed zou zijn, in tegenstelling met de zeer ver- breide opvatting, dat goede werken de mens goed zouden maken. Daarom kwam het er vooral op aan allereerst goed te zijn245

Het blad bevatte vele citaten van auteurs als Eckhart, De Pascoaes, Henri Bnining, Julius Tyciak en Daniël Rops. Met grote waardering werd gesproken over de Oxford-beweging in Engeland en het werk van Romano Guardini in Duitsland, maar daarnaast werden ook het gehalte der katholieke gelovigen en het optreden van het Vaticaan in scherpe bewoordingen gehekeld. Deze laatste instelling bracht hem nog eens tot de ouderwetse uitspraak: 'Geest en lichaam van dit Vaticaan zijn een gruwel in de Christenge- meenschap'. Wie de handelingen der apostelen zou lezen en daar- naast 'de comedie van het Vaticaan' bezien, zou beseffen waar onze Christenheid aan toe was. 24e

Een lang bestaan is Michels nieuwe schepping niet beschoren geweest. Na enkele nummers reeds hield het op te verschijnen. Het lijkt niet onverantwoord te veronderstellen, dat hieraan gebrek aan belangstelling wel voornamelijk debet zal zijn geweest. Met dit verscheiden was inmiddels de laatste spreekbuis van het revolutio- naire katholicisme weggevallen.

HOOFDSTUK III

Katholiek non-conformisme.

Het is opvallend, dat bij de betrekkingen van katholieken met het fascisme in Nederland vooral letterkundigen een belangrijke rol heb- ben gespeeld. De oorzaak daarvan moet zeker mede gezocht wor- den in het non-conformisme, dat aan deze groep eigen is, men kan wel zeggen een zekere voorwaarde vormt voor het kunstenaar- schap. 1 De artistieke creativiteit verdraagt zich uit haar aard niet goed met een conformistische levenshouding, die gemakkelijk neigt naar het volgen van reeds betreden paden. De katholieke jongeren der jaren twintig en dertig hadden echter vele redenen - zowel in eigen ogen alsook volgens objectievere maatstaven - zich wel heel bijzonder afkerig te gevoelen van een conformisme, dat hen zou hebben doen berusten bij de vigerende orde op vele terreinen des levens. Vanuit deze houding van verzet zijn veel katholieke jonge- ren uit die dagen gedurende kortere of langere tijd in de verleiding gekomen een flirtation aan te gaan met de machten, welke destijds de wind in de zeilen bleken te hebben en in veler ogen een nieuw en fris element in de sleur van het dagelijks leven schenen te bren- gen. Zelfs voor hen die nimmer zo ver zijn gegaan, dat zij zich geheel aan deze nieuwe machten overgaven, was er in het geves-

tigde stelsel zoveel onaantrekkelijks, dat zij met opvallende berusting en soms zelfs met enige verwachting het getij zagen keren. Daaraan moet overigens direct worden toegevoegd, dat velen onder hen niet hebben geaarzeld duidelijk positie te kiezen tegen het fascisme, toen dit eenmaal zijn ware aard had getoond.

Het hier bedoelde non-conformisme is vooral tot uiting gekomen in de tijdschriften Roeping en De Gemeenschap. Beide tijdschriften zijn ontstaan in wat Van Duinkerken heeft gekarakteriseerd als de diadochen-tijd na Schaepmans dood.[2] Met de dood van deze baanbreker kwam ook een einde aan het verschijnsel, dat één bepaalde leider het katholieke leven in Nederland domineerde, zoals Le Sage ten Broek, Broere, Alberdingk Thijm en Schaepman successievelijk in de negentiende eeuw hadden gedaan bij gebrek aan voldoende ontwikkeling van de katholieke gemeenschap.[3] Het werk van deze voortrekkers had aan het begin van deze eeuw echter reeds zoveel vruchten afgeworpen, dat een omgekeerde situatie ontstond. Schaepmans erfenis werd verdeeld onder verscheidene katholieke organisaties, maar een bindende persoonlijkheid, die het geheel bij elkaar kon houden ontbrak. Daardoor kon zich een rivali-

teit onder de Nederlandse katholieken ontwikkelen op verschillend terrein. In deze 'diadochen-oorlogen' kreeg de kerkelijke hiërarchie de taak van scheidsrechter. Dit leidde tot overbenadrukking van de eenheid der katholieken. De daardoor vereiste omzichtigheid belemmerde echter de ontwikkeling van het individu en liet onvoldoende ruimte voor minderheidsmeningen, die een uitlaat zochten in allerlei blaadjes en brochuurtjes van ontevredenen en gekwetsten.[4]

De eerste duidelijke reactie op deze 'kunstmatige tevredenheid' vormde het weekblad De Nieuwe Eeuw, waarin de kunstkritiek van Pieter van der Meer de Walcheren de ogen opende voor een tekort aan innerlijk katholiek levensbesef en zich teweer stelde tegen de 'devote prullaria', waaraan de Nederlandse katholieken zich in de loop van het herlevingsproces nog niet hadden onthecht.[5] Tot deze inspiratie van een nieuw katholiek leven moet Pieter van der Meer in staat zijn geweest, doordat hij als bekeerling op latere leeftijd en door een langdurig verblijf buitenslands onbevangen kon staan tegenover de verworvenheden van de katholieke herleving. Zijn adepten hebben bovendien in hem als bijzondere aantrekkelijkheid gezien, dat zijn katholicisme volstrekt buiten de beïnvloeding van het protestantisme heette te zijn gebleven.[β]

Pieter van der Meer de Walcheren was geboren te Utrecht in 1880 en aldus enkele decennia ouder dan de meeste jongeren, die in de jaren twintig aan het woord kwamen.[7] Hij studeerde klassieke letteren te Amsterdam en ontpopte zich tezelfdertijd als een vurig socialist, als hoedanig hij een aantal verzen en een drama, dat de klassenstrijd in de Middeleeuwen tot onderwerp had, publiceerde in de Jonge Gids van Herman Heyermans. Na zijn candidaats zette hij zijn studie voort te Brussel en was hij actief betrokken bij de propaganda van het socialisme in de Borinage. Via reizen door Duitsland en Oostenrijk belandde hij tenslotte in Parijs, waar hij een auto-biografische roman 'Jong leven' schreef. Samen met enkele anderen nam hij tezelfdertijd het initiatief tot het uitgeven van het tijdschrift 'Het Leven'. Intussen was zijn liefde voor het socialisme echter sterk bekoeld. Door de lectuur van Dostojewski en Tolstoi werd hij gestimuleerd tot het zoeken van een nieuwe levensbeschouwing, van welke veranderde houding het inmiddels door hem uitgegeven tijdschrift De Maand alsmede zijn roman 'De Jacht naar Geluk' getuigenis aflegden. Onder invloed van Léon Bloy - wiens werken 'Le mendiant ingrat' en 'La femme pauvre' hij al tijdens zijn gymnasium-jaren met groot genoegen had gelezen - ging hij tenslotte over tot het katholicisme. Op 22 februari 1911

werd hij door Bloy als peter in Parijs 'ten doop gehouden'. Tijdens de eerste wereldoorlog versloeg hij verder als oorlogscorrespondent van De Maasbode de gebeurtenissen aan het front in Frankrijk.
127
Met deze cosmopolitische bagage trad van der Meer na de oorlog voor het forum van de Nederlandse katholieken, juist op een moment, dat hier tengevolge van de ondergane catrastrofe vele geesten gevoelig waren voor de wind der verandering, die over Europa waaide. Als kunstcriticus van De Nieuwe Eeuw is Van der Meer opgetreden als de wegbereider van de jonge katholieke kunstenaars, die direct na de eerste wereldoorlog - volgens sommigen wat voortijdig - het woord hebben genomen. Hij was voor deze jongeren de personificatie van stromingen, die in Frankrijk reeds eerder en thans ook in Nederland een nieuw élan gaven aan het katholieke geestesleven. Niet alleen propageerde hij hier te lande in brede kring het werk van Léon Bloy en diens bekeerling Jacques Maritain, die beiden spoedig door alle katholieke jongeren als inspirerende voorbeelden zouden worden geëerd, maar vooral stimuleerde hij door zijn kritieken de jongeren, die in deze jaren hun debuut maakten. Zijn invloed op deze nieuwe generatie steeg dan ook ver uit boven de betekenis van zijn letterkundig werk; zij wordt voornamelijk verklaard door een opvallende 'compatibilité d'humeurs' tussen hem en zijn jongere protégés. Zo konden de laatsten elkaar wel bekennen - wat hooggeleerden spoedig luide zouden verkondigen - dat Pieter van der Meer wel aanmoedigend schreef, maar niet veel wist, doch geen van hen werd daardoor weerhouden uit zijn artikelen 'de nieuwe katholieke geest te voelen waaien, die (hen) allen, ieder op eigen wijze, vervoerde'. [8] In de termen dier dagen heette dit, dat meer gelet werd op de levensstijl dan op de literaire stijl en de mens belangrijker werd geacht dan het boek. Zijn supporters herkenden in hem iemand, die wilde wat zij wilden, lief had wat zij beminden, en die 'al het stormende van de tijd begreep en in zich omdroeg, en tóch een harmonisch wezen' was gebleven.[9] Zo konden zij dan ook vertrouwen, dat Van der Meers reputatie door de jongeren nooit zou worden aangevallen,[10] en wie weet hoe weinigen dit voorrecht in deze jaren beschoren is geweest zal hiervan geen geringe dunk hebben. Dit vertrouwen is echter nooit beschaamd. Zowel bij zijn vertrek naar Parijs - waar hij in 1929 directeur-generaal werd van de uitgeverij Desclée de Brouwer — als bij gelegenheid van zijn zestigste verjaardag in 1940 waren de katholieke jongeren eenstemmig in de hulde aan de man, die hen in zaken van kunst en religie een nieuwe richting had gewezen.[11]
Dezelfde reputatie als Pieter van der Meer de Walcheren genoot lange tijd de reeds eerder bij de geschiedenis van Katholieke en Opbouwende Staatkunde genoemde Dr. H. W. E. Moller bij de jongeren. Hoewel hij nog een elftal jaren ouder was dan Van der Meer heeft zijn leeftijd hem niet belet een goede verstandhouding met de jeugdige pennevoerders der jaren twintig te onderhouden.
128
Moller bezat immers in hoge mate de kwaliteiten van vurige geloofsijver, bezielende overtuiging en volstrekte onbaatzuchtigheid, die jongeren in het algemeen waarderen en de jongeren van deze generatie wel heel bijzonder op prijs stelden. Aan deze eigenschappen paarde hij bovendien een bijzonder vakmanschap, grote eruditie en een bijna beangstigende werkkracht, die in brede kring respect afdwongen.[12] Moller was in 1869 te Amsterdam geboren, volgde de priesteropleiding van de Jezuïeten tot en met de filosofiestudie, begon op 32-jarige leeftijd aan de Amsterdamse universiteit met de studie Nederlands en doctoreerde daarin in 1907. Vervolgens was hij leraar Nederlands aan een h.b.s. in de hoofdstad, was hij in de periode 1904 tot 1909 als initiatiefnemer of mede-oprichter

betrokken bij de stichting van drie tijdschriften en publiceerde of prepareerde hij nog vóór 1912 verscheidene publicaties. Tezelfder-tijd was hij in het organisatorische vlak werkzaam met plannen voor een Roomse vacantie-leergang voor onderwijzers, een katholieke volkshogeschool te Amsterdam, de katholieke leergangen voor de opleiding van leraren en propageerde hij in woord en geschrift de drankbestrijding en het esperanto.13 In 1912 stichtte hij de katholie-ke leergangen te Amsterdam, die later via Den Bosch naar Tilburg verhuisden, en in 1914 werd hij - inmiddels in Brabant woon-achtig - tot voorzitter gekozen van de Vereniging Ons Handels-onderwijs in de provincie Noord-Brabant, later omgedoopt in Ons Middelbaar Onderwijs in Noord Brabant, waarvan hij de grote stuwer is geworden.14

Moller was een idealist, die zijn talenten en zijn vermogen ge-heel heeft geofferd aan de katholieke zaak. Dit idealisme heeft hem in staat gesteld in het vlak van wetenschap en organisatie grote dingen tot stand te brengen. Hij vertoonde echter evenzeer trekken van de autoritaire persoonlijkheid, waardoor regelmatig moeilijkhe-den ontstonden, zodra hij voor het welslagen van zijn vele initiatie-ven was aangewezen op samenwerking met anderen. In dit opzicht moet de hem toegedachte positie van enige redacteur-leider van de vroegtijdig omgekomen weekbrief voor idealisten, Vreugde, zeker tegemoet zijn gekomen aan zijn persoonlijke geaardheid. Uit deze karaktertrek moet ook wel verklaard worden, dat hij bij het onder-vinden van oppositie tegen zijn ondernemen, al te gauw geneigd was te menen, dat hij om minder edele motieven werd gedwars-boomd, w Het is dan ook zijn tragiek geworden, dat verscheidene van op zijn initiatief tot stand gekomen ondernemingen - die in een werkelijke maatschappelijke behoefte voorzagen - als het ware ermee gebaat zijn geweest, dat hij na verloop van tijd de leiding er-van overdroeg aan anderen, teneinde ze tot volledige wasdom te doen geraken. Deze constatering miskent in genen dele Mollers be-

tekenis als initiatiefnemer, maar verklaart wel diens ontgoocheling over wat hij en vele van zijn vrienden hebben ervaren als misken ning van verdiensten .Zo is het gegaan met Mollers schepping, de r.k. leergangen, en in zekere zin eveneens met het onder zijn lei ding tot stand gekomen tijdschrift Roeping.

Een reeks van controversen tussen het curatorium der leergan gen, onder voorzitterschap van A. J. M. J. Baron van Wijnbergen, en Moller leidde in 1920 tot het - op de meest eervolle wijze verleende - ontslag van de laatste als rector van deze instelling, zijn eigen schepping. Hoewel voor dit ontslag vele zakelijke redenen aanwezig waren, verwekte het onder studenten en docenten der leergangen, alsmede onder bevriende relaties daarbuiten hevige op schudding. 1 β Moller was een bezielend docent en heeft door zijn in woord en geschrift verkondigde ideaal der synthese van een levend katholiek geloof en wetenschappelijk-artistieke werkzaamheid de jon geren dier dagen in zijn ban gehouden. Deze jongeren hebben dan ook geen ogenblik geaarzeld in Mollers ontslag als rector der leer gangen de meest onedele machinaties van de curatoren dezer instel ling te zien. Van alle zijden liepen zij te hoop om hun vereerde mees ter aanhankelijkheid en trouw te betuigen.17 In hun verzet tegen het Moller aangedane Onrecht' is ongetwijfeld een groot deel kritiek loze bewondering voor hun leermeester of gerespecteerde voortrek ker gelegen. De toewijding van zijn discipelen was zo groot, dat Moller hen tot welhaast elke actie had kunnen bewegen.18 Zo is het te verklaren, dat Mollers ontslag onder de jongere katholie ken dier dagen diepe teleurstelling en verbittering teweegbracht, waardoor zij voorgoed de directieven der officiële leiders in het katholieke kamp zijn gaan wantrouwen.lfl Hoewel dit wantrouwen

zeker goede resultaten heeft voortgebracht, kan het echter bezwaarlijk in alle opzichten vruchtbaar worden genoemd.
Zoals bij de bespreking van het initiatief tot uitgave van de weekbrief 'Vreugde' al is opgemerkt, was deze onderneming zeker mede bedoeld als een hulpbetoon aan Moller na diens ontslag aan de leergangen. Naast en onafhankelijk van dit voornamelijk door Lutkie gedragen initiatief, had Moller echter al het besluit genomen tot het uitgeven van een tijdschrift, dat hij de naam Roeping zou geven.20 Na aanvankelijke moeilijkheden slaagde deze opzet. Ook met deze pioniersarbeid zou Moller echter weer ontwikkelingskansen scheppen, die hijzelf niet had voorzien en die hij in elk geval niet heeft beheerst.21
Het eerste nummer van Roeping verscheen in oktober 1922 onder hoofdredactie van Moller. De geslaagde verschijning van dit tijdschrift moet de in deze jaren zwaar beproefde man grote voldoening hebben geschonken, getuige althans het triomfantelijke

gebaar waarmee hij het eerste nummer deponeerde voor zijn studenten, die - studerend aan de leergangen - hem in 1920 na zijn ontslag in ballingschap waren gevolgd. ^ Roeping was volgens de ondertitel een 'maandschift voor schoonheid' en beoogde aldus het gehele gebied der kunsten te bestrijken. Mollers programma werd gekenmerkt door eenzelfde reactie op het estheticisme der tachtigers en hun epigonen als waarvan de meer algemene werkdadigheid van De Nieuwe Eeuw blijk gaf.2S Roeping noemde zich een 'maandschrift voor schoonheid', omdat het blad meer bedoelde te geven dan kunst alleen. Daarom stelde Roeping zich niet de vraag 'of iemand kunst geeft, maar alleen of ie schoonheid geeft, dus of zijn leven, zijn werk 'n openbaring is van de goddelike schoonheid'. Zo zou ook aandacht gevraagd worden voor uitingen van schoonheid, waar niet eens aan kunst of zelfs schoonheid gedacht was, maar waar alleen een zuivere 'zieleuiting' van de mens gegeven was, t.w. 'wat die mens in eigen ziel van et Goddelike aanschouwen mocht'. De hoogste schoonheid vond men immers daar, waar de mens het door God gevraagde leven het dichtst zou benaderen met al zijn inwendige en uitwendige vermogens. Aldus kon - volgens Moller - een waarachtige, blijvende kunst alleen groeien uit de onveranderlijke, eeuwige beginselen, omdat de schoonheid, dat is God, eeuwig is. Nieuwe kunstuitingen waren dan ook niet gebaseerd op nieuwe beginselen, maar op verscheidenheid van openbaring van Gods oneindige schoonheid. Uitgegaan van God, diende de schoonheid tot God terug te keren en de kunst de mens tot God te verheffen. Zo had de katholieke kunst tot wezenlijke roeping Gods schoonheid en daardoor God zelf te openbaren. Het tijdschrift was Roeping genoemd, om daardoor aan te duiden 'de grootse en heerlike roeping, die de kunst, geboren uit katholieke beginselen, in de samenleving te vervullen heeft.'24
Deze sterk ethisch genormeerde opzet van het blad vond de enthousiaste bijval van Gerard Bruning, die - onder een motto, ontleend aan Richard von Kralik2^ - nadrukkelijk onderstreepte, dat de katholieke kunst gekenmerkt diende te worden door een getuigen voor de waarheid. Hij kende de katholieke kunstenaar een apostolaat toe, waardoor hij 'als belijder en Apostel de gaven, welke God hem schonk (in dienst moest stellen) van dienzelfden God en de uitbreiding van het Godsrijk op deze wereld.' Dan zouden de vijanden van dat Rijk hem wel doodzwijgen, wijl hij niet de plooibaarheid van de compromisgeest bezat en niet geneigd was tot de onedele concessies aan de menigte, maar hij diende te beseffen, dat deze kunst - gelijk ook de Kerk zelf - een teken was van tegenspraak en derhalve in de meest verheven betekenis polemisch. In deze zin konden bepaalde niet-christehjke auteurs de katholie-

ken tot voorbeeld strekken. Tegenover hen voelde men 'het pijn-
lijk gemis van een zelfstandige katholieke literatuur, doordeesemd
van onze levensbeschouwing'. Aanvaarding van deze beginselen
zou een hernieuwing betekenen van de katholieke kunst hier te
lande. Hernieuwing was echter slechts mogelijk door het leven een
andere inhoud en strekking te geven. Allerwegen drong men aan
op hernieuwing der beschaving, die was ineengestort, omdat zij niet
meer christelijk, niet meer katholiek was. Katholieke beschaving
zou men vinden in die vorm van samenleving, waarin de leden
het bereiken van hun eindbestemming het meest werd vergemakke-
lijkt. Aangezien de samenleving uit individuen was opgebouwd,
zou de hernieuwing van de samenleving in katholieke zin vooral
een hernieuwing betekenen van het individu. Aldus vroeg ook de
hernieuwing van de kunst om een hernieuwing van de kunstenaar.
Een kunst met een zo uitgesproken religieus-katholieke strekking
zou intussen van de kunstenaar een voortdurend offer vragen. Deze
zou niet kunen participeren aan de algemene zucht naar materieel
gewin, zou geen compromis kunnen sluiten met de massa, maar
slechts eenzaamheid kennen. Hij kon zich echter troosten met Léon
Bloy's woorden 'Dieu est Ie grand Solitaire qui ne parle qu'aux
solitaires (. . .) ' , waaruit de katholieke kunstenaar bovennatuurlijke
kracht diende te putten.

Tegen het verwijt, dat deze kunst boven de mensen zou staan
en de kunstenaar tot een roepende zou maken in de woestijn, wa-
pende Bruning zich met het argument, dat het getuigen voor de
waarheid een plicht is, ook daar waar niemand zou luisteren, en
vervolgens beleed hij zijn overtuiging, dat veler ogen waren ge-
opend voor het bovenzinnelijke als reactie op het failliet van een
louter materiële beschaving. Dit werk zou kunnen worden aangevat
door allen van goede wil, maar het zou slechts vruchtdragend zijn in
positief-katholieke richting en onder de hoede der Kerk, zoals ook
slechts 'binnen de grenzen onzer universeele Kerk (. . . .) een
waarachtige wedergeboorte der maatschappij te verwachten' zou
zijn. Bij dit werk diende de kunstenaar gesteund te worden door
een katholieke kritiek, die inhoud en vorm zou moeten beoordelen
en zich met name zou moeten afvragen, of 'de inhoud katholiek
is en in dien bepaalden vorm een schoone uiting vond'. Zo zou de
katholieke kritiek - volgens de eis van Ernest Hello - 'la conscience
de l'art' vormen. 2 β

Ongeveer dezelfde inzichten ontvouwde de Vlaamse letterkun
dige Karel van den Oever, toen hij pleitte voor een katholieke li
teratuur als 'waterzuivere geloofskristallen'. Zoals de schoonheid
van het evangelie - 'eeuwig, klassiek, letterkundig Kristendom!' -
en van de geschriften van een Thomas à Kempis niet voortkwam

uit het mooie woord, maar uit 'de directe levenswaarheid', moest
ook het moderne katholieke vers 'de directe resultante zijn van den
kristelijken geloofsakt, b.v. de vrucht van de H. Communie'. De
door deze beginselen geïnspireerde katholieke letterkundigen wend-
den zich hiermee volledig af van het estheticisme der tachtigers.
'Liever' - aldus van den Oever - 'de ivoren beenderen des geloofs
dan den overladen vleeschbuik van de Tachtigers-woordkunst'. Ten
gevolge van deze inzichten distancieerden zij zich eveneens steeds
meer van de katholieke literatoren rond 'Van onzen Tijd', die het
mooie woord slechts 'dienstbaar (hadden) gemaakt aan de katho-
lieke vlag'. De ware katholieke literator diende zich dan ook voor
alles toe te leggen op het zichtbaar maken van zijn innerlijke be-
trekkingen tot God. Zijn inspiratiebron daartoe zou hij vinden in
de katholieke ethiek. 27

In hetzelfde nummer van Roeping, waarin hij - navrante bij-

zonderheid - enkele jaren later gelijktijdig Gerard Brunings en Karel van den Oevers In Memoriam moest schrijven, beleed Moller andermaal zijn geloof in de ethische beginselen voor een katholieke kunst. In dit artikel omschreef Moller de katholieke cultuur als een samendringen van alle menselijke vermogens om God, want 'niets in de tijd is van waarde als 't niet 'n schakel is van de eeuwigheid'. Deze katholieke cultuur veronderstelde een voortdurende verdieping van het persoonlijke, inwendige leven, maar daarnaast de arbeid aan een 'grote uitwendige kuituur van 't kristelike leven', omdat een sterk en diep menselijk leven noodzakelijk een sterke, uitwendige cultuur moest voortbrengen.28 Aldus richtte Mollers idee zich op een artistieke bijdrage aan de herkerstening van de wereld, waarin de grote massa van Christus was vervreemd. 29 Gerard Knuvelder deelde dit inzicht blijkens zijn uitspraak - in een kritiek op Frans Erens - dat in diens werk 'de realiteit van ons geloof (. . .) ten ene male geen vlees en bloed (blijkt) te zijn geworden', terwijl toch 'in onze dagen, ieder katholiek schrijver zich een uitstralingspunt moet weten van geloofswarmte, (als hij zich altans niet geroepen voelt tot heraut van Christus), van geloofslicht om de duisternissen der aarde op te klaren'. 30

Menigeen zal zich in onze dagen nauwelijks kunnen voorstellen, dat dit tijdschrift de katholieke jongeren dier dagen in vervoering heeft gebracht. Toch moet het aan menige jongere 'een nieuwe gerichtheid van leven en geest' geschonken hebben. Roeping werd voor hen, die meenden onbegrepen te leven in hun omgeving, het kristallisatiepunt, een millieu van gelijkgezinden. Zo vormde zich in de loop van de eerste jaargang van Roeping een min of meer gesloten schrijversgroep van jongeren rond dit tijdschrift.31 Deze jongeren waren geenszins allen leerlingen van Moller. Globaal ge-

nomen kon men er een drietal fracties in onderscheiden: een min of meer samenhangende zuidelijke groep, bestaande uit enkele Limburgers en Brabanders, die elkaar overigens nog niet helemaal kenden; vervolgens een wat hechter aaneengesloten verband van Nijmeegse literatoren, die eerder al in het gezelschap voor kunstliefhebbers 'De Ploeg' waren samengekomen; en tenslotte een Utrechtse groep, waarvan de leden elkaar voornamelijk van de middelbare school kenden.32 Tot de zuidelijke groep behoorden figuren als M. Molenaar m.s.c, Gerard Knuvelder en Joz Wielders; exponenten van de Nijmeegse fractie waren Gerard en Henri Bruning alsmede Rob de Wilt; terwijl in de Utrechtse groep Albert Kuyle en Jan Engelman gezeten waren. Voor al deze jonge talenten moet Roepings programma in den aanvang grote aantrekkingskracht hebben bezeten. Zij zullen ongetwijfeld Van Duinkerkens door Roeping gewekte geestdrift hebben gedeeld: 'de literatuur vooral niet als mooischrijverij te beoefenen, doch als oprecht getuigenis van een ongeschokt geloof', s8

De vriendschap tussen Moller en Lutkie leidde van meet af aan tot publicaties in eikaars tijdschriften. De medewerking van Moller aan Katholieke en Opbouwende Staatkunde is hiervoor reeds ter sprake gekomen en ook Lutkie zond regelmatig zijn bijdragen aan Roeping, in het bijzonder, nadat de bisschoppelijke interventie hem verdere bemoeiing met Opbouwende Staatkunde onmogelijk had gemaakt. Een van zijn meest geprezen artikelen in Roeping was een bijdrage onder de titel 'Magnanimiteit', waarin hij een oproep lanceerde tot 'zielegrootheid' tegenover de zelfzucht van het 'verburgerlikt nederlandse koopmansvolk'. Daarbij merkte hij op, dat Nederland ontsnapt was aan de kwade gevolgen van de oorlog, maar ook niet had gedeeld in de 'geestelijke en moreele verheffing', die daarvan het gevolg was. De geest van verstikking drukte alles neer tot kleinheid, ook wat in de kiem de grootheid in zich bevatte

en hij prees een grote buitensporige als Léon Bloy gelukkig niet in deze Hollands enge en benepen sfeer te hebben geleefd. 34 Naar dit artikel verwees de redactie van Politiek Herstel, toen zij het einde van dit tijdschrift aan haar lezers moest verklaren. ^ Zijn reeds eerder gebleken sympathie voor Bloy en duidelijk gedemonstreerde aversie van de democratie lichtte Lutkie later nog in verscheidene artikelen toe. Hij plaatste deze houding in het kader van het jonge streven naar vergeestelijking en bestrijding van materialisme, positivisme en religieus indifferentisme.3e Dit streven naar vergeestelijking liep immers niet slechts gevaar door vijanden van buiten, maar erger nog door vijanden van binnen. Daarvoor wees hij op 'het wijdvertakte, diepgewortelde, revolutionaire geestes-individualisme', waardoor ieder oordeelde op eigen kennis en eigen

134

gezag en leiding overbodig werd geacht en versmaad. Dit oordeelde hij 'een verschijnsel van den tijdgeest waar democratie den toon aangeeft'. Hoewel de democratie immers uit haar aard het individualisme zou moeten bestrijden, doordat de wil van de enkeling zich zou moeten voegen naar de wil van allen, zag hij het tegenovergestelde gebeuren. De democratie werkte fnuikend op het gemeenschapsgevoel door het prestige van het gezag aan te tasten. 37

De eerste jaargangen van Roeping vielen ongeveer samen met de opkomst van de roem van Léon Bloy in de lage landen. Een breder publiek kon te onzent met deze zeloot voor een absoluut katholicisme voor het eerst in 1917 kennis maken door middel van een Nederlandse vertaling van een aantal van diens artikelen en een bibliografie van zijn werken, verzorgd door Pieter van der Meer de Walcheren, Vincent Cleerdin, Willem Nieuwenhuis en Mr. Henri van Haastert.38 In de inleiding prees Van Haastert de lectuur van Bloy's geschriften aan als 'de reddende hand', uitgestoken naar allen, die na de afzwering van het materialisme bekommerd waren om 'la recherche de l'absolu', de mysteriën der stoffelijke wereld. Zij zouden Bloy vinden als 'een bronzen zuil in dezen wankelen tijd (. . .) met beide voeten gegroeid in het absolute en zijn hoofd (reikend) tot het licht der sterren'.3fl Hetzelfde werk bevatte eveneens een fac-similé van een brief van Bloy, gedateerd 20 april 1914, waarin deze reageerde op hem toegezonden artikelen uit Nederlandse kranten en tijdschriften, die over hem en zijn werk veelal onwelwillend hadden geschreven 'ten gevolge van een angstwekkend gemis aan inzicht in Bloy's ongewone roeping als katholiek schrijver'. Naar aanleiding van deze knipsels merkte Bloy ironisch op vernederd en gekwetst te zijn, omdat hij gemeend had, dat de bêtise nog Frankrijks enige superioriteit zou zijn, terwijl hem nu was gebleken, dat de Nederlanders hierin de Fransen nog verre de baas waren. Sarcastisch reageerde hij verder op aantijgingen, in de betrokken artikelen vervat, waarin hij slechts een ontketening van imbecilliteit van het Nederlands katholicisme kon zien. De Nederlandse bladen beschuldigden hem immers van ketterij, omdat hij absoluut in God geloofde, omdat hij aannam, dat God bestond en er geen waarheid was buiten de kerk. Iedereen achter de Nederlandse dijken wist, dat de waarheid niets absoluuts bevatte: naar deze opvatting zou Judas, door absolutisten als verrader gebrandmerkt, best een nette Amsterdamse of Rotterdamse burger hebben kunnen zijn. Hij gaf verder wel toe, dat het hem aan 'bon sens' en praktische zin mankeerde, want in de 'bon sens' van zijn bestrijders bestond martelaarschap noch offer, en iedereen wist, dat de hier bedoelde praktische zin bestond in verrijking met het bloed der

135

armen. 'Dezelfde imbécillen' stelden eveneens terecht vast, dat hij het evangelie niet kon lezen, want hij geloofde, dat de armoede

noodzakelijk is om Christus te volgen, en hij bestond het de evan-
gelische woorden 'vae divitibus' te vertalen als 'malheur aux riches'.
Ook was hij gevoelig voor het verwijt, dat hij zou overdrijven,
want in zijn 'Exégèse des lieux communs' had hij - in navolging
van het evangelie - overdrijving gedefinieerd als 'ja of neen zeg-
gen'. De vraag waarom zijn godslasterlijke werken nog niet op
de index stonden, kon hij tenslotte verklaren door de mededeling,
dat hij de betrokken prelaten had omgekocht.
Onder de titel 'de Pelgrim van het Absolute', als hoedanig Bloy
zichzelf reeds in het zesde deel van zijn dagboeken had gekwali-
ficeerd, betuigde Van Haastert - die zich in latere jaren ontwik-
kelde tot een expert inzake internationale landbouwaangelegen-
heden - zijn onvoorwaardelijke bewondering voor de Franse groot-
meester. Evenals Jacques Maritain en Pieter van der Meer de
Walcheren, was hij tot deze bewondering gekomen door persoon-
lijke contacten met Bloy, met name tijdens een verblijf van enkele
maanden in 'het hol van le monstre' in 1913. Deze veneratie drukte
hij kernachtig uit in het getuigenis: Bloy is voor mij een levens-
beschouwing. 40 Hij bewonderde in zijn idool de naieve oprecht-
heid en de warsheid van arrivisme, waardoor diens leven welis-
waar in maatschappelijke zin een mislukking was geworden, maar
in dit opzicht kon hij alle critici verwijzen naar het voorbeeld van
Christus. Hij zag in Bloy een 'meester van de overdrijving', omdat
hij tot de bodem peilde en een profeet, die tot taak had ieder wak-
ker te schudden uit de weltevreden gemakzucht. Bloy was in-
transigent, aangezien hij alles zag in het licht van de bovennatuur-
lijke orde, van 's mensen eeuwige en enige bestemming. Deze ziens-
wijze kon ook verklaren, waarom Bloy zelfs bij zijn hevigste ver-
vloekingen niet werd gedreven door menselijke motieven. Naar
diens eigen woorden was Bloy 'un catholique du Syllabus et de
Boniface VIH' en schaarde hij zich - aldus van Haastert - aan de
zijde van 'twee der edelste uitingen van verheven intransigentie
uit de kerkgeschiedenis'. De vrees voor absolutisme was slechts
gebaseerd op lafheid. I>e incarnatie van deze schipperaars en rela-
tivisten vond men in de bourgeois, door Bloy omschreven als 'un
cochon qui veut mourir de vieillesse'. Hij huldigde verder in Bloy
de pamflettist van een 'krijgsvoerend proza'; de denker die de
essentie der levensvragen 'als een klare kristal aan het licht' bracht;
de begenadigde historicus, die de geschiedschrijving beschouwt uit
het oogpunt van het bovennatuurlijke, de schrijver van 'vizionaire
boeken', voorwerp overigens van de kritiek van 'povere detaillis-
ten', die Bloy's visie niet aankonden; en de kunstenaar, wiens taal-

vorm geen schrijver in Europa kon evenaren. Bloy's ongewone for-
maat zou hem tijdens zijn leven de erkenning van de grootheid van
zijn persoon en werk onthouden; deze zouden echter ongetwijfeld
in latere tijden naar waarde worden geschat. 41
Ook Pieter van der Meer de Walcheren sprak er zijn verwonde-
ring over uit, dat de katholieken zijn peter konden schuwen en in
plaats van naar deze 'wonderbare stem' te luisteren vol angst de
vlucht konden nemen voor de gloed en hevigheid van zijn taal.
Bloy's toorn en woede waren immers in diepste wezen 'de nostal-
gieke kreet om rechtvaardigheid', gegrond op de liefde tot God.
Aangezien kunst heimwee was naar God, moest immers de chris-
telijke kunst van Godsverlangen doorgloeid zijn. Daarom hadden
de bewandelaars van de gulden middenweg te beseffen, dat Bloy
overdreven was, zoals een vulkaan overdreven was. Het grote aan-
tal bekeringen, door Bloy tot stand gebracht, moest elke katholiek
met trots vervullen. Deze kamplustige en de klaarheid minnende
Galliër was een hemelbestormer van oneindige tederheid, die de
'ijsvelden der contemplatie' kende, maar evenzeer de ironie op on-

geëvenaarde wijze kon hanteren. In deze tijd, waarin alles ineen scheen te storten behalve de Kerk, kende Van der Meer dan ook geen dichter, in wiens werken 'zoo hevig en zoo schoon en zoo vol diepen zin de macht der liefde en het Katholiek geloof en het vlammend verlangen naar God (oplaaide)', als in die van Léon Bloy. 42

Van deze veel bewonderde en veel gewraakte buitensporigheid bevatte het hier besproken werk een aantal karakteristieke fragmenten uit Bloy's oeuvre. Daaruit leerde men Bloy kennen als de verheerlijker van een excentriek katholicisme, van de onmaatschappelijke, maar nobele enkeling, van een vurig nationalisme en als principieel bestrijder van de democratie. Zijn nationalistische opvattingen legde Bloy neer in zijn 'L'ame de Napoléon', waarin hij de grote keizer als een heilige verheerlijkte en tot uitspraken kwam als: 'Het paradijs zonder mijn keizer, ik ken het niet'. *» In scherp contrast met de grootmoedigheid van de gevenereerde keizer schilderde Bloy de onbetrouwbaarheid van diens opponenten - Pruisen, Oostenrijkers, Russen en Engelsen - , wier vijandschap en die van geheel Europa Bloy motiveerde uit een soort ultra-gaullisme avant la lettre: 'eenvoudig omdat men Frankrijk is - Frankrijk, de levende ziel van alle volkeren, en omdat het een wet is voor het menselijk beest, om krijg te voeren tegen zijn ziel'. **

Op de heftigste wijze trok Léon Bloy van leer tegen de democratie en met name het algemeen kiesrecht. Dit laatste noemde hij een dwaze verering van kwantiteit met gelijktijdige verwaarlozing van de kwaliteit. Het stond lijnrecht tegenover de opvattingen, in

137

de Middeleeuwen gehuldigd en ongelukkigerwijze door renaissance en protestantisme vervaagd. Hij typeerde het algemene kiesrecht voorts als een Opperste dwaasheid van het mensdom, als een begin van sociale kindsheid, als algemene verlamming der volkeren, waarna nog slechts de meest eerloze dood mogelijk is', als de neerhurkende godheid, binnen het bereik van iedere kiezer. 'Al wat de pretentie heeft overeind te staan ontketent haar woede en zal sneven' (. . .) ; het was - aldus Bloy - 'de keuze van de huisvader door de kinderen' en derhalve 'de uiterste waanzinnigheid'. ** Als exponent van een tegen elke uiting der moderne wereld protesterend katholicisme, keerde Bloy zich met zijn filippica's eveneens tegen pausen als Leo XIII en Benedictus XV, die tijdens hun pontificaten hebben getracht de kloof tussen kerk en wereld zoveel mogelijk te dempen. Leo XIII plaatste hij dan ook zonder omwegen in Dante's inferno en van Benedictus XV heette het: 'Ik geloof, dat de duivel geen groter aartsketter zou kunnen verwekken dan deze paus'. 4e Vergoelijkend vroeg zich echter een van Bloy's supporters af, waarom men aan Bloy als katholiek iets zou verwijten, wat men vaak prees in Dante, en wat - blijkens de medewerking van Pius X aan de oprichting van een standbeeld voor deze poëet - zelfs door de hoogste kerkelijke autoriteit werd geaccepteerd. 47

Hier geïntroduceerd door Pieter van der Meer de Walcheren, wist Bloy's absolute katholicisme in het eerste decennium na de eerste wereldoorlog veel jongeren te enthousiasmeren. Blijken daarvan trof men aan in De Valbijl, De Paal en De Christophore, maar ook in Roeping traden velen voor de Franse absolutist in het krijt. Van der Meer zelf zag in hem het toonbeeld bij uitstek van de katholiek, die het christendom au sérieux nam, niet zo'n beetje om de schijn van ernst te wekken, maar in heel zijn lengte, diepte, hoogte en breedte. Bloy had - aldus Van der Meer - 'de kunst weer het bloed van het christendom ingegoten'. 48 Na een tiental jaren echter is de invloed van Bloy duidelijk op zijn retour. Hij werd kennelijk teveel gezien als de exponent van een tegen de moderne wereld protesterend katholicisme, dan dat hij voor mensen, die zich wijdden

aan opbouw en constructie, nog volledig acceptabel kon zijn. Prof.
J. A. Veraart stelde dan ook, dat Bloy en 'zijn school' voor de po-
sitieve taak van het katholicisme als wereldmacht geen betekenis
hadden door hun onwerkelijke eis van een absolute orde en hun
teruggrijpen op het middeleeuwse 'ideaal', als model van een maat-
schappij op christelijke grondslag.4e Pieter van der Meer protes-
teerde tegen de zienswijze, dat er een 'school van Léon Bloy' zou
bestaan, en wees er op, dat Bloy geen man was van het verleden,
doch het hoofd steeds naar voren gericht had gehouden, so Veraart
recipieerde echter, dat Bloy in het positieve, economische en staat-
138
kundige leven een onvruchtbare geest was, en dat er nog altijd lie-
den waren, die zijn ideeën ook op dit terrein trachtten te propa-
geren. Daarbij doelde hij kennelijk vooral op die jongeren, wier
mentaliteit De Paal op vrij nauwkeurige wijze vertegenwoordigde.
Zij verketterden wel met veel verve in het voetspoor van de mees-
ter 'als pamflettisten, geweldenaars, verachters, spotters' de pogin-
gen, die anderen aanwendden om een waarachtig christelijk maat-
schappij-beeld te ontwerpen, maar stelden daartegenover geen en-
kele, in de realiteit van heden te verwezenlijken conceptie hunner-
zijds. 51
Deze afrekening met Bloy als de grote profeet en voorman, die
de katholieken de weg wees welke zij hadden te bewandelen ter
bereiking van het ideaal ener christelijke samenleving, is symptoma-
tisch ook voor de ontwikkeling van het Nederlandse katholieke
geestesleven elders. Nadat Roeping enkele jaren lang onder leiding
van Moller het enige tijdschrift der katholieke jongeren was ge-
weest, werden de in dit tijdschrift gehuldigde kunstopvattingen - de
ethische reactie op het estheticisme der tachtigers en de groep rond
Van Onzen Tijd - wederom de inzet van een beginselen-strijd on-
der dezelfde jongeren, toegespitst op artistiek terrein, maar deze
controversen hebben zich ook ongetwijfeld tot andere levenster-
reinen uitgestrekt. In Roepings programma hadden de kunstopvat-
tingen immers al een theologische verantwoording gekregen en
spoedig zou blijken, dat de breuklijnen tussen de verschillende groe-
peringen van katholieke jongeren ook verschillende opvattingen in-
zake religie en maatschappij markeerden.
Kennelijk omdat Roeping naar hun smaak nog te weinig ernst
maakte met zijn ethische program en nog te weinig leefde uit de
mentaliteit van de gevenereerde meester, scheidden zich in 1924
als eersten de geheide Bloy-supporters af in het tijdschrift De Val-
bijl. Daarop duidde wellicht de typografisch zeer de aandacht trek-
kende zinsnede uit de eerste circulaire van De Valbijl: 'Roeping
hebben wij allen Wir wissen nur nicht wofür, daarom de Valbijl'.
Een jaar later groepeerden zich de anti-poden van De Valbijl - die
wel de groep van het sociale katholicisme genoemd zijn 52 - in De
Gemeenschap, dat als ondertitel voerde: 'tijdschrift voor katholieke
reconstructie'. Het eerste nummer van dit maandblad verscheen 1
januari 1925. Ook deze nieuwe stichting was een reactie op Roe-
ping. Met dit initiatief gaven Jan Engelman, Hendrik Kuitenbrou-
wer en Willem Maas - de eerste redacteuren van dit blad - uiting
aan hun bewustzijn van de noodzaak 'eeuwige en aardse krachten
te brengen in grootst mogelijke harmonie', ter bereiking van welke
doelstelling zij allen tot medewerking uitnodigden, 'die in hun
innerlijke gesteldheid wezenlijk dienstbaar zijn aan het welzijn der
139
samenleving en aan hun maatschappelijke houding dat karakter en
die statie weten te geven, welke voor de behoeften van onze tijd het
meest geschikt zijn'. Zonder dienstbaarheid zouden op den duur -
aldus de redactie - wetenschap, kunst en techniek onvruchtbaar blij-
ken voor mens en gemeenschap. Aangezien in elk organisme de

delen beheerst werden door een leidend beginsel, kon alleen diegene de idee van een harmonische gemeenschap dienen, die het begin van alle leven wenste te kennen en te aanvaarden. Dit veronderstelde een hiërarchie der waarden, die ook in het aardse leven het zuiverst en ordelijkst werd aangegeven door de katholieke leer. Aangezien maatschappelijke ontaardingen godsdienstig-zedelijke oorzaken hadden, zou bij iedere maatschappelijke daad de vraag naar de verhouding tot de diepste normen moeten worden gesteld. De arbeid der voorgenomen reconstructie diende dan ook doorlopend aan de beginselen, waarvan zij was uitgegaan, getoetst te worden. Voor een kunst om de kunst achtte de redactie geen plaats meer, omdat de waarde van het kunstwerk niet alleen werd bepaald door het werk zelf, maar ook door 'hetgeen dat werk geeft aan den tijd waarin het ontstaat, aan den mensch van dien tijd'. Dit program werd kernachtig uitgedrukt in de woorden: 'Nuttigheid voor het bereiken van de eeuwige bestemming, nuttigheid voor het aardsche leven der gemeenschap'. De Gemeenschap zou zich - uitgaande van de positieve belijdenis van 'het dogma, om het groóte woord uit te spreken, dat het drama op een hoger plan heft' - onderscheiden enerzijds van hen 'die de onzekerheid tot een leer verhieven', en anderzijds van hen 'die, op eenzelfde eeuwig beginsel stoelend, meenen, dat onveranderlijkheid van den geest ook eenvormigheid van het symbool veronderstelt'. De redactie zou daarbij niet spreken uit een zucht om tabula rasa te maken, maar 'omdat het nog zoo moeilijk groot en ruim leven is in katholiek-Nederland'. Dit gebrek aan levensruimte werd geïllustreerd met verwijzing naar de verdwijning van grote dingen in 'de oude-wijven-kameren' der laksche deskundigheid'; de volksmisleiding door 'politieke operateurs', die zich blind staarden op de grootste gemene-delers en dan ex cathedra konden spreken; de kortzichtige verzwijging van de volle waarheid door de kranten, die 'zich krommen onder de zweep van den advertentie-colporteur', het feit, dat de christelijke naastenliefde nog steeds bij de pauselijk-gedecoreerde werkgevers zelf begon; en tenslotte het werk van 'onmachtige knoeiers, die (. . .) onze kerken bouwen en stuk meubileeren, waarbij niet eens meer de veel-misbruikte 'goede bedoeling', maar 'het jodenfabrikaat een rol speelt'. De redactie zou daarbij worden geurgeerd omwille van de 'Waarheid-Christi en om de waardigheid van Zijne leer'. Aangezien de strijd heviger en de nood acuter was dan ooit, en

zachte handen slechts tedere conflicten konden oplossen, zou men hardheid bij de uitvoering van dit program niet kunnen missen. S 3

Dit program van De Gemeenschap is wel als een sociaal-ethische reactie aangeduid ter onderscheiding van de eerder besproken ethische reactie van Roeping, м Hoewel de jongeren rond De Ge meenschap zich zeker niet tot de louter estheten wensten gerekend te zien, waren zij er toch van overtuigd, dat de opzet van Roeping wel ware katholiciteit, maar te weinig kunst garandeerde, aangezien de esthetische eisen in dit blad te weinig werden behartigd. 55 De Gemeenschap verlegde aldus duidelijk het accent naar een sterkere waardering van de esthetische waarden. 5β Spoedig werd het tijdschift dan ook betrokken bij een langdurige pennestrijd over de vraag naar de voorrang van ethiek of esthetiek, van leven of kunst. Alle partijen beriepen zich daarbij op Gerard Braning. Hoezeer alle jongeren erop gebrand waren Bruning aan hun zaak te ver binden, kan het best worden geïllustreerd aan het feit, dat deze in 1925 gelijktijdig het verzoek kreeg tot de redactie van De Gemeenschap en tot die van Roeping toe te treden. Toetreding tot De Gemeenschap, waartoe hij wel genegen was, strandde op het laatste ogenblik op het 'konstruktivisme' van dit blad, terwijl zijn weigering van het redacteurschap van Roeping werd ingegeven door zijn

onwil 'om op een sarkofaag te zetelen', waarmee hij uiting gaf aan
zijn 'gevoel of alles wat in Roeping verschijnt, 'bijgezet' is'.57
In het dagblad De Morgen en later in De Paal deed Ton Kers-
semakers - na Brunings dood - energieke pogingen diens uitspra-
ken, over het apostolaat van de katholieke kunstenaar en in De Val-
bijl gedaan, tot dogma's voor de katholieke artiesten te verhef-
fen. 58 Knuvelder constateerde bij Bruning wel 'een steeds sterker
wordend besef van de souvereiniteit der kunst op haar gebied',
maar betoogde, dat Bruning's belangstelling - uitgaande van nood-
zakelijke, strenge vormeisen - toch vooral uitging naar de vraag:
'heeft deze kunstenaar dat wat hij van het leven geeft, diep en
naar alle richtingen ondergaan en hoe is dat leven gericht ?' 5β
Daarentegen betoogden Jos Verjans en Jan Engelman in De Ge
meenschap, dat Bruning zich voortdurend scherper de onderschei
ding tussen kunstenaar en apostolaat bewust was geworden, ter ad
structie waarvan zij o.a. verwezen naar Brunings uitspraak, dat hij
- als eenmaal de theoretici het veld geruimd hadden - eindelijk
zou wachten op het vers, dat - aldus Baudelaire - 'aura été écrit
uniquement pour le plaisir d'écrire un poème'. w In overeenstemming
hiermee gaf de redactie van De Gemeenschap dan ook te kennen,
dat een juiste doelstelling niet per se tot goede kunst behoefde te
leiden, e1 en verdedigde zij de opvatting, dat de katholieke over-
tuiging wel inspiratiebron voor de katholieke kunstenaar mocht zijn,
141
maar 'het niet verplichtenderwijs moet zijn'. β 2 Marsman stelde zich
in deze kwestie geheel aan de kant van De Gemeenschap en wees
de supporters van Roeping en De Paal op de uitspraak van Jacques
Maritain, dat buiten de strikt kerkelijke kunst 'Dieu ne demande
pas d' 'art religieux' ou d''art catholique'. L'art qu'il veut pour
lui, c'est l'art', es Van Duinkerken onderschreef later dit oordeel
over Gerard Bruning, in wie hij normatieve beginselen ten aan
zien van de kunst vrijwel geheel zag ontbreken. Brunings enige
eis zou zijn geweest 'door kunst (. . .) in heel zijn wezen te wor
den aangesproken'.м In latere jaren is ook Roeping van de streng
ethische kunstopvattingen teruggekomen. In 1932 verklaarde Knu-
velder - dan hoofdredacteur van Roeping - de mogelijkheid te
aanvaarden 'dat een katholiek ook kunstwerken schept die van zijn
godsdienstige overtuiging geen rechtstreeks getuigenis afleggen', es
Het uiteenvallen van het oorspronkelijke verband van katholieke
jongeren rond het maandblad Roeping ging niet alleen duidelijk in
tegen de wensen van Moller, het vond grotendeels in Moller ook
zijn oorzaken. Uit de programma's van De Valbijl en De Gemeen
schap is reeds gebleken, dat de kunstopvattingen, in deze tijd
schriften gehuldigd, van Mollers inzichten hieromtrent afweken.
Zeker zijn deze splitsingen ook voortgekomen uit onvrede van som
mige jongeren met het redactionele beleid, dat Moller in Roeping
voerde. Gerard Bruning vond 'Moller een buitengewone kerel
maar (.. .) absoluut niet de man om een tijdschrift aktueel te
leiden'. β β De controverse tussen Moller en De Gemeenschap wordt
geïllustreerd door de uitspraak van Albert Kuyle - voorafgaande
aan een bespreking van een delegatie van De Gemeenschap met
Moller - 'We gaan hem zijn slagtanden uitrukken!'67 De kloof
tussen Moller en vele jongeren trad bovendien nog eens op pijn-
lijke wijze aan het licht na de publicatie van Mollers 'Beknopte
Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde' in 1927, waarin Moller
- in de ogen van vooral de jongeren van De Gemeenschap - op
duidelijke wijze blijk gaf van zijn onvermogen zijn beginselvaste
normen in de praktijk te handhaven, zonder de werkelijkheid ge-
weld aan te doen. De reacties van vele jongeren waren 'verschrik-
kelijk bitter', vooral omdat zij mede afkomstig waren van hen, die
eens om Moller geschaard hadden gestaan.m Een blijk van deze

kritiek vindt men in het volgende kritische kwatrijn, gepubliceerd na de uitgave van de tweede druk van Mollers Geschiedenis.

'Het eerste schot deed hij op goed geluk;
'Hij schoot alleen zijn reputatie stuk.
'Inplaats van stil de schietbaan te verlaten,
'Probeerde hij 't opnieuw: de Tweede druk'.m

De scherpe toon van deze kritiek was in die dagen niet onge-
142
bruikelijk. Toch moet zij Moller erg hebben aangegrepen en hem mede wegens de onmogelijkheid van de verwezenlijking van zijn ideaal: 'alle krachten samen te brengen ten bate van 'ons groot-katoliek leven' ' 7 0 het gevoel hebben gegeven de door hem opgeroepen krachten niet meer te beheersen. Dit inzicht zal ongetwijfeld een der redenen zijn geweest waarom hij in 1928 plotseling - zonder enige verdere inleiding - de leiding van Roeping overdroeg aan zijn leerling Gerard Knuvelder. Deze ontving op zekere dag een pakje copy met het verzoek de zorg voor Roeping over te nemen. 71 Al geruime tijd voor deze overdracht van de leiding van Roeping had Moller zich weliswaar formeel wat op de achtergrond terug getrokken, maar hij had de leiding van het tijdschrift niettemin in eigen hand gehouden. De eerste vier jaargangen van Roeping stond Moller aangeduid als hoofdredacteur. In de vijfde jaargang, 1926-'27, werd in het geheel geen hoofdredacteur vermeld, terwijl in de zesde jaargang Moller werd aangeduid als de stichter van het blad. Het definitieve vertrek van Moller zal ook wel verband hebben gehouden met diens lidmaatschap van de tweede kamer. In 1925 was Moller voor de R.K. Staatspartij gekozen tot volksvertegenwoordiger, nadat hij zich had aangesloten bij prof. Veraarts Verbond St. Michael. 72 Bij die gelegenheid werd nog in de katholieke pers gewezen op Mollers verleden als lid van het Genootschap voor Opbouwende Staatkunde en kwamen sommigen wel tot de conclusies, dat hier bedrog in het spel moest zijn, aangezien 'Michaëlisme en fascisme' niet samen konden gaan. In De Gemeenschap noemde men dit onbegrip voor deze ongerijmdheid echter een uiting van 'die bêtise, om altijd en altijd in partijtjes en organisaties te denken'. 73

Intussen betekende Mollers afscheid van Roeping de definitieve erkenning, dat hij aan de ontwikkeling der katholieke jongeren verder geen leiding meer kon geven. Wel hebben deze laatsten bij herhaling hun voormalige voortrekker nog hulde gebracht. Zo verscheen er bij zijn 60ste verjaardag in 1929 een afzonderlijk Moller-nummer van Roeping. Dit bevatte bijdragen over Moller of aan hem opgedragen van diens vrienden of leerlingen, zoals M. Molenaar M.S.C., Gerard Knuvelder, J. A. Veraart, Frater S. Rombouts, Wouter Lutkie, P. C de Brouwer en Anton van Duinker ken. M Uit hetzelfde milieu werd Moller andermaal hulde gebracht bij zijn zeventigste verjaardag in 1939. H. P. Marchant besloot bij die gelegenheid zijn artikel met de bede voor 'den jeugdigen zeventigjarige (. . .) , dat wij hem nog lang in actie mogen zien'. 75 Deze wens is echter niet in vervulling gegaan. Op 6 december 1940 is Moller overleden. In vele bladen, en in het bijzonder in Roeping, werd Moller 'de stichter en eerste hoofdredacteur van
143
dit tijdschrift' piëteitvol herdacht. In de dichterlijke bewoordingen van Gerard Wij develd werd Moller geschetst als:

'Een man van hoogen droom en hoog figuur,
'Een ware tuurder uit een oog vol vuur,
'Een snelle en vermetele beginner... (. . .)
'Hij was Noordbrabants meester, en ontginner'.7β

Het ontstaan van De Gemeenschap betekende intussen geen vol ledige breuk tussen redacteuren en medewerkers van de twee tijd

schriften. Verscheidene onder hen bleven zeer geregeld het andere tijdschrift van bijdragen voorzien. Zo publiceerde Van Duinkerken met enkele onderbrekingen tot in 1940 geregeld in Roeping — waarvan hij ook in 1927-28 redacteur was geweest - en leverde ook Gerard Knuveider bij tijd en wijle bijdragen aan De Gemeen schap, hoewel dit laatste niet de instemming had van Moller, toen deze nog hoofdredacteur was. 7'7 Ook vele andere jongeren gaven hun medewerking aan beide tijdschriften, hetgeen kan blijken uit de lijst van vaste medewerkers, gepubliceerd in het eerste nummer van De Gemeenschap, die o.a. de namen vermeldde van Karel van den Oever, Wies Moens, Dr. L. J. Feber, Willem Nieuwen-huis, Pieter van der Meer de Walcheren, Gerard Knuveider, Ge rard Bruning, die eveneens geregeld artikelen in Roeping sig neerden.

Het verschijnen van De Gemeenschap had veel gevolgen voor de opzet van Roeping. De redactie van Roeping was van oordeel, dat er voor het blad als louter esthetisch tijdschrift geen plaats meer was en zij veranderde de opzet in die van een algemeen kul-tureel maandblad in de trant van de vroeger verschenen 'De Beiaard' van Gerard Brom. Uitdrukking hiervan was de wijziging van de ondertitel in 'maandschrift voor de verdieping van leven en kuituur'. Zo kreeg het blad - vooral onder het hoofdredacteur schap van Gerard Knuveider - oog voor de grote, actuele pro blemen, die steeds uitvoeriger werden behandeld. 7 8

Gerard Knuveider was geboren te Arnhem op 25 januari 1902, volgde de h.b.s. in zijn geboorteplaats, en kreeg later een oplei ding tot leraar Nederlands aan de R.K. Leergangen te Tilburg. Daar volgde hij lessen bij Dr. Moller, en raakte hij - gelijk vele van zijn medestudenten - in de ban van diens inspirerende per soonlijkheid, τ* Onder leiding van Moller ontwikkelde Knuveider zich tot een verdienstelijk vakman, wiens kwaliteiten als Neerlan dicus in latere jaren nationale erkenning hebben gekregen. Dit vak manschap heeft hij bewezen in talloze artikelen in vele tijdschrif ten, maar bovenal in zijn vierdelig 'Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse Letterkunde', dat als eenmanswerk een monument is geworden van beheersing der literaire historie. Voor de tweede

druk van dit handboek is hem in 1962 een eredoctoraat verleend door de Universiteit van Utrecht.

In het kader van deze studie is Knuvelders werkzaamheid als Neerlandicus intussen slechts van bijkomstige betekenis. Vooral in zijn jongere jaren is hij op vele terreinen van 'menswetenschappen' werkzaam geweest. De confrontatie met Moller evenals zijn studie en daaropvolgend verblijf in Brabant hebben hem reeds vroeg de ogen geopend voor de problematiek der oude generaliteitslanden. Een geboekstaafd getuigenis daarvan vormen zijn publicaties 'Be-zuiden den Moerdijk', dat later opgenomen en verwerkt is in 'Van-uit Wingewesten", welk laatste werk als ondertitel greeg 'een so-ciografie van het Zuiden'. Uit dit werk bleek reeds Knuvelders grote belangstelling voor politieke, sociale en nationale vraagstuk-ken. Blijken daarvan gaf hij eveneens in zijn boek 'Het Ramp-jaar - 1830', 'De mythe van Nederland', 'Volk en Staat', alsmede in zijn leiding van en artikelen in het tijdschrift Roeping.

In de redactie van Roeping hebben in deze jaren - voorzover in het bestek van deze studie relevant - naast Knuvelder ook zit-ting gehad M. Molenaar M.S.C, (gedurende het gehele hier be-sproken tijdvak), Karel van den Oever, Wies Moens, R. van Sante o.p. en F. van Oldenburg Ermke. Hun betekenis voor de ontwik-kelingsgang van dit tijdschrift zal in het navolgende nog ter sprake komen.

De oprichting van De Gemeenschap is vooral het werk geweest

van Jan Engelman, die van meet af aan op dit tijdschrift ook een
sterk persoonlijk stempel heeft gedrukt. Hoewel hij in de loop der
jaren niet geschuwd heeft zich ook op andere terreinen te bewe-
gen, ligt Engelmans betekenis toch voornamelijk op het artistieke
vlak; hij trad in de eerste plaats op als dichter en vervolgens als
criticus van literaire werken en beeldende kunsten. Als zodanig
zou hij in de loop der jaren ook steeds meer gaan excelleren. In
afwijking van Roeping en vooral van De Paal ging Engelman
daarbij uit van de stelregel, dat een kunstenaar niet per se zijn
godsdienstige en wijsgerige opvattingen behoefde te propageren;
wel kon de religie in deze opvatting een waardevolle inspiratiebron
voor hem vormen.80 Deze zienswijze heeft tengrondslag gelegen
aan het werk van Engelman; daardoor heeft hij aan de poëzie der
katholieke dichters nieuwe bezieling gegeven. 81
Engelmans kunstopvattingen en artistieke leiderschap hebben
overigens het scherpste verzet uitgelokt en hem gemaakt tot mik-
punt van de hartstochtelijkste aanvallen. Het best verteerbaar voor
hem moeten wel de attaques zijn geweest van hen, die het verst
van hem afstonden en door hun artistieke en intellectuele inferio-
riteit hem ook het minst kwaad konden. Deze critici meenden zich
145
van hem te kunnen ontdoen door hem als 'een oud wijf' te kwali-
ficeren. 82 Pijnlijker moet hem echter de afwijzing hebben getrof-
fen van voormalige vrienden, die Engelmans betekenis voor de
ontwikkeling van de kunst der katholieken ontkenden of desnoods
wel zijn invloed op een nieuwe belichaming van de poëzie wilden
toegeven, maar in geen geval wilden spreken van een nieuwe be-
zieling. Zeker zou bij hem van geen constructieve invloed op de
katholieke kunstenaars sprake kunnen zijn, want daardoor zag hij
te weinig de katholieke lijn, was hij een te dogmatisch estheticus,
te zeer een individualist zonder sociale deernis en wees hij met te
veel genoegen op 'de harmonieuze gespletenheid van het publieke
huis tegen de kathedraal', ω In dichtvorm werd hij zelfs vergeleken
met het gepleisterde graf in deze regels:

'Hij zingt zo elyseies en onttogen,
'Zijn klaar geluid kent duisternis nog logen.
'Zie scherper toe: tussen de bloesems in
'Hangt hij - hoe puur - zijn vuile was te drogen'. M

Tegen deze kritiek uit 'eigen kring' werd Engelman - zoals ver
derop zal blijken - in bescherming genomen door Anton van Duin
kerken. Deze behoorde niet tot de oprichters van De Gemeenschap,
want ten tijde dat Engelman c.s. het initiatief namen tot oprich
ting van hun tijdschrift, verbleef Van Duinkerken nog op het
groot-seminarie van het bisdom Breda. Daar heeft hij de grond
slag gelegd voor zijn artistieke en wetenschappelijke werkzaamheid
in latere jaren. ю Intussen werkte hij reeds mee aan Roeping, waar
voor hij zich de schuilnaam koos waaronder hij later beroemd zou
worden, teneinde een publicatieverbod van zijn superieuren op het
seminarie te ontgaan. Tot 1925 publiceerde hij geregeld verzen
en proza in dit tijdschrift; daarna werd hem elke vorm van dichten
of schrijven verboden. w
In 1927 verliet hij echter het seminarie en vrijwel direct daarna
wist hij zich een leidende positie onder de katholieke jongeren te
verwerven. Nog in hetzelfde jaar 1927 nam hij zitting in de re
dactie van Roeping en werd hij vast medewerker van de Tijd, waar
van hij twee jaar later redacteur is geworden. Zijn redacteurschap
van Roeping heeft hij intussen in de loop van 1928 opgegeven en
spoedig daarna is hij toegetreden tot de redactie van De Gemeen
schap, welk tijdschrift toen aan zijn vijfde jaargang begon. In dit
tijdschrift - waarin hij spoedig een dominante rol speelde - pu
bliceerde hij vrijwel al zijn verhandelingen, die hem naam hebben

gegeven en die hem in 1937 een eredoctoraat van de universiteit
van Leuven hebben doen verwerven. Daarvóór was hij al in 1934
als eerste katholiek toegelaten als redacteur van De Gids. Deze
snelle 'carrière' werd voorlopig bekroond met zijn benoeming tot
146
bijzonder hoogleraar in de Vondelwetenschap te Leiden in 1940.
Van Duinkerken is wel de begaafdste uit de Gemeenschap-kring
genoemd. 87 Dat is duidelijk voor ieder die zijn aandeel ziet in de
bloei, die het tijdschrift vooral in de jaren dertig heeft beleefd. Al
in het jaar van zijn toetreden tot De Gemeenschap-redactie viel hij
op als iemand, die bewees 'een stel snelwerkende en sterke hersens
te bezitten'. 8e Zijn invloed werd dan ook spoedig herkenbaar in
de koersbepaling van dit blad: enerzijds door de degelijke en con-
structieve opzet van het program, dat het blad nastreefde, en ander-
zijds - en steeds duidelijker naarmate dit een opvallend verschijn-
sel werd - door de afwijzing van de onder katholieke jongeren
steeds meer in zwang komende bewondering van fascistische of
zogenaamde rechts-revolutionaire bewegingen. *· Toen de omstan-
digheden dwongen tot een scheiding der geesten - men mag wel
zeggen dat dit grotendeels samenviel met de scheiding van het kaf
en het koren - heeft Van Duinkerken bewezen onmiskenbaar tot
het koren te behoren. *<•
Hoewel het ontstaan van De Gemeenschap reeds wijst op duide-
lijke verschillen en tegenstellingen tussen dit blad en Roeping, is
er tussen de twee tijdschriften nooit een volledige breuk ontstaan.
Hetzelfde kan gezegd worden van de eerste redacteuren van en
medewerkers aan deze bladen. Zoals in het voorgaande reeds is
opgemerkt, bleven velen van hen regelmatig meewerken aan beide
tijdschriften. In een sfeer van welwillendheid werden ook geregeld
besprekingen gewijd aan eikaars publicaties. Knuvelder prees al-
dus Van Duinkerkens 'Katholiek verzet' en 'Verscheurde christen-
heid', «i terwijl Van Duinkerken uiting gaf aan zijn waardering
van Knuvelders publicaties 'Bezuiden den Moerdijk' en 'Vanuit
Wingewesten', e2 Dezer wederzijdse waardering steunde dan ook
op een vriendschap tussen Knuvelder en Van Duinkerken, die
reeds dateerde uit 1923, toen beiden al 'door de avond (hadden
gelopen) als twee samenzweerders van het goede' en 'de kansen
van de jongeren' hadden besproken. Voor Van Duinkerken was
de jonge Knuvelder in die dagen een autoriteit geweest, die reeds
'moderne schrijvers uit het buitenland (las), die ik zelfs niet bij
naam kende'. ·* Zo constateerde Marsman dan ook in 1930, dat
de jongeren van Roeping en De Gemeenschap verbonden waren
door het essentiële, terwijl zij slechts uit elkaar gingen 'door kleine
bijzakelijke verschillen in allure, accent'. ·* De niet-katholieke Mars-
man moet voor de lange tenen der katholieke jongeren weinig be-
grip hebben kunnen opbrengen, maar dit tekort aan begrip heeft
stellig niet berust op een onjuiste zienswijze. Zijn oordeel werd in
elk geval gedeeld door Van Duinkerken, die niet veel later be-
kende: 'Wij hebben (. . .) soms elkaar verloren voor iets, dat min-
147
der meetelt dan een drukfout'. 9 5 De 'zoetjesaan spreekwoordelijke
stelling, dat Roomsche schrijvers onder elkander geen litterair fat
soen kennen' achtte hij dan ook het gevolg van 'den soms wat
parvenu-achtigen drang naar erkenning bij de wetenschappelijke en
artistieke nouveaux-riches', veroorzaakt door onvolgroeiheid en te
beschouwen als inherent aan de fase der 'emancipatie', waarin Ne
derlandse katholieken destijds verkeerden. Zij misten nog een aca
demische traditie en telden nog slechts weinig kunstenaars-fami
lies, M Eerder was Van Duinkerkens evenwichtig oordeel echter reeds
een gevaar genoemd voor diens artistieke werkzaamheid.S7
Op welke punten de katholieke jongeren ook uiteen mochten

gaan, zij vonden elkaar in verscheidene kwesties, waarin zij ge meenschappelijk front moesten maken tegen gemeenschappelijke op ponenten of gemeenschappelijk verworpen toestanden. Tot deze opponenten behoorden in de eerste plaats diegenen, die - al of niet exponenten van de generatie uit de 'diadochen-tijd' na Schaep-man - in alle katholieke jongeren een gevaar zagen voor de ver worvenheden van de katholieke 'emancipatiestrijd'. Zo keerden zij zich gezamenlijk tegen pater A. B. H. Gielen S.J., die in zijn tijd schrift 'Boekenschouw' de jongeren en hun werken met hooghar tige spot ofwel verkettering tegemoet trad. se Zo ook maakten zij front tegen Gerard Brom, die de jongeren prikkelde, doordat hij hen met 'flauwiteiten aan boord kwam, terwijl hij zich overigens gedroeg, alsof (ze) niet bestonden'. *» In de inleiding op de tweede jaargang van De Gemeenschap zag de redactie het in deze hoofd redacteur van De Beiaard mankeren aan 'de kracht-van-liefde die het knappe steekspel van het intellectualisme, behalve brillante schittering, innerlijken gloed verleent', terwijl zij Broms evolutie verzand achtte in een 'opmerkelijk-Duitsch romantisme'.100 'De vaak schitterende partij van de romanticus Brom' achtte ook prof. J. A. Veraart uitgespeeld, nu deze was vervallen in 'de fout van schromelijke partijdigheid, ja van kliekgeest'. Broms plaats zag hij 'thans overgenomen door den realist Knuvelder' in wie niet min der de liefde brandde voor de Moederkerk en het 'misereor super turbanti', in wiens wezen evenzeer 'angst om zielennood' trilde, maar die zich niet liet leiden door vooroordeel.101 Van Duinkerken be sprak aldus met opvallend kritische instelling Broms 'Herleving van de wetenschap in katholiek Nederland'. Daarbij merkte hij onder verwijzing naar diens veelzijdige werkzaamheid sneerend op, dat 'het aantal zijner ambachten hem niet geheel (had) behoed voor ongelukken', maar dat Brom 'voorzichtig genoeg (was) om tenminste de klassieke verhouding van 12 tot 13 te vermijden'.102 Van zijn kant droeg Brom de jongeren evenmin een goed hart toe. Al in 1924 had hij bij de samenstelling van een bloemlezing

uit de katholieke poëzie dier dagen hun werk grotendeels gene-geerd. 103 In 1933 hield Brom in zijn diës-rede voor de Amster-damse Studentenvereniging Sanctus Thomas Aquinas een soort re-quisitoir tegen de katholieke jongeren. Hij achtte in de brochures van Michel en Bruning invloeden aanwezig van rector Thomp-son, Léon Bloy, Vincent Cleerdin, Pieter van der Meer de Walche-ren en Vlaamse journalisten als Hugo van den Broeck en Albert van der Poel; oordeelde - op gezag van ingewijden - de onder-gang van De Gemeenschap aanstaande; en meende dat de kunst der jongeren onvoldoende kontakt had met de gemeenschap en haar levenswaarden.104 Dit requisitoir hebben de jongeren erva-ren als miskenning van hun verdiensten en het heeft hen diep gekrenkt. Van allerlei zijden grepen zij dan ook de oud-Beiaardier bij de baard. In De Gemeenschap noemde Van Duinkerken Broms beeld van de jongeren-beweging verward 'omdat hij naliet, de noodzakelijke onderscheidingen te maken tusschen personen, wier werk hij samenvattend vernietigen wilde'; onvolledig 'omdat hij zweeg over de meest ernstige strevingen der jongeren en over bijna al hun boeken'; en vals 'omdat hij, in spijt van geschriften, die hem bekend zijn en die duidelijk het tegendeel tonen, onware beweringen deed'.105 Albert Kuyle schold hem 'typisch sexe-loos en zonder eenige verbinding met het duizendvoudige leven', waaraan 'zijn waterdrinkers-overtuiging' zeker niet vreemd zou zijn.10e Kuyle's broer, Henk Kuitenbrouwer, weet Broms agressie aan diens off-side-positie in het volgende hekeldicht:

'Toen brombeer nog een beertje was,
'en nog geen zuur-oud-heertje was,

'Toen speelde hij wel mee;
'Toen hij geleerd en hoger werd,
'Van al het water droger werd,
'Toen kreeg hij zijn congé!'107

In soortgelijke zin lieten zich Jan Derks en Vincent Cleerdin uit "»,
terwijl in Roeping Broms onbegrip voor de jongeren aldus aan de
kaak werd gesteld:

'Professor doctor Gerard Brom,
'Gij moogt veel weten,
'Maar van moderne poëzij
'en nieuwe prozakunst hebt gij
'geen kaas gegeten'. li>9

Het is overigens aannemelijk, dat aan dit geschil tussen Brom en
de jongeren, met name tussen hem en Van Duinkerken, zekere 'in-
compatibilité d'humeur' ten grondslag gelegen heeft, ио

De strijd der katholieke jongeren 'om rijker en schoner leven'
is aangevangen 'in het rijk der schoonheid en schoonheidsopen-
149
baring', maar heeft gestadig 'zijn front naar alle richtingen ver
breed, om ruimheid, schoonheid en diepte van leven te bevechten
voor de huidige en komende generaties'.ш Bij deze verbreding
van het front hebben de jongeren op den duur ook het terrein
van de politiek betreden. Hier hebben zij getoond niet bepaald in
geestdrift te kunnen geraken voor de democratie, zeker niet voor
de praktijk van de politieke democratie van hun jonge jaren. Zij
hebben integendeel grote eendracht gedemonstreerd in het front
maken tegen de democratie. Zo kon Van Duinkerken aan het eind
van de jaren dertig dan ook vaststellen, dat 'geen schrijver uit de
school, die omstreeks 1920 aan het woord kwam, (. . .) een onvoor
waardelijk bewonderaar van het democratisch staatsbestel' is ge
weest. 1 1 2 Bij hen deed zich het opvallende verschijnsel voor, dat
zij op vele terreinen des levens kampioenen waren van een rui
mer leven, met name op die van kunst en religie, maar dat zij op
staatkundig gebied voor hedendaagse begrippen een duidelijke ge
slotenheid en conservatisme aan den dag legden. In dit opzicht
sloten zij overigens aan bij Alberdingk Thijm, die voor hen reeds
een traditie had gevestigd van openheid voor het kunstleven en
geslotenheid voor de staatkunde.113

Deze afkeer van de democratie heeft zich in Roeping en De
Gemeenschap gelijkelijk voorgedaan. De katholieke jongeren zijn
ook pas geleidelijk aan zich met politieke vraagstukken gaan inla
ten. Zolang Roeping een maandschrift voor schoonheid was, heeft
het zich in elk geval van het staatkundige verre gehouden, en ode
na de verbreding van opzet is het blad niet onmiddellijk hierin
betrokken geraakt. Aldus is Roeping zelfs beduidend later in de
politieke arena gestapt dan het enkele jaren later opgerichte tijd
schrift De Gemeenschap. Men kan zelfs zeggen, dat Roepings in
trede in het politieke strijdgewoel voor een belangrijk gedeelte
plaatsvond naar aanleiding van het rumoer, dat De Gemeenschap
veroorzaakte.

Ook de jongeren van De Gemeenschap zijn niet in de politieke
vraagstukken betrokken geraakt, doordat zij bezield waren door
idealen omtrent een ander staatsbestel. Hun kritiek op het vige
rende stelsel en de bestaande politieke praktijk werd in de eerste
plaats geboren uit het hun eigen non-conformisme. Lange tijd
hebben zij ook blijk gegeven van een uitgesproken ongeïnteres-
seerdheid in politieke zaken. Zo vertolkte Albert Kuyle in 1927
ongetwijfeld de gevoelens van De Gemeenschap-redactie, toen hij
naar aanleiding van de vraag van het Utrechtse 'Centrum' waar
de jongeren bleven in de politiek, het antwoord gaf Ч^ aп de gemid
delde straatjongen: als we gèk zijn'. Naar zijn mening waren 'nu

heusch genoeg karakters bedorven, levens vergald, beginselen ver-
150
smeten; (. . .) genoeg kulturele waarde verknoeid'. Tengevolge
van de desinteresse zouden de jongeren zelfs niet meer weten wat
er in politieke kringen gebeurde, want 'we weten andere dingen
die meer reëel zijn; bitter; harder'. Dit standpunt achtte Kuyle
juist, omdat het ook voor de toenmalige politici 'nog maar een
kwestie van tien of twintig jaar' zou zijn'.[114] Hoewel klachten over
gebrek aan belangstelling in onze politieke geschiedenis regelmatig
waren teruggekeerd, waren de huidige apathie en ontevredenheid
- aldus dezelfde auteur in een later artikel - van dien aard, dat
zij de grondslagen zelf aantastten. Slechts 'struisvogels en (. . .)
menschen voorbij de veertig' waren zich hiervan niet bewust. Tegen-
over deze algemene malaise van de politiek wilden de jongeren
'eigenlijk niets', wat zij verdedigden - aldus Kuyle - nog altijd
'de in Holland onbestaanbare dwaasheid, dat men ook zonder poli-
tiek en zonder te stemmen op nummer één van lijst zooveel, in
den hemel kan komen'. Daarom was van hen ook niet de oprich-
ting van een nieuwe dissidente partij te verwachten. Zij zouden
wachten, totdat het katholieke leven eindelijk de trekken zou ver-
tonen van de door Thijm verlangde grote idee en de diepe bezie-
ling in plaats van 'kwantiteitspraal, zelfgenoegzaamheid, hypocri-
sie, ijdelheid en belangenspel'. Intussen zouden zij zich occuperen
met 'een wezenlijker strijd (. . .) een strijd in de geesten', vanwaar
tenslotte ook de grote invloeden uit zouden gaan naar 'den ver-
schijningsvorm van het leven'. Zo bezien was 'heel dit politiek
gedoe, deze gansche oude-heeren-comedie van het parlementaris-
me (. . .) een lachwekkende stupiditeit'. De tijd hunkerde naar
een diepe en goddelijk-dwaze waarheid; deze diende ontdaan te
worden van 'ballast en misleiding'. Dit was de tijd van het grote
verzamelen, maar dit begrepen niet 'de verstrooiden die met hun
neus boven op de politiek (. . .) op de compromissen en de valsche
axioma's zitten en met hun voeten staan op een langzaam-onder-
mijnden veengrond'. Daarom 'nog een weinig tijds . . . ' . 1 1 ß
Deze desinteresse maakte spoedig plaats voor afkerigheid van
de politiek. Zekere Agenor formuleerde dan ook bezwaren der
jongeren tegen 'het kruip-door-sluip-door-spelletje van de Katho
lieke staatspartij, omdat het vernederend is voor menschen die den
glimlach van den engel te Reims, misschien geschonden, maar niet
verraden hebben', en tegen 'het gansche parlementaire stelsel, om
dat het impotent is, en uitdrukking van een platte verstandelijkheid,
die met het apparaat der middelmatigheid de fataliteit der geschie
denis denkt te bannen en alle spontane krachten des levens uit te
roeien'. De jongeren waren - aldus Agenor - voor deze comedie
niet te goed, maar misschien wel te achterdochtig. Het was echter
niet hun schuld, als zij hadden Ieren heenzien door 'een gekleede
151
jas en een soutane' en besef hadden gekregen van de overgrote
betrekkelijkheid van 'democratie en behoudzucht'. Onder het ver
langen naar 'een katholiek herstel' waren kwesties als ambtenaren
salarissen en kapitaalvorming hen dan ook 'om te beginnen, het
aankijken niet waard'. Hun enige eisen waren voorlopig, dat het
begrip politicus niet langer synoniem zou zijn van 'den man die
zijn gevoelens verbergt', voorts dat men 'superieure menschen zal
stellen op de plaatsen waar over de richting van het publieke
leven en het wel en wee der menigte wordt beschikt', en tenslotte
dat men 'de wisselaars en valsche munters uit den tempel jaagt'.
Zolang aan deze eisen niet was voldaan, zou een chinese muur
blijven opgetrokken tussen de jongeren en de 'slimmelingen'.11ß
Uit de afkeer van het 'Roomsche publiek' van 'alle sociaal en
politiek geharrewar' was al eerder de belangstelling van Neder

landse katholieken voor het actualisme verklaard. De politieke en sociale actie was — volgens deze pennevoerder - door 'compromissen en alsmaar compromissen (.. .) in de oogen van duizenden gecompromitteerd', door de tijd dwingend gestelde problemen werden afgedaan met dooddoeners, de voeling met het volk werd - ook door 'mannen van democratische signatuur' - verschrompeld tot dorre programma's, terwijl encyclieken werden leeggeplukt om eikaars 'benauwde standpuntjes te bestoken'. Op grond van deze feiten kwam de betrokken scribent tot de conclusie: 'een zoodje'.117
In deze geest leidde ook de in 1926 geïnstalleerde partijraad van de R.K. Staatspartij tot vinnige sarcasmen, aangezien men hierin slechts een middel kon zien om 'mèt het graalaltaar van den grootsten gemeenen deeler (. . .) de onaanrandbaarheid van dat andere mystieke wonder, de Katholieke Tweede Kamer-fractie', voor lange tijd te beveiligen. Aldus zouden dezelfde sloomheid, intriges, kapstokken, noodzakelijkheid der praktische politiek en 'godszalige mediocriteit' kunnen blijven voortbestaan. Het was thans daarentegen de tijd om 'de kwaliteit van menschen te wegen'. Wat zou men hiervoor echter nog kunnen doen, nu zelfs 'de laatsten der Mohikanen', Max van Poll en Dr. Moller, 'het schip der vrijheid en onafhankelijkheid' in de steek hadden gelaten ?118
Vooral het langdurige overleg en het sluiten van compromissen in het democratische stelsel irriteerden deze jongeren in hoge mate. Namens 'eenige duizenden 'teleur'-gestelden van jaar tot jaar en van dag tot dag' verklaarde dan ook een hunner, dat 'de jaren en de dagen (. . .) in hun werklooze verschijning' genoegzaam hadden bewezen, dat thans de tijd was aangebroken 'om te vechten werkelijk te vechten, desnoods elkander de middelmatige hersens in te slaan'. De zogenaamde eenheid van de Katholieke Staatspartij achtte deze pennevoerder slechts schijn. Werkelijke katholieke een-

%

heid op staatkundig gebied kon naar zijn mening slechts bereikt worden in een federatie van katholieke partijen, teneinde het gevaar te voorkomen van 'een huis dat in zichzelve verdeeld is'. De veel geschuwde scheuring van de eenheid zou dan ook geen ander 'onheil' betekenen dan beëindiging van ''t naamlooze gesjacher van onnoembare nullen', en het in 'dadelijke actie' brengen van 'de waarheid der werkelijkheid'. Daarom concludeerde deze auteur: 'De eenheid (. . .) der huidige R.K.S.P. is politiek onzedelijk, werkelijk onzedelijk, en zedelijk... òn-katholiek, want onalgemeen in algemeene verdeeldheid en tegenoverstelling'.lle
De jongeren, die reeds zoveel jaren met elkaar in discussie lagen over beginselen op het terrein van de kunsten, en die in het algemeen blijk hebben gegeven van een geringe neiging tot relativeren, ergerden zich eveneens aan de afwezigheid van beginselvastheid in de politiek. Daarom konden zij ook verklaren, dat 'zoodra er in de katholieke politiek een man op staat (heelemaal: een kerel) die met zijn daden bewijst dat bij hem de vlag van een groot en brandend idealisme niet door vernederende compromissen, willens of onwillens is bevuild, zoodra we er een zien die - één tegen duizend -, aan zijn mening durft vasthouden, een waarachtige ultramontaan, een die lak heeft aan de helft plus een en een streep durft halen door alle leugens en gemeenplaatsen van 'de goede zaak,' 'deze man de jeugd van het ogenblik achter zich zou vinden. De jeugd slaagde er immers niet in de politiek te begrijpen 'als de vervloekte' kunst van het bereikbare', als een belangenspel van ignobele of zich-zelf misleidende zielen, als dat wanhopig gewurm en kleinzielig gemier dat bij alle diepere geesten de practijk van het katholicisme in discrediet brengt'. Daarom gruwden zij ook van 'het algemeen kiesrecht, van het vrouwenkies-

recht, van heel de rompslomp, de valsche axioma's, die het in ons vaderland voor een karakter onmogelijk hebben gemaakt zich tussen de menigte te handhaven'. Deze opvattingen zouden door de jeugd in haar algemeenheid worden onderschreven. Zo kon men ook - aldus dit artikel - een onoverbrugbare kloof constateren tussen 'hen die voor den oorlog de twintig hadden bereikt en hen die daarna zijn gerijpt'.120 De hoofdredacteur van De Morgen, Max van Pol, die tegen het politieke nihilisme der katholieke jongeren had geprotesteerd, kreeg dan ook de begripvolle opmerking toegevoegd, dat het inderdaad moeilijk was 'voor iemand die Abraham reeds ziet naderen, een mentaliteit te begrijpen, waarin men bekent, den moed te missen in de huidige constellatie iets te ondernemen'. Wie dit nog wel probeerde, zou weinig meer kunnen oogsten dan een lachsucces. De voor dit werk vereiste, vereelte vuist zou immers spoedig volgens beproefd systeem zachte hand-

schoenen krijgen aangeschoven. Daarom boezemde het bedrijf van de R.K. Staatspartij De Gemeenschap-redactie niet eens meer verontwaardiging in, maar slechts onlust. Zij zou dan ook nog wel bereid zijn haar vingers grondig vuil te maken, maar zij verwachtte 'niets (meer) van het vigeerende parlementaire stelsel en niets meer van de pogingen om de praatcolleges met praten te hervormen'. Hier kon alleen nog 'een goede browning' uitkomst brengen.121 De redacteur Albert Helman noemde het - in een ironische bijdrage - onfatsoenlijk van 'menschen op leeftijd, om nette jongens van ordentelijke ouders, die zich niet met slechtigheden bezighielden, te willen verleiden' zich te bemoeien met 'de Kamertjeszonde, dewelke in Nederland 'De Politiek' heet'.122 Tegelijkertijd zag de redactie van De Gemeenschap in de Action française - afgezien van haar dwalingen omtrent de verhouding van Kerk en Staat - 'een enorme kracht ten goede (. . .) een sterke handhaving van de in ideëelen dienst zich verdiepende persoonlijkheid, van de scheppende tendenz — dwars tegen de nivelleering in en tegen de valsche profeten van een alles verweekende en vervagende evolutieleer'.123 Deze sympathie voor rechts-revolutionaire bewegingen deed zich in deze dagen overigens niet slechts in kringen van katholieken jongeren voor. Hendrik Marsman speelde althans in 1928 - zij het gezeten achter een glas bier in een Utrechtse herberg en pas in het bezit van zijn doctoraal rechten - met de gedachte, dat hij voor 1931 aan een fascistisch front gesneuveld kon zijn. Ook deze dichter, die de angst voor de dood overigens veelvuldig heeft beleden 124, verwierp de democratie als de oorzaak van de algemene vervlakking. In het fascisme veroordeelde hij weliswaar het nationalisme - als een verwerpelijke na-renaissancistische gedachte - , alsmede het militairisme - omdat een oorlog met gifgas volkomen anti-militaristisch zou zijn -, maar hij bewonderde daarin 'de mentaliteit die veronderstelt de hiërarchie van de macht, de plicht van de sterkste'. In Nederland en Duitsland zou - naar zijn mening - het fascisme of vormen daarvan een kans hebben, omdat 'de sociaal democratie door zijn kwantitatieve overheersching, zijn kwalitatief échec alleen al bewezen had'.125

Dit verzet der jongeren van De Gemeenschap tegen de democratische instellingen kwam zeker voort uit hun afkeer van het in hun ogen doodgeorganiseerde leven. Zo verklaarden zij dan ook niet te geloven 'in het werk dat zonder de vonk en de moeiten der persoonlijkheid wordt ondernomen of voortgezet.' Zij zochten, 'den mensch, - en het volk alleen waar het zich niet als massa gedraagt'. Dit was dan ook de reden, waarom zij wel Ariëns vereerden, maar niet de drankbestrijders, wel hielden van Kuyper, maar

niet van de Calvinisten, en wel Columbus hoogachtten, maar niet de gouddelvers van Amerika.[12e] Zo kon Van Duinkerken in 1929 dan ook objectiverend constateren, dat de richting van het jongere denken over het algemeen weinig gunstig was voor het kiesstelsel en het parlementaire bestuur. Tezelfder tijd sprak hij het vermoeden uit, dat een al te grote stelselmatigheid te duchten was bij de pogingen de jongeren te interesseren in 'het sinds jaren overschatte werk der démocraties georiënteerde instituten, die de bredere politieke actie ter hand nemen'.[127]

Naar aanleiding van de afzijdigheid en veelal ook afkerigheid van de jongeren van de democratische politiek begonnen in 1930 steeds meer stemmen op te klinken, die uiting gaven aan bezorgdheid over het ontbreken van en aanwas voor het politieke kader in de R.K. Staatspartij. Enkele van deze verontrusten waren van oordeel, dat de hoop gevestigd moest worden op nog jongeren dan de generatie, die in De Gemeenschap en Roeping aan het woord was.[128] In dit verband wees Engelman erop, dat De Gemeenschap een tijdschrift was van artistieke temperamenten, die nimmer betoogd hadden het hele front en alle belangstellingen der jongeren te vertegenwoordigen. Wel hadden zij de pretentie na vijf jaar de korte samenvatting te geven van de mentaliteit der levende groepen onder de jongeren, van degenen namelijk, die vast besloten waren 'niet neer te zitten bij de overgeleverde vormen van katholiek leven, waar deze ondeugdelijk zijn gebleken'. Onafgebroken pogingen om zelfs maar één man te vinden 'die in (hun) geest en met (hun) eigen accent de practische vraagstukken der politiek zou belichten', hadden echter schipbreuk geleden. Met name hadden deze jongeren de hoop gevestigd op de academische jeugd, dat deze namelijk 'de sociale en politieke activiteit zou ontwikkelen die algemeene beginselen in daden kon omzetten'. De academische jeugd echter 'zweeg, zoo solide dat wij er versteld van stonden'. De geloofseenheid der katholieken kon nog slechts met kunst- en vliegwerk het bindende element vormen om zeer verscheiden politieke en sociale stromingen bijeen te houden. Vandaag of morgen zou echter ook 'de gewiekste menschenkennis, het caesarisch-beheerschte intellect en de geniale tactiek van Nolens' falen. Dan zou 'het schoone koepeldak van zijn ondergraven huis (. . .) door de vermolmde vloeren' vallen. De kamer-fractie had haar werk in 'het gistende, na-oorlogsche tijdperk' slecht gedaan. Een debat als dat over de ontwapeningskwestie had bewezen 'hoe hopeloos men vastloopt wanneer aan iedere meening evenveel waarde wordt toegekend'. Daaraan knoopte hij de opmerking vast, dat wie in Nederland een uniform droeg als een 'zwaard-zwaaiend onmensch' werd gezien. De meest brandende kwestie van deze tijd

15^

was echter het vraagstuk van het gezag. Wie dit vraagstuk op het tapijt zou brengen, kon zich verzekeren van de belangstelling van de jongeren, mits hij althans bereid was alle consequenties te aanvaarden, die daaruit zouden voortvloeien 'zonder aanzien van coalities, reputaties en materieèle belangen'. Een goed gezag zou echter alle hangende kwesties oplossen 'door het herscheppen van een zuivere hiërarchie'. Dit goede gezag zou - voor Europa althans - de praktijk van het christendom kunnen zijn. Zou blijken, dat het in het vigerende parlementaire systeem niet meer mogelijk was het leven te funderen op zedelijke, christelijke grondslagen, dan zou men 'niet moeten aarzelen het parlementaire systeem den doodsteek te geven'. De grondwet zou moeten worden veranderd en dit systeem vervangen, indien aan de uitzinnige geldhandel, de 'Amerikaansche trustvorming met haar verderfelijke rationalisatiemethoden waarin een mensch minder is dan een machine-onderdeel', het regeren door gloeilampenfabrikanten en petroleumko-

ningen, het 'grootgrondbezit met de te hooge pachten die een fatale vlucht naar de grote stad veroorzaken', de toenemende populaire vrijdenkerij, de ongestrafte openbare godslasteringen in pers, vergadering en radio, de 'beschadiging van het algemeen welzijn door de machtspositie der vakbonden', en de 'ontwrichting van de volkskracht door humanitaire theorieën die de tien geboden Gods verwateren' - geen paal en perk kon worden gesteld. Daarom moest 'ergens (. . .) de dwaze moed bestaan tot een daad'. Politiek was immers niet slechts haarscherpe berekening, maar op een gegeven moment ook een zaak van sterk geloof en vertrouwen.129

Het is opvallend, dat de hier geformuleerde desiderata der jongeren vooral betrekking hadden op bestrijding van vele symptomen, die inmiddels karakteristiek zijn geworden voor de moderne samenleving. Bezien vanuit het standpunt van iemand, die inmiddels gewend is aan de industriële samenleving en ook de gunstige effecten van deze ontwikkeling heeft ervaren, klinkt in de argumenten van Engelman dan ook een duidelijk stuk sociaal en economisch conservatisme door. In dit opzicht hebben deze 'artistieke temperamenten' kennelijk teveel de blik op het verleden gericht gehouden. Een merkwaardige coïncidentie was het bovendien, dat Engeltnans verwijt aan het adres van de academische jeugd slechts 'solide' gezwegen te hebben, vrijwel samenviel met de publicatie van het annuarium van de R.K. Studenten in 1930 - waarover in het vorige hoofdstuk reeds gesproken is -, dat zich intensief bezig hield met vraagstukken van practische politiek. Bovendien zou zich de kritiek der jongeren op de R.K. Staatspartij spoedig tot een conflict ontwikkelen naar aanleiding van een kwestie, waarmee de studenten zich juist wel intensief hadden

bezig gehouden, namelijk de missievrijheid in Nederlands Indie.130

In het febraari-nummer 1930 van De Gemeenschap verscheen een hekeldicht van Gerard Wij develd, waarin de fractie-voorzitter van de R.K.S.P. in de tweede kamer, Mgr. Nolens, in zijn slaap werd geconfronteerd met een 'bruine man', die tengevolge van de beperking der missievrijheid in Nederlands-Indië was overleden zonder van het evangelie gehoord te hebben.131 In dit gedicht werd Nolens aangeduid als 'de sluwe priester van de Opportuniteit', die door zijn steun aan de regering, welke de missievrijheid beknotte, schuldig was aan het eeuwige ongeluk der zielen, die dagelijks bij honderden stierven zonder het 'zuivrend waterbad' te verwerven en zonder gehoord te hebben van de God 'dien Gij niet eens meer predikt met den mond'. Anderen vroegen echter het woord van Christus vrij aan heel het volk te verkondigen. Daarom werd aan Nolens:

' (. . .) tusschen (zijn) gedaas, sigaren, glazen wijn
gevraagd om éénmaal priester slechts en katholiek te zijn'.

Daarop besloot het gedicht met het volgende vermaan:

'Ik kom naar u in naam van de talloze zielen,
die door uw politiek in eeuwig onheil vielen,
en daaglijks blijven vallen in het heische vuur.
Nolens bedenk: voor ieder van ons wacht een uur!
Ik zeg u, ondanks paars en priesterboord en Mis
behoed ú voor ónz' eeuwige verdoemenis!'132

Deze aantijging tegen het priesterschap en de persoon van de katholieke fractie-leider had scherpe reacties tot gevolg van diens supporters, maar ook de afkeuring van anderen, die niet direct tot Nolens' gevolg behoorden. Ook Wijdeveld zelf moet spoedig begrepen hebben met deze publicatie over de scheef gegaan te zijn. In het volgende nummer van hetzelfde blad betreurde hij haar althans, herriep de geuite beschuldigingen tegen priesterschap en persoon van Nolens en bood deze zijn verontschuldigingen aan.1SS

Daaraan had de redactie 'Nog een verklaring' willen toevoegen, maar deze kreeg het veto van de kerkelijke censuur. Teneinde niet de geringste schijn te wekken het herdersambt van de Kerk niet te erkennen, legde De Gemeenschap-redactie zich bij deze beslissing neer. Zij zou zich echter beraden over wat thans gedaan kon worden, aangezien zij niet kon dulden, dat De Gemeenschap 'als vrije spreektribune in vrije kwesties onmogelijk wordt gemaakt'. 134

Intussen had ook Roeping zich met de politiek ingelaten. De hoofd-redacteur, Gerard Knuvelder, stond in 1929 wel kritisch maar nog niet volkomen afwijzend tegenover de democratie. Bij gelegenheid van Max van Polls verkiezing tot lid van de tweede

157

kamer sprak hij de hoop uit, dat deze 'een der meest naar voren tredende figuren in onze fractie' zou worden. Met name verwachtte hij van hem een grote bijdrage aan de toepassing van de beginselen van het katholicisme - het enige redmiddel uit deze 'beroerelijke tijen' - op de bestaande verhoudingen in dit land. 135 Een jaar later beleed hij overigens al openlijk zijn twijfel omtrent de wenselijkheid of zelfs mogelijkheid van politieke democratie, waaraan hij veiligheidshalve de opmerking toevoegde evenmin geporteerd te zijn voor het fascisme.13e Tezelfdertijd werd ook hulde gebracht aan katholieke democraten als prof. J. A. Veraart en Max van Poll, waaraan hun beider actie voor de vestiging van een 'sociale democratie' in ons land wel niet vreemd zal zijn geweest.137

Aldus kan men constateren, dat het standpunt van Roeping ten aanzien van de R.K. Staatspartij -vergeleken althans met dat van De Gemeenschap - tot aan het begin van 1930 opvallend gematigd te noemen was.

Zolang de katholieke jongeren zich hadden gehouden aan polemieken over kunst en schoonheid, hadden hun overigens met hevigheid voorgedragen opvattingen niet in brede kring opschudding veroorzaakt. Deze opschudding ontstond wel, toen zij hun heftige kritiek richtten op de Staatspartij en het gehele parlementaire stelsel. Vanaf dat moment begon men te spreken van een probleem der jongeren.138 In pers en partij hielden velen zich bezig met de vraag, hoe de afzijdigheid der jongeren in de politiek te verklaren en hen hiervoor te interesseren. Naar aanleiding van de eerste kritieken van Kuyle in De Gemeenschap had Jhr. Ch. Ruys de Beerenbrouck, destijds voorzitter van het bestuur van de R.K. Staatspartij, al in het voorjaar van 1927 de jongeren van repliek gediend. Hij onderkende in hun kritiek een drietal elementen, te weten een vermeende tegenstelling tussen kultuurleven en politiek; vervolgens de mening dat de leiding der Staatspartij alleen oog zou hebben voor haar eigen standje en de betekenis van de politiek voor het kultuurleven zou onderschatten; en tenslotte het heimwee der jongeren naar 'een tijd, die voorbij is'. Dit laatste zou men -aldus Jhr. Ruys - ook met een lelijk woord reactie kunnen heten. Het kwam tot uiting in de afkeer der jongeren van algemeen kiesrecht, vrouwenkiesrecht en wat zij noemden 'Duitsch-sociologischen rompslomp'. Hun voornaamste kritiek school echter in hun vraag om 'karakters' in de staatkunde, die met een duidelijk ideaal voor ogen en naar vaste beginselen de staat zouden besturen, ook al was de helft plus één een andere mening toegedaan. Ruys meende, dat de jongeren bij gebrek aan kennis in hun kritiek overdreven, maar zelfs wanneer deze juist was, kon hij daarin slechts een reden temeer zien zich met de politiek te occuperen.

158

Hij waardeerde weliswaar hun strijd tegen 'sleur en slenter', maar achtte pas hun actie voor een katholieke staatkunde vruchtbaar, indien deze zou voldoen aan twee voorwaarden: kennis van de wer-

kelijkheid, teneinde het vechten tegen windmolens te vermijden, en vervolgens diende dit 'strijdend idealisme' in het midden der partij een plaats te hebben. Daarom concludeerde hij, dat alleen zij, die het weten aan het kunnen paarden, op politiek terrein veilige gidsen konden zijn, en dat zij, die medewerking ten goede weigerden, bij voorbaat het recht tot kritiek hadden verbeurd, w

Het probleem der jongeren bracht ook het dagblad De Tijd ertoe begin 1930 een enquête te houden, waarbij aan 'mannen van rijpe ervaring op het gebied der praktisch staatkunde en van het katholiek openbaar leven, zoowel als aan penvoerders der jongeren' een drietal vragen werd voorgelegd. Deze vragen hielden in, of in het politieke leven - in het bijzonder bij de jongeren - een verminderde belangstelling viel waar te nemen, waaraan dit verschijnsel - indien het werd gesignaleerd - moest worden toegeschreven en welke middelen het meest geschikt werden geacht om de verminderde belangstelling metterdaad te doen herleven.140 De verschillende antwoorden vormden door hun verscheidenheid een interessant overzicht van denkbeelden, die destijds over het onderwerpelijke vraagstuk bestonden.

Prof. A. Steger meende, dat van een verminderde belangstelling in de politiek niet gesproken kon worden, aangezien deze bij de ouderen en jongeren steeds gering was geweest. Deze geringe belangstelling weet hij eerstens aan gebrek aan kennis omtrent de theoretische politiek als wetenschap en de praktische politiek als kunst. Vervolgens aan 'gebrek aan lust en tijd' om zich deze kennis eigen te maken, op zijn beurt gevolg van tekorten in het onderwijs en het ontbreken van levensernst door slapte in de opvoeding, 'gebrek aan wilsgymnastiek', overdrijving in sport en vermaak, en aan de harde strijd om het bestaan. Tenslotte vond de geringe belangstelling - aldus Steger - haar oorzaak in gebrek aan plichtsbesef. De remedie daartegen kon hij kortweg formuleren als 'maak recht wat krom is': de politiek niet buiten, maar binnen ieders leven. In dit opzicht rustte op de intellectuele jongeren, met name die der katholieke universiteit, een bijzondere verplichting. Zij dienden zich vooral voor deze taak te bekwamen.141

Jan Engelman was korter van stof, maar aan duidelijkheid liet zijn antwoord niet te wensen over. Desinteresse gold - naar zijn mening - slechts 'het weinig roemrijke vegeteeren en het langzame doodgaan van het gros der in het parlement vertegenwoordigde partijen'. De jeugd had wel degelijk belangstelling voor Moskou, het fascisme, bewegingen als de Action française en de strijd der

Vlamingen. Deze politieke belangstelling was echter verweven met tal van sociale en culturele wensen. De oorzaak van de ongeïnteresseerdheid in de partijpolitiek was gelegen in de hunkering 'naar een nieuwe orde op zaken en een sterk gezag', alsmede in het maatgevoel, het lage tempo en de geringe verbeelding der officiële politici, terwijl hun politieke systemen voos, verouderd, omslachtig en duur waren. Middelen tot verbetering kon hij niet aangeven zonder ingesloten te worden in het politiebureau.142

De Friese pastoor W. F. A. Overmeer uit Heeg zag de oorzaak van de ongeïnteresseerdheid der jongeren in het gebrek aan idealisme en hervormingsgezindheid in de politiek, waartegenover de belangenpolitiek teveel op de voorgrond geschoven was. Hij suggereerde aan de gerechtvaardigde verlangens der jongeren tegemoet te komen door hun de kans te geven zich te uiten in een afzonderlijke jongerenorganisatie van de Staatspartij.143 Jos Panhuijsen zocht de oorzaken meer bij de jongeren en noemde als zodanig het bij velen van hen onder invloed van schrijvers als Bloy te constateren enthousiasme voor het zuivere beginsel, dat zich niet verdroeg met de onvolkomenheden van de praktische politiek. Dit

absolutisme had duidelijk een afkerigheid van het 'parlementa-
risme' ten gevolge. Hij waardeerde het scepticisme der jongeren
echter positief, aangezien de ware politiek een samengaan van
idealisme en scepticisme veronderstelde. Daarom meende hij, dat
de jongere generatie op den duur de bekoring van de politiek zou
ervaren.[144]

Pater J. van Heugten s.j. achtte het onderwerpelijke vraagstuk
gevolg van de verschillende geaardheid van de politiek en de
overige sectoren van het kultuurleven. Overal kon jong idealisme
zich uitvieren, behalve op het 'domein van stiefmoeder politiek'.
Hij zag dan ook een 'bijna onoverbrugbare vijandschap' tussen
de hoge 'Einstellung' der jongeren en 'de uit ervaringswijsheid,
practische voorzichtigheid en handige schipperskunst gevormde po-
litiek'. Ook de grotendeels Franse oriëntatie der jongeren - in welk
land nauwelijks een katholieke politiek bestond - achtte hij van
invloed op hun politieke afzijdigheid. Hij vermoedde tenslotte, dat
de katholieke politieke partij (of partijen) na tien jaar herdoopt
zouden zijn in 'den bruisenden Jordaan der jongeren'.[14B]

In éénzelfde nummer kwamen ook L. G. Kortenhorst en Gerard
Knuvelder aan het woord. Kortenhorst weet het aan de orde ge-
stelde verschijnsel enerzijds aan de gemakzucht van velen, ander-
zijds aan de gecompliceerdheid der staatkundige problemen. Het bes-
te middel ter verbetering van het gesignaleerde euvel achtte hij stu-
die. [14e] Knuvelder betwijfelde, of een verminderde belangstelling
in het politieke leven in het bijzonder bij de jongeren viel waar

te nemen; ook de ouderen hadden zich de laatste decennia zijns
inziens hiervoor matig geïnteresseerd. In vergelijking met de oude-
ren was de belangstelling der jongeren - niet alleen het 'handjevol
literatoren' - groter dan voor korte tijd het geval was. Wel was
hun houding tegenover de politiek zeer kritisch. Deze kritische in-
stelling meende hij te moeten wijten aan twee omstandigheden. De
jongeren constateerden bij de ouderen 'een politiek gedoe, dat hun
tegenstaat en afstoot', van een werkelijke regering was geen sprake,
en zij misten 'waarachtige leiders van ons (Katholieke) volk'. De
tweede omstandigheid zag Knuvelder in een onjuist inzicht bij de
jongeren, die niet duidelijk wisten 'welke de taak is van de poli-
tiek en welke daarnaast, die van de natie zelf'. Soms werden eisen
gesteld aan politieke leiders, die bij de volksleiders thuishoorden.
Een natie kende immers verschillende gezagsorganen: t.w. de staat
op de eerste plaats, maar daarnaast de intellectuele leiders, de door
de staat aangestelden, en de door de natie gekozenen, die allen de
plicht hadden over het welzijn der natie te waken. Een duidelijke
scheiding der taken van staat en natie zou de jongeren ervan weer-
houden aan de politiek onjuiste eisen te stellen en de politici 'be-
hoeden voor negatie van waarachtige volkskracht'.[147]

Uit het feit, dat de jeugd voor alle vormen van idealisme geest-
drift aan den dag legde, met name voor de eer en uitbreiding van
Christus' Rijk: roeping tot het priesterschap, missie- en lekenapos-
tolaat, concludeerde pater L. de Jonge s.j., dat het ontbreken van
enthousiasme voor de politiek zijn oorzaak vond niet bij de jonge-
ren, maar bij de politiek zelf. Zij constateerden immers terecht een
grote discrepantie tussen de katholieke beginselen en de politieke
praktijk. Zo was het begrijpelijk dat 'het fascineerende fascisme,
dat de verkiezingen afschafte, maar voor den kleinen man de
Charta di Lavoro schiep' hun geestdrift wekte. Daarom moest hun
een kans gegeven worden hun katholieke idealen ook op politiek
terrein te verwezenlijken. Aangezien de kerk zich nooit met een
politiek systeem had vereenzelvigd, zou ruimte gelaten moeten wor-
den voor een politiek non-conformisme, waaraan de jongeren ken-
nelijk behoefte hadden. Onenigheid, die geestdrift wekt, was zijns

inziens minder erg dan 'verkilde eenheid, die de belangstelling doodt', "β

De jongere Hans Klomp bevestigde eveneens de desinteresse voor de partij-politiek, maar constateerde een sterke belangstelling voor grote staatkundige kwesties als fascisme of communisme. De afwezigheid van een nationale leider, het feit, dat men er niet in geslaagd was aan de bestaande ontevredenheid vorm te geven, alsmede de vermenging van godsdienst en politiek achtte hij oor zaken van de verminderde belangstelling voor het traditionele, po-

161

litieke leven. Partijen, die de politieke democratie zouden afschaffen en de sociale democratie zouden verwezenlijken, konden rekenen op de geestdrift der jongeren. Dit ideaal zou echter noodzakelijk een 'sterk Gezag' behoeven.[149]

Het gesignaleerde euvel beperkte zich niet tot afzijdigheid, gemeen aan jongeren en ouderen - aldus Th. H. Schlichting - , maar betekende ook afkeer en oppositie, deels gericht tegen de parlementaire regeringsvorm in het algemeen, deels tegen de praktische partij-politiek. Van laatstgenoemde oppositie kreeg ook de R.K. Staatspartij haar deel. De oorzaken daarvan zag Schlichting in het gemis aan beginselen, het dalend gehalte der politici, het clérica-lisme en daaruit voortkomend anti-clericalisme - de geestelijkheid werd met haar gezag gespannen voor de belangen der partij-politiek en occupeerde zich aldus steeds minder met geestelijke zaken -, het weren en doodzwijgen der beste geesten en de beste uitingen, de grotere attentie voor de machtige groepen dan voor die der talrijke groepen in de partij, en tenslotte de vrijwel noodzakelijke werkloosheid van een extra-parlementair kabinet. De gebeurtenissen der laatste zestien jaar hadden grote verschillen veroorzaakt tussen jongeren en ouderen. De burgerlijke en romantische geest van het voor-oorlogse geslacht was vervangen door de nieuwe zakelijkheid der jongeren. Leuzen en reputaties, hermelijn en purper hadden geen vat meer op het jongere geslacht. Daarentegen was 'het zwarte hemd (. . .) in zijn soberheid een modern symbool'. Ontaarding van deze zakelijkheid vond men in 'de supernaturalisten', die 'de geheele wereld laten zwammen' en werkeloos toezagen. Daar de oude leuzen versleten waren, zou er niets meer overblijven, indien dit jongere geslacht tekort zou schieten in zijn idealen. Daarom diende men de jongeren te helpen, of althans niet tegen te werken. Samenwerking van ouderen en jongeren achtte hij in de menselijke gemeenschap onontbeerlijk, traditie en continuïteit noodzakelijk. De verandering van de structuur van de menselijke geest waardeerde hij positief. Verwijdering van de gebreken in de Staatspartij betekende - aldus Schlichting - doorgaan in de traditie. Als middelen daartoe beval hij aan: bestudering en publicatie der beginselen en vraagstukken zonder aanzien des persoons en der partij; opnemen van de geschikte personen in de politieke leiding; de clergé zoveel mogelijk buiten de politiek houden en tenslotte meer vrijheid van meningsuiting en geen doodzwijgen. Doorgaan in de tot dan toe aangehouden koers zou proletarisering en slavernij betekenen, want revolutie scheen men in Holland onmogelijk te achten.[150]

Antoon Coolen onderstreepte de opvatting, dat onder de jongeren niet alleen afzijdigheid van de politiek, maar ook 'een ster-

162

ke tegenzin, een afkeer en afschuw' viel waar te nemen. Toenadering der jongeren tot de politiek achtte hij echter overbodig, zelfs ongewenst, want de katholieke emancipatie was toch reeds politiek topzwaar. Zij zou bovendien de literaire en artistieke jongeren van hun ware roeping afbrengen. Zij vertegenwoordigden voor het eerst in de geschiedenis van onze emancipatie een 'fel-critische,

stimulerende gezonde reactie', waarvan het historische gemis reden was, waarom thans de politiek door 'gansch een avantgarde, die het 'nieuwe leven groet' wordt verafschuwd'.151

Met betrekking tot de belangstelling voor de politiek onder de studenten onderscheidde Lou Stolte - hoofdredacteur van het veel besproken, in dat jaar verschenen Annuarium der r.k. studenten in Nederland - drie groepen. De verreweg grootste groep der studenten stelde geen belang in de politiek uit apathie, omdat 'zij niet leeft'; een zeer kleine groep die wel aan politiek deed, en tenslotte de 'defaitisten of nihilisten', die niet aan politiek deden, maar verschillende, vooral buitenlandse politieke verschijnselen met aandacht volgden. De apathie en desinteresse van het grootste deel der studenten weet Stolte aan het feit, dat de Nederlandse student het te goed had, aan zijn te langdurige afhankelijkheid van een burgerlijk milieu thuis, aan de middelbare school, die nuchterheid leerde inplaats van bezieling te schenken en aan 'de leugen van den gulden middenweg laat gelooven', die 'voorzichtigheid' aanleerde en aan het 'standaardiseeren' sloeg in plaats van vrije mannen te kweken. Een laatste factor van deze ongeïnteresseerdheid zag hij in de calvinistische mentaliteit, die door een teveel aan controle het élan verlamde. De remedie hiertegen zou zijn deze jeugd te leren leven, want haar afzijdigheid van de politiek kwam voort uit algehele apathie. Het gezondste en enig juiste standpunt achtte Stolte dat van de groep, die 'nihilisme' voorstond inzake de 'praktische politiek, hier en nu', maar de waarde van de politiek als zodanig erkende, waar zij werkelijk staatkunde was. Zij was er echter van overtuigd, dat de politiek in Nederland 'corrupt (was) en infectieus bovendien'. Speciaal tegen 'de 'politiek' door Roomschen' hadden deze 'nihilisten' bezwaren wegens het gegoochel met het woord democratie, het zoeken van de grootste gemene deler tussen het geld en het getal, de sluwheid die alle kanten uit kon en liever sfinx speelde dan de waarheid vertelde, de mediocriteit en voorzichtigheid, en tenslotte wegens de hoogst schadelijke vermenging van het sociale en religieuze leven. Afzijdigheid van dit politieke bedrijf achtte Stolte het beste middel tot verbetering, want het thans funktionerende stelsel bood slechts kansen aan de 'Strebers, de schreeuwleelijken, de dommen en de kinderen der duisternis'. Bovendien werd ieder, die met

deze politiek omging erdoor besmet. Tenslotte zag hij in de vraag naar de oorzaak der afzijdigheid van de jongeren een begin van sanering. Meer objectief geldende middelen ter correctie zag Stolte tenslotte in een grotere distantie van de Clergé - regulier en seculier - van de politiek, en een scheiding van degenen, die het politieke beleid voerden en zij, die de politieke denkers waren. Voorts zou de 'alleenzaligmakende' partij zich minder als verlengstuk van de Kerk moeten voordoen. De staatkunde diende tenslotte zo te worden, dat zij 'intens, overvloedig en toch finaal goedgericht leven (toeliet)'. Daarvoor achtte hij het parlementair-democratische systeem echter niet bevorderlijk.lfi2

Naar het oordeel van G. Ruys de Beerenbrouck kon niet gesproken worden van één bepaalde groep jongeren, want wat onder de algemene benaming van 'de jongeren' werd aangediend, was in feite zeer gedifferentieerd van samenstelling. Onder de jongeren vielen minstens de volgende categorieën te onderscheiden: reactionaire conservatieven, die vroeger macht bezaten, maar deze thans waren kwijtgeraakt; ultrademocraten, wier plannen niet voor verwezenlijking vatbaar waren; jongeren - onder wie veel studenten - die, wars van het zogenaamde parlementarisme, gefascineerd waren door de fascistische dictator; 'artistieke cultuurmenschen', die meenden, dat de cultuur werd verwaarloosd ten

faveure van de politiek; intellectuelen, die neerzagen op de macht van het getal en zich in een hoek voelden gedrongen; personen met een afkeer van 'politiek gedoe', die menselijke fouten in het kwadraat belichaamd zagen in sommige 'politiekers', met wie zij zich niet wensten te encanailleren; personen die niet met communisten of leden van een rapaillepartij in één college zitting wensten te nemen; en tenslotte degenen, die apprecieerden wat tot stand was gekomen, maar voorwaarts wilden, die zich het minst roerden, maar in het besef, dat het katholieke program punt voor punt verwezenlijkt zou worden. Op grond van deze grote diversiteit onder de jongeren waarschuwde hij tegen al te vlotte generalisering, wanneer over de wensen der jongeren gesproken werd. Het aankweken van plichtsbesef bij de jongeren, bevordering van een gezonde christelijke democratie, meedogenloze bestrijding van de demagogie, bevordering van de absolute waarheid in de politiek, eliminering van persoonlijke belediging in de politiek, de durf om grote kwesties, zoals het Groot-Nederlands vraagstuk, aan te snijden, en tenslotte het praktiseren van het beginsel der dienende liefde beval hij aan als middelen om de gesignaleerde afzijdigheid en afkeer van de politiek onder de jongeren te bestrijden, ι »

Wanneer de politiek werd opgevat als het streven naar toepas-
164
sing der beginselen in het staatkundige en maatschappelijke leven, achtte de Utrechtse hoogleraar mr. W. Pompe de belangstelling der jongeren zelfs groot. Deze belangstelling gold echter niet voor de in partij en parlement georganiseerde actie. Dit laatste verschijnsel schreef hij toe aan een tweetal feiten. Enerzijds hechtten de jongeren - aangegrepen door de zin voor het absolute — bijzonder veel waarde aan de beginselen, waardoor zij geduld en begrip misten voor 'alle temporiseeren' bij de toepassing van deze beginselen in de gecompliceerde werkelijkheid. Anderzijds gaven de politici hun - aldus Pompe - te weinig gelegenheid bij de politieke aktiviteit in partij en parlement verband met de beginselen te zien. Het opzeggen van het vertrouwen aan partij en parlement was dan ook geen pure zucht tot oppositie van de jongeren, maar in de grond liefde voor de beginselen, voor het recht en waarheid. De door de Staatspartij gevolgde politiek van tussenstandpunten, b.v. ten aanzien van kwesties als bezitsvorming en missievrijheid vormde een gerechtvaardigde grief van de jongeren, temeer omdat tot medewerking aan de politieke actie juist een beroep werd gedaan op het katholiek zijn. Zolang het verband tussen de beginselen en de toepassing niet duidelijker werd aangetoond, was de afwerende houding der jongeren waarschijnlijk en ook wenselijk. Deze houding zou immers kunnen bijdragen tot de nodige heroriëntatie van de politieke actie, waarmee niet slechts de jongeren en evenmin slechts het katholieke volk gediend zou zijn. 154

Zekere C. M. S. noemde het onderwerpelijke vraagstuk een tragisch probleem, een gezagscrisis waarbij de jongeren voor het dilemma werden gesteld 'het geweten of de wit-geworden haren' te gehoorzamen. Voor hem was het duidelijk, dat slechts gewetensvrijheid de ware hiërarchie onder de mensen kon herstellen. Daarom moest de jeugd niet gesteld worden tegenover de 'gedicteerde autoriteit', maar de mogelijkheid krijgen het geweten tot richtsnoer voor doen en laten te maken. Aldus zouden waar gezag en ware vrijheid kunnen samengaan.1S5

Aan dit debat werd tot slot nog deelgenomen door twee reguliere geestelijken. Mag. Alb. C. Doodkorte O.P. noemde de opge worpen problematiek op het terrein van de politiek slechts deel van een groter en complexer vraagstuk, dat zijn oorzaak vond in

de 'eenzijdige, beginsellooze, almanak-achtige opleiding onzer jon
geren', in het inademen van de besmetting van het liberale onder
wijs, in de nog onvoldoende emancipatie van het katholieke on
derwijs en de katholieke wetenschap. Hij oordeelde het dan ook
de hoogste tijd koers te zetten naar 'totale ontliberaliseering' van
de wetenschap en naast de nodige technische kennis aan de jeugd
165
'eenige hoofdzaken mee te deelen van de ware, van onze eigene
philosophia perennis".lse Het toedichten van de schuld voor het
gehele vraagstuk der jongeren aan het katholieke onderwijs riep
echter het verzet op van de Jezuïet pater Anton Reichling. Hij
proefde daarin teveel een verzet tegen het moderne wetenschap-
pelijke denken zonder te pogen dit denken met een christelijke in-
stelling te volgen. De beoefenaars van de scholastieke wijsbegeer-
te waren reeds drie eeuwen lang in gebreke gebleven om te doen
wat zij alleen konden, t.w. het assimileren van het natuurlijke
weten en het leiden van de moderne wetenschap op de wegen
van Gods waarheid, hetgeen pater Reichling kwalificeerde als 'het
groóte verraad der clercken' van de latere eeuwen. Nu beston-
den deze scholastici het 'God betere 't' anderen de leidende be-
ginselen te laten halen bij katholieke filosofen en geestelijken.
Het was hem te bar. Bovendien kon het onderwijs - voorzover het
gebreken vertoonde - hiervoor niet verantwoordelijk worden ge-
steld, want deze verantwoordelijkheid berustte dan bij de weten-
schap, die echter liberaal kon zijn, omdat 'de clercken haar lieten
wat zij was'. Ook de wetenschap was echter hoogstens een mede-
schuldige. Het ging dan ook niet aan de bestaande crisis te redu-
ceren tot een intellectueel probleem. Daardoor zou 'het moreel
verantwoordelijkheidsgevoel' der 'direct betrokkenen en schuldi-
gen' in slaap worden gewiegd en water gegoten op het geloofs-
vuur, dat in de zielen gloeide. Het aan de orde gestelde probleem
was dan ook van morele aard en de vraag diende beantwoord: 'wie
is verantwoordelijk voor het kwaad' ?1S7
Deze 'rondvraag' van De Tijd trok in brede kringen grote be-
langstelling en hield de geesten wekenlang intensief gespannen.
De redactie gaf dan ook als haar mening te kennen, dat hierdoor
een vraagstuk was opgevangen 'dat een bedreiging voor de ont-
wikkeling van de katholieke gemeenschap had kunnen worden'.
Zij condudeerde, dat de Staatspartij haar staatkundig leven zou
moeten vernieuwen, waarvoor zowel contemplatie als actie nodig
was. De scholing van geest en karakter der jeugd diende dan ook
beschouwd te worden als 'allerbelangrijkst, voor de oplossing waar-
van de R.K. Staatspartij zich heeft in te spannen'. Nadat het op-
gejaagde stof was neergedwarreld, bleek de klacht over de af-
zijdigheid - aldus de redactie - herleid tot een tekort aan waar-
dering van sommigen voor het moeilijke en traag verkregen resul-
taat van de staatkunde, waarvan tevens het weinig zichtbaar prin-
cipiële karakter werd becritiseerd. De Staatspartij zou zich de kritiek
der jongeren over het tekort aan bezieling en actie moeten aantrek-
ken. De jongeren dienden zich daarentegen beter te oriënteren
omtrent staatkundige verhoudingen en vraagstukken 'aleer zij hier-
166
over gemakkelijken inkt (lieten) vloeien'. Dat zou 'prachtig toe-
bereide domheden', notoire onbillijkheden en weglopen bij ern-
stige argumentatie van de opponent overbodig maken. 158
Tijdens de hier besproken enquête van De Tijd had de redactie
van De Gemeenschap onder de titel 'Hagel en vuur' nog een vlug-
schrift uitgegeven, dat een bloemlezing vormde van artikelen uit
dagbladen, de reeds eerder besproken rede van Jhr. Ruys de Bee-
renbrouck, het studentenannuarium 1930, Gerard Brunings filip-
pica's tegen de democratie in Katholieke Staatkunde en De Val-

bijl, het tijdschrift De Gemeenschap, Gerard Knuvelders betogen in Roeping en uitspraken van andere prominenten, die alle tegen de parlementaire democratie gericht waren of misstanden in het democratische kamp in het licht stelden. Het vlugschrift opende met enkele quatrijnen van wijlen Erich Wichman en besloot met Wijdevelds hekeldicht op Mgr. Nolens. 159 Ook elders leken de redacteuren van dit blad het ijzer te smeden, nu het heet was. Op 18 maart 1930 spraken Jan Engelman en Albert Kuyle voor 'De Jongere Gedachte', sectie van Geloof en Wetenschap te Arnhem, over het vraagstuk van de jongeren en de politiek. Engelman benadrukte in zijn toespraak de noodzakelijke eigen inbreng der katholieken in het politieke leven. Met Willem Nieuwenhuis was hij van mening, dat de katholieken iets polemisch dienden te hebben, 'het bloed en vaak ook den bek van den waakhond'. Zij moesten niet slechts prat gaan op het erfdeel van Schaepman, maar evenzeer op Alberdingk Thijm, wiens streven fijner en tegelijk feller was geweest. Ontevredenheid over de politieke voormannen had een aantal jongeren ertoe gebracht te zoeken naar de beste, maar ook vooral snelste wegen der verbetering. De Staatspartij was hiervoor te traag. De jongeren wilden een oprechter en door zuiverder katholieke geest geïnspireerde politiek, want zelfs de leider van de katholieke tweede-kamerfractie, wiens eerste roeping het was de heidenen te bekeren, werkte in zijn funktie eraan mee de bekering der heidenen te beletten. Zo lieten de katholieke voormannen toe, dat God in het openbaar werd beledigd, omdat God geen 'rechtsgeldige Persoonlijkheid' was. Deze voormannen schoten - naar zuivere katholieke maatstaven beoordeeld - tekort. Zij zouden moeten bewijzen goed te hebben gedaan óf heen moeten gaan. De jongeren zouden dan ook gelijk krijgen, al was het ook na tien jaar. Hij betreurde het, dat Gerard Wijdeveld zijn hekeldicht over Mgr. Nolens had herroepen, want hij had gelijk met zijn kritiek, terwijl nu allerwegen aan Nolens eerherstel werd gebracht, alsof deze 'het H. Sacrament des Altaars zelf ware'. Albert Kuyle sloot hierop aan met een uiteenzetting over de gevaren van het moderne grootbedrijf. Aan de hand van toestanden in

I

de Eindhovense Philipsfabrieken concludeerde hij tot de slavernij van het fabriekspersoneel en 'de religie van gloeilamp-training'.160 Naar aanleiding van deze toespraken ontspon zich een fel debat, waarin verscheidene ouderen - door Engelman achteraf gekwalificeerd als 'standaard-typen van debaters, wier argumenten men kende zoodra hunne hoofden boven de verzamelde menigte ver rezen'[161] - hun teleurstelling te kennen gaven over het feit, dat na al het rumoer over deze kwestie de inleiders nog steeds geen concreet program hadden ontvouwd hoe de door hen gewraakte misstanden zouden kunnen worden opgelost. Engelman repliceerde, dat hem bleek, dat hij in een veel te fatsoenlijk gezelschap was beland. Zij waren slechts 'gajus (. . .) , maar ook bij dat gajus (was) soms kern van klare genade aanwezig'. Moesten zij soms - om concreet te zijn - een nieuw program maken voor de R.K. Staatspartij? Het leek hem zinloos werk, daar deze partij zich niet eens aan het oude program hield. De vergadering eindigde met een aantal vinnige uitspraken van inleiders en debaters, terwijl een pastoor concludeerde, dat er deze avond nog geen ernstig woord gesproken was.[162]

Enkele dagen later publiceerde De Gemeenschap een nieuw vlugschrift onder de titel 'De droom van Nolens en de gevolgen'. Het bevatte o.a. de tekst van het artikel, dat onder de titel 'Nog

een verklaring' in het jongste nummer van De Gemeenschap was weggelaten na het desbetreffende verbod van de censor. Daaruit bleek, dat de redactie haar been stijf hield - ook na de protesten, die Gerard Wijdevelds gedicht over Nolens had opgeroepen - en het slechts betreurde, dat deze de publicatie van zijn beschuldigingen aan het adres van Nolens had herroepen. Daarom kon zij zich ook niets aantrekken van 'het gehuil en gebalk in de roomsche pers'. Kennelijk ging zij daarbij uit van de stelregel, vervat in het vers
(
van Van Oldenburg Ermke: \
'Die met de leeken leek wil wezen,
moet ook kritiek van leeken vreezen".les
In de brochure protesteerde de redactie verder tegen het uit- ^ breiden van de kerkelijke censuur tot politieke kwesties. Zij vroeg zich dan ook af, waar het heen moest, indien de katholieke Nederlandse auteur werd uitgenodigd 'zijn charges d'âmes te verwisselen voor een verplichting, die gelijk is te stellen met het copieeren van dictees'. Voorts kwamen in deze brochure veel uitspraken voor, die Engelman op de vergadering te Arnhem reeds had gedebiteerd.le4
Ook tegen deze publicatie van het artikel 'Nog een verklaring' maakte de kerkelijke overheid bezwaar. Bij schrijven van de vicaris kapitulaar van het aartsbisdom Utrecht werd de redactie elke

publicatie van dit artikel verboden. Aan de abonnees van De Gemeenschap was toen echter reeds een exemplaar van de bro chure 'De droom van Nolens en de gevolgen' verzonden. Wel werden daarna de voor de handel bestemde exemplaren ingehou den. De redactie betreurde het 'door deze publicatie te goeder trouw tegen den wil van het kerkelijk gezag (te) hebben gehan deld' en deed daarvan mededeling in drie katholieke dagbla den. 1 β 5 Deze botsing met de kerkelijke censuur had op dat mo ment geen uiterlijke gevolgen. Dit was wel het geval, toen de redactie twee jaar later verzocht ontheven te worden van de in 1929 ingestelde preventieve censuur, waardoor elk nummer van het blad tevoren werd ingezien en soms gewijzigd door de censor. Na overleg met het voltallige Nederlandse episcopaat wees de aartsbis schop dit redactionele verzoek van de hand. Daarop meenden Chr. de Graaff en Lou Lichtveld niet langer verantwoordelijk te kun nen blijven voor de inhoud van het blad en namen zij ontslag uit de redactie. De overige redactieleden konden 'voor het onder havige geval' deze mening echter niet delen en zetten hun werk aan het tijdschrift voort.1ββ
Intussen had de uitvoerige discussie over het probleem van de jongeren en de politiek ook de katholieke Staatspartij doen beslui ten aan dit vraagstuk een studie-bijeenkomst te wijden. Deze con ferentie werd belegd op 26 en 27 april 1930 te Amersfoort. Drie sprekers voerden hier het woord, t.w. een oudere en twee jongeren. Voor de jongeren was oorspronkelijk een der redacteuren van De Gemeenschap uitgenodigd. l m Na de publicatie van 'De droom van Nolens en de gevolgen', scheen het de redactie van De Tijd echter uitgesloten, dat op deze politieke retraite nog een redacteur van De Gemeenschap zou kunnen verschijnen.1β9 Jan Engelman stelde daarop de heer hoofdredacteur van De Tijd de vraag, of hij nu werkelijk meende, dat hem iets overkwam 'als de 'schoftjes' niet in Amersfoort mogen komen'. Zij hadden integendeel de Staatspartij alle mogelijke gelegenheid gelaten de uitnodiging on gedaan te maken. De onaangenaamste ontdekking in deze hele historie achtte Engelman echter, 'dat er in de organen van het Nederlandsche katholieke leven géén sprake is van fair-play. Wie een eerlijke klap geeft, krijgt gift en zwadder terug'. Wie twij-

felde aan hun liefde voor Vaderland en katholicisme, kon hij
echter verzekeren - en het viel hem 'zeer zeer hard dit nu op
krantenpapier te moeten zeggen' - dat 'zij, die in de oogen van
Gerard Bruning hebben gekeken voor hij stierf, zich (. . .) kapot
zouden schamen als zij niet zeker wisten, dat zij gedreven worden
door iets dat goed, goed, goed is ' . l e 9
Op de politieke bijeenkomst te Amersfoort verscheen intussen
169
geen redacteur van De Gemeenschap als inleider. Onderhandelin-
gen tussen de Staatspartij en De Gemeenschap-redactie over kwes-
ties, gerezen door de publicatie van 'De droom van Nolens en
de gevolgen', hadden tot geen resultaat geleid.170 Zijn plaats werd
ingenomen door Gerard Knuvelder, hoofdredacteur van Roeping.
Naast deze vertegenwoordiger van de literaire jongeren figureerden
op de sprekerslijst H. van der Sterren, praeses van de Unie van
Katholieke Studentenverenigingen in Nederland, en minister-pre-
sident Jhr. Ch. Ruys de Beerenbrouck. Knuvelder bleek zich in
deze rede nog voldoende een te voelen met de R.K.S.P. om te
spreken van 'onze partij'. Voor het overige schaarde hij zich ge-
heel achter de kritiek, die vooral bij monde van de 'literaire jon-
geren' in de afgelopen jaren was geuit. Hij signaleerde dan ook
bij de katholieke jongeren een streven, tegengesteld aan dat in
het socialistische kamp, waar de jongeren zich toelegden op ver-
sterking van hun invloed in de voksvertegenwoordiging. De lite-
raire katholieke jongeren waren politieke aspiraties in de gewone
zin van het woord vreemd. Krachtens een wetmatigheid, waar-
door buiten-parlementaire denkers en werkers de binnen-parle-
mentaire vooruit schenen te zijn in denken en handelen, nam hij
in het katholieke kamp een botsing waar tussen literatoren en in-
tellectuelen enerzijds en politici anderzijds. Deze botsing was meer
dan het normale conflict tussen twee generaties. Stammend uit 'de
school van Pieter van der Meer de Walcheren, Dr. Moller en
Willem Nieuwenhuis', hadden de jongeren 'met hun volstrekt en
onaantastbaar katholicisme' hun activiteiten gestadig uitgebreid van
• het artistieke vlak naar andere terreinen des levens en nu ook naar
de politiek. Door de zuiverheid van hun beginselen en de loutering
tengevolge van hun strijd op artistiek terrein, voelden zij sterker
dan de ouderen het 'contrast tusschen de moderne maatschappij
en de katholieke gedachte; de wantoestanden geboren uit de libe-
rale beginselen'. Hier lag het raakpunt waar sociale en politieke
strevingen elkaar in het bewustzijn der katholieke jongeren troffen.
De politiek hier te lande miste in zijn ogen allure - in tegen-
stelling met die in Rusland en Italië bijvoorbeeld - en bevatte
geen waarden, waarvoor het volk in geestdrift kon geraken. Het
scheen alsof er na de schoolstrijd niets meer was overgebleven,
dat de gezamenlijke krachtsinspanning der katholieken behoefde.
Toch was er een probleem, dat in de ogen der jongeren een grote
staatkunde verlangde, t.w. het vestigen van een betere maatschap-
pelijke orde, de bestrijding van 'de geestesgesteltenis van het ka-
pitalisme, van de plutocratie', die pater Jacobs 'de grote ketterij
onzer eeuw' had genoemd. De plutocratie beheerste de staatslieden,
die de belangen van olie of erts zwaarder lieten wegen dan men-
170
sengeluk en mensenzielen; bracht op economisch en sociaal gebied
verslaving teweeg, waardoor een economisch zelfstandig en sociaal-
onafhankelijk bestaan voor steeds meer personen onmogelijk werd
gemaakt; en trachtte zelfs op cultureel gebied 'door haar kran-
tenkoningen systeem een dwingende geestelike overmacht' uit te
oefenen. Zo riep de eenzijdige spanning van sommige vermogens
in de gerationaliseerde grootindustrie reacties op buiten de fabriek,
die vijandig waren aan het godsdienstig-zedelijke leven, met name

'genotzucht, ontevredenheid, socialisme, kinderbeperking, de kroeg, de kermis, de carnaval, de publieke huizen'.
Tegenover dit grootse vraagstuk namen de katholieke staatspartij en haar vertrouwensmannen in het kabinet om allerlei opportuniteitsredenen in het gunstigste geval slechts een passieve houding aan. In erger gevallen steunden zij echter een kapitalistische politiek, als die van Colijn. Daarnaast hadden zij in het recente verleden niets gerealiseerd van de 'speciaal katholieke propagandapunten', waarvoor zij door het volk gekozen waren. Ook de regering had nagelaten iets te ondernemen om het volk te behoeden voor de grote gevaren als liberalisme en communisme. Knuvelder noemde dit een treurige constatering voor een land, waarin de katholieken sinds vijftien jaar de leiding van het regeringsbeleid in handen hadden. Hoe kon het echter anders, daar een huis dat in zichzelf verdeeld was wel te gronde moest gaan? De tekorten van de Staatspartij waren in Knuvelders ogen vooral het gevolg van de concessies aan de christelijke coalitie-genoten. De jongeren waren echter afkerig van een christelijk kabinet en wensten doorvoering van het katholieke program. De diepere oorzaken van dit falen der Staatspartij waren echter gelegen in het parlementaire stelsel zelf, dat non-valeurs en onbevoegden de kans bood aan de teugels van het bewind te trekken, dat figuren achter de schermen de touwtjes van het beleid in handen gaf zonder verantwoordelijkheid te dragen, maar dat de 'aristoi des lands' deed weigeren zich met politiek in te laten en deze - zoals Prof. Veraart - zelfs geen plaats gunde.
Positief waren de politieke idealen van verschillende jongeren dan ook gericht op het vestigen van een sterk gezag. Dit sterk gezag beantwoordde 'aan de diepste tendenzen, juist van de katholieke jongeren die in de kerk zo sterk hierarchies en monarchies zijn opgevoed'. Met Kriton, een der auteurs in het Studenten-annuarium 1930, bepleitte Knuvelder dan ook het vervangen van het parlementaire stelsel door een gematigde monarchie, waarin een 'waarachtig souverein monarch, niet door een in onze zin demokratiese grondwet besnoeid en beperkt in zijn macht', een 'werkelijke regering van wijze mannen' rond zich zou groeperen.

die zelfstandig zou besturen. Uit het volk zouden lichamen of raden tot stand kunnen komen voor de diverse takken van de ad ministratieve bezigheden. Deze lichamen zouden adviserende maar geen wetgevende bevoegdheid moeten hebben. Daarbij zou het volk zichzelf administreren op sociaal en economisch gebied, reke ning houdend met de wet van boven. Zolang dit ideaal niet was verwezenlijkt, zou de staatspartij moeten blijven streven naar een werkelijke regering, hetgeen samen diende te gaan met een ver sterking van het 'nationaliteitsbesef' bij de katholieken individueel en bij de partij. Katholieke partij-politiek diende dan ook identiek te zijn met nationale politiek. Dit streven was niet illusoir, aan gezien katholieken nu eenmaal terecht 'de eigenwijze idee (had den) de volledige waarheid te kennen en het volstrekt goede te bestreven'. Het katholieke program was aldus de synthese van wat werkelijk het nationale belang, het algemeen welzijn beoogde.
Een dergelijke nationale politiek der katholieken zou hen de aanhang verzekeren - aldus Knuvelder — van allen, die geen enge partij-belangen, maar 's lands welvaart voorstonden. Deze koers wijziging was urgent, daar anders de Nationale Unie van de ka tholieken deze rol zou overnemen, welke Unie toch 'reeds sterk op weg (was) zich een grote aanhang te verwerven'. Deze na tionale politiek zou verder realisering van alle desiderata van ka tholieken en jongeren mogelijk maken, т.п. opheffing van het processie-verbod, instelling van een gezantschap bij de paus, wer

kelijk eigentijdse sociale wetgeving, de bedrijfsorganisatie, bestrij
ding van de plutocratie en krachtige bescherming van de natie in
zedelijk en nationaal opzicht. Dit laatste lag de jongeren na aan
het hart. De zedelijke volkskracht werd immers fataal ondermijnd
door pers, radio, film en sport, terwijl de Nederlandse natie was
gehalveerd door de rijksgrens met België. Voor de weinig radi-
cale houding der regering ten opzichte van de Nederlanders bezui-
den de rijksgrens hadden de jongeren dan ook geen respekt.171
Hoewel met deze rede voor het kader van de Staatspartij -
men mag wel zeggen in het hol van de leeuw - bepaald geen
blad voor de mond was genomen, schijnt zij in dat milieu geen
beduidend verzet te hebben opgeroepen. Knuvelder wist althans
achteraf te melden, dat zijn betoog in de debatten te Amersfoort
'ternauwernood of niet in zijn wezenlike lijn (was) aangeval-
len'. 172 Ook Jhr. Ruys de Beerenbrouck toonde zich in zijn rede
niet onwelwillend tegenover de jongeren door zelfs enige richt-
lijnen te verstrekken om te komen tot een Verbond van Jongeren
in organisatorische samenwerking met de R.K. Staatspartij.173 Na
afloop van deze bijeenkomst kondigden de aanwezige studenten
ook de oprichting aan van een dergelijk verbond, maar deelden
172
tegelijk mee, dat 'in dit stadium der ontwikkeling deze organisatie
niet kan staan onder de leiding der katholieke Staatspartij', aan
gezien een deel der jongeren niet stond op de grondslag der par
lementaire praktijk en de wenselijkheid van politieke partijen niet
aanvaardde. Onafhankelijk van enige partij zou het Verbond stre
ven naar 'een katholieke synthese der verschillende politieke
stroomingen.' Aangezien de jongeren echter bezorgd waren over
'eene scheiding, die in heel ons politieke leven zou kunnen door
dringen', wenste de nieuwe organisatie een goede verstandhouding
met de Staatspartij. Individueel zouden sommige jongeren zich
dan bij de R.K.S.P. aansluiten en daar de denkbeelden van het
verbond propageren. Voordat deze denkbeelden volledig waren
ontwikkeld, achtte het verbond een debat echter prematuur.17*
Met deze prompte verklaring beoogden de aanwezige jongeren de
indruk weg te nemen, als zouden zij een eigen partij willen op
richten, en tevens wensten zij hiermee onverwijld het voorstel
van Jhr. Ruys betreffende een verbond der jongeren in organisa
torisch verband met de staatspartij af te wijzen.17S
Het program van dit Verbond van katholieke jongeren werd
reeds op 8 mei 1930 ontvouwd bij monde van Mr. A. Peters, die
spoedig ook als voorzitter zou optreden. Blijkens dit program
zou dit verbond zich toeleggen op de bevordering van de natio
nale katholieke cultuur, hervorming van het parlementaire stelsel,
bestrijding van de plutocratie, medezeggenschap en bedrijfsorga
nisatie, handhaving van een economisch zelfstandige middenstand
en toewijzing van de grond aan de grondbewerker.17β Men kan
constateren, dat de rede van Knuvelder op de politieke retraite
te Amersfoort voor dit program model heeft gestaan. Ter berei
king van deze doeleinden zou het verbond openstaan voor alle
katholieken, maar in geen geval een politieke partij vormen. Zijn
karakter zou gevormd worden door studie en actie ter verbreiding
van de in het verbond levende denkbeelden.177 Grote levens
kracht heeft dit verbond intussen niet getoond. Zoals uit het
vorige hoofdstuk reeds gebleken is, werd het spoedig door de
rechts-radicale elementen onder de studenten als te weinig uit
gesproken van karakter van de hand gewezen.178 Het is overigens
een merkwaardige bijzonderheid, dat deze afwijzing voortkwam
uit de kring van pater Van Sante, die nog in 1930 'de ziekte der een
zijdigheid onder de jongeren' had aangewezen als de kanker, die
de schoonheid van hun streven had aangevreten.17i

Zoals uit het voorgaande reeds is gebleken, ontlokte de heftige kritiek der jongeren op het politieke bestel en vooral de kwestie Nolens-Wij develd verontwaardigde protesten uit allerlei kringen. Engelman signaleerde onder hen 'verontwaardigde intellectuelen,
173
giftige Journalisten, brieschende vrijgestelden, opgewonden paters, geniepige studenten, als circuspaarden gedresseerde 'jongeren'.' 'AI dat lawaai' noemde hij echter zinvol, omdat zij daardoor hun vijanden leerden kennen.180 Zij kregen echter ook steun van naar eigen zeggen 'zeer vele' anderen, die in toegezonden bijdragen iets lieten doorschemeren van de 'frissche toestanden in de katholieke wereld'. Onder deze supporters bevonden zich de op de voorgrond tredende Heemtrekker, Kris Engels, en enkele niet nader genoemde leden van de clergé, die de Gemeenschaps-jongeren bijvielen. 181 E>ezen dachten er dan ook niet aan hun kritiek ook maar enigermate te dempen. Wel poseerden zij graag als blanke onschuldigen, die 's ochtends nog - zachtjes filosoferend - zich in de zon zaten te koesteren en 's avonds reeds met bittere verwijten werden bestookt 'in het brave dagblad, dat zij op aanbeveling van de parochiegeestelijkheid aan hun borst plachten te koesteren'.1β2 Aan deze pose moet minstens een onbewuste hypocrisie niet vreemd zijn geweest.

De scherpe kritiek op de houding der jongeren van De Ge meenschap riep ook Anton van Duinkerken, die zich tot dusver buiten het politieke twistgeschrijf had gehouden, in het geweer. Hij constateerde het navrante verschijnsel, dat de jongeren pas au sérieux waren genomen, toen zij toevalligerwijze in de politiek waren betrokken. Dit was wel verklaarbaar, want, terwijl de staatskunst in Europa nergens in dieper verval was geraakt dan hier te lande, stond zij nergens in hoger ere, en de verafschuwde jongeren hadden slechts wat boeken geschreven op het gebied van de literatuur, de cultuurhistorie, de hagiografie en de geloofsverdediging benevens wat gedichten, 'doch met zulke beuzelarijen (behoefde) geen enkel oprecht katholiek Nederlander zich bezig te houden'. Het verwijt van afzijdigheid in de politiek en afbrekende kritiek wees hij van de hand, want 'de man, die zijn medemensch op het laatste oogenblik waarschuwt voor een afgrond, behoeft geen bruggenbouwkundige te zijn'. Het was genoeg, als hij een mens was, en wie toch de afgrond verkoos boven de raad van de te jonge, te oneerbiedige of te onbelangrijke waarschuwer, had het evident bij het verkeerde eind. Langzamerhand was men dit ook gaan inzien, zodat thans zelfs jongeren naar voren traden, wier roeping het was bruggen te bouwen. Zij waren de jongeren in de politiek, maar de dichters van De Gemeenschap zouden de jongeren buiten de politiek blijven, alle politieke raadgevers, 'de sluwe tactiek der harteloosheid', 'de strijdwijs der kleinste ploertjes' en 'het meest subalterne scribaille' ten spijt. Hoewel de jongeren nooit bij Schaepman gezworen hadden, achtte Van Duinkerken hem, Kuyper en Troelstra wel de enige politici, wier namen
174
kans hadden te blijven leven 'in de geschiedenis der vervalperiode van de Nederlandse Staatskunst'. Zij hadden immers een hart, wekten bezieling, geloofden in de zaak, die zij verdedigden en getuigden daarvan. Overigens waren deze drie staatslieden 'ook slechts 'letterkundigen' genoemd', maar in dit land 'van dorre minutentellers' waren zij tenminste mensen geweest.183

Van Duinkerken trad eveneens op namens De Gemeenschap-redactie op een bijeenkomst ter oprichting van een katholiek verbond der jongeren, belegd door Mr. A. P. Peters. In deze toespraak wees hij op het gevaar van verlangens, omdat zij eenmaal verzadigd zouden worden. Ook de ouderen hadden eenmaal

verlangd en men kon zien wat er van hen geworden was. De
winst van de bevrediging was gepaard gegaan met 'een eindeloos
groter verlies', te weten de voldaanheid. Zij, de dichters in de
Staatskunst, hadden wel enkele concrete programma-punten, zoals
strijd voor missievrijheid, verzet tegen het onredelijke processie-
verbod, actie voor maatschappelijke verbeteringen, maar dit waren
eigenlijk slechts uitvloeisels van hun wezenlijker verzet tegen een
mentaliteit, die het gesignaleerde verzuim had mogelijk gemaakt.
Het verlangen van deze literaire jongeren was dan ook pas vol-
daan, wanneer 'een grooter, een ruimer, een katholieker leven in
deze lage landen' was verwezenlijkt. Allerlei tekortkomingen van
het ogenblik zouden in de toekomst ongedaan worden gemaakt,
al was het maar uit vrees dat anders de politieke opponenten dit
zouden doen. Arbeidswet en vrouwenkiesrecht - waarop zich de
staatspartij beroemde - waren daarvan sprekende voorbeelden. De
staatspartij had echter vergeten, dat de katholieken in Europa als
revolutionairen de oudste papieren bezaten. Daarom moesten zij
niet het bereikbare tot stand brengen, maar het schijnbaar on-
bereikbare maken tot het noodzakelijke. Hiervan was echter geen
sprake: de 'levende ziel van het katholieke volk' was stelselmatig
getemd tot de gematigdheid, die ten onrechte deugd werd genoemd.
Daardoor was 'de opstandige geestdrift, die rechtens de hare
moest zijn (. . .) overgegaan op anderen'. Dit alles betekende niet
- aldus Van Duinkerken - , dat de literaire jongeren voorstanders
waren van een rooms-rode coalitie, want het katholieke volksdeel
was sterk genoeg 'om kracht te vinden in eigen geestdrift'. Daar-
om waren zij echter wel verklaarde tegenstanders van samenwer-
king met 'de restanten eener afgebrokkelde christelijkheid', die
dwong tot onophoudelijk geschipper tot behoud van een rechtse
meerderheid. Mocht men nog heil verwachten van een parlemen-
tair geordend staatsbestuur, dan diende 'onze' partij daarin door
geestdrift sterk te zijn, maar niet de toevallig sterkste door begin-
selloosheid. Vandaar verlangden deze jongeren verlevendiging van
175
'de kracht des geloofs, waardoor bergen worden verzet' en dat
'onze staatskunst er een zij van 'hart en vurigheid'.'[184]
Het voornemen van de Gemeenschap-redactie onverschrokken
voort te gaan op de ingeslagen weg bleek ook uit de verantwoording
van de zevende jaargang van dit tijdschrift in 1931. Het bleek immers
nodig 'met eerlijke vrijmoedigheid' en middelen, die haar de juiste
voorkwamen, te blijven wijzen op zaken, die men vooral in gezag-
hebbende of officiële kringen gemeenlijk uit het oog verloor. Dit
betrof ten eerste - aldus de redactie - de volledige beleving en
verwerkelijking van de katholieke beginselen. Daarbij getuigde zij
van een opvallend ultramontaanse instelling blijkens haar opvatting,
dat deze verwezenlijking diende te worden nagestreefd niet slechts
naar de hier te lande geldende eng-opportunistische interpretatie,
maar volgens de 'groóte, opvallend strakkere en tevens fellere richt-
lijnen welke het centrale gezag der kerk telkens opnieuw op zulk een
eerbiedwekkende wijze aangeeft'. In de tweede plaats bleek de be-
hoefte aan een zo ruim mogelijk gebruik van het recht tot kritiek,
interpellatie, waarschuwing en wederwoord. Zelfs in die gevallen
waar nog niet de verbeteringsmogelijkheden konden worden aange-
geven, bleef het recht en de plicht bestaan te wijzen op de wenselijk-
heid van verbeteringen. Tenslotte vergden nog een aantal kleinere,
maar door hun actualiteit belangrijke details de aandacht en soms
de bestrijding der redactie, waaronder in dit verband 'het mammo-
nistische regiem van sommige ten onrechte van hoogerhand aanbevo-
len dagbladen' en het 'despotisme van sommige politieke leiders',
die de namen van hoge idealen misbruikten om de goegemeente te
verleiden tot 'politieke of sociale monsterachtigheden'. Ter verwer-

kelijking van deze hoge idealen schoten weliswaar de krachten dezer jongeren tekort, maar dit kon slechts een prikkel zijn tot intensievere arbeid en grotere waakzaamheid. 1β5

Deze uitstippeling van het redactionele beleid voor het jaar 1931 was tot stand gekomen zonder de medewerking van Jan Engelman.

In het laatste nummer van de zesde jaargang was het simpele be richt opgenomen, dat 'met ingang van dit nummer (. . .) Jan Engel man zijn ontslag (had) genomen als lid van de redactie van De Gemeenschap'.18e Aldus verliet een der in de afgelopen maanden meest geruchtmakende leden deze 'bende van Gideon'. ^87 Waaraan dit uittreden van Engelman moet worden toegeschreven, is uit de lectuur van De Gemeenschap niet met zekerheid op te maken. Wel licht hield het echter verband met de toetreding van Albert Kuyle tot de redactie, hetgeen kort tevoren had plaatsgevonden. Deze on derstelling vindt althans steun in de houding van de gebroeders Kuitenbrouwer, later tegenover Engelman ingenomen,188 en in het feit, dat na het uittreden van de Kuitenbrouwers Engelman - zoals

verderop zal blijken - weer prompt in de redactie werd opgenomen. Ook Van Duinkerkens verdediging van Engelman naar aanleiding van de aanvallen der gebroeders Kuitenbrouwer wees op spanningen in de boezem van de Gemeenschap-redactie. Deze spanningen lijken echter vooral van persoonlijke aard te zijn geweest.

Zoals uit het voorgaande reeds duidelijk is geworden, richtte de kritiek der jongeren zich niet slechts op de politieke democratie, maar eveneens op het kapitalistische stelsel, dat de samenleving dreigde te verstikken. Al in 1926 had Knuvelder zijn grote bezorgdheid uitgesproken over het teloorgaan van de katholieke kuituur in het zuiden tengevolge van de inertie van een groot deel van de clergé, waardoor de priesters niet meer adequaat reageerden op de ontkerstenende invloed van het op gang gekomen proces van industrialisatie in bepaalde gebieden van Brabant en de Limburgse mijnstreek. Was in veel gevallen van een defensieve werkzaamheid niet eens sprake, hij bepleitte een offensief en energiek optreden om te trachten de katholieke invloedssfeer gestadig uit te breiden.189 Spoedig richtten alle katholieke jongeren echter de heftigste aanvallen op het kapitalisme zelf, dat zij gelijk stelden aan plutocratie en mammonisme. Door de grote, in 1929 begonnen, economische wereldcrisis werden zij grotelijks in het gelijk gesteld. De machteloosheid van een stelsel, dat dwong tot berustend toezien, totdat de crisis zou overwonnen zijn, stak ook wel schril af bij het welslagen van experimenten met een andere sociale en economische orde in landen als Rusland en Italië.1β0 Rond 1930 werd trouwens het kapitalisme al gemeen ter discussie gesteld. Felle bestrijders vond het niet alleen bij de jongeren, maar ook in Prof. J. A. Veraart, Max van Poll en in het buitenland bij auteurs als Von Böhm-Bawerk, Werner Sombart, Max Weber en R. H. Tawney. " i

In het katholieke kamp kwamen overigens lang niet alle deelnemers aan de discussie tot een volstrekt negatieve conclusie. Bij herhaling werd onderscheid gemaakt tussen het kapitalisme op zichzelf en de uitwassen ervan. Dit joeg het bloed naar de wangen van de jongeren, die ook op ander terrein al blijk hadden gegeven niet bepaald met halfheden rekening te willen houden. Zo constateerde de redactie van De Gemeenschap dan ook sarcastisch, dat het kapitalisme gehandhaafd scheen te moeten worden, zolang het niet voldoende wijsgerig gedefinieerd was, 'alsof St. Joris den draak eerst had mogen bestrijden, na zich een aanzienlijken doctorsgraad in de zoölogie te hebben verworven!' Bloed en tranen schenen voor een bepaald soort katholieke verdedigers van de openbare zedelijkheid geen bewijsmateriaal. Zij vroegen een formule. Het kapitalisme zelf had dan ook zoveel groeikansen gekregen door 'de betreurenswaar-

dige samentrekking der moraal op de voorschriften van het zesde
177
gebod, met bijna algehele verontachtzaming van alle andere zedenwetten'. Zedelijk noemde men tegenwoordig alles 'wat niet den geslachtsdrift opwekt, ongehinderd welke vaak even donkere begeerten het wakker slaat in een menschelijk hart'. De enige onzedelijkheid, die 'onze plutocratisch geordende maatschappij' in het sociaal economische vlak nog erkende, was gebrek aan rendabiliteit. 'Financieel-onzedelijk is alleen de insolvente, al zou hij Sint Franciscus van Assisië heeten'. Hedendaagse moralisten stortten zich met grote voorliefde op bepaalde geschriften en bestempelden hun auteur als een openbaar zondaar, maar wie in de middeleeuwen als woekeraars zwaar zouden zijn gestraft, werden thans verheven tot toonbeelden van wilskrachtige werkers, die - overigens door de noeste arbeid van anderen - zich hadden opgeworpen tot leiders der productie en beinvloeders van de wereldmarkt. Bij de bestrijding van dit euvel was omvorming van het kapitalistische productiestelsel onvoldoende, aangezien de gehele kapitalistische geestesgesteltenis van de hedendaagse mens moest worden geliquideerd. i»2 Aan deze kritiek op het kapitalisme had ook Albert Kuyle een levendig aandeel door in talrijke bijdragen te wijzen op de misstanden in de vaderlandse grootindustrie en de wrange consequenties van de economische crisis voor de economisch zwakke groepen in het volk. In dit opzicht werd hij bovendien bijgevallen door A. J. D, van Oosten. Knuvelder onderstreepte in Roeping, dat de oppositie der katholieken tegen het kapitalisme geen 'uitwas' betrof, die men zou kunnen afkappen, maar een 'mentaliteit', die de katholieke these over het eigendomsrecht in het tegendeel had doen verkeren. Katholieken bedoelden met kapitalisme de plutocratie, de heerschappij door middel van het geld, die - zonder enige arbeid - de vruchten van de arbeid naar zich toehaalde, de staatkunde aan zich ondergeschikt maakte, volkeren opofferde aan het economische belang van enkelen, reusachtige concentraties in het bedrijfsleven tot stand bracht, in het groot-bedrijf de morele persoonlijkheid vernietigde terwille van een krankzinnig opgevoerde produktie en de praktische vernietiging veroorzaakte van het eigendomsrecht van miljoenen, die tot steeds verdergaande afhankelijkheid en economische ondergeschiktheid vervielen. Daarom moest niet het eigendomsrecht der produktiemiddelen beschermd worden - daartoe waren de geldmagnaten zelf best in staat zelfs ten koste van hele volken -, maar het 'recht op eigendom van de arbeid'. Beter dan Mgr. Nolens en de katholieke politici had dan ook de vrijzinnig democraat Marchant de taak van de wetgever tegenover het kapitalisme begrepen door te pleiten niet voor het opleggen van een socialistisch stelsel aan de maatschappij, maar voor de zorg, dat door de baatzucht als drijvende kracht in het
178
productieproces niet het algemeen belang werd geschaad en ethische eisen werden verzaakt. m

Tegen de achtergrond van deze afkeer van het kapitalisme moet ook de vraag in De Gemeenschap worden gezien, hoe men kon pre ken tegen het neo-malthusianisme, maar kon zwijgen over de wraakroepende zonde van het onthouden van een rechtvaardig loon aan de arbeider, alsof tussen die twee geen verband zou bestaan.1β4 Met instemming werd dan ook de negentiende-eeuwse Mgr. von Ketteier, bisschop van Mainz, geciteerd, die de foutieve leer betreffende het starre eigendomsrecht een voortdurende zonde tegen de natuur had genoemd, omdat hetgeen God tot voeding en kleding van alle mensen had geschapen, werd gebruikt tot bevrediging van de onmatige heb zucht en de buitensporigste weeldezucht van een beperkte groep. l e 5 Door dergelijke gedachten en gevoelens moeten ook de volgende re gels zijn ingegeven:

'Hij doet den heelen dag niet anders dan
scharnieren ponsen tegen een te laag tarief;
'jij werkt je rot, een ander vreet ervan,
de directeur is een gemeene dief'.lfle

In Roeping werd o.a. nog tegen het kapitalisme van leer getrokken door Ir. St. van Schaik naar aanleiding van de bespreking van dit thema tijdens de sociale studieweek te Rolduc in 1931 en in de ka tholiek wetenschappelijke vereniging,lfl7 alsmede door Knuvelder naar aanleiding van een door de Tilburgse hoogleraar, Prof. Weve, uitgesproken vermaan aan diegenen, die zonder voldoende onder scheidingsvermogen meespraken in de hoogst gewichtige kwesties van kapitaal en arbeid. Knuvelder repliceerde daarop met verwij zing naar het beeld van St. Joris en de draak en meende, dat dit verwijt eerder gericht diende te zijn aan het adres van 'de bevreesde ridders die de streek laten teisteren zonder dat zij zich buiten hun boekenmuren wagen'. l f l8

In dit verzet tegen de kapitalistische orde werden de jongeren bij gevallen door de katholieke Delftse hoogleraar, Prof. Dr. J. A. Ver aart. Veraart is een der grondleggers en spoedig de leider geweest van het Verbond St. Michael, dat in 1923 gevormd werd als tegen wicht tegen de rechtse reactie, die zich enkele jaren na de eerste we reldoorlog allerwegen openbaarde, toen de schrik voor een socialis tische revolutie in ons land geweken was. Het verbond beoogde een verdere democratisering van de katholieke partij tot stand te bren gen zowel in politieke als in sociale zin. Als middelen ter bereiking van dit doel streefde Sint Michael naar de vaststelling van een pro gram der Staatspartij, waarin de katholiek-democratische gedachte verwezenlijkt was, en voorts naar het bevorderen der kandidaatsstel-
179
ling van personen, van wie een krachtige tenuitvoerlegging van zo'n program kon worden verwacht. 1β9 In 1925 werd Veraart tezamen met Dr. Moller gekozen tot lid van de tweede kamer. In 1929, toen Max van Poll zijn intrede in de kamer deed, verloor hij echter weer zijn zetel, hegeen bij de jongeren niet bepaald de liefde voor de par lementaire democratie heeft aangewakkerd en onmiskenbaar kwaad bloed heeft gezet. 2 0 0 Aan dit verlies van zijn kamerzetel zal dan ook Veraarts geringe neiging tot conformisme wel niet vreemd zijn ge weest. Hij betreurde het echter, omdat dit verlies moest worden toe geschreven aan het feit, dat zijn bondgenoten - onder wie met name de voormannen van het R.K. Werkliedenverbond - hem in de steek hadden gelaten.201 De hem bereide ontgoocheling prikkelde uiter aard Veraarts toch al kritische instelling ten opzichte van de R.K. Staatspartij. Daaraan gaf hij vrijmoedig uiting in zijn in 1929 ver schenen bundel Opstellen over politiek' en spoedig ook in Roeping, waaraan hij sinds 1929 als staatkundig medewerker was verbonden.

Iets van verbittering klinkt ook door in de wel erg van piëteit ge- speende necrologie van Mgr. Nolens in 1931, die meer weg had van een requisitoir. Toon en inhoud van dit artikel moeten wel opvallend hebben gecontrasteerd met de in deze dagen aan Nolens gebrachte hulde, die 'alle maat te buiten (ging)' en 'zich in de onzinnigste su- perlatieven (verloor)'. 202 Zelfs uit kringen van de jongeren werd over Nolens aan diens graf eerbiediger gesproken en hulde gebracht 'aan de mens die in ononderbroken arbeid z'n leven wist op te voeren tot een bewonderenswaardige vruchtbaarheid.'203 Knuvelder oordeelde echter naar aanleiding van gerezen kritiek op Veraarts necrologie, dat bij publieke personen de waarheid en de opvoedende kracht, die er van de waarheid uitgaat, eisten dat hun betekenis niet over- spannen werd en hun tekortkomingen niet verzwegen werden.204

Zo enig parlementair democraat gezien was bij de jongeren, dan moet het wel Veraart geweest zijn. Zijn vrijmoedige kritiek op de tekorten van de Staatspartij, zijn reserve tegenover de christelijke

coalitie, zijn uitgesproken polemische instelling, die tegemoet kwam aan het door de jongeren verlangde 'hart en vurigheid', maar boven-al zijn felle strijd tegen het kapitalisme en zijn pleidooien voor mede-zeggenschap en publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie deden hen zijn trouw aan de parlementaire democratie - voorlopig althans - dan ook door de vingers zien. Wel zag Knuvelder zich gedwongen al in 1930 te wijzen op de mogelijk verwarring stichtende omstandigheid, dat 'Prof. Veraart in de politieke democratie alléén alle - en de jongeren in de democratie geen heil zien'. Hij zou echter niets min-der graag doen dan 'deze onvervaarde en konsekwente strijder voor zijn - en onze ! - zaak het woord te ontnemen'.205

In oktober 1931 wijdde Roeping een geheel nummer aan het des-

π

tij ds zeer actuele onderwerp van het kapitalisme. Veraart, Pater G. Vrij moed o.f.m., Jos van Wel en Max van Poll onderwierpen daarin het kapitalisme aan een grondige kritiek. Veraart constateer de in deze studie - als pre-advies uitgebracht aan de Katholieke Wetenschappelijke Vereniging -, dat het katholicisme in de door hem gesignaleerde kapitalistische wanorde niet kon ademen. Onder katholieken werd echter een radicale hervorming van de sociaal economische orde afgeremd door een voortdurende verwijzing naar de encycliek Rerum Novarum, die over tal van actuele kwesties niet repte, maar daarvan ook niet kon gewagen, omdat zij gezien moest worden - aldus Veraart - als product van haar tijd. Bij de regeling van kwesties in het sociaal-economische diende men echter uit te gaan van het criterium der doelmatigheid. Daarom verwierp hij ook aprioristische gemeenschapsbeschikking en aprioristische individuele beschikking over economische goederen. In het huidige tijdsgewricht dienden echter de resultaten van het economische systeem van Sovj et-Rusland - dat overigens met communisme niets te maken had - een vingerwijzing te zijn, hoewel ook aan dit stelsel genoeg bezwaren kleefden. Hij bepleitte dan ook een onmiddellijke leiding van de staat aan het sociaal-economische leven in tegenstelling met de vooral ook onder katholieken levende opvatting, dat de staat zich op de achtergrond diende te houden en zich moest onthouden van alles wat het vrije initiatief kon ondernemen. Wel diende de staat te voorkomen door een overmatige centralisatie de ontplooiing van vrije krachten te belemmeren. Voor een systematische en realis tische aanpak van het euvel van het kapitalisme bepleitte Veraart - zoals hij bij vele gelegenheden tevoren reeds had gedaan en daar na nog lang zou blijven doen - als enige middel de invoering van een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Dit stelsel zou ook alleen met kans op succes de concurrentie van het systeem van Sovj et-Rusland kunnen doorstaan. De P.B.O. was in Veraarts ogen ook het enige middel om de kapitalistische geest, inherent aan het kapi talisme en zich uitend op alle terreinen des levens, uit te scha kelen. 20e

Deze opvattingen omtrent de bestrijding van het kapitalisme door middel van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie kregen de krach tige steun van de pauselijke encycliek Quadragesimo Anno. Daarin bepleitte Pius XI immers het bijleggen van de klassenstrijd en her stel van het sociaal organisme met 'goedgebouwde ledematen' door de vorming van zogenaamde beroepsstanden Vaarbij de mensen niet worden ingedeeld naar de positie die zij innemen op de arbeids markt, maar naar de verschillende funkties, die zij ieder voor zich in de maatschappij vervullen'. Evenals immers door territoriaal samen wonen gemeenten tot stand kwamen, was het geheel natuurlijk, dat

À

'zij, die eenzelfde beroep of ambacht uitoefenen - hetzij van eco

nomische of van andere aard - een gemeenschap, of een soort lichaam' vormden. De verschillende corporaties zouden gezamen lijk dienen te streven naar bevordering van het algemeen welzijn. Voorzover afzonderlijke belangen dit vereisten, zouden werkgevers of werknemers nog afzonderlijk kunnen beraadslagen en beslissingen nemen, zoals ook de inwoners van een gemeente voor de meest ver schillende doeleinden verenigingen plegen op te richten. г ' 7 Veraart constateerde, dat deze beroepsstanden van Pius XI niets anders wa ren dan de door hem reeds zoveel jaren bepleite publiekrechtelijk georganiseerde bedrijven. г 0 8
Ook de economische crisis hield - aldus Veraart - verband met het negeren van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Voor het bestrijden van deze crisis had de staat een veel te beperkte invloed op het economische bestel. Hij constateerde dan ook een fatale be rusting volgens het laissez faire-beginsel.20β Jaren later hield Ver aart op deze gronden ook een vernietigend requisitoir over Colijn, die - als exponent van de plutocratie - met zijn beleid van aan passing enorme nadelen had gebracht aan ons volk, niets wezenlijks had ondernomen om de crisis tegen te gaan, maar deze volgens libe raal recept slechts had laten uitzieken. 2 1 0 De in zijn ogen lakse hou ding van de Staatspartij tegenover het kapitalisme en de alles ont-redderende crisis brachten Veraart tenslotte tot een breuk met 'dat roemloos geworden conglomeraat katholieken: de R.K. Staatspar tij'. Dit scheiden deed hem zelfs geen leed meer, nu hij had inge zien, dat de harde strijd binnen de Staatspartij voor vestiging van een ware democratie - t.w. de redding van het parlementaire stelsel - en van de sociale democratie, - de bijzondere zorg voor het maatschappelijk zwakke - vanaf 1922 volkomen nutteloos was geweest. 2 1 1 Hij trad toe tot de Katholieke Democratische Bond, die beoogde een democratisch eenheidsfront van de Nederlandse katho lieken te vormen. *№ Deze bond bestond - volgens een van Veraarts supporters - voor 99% uit economisch zwakken, voor welke cate gorie Veraart reeds sedert jaren in de Staatspartij als pleitbezorger was opgetreden. Met andere democratische partijtjes is deze bond spoedig samengesmolten tot de Katholiek Democratische Partij. 2 1 3
Tot verkiezingssuccessen heeft deze partij het echter nooit gebracht. Hoezeer de redactie van Roeping Veraart ook kon bijvallen in zijn filippica's tegen het kapitalisme, zijn vurige pleidooien voor een ware parlementaire democratie kon zij in haar kolommen slechts dulden. Zij wenste dan ook geen partij te kiezen in het conflict tussen Staatspartij en Katholiek-Democratische Partij. 214 Al eerder had Veraarts hebbelijkheid 'het Verbond St. Michael als begin- en eind punt (te zien), naast kleineering van 'fascistische' stromingen' reeds

.«â
^

de ergernis opgewekt van Lou Stolte, die aan dit gevoelen lucht gaf in De Gemeenschap. 2 1 5 Om dezelfde democratische gevoelens werd overigens ook Max van Poll in De Gemeenschap een ironisch ge dicht toegevoegd, waarin hem verraad aan de idealen van De Mor gen en verknochtheid aan de Staatspartij verweten werden. 2 l e Spoe dig groeiden de politieke inzichten van Veraart en de Roepingredac tie dan ook zo 'ver uiteen, dat een breuk op dit vlak onvermijdelijk werd. Veraart propageerde immers het 'parlementarisme', dat Roe ping inmiddels reeds had afgezworen. Daarom verzocht de redactie hem in juli 1933 zijn politieke medewerking aan Roeping te staken. Wel betuigde zij haar grote waardering voor deze democratische strij der en sprak zij de hoop uit, dat hij op ander terrein aan het tijd schrift zou blijven meewerken. 2 1 7 Deze woorden moeten geen vor melijke vriendelijkheid zijn geweest voor een oude medewerker, die thans werd uitgewezen. Van waardering getuigde immers ook het

speciale nummer, dat Roeping wijdde aan Veraart bij gelegenheid van diens 25-jarig doctoraat in juli 1935. M. J. H. Cobbenhagen, A. C Josephus Jitta, C W. de Vries, J. G. Volmer, P. Borst, S. A. Posthumus, E. H. M. Beekman en Gerard Knuvelder huldigden in dit nummer Veraart als econoom, kenner van de handelspolitiek, voortrekker, collega, economisch adviseur van de boekdrukkers, leer meester, politicus en schrijver. 2 1 8 Men kan zich inderdaad een af scheid soberder voorstellen.

De zogenaamde beweging der jongeren kenmerkte zich intussen niet slechts door de hiervoor besproken, geprononceerde politieke en sociaal-economische opvattingen, maar ook door een opvallend nationalisme. Dit nationalisme uitte zich met name in een bij vrij wel alle jongeren aanwezige sterk Groot-Nederlandse instelling. Deze geestdrift voor Groot-Nederland volgde als het ware logisch uit de belangstelling, die de katholieke jongeren van meet af aan hadden getoond voor de ontwikkeling van het zuiden van Nederland en de integratie van dit landsdeel in het nationale geheel. 2 1 f l De katholie ke jongeren-beweging was trouwens zelf voor een groot deel expo nent voor deze opkomst en nieuwe plaatsbepaling van het Zuiden in het Nederlandse verband. Ongetwijfeld is op deze Groot-Neder landse oriëntatie der jongeren ook invloed uitgegaan van Dr. Moller, die door de jaren heen als schrijver, spreker en politicus sterk heeft geijverd voor de gedachte der verbondenheid van Vlaanderen en Nederland.22« Daarom ergerde Moller zich ook aan Gerard Broms 'onwaardige mening over de Vlaamse aktivisten (. . .) mensen met diep kristelijke heldenmoed', die door Broms Hollandse getuigenis nog meer verdacht zouden worden gemaakt bij Belgicisten en Waal- se haters en Franselaars. ^ 1 Invloed op het nationalisme der jonge- ren is voorts ongetwijfeld uitgegaan van de aanwezigheid in Neder-

Á

1

land van een aantal uitgeweken Vlaamse activisten na de eerste we- e reldoorlog. 222 Tenslotte sloten de jongeren met hun nationale gedach- e ten aan bij de Groot-Nederlandse oriëntatie van Alberdingk-Thijm, die zij - zoals eerder is gebleken - ook op ander terrein bij voor- e keur als hun voortrekker wensten te beschouwen. ^ 3 e

De min of meer anti-nationale opvattingen van het socialisme ti dier dagen konden terecht gezien worden als een vingerwijzing, dat ti de nationale en sociale gedachten der jongeren niet wel met elkaar ν verenigbaar zouden zijn. De Utrechtse hoogleraar, Prof. W. P. J. Pompe, verantwoordde echter in De Gemeenschap het samengaan s van beide strevingen onder de jongeren. Sodale gezindheid - aldus d Pompe — onderstelde immers nationale gezindheid, alleen reeds om li de sodale plicht van rechtvaardigheid, die bestond in de wil om ieder o het zijne te geven. Aangezien het nationale aan iedere volksgenoot 1 bijzonder eigen was, had hij recht op de verzorging daarvan. Een r volk, dat deze verzorging miste, zou nood lijden, zoals de klachten h der Vlamingen duidelijk konden maken. Ditzelfde kon worden ge concludeerd uit de sociale plicht van de naastenliefde, die wel moest d uitgaan naar alle mensen, maar - zoals het woord zelf al aangaf - ν eerst en vooral naar degenen, die het meest nabij waren, t.w. de κ eigen volksgenoten. 224 Op het 'merkwaardige' samengaan van na- d tionalisme en anti-kapitalisme wees ook Jac. Stolte in De Gemeen- i schap. De verklaring van dit verschijnsel zocht deze auteur in het feit, dat in vrijwel alle naties het streven van de leidende kapitalis- d tische groep uitsluitend gericht was op de aardse goederen met mis- g kenning van de hogere, geestelijke kuituur, waartoe ook behoud en ν ontwikkeling van het volkseigene behoorde. 22s Synthese van de so- w dale en nationale gedachte bepleitte ook Gerard Knuvelder in Roe- b ping, teneinde te kunnen geraken tot een alzijdige behartiging van V

het algemeen welzijn. Voor de opbloei van de Nederlandse kuituur e
en het verkrijgen van een sterk volk achtte Knuvelder dan ook on- 1
misbaar, dat in de volkshuishouding de rechtvaardigheid zou heer- K
sen en dat de Nederlandse stam wederom in één staatsverband zou a
zijn ondergebracht. Waar Nederlands gesproken werd was immers bi
Nederland. Vandaar dat het eng-Hollandse staatsbesef, waaronder h
Brabant en Limburg zozeer te lijden hadden gehad, en de Waalse to
onderdrukking der Vlamingen in een Groot-Nederlandse staat onge- o
daan moesten worden gemaakt. Hiertoe de weg te helpen banen d
achtte Knuvelder dan ook niet slechts taak, maar dure plicht. 22e ui
Dezelfde gedachten lagen ten grondslag aan Knuvelders publica- v
ties 'Bezuiden den Moerdijk' en 'Vanuit Wingewesten'. Bij de w
honderdste verjaardag van de Belgische opstand publiceerde hij bo- g
vendien een boekwerk met de veelzeggende titel 'Het rampjaar la
1830'. Knuvelder achtte de gebeurtenissen van 1830 het gevolg van g

een noodlottige samenloop van omstandigheden, waardoor Fransen
en Franskiljons op Nederlandse bodem een opstand konden ver-
wekken en aanwenden ten eigen bate en voor anti-Nederlandse doel-
einden. Na honderd jaar waren echter nieuwe mogelijkheden voor
een Groot-Nederland gegeven, doordat nog steeds een Belgische na-
tie ontbrak en zich ook bezuiden de rijksgrens een Nederlands na-
tionalisme had ontwikkeld. Thans zou men evenwel de oude fout
van 1830, t.w. Holland gelijk te stellen met Nederland, moeten ver-
mijden. s27 Een bezielde oproep tot versterking van het Nederland-
se nationale denken in Groot Nederlandse zin bevatte ook Knuvel-
ders boek 'De mythe Nederland'. Naar het voorbeeld van Musso-
lini's schepping van de mythe van het fascistische Italië zou ook
ons volk zich moeten toeleggen op het creëren van de mythe Neder-
land. Deze mythe behoefde geen werkelijkheid te zijn, maar inspi-
rerend geloof en passie, door welker prikkel een nieuwe werkelijk-
heid zou ontstaan.22e
Dezelfde mythe-vorming bepleitte Knuvelder met betrekking tot
de vader des vaderlands, Willem van Oranje, die hij wilde zien - los
van wetenschappelijk historische kritiek - als symbool voor de
krachten die verzamelden voor de eenheid en kracht der Nederlan-
den. Wie Oranje was, boezemde hem dan ook slechts matig belang
in, want het ging erom 'in hoofd en hart van ons volk tot leven te
wekken een Willem van Oranje die ¿r, nu en in de lengte van
dagen. (. . .) Wij geloven aan Willem van Oranje, aan de in onze
geest levende held der Nederlanden'. 229 Voor deze terecht als ge-
vaarlijk beschouwde verminking, halvering of miskenning van de
waarheid in de geschiedschrijving ten behoeve van de praktische
bruikbaarheid werd Knuvelder prompt op de vingers getikt door
Van Duinkerken. Deze wees erop, dat zuiver handelen berustte op
een zuiver denken, of niet langer mogelijk was, en zuiver denken be-
rustte op een zuiver kennen ook in historicis. Daarom wees hij
Knuvelders 'vergefelijke vergissing' als symptoom van een 'onver-
antwoordelijk pragmatisme, dat men allengs meer waarneemt' onver-
biddelijk van de hand. s30 Knuvelder achtte deze aangelegenheid van
het grootste gewicht, maar beperkte zich voorshands in zijn dupliek
tot de opmerking, dat deze 'kenmerkend (was) voor de caesuur van
onze beschavingsperiode'. 2S1 Later is Knuvelder echter uitvoerig op
deze kwestie teruggekomen. In twee grote bijdragen erkende hij, dat
uit historisch oogpunt bezwaar is te maken tegen elke geschiedver-
valsing, maar tegelijkertijd wees hij erop, dat naast de historische
waarheid - op het verleden gericht - de mythe kon worden op-
gebouwd - voor de toekomst bestemd - die als zodanig geen re-
latie had met de geschiedenis en haar waarheid. Voorzover de mythe
gebruik maakte van historische motieven, was het niet het histori-

sehe als zodanig haar eerste bekommernis, maar het historische als bruikbaar materiaal in de mythische conceptie. De mytholoog kon dan ook - aldus Knuvelder - ten behoeve van deze conceptie een keuze maken uit de feiten en wat hem niet paste ongestraft terzijde laten. Dit betekende bijvoorbeeld, dat hij zich niet behoefde te occuperen met de totale figuur van Willem van Oranje, maar slechts met die aspecten van deze persoon, die hem dienstig waren voor het doel, dat hem voor ogen stond. De mytholoog pretendeerde geen geschiedschrijver te zijn en kon zich dan ook vrijheden veroorloven, die men de historicus terecht als fouten zou mogen aanrekenen. Voor dit 'verschil van geesteswereld, waarin de zuivere historicus en de mytholoog leven' had Van Duinkerken onvoldoende oog gehad. 232 Afgezien van deze onenigheid, schaarde Van Duinkerken zich geheel aan Knuvelders zijde, waar het ging om de verwezenlijking van Groot-Nederland. Zo prees hij warm de verdiensten van Knuvelders geschriften, die aandacht vroegen voor de problematiek en de perspectieven van het zuiden van Nederland. In maart 1931 hield hij bovendien in opdracht van het Dietsch Studentenverbond toespraken te Leuven, Gent en Brussel, waarin hij tegenover Groot-Nederlandse gedachten een uitgesproken positief standpunt innam. Daarin nam hij met name stelling tegen de Hollandse cultuurcentralisatie, die binnen Rijks-Nederland een klein-Nederlands nationaliteitsbesef had geschapen, waaronder alle niet-Hollandse gewesten, en in het bijzonder de voormalige generaliteitslanden, gebukt gingen. Deze dominantie van Holland betekende in Van Duinkerkens ogen verschraling van gemoed, spontaniteit en dus creativiteit. Ongeacht de staatkundige eenheid, was daarom de culturele eenheid van Noord- en Zuid-Nederland noodzakelijk. 233

Het thema van het nationalisme hield Knuvelder ook bezig in zijn in 1936 verschenen publicatie 'Volk en Staat'. Daarin ging hij ervan uit, dat elke natie a priori het recht had op een eigen .nationale staat ,maar kwam hij eveneens tot de erkenning, dat in tal van gevallen dit recht door omstandigheden kon komen te vervallen. Tot deze omstandigheden behoorden in Knuvelders gedachtengang het onvermogen of de onwil een nationale staat te vormen en de gevallen, waarin door vorming van een nationale staat hogere rechten en goederen - zoals de vrede in een bepaald werelddeel - in gevaar zouden worden gebracht. In deze omstandigheden had dan ook de polynationale staat recht van bestaan, mits deze zijn plichten tegenover de onderhorige naties zou nakomen. In die gevallen zou men moeten wachten, totdat tijden en omstandigheden de gelegenheid zouden bieden om van dit principiële recht op vorming van een nationale staat gebruik te maken. 234 Met deze nuancering van zijn

186

Groot-Nederlandse denkbeelden was Knuvelder dicht genaderd tot het standpunt, dat Joris van Severen sinds 1934 met zijn 'nieuwe marsrichting' in het Verdinaso had ingenomen, hetgeen in een volgend hoofdstuk aan de orde zal komen.

Zoals bij de bespreking van de jongeren rond De Valbijl, De Paal en De Christophore reeds is gebleken, deden zich ook in de hier besproken jongerenbeweging duidelijke anti-clericale tendenzen voor. Uitingen daarvan zijn in het voorafgaande reeds herhaaldelijk terloops ter sprake gekomen. Van Duinkerken weet dit anti-clericalisme aan de ontevredenheid over 'het weinige huisbezoek, de intellectuele achterlijkheid, de georganiseerde vijandschap van de nieuwe katholieke kunst, de ondoordachte behoudzucht, de gemakkelijke levenswijze, de zelfingenomen strijdmethode en het maatschappelijke dictatoraat van den katholieken clerus'. Sommigen achtten dit binnen-kerkelijke anti-clericalisme een verheugend teken, omdat het een bewijs was van de hogere streving der hedendaagse katholieken.

Van Duinkerken was hierover echter niet zo positief en wees erop, dat daardoor niet het gevaar bezworen was, waaraan de Middeleeuwen ten onder waren gegaan. Daarom achtte hij een gezonde verhouding tussen priester en leek, vooral in katholieke gewesten, een levensbelang. 2»5 In deze overtuiging werd Van Duinkerken gestijfd door de uitbarsting van anti-clericalisme tijdens de enkele jaren later uitgebroken Spaanse burgeroorlog. Het kostte hem dan ook moeite te geloven, dat een dergelijke gebeurtenis zich in Nederland niet zou kunnen voordoen. Daarom riep hij alle verantwoordelijke mensen op tot een hernieuwde beleving van de drie beginselen van vrijheid, rechtvaardigheid en liefde, waarop de Europese cultuur was gebaseerd, as«

Reeds eerder is gewezen op het feit, dat de volstrekte distantie van de politieke democratie in Roeping later heeft plaatsgevonden dan in De Gemeenschap. Toen deze distantie eenmaal een feit was geworden, heeft Roeping echter daaruit wel radicalere consequenties getrokken. Dit is zeker mede het gevolg geweest van de positievere instelling van de Roeping-redactie ten opzichte van staatkundige kwesties. Tegenover de opvatting van De Gemeenschap-redactie, dat wie waarschuwde voor het gevaar in het ravijn te lopen geen bruggenbouwkundige behoefde te zijn, gaf Knuvelder al in 1930 als zijn mening te kennen, dat de kritiek der jongeren op het politieke bestel hen ook de taak oplegde 'zich concreter bewust te maken van de problemen, die onze tijd stelt om ideale beginselen op te stellen, waaraan een katholiek-nationale staatkunde van dit land heeft te voldoen ,237 Deze 'ideale beginselen' betekenden voor Roeping spoedig het bepleiten van de zogenaamde rechtse revolutie, welke de katholieke staats- en maatschappijopvattingen weer hun

f

kansen гои bieden tegenover de anti-katholieke, liberale revolutie van 1789. Stellig zal op deze ontwikkeling ook invloed zijn uitgegaan van Wies Moens, Vlaams activist, die vanaf 1925 lid was van de Roeping-redactie. Moens was, zoals in een volgend hoofdstuk nog ter sprake zal komen, in 1931 een der oprichters en een leidende figuur van het Verdinaso in Vlaanderen. In februari 1933 trad hij echter uit de redactie van Roeping, kennelijk omdat een kort tevoren in dit tijdschrift gepubliceerde beschouwing van Mr. Willem Melis over het Vlaamse nationalisme en de verkiezingen in België zijn instemming niet kon wegdragen en zonder zijn voorkennis was opgenomen. 238

AI in 1930 sprak Knuvelder als zijn overtuiging uit, dat bij het vestigen van 'een katholieke orde' geloof 'aan de lijnen van geleidelikheid' misplaatst was.2OT Het is begrijpelijk, dat in deze fase van de ontwikkeling - lang voordat nationaal-socialisme en fascisme werden prijs gegeven aan de algemene afschuw - bij het denken aan een rechtse revolutie het oog werd gericht op fascistische denkbeelden in binnen- en buitenland. In 1932 werd echter al door een der pennevoerders in Roeping gewaarschuwd tegen het gelijk stellen van nationaal-socialisme en revolutie van rechts. 240 Aangezien het liberalisme thans geheel vermolmd was, stond men - aldus Knuvelder - voor de noodzaak dit stelsel te vervangen. Met het liberalisme zou men dan ook een van zijn gevolgen, de parlementaire democratie, moeten offeren. De crisis op allerlei terreinen wees op het failliet van de vigerende machten. De anti-liberale krachten verzamelden zich thans in 'de nationaal-socialistische groeperingen, welke noch links, noch rechts zijn, maar 'Rechts und Links' in zich verenigden. Deze groeperingen waren nationaal, inzoverre zij het volk op staatkundig gebied een overigens rijk gedifferentieerde eenheid schonken en de volksregering afschaften; zij waren verder sociaal door 'in sociaal-economisch opzicht een leefbaarheids-mogelijkheid (te) schep-

pen voor alle leden van het volk in geordende kaders', die eenzijdige bevoorrechting van de rijken, dictatuur van de banken en heerschappij van het geld uitsloot. De beginselen van vrijheid, gelijkheid en verstand werden vervangen door gebondenheid, ongelijkheid en geloof. Dit alles betekende, dat deze contra-revolutie orde zou scheppen in de bestaande chaos. Wel konden hieruit nieuwe gevaren voortvloeien, met name het gevaar van staats-absolutisme, waarbij de staat buiten zichzelf geen hogere normen van zedelijkheid zou erkennen. Daarom zou hier ook een andere oplossing gevonden moeten worden dan Mussolini begeerde en Hitler formuleerde. Op dit terrein zouden staat en katholicisme elkaar ontmoeten en tot een regeling moeten komen. Tenslotte was deze revolutie tegen het liberalisme eerder conservatief dan revolutionair in de gangbare zin

!

des woords, doordat zij gericht was op het 'behoud van de diepste geestelike krachten die gewerkt hebben in het Europa der Middeleeuwen, in het Europa van thans - hopen wij ! - ondanks de liberale schijn nog werkzaam zijn'. Aangezien deze geestelijke krachten gebonden waren aan het christendom in zijn authentieke vorm, het katholicisme, waren deze rechts-revolutionaire bewegingen ook verwant aan het katholieke denken in wijsbegeerte, staatsleer en theologie. Deze denkbeelden betekenden dan ook geen nieuwlichterij en hun voorstanders bevonden zich in het voetspoor van de Groot-Nederlander, anti-democraat en volstrekte katholiek Alberdingk Thijm. 24i

Van deze uitgesproken distantie van de parlementaire democratie getuigde ook Knuvelders advies aan studenten, die kontakt-bijeenkomsten belegden met politici van de r.k. staatspartij, angstvallig 'alle infectie met de huidige practische politiek' te vermijden, want 'op het moment suprême (zou) één herder alle schapen over de kling' jagen. 242 i n dit verband kreeg ook Henri Bruning gelegenheid erop te wijzen, dat de jeugd zich overal bleek te willen overgeven aan een leider. Waarachtig leider van de jeugd werd echter niet wie de stem der jeugd verstond, maar in wiens stem de jeugd het beste van zichzelf leerde verstaan, begrijpen, ordenen en richten, omdat elk leven om innerlijke ordening vroeg.r43

Vanuit deze positie kwam Knuvelder ook tot een uitgesproken positieve waardering van de Machtübernahme door Hitler in Duitsland. Hij zag zeer wel, dat zich daarbij 'voor een revolutie overigens' normale 'excessen' hadden voorgedaan, maar wenste daarom nog niet het historische verschijnsel af te keuren, dat wederom een staat de Franse revolutie en haar beginselen had overwonnen en het 'organiese gemeenschapsbeginsel boven het individualistiese vrijheidsbeginsel' had verkozen. 244 Positief waardeerde Knuvelder eveneens de publieke verbranding van Schund-Iiteratuur in het pas gevestigde derde Rijk. Men kon erover twisten, of elk verbrand boek inderdaad Schund was en of de gebruikte methoden te prefereren waren boven andere, men moest erkennen volgens Knuvelder, dat hier in feite niets ongewoons aan de hand was. Slechts een door en door verliberaliseerde 'beschaving' had de plicht van de staat 'tot een zedelik goed leven (. . .) op te leiden' kunnen negeren. Degenen die bij deze gelegenheid kreten als 'kultuurbolsjewisme' in de mond namen, verwees hij naar de heidense toneelstukken verbrandende vroeg-middeleeuwse christenen, naar de middeleeuwse bisschoppen die Schund-toneel verboden, naar de vrome zoon van Karel de Grote, die een heidense letterkunde uitroeide, en tenslotte naar de samenstellers van de Index. 245 Het waren dan ook vooral de gebeurtenissen rond en direct na de Machtübernahme in Duits-

á

land, die Knuvelder definitief tot de overtuiging brachten, dat de
politieke toestanden voorgoed gewijzigd waren. Deze toestand ken
merkte hij als 'het einde van de parlementaire democratie en het
begin van de gezonde gezagsstaat'. Hij betreurde, dat de katholie
ken in Nederland hiertegenover vooralsnog volstrekt onvoldoende
stelling namen. De katholieken dienden echter samen met andere
positieve elementen de staat te veroveren 'voor de gezonde begin
selen der staats- en maatschappijleer', wilden zij voorkomen dat de
staat voor verwerpelijke beginselen veroverd werd. [246]
Naast Gerard Knuvelder waren Mr. A. W. E. Brandsma en
Victor Leemans in Roeping de pennevoerders bij uitstek van een
groep katholieken, die hun vertrouwen en verwachtingen hadden
gesteld in de revolutie van rechts. Ten gevolge van de door de crisis
veroorzaakte immense economische ontwrichting, waartegen het vi
gerende stelsel blijkbaar niets vermocht, groeide in die jaren het
wantrouwen tegenover de democratie trouwens in brede kringen. 2*'r
Brandsma zag dan ook in het fascisme grote voordelen, zoals de op
voeding van het volk tot tucht, orde en plichtsbesef, snelheid van
handelen, vernieuwing van de geest, en beperking van de individuele
vrijheid, waar deze in conflict geraakte met het algemene welzijn.
Daartegenover signaleerde hij wel bepaalde gevaren, waartoe het
fascisme gemakkelijker zou leiden dan de democratie, met name
staatsabsolutisme, staatsvergoding, gezagsaanmatiging, willekeur en
bevoorrechting van de regerende kleine groep, maar zijn sympathie
lag duidelijk aan de fascistische kant. Zo concludeerde hij, dat er
voor de katholieken geen enkel principieel bezwaar bestond zich met
de beginselen van het fascisme te occuperen. De invoering van dat
stelsel mocht echter niet afhangen van willekeur, maar van zijn nut
voor het algemeen welzijn op een gegeven moment. Geen enkele
regeringsvorm had immers absolute waarde. Daarbij zag hij wel in,
dat het goede in het fascisme geen monopolie van dat régime kon
worden genoemd, maar dat de democratie er in principe ook toe
in staat moest zijn. [248] Dit afwegen van voor- en nadelen maakte ech-
ter bij hem snel plaats voor een gedecideerde keuze voor het fascis-
me. In een later van zijn hand verschenen artikel noemde hij 'het
fascistische regeringsstelsel (. . .) voor onze ontredderde tijd het enig
juiste', aangezien daardoor de eensgezindheid van het volk om het
algemeen welzijn voorop te stellen werd bevorderd. Eeuwigheids-
waarde kende hij deze nieuwe regeringsvorm evenwel niet toe en
ook maakte hij reserves ten aanzien van de concrete realiseringen
van de fascistische beginselen in andere landen. 24*
Victor Leemans zag in het fascisme een natuurlijke voltooiing
van het in de negentiende eeuw opgekomen abstracte begrip natie,
dat nu verjongd naar voren trad 'uit de verbinding van volksdom en

1

volkskrachten'. Binnen de natie bracht het ook de economische, so-
ciale en politieke problematiek tot een oplossing, waarmee de parle-
mentaire democratie geen raad wist. [250]
Deze veelvuldig voorkomende gedachten en tendenzen vatte Ge-
rard Knuvelder in april 1934 samen in een aparte aflevering van
Roeping, die geheel gevuld werd met zijn 'Vernieuwing van Staats-
bestel', een 'essay over de revolutie van rechts en de katholieke
staatsleer'. Met het oog op de pas verschenen vastenbrief van het
Nederlandse episcopaat, waarin scherp stelling werd genomen tegen
fascisme en nationaal-socialisme, was deze aflevering speciaal voor-
zien van een nihil obstat van de kerkelijke censor, die van mening
was 'dat dit geschrift machtig veel (kon) bijdragen tot verheldering
der vertroebelde ideeën'. [251]
Het bijna tweehonderd pagina's tellende essay bevatte twee delen:
het eerste gaf een schematische behandeling van de verhouding in-

dividu-gemeenschap en verschillende gemeenschapsvormen van onze beschaving, het tweede gedeelte was gewijd aan actuele problemen van de staat, waarin de houding van de katholieken tot de revolutie van rechts ter sprake kwam.

Naar het oordeel van Knuvelder bleek dit ideaal begin 1934 een veel grotere aantrekkingskracht te bezitten dan de beginselen van de Franse revolutie. Miskenning van deze beweging zou dan ook de katholieken duur te staan komen, in het bijzonder daar dit ideaal zeer dicht gelegen was bij de beginselen van de katholieke staatkunde. Ook het katholicisme was immers geporteerd voor vrijheid, maar slechts van het goede, niet van het kwade; voor gelijkheid, maar enkel voor de mens in abstracto. In zijn concrete verschijning moest de ene mens gezien worden als belangrijker dan de ander. [252] Daarbij distancieerde hij zich echter nadrukkelijk van een klakkeloze copie van het Italiaanse fascisme of het Duitse Nationaal-Socialisme, aangezien deze bewegingen in hun realisering van de beginselen der rechtse revolutie doorsloegen naar andere uitersten. Daarentegen bleek de tijd rijp voor het poneren van eigen katholieke, maatschappelijke en staatkundige idealen, waar deze volledig beantwoordden aan het eigentijdse verlangen naar synthese tegenover het atomisme van de liberalen en de klassenstrijd-gedachte der communisten. Overtuigde supporters van de formele democratie waren de katholieken in hun hart trouwens nooit geweest; zij waren onbeperkt demofiel, maar slechts in een bepaald opzicht democraat.

Om de katholieke staatsleer ingang te doen vinden moest zij, volgens Knuvelder, organisch worden ingebouwd in de structuur van de Nederlandse psyche en staatkundige toestanden van dat moment. Dit ondernemen moest daarom vier fases doorlopen: een zuiver negatieve door het aantonen van fouten en misvattingen in het fas-

á

cisme en andere gelijkgeaarde bewegingen; een eerste positieve fase, die bleef staan bij de uiteenzetting der juiste beginselen; vervolgens een tweede positieve episode, die de beginselen zou moeten inbouwen in het staatkundig leven van dat moment, en tenslotte de verwerkelijking van deze beginselen in een concreet politiek, economisch en sociaal program.[253]

Na een verwerping van allerlei andere regeringsvormen sprak hij zich ten laatste onomwonden uit voor een monarchie, 'een eenhoofdige leiding, met een aristocratische component en medebe-rechtiging van alle oprechte staatsburgers', welke hij de staatsvorm van de traditionele katholieke staatsleer noemde, die echter naar tijd, omstandigheid en sociale structuur moest worden toegepast. Dit prefereren van een centrale leider motiveerde hij met te verwijzen naar het wezen van de staat, die een eenheid is en bovendien een doel heeft te weten het behartigen van het algemeen welzijn, waartoe een meerhoofdige leiding nooit genoegzaam in staat was.[254] Daarom wilde hij in Nederland de vorst weer de regeermacht in handen leggen met het directe gevolg, dat deze zelf de ministers zou moeten kiezen. Vooral in uitzonderingsgevallen achtte hij souvereine beslissingen uitermate nuttig en noodzakelijk. Wel stelde hij met nadruk vast enkel geporteerd te zijn voor een autoritaire en niet voor een absolute staat, welke ontwikkeling hij elders al in Duitsland onder Hitler met leedwezen had geconstateerd. [25i]

Over het mogelijke gevaar, dat de door hen aangeprezen leider van zijn uiterst grote bevoegdheden misbruik zou maken door het nemen van beslissingen, die tegen het algemeen welzijn indruisten, hebben Knuvelder en zijn medestanders zich destijds nog weinig zorgen gemaakt. Zij konden hiertegen geen afdoende garanties verstrekken, maar beriepen zich op de heersende noodtoestand, die risico's aanvaardbaar maakte.[2se] Knuvelder meende bovendien vol-

doende garantie te vinden in zijn overtuiging, dat geen regering zich
staande kon houden, indien haar beleid tegen het waarachtige be-
lang van de natie inging. Het behoorde naar zijn mening tot de
'vele dwaze, in omloop zijnde legendes als zou de duce, de Führer,
de leider of hoe hij verder heten moge' op 'eigen houtje' uitmaken
alles wat gebeuren moest. De 'klaarblijkelijke innerlijke onmoge-
lijkheid van zulk een figuur' zag men - aldus Knuvelder - kenne-
lijk niet in. 257 Wie overigens dit risico niet durfde nemen, moest be-
treuren eens geboren te zijn, want het leven zelf achtte hij nog
steeds een riskante aangelegenheid. 258
Behalve door het autoritaire gezag kenmerkte zich de revolutie
van rechts door haar streven naar een corporatieve maarschappij-or-
dening. Knuvelder publiceerde in zijn essay een compleet ontwerp
192
de solidariteit verwezenlijken — tegenover het individualisme en de
klassenstrijd - binnen het verband van een organische ongelijkheid.
Daartoe onderscheidde hij vier standen: een economische, culturele,
politieke en geestelijke. Daar de economische stand het meest was
ontwricht, diende deze het eerst te worden geordend. Voor deze
ordening moesten alle in een bepaalde bedrijfstak werkzame men-
sen worden ingedeeld en samengebracht in een bedrijfschap.259 Aan
het hoofd van zo'n bedrijfschap stelde hij een bedrijfsraad met wet-
gevende, rechtsprekende en uitvoerende macht voor dat bedrijfschap.
De bedrijfschappen dacht hij verder gecoördineerd in een Centrale
Raad van Bedrijven, waarin de onderling tegenstrijdige belangen in
harmonie zouden worden gebracht met elkaar en met het algemeen
welzijn.
Op analoge wijze zouden de culturele, politieke en geestelijke
standen worden georganiseerd, en wel in een zo te noemen Nationa-
le Raad. Deze was gelijkwaardig aan de Centrale Raad van Bedrij-
ven en beide topraden vonden elkaar tenslotte in een Regerings-
raad, samengesteld uit vertegenwoordigers van beide lichamen en
door de kroon benoemde leden. De Regeringsraad zou het advise-
rend college zijn van de regering. Zo achtte hij een harmonische en
hiërarchische samenwerking van alle standen en individuen voor
het algemeen welzijn verzekerd.
Dit streven naar een corporatieve inrichting van de maatschappij
vond - zoals eerder reeds is opgemerkt - steun in de encycliek
Quadragesimo Anno van Pius XI. Ook daarin werd een lans gebro-
ken voor het organiseren van de samenleving, niet in klassen, maar
in beroepsstanden, waar de belangen van arbeiders en patroons niet
als tegengesteld zouden worden behandeld. Velen wezen en keken
in dit verband naar de Middeleeuwen als het model voor een nieuwe
maatschappij op corporatieve basis,2β0 voor welke repristinatie-
zucht Veraart nadrukkelijk waarschuwde. Daarbij verwierpen deze
pleiters voor een nieuwe sociale orde zonder bedenken de vakorga
nisaties, waarvan ook de christelijke niet meer zouden zijn dan co-
pieën van de Marxistische, omdat ook zij berustten op het principe
van de klassenstrijd en ingingen tegen de door de Paus aanbevolen
beroepsstanden-organisaties.2β1 Daarentegen kon alleen het solida-
risme de basis vormen voor een goede inrichting der maatschappij,
hetgeen ook natuurlijk voortvloeide uit de eenheid der volksgemeen
schap. 2 β 2 In deze jaren trad dan ook het verschijnsel op van de
enorme ledenverliezen van de vakbonden, die hun machteloosheid
tegenover de voorwoedende crisis moesten erkennen. 2 β 3 Aldus werd
geconstateerd, dat 'de tijden nooit gunstiger, de geesten nooit meer
ontvankelijk waren' voor het invoeren van een nieuwe sociale orde-
193
voor zo'n corporatieve opbouw in Nederland. Deze ordening moest
ning in ons land. Helaas bleek de regering het besef van haar hoog
ste plicht te ontberen. 2 β 4

Tegenover bewegingen, die een brave copie wensten te zijn van buitenlandse stromingen, streefden de ijveraars voor een rechtse revolutie in Roeping vooral naar het vinden van een eigen Neder landse vorm. Daarbij sloten zij zich nauw aan bij de actie van prof. Gerretson in de Corporatieve Concentratie - waarover in een vol gend hoofdstuk uitvoeriger zal worden gesproken -, die zich toeleg de op het behoud van de Nederlandse traditie binnen de vurig ge wenste hervorming in rechts-revolutionaire zin. 2 e s Aldus verlangden zij het ook krachtig bepleite sterke gezag in Nederland toe te kennen aan het historische vorstenhuis van Oranje. Vooral de persoon van Willem de Zwijger bleek hen zeer aan te spreken. Deze was immers indertijd in de bres gesprongen voor de vrijheid, niet van het indi vidu, maar van het volk. Bovendien had hij de volkseenheid be vorderd boven het onderscheid van de verschillende godsdienstige richtingen en was de inzet van zijn strijd de eenheid van Noord en Zuid geweest. 2 β β Met instemming werd dan ook Gerretsons plei dooi voor het herstel van het overwicht van de kroon op het parle ment 'zoo mogelijk langs anti-revolutionairen weg, zoo nodig langs revolutionairen weg' geciteerd. De staat ging immers tenslotte boven de staatsregeling. 2 β 7

De actualiteit van de betrokken kwestie en de belangstelling voor de revolutie van rechts brachten Roeping ook in aanraking met het in deze jaren zo actuele Joden-vraagstuk. In dit opzicht is de houding van het blad gematigd te noemen vergeleken bij uitingen van andere rechts-revolutionaire, fascistische of nationaal-socialistische stromin gen en bewegingen. In het besef, dat vervolging van de Joden in het algemeen ongemotiveerd en ontoelaatbaar was, drong Knuvelder echter aan op een paal en perk stellen aan wat hij noemde de abnor male machts- en invloedspositie van zo'n geringe, zelf niet nationale, minderheid. Het probleem was naar zijn mening 'dat de kleine groep wereldbeheersers, de enkele honderden machtigen die de gang van zaken in hun handen hebben en noodlottig beinvloeden, voor het overgrote deel Joden zijn'. Deze volgens hem innig aan de vrij metselarij gelieerde macht bedierf de wereld en het was dan ook niet meer dan een kwestie van zelfbehoud 'deze onduldbare tyran nie te breken'. Daarom deed Hitler ook een goed werk door de tot voor kort voor 90% in handen van Joden berustende Berlijnse pers aan hun klauwen te ontrukken en aan het eigen volk terug te ge ven.

2 β 8

Het moet deze vertegenwoordiger van de absolute katholieke jongeren, die de invloed van Léon Bloy zo diep hadden ondergaan, ironisch hebben aangedaan, dat Veraart enkele jaren later kwam

wijzen op de betekenis van Bloy bij de bestrijding van het katholieke anti-semitisme. Bloy's 'Le salut par les Juifs' had immers - aldus Veraart - dit van mateloze boosheid en domheid getuigende katho lieke anti-semitisme gedeeltelijk tot inkeer gebracht. In hetzelfde geschrift tekende Veraart ook verzet aan tegen de opvatting, dat de Joden een onevenredige invloed hadden op het kapitalistische stelsel. Daarvan was zelfs in het bankwezen geen sprake. Hij concludeerde, dat de Joden niet beter of slechter waren dan andere kapitalisten. In Nederland achtte hij het anti-semitisme dan ook volkomen kunst matig en een produkt van buitenlandse — vooral Duitse - import. Aldus kwam hij tot een beroep op staatkundige partijen en religieuze groeperingen — met name op het katholicisme - om de democra tische vrijheden, sinds de Franse revolutie aan de Joden geschonken, met kracht te verdedigen en verder te volmaken. 2 β β

De stelselmatige verscherping van de maatregelen tegen de Joden door de nazi's in Duitsland en met name de opvallend misdadige pogroms sinds 1938, hadden ook in Roeping een opleving van stu

dies over het Jodenvraagstuk ten gevolge. Alleen al in 1939 hielden
Dr. Jan Brans, P. Constantinus o.m. cap, en Ir. St. van Schaik zich
in vrij uitvoerige bijdragen met deze kwestie bezig. Deze auteurs
brachten meest wel begrip op voor het gerezen verzet tegen de
Joden, maar verwierpen ondubbelzinnig verdrukking en verzet van
deze bevolkingsgroep. Zo merkte pater Constantinus bij zijn be
spreking van recent verschenen literatuur over de Joden-kwestie op,
dat 'de anti-semitistische stemming daalt, naarmate de schrijver zijn
onderwerp grondiger bestudeerde en zich leiden liet door zuivere
objectiviteit'. 2 7 0 St. van Schaik legde in zijn studie een grote mate
van begrip en deels zelfs sympathie aan den dag voor het nationaal-
socialistische Duitsland, met name voor het streven naar het ver
krijgen van een nationale eenheid, maar merkte tevens op, dat de
'eenheid van alle mensen als kinderen Gods en de onschendbare
rechten die alle mensen zonder onderscheid, ook Joden en marxisten
en communisten, aan dat kindschap Gods ontlenen' in belang hier
boven uitrezen. Daarom concludeerde hij ook, dat de vervolgers
der Joden meer beklagenswaardig waren dan de Joodse vervolg
den. 271
In hetzelfde jaar, waarin Knuvelders 'Vernieuwing van Staats
bestel' het licht zag, publiceerde ook de redactie van De Gemeen
schap een sociaal beginselprogram. Daaraan was echter met ingang
van het eerste nummer van 1934 een redactie-wijziging voorafge
gaan, toen de gebroeders Kuitenbrouwer - Albert Kuyle en Henk
Kuitenbrouwer - De Gemeenschap verlieten. De opengevallen plaat
sen werden prompt ingenomen door Mr. Louis de Bourbon en Jan
Engelman. Deze wisseling heeft - zoals reeds eerder is opgemerkt -
195
kennelijk wel verband gehouden met persoonlijke tegenstellingen tus-
sen Engelman en de Kuitenbrouwers, die al in 1930 hadden geleid
tot Engelmans uittreden uit de redactie. Voornamelijk waren echter
andere factoren in het spel, met name zekere financiële manipulaties
van Kuyle als directeur van de uitgeverij De Gemeenschap, die in
de ogen van zijn mede-redacteuren kennelijk zelfs niet als noncha-
lance van een anti-kapitalistische, artistieke, leider van een zakelijk
bedrijf verantwoord konden worden.272 Door deze wijziging in de
redactie zou overigens niet het program, maar slechts de wijze waar-
op het zou worden uitgewerkt, gewijzigd worden. Het blad zou
blijven strijden 'tegen de puriteinsche levensvrees, vóór de katholie-
ke levensaanvaarding, tegen het moordende negativisme, vóór de
reconstructie der samenleving in katholieken zin, tegen de vaagheid
vóór het dogma, tegen het steriele schrijverskrakeel vóór de schoon-
heid'. 273 De beide Kuitenbouwers deden spoedig daarna met enke-
le medestanders 'De Nieuwe Gemeenschap' verschijnen, waarin
krachtig werd geageerd tegen De Gemeenschap en al gauw een
fascistische koers werd ingeslagen. Getrouw aan haar hierboven ver-
melde aankondiging zich te zullen distanciëren van 'het steriele
schrijverskrakeel' heeft De Gemeenschap, op een enkele uitzonde-
ring na, het bestaan en het vijandige optreden van De Nieuwe Ge-
meenschap genegeerd en er vrijwel met geen woord over gerept. Het
optreden van De Nieuwe Gemeenschap zal elders in deze studie nog
afzonderlijk worden besproken.
Het sociaal beginselprogram, dat De Gemeenschap in november
1934 publiceerde, was de vrucht van de samenwerking van een aan-
tal katholieken, onder wie enkele redacteuren van dit tijdschrift. 274
Aan deze publicatie lag de overtuiging ten grondslag, dat 'een gron-
dige vernieuwing van mensch en maatschappij niet langer uitstel
(mocht) lijden.' Nog nooit was - aldus de redactie - de wanorde
groter, maar waren ook de omstandigheden beter geweest voor ra-
dicale omvorming. Het program beoogde de beginselen op natuur-
lijk gebied, voorzover zij de samenleving der mensen betroffen, op-

nieuw in het volle licht te plaatsen. Na een algemene uiteenzetting over het doel van de mens en de verhouding tussen mens en gemeenschap werden achtereenvolgens de kwesties van beroep en beroepsgemeenschap, gezin en opvoeding, de natie, de staat en de statenbond aangesneden. Het program bepleite een geordend streven naar stoffelijke goederen, gericht op voorziening in de werkelijke behoeften van alle mensen. Doel en maat daarvan behoorde het levensonderhoud te zijn. In de wetenschap der economie diende het zedelijk behoorlijke te prevaleren boven het economisch behoorlijke. Voor een ordelijke behoeftenbevrediging werd de privaateigendom een noodzakelijk middel genoemd; dit gold in de eerste plaats
196
voor elementaire goederen als behuizing en kleding maar ook voor de middelen, die voor de produktie van goederen vereist zijn. Het recht tot zelfstandige beschikking over de eigendom werd echter beperkt door de plicht stoffelijke goederen te gebruiken 'naar hun aard en tot hun eigen doel en tot niets meer.' Wegens aantasting van het algemeen welzijn kon de staat het recht en de plicht hebben op dit gebied in te grijpen. In volgorde van waarde werden de beroepsbeoefenaars ingedeeld in drie maatschappelijke standen, t.w. een economische stand, de producenten van stoffelijke goederen; een intellectuele stand, de producenten van geestelijke goederen en de magistraten-stand, de verzorgers van het algemeen welzijn. Op grond van de grote waarde van de zelfstandigheid van de mens diende de grootte der ondernemingen aan grenzen gebonden te zijn. Norm hiervoor was de aard der produkten en de daaruit af te leiden produktiewijze. Doel van de onderneming was niet winst om de winst, maar het levensonderhoud van alle werkers verdienen door een nuttig produkt. De huidige tijdsomstandigheden vereisten verder het instellen van bedrijfschappen, die alle ondernemingen moesten omvatten, die meewerkten aan eenzelfde produkt. Doel van het bedrijfschap was de produktie zo goed mogelijk te doen geschieden, met name het vaststellen van een rechtvaardig loon en een rechtvaardige prijs, aard en hoeveelheid van produkten en ondernemingen, het regelen van werktijden, vrouwenarbeid, vakopleiding e.d. Aan dit doel ontleende het bedrijfschap verordenende bevoegdheid. De bedrijfschappen dienden het werk van alle bestaande vakorganisaties over te nemen, voorzover dit werk de gemeenschappelijke belangen van alle bedrij f sgenoten raakte en niet op geestelijk terrein was gelegen. Het inkomen diende bepaald te worden naar iemands beroep, met inachtneming van zijn rang binnen en de stand van zijn beroep. Speculeren, het rijker worden louter door ruilen van zaken, diende onmogelijk gemaakt te worden. De bedrijfschappen zouden de geldheerschappij moeten breken en de eigendomsverdeling moeten verbeteren.

Teneinde de grote betekenis van het gezin te bewaren en te versterken, was positieve opvoeding der aanstaande ouders tot de deugd van reinheid vereist, alsmede behoud en versterking der nationale zeden en gewoonten, voorzover deze in de natuurwetten waren neergelegd. Het werken door gehuwde vrouwen, dat mannen in staat zou stellen een gezin te onderhouden, werd als onbehoorlijk afgewezen. De ongehuwde vrouw moest voornamelijk tot vrouwelijk werk worden toegelaten. Het schoolvrije meisje behoorde in een gezin ter voorbereiding tot het huwelijk. Beginselloos onderwijs werd verworpen, omdat 'het aan waarheid en dwaling dezelfde rechten toekent' en daardoor geen mensen kon helpen vormen. De rang-
197
orde der goederen moest maatstaf zijn bij de verdeling der vakken; zo was de vormende waarde van wiskunde geringer dan die der normatieve maatschappijleer.

Tenslotte noemde het program het 'zeer gewenscht, dat één natie,

wonende op één aaneengesloten gebied, één staat vormt.' Wanneer desnoods meerdere naties in één staatsverband leefden, moest de staat het nationaal-eigene van alle naties gelijkelijk bevorderen. De kerk was krachtens haar doel onafhankelijk van de staat en oneindig boven de staat verheven. Staat en Kerk dienden eikaars terrein zorgvuldig te eerbiedigen. Wel moest de staat de kerk beschermen. Het volk diende invloed te hebben op het staatsbestuur. Iemands oordeel kon men redelijkerwijze echter slechts laten uitspreken over zaken, waarvan hij verstand had. Daarbij kon men terecht erkenning eisen van sommige algemene beginselen en hen, die tegengestelde beginselen beleden, uitsluiten. Dezelfde eisen moesten gesteld worden voor de verkiesbaarheid. Aangezien er een natuurlijke gemeenschap was van alle mensen en een algemeen menselijk recht, vereiste handhaving daarvan in deze tijdsomstandigheden een algemene statenbond, waarvan alle staten lid moesten zijn. Deze statenbond moest een orgaan hebben, dat kon uitmaken wat recht en onrecht was in kwesties, die voor alle mensen golden en boven de macht van de staten zelf waren gelegen, en tevens de middelen om naleving van zijn uitspraken af te dwingen. 274

Dit - overigens niet van dilettantisme vrij te pleiten - program was een eerste poging der Gemeenschapsjongeren tot het leveren van een constructieve bijdrage aan de oplossing van de staatkundige, sociale en economische problematiek, waarin de samenleving in die jaren - het hoogtepunt van de economische crisis - was komen te verkeren. Kennelijk hebben zij dan ook beseft niet te kunnen volharden in een houding van ietwat hooghartige afzijdigheid, toen niet slechts de belangen van een aantal particuliere politici op het spel stonden, maar de grote waarden van de menselijke samenleving in gevaar kwamen. Stellig hebben het optreden van de nazi's in Duitsland en het luidruchtige vertoon van allerlei nationaal-socialistische en fascistische groeperingen in het binnenland hierop invloed uitgeoefend. Bewonderaars van de politieke democratie zijn deze jongeren, trouwens de gehele schrijversgeneratie van de jaren twintig, echter nooit geworden, zoals Van Duinkerken in 1939 nog opmerkte. 275 In zoverre behoefden zij zich niets aan te trekken van het verwijt, opgenomen in de tweede jaargang van De Dijk, dat door de opkomst van het fascisme plots velen bleken te zweren bij de democratie, die voor dit stelsel vroeger nooit grote liefde aan den dag hadden gelegd, ja daarbij zover gingen, dat zij in het bestaande parlementaire stelsel de juiste vorm van democratie gingen verde-

digen, terwijl dit stelsel toch juist de democratie had vermoord. Van het fascisme moest daarom - volgens de auteur in De Dijk - de prikkel uitgaan tot een bezinning op de mogelijkheid van een nieuw staatsbestel, «те

In deze jaren werd trouwens de overtuiging, dat de democratie in een crisis verkeerde, algemeen, waarvan een veelheid van geschrif ten, aan dit onderwerp gewijd, kan getuigen. 2 7 7 De redactie van De Gemeenschap was dan ook van oordeel, dat de 'katholieke politiek' haar recht op voortbestaan zou moeten bewijzen door de midde len, die zij bij de oplossing van deze crisis zou aanwenden. 2 7 8 Een der medewerkers aan het blad constateerde enkele jaren later, dat de parlementaire democratie teveel sportiviteit, fair-play en eer biediging van een non-conformistisch geweten onderstelde, om dit spel te blijven spelen, nu krachten van minder Angel-Saksische allure zich alom aandienden.279 Daarom was ook de redactie van mening, dat men zich bevond aan de vooravond van een grote ont binding van het staatswezen, product van een vooroorlogs étatistisch denken, van 'een incidenteele verstands-constructie', waarvoor nationale en corporatieve eenheden zich in de plaats zouden stellen. Natie en bedrij f sgemeenschap vormden immers meer natuurlijke

groeperingen dan de samenhang van een bevolking binnen bepaalde
landsgrenzen. Deze nieuwe eenheden zouden op den duur het staats-
verband geheel kunnen missen.280 Een beperkt vertrouwen in het
parlementaire regeringsstelsel sprak ook nog uit Van Duinkerkens
woorden bij gelegenheid van het 40-jarig regeringsjubileum van ko-
ningin Wilhelmina, toen hij opmerkte, dat partij en parlement ten op-
zichte van de monarchie zich verhielden als tijdelijke verschijnings-
vormen ten opzichte van een blijvend beginsel. 281

Toch betekende 1934 voor de Gemeenschap een caesuur. Vanaf
dat jaar immers begon het blad zich teweer te stellen tegen allerlei
vormen van nationaal-socialisme en de van daaruit komende bedrei-
ging van de geestelijke hygiëne in de samenleving. Deze anti-fascis-
tische koers werd kennelijk vergemakkelijkt door het lozen van die
redactie-leden, welke kort daarna ervan blijk gaven fascistische be-
wegingen een warm hart toe te dragen. Ook voor andere medewer-
kers, die hun geloof in fascistische idealen gingen belijden, was De
Gemeenschap spoedig niet meer toegankelijk. Het is overigens ty-
perend, dat de oppositie tegen het nazisme in De Gemeenschap niet
werd opgeroepen door het weinig respektvolle optreden der nazi's
tegenover de democratische instellingen. Zij vond haar oorprong in
de nationaal-socialistische bedreiging van de geestelijke cultuur. Zo
richtten de eerste kritieken in het blad zich tegen Hitlers plannen
met betrekking tot de kunst in het Derde Rijk,282 alsmede tegen het
geloof van de nazi's in een Arische wiskunde en hun stelling, dat

de geneeskunde 'als erste Voraussetzung national-sozialistische Welt-
anschauung forderte'.283 Spoedig daarna opponeerde Van Duin-
kerken ook met felheid tegen de pogingen een Duitse National-
kirche van boven-confessioneel karakter te vormen.2e4 Meer met
spot dan met bezorgdheid over een mogelijke bedreiging werd in
De Gemeenschap eveneens het burgermans-niveau van de N.S.B.,
geïncarneerd in de voormalige ambtenaar Mussert, aan de kaak
gesteld.2β5 Meer zorgen maakte zich de redactie over de anti-pa-
pistische demagogie der nazi's in Duitsland, waartegen krachtig
stelling werd genomen.28e

Naarmate het nationaal-socialisme meer zijn ware gezicht ging
vertonen en de daaruit voortvloeiende gevaren zich duidelijker af
tekenden, werd ook het verzet van De Gemeenschap tegen deze be
dreiging scherper en meer gefundeerd. Ter opening van de twaalfde
jaargang van het tijdschrift publiceerde Van Duinkerken een artikel
onder de titel 'Mentaliteit 1936', waarin hij krachtig stelling nam
tegen 'de godsvrucht tot het irrationeele, die de grondslag (was) van
de nieuwste ketterij' en voedsel gaf aan de waanzin van bloed en
bodem. Geen inquisitie had zich ooit met iemands sexuele aanleg
ingelaten, voordat van sexuele gedragingen sprake kon zijn, 'doch
tegenwoordig steriliseert men er op los'. Hoewel vele acties tegen
de Joden in de loop der eeuwen waren ondernomen, was nooit
vijandschap tegen de Joden voorwaarde geweest voor de aanhanke
lijkheid aan enig positief beginsel, zoals thans geschiedde. Vergele
ken met deze irrationele ras- en eergevoelens had het overigens te
recht bekritiseerde rationalisme nog beduidende plus-punten te sco
ren. Deze mentaliteit van het principieel onredelijke afdoen van
zaken was verwant aan wat in Nederland al geruime tijd door bepaal
de kunstcritici werd gepraktiseerd. Deze 'letterkundige boekbeoor-
deelaars' hadden thans 'grootendeels aan de letterkundige carrière
(. . .) vaarwel gezegd als aan een ijdelheid van deze aarde, om een
minder goeden stijl dan zij reeds voerden, in dienst te stellen van
de propaganda voor de moderne mentaliteit'. Zo ook constateerde
de schrijver 'dat de eerste kreten om pogroms en concentratiekam-
pen in Nederland geslaakt werden door 'ontgoochelde jongelingen,
wien de litteraire roem als een steeds wijkende horizon had gelokt,

zoodat zij hun poging tot toenadering opgaven'. Deze propagandisten van de nieuwe mentaliteit dienden echter te beseffen, dat het leven, het vaderland en de eer wel goede zaken waren, maar dat zij niet het hoogste goed vormden. Deze evidenties waren in alle tijdperken van de geschiedenis als overbodige herhalingen of toepassingen van zeer algemene begrippen, ja gemeenplaatsen, beschouwd, maar de mentaliteit 1936 drong tot 'de overtuiging, dat men van alle oorspronkelijkheid moet afzien om op een eenvoudige wijze den

strijd aan te binden tegen de zegevierende domheid, plechtig 'de mythe', en wijsgeerig 'het irrationeele' genaamd'.287 Toch wenste Van Duinkerken het gevaar van deze mythe-vorming niet te onderschatten, omdat het mythische als vervanging van het mystieke tegemoet kwam aan wezenlijke behoeften van de mens, in welk opzich zijn werfkracht groter zou blijken dan die van het atheïstische materialisme. De behoefte van de mens verbonden te blijven met zijn punt van herkomst werd bij allen, voor wie Gods aanschijn was verduisterd, voldaan door het geloof in de moedergrond. 288
In deze geest kondigde het blad het plan aan, naarmate de ernst van de tijd toenam met groter vurigheid en energie te zullen strijden 'tegen de dwaalleeren, welke de waarheid pogen te overwoekeren, tegen de zinsverbijsterende heilleuzen, daartegenover stellend de goede begrippen van waarachtige menschenliefde, vrijheid en rechtvaardigheid voor en door allen.' 28e Tegelijkertijd constateerde Van Duinkerken echter, dat alom de overtuiging groeiende was voor de noodzaak te staan van een keuze tussen uiterst rechts en uiterst links, weergegeven in de leuze Mussert of Moskou. Mede beïnvloed door de jarenlang gepredikte afkeer van de 'rooien', deed zich onder de Nederlandse katholieken een tendenz voor naar een rechts radicalisme. Voor vele intellectuelen van katholieken huize waren bovendien de door de rechtse radicalen in uitzicht gestelde vernieuwingen en herordeningen bepaald aantrekkelijk. Daarom zou - naar Van Duinkerkens mening - bij overrompeling van ons staatsbestel door de nazi's het jongere katholieke intellect weinig of geen weerstand bieden. Dit gevaar was niet denkbeeldig, aangezien men 'de roomsche genegenheid voor een roekeloos sociaal rechtvaardigheidsideaal snel (zag) verminderen'. De innerlijke katholieke weerbaarheid achtte hij tezeer verzwakt om verzet te bieden tegen de loop van de geschiedenis. Intussen zou echter de keuze van de katholiek niet mogen worden gemaakt op grond van opportunistische berekening, maar diende hij zich te laten leiden door de 'beslissende levensleer van het evangelie'. 2 β 0 Dit alles betekende overigens niet, dat de katholieken zich in groten getale in de N.S.B, begaven. Ten gevolge van het episcopale verbod tot effectieve steun aan de N.S.B, was de actuele werfkracht van deze beweging onder ka tholieken zelfs gering. Deze beweging vond - aldus Van Duinker ken - zijn voedingsbodem vooral onder de protestanten en bezat dan ook een duidelijk anti-papistisch karakter, hetgeen mede kon blijken uit haar streven naar het behoud van de hegemonie der protestanten in de Nederlanden. Dit zou met name kunnen worden geconcludeerd uit de geringe ernst, die deze beweging maakte met de kwestie van de vereniging der Nederlanden. 2 e l
Als principiële bestrijders van het nationaal-socialisme traden ook

Van Duinkerken en Jan Engelman toe tot het in 1936 opgerichte comité van waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen. Dit comité beoogde een anti-fascistisch front te vormen van intellectuelen van allerlei politieke overtuiging. Het zag in het nationaal-socialisme en alle andere groeperingen van dezelfde aard een ernstig gevaar voor de vrijheid van onderzoek en meningsuiting en daardoor voor de ontwikkeling van maatschappij, cultuur

en wetenschap. Als centrum van alle intellectuelen, die zich dit gevaar bewust waren en het wilden bestrijden, zou dit comité van waakzaamheid in de bres springen voor de geestelijke vrijheid en de strijd aanbinden tegen het nationaal-socialisme. Dit zou geschieden door middel van publicaties, het vormen van lees-, vak- en studiegroepen, het houden van vergaderingen en samenwerking met overeenkomstige verenigingen. Het bestuur stond onder voorzitterschap van prof. Dr. H. J. Pos, naast wie o.a. nog Menno ter Braak, ds. J. J. Buskes en dr. Jan Romein bestuursfunkties bekleedden. ^ 2 Dit comité heeft inderdaad een aantal anti-nationaal-socialistische brochures laten verschijnen. De tweede in deze reeks was van de hand van Van Duinkerken en behandelde de verhouding van katholicisme tot nationaal-socialisme. Daarin wees Van Duinkerken het nationaal-socialisme ondubbelzinnig af als onverenigbaar met het katholicisme. Deze tegenstelling betrof echter niet de politiek, maar de mystiek, te weten het nationaal-socialisme als heilsleer. Als politiek systeem achtte hij het slechts een reactieverschijnsel - elders noemde hij het een typisch burgerlijke revanchebeweging2*3 - en als zodanig ongevaarlijk. Het nazisme was echter fundamenteel strijdig met de liefdeleer van het christendom. Door zijn staatsabsolutisme kwam het bovendien in botsing met de kerk als organisatie. Ter bestrijding van de verwerpelijke 'heilsleer' zouden - aldus Van Duinkerken - politiek en 'verstandige maatregelen' tekort schieten. Deze mystiek was slechts te bestrijden door een algehele vernieuwing van het katholieke leven. ^94

Toen deze brochure verscheen, was Van Duinkerken echter al uit het comité van waakzaamheid getreden. Door toetreding van een aantal communisten was vooral door de N.S.B, de suggestie gewekt, dat de activiteiten van dit comité vooral een communistische aangelegenheid vormden. Hoewel dit onjuist was, gaf de aartsbisschop te kennen, dat samenwerking met ongelovigen aanleiding tot misverstand zou kunnen vormen bij de katholieken. Daarop zijn Van Duinkerken en ook Gerard Brom 'geheel vrijwillig' uit het comité getreden. ^95

De consequente bestrijding van de factoren van de grote cultuurcrisis, waarvan deze generatie getuige was, bracht De Gemeenschap ook tot een onder Nederlandse katholieken minstens opvallende

partijkeuze tegen Franco, toen in Spanje de burgeroorlog was uitgebroken. Kort na het begin van de gevechten werd aan een der medewerkers nog - zij het onder reserve - toegestaan een beroep te doen op de internationale katholieke solidariteit, om op die grond te pleiten voor de levering van vrijwilligers aan Franco, teneinde door een nieuwe kruistocht Spanje voor de Kerk te behouden. ^« Spoedig nam het blad echter een uitgesproken anti-Franco standpunt in en verklaarde het niet te kunnen geloven 'dat de Kerk in Spanje gered kan worden door generaals, Mooren, Italiaansche en Duitsche vrijwilligers in ruil voor 'grondstoffen' en bommen op Guernica'. Het noemde Franco's pronunciamento 'indien (al) geen zware misdaad een verschrikkelijke lichtzinnigheid'. M7 Van Duinkerken achtte de 'bij Roomsche Nederlanders zoo merkwaardige genegenheid jegens generaal Franco' een vereenzelviging van het geloof met een reeks natuurlijke eigenschappen, die kenmerkend waren voor de Nederlandse katholieken als brave huisvaders of fatsoenlijke lieden. Dezelfde eigenschappen deden hen immers partij kiezen 'vóór Franco en tegen Mussert, vóór de democratie en tegen Albarda, vóór de coalitie en tegen De Nederlanden'. Met waarlijk christendom had dit alles niets van doen, ja de opvallende sympathie voor Franco kon hij zich indenken 'bij menschen, die bang zijn van het evangelie en deswege op een algemeenen leider vertrouwen'. 298

Krachtig protesteerde De Gemeenschap ook tegen de in Abessinië en Spanje gepraktiseerde luchtbombardementen op de weerloze burgerbevolking en open steden, voorspel van de totale oorlog, die spoedig in alle hevigheid zou losbarsten. ^ 9 De weerzinwekkende gewelddaden, door Franco's huurlingen en buitenlandse 'vrijwilligers' bedreven, maakten trouwens het door velen gehuldigde begrip van een 'heilige oorlog' tegen de roden in de ogen van de Gemeenschap-redactie spoedig tot een aanfluiting. In dit opzicht kregen zij de steun van mannen als Jacques Maritain en François Mauriac, die eveneens de pretenties van de Spaanse generaals soldaten van Christus te zijn met klem van overtuiging verwierpen en aan de kaak stelden. ^00 In verband met de kritiek, die De Gemeenschap en ook de vermaarde Franse schrijvers omwille van hun standpunt ter zake te verduren kregen, vroeg de redactie zich wel af, waarom deze auteurs plotseling alle gezag verloren hadden, nu zij blijk gaven beducht te zijn voor 'het prae-fascisme, dat zich van een groot aantal katholieke penvoerders heeft meester gemaakt' en zij niet genegen waren hun geweten te conformeren aan 'de eischen van het opgeschroefde nationalisme, dat als een kanker overal doorvreet en de wereld onbewoonbaar maakt.'so1· Honend sprak De Gemeenschap dan ook over de bijval en opluchting van

·%

de velen na het accoord van Chamberlain met Hitler te München, die plotseling zoveel begrip toonden voor het afschuwwekkende van de totale oorlog nu het West- en Centraal Europa betrof, maar niet bewogen waren geweest bij de bombardementen van Guernica en Hankau en andere Spaanse of Chinese steden. 302 Na de overwinning van Franco kon De Gemeenschap dan ook niet nalaten te wijzen op uitlatingen van Spaanse gezagsdragers, die alles wat niet het religieuze dogma betrof buiten de competentie van de Kerk wensten te houden, met name de politieke opvoeding van het volk voor de beweging wensten te reserveren en te kennen gaven zich bij al hun handelen slechts te laten bepalen door de nationaal-syndicalistische staat. Hadden - zo vroeg De Gemeenschap - die katholieken dan zozeer ongelijk gehad, die enig wantrouwen tegenover de 'kruistocht voor het geloof' van Franco aan den dag hadden gelegd?

In deze houding van volstrekte afwijzing van de zich allerwegen aandienende leuzen, onwaarheden en dwaalleren heeft De Gemeenschap tot het einde volhard. Na het uitbreken van de oorlog in september 1939 stelde de redactie zich de vraag of het nog zin had een kultureel tijdschrift voort te zetten 'nu de barbaarschheid oppermachtig (was) gebleken.' Zij meende echter, dat het nodig zou blijven de ernstigste gevaren aan te wijzen en te strijden tegen een verkeerde opvatting van het begrip orde, want 'een orde, die geen vrijheid verdraagt, (achtte zij) de orde van het kerkhof'.303 Spoedig werden echter de somberste verwachtingen bewaarheid en na mei 1940 werd deze mogelijkheid geheel aan het blad ontnomen. Het tijdschrift staakte met ingang van de bezetting de publicatie van artikelen van politieke strekking en beperkte zich geheel tot artistieke bijdragen of artikelen, die in geen enkel opzicht de bezetter aanstoot konden geven. Met vele andere bladen hield De Gemeenschap medio 1941 op last van de bezetter op te verschijnen.

Ongeveer te zelf der tijd, dat De Gemeenschap radicaal front begon te maken tegen het nazisme, begonnen ook bij Roepings hoofdredacteur, Gerard Knuvelder, twijfels te rijzen omtrent de juistheid van de koers, die het revolutionaire bewind in Duitsland had ingeslagen. Zoals uit het voorgaande reeds is gebleken, kon Knuvelder nog wel zekere sympathie opbrengen voor 'de onttroning van de

Jodenmacht (als) een her-stelling der gerechte orde' en ook instem-
men met de verbranding van de 'fraaie Schund (als) een symbool
van terugkeer tot christelijke gezondheid en zede'. De bruut door-
gevoerde 'Gleichschaltung' van alle elementen uit het Duitse volks-
leven deed bij hem echter de vraag rijzen, of deze wel tot de accep-
tabele, revolutionaire excessen gerekend kon worden en of hier-
204
door de 'dynamiek van de revolutie' niet bezig was haar eigen
grenzen te overschrijden en tot ongerechtigheid te verworden. Ook
naar Knuvelders oordeel wezen bepaalde symptomen erop, dat
Duitsland de 'bodem der contra-Revolutie' reeds verlaten had en
bezig was zich te ontwikkelen van autoritaire tot absolute staat. De
Gleichschaltung noemde hij 'de eerste ernstige fout van het Hit
ler-regime', maar hij putte vooralsnog hoop uit de omstandigheid,
dat aan het hoofd van dit regime nog altijd Hitler stond. 3 0 4 Ken
nelijk was hij, evenals meer buitenlandse waarnemers, van oordeel,
dat niet Hitler zelf, maar enkele van zijn medestanders, met name
het 'Goeringisme', in eerste instantie verantwoordelijk waren voor
de in Duitsland begane excessen, з 0 5 Voor Knuvelder betekende deze
ontwikkeling van het nazistische Duitsland kennelijk een teleurstel
ling in hoge verwachtingen. Naar aanleiding van de moord op de
Oostenrijkse kanselier Dollfuss gaf hij van deze teleurstelling ook
openlijk blijk door te betreuren, 'dat een met zo hoopvolle pers-
pektieven ingezette beweging zichzelf een dergelijk testimonium pau-
pertatis moest uitreiken'. Het ambivalente van zijn houding bleek
echter weer uit zijn opmerking, dat Onmiskenbaar (. . .) de daden
van vele nationaal-socialisten beneden de waardigheid der beweging'
waren.
3 o e
Spoedig daarna constateerde ook Knuvelders mederedacteur,
M. Molenaar m.s.c, ronduit, dat het nationaal-socialisme meer was
dan een politiek systeem en veroordeelde hij het als een verwer
pelijke wereldbeschouwing en een nieuw heidendom. 3 0 7
In zijn 'Vernieuwing van Staatsbestel' wees Knuvelder het fas
cistische Italië en het nazistische Duitsland als modellen voor een
vervanging van het parlementaire stelsel af en propageerde hij een
eigen Nederlandse oplossing in overeenstemming met de katholieke
beginselen. In hetzelfde geschrift wees hij ook de N.S.B, af, aange-
zien deze tezeer geporteerd was voor de absolute staat, waarin
alles - zelfs godsdienst- en gewetensvrijheid - moest wijken voor
de eenheid van de natie, s08 Ook zijn Vlaamse mederedacteur, Jan
Brans, kwam tot de overtuiging, dat het Nationaal-socialisme in
Duitsland zich op gevaarlijke wegen bevond. In schijn - aldus
Brans - bestreden de Nazi's het politieke katholicisme, maar in
feite was hun optreden gericht tegen de katholieke opvoeding van
de jeugd, terwijl de theoretici van de nationaal-socialistische mythe
het katholicisme als zodanig bestreden zonder verzet daartegen te
dulden.30fl In maart 1936 moest Knuvelder deze analyse van de
Duitse toestanden onderschrijven. Hoewel hij zich wenste te hoeden
voor een zijns inziens al te simplistische beoordeling van een revo-
lutie in ontwikkeling, stelde hij vast, dat zelfs de meest welwillende
beoordelaar moest constateren, dat Duitsland zijn tocht tot aan de
rand van de afgrond had voortgezet. Ofschoon geen bruggenbouw-
205
kundige, achtte hij het gevaar groot, dat het land in deze afgrond
terecht zou komen. Het nationaal-sociahsme verloochende immers
de Duitse volksaard door het federalisme te miskennen en het land
een 'ongermaans centralisme op politiek en volkskundig gebied' op
te leggen. Bedenkelijker echter nog achtte hij het gebruik van gods
dienst en cultuur voor nationaal-socialistische doeleinden. Nu de af
grond zich opende, leek hem evenwel de mogelijkheid van een be

kering niet uitgesloten. 3 1 0
Een jaar later pleitte Knuvelder andermaal voor een Nederlandse
oplossing van de actuele staatkundige vraagstukken. Voor een in
richting van ons staatsbestel ter bereiking van de hoogste doelein
den van de natie en de economische samenleving pasten geen fas
cistische, communistische of nationaal-socialistische recepten, maar
slechts een Nederlandse aanpak. Dit betekende rekening houden
met het Nederlandse volkskarakter en leiding aan het volk door
een waarachtig nationale staatsman. Handhaving en versterking van
onze nationale cultuur vereisten een krachtig, doelbewust en na
tionaal gezag, alsmede handhaving van de historische, Nederlandse
democratie - niet te verwarren met de revolutionaire democratie,
die uit Amerika naar Frankrijk en West-Europa was overgewaaid.
Hij prees in de 'ware' democratie 'de natuurlijke neiging der de
len binnen het grote geheel tot zelfstandigheid en zelfbepaling'. Ne
gatief hield deze bescherming van ''s Lands Vrijheden' in verzet
tegen Brussel en de listige infiltratie vanuit Berlijn in Vlaanderen,
en in Rijks-Nederland verzet tegen de geest van uniformering, gelijk
schakeling, centralisatie en bureaucratie van Den Haag en tegen de
'politiek in waterstaatsstijl', die vanuit Utrecht dreigde en die door
miskenning van de godsdienst- en opvoedingsvrijheid een 'liberaal
uniformisme in moderne vermomming' deed herleven. Positief moest
de verdediging der historische Nederlandse democratie gericht zijn
op handhaving van de persoonlijke vrijheid zonder hyperindividua
lisme toe te staan; van de culturele vrijheid waarin de regionale
en opvoedkundige vrijheid begrepen was; van de corporatieve vrij
heid, die oud-Nederlands erfgoed vormde; en tenslotte van de re
ligieuze vrijheid, ook al omdat ons volk zich nimmer van staats
wege een religieus gareel zou laten opleggen. Een Nederlandse op
lossing zou echter ook betekenen 'activering des volks op deze
zelfde gebieden des levens, zo mogelijk van onderop, zo nodig van
bovenaf', зп
Een principieel en heftig bestrijder vond het nationaal-socialisme
in Roeping ook in prof. J. A. Veraart, die in 1936 zijn medewer
king aan Roeping hervatte. Deze vinnige bestrijder van het kapita
lisme brandmerkte de nationale dictaturen in Italië en Duitsland
als de middelen, die het nationaal-kapitalisme had aangegrepen om

zijn bestaan te redden. Het economische stelsel van het fascisme in
Italië 'met zijn huichelachtige vormen van kwasi-bedrijfsorganisatie
en kwasi-medezeggenschap, (. . .) waaraan onrijpe economische gees-
ten zich nog altijd vergapen' wees hij als 'gescheiter over een so-
ciaal-economisch corporatisme', dat met de levende werkelijkheid
slechts in het schrilste contrast stond, onverbiddelijk van de hand.
Hetzelfde oordeel velde hij over het Duitse régime, waarin alles
ontbrak wat naar decentralistische hervorming voor bedrijfsleven en
arbeiders zweemde. 312 Tegenover de alom dreigende gevaren wens-
te Veraart ook niet te horen van een kapitulatie van de demo-
cratie. Gedragen door het bewustzijn, dat het waarachtige belang
van de grote massa van het volk om de radicaalste democratische
hervormingen riep, achtte hij de democratie bestand tegen de hun
volken honende 'verkiezingen' van Stalin en Hitler, tegen de 'grol-
len van Mussolini', tegen het actuele geknoei met het parlementaire
stelsel, tegen de 'byzantijnen, die om meer koninklijke macht roe-
pen en hun drang naar mysticisme uitleven met te gapen in het
Noordeinde' en zelfs tegen de kapitalistische oligarchie, die met dui-
zend kunsten tijdelijk de krachten van het parlementaire stelsel ver-
lamde. De gedachte van haar onvervangbaarheid in de landen van
het westen maakte de democratie - aldus Veraart - vastbesloten
tot een onverbiddelijke strijd tegen hen, die haar naar het leven
stonden, sis

Zoveel geloof in de kracht van de democratische idee moest wel gaan tanen, toen Hitlers optreden en de aarzeling der democratieën hem beslist een halt toe te roepen daarmee al te nadrukkelijk in strijd kwamen. In mei 1939 sprak Veraart in bittere bewoordingen over de beschamende toestand van de moderne wereld, die zich met alle middelen van de nieuwe techniek toerustte voor een strijd zonder precedent, een totale vernietiging, een weergaloze inspanning voor zelfdestructie 'eigenlijk béte afwachtend, wanneer de jammer zal losbreken'. Zijn vinnigste sarcasmen richtte hij tegen Hitler, die met 'zes of zeven oratorische trucs' zijn volk naar de ondergang voerde. 314 Het moet voor deze econoom met zijn diep geloof in de uiteindelijke vestiging van een waarachtig democratische samenleving ook wel een bittere ontgoocheling zijn geweest. Toch heeft ook deze zijn geloof in de democratie niet doen wankelen.

De dreigende internationale toestand maakte Veraart ook tot voorstander van nauwe samenwerking tussen Nederland en België. In dit verband betuigde hij nog in 1937 'als Nederlander' zijn waardering voor het streven van het Verdinaso, dat nauwe samenwerking tussen Noord- en Zuid-Nederland voorstond, hoewel hij uitdrukkelijk stipuleerde de staatkundige idealen van dit verbond niet te delen. Voor de 'economsiche plannenmakerij' van de Dinaso's

had hij als econoom echter geen goed woord over, aangezien zij niet was gebaseerd op de realiteit. Zij zou — naar zijn oordeel - leiden tot bureaucratie op enorme schaal. 315 Spoedig was echter zijn sympathie voor het Verdinaso geheel bekoeld. De leider van dit verbond, Joris van Severen, kende — naar zijn mening - de 'amoraliteit van alle dictatoren en aspirant-dictatoren', en had - na 'talrijke zwakken van geest' ook in Nederland te hebben misleid - thans de huik naar de politieke wind gehangen. Hij achtte diens 'gebral' dan ook geen soliede oplossing voor de hangende problemen. Wel oordeelde Veraart een nauwe samenwerking in Beneluxverband in deze troebele tijden ten zeerste gewenst. 3 l e Aanzienlijk positiever uitte zich Pieter van der Meer de Walcheren over het Verdinaso. Vanuit Parijs liet hij weten, dat de bedreiging van onze onafhankelijkheid een samengaan van Nederland en België noodzakelijk maakte, waarvoor hij, 'uit de verte gezien', de oplossing van het Verdinaso de enig mogelijke achtte. Voor het te laat was, dienden immers snel en met kordaatheid daden te worden gesteld.317

Na het uitbreken van de oorlog in september 1939 koos Roeping bij monde van zijn hoofdredacteur ondubbelzinnig partij voor de geallieerden en tegen het nationaal-socialistische Duitsland. Knuvelder noemde deze oorlog 'een afschuwelijke doodstrijd, de mensheid opgedrongen door een razend terrorisme, dat geen andere motivering voor zijn daden meer kent dan de dynamiek der leiders'. De bedreiging door een nihilistisch barbarisme en de verdediging van het algemeen belang van de Europese mensheid hadden Engeland en Frankrijk in de oorlog gedreven. Hun motief tot verzet was — aldus Knuvelder - van geestelijke orde: 'de verdediging van de vrijheid tegen terrorisme en geweld'. In naam van de geest zou ook Roeping zijn taak voortzetten. In naam van dezelfde geest had ieder de plicht te weerstaan. Nu het katholicisme van het maatschappelijke offensief was teruggedrongen in het strikt religieuze defensief, achtte hij het zaak, dat ieder zou zoeken naar een persoonlijke verhouding tot God. 318 Ook Pieter van der Meer drong er op aan onze neutraliteit niet zover te laten gaan, dat Duitsland niet werd gebrandmerkt als de schuldige, die de oorlog had ontketend door Polen binnen te vallen. 31fl In deze geest onderschreef Knuvelder de raad van een onderworpen Tsjech, geciteerd in Werumeus Brunings 'Vae Victis', zich liever tot de laatste man dood te vechten dan een overwonnen volk te worden. Daarom pleitte hij ook voor een sterk le-

ger en voor samengaan met België tot afschrikking van de veroveraarsstaat.320

Toen de veroveraarsstaat in mei 1940 ons land had overmeesterd en de kaarten voor lange tijd anders schenen gelegen, moet Knuvel-

208

der echter oude idealen hebben voelen herleven. In juli 1940 pleitte hij immers voor handhaving van het Nederlandse volkskarakter, maar wees hij tevens op het feit, dat in de momentele situatie - die hij overigens zeker niet had begeerd - 'tal van desiderata waarvoor door ons jarenlang gestreden werd, thans plotseling binnen het bereik der mogelijkheid komen, ja zelfs de verwerkelijking nabij schijnen'. Dit tijdschrift was immers allang voorstander geweest van volkseenheid in nationaal-cultureel en zo mogelijk ook staatkundig opzicht, van staatkundige eenheid van alle Nederlanders binnen één staatsverband, van vernieuwing van staat- en maatschappij bestel, bestaande in 'versterking van de gezagsfactor in de staat en organisatie van het volk in corporaties (beroepsstanden)'. Hij sprak dan ook de hoop uit 'dat het Nederlandse volk uit zichzelf den Duitsen bezetter een instantie kan presenteren die gerechtigd is namens het Nederlandse volk met den bezetter over dit volk te spreken'. Roeping zou intussen aan de handhaving van het Nederlandse karakter van ons volk en de ontplooiing van zijn edelste eigenschappen blijven meewerken, s21 Frankrijks nederlaag deed Pieter van der Meer spreken over een godsgericht, dat voltrokken was aan de kopstukken van het Franse régime, die deze catastrofe hadden afgeroepen en thans in 'Londen samen zitten tegen maarschalk Pétain, den edelen soldaat, die den eenzamen nacht van verlatenheid en onmacht en nederlaag doorworsteld heeft, heldhaftig in bitteren moed', з 2 2

Na de vermelding van Knuvelders hoop op de verwezenlijking van zo lang gekoesterde idealen, toen het oude regime was ineengestort, valt het te begrijpen, dat hij de oprichting van de Nederlandse Unie in augustus 1940 warm toejuichte. Deze schiep immers onder krachtige leiding een representatie van het Nederlandse volk tegen over de bezetter en zou denkbeelden uit Knuvelders 'Vernieuwing van staatsbestel' tot werkelijkheid maken. Wel waarschuwde hij vele aspirant-dictatoren niet teveel uit het oog te verliezen, dat niet alles van vóór 10 mei 1940 als verwerpelijk moest worden beschouwd. 323

Groot was dan ook zijn teleurstelling, toen de Nederlandse Unie zich op het standpunt stelde, dat het onjuist was op dat moment in bezet gebied een regering te vormen, en het vacuum tussen volk en bezetter slechts wenste op te vullen door een college van advies onder leiding van een bovenpartijdige persoon, die de bezetter kon adviseren. Knuvelder achtte deze mentaliteit verwerpelijk, omdat zij verouderd was en bij de bezetter geen respekt zou afdwingen. De Unie plaatste zich daarmee buiten deze dynamische tijd en streefde aldus minder na dan het algemeen welzijn van het volk vereiste. Zowel Nationaal Front als de N.S.B, hadden - aldus Knuvelder -

209

beter begrepen, dat het ging om de vorming van een Nederlands bestuur, waaraan de bezetter zou kunnen delegeren. Door dit tekort aan staatkundig denken, zou de Unie zichzelf uitschakelen.324

Na deze laatste ontgoocheling heeft Roeping zich niet meer met actuele staatkundige vraagstukken ingelaten. Medio augustus 1941 kreeg ook de redactie van Roeping bericht, dat het blad niet verder zou mogen verschijnen. Van juli 1941 tot januari 1942 is het blad dan ook niet verschenen. Pogingen dit publicatie-verbod opgeheven te krijgen gelukten - aldus de redactie - door bemiddeling van zekere J. Learbuch te Den Haag. Over de reden van de ontheffing van dit verbod, dat vele organen had getroffen, werd verder geen mededeling gedaan. Wel achtte de redactie het dienstig aanstonds

te verklaren 'dat men van ons geen enkele concessie heeft geeist; men heeft in het geheel niets geeist.' 325 In 1944 werd de redactie tenslotte gedwongen de uitgave van het blad definitief te staken.

210

HOOFDSTUK IV

'Katholiek' Fascisme

Het gedwongen uittreden van Wouter Lutkie uit het Genootschap voor Opbouwende Staatkunde betekende geenszins een staking van zijn activiteiten voor de herstelbeweging. Vanaf ongeveer 1925 had hij zitting in de Nationale Unie, zoals eerder vermeld, en hij onderhield persoonlijke connecties met vele voorstaande figuren uit de fascistische wereld. Zo reisde hij in augustus 1924 speciaal van Lugano naar Milaan, teneinde daar Erich Wichman te ontmoeten, met wie hij al vanaf december van het jaar tevoren correspondeerde.1 Tijdens deze ontmoeting hebben de 'principiële alcoholist' Wichman en de geheelonthouder Lutkie kennelijk elkaar gevonden in het object van hun gemeenschappelijke sympathie, het fascisme. Zij moeten van elkaar het eerst gehoord hebben via Katholieke en Opbouwende Staatkunde, waaraan zij beiden hadden meegewerkt en dat juist in de maand van hun eerste persoonlijke ontmoeting was gefuseerd met De Vaderlander van het Verbond van Actualisten. Over hun samenzijn kan toen nog niet de schaduw hebben gehangen van het échec, waarop dit eerste samengaan van verschillende groeperingen in de Nederlandse herstelbeweging is uitgelopen. Lutkie en Wichman zijn sindsdien goed bevriend gebleven. Zo was Lutkie zijn zeer berooide vriend enkele jaren later nog behulpzaam bij het samenstellen van een publicatie over armoede en ascese, die Wichman onder de titel 'Verrekken - handleiding voor beginners en meer gevorderden' had willen uitgeven.2 Voor het zover was, kwam Wichman, die zijn broze gezondheid in geen enkel opzicht had ontzien, echter te overlijden. Bij zijn begrafenis begin januari 1929 was ook Lutkie aanwezig, die hem in Roeping bovendien piëteitvol herdacht en bij die gelegenheid hulde bracht aan Wichman als bestrijder van de 'platte democratie', als kunstenaar en als mens. 8 Lutkie was later eveneens betrokken bij pogingen tot vorming van een comité met het doel de auteursrechten van werken van Erich Wichman voor diens kinderen te beschermen tegen Ъi]-voorbeeld politieke profiteurs'.4 Deze laatste bemoeienis zal wel verband hebben gehouden met het feit, dat Lutkie zich had belast met de opvoeding van Wichmans zoon, die hij na 's vaders dood bij zich in huis had genomen. * Veel genoegen zal hij aan deze no bele daad niet beleefd hebben, want evenmin als zijn vader was deze zoon een gemakkelijk object voor een pedagogische aanpak. Na het uitbreken van de oorlog nam Wichman Jr. dienst bij het

211

Duitse leger, als soldaat waarvan hij op 27 februari 1942 in Rus land is gesneuveld. β

Op dezelfde wijze als met Wichman zou geschieden, had Lutkie al enkele jaren te voren het initiatief genomen tot het sluiten van vriendschap met de Oostenrijkse publicist Richard Kralik. In no vember 1919 reisde hij - toen nog kapelaan te Gemonde - naar Wenen als begeleider van een transport Oostenrijkse kinderen, die in Brabant waren komen aansterken na de ontberingen van de hon gersnood, die Oostenrijk na de eerste wereldoorlog teisterde. Van die gelegenheid maakte hij gebruik om kennis te maken met Kralik, die hij nog slechts uit diens publicaties kende. Deze kennismaking werd het begin van een hechte vriendschap. Lutkie prees in Kralik aan stonds diens openheid en eenvoud, die hij in scherp contrast zag met de eigenschappen van 'den berekenden zakenman, den zielloozen formulenzegger, den gevierden kunstenaar, den gevleiden hoogaangestelde, den zelfbewusten overste, den verhoekten geleerde, den

verblinden agitator, den eenzij digen partijganger zonder liefde, zon der vermogen tot begrijpen, (. . .) den zelfzuchtigen eigenminnaar', welke hij in anderen vaak had aangetroffen.7 Ook Kralik bleek met de warmste gevoelens voor Lutkie aangedaan, waaraan hij aanstonds uitdrukking gaf in een aan Wouter Lutkie opgedragen vers, dat aldus aanhief:

'Es ist mir aus dem fernen Niederlande
'Heut einer Engelstimme Ton gekommen
'Und hat mir einen Teil der Geistesbande,
'Die mich bedrückten, von der Brust genommen'. 8

Deze poëtische ontboezeming staat wel in scherp contrast met de houding van Léon Bloy, die op 11 maart 1912 in zijn dagboek had aangetekend: 'Lettre cocasse d'un jeune Hollandais qui ambitionne mon amitié. Il se dit 'espérantiste, homme de commerce, et veut devenir prêtre'.9 Met deze meester heeft Lutkie dan ook nooit persoonlijk kennis gemaakt. Aan zijn respekt en genegenheid voor Bloy heeft deze dagboek-opmerking echter kennelijk geen afbreuk gedaan.10

Nog tijdens hetzelfde verblijf te Wenen bezocht Lutkie ook een bijeenkomst van de zogenaamde Graalbond, waarbij Kralik de dominante persoonlijkheid was. In deze in 1893 opgerichte bond groepeerdfen zich een aantal Oostenrijkse katholieken met het doel 'de katholieke beginselen te verdedigen en gewetensvol toe te passen'. De Graalbond vormde overigens geen straffe organisatie — hij kende bijvoorbeeld geen statuten of andere reglementen - , maar slechts een min of meer los verband van gelijkgerichte geesten, ook wel Graalridders geheten. " Vanaf 1906 trad deze Graalbond ook op als uitgever van het maandblad 'Der Gral', waarvan het eerste nummer

verscheen op 15 november van dat jaar onder redactie van Franz Eichert, een der Graalridders. Kralik publiceerde daarin vele arti-
ie kelen en had in dit blad zelfs een eigen rubriek, de 'Literarische
η Umschau', waarin hij beschouwingen wijdde aan 'alle literaire stro-
o- mingen, alle waarden tegen elkaar afwoog, en alle krachten en par-
ar tijen tegenover elkaar stelde'. Tot deze werkzaamheid achtte hij de
ie katholieken beter in staat dan andersdenkenden, omdat alleen de
n- katholieken allen kenden, terwijl de anderen de katholieken ne-
ie geerden.12

ie Deze zienswijze kon typerend heten voor het program van Der
cd Gral. Het blad propageerde denkbeelden omtrent een absoluut-ka-
n- tholieke kunst en opponeerde tegen de opvattingen van zogenaamde
et liberaal katholieken,13 die in tijdschriften als 'Die literarische Warte'
η en 'Hochland' poogden de toen moderne 'niet-kerkelijke of anti-
n- kerkelijke literatuur voor het katholicisme vruchtbaar te maken',
sn Kralik c.s. waren echter van oordeel, dat deze 'Weg der Selbst-
n- verdemütigung, des Mistrauens auf die eigenen Kräfte, des sich
r', selbst unterschätzenden Inferioritätsbekentnisses (. . .) auf die Dauer
ek ' (. . .) mehr abwärts als aufwärts führen (sollte)'. Tegenover deze κri-
lij tisch-negatieve instelling bepleitten zij een nieuwscheppende literaire
en werkzaamheid, die de tegenovergestelde 'Weg des Glaubens an uns selbst und an unsere Sache, des Vertrauens auf die unerschöpflichen Lebenskräfte unserer katholischen Ideale betreten' zou. 14 De Graalridders wensten dan ook slechts te bouwen op 'het onvoorwaardelijke katholicisme' en wezen 'het vermolmende moderne' af, aangezien zij 'door eigen ondervinding het verderfelijke, het onbe-
de vredigende der moderne richtingen kenden, die zich ontwikkeld had-
ad den uit het Fransche, Noorsche en Russische naturalisme', is Zij
ne wensten zich ook niet katholiek te noemen alleen omdat zij niets

ut wilden schrijven wat tegen de katholieke levensbeschouwing indruis-
oit te, of omdat zij overtuigd waren, dat het katholieke geloof hen niet
or hinderde in hun esthetische vrijheid, maar wel, omdat zij 'die
uk j Schätze und Vorteile dieser Weltanschauung ganz und gar ausnüt-
zen wollen, weil uns diese Anschauung Hilfen, Formen, Stoffe,
en Ziele, Perspektiven, Offenbarungen, Erhebungen gibt, wie keine
o- andere'.le
e- Met' dit 'Ideal einer nationalen Literatur auf positiv-religiöser
de Grundlage' kregen Kralik en zijn medestanders in het tijdschrift
η'. 'Hochland' geen acces. Dit blad beleefde trouwens in de ogen van
n- Kralik meer genoegen, 'an jener Literatur, die, wenn sie schon
hts katholisch ist, doch der Kritik des realen kirchlichen Lebens mehr
el gewidmet ist als dem hingebenden Verständnis dieses Lebens'.17
als Hoewel Der Gral daarentegen een 'bis ins Mark katholische Lite-
er I ratur' voorstond, betekende dit in de ogen der redacteuren geen con-

fessionele enghartigheid, aangezien voor hen het katholieke geloof veel meer was dan 'eine paritätisch geduldete und beschränkte 'Konfession', er ist und umfasst unser ganzes Leben'. Zelfs zou er voor de mensheid en al haar geestelijke belangen - waaronder ook de literatuur - geen heil te vinden zijn buiten 'das bewusste Hinstreben aus der Zerrissenheit und Unfruchtbarkeit des vielgestaltigen Irrtums zur vollen und ganzen, die höchste Blüte des menschlichen Geistes einschlieszenden religiösen Wahrheit'.18

Zoals uit het voorgaande blijkt, lagen aan Der Gral soortgelijke ethisch geïnspireerde kunstopvattingen ten grondslag als later in de beginjaren van Roeping de boventoon zouden voeren. Voor de l'art pour l'art-theorie was ook in dit tijdschrift geen plaats. Het wenste de literatuur dan ook niet als 'bloszes Aesthetentum' te zien, maar in levendige samenhang met 'Religion, Volkstum, Politik, kurz mit allen Lebensäuszerungen des Volksgeistes'. Voor de realisering van dit program achtte het blad nog steeds het katholieke Duitse volk de meest geschikte werkings-sfeer, omdat daar nog de eenheid van de hoogste levensbelangen was behouden gebleven en het individualisme - bron van het exclusivisme in de kunst - nog getemperd werd door de sociale en charitatieve bindkrachten van het christendom, die in het katholicisme nog het levendigst werkzaam waren. 'Wahrheit und Schönheit und Güte in einer leuchtenden Flamme vereint, in unserer Religion - aldus de redactie - das ist unser katholisches Kunstideal'.1ß Zo zou Der Gral de overtuiging der graalridders tot gemeengoed moeten maken, dat de literatuur voor het hele leven, ook voor politiek, wetenschap en godsdienst, van beslissende betekenis was, zoals anderzijds het leven, dus ook gods dienst, wetenschap en politiek, voor de literatuur belangrijk en be slissend waren, se

Aldus diende ook de literatuur leiding te geven aan de nagestreef de katholieke regeneratie, zoals trouwens de opkomst van elke or ganisatie of partij was uitgegaan van enkele geschriften. De boeken van Marx en Lasalle konden, wat dit betreft, model staan door hun invloed op de sociaal-democratie. Daarom zou het domheid en ver raad betekenen de katholieke auteurs aan te raden volkomen kleur loze, niet-confessioneel getinte boeken te schrijven. 2 1 De katholie ke kunstenaars hadden te bewijzen, dat de katholieke visie genialer was dan die van andersdenkenden en wel genialer en 'philister feindlicher' naarmate zij meer recht deed aan het kerkelijke leven in heel zijn realiteit.22 Een werkelijk rijke moderne literatuur kon trouwens slechts bestaan - evenals in de middeleeuwen - op ka tholieke grondslag. Ter adstructie van de juistheid van dit standpunt kon Kralik zich beroepen op Pius X, die in een schrijven in 1911 uitdrukkelijk zijn instemming betuigde met hun opvattingen, м Aan-

gezien de graalridders aan het kerkelijk gezag niet slechts autori
teit toekenden in aangelegenheden betreffende het geloof, maar
evenzeer in zaken van kuituur, moet deze pauselijke instemming voor
hen niet weinig betekenis hebben gehad. 24
Na het voorgaande zal het geen verwondering wekken, dat Ge
rard Bruning boven zijn artikel over het apostolaat van de katholie
ke kunstenaar in het eerste nummer van Roeping een motto kon
plaatsen, ontleend aan het werk van Richard Kralik. Kralik zelf
beleed trouwens deze overtuiging met zoveel woorden: 'De litera
tuur is een apostolaat, ze heeft pas recht van bestaan waar ze als
apostolaat beoefend wordt, als de auteur alle verplichtingen, tot die
van den apostel tot het martelaarschap op zich neemt.' з 5 Alles wat
hij geschreven had, beschouwde hij dan ook als een bijdrage tot de
bouw van 'die enige, algemene, in haar onderdelen zo menigvou-
dige beschaving of cultuur, die in de Kerk haar middelpunt heeft,
en buiten welke er niets is '. 2 9 In dienst van dit apostolaat wilde
Kralik zijn 'Menschliches möglichst ganz verbrennen'.27
Kralik was intussen niet slechts literator, want in een indrukwek-
kend aantal geschriften heeft hij zich ook doen kennen als wijsgeer,
historicus, theoloog, apologeet, als 'organisator en opwekker van
geestelijke energie', als sociaal hervormer en componist. Dank zij
een financieel onafhankelijke en ambteloze positie, heeft hij zich
vanaf zijn jeugd in al deze takken van wetenschap kunnen verdie-
pen. ЭД Niet in al deze vakken had hij een volledige wetenschappe
lijke opleiding genoten. Hij liet er zich alleen mee in als autodidact
en dilettant. Daarbij liet hij zich leiden door een conservatieve in
stelling en streefde hij niet naar orginaliteit. Zo wilde hij ook geen
nieuwe filosofie leren, maar slechts trachten de oude, eeuwige
scholastiek, de filosofie van de Kerk, te verstaan en verstaanbaar
te maken, hoewel hij daarin wel een eigen signatuur nastreefde, я
Als historicus ging Kralik welbewust te werk volgens subjectieve
methoden, die de traditie en de menselijke overlevering als een even
waardige bron naast of boven de taal der dokumenten hanteerde.
In zijn door 'de Voorzienigheid juist op het goede ogenblik opge
legde historische studies' verwierp hij dan ook Ranke's opvatting,
dat de theologische kant van Christus' verschijning niet tot de we
reldgeschiedenis behoorde, maar wenste hij ervan te getuigen, dat
'Zijn zonnestralende Godheid het hele mensdom om Hem, vóór
Hem en na Hem verlicht'. Zoo ook ging het hem er niet om de
objectieve waarheid omtrent het verleden vast te stellen, maar
wenste hij 'de dode geschiedenis vruchtbaar te maken voor het
leven der toekomst'. Aangezien de volledige waarheid van het ver-
leden nimmer viel te reconstrueren, poogde Kralik 'de historie als
middel te bezigen voor een zeker doel.' Anders zou ze verworden
215
- aldus Lutkie - tot een loos, zij het 'wetenschappelijk' tijdver-
drijf. Zulk werk kon weliswaar niet 'de sceptische toets der eenzij-
dige specialisten-critiek' doorstaan en zou ook nooit genade vinden
in 'het bebrilde oog der kortzichtige 'wetenschap'-aanbidders', maar
het won de instemming van elke onbevangen, edelmoedige ziel en
veroverde het rechte, eerlijke en ernstig gelovende hart. 30
Kraliks overtuigingen en denkbeelden stempelden hem - ook in
eigen ogen - tot een katholiek met een uitgesproken ultramontaanse
signatuur. Voor de Kerk als organisatie had hij een onbeperkt res-
pekt. Zo wees hij op het feit, dat de volken die zich van Rome
hadden afgescheiden, in de geschiedenis onvruchtbaar waren geble-
ven of zelfs verdwenen. Dit lot had de Vandalen in Afrika, de
Oost-Gothen in Italië en later ook de schismatieke Grieken getrof-
fen. Daartegenover had het samengaan der Franken onder de Mero-
vingers en Karolingers met het Pausdom geleid tot 'een voor alle
tijden ten voorbeeld strekkende met het evangelie in overeenstem-

ming zijnde betekenis van Imperium en Kerk, van Pausdom en Keizerschap', si Zo ook achtte hij de eenheid van Kerk en Staat voorwaarde voor de verwezenlijking van het ideaal van het Rijk Gods hier op aarde, ю Dit absolute geloof in de 'waarheid, goedheid en schoonheid der Kerk' was voor hem een soort levensbehoefte waar tegen hij zichzelf in bescherming moest nemen. Hij erkende dan ook de noodzaak zijn ijver op dit punt in te tomen om niet 'al te fana tiek, al te clericaal en ultramontaans te lijken'. Zijn tijdgenoten stel den toch reeds spottend Kralikaal gelijk met clericaal. s3
De hier uiteengezette denkbeelden en Kraliks strijd tegen het tijdschrift 'Hochland' wierpen op hem spoedig het odium van het integralisme. Als zodanig werd hij aangeduid door de redactie van een Nederlands filosofisch tijdschrift, toen Lutkie trachtte daarin enkele filosofische verhandelingen van Kralik geplaatst te krijgen. De betrokken redactie was bovendien van oordeel, dat deze 'no tities (. . .) een even egocentrische als dilettantische indruk maken'. Zij merkte verder op, dat men in Oostenrijk in Kralik weliswaar 'een edel karakter, maar verder alleen de geest van een polyhistor (zag)'. 3 4 Kralik zelf bleek de kwalificatie integralist niet geheel uit de weg te gaan, toen hij opmerkte, dat 'wir vom Gral (. . .) denn doch durch unsern Integralismus das Hochland und andre Leute ge zwungen (haben) katholischer zu werden (oder zu scheinen) als sie waren'.
35
Later betreurde hij het in deze campagne niet nog krach tiger tegen deze progressieve katholieken te zijn opgetreden. Hij verweet zich dan ook 'in den katholieken literatuurstrijd de zaak der traditie, der autoriteit, der Kerk des Geloofs, der alleenzalig makende leer' niet nog energieker te hebben verdedigd dan op basis van het Graal-program was geschied, nu het voor hem vast stond,

dat 'de inwendige crisis in het katholicisme, de strijd der 'vooruitstrevende' katholieken tegen die van de Graal en van de Kerk met haar traditie en cultuur' de revolutie, die Oostenrijks nederlaag in de eerste wereldoorlog had veroorzaakt, had vergemakkelijkt. 36
Lutkie nam Kralik echter in bescherming tegen de aantijging, dat deze een integralist zou zijn geweest. Wel noemde hij Kralik een integer of integraal katholiek, maar dit was onvoldoende grond hem een 'ketterse ketterjager' te schelden. Kraliks absolute christendom had hiermee niets gemeen.S7 Bovendien was Kralik hiervoor te zachtaardig en bescheiden, s*
Het is begrijpelijk, dat Lutkie na zijn kennismaking met Kralik gemakkelijk is gekomen tot het maken van vergelijkingen tussen Kralik en Léon Bloy. Tussen deze figuren, die hij beide zijn vrienden noemde, zag hij weliswaar grote verschillen van karakter, maar ook sterke overeenkomst van geest. Kralik noemde hij Optimist, klement en duldzaam, blijmoedig en goedmoedig-ironisch', terwijl hij Bloy karakteriseerde als 'pessimist in zijn verwachting van de menschen, onverbiddelijk en onverzoenlijk, bitter en sarcastisch'. Daarnaast drongen zich - naar Lutkies oordeel - sterke overeenkomsten op 'van geloof, van oordeel over de moderne wereld, van liefde voor de zoo gesmade, doch zoo benijdbare middeleeuwen.' м
Op Eet moment, dat Lutkie met Kralik kennis maakte, kende deze Bloy nog niet. Persoonlijk hebben beide kampioenen van een abso luut katholicisme elkaar ook nooit ontmoet, want toen Kralik met Bloy's geschriften kennismaakte, was de Franse meester reeds enkele jaren overleden.
Kralik leerde Bloy kennen, doordat Lutkie hem op de Franse schrijver attent maakte, overtuigd dat Kralik zich tot Bloy aange trokken zou voelen. 4 0 Lutkie bleek zich in dit opzicht niet misrekend te hebben. In het begin was Kraliks waardering voor Bloy

nog ietwat gereserveerd en wees hij op zijn verschillende opvattin
gen over 'politiek, over Kerk en Paus en over de dingen dezer en
der andere wereld'. Met name Bloy's verguizing van Leo XIII en
Benedictus XV stuitte de zeer gezags-getrouwe Kralik min of meer
tegen de borst en ook Bloy's chauvinisme alsmede zijn grenzeloze
overdrijvingen vielen bij Kralik niet steeds in goede aarde, maar hij
stapte over deze bezwaren spoedig heen en sprak er zijn verwonde
ring over uit, 'hoe het mogelijk (was), dat zulke boeken niet onmid
dellijk groot succes hadden'. 4 1 Kralik bleef ook nadien nog vast
houden aan zijn verschil in waardering voor de 'zichtbare Kerk' en
noemde ook Bloy's 'individualistisch, kriticistisch standpunt (. . .)
in alle geval gevaarlijk', maar zijn waardering voor Bloy werd steeds
groter en zijn gevoel van affiniteit met de Franse meester bracht hij
al gauw aldus onder woorden: 'Er is bij Bloy zooveel verheugends

voor mij en met mij overeenstemmends, dat wat erop af te dingen
valt nauwelijks in aanmerking kan komen'. <* Zo kwam Kralik ook
tot de overtuiging, dat Bloy en hij elkander 'in menig opzicht aan-
gevuld zouden hebben: hij als Franschman, ik als Duitser, - hij in
de kritiek, ik in de poging tot positieven opbouw eener kerkelijke
kuituur'. 43 Lutkie gaf dan ook te kennen, dat zijn 'eenige zorg zou
(. . .) zijn geweest, die twee tot elkaar te brengen'. Bloy's dood
maakte dit echter onmogelijk. Nu moest hij genoegen nemen met
een toenadering tussen Kralik en Bloy's petekind, Maritain, die door
bemiddeling van Lutkie 'als vrienden met elkander' correspon-
deerden. 44

Overeenkomst met Kralik zag Lutkie eveneens in Charles Maur-
ras, de voorman van de action française. Beiden zagen immers in
het christendom en met name de Rooms-Katholieke Kerk de vol-
tooiing van de antieke beschaving, kunst en wijsbegeerte alsmede
van de antieke kunst- en maatschappij-idealen. Beiden waren ook
cultuurbouwers van grote stijl en benutten de culturele waarde van
het katholicisme voor de behoefte der volksgemeenschap van hun
tijd. Het grote verschil tussen de twee door Lutkie gevenereerde
voortrekkers lag in hun openheid respectievelijk geslotenheid voor
de genade. Kraliks ontvankelijke ziel was - aldus Lutkie - vervuld
van genade, terwijl Maurras hiervoor tot dusver gesloten was ge-
bleven. •Ma In deze overtuiging van verwantschap tussen Kralik en
Maurras stond Lutkie overigens niet alleen. Ook buiten het katho-
lieke kamp bleek men geneigd in beide relaties van Lutkie grote
affiniteit te bespeuren. *&

Op politiek gebied had Kralik grote bewondering voor de christe-
lijk-sociale partij van Dr. Karl Lueger. Kraliks waardering voor deze
partij kan het best worden afgemeten aan zijn uitspraak, dat deze
partij op politiek gebied was, wat de Graalbond op letterkundig
terrein wilde zijn. *&* Deze waardering voor de christelijke sociale
partij en haar voorman werd gedeeld door Hitler, die van Lueger
de taktiek leerde de massa te hanteren ter bereiking van de doel-
einden van partij of beweging. Het door deze partij beleden anti-
semitisme achtte Hitler echter ondoeltreffend, omdat het uitging
van religieuze in plaats van racistische grondslagen. Hij noemde het
'ein Scheinantisemitismus, der fast schlimmer war als überhaupt
keiner; denn so (. . .) glaubte (man) den Gegner an den Ohren zu
haben, wurde jedoch in Wirklichkeit selber an der Nase geführt'. 4 β
Voor de leden van de Graalbond moet dit anti-semitisme geen ob
stakel hebben gevormd voor hun sympathie voor Luegers partij.
Nog tijdens Lutkies verblijf te Wenen in 1919 bleken deze Graal
ridders ervan overtuigd, 'dat al het onheil over onze wereld van de

Joden komt!' Het was voor deze conservatieve heren trouwens een
grote deceptie, dat de christelijk-socialen zich na de oorlog uit oppor-

tunistische overwegingen hadden geleend tot het aangaan van een coalitie-regering met de sociaal-democraten.47 Hierbij moet wel worden opgemerkt, dat dit soort anti-semitistische gevoelens in Weense kringen dier dagen niet uitzonderlijk kon heten. Bullock noemt het anti-semitisme in het oude Wenen endemisch en al wat Hitler ooit over de Joden gezegd of geschreven heeft slechts een afspiegeling van anti-semitische periodieken en pamfletten, die hij voor 1914 in Wenen gelezen had. ^ De heftigheid van dit anti-semitisme moet ook Lutkie hebben verrast, die zijn nieuwe Oostenrijkse vrienden erop wees, dat dit verschijnsel in Nederland vrijwel onbekend was, en deze absolute gelovigen eraan herinnerde, 'dat, ondanks alles het heil der wereld van de Joden komt (. . .) en dat wij moesten zorgen niet de Joden te haten, omdat zij zich aan onze portemonnaie vergrepen !'4e

Lutkie moest de Graalridders eveneens teleurstellen in hun verwachting, dat Nederland tijdens de eerste wereldoorlog partij zou hebben gekozen voor Duitsland en Oostenrijk, indien het niet eenzijdig zou zijn voorgelicht van de zijde der geallieerden. De zeer romaans georiënteerde Lutkie moet deze ontekenning trouwens niet zwaar gevallen zijn, hoewel hij gaarne een onderscheid aanbracht tussen Oostenrijk en Pruisen. 50 Lutkie heeft van Pruisen steeds een hartgrondige afkeer gehad, waarvan ook het later door hem uitgegeven tijdschrift 'Aristo' geheel doortrokken was, en dat ook zeker een belangrijke factor is geweest van zijn aversie van het nationaal-socialisme. Drie Pruisische karaktertrekken stonden hem in het bijzonder tegen: ten eerste gebrek aan 'menselijkheid en gemoedelijkheid' alsmede onvermogen zich aan te passen aan een andere psyche; vervolgens gebrek aan fierheid tegenover meerderen, wat leidde tot lafheid der ondergeschikten; en tenslotte gebrek aan bescheidenheid tegenover minderen, wat leidde tot dwingelandij tegenover zwakkeren, si De Duitse en Romaanse geest achtte Lutkie ook onverzoenlijk tegenover elkaar te staan, omdat de analytische werkzaamheid der Duitsers het Romaanse vermogen tot synthese nimmer zou kunnen vatten, s2 Deze afkeer van Pruisen gold echter in genen dele Oostenrijk of Wenen. Zolang echter Berlijn en Pruisen politiek en cultureel de Duitse landen domineerden, zou dit odium op alle Duitse geestesverschijnselen blijven rusten. Hij zag dan ook slechts één uitkomst: 'Berlijn onttronen, Wenen kronen', s3 Daarom bepleitte hij ook een cultureel samengaan van Oostenrijk en Frankrijk, want 'Berlijn' belaagde naar zijn mening de katholieke tradities, stompte het geestesleven af en kweekte de dwingelandij der

materie, terwijl van 'Parijs' in al deze aangelegenheden een verheffende invloed uitging. In deze opzichten was Oostenrijk ook meer verwant met Frankrijk dan met Pruisen. 54

Nadat Lutkie uit Wenen was teruggekeerd, is hij direct een intensieve correspondentie met Kralik begonnen. Onmiddellijk heeft hij ook een begin gemaakt met pogingen Kralik in Nederland meer bekendheid te geven. In dit kader paste de eerder besproken mislukte poging enkele verhandelingen van de Oostenrijkse 'polyhistor' in een Nederlands filosofisch tijdschrift geplaatst te krijgen. Meer succes moet Lutkie hebben gehad bij De Nieuwe Eeuw, waarvan Pieter van der Meer destijds redacteur was. In de jaargangen 1920 en 1921 van dit blad zijn verscheidene bijdragen van Kralik verschenen. Op Lutkies initiatief vormde zich vervolgens een comité, merendeels bestaande uit katholieke journalisten, met het doel gelden bijeen te brengen voor de uitgave van een Nederlandse autobiografie van Kralik. In dit comité hadden o.a. zitting Mr. A. C. B. Arts, Leonardus van den Broeke, Gerard Bruning, Vincent Cleerdin, Mr. H. van Haastert, Dr. H. Huybers, Mr. G. Kropman, Wouter Lutkie, Pieter van der Meer de Walcheren, M. Molenaar m.s.c. Dr.

H. Moller, Jan Nieuwenhuis, Bernard Verhoeven en J. B. Vesters,
die tesamen een representatief gezelschap vormden voor de katho
lieke pers. Dit comité publiceerde 14 april 1922 een oproep in de
Nederlandse dagbladen tot steun aan de doelstelling van dit comi-
té.[55] Uit het feit, dat de hier bedoelde 'auto-biografie' pas in 1926
is verschenen - hoewel Kraliks bijdragen daarvoor reeds in 1920
waren geschreven en aan Lutkie toegezonden[56] - zou men kun-
nen afleiden, dat de oproep van dit comité niet bijzonder effectief
is geweest. Hoe het zij, in 1926 verscheen het werk onder de titel
'Richard Kralik' bij de uitgeverij Van den Boogaard te Oisterwijk,
die later nog vele publicaties van Lutkie zou verzorgen. Het werk
was ongeveer van dezelfde opzet als de eerder verschenen uitgave
over Léon Bloy en bevatte bijdragen van Kralik zelf alsmede uit-
voerige inleidingen, beschouwingen en commentaren van Wouter
Lutkie en Vincent Cleerdin. Laatstgenoemde was ook een der
samenstellers van het werk over Léon Bloy geweest. De inhoud van
deze uitgave is in het voorgaande reeds uitvoerig ter sprake ge-
komen.

Enkele jaren nadat het werk over Kralik het licht zag, deed
Lutkie ook een boek verschijnen onder de karakteristieke titel 'Van
Toorop naar Mussolini'. Het werk was opgedragen aan Pietro Tacchi
Venturi S.J., die uitstekende betrekkingen onderhield met Mussolini.
In deze publicatie deed Lutkie de op latere leeftijd tot het katholicis-
me overgegane schilder Jan Toorop kennen als een stille bewon-
deraar van de duce. Deze geestdrift voor de Italiaanse leider was

- aldus Lutkie - niet van politieke, maar van religieuze aard. Zij
was gewekt door Mussolini's uitspraak over de universele idee, die
uitstraalde van het Vaticaan. Toorop zag in Mussolini de man, die
de godsdienst zou herstellen, en twijfelde er niet aan, of over vijftig
jaar zouden alle missionarissen fascist zijn. Met pater Tacchi Venturi
S.J. noemde Toorop de duce een man der voorzienigheid, in wie
'Gods vinger' kenbaar was.[57]

Lutkie merkte terecht op, dat de geschiedenis zou moeten uit-
wijzen, of Toorops visie juist was, maar hij stak zijn eigen bewon-
dering voor Mussolini evenmin onder stoelen of banken. In de sa-
menwerking tussen kerkelijke en fascistische overheid bij het in 1927
gehouden eucharistische congres te Bologna zag Lutkie een schitte-
rende synthese: het oude christelijke Italië, dat gesteund en gedra-
gen werd door het nieuwe, verjongde Italië der fascisten. Op de
fasces prijkte immers het kruis ![58] Voor Lutkie was het ook volko-
men begrijpelijk, dat kunstenaars zich tot Mussolini aangetrokken
voelden. Hij was immers een hele mens, vrij van kleine eer- en be-
geerzucht, een dienaar van het volk, wars van demagogie, onbe-
vreesd, een man van orde, een werker voor de vrede en bestrij-
der van verwerpelijke machten als liberalisme en vrijmetselarij. Zijn
politiek was niet opportunistisch, maar volgde een vast beginsel:
alles herstellen wat de revolutie van 1789 had afgebroken, т.п.
staat, orde, gezag, discipline, gemeenschap, hiërarchie, traditie, fa-
milie, godsdienst en kerk. Waar afwijkingen van deze politiek vielen
op te merken, was wellicht invloed van anderen in het spel.5·

Bovendien was Mussolini - aldus Lutkie - een kunstenaar, die
als iedere artiest revolutionair was, want verzet achtte hij het wezen
van de kunstenaar. Mussolini's ideaal was de vorming van een im-
perium van alle Latijnse volken en zijn materiaal het Italiaanse volk.
Voor dit ideaal had de duce - evenals een kunstenaar - alle offers
over. Wie zijn politiek beoordeelde, mocht dan ook niet vallen over
de aangewende methoden, maar moest het zuivere fascistische be-
ginsel in het oog houden, dat het gemeenschapsbelang stelde boven
de particuliere belangen. Zo had de Italiaanse leider het volk wel
enkele waardeloze rechten, zoals algemeen kiesrecht en vrijheid van

drukpers, ontnomen, maar deze hadden in feite toch nooit iets be-
tekend. Slechts één individualisme prevaleerde — aldus Lutkie -
boven de gemeenschap, t.w. de primaire, moreel en religieus ge-
aarde rechten van de individuele ziel, de vrijheid van geweten en
de vrijheid van de ziel zich een weg naar God te kiezen. Voorts
maakte ook Mussolini's intuïtieve, niet rationeel-logische werkwijze
hem verwant met de kunstenaar. Hetzelfde kon gezegd worden van
de wijze, waarop hij voor het volk optrad. Dit alles stempelde hem
tot een kunstenaar van het woord en van de daad. eo Zo kon Lutkie
221
het heel wel billijken, dat Toorop in Mussolini mystieke eigenschap-
pen zag, als de orde tegenover wanorde, knechting, semietentyrannie
en godsdienstvervolging. Geïnspireerd door dit visioen, schilderde
Toorop dan ook een drieluik, waarop naast St. Paulus en de H. The-
resia Mussolini stond afgebeeld, respectievelijk als de symbolen van
bekering, geluk en orde. Op verscheidene andere van Toorops wer-
ken heelde hij Mussolini af als de offeraar, als de ziel die zich
overgeeft aan God. β 1
Enkele door Toorop geschilderde portretten van Mussolini bood
Lutkie de duce aan, toen deze hem op 11 mei 1927 in audiëntie
ontving, bij welke gelegenheid Lutkie de duce aan de hand van
Toorops portretten wees op diens mystieke zending, e* Mussolini
schijnt met deze conterfeitsels zeer verguld geweest te zijn en noem-
de ze 'de beste van alle'. Bij dit onderhoud frappeerde het Lutkie
vooral in Mussolini 'een gewoon mens' aan te treffen. Het gesprek
moet dan ook zeer gemoedelijk zijn verlopen, waarbij de duce open-
hartig zijn visie gaf op vraagstukken, die hen beiden in hoge mate
interesseerden. Deze ontmoeting heeft er ongetwijfeld toe bijgedra-
gen Lutkies sympathie voor de grondlegger van het fascisme blijvend
te vestigen, e3
Een tweede ontmoeting met de duce had Lutkie op 1 mei 1929.
Ook in april 1933 had hij nog verscheidene malen een onderhoud
met Mussolini ter bespreking van kwesties, die verband hielden met
de vertaling van Mussolini's boek over zijn gestorven broer Arnal-
do. тл Van dit boek had Lutkie als enige buitenlander de rechten
van vertaling gekregen, β* Een verslag van zijn gesprekken met
Mussolini heeft Lutkie weergegeven in zijn werk 'Italië dat mijn
hart heeft', dat hij - kennelijk refererend aan 'Mussolini's Ge-
spräche mit Emil Ludwig' - in een ondertitel 'Gesprekken met
Mussolini' doopte, maar waarin De Gemeenschap niet meer kon
zien dan een 'stukje dorps-journalistiek'. **» Later is Lutkie wegens
zijn relaties in het fascistische Italië nog benaderd door katholieke
leden van de N.S.B, om Musserts pogingen te steunen het door de
Nederlandse bisschoppen uitgevaardigde verbod van deze beweging
voor katholieken via Rome ongedaan te maken. Voor de N.S.B,
schijnen Lutkies bemoeiingen te Rome echter niet bepaald gunstig
te zijn geweest. ·* Van zijn genegenheid voor het fascisme getuigde
Lutkie ook buiten zijn geschriften. Zo verdedigde hij op 24 maart
1929 het fascisme in een uitzending van de K.R.O. In dialoogvorm
spraken in dat programma Max van Poll en Wouter Lutkie over
het onderwerp 'Democratie en fascisme', waarbij de Bloy-verta-
ler, Mr. Henri van Haastert, als arbiter optrad. ^
Buiten zijn publicaties in boekvorm had Lutkie na de staking
van zijn journalistieke arbeid in Opbouwende Staatkunde geregeld
222
meegewerkt aan bepaalde bladen als Roeping en de Nieuwe Til-
burgsche Courant. Ook in De Gemeenschap kreeg hij kans zijn ge
negenheid voor Richard Kralik te verwoorden *· en in elliptische
zinnen de onnatuurlijkheid van de democratie in het licht te stel
len, «e* In 1928 kreeg bij bovendien weer de leiding van een maand
blaadje in handen. De uitgeverij 'Oisterwijk' te Oisterwijk onder

leiding van A. G. van den Boogaard, deed vanaf november van dat jaar een eveneens 'Oisterwijk' geheten maandschriftje verschijnen, waarin recensies over uitgaven van deze firma werden verzameld en herdrukt. Dit orgaan werd slechts toegezonden aan een selecte groep van personen, die in een bijzondere relatie stonden tot uit geverij of desbetreffende auteur. «7 Deze opzet kwam er op neer, dat het grote merendeel der verzameling recensies betrof van de bij deze jonge uitgeverij verschenen werken van Wouter Lutkie, aangezien deze firma nog niet veel andere publicaties had uitge geven.

De directeur, A. G. van den Boogaard, was een vurig voorstander van de herstelbeweging, die vanaf de zorgen voor Katholieke Staat kunde onafgebroken in touw is geweest om de zaak van het fascisme door middel van de uitgave van fascistische boeken, brochures en bladen te dienen. Bij zijn dood op 12 januari 1940 noemde Lutkie hem een trouwe zoon van Kerk en vaderland, die echter niet had geschroomd de valse of onjuiste vroomheid te trotseren. e 7 a Mede door de aanwezigheid van deze uitgeverij is de plaats Oisterwijk in de loop der jaren geworden tot een bolwerk van fascistische actie en propaganda, β8

Voor de redactie van zijn blaadje had Van den Boogaard Lutkie aangezocht, wiens naam overigens niet werd vermeld, e8» Het blad had echter niet veel meer pretenties dan eenvoudige mededelin gen van de uitgeverij aan belangstellenden toe te zenden en viel als zodanig binnen het kader van de normale reclame van het bedrijf. Toch resulteerde dit contact tussen uitgever en auteur in de stich ting van een nieuwe periodiek, die in het zevende en laatste nummer van Oisterwijk' werd aangekondigd, hetgeen vergezeld ging van een prospectus van het eerlang te verschijnen tijdschrift. m

De naam van het nieuwe blad, dat voor het eerst verscheen in juni 1930, was 'Aristo-', bedoeld als een onvolledig stamwoord passend op alles wat edel en goed is. 7 0 Het initiatief was uitgegaan van Lutkie en Van den Boogaard, maar de verantwoordelijke hoofd redacteur werd Aug. Cuypers, de jongere broer van de al eerder in dit verband gesignaleerde Hub. Cuypers Jr. Zij waren beiden zoons van de bekende componist Hub. Cuypers. Met opzet was er slechts één verantwoordelijke redacteur, aangezien een eenhoofdige leiding ook in een tijdschrift voordelen bood boven een meerhoofdige re-

â

dactie. De redacteur mocht zich voelen als een dictator, maar dan op de manier van Mussolini, die zich de dienaar van zijn volk wist en steeds overleg pleegde met zijn medewerkers. 71 Men ziet hier dezelfde gedachte opduiken als in de opzet van de weekbrief 'Vreug-de' tien jaren daarvoor. Aug. Cuypers was leraar Nederlands en ge-schiedenis te Amsterdam, reserve-officier en redacteur van een pa-rochieblad. Hem prees Lutkie naderhand als iemand, 'die geen be-hoefte gevoelde van zijn jeugd te getuigen door verschijnselen van nog niet uitgekuurde vlegelachtigheid'. 72 Aristo wilde blijkens zijn program een forum vormen, waarop ieder zich kon uitspreken, die elders geen acces had. 73 Het goede woord van de hevige en onbe-kookte temperamenten wenste het voor te leggen 'aan de beza-digde en voorzichtige' en omgekeerd. 74

Uit deze opzet bleek geenszins een uitgesproken fascistische ten-denz, maar de politieke overtuiging van het merendeel der mede-werkers en redacteuren wees wel in die richting. Na Aug. Cuypers nam in 1931 zijn broer Hub. Cuypers Jr., een der promotoren der herstelbeweging in Nederland, de leiding van het tijdschrift over en nadien in 1932 kwam deze in handen van Vincent Cleerdin. Cleer-din (1888—1946) was een uitgesproken vertegenwoordiger van het gesloten katholicisme. Hij was een vurig bewonderaar en aanhanger

van rector M. A. Thompson, de integralistische hoofdredacteur van
de Maasbode. Van diens tijdschrift 'Rome' was hij een der mede-
werkers met name voor de rubriek letterkunde. Van zijn verering
voor Thompson gaf hij o.a. blijk door de samenstelling van een
bloemlezing uit diens in 'Rome' verschenen opstellen, die hij onder
de karakteristieke titel 'Roomsch Kruydt' het licht deed zien.75
Ook bij gelegenheid van Thompsons afscheid als hoofdredacteur van
de Maasbode op 16 maart 1912 en bij gelegenheid van diens zil-
veren priesterfeest op 15 augustus d.a.v. putte hij zich uit in betragin-
gen van groot respekt voor deze integralistische voorman. Wel besef-
te hij, dat Thompson 'als goed geneesheer (. . .) te diep het mes
(durfde) zetten in ontstoken plekken, dan dat zijn patiënten vroolijk
zouden zijn en hem dankbaar de hand drukken'. Hij troostte zich
echter met de gedachte, dat de waarheid Thompson lievf.r was dan
de vriendschap. 76 Dezelfde genegenheid koesterde Cleerdin voor de
katholieke journalist Louis Veuillot, exponent van de 'gesloten'
vleugel van de negentiende-eeuwse Franse katholieken, 77 alsmede
voor de Oostenrijker Franz Eichert, hoofdredacteur van het eerder
besproken tijdschrift Der Gral. 78 Zijn bewondering voor Léon Bloy
en Richard Kralik is eveneens in het voorgaande reeds ter sprake
gekomen.
Daarnaast had Cleerdin een grote liefde voor het kloosterleven,
waarin hij vooral de orde, tucht en beschaving bewonderde, en voor

Brabant, van welks staten hij later griffier is geworden. Van zijn
liefde voor dit gewest getuigde hij in verscheidene publicaties van
vooral heemkundige of culturele strekking. De op gang komende
industrialisatie van Brabant vervulde hem echter met zorg, omdat
hij daarin een aanslag zag op de 'Brabantse volksziel', overtuigd als
hij was, dat het industrieel bepaalde leven veel minder beschavings-
elementen bevatte dan de agrarische samenleving. Daarom ijverde
hij ervoor deze gevaren af te wenden door ingrijpende sociale voor-
zieningen. In 1940 werden zijn inspanningen voor de Brabantse kui-
tuur beloond met de verkiezing tot voorzitter van het Genootschap
voor Kunsten en Wetenschappen in dit gewest. In deze kwaliteit
schijnt hij zich tegenover de bezetter in verscheiden gevallen moedig
te hebben gedragen, hoewel in zijn necrologie werd opgemerkt, dat
hij 'door de barre naoorlogse tijd van verdachtmaking en vernede-
ring' had moeten heengaan, die hij weliswaar te boven was gekomen,
maar slechts ten koste van zijn vitaliteit, zelfs van zijn leven. 7e
In 1933 kwam er naast de verantwoordelijke hoofdredacteur van
Aristo een Raad van redactie, waarin de gebroeders Cuypers en
Wouter Lutkie zitting hadden.80 Bij het heengaan van Vincent
Cleerdin in 1934 kwam de opengevallen plaats in de Raad van re-
dactie aan Arnold Meijer, de jonge leider van het pas opgerichte
Zwart Front, wiens bemoeiingen met het blad echter nihil bleven.
Dit aanzoek dankte Meijer aan zijn pas gepubliceerde brochure
'Wij vergaan', die in Aristo uitbundig werd geprezen.81 Meijer
schijnt zich slechts voorlopig bereid te hebben verklaard, e2 Als
leider van een niet-confessionele beweging zag hij in een redacteur-
schap van het katholieke Aristo kennelijk nadelen voor de werving
van leden uit alle bevolkingsgroepen, es In december 1934 was hij
dan ook weer uit de redactieraad verdwenen, die werd aangevuld
met Mr. Henri van Haastert, een der Bloy-vertalers in Nederland,
en Mr. Herman Maas. Bij het begin van de achtste jaargang in april
1938 werd de Raad versterkt met Dr. A. W. Ausems, Mr. J. C. Baak
en Mr. Paul Gerardts, terwijl Wouter Lutkie als secretaris der re-
dactie werd aangeduid. 84 J. Q Baak had al in het begin van de
jaren dertig blijk gegeven van belangstelling voor de rechtse revo-
luties in Italië en Duitsland door enkele bijdragen in De Gids. Daar-
in toonde hij zich aanzienlijk sympathieker ingesteld tegenover het

fascisme dan tegenover het nationaal-socialisme. Dit laatste kwali-
ficeerde hij in 1932 als een 'epidemische aantasting der gemoede-
ren', waarin hij 'slechts de laatste uitlooper van een in principe
reeds ten ondergang gedoemde beweging' kon zien. es Tegenover
de subjectief georiënteerde levenshouding van het nationaal-socialis-
me waardeerde hij in het Italiaanse fascisme de open, eerlijke en
objectieve oriëntatie op synthese en vrede. Op dezelfde gronden
225
sloeg hij ook Mussolini's 'doelbewuste intelligentie van een groot ti
staatsman' aanzienlijk hoger aan dan de door zijn gevoel geleide li
Hitler, die steeds een disharmonie tussen woorden en daden te zien
zou geven. 8 β In 1936 publiceerde Baak nog een uitvoerige verbande-
a
ling over de wijsgerige grondslagen van het fascisme, waarin hij be- ν
toogde, dat de fascistische staatsfilosofie niet herleid diende te wor-
Γ
den tot Hegel, maar veeleer tot de antieke wijsbegeerte, met name ¿
die van Plato. 8 в a Na het overlijden van Mr. Herman Maas volgde
Bernard Verhoeven in november 1940 in deze vacature op. Diens f
autoriteit was vooral gelegen op literair terrein; hij was zeker geen s
man van verdiensten voor de herstelbeweging. 2
Ook tot de min of meer vaste medewerkers van Aristo behoorden Jj
veel figuren, die de herstelbeweging of rechtse revolutie waren toe- ν
gedaan. Onder hen waren vele reeds in dit verband besproken fi
guren en tevens niet-katholieke ijveraars voor een fascistische om
wenteling, met name Dr. Antoon Arts, hoofdredacteur van de s
Nieuwe Tilburgse Courant, Henri Bruning, Prof. Dr. C. Gerretson 2
en Jhr. R. Groeninx van Zoelen, beiden van de nationale unie, J. J. 1
M. Haslinghuis, Willem de Merode, Ernest Michel, Fons Hermans, t
Mevrouw Ras van den Eerenbeemt en J. van Starkenburg, beiden
lid van Zwart Front, Martien Beversluis, Willem Hoffman van t
het Verdinaso, Dr. Reginald Graulich, die geregeld beschouwingen s
wijdde aan de Action Française, Gerard Wij develd en Prof. Dr. 2
J. H. Valckenier Kips, eveneens lid van Zwart Front. Daarnaast 2
ook lieden met zuiver letterkundige belangstelling als de hele re- t
dactie van het geliquideerde tijdschrift 'Klondyke', Bertus Aafjes, s
Walter Breedveld, Pierre H. Dubois en Leo Boekraad, die vanaf
1937 meewerkten, toen het tijdschrift ook een sterker literair accent s
kreeg, 87 alsmede Maarten Vrolijk en Bert Voeten. s
De invloed van deze sterke bezetting met figuren van onverdacht '
rechts-revolutionaire overtuiging was ook van meet af aan duidelijk t
merkbaar aan de inhoud van het tijdschrift. Reeds direct wenste c
het blad bij ontstentenis van een eigen orgaan der Nationale Unie 2
de grote geschiedenis van deze beweging in zijn kolommen op te ν
nemen, s
8
De Unie was immers belangrijk voor de herstelbeweging r
wegens haar brede opzet als een waarlijk nationale organisatie en d
tevens om de waarde, die er door buitenstaanders aan werd toege- d
kend. Deze vriendelijkheden aan het adres van Gerretsons beweging d
waren geen serviele hielenlikkerij, aangezien Aristo en de Unie van h
gelijke geest bezield waren. 8 f l Van deze samenwerking is echter wei
nig terecht gekomen, hoewel Aristo nog herhaalde malen heeft ge- j
probeerd hiertoe opnieuw de stoot te geven. Van mei 1932 tot t
december 1933 beschikte de Nationale Unie trouwens over een
eigen orgaan van gelijke naam, dat de voortzetting was van 'De Na- 1
226
1
•чi
t tionalist', die prof. H. P. Blok van het Nieuw Verbond van Nationa-
2 listen had meegebracht bij de fusie met de Nationale Unie. 8 8

Lutkie gaf in zijn nieuwe blad regelmatig uiting aan zijn oude anti-democratische opvattingen, die steeds meer verbreiding zouden vinden onder het volk, dat de dwingelandij van de democratische rechtsstaat gaarne bereid zou zijn te ruilen, zelfs voor de 'geschuw-
e de' machtsstaat, in de overtuiging dat het niet slechter meer kon. e*
e Daarom was de ware en dus autoritaire democratie te vinden in het
s fascisme, dat een deelname van het volk aan het staatsbestuur toe
stond onder leiding en regeling van een boven dat volk staand ge
zag. 9 1 Dictatuur was overigens - ook naar het oordeel van Musso-
n lini - niet inherent aan het fascisme, maar enkel aan de persoon
van de duce, β2

Bij hun propaganda voor het fascisme in Nederland verzetten de Aristoi zich uiteraard tegen de aan Mussolini toegeschreven uit-
e spraak, dat het fascisme geen export-artikel was, maar slechts een
η zuiver Italiaanse beweging. Triomfantelijk wezen zij op de reeds in
1929 geuite ontkenning van de duce zelf, die deze koopmanskreet
>, te banaal had genoemd voor hem en had verzekerd, dat het fascis-
n me 'als idee, als leer als werkelijkheid universeel (was)' 9 3 Wel be
rt toogden zij herhaaldelijk, dat een slaafse imitatie van het Italiaan-
n se voorbeeld voor de herstelbeweging in Nederland fnuikend zou
r. zijn.9* Het fascisme moest hier voldoen aan twee eisen: allereerst zo
st zuiver mogelijk de synthese geven van de ons staatsieven typerende
tegenstellingen en voorts zorgvuldig vermijden nieuwe antithesen te
s, scheppen of oude te doen herleven.e5 Criton - pseudoniem van Hub.
f Cuypers Jr. - becritiseerde in dit verband het étatisme en de agres-
t sieve houding van het Italiaanse fascisme naar aanleiding van Mus-
solini's bewering in de encyclopedia Italiana, dat voor het fascisme
t 'niets menschelijks of geestelijks (. . .) bestaat of waarde heeft bui-
k ten den staat'." De voor de herstelbeweging compromitterende ex-
te cessen, waaraan Italiaanse en Duitse leiders zich schuldig maakten,
ie zullen ook wel de protesten hebben ingegeven tegen het opdringen
te van de naam fascisme aan alles wat zich in het verband der rechtse
g revolutie bewoog. Lutkie achtte dit een streek van tegenstanders,
η die hen wilden vereenzelvigen met staatsabsolutisten, individu-ver-
e- drukkers, machiavellisten en importeurs van uitheemse politiek, ze-
g den en manieren. Daar deze naam echter was ingeburgerd kon men
η hem beter accepteren naar het voorbeeld van weleer de geuzen, te-
i- meer daar hij in zich nietszeggend was. w Lutkie erkende in latere
e- jaren ook wel, dat de dictaturen van Mussolini en Hitler in poten-
ot tie gevaren in zich borgen. Het 'Mussolini ha siempre ragione'
η hield immers het gevaar in, dat de duce vervreemdde van wat er
a- leefde onder het volk. Diens critici dienden echter te beseffen, dat

afschaffing van de dictatuur geen wijziging van het fascistische régime zou betekenen, want dictatuur was in zichzelf — aldus Lutkie - geen beginsel en geen program. fl7a De Nederlandse vorm van het fascisme was overigens, naar zijn gevoelen, volledig acceptabel, omdat deze niet meer beoogde dan een verweer tegen de morele decadentie van communistische revolutie en marxistisch- democratische ontreddering, en gericht was op een nieuw staatsbestel, gegrond op vaderlandsliefde in al haar zuivere en verheffende vormen. 98 De wezenlijke waarde van het fascisme, te weten de corporatieve ordening onder een autoritair staatsgezag, achtte hij in elk land op zijn plaats. " In latere jaren voelden de pleitbezorgers van een Nederlands fascisme zich ook niet meer gelukkig met de benaming 'herstelbeweging', omdat deze al te licht in te enge zin kon worden verstaan. Daarom diende deze benaming zoveel mogelijk vermeden te worden, e9»

Het grootste probleem, waarmee de herstelbeweging in ons land te kampen had, zag Lutkie in het ontbreken van een waarlijk capabele leidersfiguur. Op buitenlands voorbeeld wierpen zich wel aller-

lei stoethaspels of machiavellisten op, maar temidden van deze tientallen schertsfiguren zocht men vergeefs naar een waarachtig staatsman. 100 Deze onderkende hij wel in Benito Mussolini, naar wie zijn hart uitging,101 en in wie hij met Pius XI een 'man der Goddelijke Voorzienigheid' bespeurde. De heilzame uitwerking van diens optreden wees daarop duidelijk en de vraag naar de persoonlijke bedoelingen van de duce deed daarbij niet terzake.102
Het nagestreefde autoritaire staatsgezag was nodig voor de invoering en leiding van de verlangde corporatieve ordening, waarbij dit gezag als arbiter of rechter tot een bepaalde oplossing kon dwingen, zonder welke het corporatieve bestel geen steunpunt en levensmogelijkheid kon bezitten.1ü3 De corporatieve opbouw van de maat schappij zag Lutkie als een noodzakelijke voorwaarde voor de op lossing van het in de jaren dertig land en volk teisterende vraagstuk der massale werkloosheid, die het failliet van de kapitalistische en liberale economie ten duidelijkste demonstreerde. Deze oplossing moest worden gevonden in de fascistische geest, die iedereen wees op de plicht tot en het recht op de arbeid. Als middelen daartoe zag hij uitbreiding van het aantal consumenten door het verbod van fabrieksarbeid voor vrouwen, vroegere uitschakeling van op leeftijd gekomen mannelijke producenten en bevordering van geboorten.
Daarbij moest de arbeid voor jonge mensen aantrekkelijker worden gemaakt door een betere beroepskeuze en arbeidsvoorwaarden104
In dit opzicht hadden Lutkies denkbeelden sinds de tijd van zijn medewerking aan Katholieke en Opbouwende Staatkunde een grote ontwikkeling doorgemaakt. Destijds keerde hij zich immers - zo-

als in het eerste hoofdstuk gebleken is - zelfs tegen de uitkering van pensioen aan nog voor arbeid geschikte mensen, aangezien men behoorde te werken tot aan de dood, waarna de mens pas van een verdiende rust zou mogen genieten, ws
De corporatieve staat gaf ook een synthetische oplossing van de valse antithese: staatssocialisme of liberale staat.106 Daarin zouden de zwaksten hun rechten volkomen gewaarborgd zien, aangezien de belangen der gemeenschap nimmer zouden worden geofferd aan de individuele belangen van de economisch sterken.107 Dit streven van het fascisme naar synthese vond steun in de pauselijke richtlijnen, neergelegd in de encycliek Quadragesimo Anno, waarmee de Italiaans fascistische werkelijkheid een merkwaardige gelijkenis zou vertonen. De parlementaire democratie kon geen gunstig klimaat zijn voor de realisering der pauselijke verlangens, daar het partijwezen was gebaseerd op strijd en niet op vrede, op tegenstellingen en niet op samenwerking, en de partijen-staat nimmer de macht zou bezitten om deze ordening aan de invloedrijke belangengroepen op te leggen. Daarom distancieerde de jeugd zich ook in toenemende mate van de democratie.lm Op gelukkige wijze maakte de corporatieve staat tenslotte ook een einde aan het ingewikkelde Joden-probleem. Waar de liberale staat twee minder juiste oplossingen bezat in assimilatie der Joden, waardoor dezen werden gedwongen hun sterke ras-eigenaardigheden prijs te geven, en voorts in een wijziging hunner levensomstandigheden door ontrechting, vrijheidsbeperking en uitwijzing, gaf de autoritair-corporatieve staat de enig afdoende oplossing door de regeling van de vrijheid van allen naar de normen van het algemeen belang, waardoor ook de Joden onder contrôle werden gesteld, maar niet in een uitzonderingspositie kwamen te verkeren.lm
Aangezien Aristo in zijn program de verdediging der Latijnse kuituur had neergeschreven, "β verzetten de pennevoerders in dit blad zich ook tegen al te extreme propagandisten van de Dietse ge dachte, die met name tegen Franse invloeden ageerden. l n Dit riep, zoals vanzelf spreekt, een botsing op met het Verdinaso, voordat

deze beweging in haar 'nieuwe marsrichting' de Bourgondische staatsgedachte ging propageren. Criton bestreed het gescherm in deze kringen met kreten als 'Noords ras' en 'Noordse ziel' onder ver wijzing naar de catastrofale inhouden en gevolgen, die deze termen in Duitsland hadden gekregen.112 Lutkie verwierp het drijven der extreme Flaminganten ter bereiking van een Diets-Germaanse staat als niet reëel.113 Daarentegen kreeg Henri Bruning vrijelijk de gelelegenheid om de nieuwe marsrichting van het Verdinaso in Aristo aan te prijzen. Deze noemde de leider van dit verbond, Joris van Severen, de verlangde 'superieure en imperiale staatsman'114 en
229
verdedigde de Bourgondische staatsgedachte met de redenering, dat iedere natie recht heeft op een zelfstandig nationaal bestaan. Nederland en Vlaanderen konden ieder apart geen Diets-nationaal bestaan verzekeren, terwijl de Franse natie door het verlies van Wallonië niet werd bedreigd. Wallonië's rechten werden in dezen slechts beperkt door het opnemen in de Bourgondische staat, maar deze zag op zijn beurt ook af van de annexatie van Frans Vlaanderen.115
Met Zwart Front werden direct de beste relaties onderhouden, hetgeen al bleek uit het opnemen van de leider Arnold Meijer in de redactie van Aristo in 1934. De belangen dezer beweging vonden behartiging in de bijdragen van J. van Starkenburg, de letterkundige Mevrouw Wolffenbuttel-van Rooyen,lle en Mevrouw Ras-van den Eerenbeemt. ш Wel zullen de uitgesproken anti-semietische tendensen in Zwart Front niet onverdeeld genade hebben gevon den in kringen van Aristo.

Stond het blad ondanks zekere meningsverschillen open voor bei de eerder genoemde fascistische bewegingen, tegenover het nationaal-socialisme nam het van meet af aan een radicaal afwijzende houding aan. Lutkie achtte geen erger dwaling mogelijk dan de gelijkstelling van fascisme met nationaal-socialisme, omdat het eer ste in tegenstelling met het tweede niet was uitgegaan van strak doctrinaire schema's en precíese theoretische formules, maar van een spontane drang uit het beste deel van het volk. En vooral kende het fascisme niet de verwerpelijke 'Blut und Boden'-theorie.118 In zijn activiteiten voor de Corporatieve Concentratie - een in september 1933 begonnen poging tot samenbundeling van de vele fascistische partijtjes in Nederland - waaraan naast Gerretson ook Lutkie en de katholiek Jos Mineur meewerkten,lle die echter reeds in maart van het volgend jaar moest worden opgeheven - ontvouwde Gerretson drie principiële bezwaren tegen de N.S.B. Hij verweet deze beweging het streven naar de absolute staat in Hegeliaanse trant, de heropening van de schoolstrijd door de opvoeding van de jeugd aan de staat te trekken en een verkapte poging tot uitschakeling van Oranje door het recht tot benoeming der ministers aan de kroon te onttrekken en aan de premier toe te kennen.120
Deze aversie van Musserts beweging werd nog versterkt door het betrekkelijke succes, dat deze boekte bij het Nederlandse volk, hetgeen men weet aan de ontstentenis van een fascistische leider van allure.121 Hitlers schepping zag men als een slechte imitatie van het fascisme, een Ersatz, waarin de Duitsers altijd zo sterk waren geweest. De verwijdering van liberalisme en marxisme had de religieuze ontvankelijkheid van het Duitse volk vrij gemaakt voor een nationaal-socialistische pseudo-godsdienst. Lutkies sympathie voor de Latijnse geest en kuituur gaf hem zelfs de waarschuwing in de mond,
230
dat het paganistisch wodanisme in het nationaal-socialisme slechts een begunstigende factor had aangetroffen en vooral een product was van de Pruisische geest, die nimmer volledig was gekerstend.12Z
Daarbij vormde de idioterie van de rassenleer, die zich op wanstaltige wijze uitte in een waanzinnige Jodenvervolging een reden te-

meer voor het opwerpen van een hoge scheidingsmuur tussen beide uitingen der rechtse revolutie. Het fascisme immers was synthese en daarin paste geen uitsluiting van Joden, maar slechts harmonische inpassing van deze groep in het geheel.123

Naast uitingsmogelijkheid voor de pennevoerders van fascistische overtuiging was Aristo ook de spreekbuis van de supporters van Léon Bloy. Onder hen behoorde op de eerste plaats Lutkie zelf, die nog in 1930 een artikel schreef, waarin hij iedereen verrader van Bloy noemde, die 'nulliteiten en mediocriteiten' als Cocteau, Mauriac en De Montherlant als geestverwanten en epigonen van de grote meester durfde bewonderen.12i Deze poging van Lutkie tot monopolisering van de vriendschap van Bloy wekte het ongenoegen van Anton van Duinkerken, die in De Gemeenschap wees op de eerder vermelde minder vleiende opmerking, welke Léon Bloy in maart 1912 over Lutkie in zijn dagboek had opgetekend. Van Duinkerken ergerde zich met name, omdat Lutkie in dit artikel geen enkele naam noemde van personen, tegen wie hij zich keerde. Daarom concludeerde hij, dat Lutkie ofwel de algemeen menselijke moed miste om namen te noemen, waardoor hij zich later tegenover iedereen kon dekken door te zeggen, dat hij een ander bedoelde, in welk geval hij een intrigant moest heten, ofwel de namen der betrokkenen niet aan het publiek wenste uit te leveren en daarom verkoos iedere supporter van Bloy of diens werk zwart te maken, in welk geval hij 'minstens een domoor' was. In beide gevallen achtte hij hem echter bewust of onbewust een lasteraar.125 Van Duinkerken reageerde eveneens bijzonder scherp op een door Lutkie geuite beschuldiging van anti-clericalisme aan het adres van bepaalde katholieke jongeren, die zich zouden toeleggen op 'propaganda voor Moskou'. Deze jongeren ondermijnden openlijk en opzettelijk - aldus Lutkie - de eerbied voor de priesters, hetgeen voor laatstgenoemden niet tragisch was, maar wel fnuikend voor het volk en het geloof van het volk. 12e Verder laakte Van Duinkerken het ontbreken van enige aanduiding, wie Lutkie met deze beschuldigingen op het oog had. Hij was dan ook zo vrij deze beschermer van de clergé te wijzen op een van Lutkies gedichten uit de eerste jaargang van Roeping, waaruit een scherper anti-clericalisme sprak dan de Gemeenschap-jongeren ooit hadden durven uiten. Bovendien vroeg hij de betrokken auteur, waarom deze in zijn eigen blad dan wel het gedicht van Ernest Michel opnam, waarin deze zijn 'broeders' in

!

Sovj et-Rusland uitnodigde naar Nederland te komen voor een strafgericht over de onwaardige geestelijkheid.127 Elders erkende Van Duinkerken wel Lutkies recht op een persoonlijke afwijking, want algemeenheid van leer eiste immers nog geen algemene eenderheid van karakter, maar hij zag in de geschriften van Lutkie - die hij kwalificeerde als epigoon van Bloy - toch 'te vaak een zelfverdediging tegen vermoede aanvallen, te vaak een overbodige rechtvaardiging van een leefwijze, die buiten de beoordeling der letterkundige kritiek valt, te vaak een al te individuele interpretatie van algemeene waarheden'.128 In dit verband wees ook de redactie van De Gemeenschap de klacht van August Cuypers over een kwaadaardige 'conspiration du silence' tegen Wouter Lutkie van de hand. Aangezien diens geschriften immers steeds slechts op de redactietafels van diens erkende bewonderaars terecht kwamen, concludeerde zij, dat de betrokken auteur het stilzwijgen van zijn critici beminde. Daarom kon men hem bewonderen, maar moest men hem niet beklagen.12e

Aan de invloed van Bloy moet ook wel Lutkies uitspraak, dat succes 'geen strict bewijs voor minderwaardigheid' is,130 worden toegeschreven, want de solitaire strijd van de Franse strijder voor

een 'absoluut katholicisme' rekende hij hem aan als een verdienste,
in de overtuiging, dat wie boven de middelmaat uitstak dit lot nooit
kon ontgaan.131 De bedreiging van de middelmatigheid zag hij ook in
het verdwijnen van het 'zegenrijke analphabétisme', waardoor 'Jan
Alleman weliswaar niet lezen maar toch schrijven kan'.1S2 De mo-
derne wereld met zijn liberaal-democratische invloeden achtte hij
absoluut te verwerpen. Daarom betreurde hij ook de diplomatie der
kerkvorsten hartgrondig, die in afwijking van het voorbeeld van
'den heerlijk eenvoudigen Pius X', in allerlei niet-doctrinaire stuk-
ken de door vaagheden en dubbelzinnigheden misleidende en tegen
de borst stuitende diplomatentaal aanwendden. Deze gezagsdragers
durfden, naar zijn mening, hun verantwoordelijkheid niet aan en
lieten daarom steeds een achterdeurtje open, waarlangs zij om re-
denen van opportuniteit steeds weer een andere dan de voor de hand
liggende interpretatie konden binnensmokkelen, i33 Naar aanleiding
van dit artikel kwam de kerkelijke censor van Aristo, pastoor W.
Nolet te Amsterdam, tussenbeide, die Lutkie een publicatieverbod
wist te doen opleggen, zolang hij niet bereid was tot publicatie van
en instemming met een uiteenzetting van de censor zelf over deze
kwestie. Deze wees op de plicht tot zwijgen en gehoorzaamheid ten
opzichte van de kerkelijke superieuren, tenzij de middelen, die zij
aanwendden ter behartiging van het algemeen welzijn, apert immo
reel waren. De publicatie van Lutkie achtte pastoor Nolet beledi
gend voor de Hiërarchen en aanstoot gevend aan de gelovigen, die
232
daardoor zelfs gevaar liepen het hiërarchische spoor bijster te ra-
ken. 134 Lutkie voldeed kortweg aan deze eis en daarmee was de
kous af.

In de eerder gememoreerde rede, gehouden voor de Amsterdamse
studentenvereniging Sanctus Thomas Aquinas in 1933, bespeurde
professor Gerard Brom twee ongunstige invloeden op de katholie-
ke jongeren dier dagen, t.w. die van rector Thompson en Léon
Bloy, die hij kwalificeerde als waanzinnigen, broedermoordenaars en
lijders aan hondsdolheid. Hij doelde daarbij kennelijk op de gerucht-
makende exclamaties van De Paal en de toen juist verschijnende
Christophore. Deze aanval deed Vincent Cleerdin naar de pen tas-
ten. Hij voelde zich mede gegrepen en dit wel terecht, want van
beide door Brom gewraakte auteurs had hij een bloemlezing uitge-
geven. In zijn verweer noemde hij Thompson dan ook 'de ver-
dienstelijke bouwer van het Rotterdamse blad' en Brom een man,
die eenzijdigheid van visie paarde aan onbegrip omtrent het pro-
bleem der jongeren. 135 Elders uitte Cleerdin zijn ongeveinsde bewon-
dering en sympathie voor Mussolini, wiens leidersgaven hem als
medestander van Thompson uiteraard aanspraken.136

Ook de Christophore-redactie gaf in dit blad acte de présence in
de personen van Henri Bruning en Ernest Michel. Laatstgenoemde
leverde vooral poëtische bijdragen. De relatie tussen Henri Brunings
opvatting van een nooit arriverend christendom boven de middel-
maat en zijn ijver voor het fascisme verklaarde hij zelf in een be-
spreking van Maritains 'Humanisme integral'. Daarin keerde de
Franse katholieke filosoof, bekeerling van Bloy, zich tegen Musso-
lini, wie hij een machiavellistisch realisme verweet, dat wel betrekke-
lijk duurzame resultaten bereikte, maar enkel doordat het geen re-
kening hield met de oorsprong van de mens uit God. Bruning haakte
hieraan vast in zijn kritiek. Hij erkende uit de aard der zaak, dat
de mens uit God is, maar stelde tevens vast, dat de moderne Euro-
pese mens van God was weggelopen. Als ook volgens Maritain de
taak van de staatsman was de hoogste voltooiing van het gemeen-
schapsleven te verwerkelijken in de natuurlijke orde, dan kon deze
Mussolini niets verwijten. Deze immers stond tegenover een ont-
kerstende massa, zette niet willekeurig iedereen onder dwang, maar

voedde ook op tot een nieuwe natuurlijke moraal van een nieuwe mens, herrezen uit de anarchie van zijn hartstochten. De duce wantrouwde de mensen, maar enkel omdat op hen niet te bouwen viel. De massa kon de waarheid niet geven of hoeden, maar deze moest aan haar worden opgedrongen. Een ware leider bouwde niet op de massa, maar vóór de massa en dat betekende volgens Bruning tegen de massa in. i3^

Nauw verband tussen fascisme en katholicisme werd ook door

anderen in Aristo gesignaleerd. Lutkie onderkende in het fascisme een 'morele regeneratie van het profaan gemeenschapsleven', die op gelukkige wijze samenviel met het onder katholieken thans urgente streven naar verinniging van het individuele religieuze en het kerkelijke leven. Hij beschouwde dit als 'een veelbelovend parallellisme'. 138 De niet-katholieke medewerker J. C. Baak betoogde zelfs, dat het fascisme een sterk element van de R.K. levensbeschouwing in zich had. Vooral sedert het sluiten van het concordaat tussen Italië en de Heilige Stoel in 1929 was met het katholicisme ook de levenshouding van de Kerk in brede fascistische kringen doorgedrongen, hetgeen gevolgen had op filosofisch, politiek en moreel gebied.13fl In een commentaar op dit artikel wees Lutkie er echter op, dat Baak voor r.k. conceptie aanzag wat in wezen slechts algemeen christelijk of algemeen menselijk was. Aan Baaks uitspraken kon men dan ook niet meer betekenis hechten dan dat het fascisme niet in strijd was met en slechts strookte met het katholicisme.140 Al eerder had Lutkie echter reeds met instemming Mussolini's artikel in de Encyclopedia Italiana geciteerd, waarin de duce betoogde, dat de fascistische staat de godsdienst beschouwde als een der innigste openbaringen van de geest, waarom hij niet slechts geëerbiedigd werd, maar verdedigd en beschermd zou worden.:141 Bovendien zagen ook verscheidene pennevoerders in Aristo in de herstelbeweging een bescherming van de bedreigde christelijke en natuurlijke zeden. De goede zeden van het familie-leven zouden niet meer vrijelijk worden ondermijnd, maar van staatswege hersteld en beschermd. Met name gold dit het vasthouden aan de onontbindbaarheid van het huwelijk, de versterking van het vaderlijk gezag, de bescherming van de positie van de vrouw, de erkenning en bevestiging van de samenhangende eenheid van het gezin.14r

Hoge verwachtingen van het fascisme werden ook gekoesterd met betrekking tot het optreden tegen de toenmalige sterren van het witte doek. Een vrouwelijke supporter der herstelbeweging van het eerste uur, destijds lid van Zwart Front, voorspelde, dat het Nederlandse volksfascisme na het overnemen van de macht 'die vreeselijke filmsterren met opengespalkte oogen, grijnzend gebit, met haar slangenlijf' het vuur in zou drijven en de brand zou ste ken 'in die pestholen, waar het bederf uitettert'. De 'luiwammessen van meiden, die des zomers aan het strand leege lijven liggen te blakeren' zouden 'op open vrachtwagens' worden weggevoerd en uitgeschud op 'het zonnegloeiende veld', waar zij schoven zouden moeten binden en aardappels rooien. Tot deze passende straffen zou het fascisme de kans bieden.143 Waarschijnlijk had Van Duin kerken mede het oog op dit soort uitlatingen, toen hij in 1936 vast stelde, dat de puriteinse reactie in het nationaal-socialisme samen-

ging met de zucht zich meester te maken van de vrijheid van anderen.14ea

Bij de dreiging van de naderende wereldoorlog richtte in september 1938 een groep van vooraanstaande Nederlanders een oproep tot morele herbewapening aan het Nederlandse volk. Daarin drongen zij aan op staking van de onderlinge partij-politieke strijd, verzoening van orde en vrijheid, het wekken van waarachtige vader-

landsliefde en de vereniging van alle burgers in dienst van het vaderland. Lutkie wees er in een commentaar op, dat daarmee de gemeenschapsvormen van de nieuwe orde naar hun wezen waren geformuleerd, en hij hoopte, dat nu eindelijk de leidende figuren tot betere inzichten zouden komen.[144] Hij herhaalde echter ook zijn reeds eerder gedane uitspraak, dat de oorlog naast veel kwaad ook goed zou meebrengen. Deze was immers een uiting van strijd, die zou blijven voortduren zolang de zonde bleef voortbestaan.[145] Overigens was men ervan overtuigd, dat de uitgebroken wereldoorlog het gelijk der herstelgedachte had aangetoond.[14e]

Toen de oorlog in mei 1940 ook over Nederland was gekomen en de Duitse bezetting een feit geworden was, schreef Lutkie, dat Aristo zou blijven streven naar het leggen van de geestelijke grondslagen voor een nieuwe volksgemeenschap. De houding tegenover de bezetter zou zijn die van Nederlanders tegenover Duitsers, gedwongen en bereid te aanvaarden wat een feit was, terwijl tegenover het Duitse regeringsstelsel Aristo's houding bekend was.[147] Aan deze woorden heeft het blad zich consequent gehouden. Lutkie propageerde nog in 1941 voor Nationaal-Front de autoritair-corporatieve gemeenschap [14e] en werkte mee aan het in april 1940 opgerichte weekblad van deze beweging 'De Weg',[14fl] maar van collaboratie met het nationaal-socialisme hebben hij en zijn blad zich verre gehouden. In 1943 werd Aristo door de bezetter opgeheven.

Intussen was Aristo niet het enige blad, waarin katholieken in de jaren dertig voor de belangen van het fascisme in het krijt traden. In 1933 leidde - zoals in een vorig hoofdstuk is gebleken - een redactioneel conflict in De Gemeenschap tot het uittreden van de gebroeders Kuitenbrouwer, die samen het initiatief namen tot de stichting van een nieuw tijdschrift 'De Nieuwe Gemeenschap'. Daarin werkten zij als redactieleden samen met de latere hoofdredacteur van De Tijd, Mr. Jan Derks, die spoedig als Romeins correspondent van het dagblad het fascisme van nabij zou meemaken, A. den Doolaard, Ad Sassen en Gabriel Smit, die gezamenlijk in januari 1934 de eerste aflevering verzorgden. De naam van het blad was kennelijk bedoeld als distinctie van het tijdschrift van Engelman en Van Duinkerken, analoog aan de houding van De Nieuwe Gids der tachtigers, maar tevens beoogden de redacteuren

de propaganda voor een nieuwe gemeenschap. Eerst langzamerhand bewoog zich dit streven in fascistische richting. Nog in een verantwoording aan het begin van de tweede jaargang werd dit zeer omzichtig geformuleerd als een van andere periodieken onderscheiden 'houding tegenover de verschillende bewegingen, binnen- als buitenlandsche, die een vernieuwing van de maatschappij beoogden'. Daaraan voegde de redactie toe, dat zij bewondering had voor de consequentie, waarmede een vernieuwing der maatschappij, van de juistheid waarvan men overtuigd was, werd nagestreefd. Ook wanneer deze consequentie in bepaalde gevallen 'zum Teufel' zou voeren, zou haar bewondering blijven.[150] Spoedig tendeerde de inhoud van veel bijdragen duidelijk naar het fascisme, om welke reden Den Doolaard en Smit in 1935 uit de redactie traden. De eerste motiveerde dit met de verklaring, dat hij 'als overtuigd anti-fascist, zekere tendenzen van het tijdschrift niet billijken' kon, de tweede meende in het blad 'sociaal politieke tendenzen' te zien optreden, waarvoor hij de verantwoording als redacteur niet langer kon dragen. [1S1] Hun plaats werd in het volgend nummer ingenomen door rector H. van Schaick.

De nagestreefde vernieuwing der maatschappij uitte zich allereerst in een sterke anti-democratische houding. In de nieuwjaarswens van 1935 sprak Thomasvaer over de 'parlementarij' als zijn oordeel uit, dat 'tot het merg verrot, dit stelsel moet verzinken'.[152]

In ander verband duidde men op 'de natuurlijke loop der din-
gen', die het verdwijnen van het partijwezen inhield, waarbij waar-
schuwend gewezen werd naar het lot van het Duitse 'Centrum',
dat ook geen rekening had willen houden met het kenterende tij.153
In een tijd, waarin het algemeen welzijn het eerste belang vertegen-
woordigde, was voor de in het democratisch bestel aan de touw-
tjes trekkende particuliere belangengroepen geen plaats meer.154
De democratie werkte zelfs in het internationale vlak de wanorde
in de hand, daar het ontbreken van blijvende, souvereine nationale
leiders het voeren der onderhandelingen bemoeilijkte en een kans
gaf aan intrigerende bankiers en wapenfabrikanten. l ss
Hun aversie gold speciaal het verhaspelen van partijpolitiek en
godsdienst, het zogenaamde politiek katholicisme.156 De kerk ken-
de immers geen voorkeur voor een bepaalde regeringsvorm, mits
haar belangen niet werden geschaad.157 Zeker mocht van een uit-
gesproken katholieke voorliefde voor de democratie niet gespro-
ken worden, aangezien daartegen van kerkelijke zijde herhaaldelijk
bezwaren waren gerezen.ls8 Uiteraard richtten hun aanvallen zich
bijzonder tegen de R.K. Staatspartij, die zich zou verwonderen in de
catechismus niet genoemd te worden onder de goddelijke genade-
236
middelen.15β Tevens protesteerde De Nieuwe Gemeenschap tegen
het monopolistisch air, dat de Staatspartij in katholieke kringen
aannam, en stelde het blad met nadruk, dat eenheid der katholieken
slechts kon worden gevorderd in strikt godsdienstige aangelegen
heden, ιβo
Bij herhaling verwierpen deze pennevoerders in De Nieuwe Ge
meenschap ook de hooggeroemde democratische vrijheid van het
individu. Rector van Schaick kritiseerde Huizinga, die in zijn 'Neder
lands Geestesmerk' de vrijheid 'de gist van onze natie' had genoemd,
door er op te wijzen, dat de inzet van Willem de Zwijger een heel
andere vrijheid was geweest dan die van de liberale democratie.1β1
Veel mensen konden maar niet inzien, dat men persoonlijk vrij kon
zijn en allen gezamenlijk slaaf. Deze massale slavernij zou in de
nieuwe orde worden opgeheven.1β2 De vrijheid in moderne zin was
allesbehalve een recht voor de massa, waaronder veel duistere ty
pen zich schuilhielden, die van deze weelde een funest gebruik maak
ten. l e 3 Ook de crisis en de ongezonde economie van het kapitalisme,
waarin levensmiddelen bij tonnen werden vernietigd, terwijl velen
een hongerloontje verdienden of werkloos waren, maakten in hun
ogen de vrijheid tot een farce. l e 4 De economische chaos en de on
macht van het vigerende stelsel waren voor hen dan ook redenen
om zich in te zetten voor de nieuwe orde. 1 β 8
De kritiek op de democratie vond zo zijn natuurlijke koers naar
die bewegingen, welke een afdoende remedie tegen de geconstateerde
euvelen pretendeerden te bezitten. Van Duinkerken en De Gemeen
schap bleken, naar het spottende woord van Jan Derks, met hun
'hart en vurigheid' geesten te hebben opgeroepen in het Verdinaso,
Zwart Front en De Nieuwe Gemeenschap, die zij wel wilden, maar
niet meer konden bezweren. le6 Van deze geestdrift voor het wor
dende nieuwe, getuigde hij in de poëtische expressie:

'Wij zullen de hamers zwaaien,
en rechten al wat is krom.
Laat sintel en asch verwaaien -
Wij brengen het vuur weerom'.1β7

Dit vuur vonden zij terug in het fascisme, waarvoor zij zich steeds
duidelijker uitspraken. Daar de overheid tot taak had de staat tot
zijn doel te voeren, moesten daartoe de meest capabele mensen
worden aangezocht en als de omstandigheden meebrachten, dat
slechts één man bekwaam was, dan hoorde men een autoritaire
monarch daarvoor te nemen.1ββ In die tijd achtten zij inderdaad

Führer en Duce betere namen dan ministerpresident.1ß9 Leiding im mers - zo had reeds St. Thomas gedoceerd - kon het beste van één man uitgaan en daarom zou ook de doctor angelicus zeker
237
voorstander zijn geweest van Mussolini's bewind.17* Verzet tegen de nieuwe orde wezen zij af als een levensrest van het tot sterven gedoemde liberalisme.171
Tegenover het indifferentisme van de democratie bewonderden zij in het fascisme het opvoedende beginsel, dat met name de arbeiders niet enkel op hun rechten wees, maar hun ook plichten voorhield. Dat systeem wist trouwens de mensen weer de vreugde van de arbeid bij te brengen, ten gevolge van de juiste zienswijze, dat de proletariër niet slechts materieel, maar vooral geestelijk moest worden geholpen.172 Tot de pedagogische taak van het fascisme rekenden zij ook de bestrijding van het verval der openbare zeden. Onder een fascistisch régime zouden de bureaus van de Neo-Malthusiaanse bond worden uitgezwaveld en zou de daar werkzame geleerden dwangarbeid in de venen worden opgelegd.173 De ongelimiteerde vrijheid van het liberale stelsel was hard bezig de natuurlijke en christelijke zedenleer en daardoor de volkskracht, gebouwd op een gezond huwelijks- en gezinsleven, te ondermijnen, waarom in dit vunze bedrijf hardhandig het mes moest worden gezet.174 Ook het instituut der natuurbaden werkte deze morele decadentie ongeremd in de hand. Tot deze vorm van openbaar zedenverval werd overigens niet weinig bijgedragen door 'de modder die over de grenzen hierheen geveegd werd' en die men 'in dit land van al te rekbare verdraagzaamheid en te weinig kieskeurige gastvrijheid geestdriftig (had) binnengehaald'. Daarom kon ook niet meer worden volstaan met het aanleggen van een kaartsysteem van Ontdekte en besnuffelde schandaaltjes', want dit alles riep om radicale verandering. 175 Scherpe kritiek ontlokte voorts een advertentie in De Tijd over de mogelijkheid voor de vrouw om ongewoon te zijn door het gebruik van make-up, waartegenover de natuurlijkheid en gewoonheid van de vrouwen van Zuid-Beveland ten voorbeeld werden gesteld. 17fie De hand over hand toenemende pornografische literatuur completeerde tenslotte de machten, die de ontbinding van volksrecht en moraal schenen gezworen te hebben.175a In het program van De Nieuwe Gemeenschap was dan ook een passus opgenomen, die beoogde de betekenis van het gezin te bewaren door een strenge censuur op film, toneel, radio en lectuur, alsmede onverbiddelijke maatregelen tegen op zinnelijke driften in de mens speculerende ondernemingen als bv. gemengde zonnebaden. Elke staat diende zich trouwens de taak te stellen de fundamentele waarheden en algemeen menselijke verplichtingen van de natuurwet te handhaven, hetgeen zich niet mocht beperken tot een gelegenheidswoord of goede raad, maar actief verzet moest inhouden tegen het verspreiden van tegengestelde waarheden, die het volk vergiftigden. Was Nederland hiertoe niet meer in staat, dan was dit een teken, dat ons volk zijn on-
238
afhankelijkheid niet meer waard was en een vreemde tuchtmeester nodig had ofwel behoorde te verdwijnen.177a Hoe vreemd klonken hun dan ook de vurige pleidooien in de oren voor een gezamenlijke bescherming van 'deze kuituur van ga-je-gang-maar' tegen fascistische dwang, i78 De redacteur, die in 1935 een bezoek bracht aan het fascistische Italië, kreeg echter een zware deceptie te verwerken, toen hij bespeurde, dat het fascisme kennelijk geen zekere garanties bood tegen dergelijke algemeen menselijke kwalen. Geheel ontdaan deed hij verslag van daar aanschouwde toneelvoorstellingen met taferelen van vaak Obscene soort', waarmee de costumering der vrouwelijke spelers in 'verwerpelijke overeenstemming' was, en die hij gelijk stelde met 'naakt-cabaret'.178a

Zoals eerst langzamerhand de fascistische tendensen in het blad duidelijk doorbraken, werd het ook pas later duidelijk naar welke kant van de nieuwe orde zijn sympathie vooral uitging. Terwijl Hitlers bewind in Duitsland in het algemeen in prijzende zin werd besproken, blijkend uit Albert Kuyle's klacht dat 'een spleetbekkig deel van (de) scribenten hun kromme vingers niet van een groot man af kunnen houden'1 7 β en Henk Kuitenbouwers opmerking, dat achter de kritiek op de toestanden en het régime in Duitsland slechts een poging tot behoud van de eigen partijpolitiek stak,180 ageerde de groep fel tegen Mussert en zijn N.S.B. In deze beweging zagen zij invloed van liberale conservatieven, 'een opstand van de deftige buurt', waarmee 'de handenarbeider en de eerlijke intellectueel' zich niet wensten in te laten wegens haar 'totaal beginsellooze, opportunistische karakter'.1β1 Musserts beweging verloor het recht zich fascistisch te noemen, aangezien zij het bijzonder onderwijs had ver worpen. 182 Kuyle achtte het trouwens blamerend voor alle fatsoen lijke lieden, indien een type als Mussert, uit de 'mest der wereld' omhooggegroeid, de leiding in handen zou krijgen.183

Grote sympathie vatten de Nieuwe-Gemeenschappers echter op voor Zwart Front, vooral daar Arnold Meijer de hem compromitte rende medewerking aan Aristo had gestaakt.184 Het blad van Lutkie was kennelijk met De Nieuwe Gemeenschap gebrouilleerd geraakt om dezelfde reden, als waarom de 'nieuwe marsrichting' van het Verdinaso verworpen werd: de redacteurs van De Nieuwe Gemeen schap wensten Diets te zijn en achtten de Latijnse oriëntatie van beide eerder genoemde fascistische richtingen daarmee in strijd.185 Het program van Zwart Front, 'de eerlijkste en oprechtste van alle vaderlandse bewegingen',18e was echter voor De Nieuwe Gemeenschap volledig acceptabel.187 Arnold Meijers Front was immers een waarachtige, arbeider en intellectueel samenbrengende volksbeweging,188 die het ideaal van een verenigd Dietsland van Duinkerken tot de Dollard in haar vaandel had geschreven.18e

239

Voor een koketteren met Zwart Front kon ook Meijers anti-semitisme geen bezwaar zijn, want dit had in even grote mate acces gekregen bij de redactie van De Nieuwe Gemeenschap. Kuyle had reeds in het begin van de tweede jaargang de Joodse critici van Hitler onbesuisd uitgeveterd.190 Deze giftige uitingen van anti-semitisme hadden van allerlei zijden protesten uitgelokt, waarmee echter door Kuyle's broer de draak werd gestoken. Hij vermaakte zich met name over de bij deze gelegenheid gevormde combinatie van de Amsterdamse deken en Menno ter Braak — bien étonnés de se trouver ensemble - die hij aanduidde als een monsterverbond.1β1 Een mederedacteur noemde de Joden 'bacillendragers van het cultuur-bolsjewisme', die onze nationale lucht verontreinigden en met wie men korte metten moest maken.1 9 2 Het luidruchtig tam-tam over het optreden van Hitler in Duitsland, die de Joden eindelijk eens wat bescheidenheid leerde, achtte men in deze kringen slechts een middel om overdreven en misplaatst medelijden op te roepen, terwijl elke gerechtvaardigde uiting van verzet tegen de onjuiste po sitie der Joden in 'joden-pers, joden-handel en joden-kapitalisme' als rassenhaat zou worden betiteld en elke 'slag in het uittartende gezicht van Joodse immoraliteit' zou worden uitgelegd als een rede loos onrecht. l e3 Merkwaardig was deze evolutie van Albert Kuyle, die nog in 1926 het anti-semitisme 'een groot gebrek aan liefde' noemde, dat iedereen min of meer had aangevreten. De overweging, dat dit volk de profeten, de apostelen en de eerste bedienaars van Christus' Kerk had geleverd zou ertoe kunnen bijdragen de Joden met liefde en eerbied tegemoet te treden.1 9 4 In die tijd noemde hij trouwens de fascisten ook nog kortzichtige afgodendienaars 1 9 5 en het fascisme 'een nieuw attribuut voor de bloedelooze burger'. l f l e

De gebroeders Kuitenbouwer c.s. hebben de strijd niet lang kun
nen volhouden in dit blad. Bij de voltooiing van de tweede jaargang
in december 1935 kwam het laatste nummer uit. De financiële
moeilijkheden waren ook deze redacteuren boven het hoofd ge-
groeid en zij zochten ijlings een ander onderkomen.
Spoedig na de staking der uitgave van De Nieuwe Gemeenschap
traden alle redacteuren en vele medewerkers weer naar voren in
een nieuw weekblad, dat onder redactie van Mr. Jan Derks ver-
scheen bij Paul Brand te Hilversum. Het blad kreeg de wat schraal
aandoende naam 'Vrijdag', waarvan het eerste nummer verscheen
op 14 februari 1936. In een 'verantwoording' in het eerste nummer
van het weekblad kondigde de redactie aan zich niets te zullen aan-
trekken van de smaak van het publiek, aangezien deze systematisch
bedorven was. In zoverre kon de op onthouding duidende naam
'Vrijdag' als een symbool worden opgevat. Overigens zou het blad
streven naar gedegenheid en overvloedige geest in zijn bijdragen.
240
Bij de vraag wat het blad als belangrijk beschouwde, zou de redactie
zich laten leiden door de overweging, dat het maatschappelijke leven
onveranderlijke wetten kende, die konden worden afgeleid uit de
natuur. Dit criterium legde tevens het geestelijke fundament bloot,
waarop Vrijdag rustte. De inrichting van de natuur was doelmatig
en in laatste instantie gericht op God. Waar de maatschappij deze
doelmatigheid negeerde, zou zij overeenkomstig dit criterium her
vormd moeten worden. Daaraan voegde de redactie toe, dat zij
slechts het katholicisme in staat achtte de natuurwetten volledig te
achterhalen en consequent toe te passen.1β7
Naar aanleiding van elders gemaakte opmerkingen, dat de in
Vrijdag gepubliceerde bijdragen even goed in andere bladen ge
plaatst hadden kunnen worden, zag de redactie zich gedwongen dit
algemene program later te concretiseren. Positief werd het program,
dat Vrijdag voor ogen stond, bij die gelegenheid kortweg aldus ge
formuleerd. Het was noodzakelijk terug te keren naar de natuur
lijke orde, hetgeen betekende de vorming van krachtige gezinnen in
een krachtige natie, terwijl de producenten van stoffelijke en gees
telijke goederen zouden moeten worden georganiseerd in beroeps-
standen met publiek-rechtelijke bevoegdheden naar het model, door
Quadragesimo Anno ontworpen. De staat zou al deze gemeenschap
pen moeten overkoepelen, maar zou zich bij een gezonde organisatie
van natie en maatschappij ontlast zien van vele taken, die eigenlijk
niet de zijne waren. Het individualistische vrijheidsbegrip had im
mers - aldus Vrijdag - stelselmatig ontbindend gewerkt op de sa
menleving, zodat tenslotte alleen nog - en ten onrechte - de staat
was overgebleven om de ontoelaatbare mistoestanden, die van deze
opvattingen het gevolg waren, aan te pakken en te bestrijden.
Deze staatstaken, nu uitgestrekt tot industrie, handel, landbouw, ar
beider, ondernemer en middenstander, zouden bij een gezonde orga
nisatie van de samenleving beperict kunnen worden tot de zorg voor
de burgers. Dit program zou - negatief gezien - inhouden de be
strijding van alles wat de inrichting van de maatschappij op de hier
voor geschetste grondslagen in de weg zou staan; met name gold
dit het parlementaire stelsel. Vertrouwend, dat de abonnees Vrijdag
niet alleen financieel zouden steunen, maar ook de daaraan ten
grondslag liggende denkbeelden zouden propageren, noemde de re
dactie dit weekblad het orgaan van een beweging, die de gehele
maatschappij - dus ook de staat en de politiek - van haar opvat
tingen zou doordringen. Dat de maatschappij door en door ziek was,
kon moeilijk geweten worden aan de wangunst der tijden, want de
mensen bepaalden de tijden. Tot dusver was er teveel gepraat en te
weinig gedaan. Reeds zochten de mensen heul bij anderen, die ten
onrechte, maar overigens begrijpelijk een oplossing der gestelde pro-

blemen pretenteerden te geven. In dit verband achtte de redactie
de vervolgingen der kerk in vele landen ter wereld een teken aan de
wand. Vrijdag zou daarom onverkort van de waarheid getuigen. lf 18
Naast de hoofdredacteur, Jan Derks, publiceerden in Vrijdag
veel oude bekenden uit eerder besproken periodieken van rechts-re-
volutionairen huize, zoals Henk Kuitenbrouwer, Albert Kuyle, Ad
Sassen, rector H. van Schaick, tezamen de vroegere redactie van
De Nieuwe Gemeenschap vormend. Volkomen harmonie en ver
trouwen schijnen er tussen de vroegere redacteuren van dit blad
niet lang meer bestaan te hebben. Ad Sassen betichtte althans Jan
Derks van een 'opportunistische mentaliteit'. Het zou hem niet ver
wonderen, als Derks samen met de uitgever, Van Nispen tot Seve-
naer, directeur van de Residentiebode, op aandrang van de aarts
bisschop zou besluiten hem als medewerker van Vrijdag te laten
vallen wegens zijn lidmaatschap van Zwart Front. 1 9 8 a Daarnaast
waren er lieden, die vroeger in dit verband zijn gesignaleerd, maar
die nooit de beginselen van herstelbeweging of rechtse revolutie had
den overgenomen, zoals W. van Gent, Willem Maas, M. Molenaar
m.s.c, Fr. van Oldenburg Ermke, Ir. St .van Schaick, Gabriel Smit
en Dr. P. C. de Brouwer. Tenslotte werkte korter of langduriger
ook een aantal personen aan het blad mee, die zeker niet in het ver
band der herstelbeweging thuishoorden, met name Hendrik An-
driessen, Godfried Bomans, Paul van Boven, Prof. Titus Brandsma
o. carm., Mag. Alb. C. Doodkorte, Prof. Dr. Gerlach Royen o.f.m.
en Dr. Fr. v. d. Ven, terwijl een viertal hoogleraren als adviseurs
optraden, te weten Mr. Dr. D. Beaufort o.f.m., Dr. J. Cobbenhagen,
Dr. G. Kreling o.p., en prof Schmutzer. De eerste tien nummers van
Vrijdag werden uitgegeven door Paul Brand te Hilversum, waarna de
uitgave werd overgenomen door de N.V. De Residentiebode in
Den Haag.
De eenhoofdige redactie in handen van Jan Derks en het eerder
vermelde program van Vrijdag konden doen vermoeden, dat de
koers van het weekblad niet ver zou afwijken van wat in De Nieuwe
Gemeenschap ten beste was gegeven. Hierover behoefde trouwens
niet lang onzekerheid te bestaan. Geheel conform het hierboven uit
eengezette program legden de redacteur en de meest verwante mede
werkers in de eerste plaats een sterke aversie aan den dag van alle
vormen van liberalisme. Het liberalisme leefde nog volgens rector
van Schaick - hoewel het aantal liberale kamerleden sterk was ver
minderd - in de meest uiteenlopende kringen van de maatschappij.
Aan universiteiten, in handelskringen, op regeringsbureaus, in de re
dacties der grote dagbladen en in vele politieke partijen vierde het
liberale denken nog hoogtij en zaten lieden aan het roer, voor wie
de begrippen gemeenschap en algemeen welzijn woorden waren zon-

der inhoud. Onder hen onderscheidde hij drie categorieën, die met
het liberalisme besmet waren. Allereerst de liberalen van het oude
stempel, die vrijheid voor iedereen predikten zowel om te produce-
ren wat men wilde alsook om de geldwaarde van deze producten zelf
vast te stellen; voorts de 'mannen van de praktijk', die wel erkenden,
dat de maatschappij nu enigermate was vastgelopen, maar dit toe-
schreven aan een voorbijgaande malaise; en tenslotte degenen die
wel toegaven, dat ordening nodig was - zoals bijvoorbeeld de so-
cialisten -, maar deze wensten te beperken tot de economie.19e
Tegenover deze machten stond de staat 'klein en zwak' en deze
was bij verre na niet in staat tegen de vele verdedigers van groeps-
belangen het algemeen welzijn te behartigen. Daarom had dezelfde
auteur al eerder bepleit de liberale democratie drastisch in te per-
ken ten gunste van de autoriteit van de regering. Nederland was
nu lang genoeg liberaal geregeerd. Het duidelijk gebleken failliet

van de vrijheid stelde ons volk voor de beslissende keuze terug te keren naar de morele orde van de persoonlijke, door de overheid geleide en beschermde verantwoordelijkheid, ofwel het kwaad, dat tot nu toe vrij was, te legaliseren. 20o

'Door en door rot' noemde ook Albert Kuyle de stand van zaken in Nederland in 1936. Er gebeurde niets, er ontwikkelde zich niets, integendeel elke dag wikkelden zich de zaken dieper, in de zeven veilige dekens van corruptie, bedrog, beunhazerij, kliekgeest, oogendienarij en leugenachtigheid.' 201 Het failliet van de parlementaire democratie demonstreerde zekere H. Terwiel aan het 'gemodder' en de corruptie van het politieke stelsel in Frankrijk, waar de kabinetten wisselden met de regelmaat der seizoenen. De enige lijn, die nog in het chaotische, Franse politieke bedrijf te onderkennen viel, was de angst voor Duitsland. 202 Voor de rechten van het régime in dit land kwam dezelfde auteur ook herhaaldelijk op. Zo noemde hij de door de westerse democratieën op touwgezette agitatie tegen Duitsland en Italië over de bezetting van het Rijnland en Abessinië slechts ingegeven door hun belang bij het behoud van de wereldvrede, naar het voorbeeld van miljonairs, die - hoe zij ook hun geld hadden verkregen - zich op hogere leeftijd gaarne als eerbiedwaardige, hoogstaande mensen, als idealisten en weldoeners opwierpen. Ook de kritiek op de door Hitler in Duitsland gehouden volksstemmingen verwierp Terwiel als ingegeven door de vrees hetzelfde te moeten doen in eigen land. Dagblad-enquêtes hadden immers voldoende aangetoond hoe groot in Frankrijk en Engeland de kloof was tussen de wensen der regering en de wil van het volk. Daarom kon moeilijk worden volgehouden, dat de parlementair-democratische regeringsvorm het leven van het volk het zuiverst weerspiegelde. 203

243

Naast deze kritiek op de parlementaire democratie werden ook in het weekblad Vrijdag vurige pleidooien geleverd voor een corporatieve inrichting van de maatschappij als voorwaarde voor een organische maatschappij opbouw. De staat zou zich dan in deze opvatting kunnen beperken tot zijn specifieke taak: de behartiging van het algemeen welzijn, terwijl de bedrijfschappen konden opkomen voor de verschillende groepsbelangen.204 Een radicale ingreep en verandering van de maatschappelijke en met name de sociaal-economische structuur van de samenleving waren ook nodig ter oplossing van de structurele crisis, waarover Colijn en Aalberse wel klaagden, maar die zij met volkomen ineffectieve middelen bestreden. 2*5 Colijns verfoeide politiek van aanpassing en vasthouden aan de gouden standaard moest het trouwens veelvuldig ontgelden. Onder een spotprent van de anti-revolutionaire voorman, die werd afgebeeld voor het raam van de als een vrouw van lichte zeden voorgestelde crisis, drukte het blad b.v. de volgende op het gedicht van Maria Lécina van Werumeus Buning geïnspireerde versregels af:

'Een rijk heer kan met goud betalen
'met beloften betalen kan iedereen.
'Maar de crisis met gave guldens betalen,
'dat kan en dat wil er maar één
'Porqué, Porqué? 208

Elders werd Colijn voorgesteld als de voerman van het karretje op de zandweg, waarvan gave guldens de wielen vormden welke sporen nalieten, waarin in Spiegelschrift de afdrukken van het 'God zij met ons' te lezen waren. Dit geheel was voorzien van het onderschrift 'Hij komt niet meer thuis, die vrind, die vrind... '207 Vele van deze spotprenten waren van de hand van Karel Thole, die later ook met dergelijke prenten dienstbaar was aan Zwart Front. Het enig afdoende middel om tot een ordelijke samenleving te geraken zag de Utrechtse Studentenmoderator, S. Th. Visser, in het verdwijnen

van de verschillende klassen, in plaats waarvan de maatschappij zou moeten worden opgebouwd op groeperingen, die als groep innerlijk met elkaar waren verbonden en wier groepsbelangen elkaar aanvulden. 208

De in Vrijdag gehuldigde staats- en maatschappij-opvattingen werden door jan Derks nogeens samenvattend uiteengezet naar aanleiding van een door De Groene Amsterdammer gehouden 'referendum'. De hoofdredacteur van Vrijdag beantwoordde daarin de vraag naar de wenselijkheid van de opbouw der maatschappij in solidaristische zin positief, waarbij hij echter wel uitdrukkelijk onderscheid maakte tussen de gewenste corporatieve inrichting van de maatschappij en de organische staat, die het geheel zou moeten omvatten rekening houdend met het subsidiariteitsbeginsel enerzijds, en

de corporatieve staat in de zin van het staatsabsolutisme, zoals deze werd voorgestaan door de N.S.B, anderzijds. Voorts was hij gepor teerd voor een autoritaire regeringsvorm, omdat zonder een krach tig gezag het algemeen welzijn onvoldoende kon worden behartigd. Hoever men hierin moest gaan, stelde hij afhankelijk van de tijds omstandigheden. Voor Nederland achtte hij echter de dictatuur, zoals voorgestaan door de N.S.B, zonder meer verwerpelijk. Ten slotte sprak Jan Derks zich uit voor een actieve nationaliteitspolitiek, omdat het bestaan van bloeiende naties ten grondslag lag aan de noodzakelijke internationale rechtsorde. Voor een dergelijke nationaliteitspolitiek achtte hij tevens een zo sterk mogelijke bewape ning gewenst, waarbij hij wel de eis stelde, dat de particuliere wa penindustrie moest worden verboden.20ß Elders had hij voor een krachtige bewapening al de voorwaarden gesteld, dat allereerst orde en rechtvaardigheid in de maatschappij zouden moeten worden ge vestigd, zodat het waard zou zijn voor deze maatschappij te leven en te sterven, terwijl voorts deze bewapening effectief zou moeten zijn. In dit verband gingen zijn gedachten uit naar de vereniging van Nederland en België tot een Diets imperium, hoewel zijn waardering daarvoor later aanzienlijk bekoelde, zoals verderop zal blijken.210

De laatste gedachte sloot aan op de Groot-Nederlandse denkbeelden, welke in het blad speciaal door Ad Sassen werden verkondigd. Deze had voor dit doel een eigen rubriek 'Groot Nederlandse beschouwingen' tot zijn beschikking, waarin hij o.a. begrip vroeg voor de taalstrijd der Vlamingen en de activisten in bescherming nam tegen de hun toegevoegde kwalificatie van landverraders.211

Ook in Vrijdag toonde Albert Kuyle - vader van een groot gezin - zich weer de palstaander voor een puriteinse interpretatie van het zesde en negende gebod. In sarcastische bewoordingen liet hij zich uit tegen puberteitsvoorlichting, behandeling van sexuele moeilijkheden, geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk, huwelijks-voorlichting, adviezen inzake stoornissen van het huwelijksleven, kinderloosheid en de 'fameuze geboorteregeling met inachtneming van de natuurlijke zedenleer'. Verontwaardigd hekelde hij de in de wachtkamers van bepaalde doktoren samengedromde menigte, 'die wil worden aufgeklärt, de verloofden die eikaars röntgenopname willen zien, alvorens het altaar op te stevenen, de ouders met moeilijke kinderen, en de geboorteregelaars die en passant de natuurlijke zedenleer dan wel in acht willen nemen'. 2 l a Jan Derks was in dit opzicht ruimdenkender en wenste het begrip zedelijkheid niet te beperken tot de natuurbaden, maar dit eveneens uit te strekken tot het parlement, de produktie, de financiën en de verhouding van de mensen onderling, op welke terreinen hij van een ware zedenverwildering moest spreken. Tevens wenste hij hieronder te verstaan de

opvatting, dat de mens ook in het kwade moest worden vrijgelaten, tengevolge waarvan ons lieve vaderland geen zeden meer kende,

maar enkel nog fatsoensnormen. 21a De liberale Nederlandse staat miste - aldus Derks - ieder begrip van zedelijkheid, hetgeen 'zelfs de op zich betrekkelijk onschuldige natuurbaden tot een gevaar (maakte)'. Hij veroordeelde dan ook het feit, dat de staat in dezen geen leiding gaf, maar zich eenvoudig aanpaste, totdat er niet meer aan te passen zou vallen, 'omdat de laatste en geringste maat verloren (was) gegaan'.214

In deze verwildering der zeden hadden - naar het oordeel van verscheiden medewerkers - de Joden een niet gering aandeel. Kuyle verwees in dit verband naar de Joodse invloed op de 'onheusche propaganda van de uitgevershuizen in Holland' waar het ging om het prikkelen van nieuwsgierigheid en onfrisse belangstelling. 2 l e Een ander medewerker sprak van de gevaarlijke infiltratie van de intrigerende geest van 'dat verachtelijke jodenvolk' - aldus Sint Bernardus citerende - , dat onze samenleving had opgescheept met de tegenstelling tussen de linkse gedachte en de liberale papyrocratie en tevens 'een verwoesting van het moreele leven' had teweeg gebracht. Daarom zou met kracht tegen hen moeten worden opgetreden, voordat men 'weerloos aan het wegens Godshaat verbannen en nog steeds eendrachtig ageerende oude volk (zou) worden overgeleverd'. 2 l e

Na lezing van het voorgaande zal het begrijpelijk zijn, dat het blad in beginsel niet bepaald afkerig stond tegenover de verschillende vormen van fascisme. Zo ook werd Hitler in bescherming genomen tegen de kritiek van een bezoekster, die de Führer 'een caricatuur, met kraakbeen inplaats van botten; een spons, zonder houvast en zonder eigen gewicht, het prototype van de kleine man' had genoemd. De verontwaardigde medewerker van Vrijdag wees er echter op, dat 'het zedelijk-meerdere, het superieure accent in de werkelijke manmensch onmiddelijk in het man-wijf de geniepige pétroleuse, de vitrioolwerpster van het slechte volksdrama' wakker riep.217 Ook Hitlers aanbod, gedaan na de bezetting van het Rijnland in I936, de vrede in Europa voor vijfentwintig jaar te garan deren riep de grootste geestdrift en het grootste vertrouwen op in het blad. Daarentegen bleek men met wantrouwen vervuld tegen over de 'diplomatie' van Engeland en Frankrijk, die sceptisch bleek te staan tegenover Hitlers aanbod. 2 1 8 Het optreden van Hitler en Mussolini in de internationale politiek bleek trouwens geheel de sympathie van de betrokken medewerker te hebben. De spanningen op dit terrein werden zonder reserve toegeschreven aan het handha ven van het onrechtvaardig geworden recht van Versailles, dat trouwens met de feitelijke machtsverhoudingen geheel in strijd was.

Het was bovendien lachwekkend te onderstellen, dat de huidige wereldkaart de enig juiste zou zijn. 21,> Daarentegen ontlokte de in Duitsland door de nazi's ontketende vervolging der katholieken aan een andere medewerker scherpe kritiek, waarbij Hitlers anti-chris telijke gezindheid werd gelaakt, ^20 en Alfred Rosenberg, de schrij ver van 'Mythus des 20. Jahrhunderts' werd gedoodverfd als de grootste vijand van het christendom. Het nationaal-socialisme werd zelfs door deze auteur de levensbeschouwing van de vijanden van het christendom genoemd, die trachtten het liberalisme in de gods dienst door te voeren.221

Evenmin als in De Nieuwe Gemeenschap vond de N.S.B, in Vrijdag bijval, omdat deze beweging het neo-liberalisme vertegen woordigde en een toevluchtsoord was geworden van middelmatigen en malcontenten. Wel werd de staatspartij gewaarschuwd uit het bisschoppelijke verbod van deze beweging voor katholieken geen munt te slaan. Dit verbod mocht immers niet worden beschouwd als een oratio pro domo. г г 2 De Groot-Nederlandse oriëntatie - d.w.z. het streven naar een samengaan van Vlaanderen en Nederland -

deed het weekblad ook een gereserveerde houding aannemen tegenover de Rex-beweging o.l.v. Léon Degrelle in België, omdat deze beweging het gevaar inhield van een 'hechtere aaneensnoering' van de Belgische staat, hetgeen voor Groot-Nederlanders weinig aantrekkelijks kon hebben.223 Daarentegen werd Arnold Meijers Zwart Front met alle sympathie tegemoet getreden, omdat het bezield en gedragen zou worden door de zuivere beginselen. Dit was ook meteen de verklaring, waarom deze beweging minder aanhangers vond dan Musserts N.S.B. Wel werd opgemerkt, dat Zwart Front zich ten onrechte compromitteerde door zich fascistisch te noemen. Nederlanders waren immers geen Italianen en de staatsconceptie van Zwart Front week bovendien aanzienlijk af van de Italiaans-fascistische.224 Verscheiden medewerkers van Vrijdag zijn echter - zoals later zal blijken - als leden tot Zwart Front toegetreden.

Naar aanleiding van Jan Derks' eerder vermelde uitspraak over de wenselijkheid van de vereniging van Nederland en België in een Diets imperium ter betere effectuering van de gezamenlijke defensie werd hem van de zijde van het Verdinaso prompt de vraag gesteld wat hem van dit verbond dan nog afzijdig hield. Derks gaf daarop toe, dat hij 'verstandelijk' de doelstellingen van het Verdinaso 'in grote lijnen' kon onderschrijven, maar zijn weigering tot dit verbond toe te treden berustte op een drietal overwegingen. In de eerste plaats kon hij principieel wel Groot-Nederland, maar niet het Dietse imperium volgens de conceptie van de zogenaamde nieuwe marsrichting verantwoorden. 225 Bovendien betwijfelde hij de reële kansen van slagen van het Verdinaso, omdat dit verbond werd gehandicapt door

247

het ontbreken van een leider voor Rijks-Nederland, alsook doordat Nederland voor deze beweging waarschijnlijk minder rijp was dan Vlaanderen. Tenslotte wees Derks op de noodzaak in een dergelijke beweging te geloven, welk geloof hem ten aanzien van het Verdinaso op dat moment nog ontbrak. ^ 6

Het weekblad Vrijdag heeft intussen zijn eerste jaargang niet kunnen afmaken. Zonder opgave van redenen is het blad in december 1936 opgehouden te verschijnen. Slechts werd medegedeeld, dat Jan Derks zijn funktie van redacteur neerlegde. De Tijd distilleerde uit dit verscheiden het bewijs, 'dat de sterke anti-semitische en pseudo-fascistische strevingen van enige medewerkers aan dit blad geen brede aanhang onder de Nederlandse katholieken konden vinden.' ^ 7 Roeping protesteerde tegen deze conclusie, want ook Veraarts democratische blad 'Staatkunde' had het geen jaar lang uitgehouden, en ook het onder redactie van Gerretson, Geyl en Van Eyck verschijnende 'Leiding' had het slechts twee jaar kunnen bolwerken. Waardering door het grote publiek diende trouwens geen criterium te zijn en Roeping was dan ook eerder geneigd de impopulariteit van Vrijdag te waarderen als een eretitel voor dit blad. Voor de weg naar het succes zou men De Groene Amsterdammer of De Haagsche Post moeten volgen. De werkelijke reden moest dan ook veeleer gezocht worden in de geestelijke luiheid van het katholieke volk, dat slechts gemobiliseerd kon worden tegen rustverstoorders en zich voor de rest hield aan zijn sigaretje, zijn bridge-avondjes en zijn bioscoopje.228 In dit opzicht sloot Roeping aan bij een eerder in Vrijdag geuite klacht over de mislukking van het apostolaat der katholieken. In plaats van een penetratie in de massa door de katholieken werden dezen immers zelf geïnfecteerd door de massa en in haar sleur opgenomen, tengevolge van het 'ellendig compromis sluiten met de wereldsche stroomingen, die vaak onder een bedekte term toch niets anders als atheïsme en demoralisatie zijn.' 22e Die supporters van Vrijdag, welke zich vervolgens in duidelijker fascistisch vaarwater hebben begeven, moeten deze woorden tot troost en steun hebben gestrekt.

*
HOOroSTUK ν
Zwart Front en Nationaal Front
Terloops is in het voorgaande reeds opgemerkt, dat de organisatie van het Nederlandse fascisme in de jaren twintig en dertig het beeld oproept van een scheikundig proces van onafgebroken splitsingen en fusies. De voorgeschiedenis van Zwart Front geeft daarvan een tref fend blijk. De stamboom van het Nederlandse fascisme laat men wel beginnen bij de Leidse hoogleraar G. J. P. J. Bolland, die aan Ne derlands oudste universiteit de 'zuivere en toegepaste rede' doceerde en ervan overtuigd was als zodanig onvervangbaar te zijn, want 'de zuivere redelijkheid' achtte hij alleen in zijn eigen brein doordacht aanwezig. ! Van deze zuivere redelijkheid gaf hij blijk in een aca-
» demische les over 'De teekenen des tijds', uitgesproken op 28 sep tember 1921 te Leiden en daarna nog te 's-Gravenhage, Rotterdam en Amsterdam herhaald. Vele tekenen des tijds achtte deze hoog geleerde aarts-conservadef te rangschikken onder de noemer van
% het wezen en de gevolgen 'der stelselmatig en eenzijdig doorgedre ven democratie'.
De jaren na 1918 waren voor hem een ononderbroken neergang naar ontbinding en staatsbankroet door het 'gewetenloze drijven van communisten, socialisten en overige democraten', alsook door het optreden van een 'verdwaasde regering, die een voorbeeldlooze geldverkwisting en revolutionaire wetten op (haar) geweten' had. Dit alles zogenaamd ten behoeve van het volk, maar volk heette thans bij voorkeur - aldus Bolland - de grote hoop der minder waardige stedelingen, stedelijke arbeiders, arm aan echte volkszin, zorgeloos terend zonder eigen vlijt op de arbeid van anderen, aller eerst van het landvolk. 'Als anorganische massa met verkeerden
1, gemeenschapszin' was het van 'het organische en georganizeerde
* volk slechts een lui, ondankbaar en verkankerd overblijfsel'. De arbeider was in Bollands ogen zonder plichtgevoel of interesse voor het nationaal belang, dom, hebzuchtig en leefde ten koste van de 'nijvere burgerij'. Hij verkwistte zorgeloos en in weelde zijn geld, om bij ziekte of werkeloosheid luidkeels het nodige weer op te eisen van de staat, die te zijnen behoeve de spaarzame burgerij be roofde. In de stad, waar 'in lichamelijke en geestelijke onwelrie kendheid' de arbeidersklasse thans de baas speelde, werd van de
» staat het meest geëist, maar voor dezelfde staat, 'die toch de geest is van de gezamenlijke natie zelve' het minst gevoeld. Aldus voorzag hij, dat onze beschaving bestemd was 'om door zelfverankering aan haar einde te komen, een einde vol smerigheid, stank en verrotting'.2
De regering wilde thans wel spaarzaamheid bevorderen, tenein de de nationale welvaart te herstellen, maar wie dat al eerder wilden, had zij drie jaar lang de voet dwars gezet omwille van een Onzinnig kostbare schoolpolitiek' en om de democratische monden tot zwijgen te brengen, die niet tot zwijgen te brengen waren. De huidige Roomse minister van arbeid en zijn dure collega van onderwijs hadden ons land vlotweg naar een bankroet gestuurd. Daarmee had deze Roomse minister - bedoeld is Aalberse - zijn 'Heilige Kerk' van de wal in de sloot geholpen, want de democratie, de gepeupelregering, zou de Kerk der Middeleeuwen evenals onze hogere beschaving ten onder brengen. Ook op ander terrein wezen de tekenen des tij ds op de naderende ondergang van onze cultuur. Nog nooit had men zo gejaagd geleefd, zoals de ontwikkeling van het verkeer duidelijk maakte. Zelfs de fiets achtte Bolland een bedenkelijk verschijnsel 'als trillend en schokkend verderver vooral van den vrouwelijken onderbuik, om niet te spreken van de fiets als middel tot heimelijk verkeer en factor van gezag vernietigende of democra-

tische verijdeling eener zedelijke opvoeding'. 3
De democratie was naar Bollands opvatting de 'oppermacht van min edel voelende onbekwaamheid en onbevoegdheid, die macht heeft verkregen over datgene, dat zij niet had kunnen beramen, vervaardigen of inrichten, en niet eens vermag in stand te houden'. Zij bracht dan ook slechts onbekwame en beunhazende praatjesmakers voort, die onbekommerd om 's lands belang de gemene man partijdig naar de mond praatten. Nu zelfs de ambtenaren het recht van staking eisten, bleek de staat verloren. Dit proces van verval der samenleving was ingezet in de steden. De mens van de grote steden was een verlopen type, want in het kerkelijke goddeloos, voor het vaderland liefdeloos, in het maatschappelijk redeloos en in het natuurlijke kinderloos. De grote stad zoog de levenssappen uit het land om ze 'verkankerend te verkeeren' in de verdorven anorganische massa. *
Niemand was zonder schuld aan deze toestand, maar een groot aandeel daarin had toch wel - naast de buitenlandse vrijmetselarij - het internationale Jodendom. In de Middeleeuwen was de slavenhandel, in de moderne tijd de handel in meisjes in Joodse handen. De Jood was dan ook - aldus nog steeds Bolland - 'van nature vinniger, ijverzuchtiger en wraakgieriger, kortom minder goedmoedig' dan wij. Tot een dergelijke houding werd hij trouwens uit godsdienstige overwegingen aangezet, want de Talmoed keurde uitdrukkelijk bedrog en beroving van alsmede valse getuigenis tegen-

over onbesnedenen goed. De goddelijke belofte van de beheersing der aarde door de Joden ging thans op merkwaardige wijze in vervul ling door de invloed van het internationale Jodendom op alle mach ten en krachten, die onze samenleving ondermijnden in het maat schappelijke en staatkundige leven, in handel, beurs en bankwezen, in dagbladpers, schouwburg en bioscoop, in arbeidersvergadering en volksvertegenwoordiging. De Talmoed was verder voor de Joden geen rem op een stelselmatige prikkeling van het lagere in de men sen. Weliswaar bestonden er ook volgens Bolland onschuldige Joden, maar al waren ze 'edelstenen', hij achtte ze allen zonder onderscheid 'vreemdheden in ons onjoodsch organisme, onverteerbaarheden en onverwerkbaarheden, die in het Europeesche samenlevingsgestel zie kelijkheid van gevoel en onwelzijn veroorzaken, tot verettering toe'. Daarom waren de Joden ook al vroeg in de geschiedenis in ghetto's samengebracht. In onze samenleving kreeg de Jood echter zijn kansen als 'geboren splijtzwam, spelbreker en vredeverstoorder, omwentelaar en anarchist'. Tot constructieve bijdragen was de Jood niet in staat, zoals de chaos der Russische sovjets kon getuigen. Deze tijd vroeg dan ook opnieuw beperking van de persoonlijke vrijheid terwille van de samenleving als geheel. *
De oorzaken van de huidige 'verkankering' zag Bolland tenslotte in de volksschool, de vrijheid van drukpers en de vrijheid van vere niging en vergadering. Deze instellingen maakten de gemene man steeds gemener. Dat alles 'plat en gemeen wordt - aldus de hoog leraar - is allereerst de verkeerde vrucht van de oorspronkelijk toch zoo goed en liberaal bedoelde, maar democratisch ontwikkelde, dat is ontaarde, volksschool'. De meerderheid der mensen bleef nu een maal de dommere en 'min edele' meerderheid. Toch was het te voorzien, dat deze democratie zich over de wereld zou verbreiden. Daarom geloofde hij niet meer in een zonnige toekomst 'voor het betere, hoogere en meer edele in ons menschen'. Het Europese westen had dan ook naar Bollands mening zijn beste tijd gehad. ß
In het klimaat, waarin professor Bolland optrad, is ook het reeds eerder genoemde Verbond van Actualisten geboren. Een der grondleggers daarvan, H. A. Sinclair de Rochemont, volgde colle ges bij Bolland en onderging - volgens het getuigenis van een fascis

tisch medestander - rechtstreeks de invloed van de hoogleraar.7
Uit Bollands invloed is wellicht ook te verklaren, dat het V.V.A.
zich spoedig daarna leende voor de eerder besproken anti-stakings
actie bij Werkspoor. In elk geval was op dat moment het sociale
gevoel in actualistische kringen nog niet sterk ontwikkeld. β Toen
het actualisme aan het eind van zijn eerste lustrum - na verschei
den zielig-amateuristische acties0 - zo ongeveer was doodgebloed,

had op 15 december 1928 in Utrecht op initiatief van Sinclair de
Rochemont en Dr. A. A. Haighton de oprichtingsvergadering plaats
van de fascistenbond 'De Bezem', м Tot de medeoprichters be
hoorde ook de Amsterdamse volksfiguur, Jan Baars, die als man
van hoofdstedelijke welbespraaktheid een grote populariteit genoot,
conform Hitlers woord 'dasz jede grosze Bewegung auf dieser Erde
ihr Wachsen den groszen Rednern (. . .) verdankt'. "
Een jaar voor de oprichting van de vereniging 'De Bezem' had
den Sinclair en Haighton reeds het weekblad 'De Bezem' doen ver
schijnen, waarvan Sinclair redacteur werd, en dat de warme sym
pathie en steun kreeg van Erich Wichman. De zin van de benaming
van het blad kan blijken uit de volgende opwekking van Wichman:

'Bezem-makkers, Bezem-rakkers,
'Laten wij die baantjes-stakkers
'smijten overboord!
'Daarna: vegen, schrobben, boenen,
'En zoo voort ! ' l l B

Wichman was met Sinclair de Rochemont in contact gekomen door
bemiddeling van de Utrechtse kunsthistoricus G. C. Labouchère, een
der supporters van Sinclair, die tot aan diens sneuvelen aan het
Oostfront in 1942 met Sinclair intiem bevriend bleef. Labouchère
had zich al in de jaren 1925 en 1926 ingespannen de chronisch
noodlijdende Wichman aan enig inkomen te helpen, waarvoor hij
o.a. een functionaris van de zilverfabriek te Voorschoten in de arm
nam. Deze zag daartoe echter weinig mogelijkheden, maar heeft ge-
tracht de schrijvers Werumeus Buning en Roland Holst ervoor te
interesseren. Ook deze collega's zagen weinig mogelijkheden Wich-
man aan werk te helpen, hoewel Werumeus Buning kennelijk nog
heeft geprobeerd artikelen van Wichman in De Groene Amsterdam-
mer geplaatst te krijgen. Vorm en inhoud der bijdragen zouden dan
wel voor dit blad geschikt moeten zijn.ia Het kost weinig moeite
zich voor te stellen, dat deze onderneming wel bij een pogen ge-
bleven zal zijn. In 1928 was Wichman althans naar eigen zeggen
'finantieel dieper dan ooit gezonken'.1S Daarom kan het geen over-
bodige bemoeienis zijn geweest, dat na Wichmans dood - spoedig
na deze bekentenis - een comité werd opgericht tot behartiging der
belangen van diens nabestaanden.14
Wichmans kennismaking met De Bezem was - zoals eerder reeds
is gebleken - niet zijn eerste contact met het fascisme. Hij was
11 augustus 1890 geboren te Utrecht als zoon van prof. dr. C. E. A.
Wichman, studeerde aldaar ongeveer vier jaar scheikunde en kunst-
geschiedenis en vestigde zich in 1914 als schilder, beeldhouwer en
schrijver te Amsterdam. Al in zijn studententijd verdedigde hij de

opvattingen, die hij later in Opbouwende Staatkunde en andere pe
riodieken van fascistische strekking zou verkondigen. In 1918 was
hij de organisator van 'de Anderen', een actie gericht tegen het
algemeen kiesrecht, waarvoor hij tot zijn trots drie dagen hechtenis
opliep. In 1919 had hij reeds zijn opvattingen over 'de leugen der
democratie' in de Diamantbeurs te Amsterdam 'een vergadering
van tweeduizend fluitende en joelende ezels ingeschreeuwd'. Ver
volgens was Wichman in 1921 bij de gemeenteraadsverkiezingen
'samen met een, eveneens anti-Parlementaire, groep anarchisten' de

grondlegger van een Rapaillepartij te Amsterdam, die - om het al gemeen kiesrecht belachelijk te maken - als voornaamste program mapunten de vijfcentsborrel en vrij vissen en jagen in het Vondel park voorstond.1S Als lijsttrekker had Wichman hiervoor de beken de zatlap en straatzanger, 'Had-je-me-maar' alias Cornells de Gel der, en als tweede candidaat een notoir anarchist, Bertus Zuurbier, weten te strikken. Ruim veertienduizend Amsterdammers - voorna melijk van de Jordaan en de Eilanden - brachten hun stem op dit tweetal uit en beiden werden tot raadslid gekozen. Had-je-me-maar werd spoedig daarna wegens openbare dronkenschap aangehouden en veroordeeld tot een jaar Rijkswerkinrichting, terwijl Bertus Zuur bier in de raad slechts eenmaal het woord schijnt gevoerd te heb ben om te verzoeken een raam te sluiten, daar het tochtte.1β
Omtrent de tijd van Mussolini's mars naar Rome verbleef Wich man in Italië, waar hij gedurende enkele jaren het fascistische regime van dichtbij meemaakte en leerde bewonderen. Toen Lutkie hem daar in augustus 1924 bezocht, gaf hij het voornemen te kennen spoedig naar Nederland terug te keren om met enkele medestanders revolutie te maken, zoals hij het al eerder zowel in Nederland als Duitsland op zijn eentje had geprobeerd. Zijn pogingen waren echter op een mislukking uitgelopen.17 Ook dit keer had Wichman weinig succes, want teruggekeerd in het vaderland, bleek hij met zijn nieuwste schepping, de bond van 'Rebelse Patriotten in een Onder-gaand Volk', nauwelijks aanhang te kunnen verwerven.18 Spoedig daarna zat hij dan ook weer in Parijs, waar hij zich - zoals eerder ter sprake is gekomen - kennelijk geïnspireerd door zijn eigen si-tuatie, wijdde aan de eerdergenoemde publicatie over heiligen en armoede, die echter nooit is verschenen.1β
Met het verschijnen van 'De Bezem' kreeg Wichmans fascistisch élan echter een nieuwe impuls. Zodra hij dit blad onder ogen kreeg, zette hij zich aan het schrijven van artikelen, die samen met de bij-dragen van Sinclair de Rochemont het blad in zijn eerste jaargang een betrekkelijk succes bezorgden.20 Tot dit succes droegen ook bij Wichmans poëtische expressies in deze trant:
253
'Krakend als een oude mestkar,
'Groez'lig als een varkenstrog,
'Zeult daar onze sleetsche 'staats'schuit,
'Doorgelekt en doorgesijpeld,
'Rot gekletst en stuk geheibeld
'Door de rooien en de dooien,
'Naar z'n end ' 20a
Ook ijverde hij voor de werving van abonnees, als hoedanig bij bin nen enkele maanden o.a. Ernest Michel, Hub. Cuijpers Jr., Jan Engelman, Matthias Kemp, C. Vos, Wouter Lutkie en Pieter van der Meer de Walcheren opgaf, die allen met Wichman kennelijk reeds langer contacten onderhielden. Pieter van der Meer bleek zelfs bereid betalend abonnee te worden, hoewel hij sinds enkele maanden vergeefs had uitgezien naar enig nummer van het blad, om toezending waarvan hij geruime tijd tevoren had gevraagd.21 Wich man zal echter de laatste zijn geweest om op Sinclairs wanordelijk administratief beheer aanmerkingen te maken.
Wichman was blijkens zijn antecendenten meer een man van de daad dan van de ideologie. Met dezelfde geestdrift als waarmee hij abonnees begon te werven voor De Bezem, wijdde hij zich dan ook aan de fascistische actie. Zo riep hij zijn kameraden op present te zijn bij de begrafenis van Jan Toorop om enig fascistisch ritueel te verzorgen, met name de 'gesto Romano' te brengen.21α Voorts berichtte hij al op 1 april 1928 met Sinclair te hebben afgesproken op 1 mei a.s. iets te doen 'dat den slijmstroom van den optocht ver stoort en vergalt'. 22 Op 29 april d.a.v. schreef hij aan zijn vriend

Labouchère een briefje - dat geheim diende te blijven 'tot 30 dezer' - waarin hij deze verzocht de volgende dag een kennis te bezoeken, die een radiotoestel bezat, en te half negen af te stemmen op de V.A.R.A., waaraan hij toevoegde: 'Wij zullen ons best doen, je dan eenige plezierige oogenblikken te bezorgen.' ^8· De volgende dag - de verjaardag van prinses Juliana, 30 april 1928 - hield het Religieus Socialistisch Verbond een wijdingsbijeenkomst ter ere van de eerste mei, die over de radio werd uitgezonden. Als dominee vermomd - in het zwart gestoken - beklom Wichman het spreek-gestoelte, riep luidkeels 'Leve prinses Juliana' en gooide daarop de microfoon tegen de grond. » Onverwijld stortten zich de religieus-socialisten op de fascistische ordeverstoorder, waardoor een wilde vechtpartij ontstond en Wichmans arm uit het lid werd gedraaid. In antwoord op een bezorgde brief van Labouchère gaf Wichman toe er niet bijzonder goed afgekomen te zijn, 'hoewel het misschien tenslotte toch meevalt'.24 In juli had hij dan ook al weer plannen voor het maken van stinkbommen - waarvoor hem zijn vroegere

scheikundige opleiding waarschijnlijk te pas is gekomen -, teneinde daarmee elders de orde te verstoren.2S

Bij de bedrijver van zoveel ongerechtigds en de gebruiker van zoveel fysiek geweld zou men een gezond en krachtig gestel kun nen vermoeden. Wichman beschikte daarentegen slechts over een zwak gestel en een broze gezondheid. Vanaf juli 1928 kwamen in brieven aan zijn vrienden voortdurend opmerkingen voor over zijn slechte gezondheidstoestand, hoewel zijn aandacht nog altijd gericht bleef op zijn fascistische ondernemingen. Eind oktober 1928 brak hij tot overmaat van ramp bij het springen van de tram ook nog zijn 'achterpoot', zoals hij het zelf uitdrukte. 2ß Nog niet geheel hersteld van dit euvel, zou hij weer optreden met een lezing voor Utrechtse studenten. Daar aangekomen, moest hij constateren, dat zijn audi torium verdwenen was, teneinde een dreigende doorbraak van een dijk te Breukelen tegen te gaan. Wichman begaf zich onmiddellijk naar de bedreigde plaats en werkte de gehele nacht met de studen ten om het water te helpen keren. Bij deze nachtelijke werkzaam heid liep hij een longontsteking op, hetgeen teveel was voor zijn ondermijnde krachten. In de vroege ochtend van 1 januari 1929 overleed hij in zijn woning te Amsterdam, tot enkele uren voor zijn dood nog gewikkeld in correspondentie met zijn vrienden. 2 7

De dood van Wichman bracht onder zijn vrienden eenzelfde ver slagenheid teweeg als die van Gerard Bruning enkele jaren eerder onder diens intimi. Jan Engelman herdacht Wichman als 'een der-genen (. . .) die, vurig en onstilbaar, teekenen geven van de Overzij des waters'. Wichman was in zijn ogen een man, die het transigeren niet kende, een der 'hymnische ontevredenen', die niet meer door een brede groep werden verstaan, maar die land en volk beter dien den dan 'de verstijfde dignitarissen (.. .) die zich, uit de kwanti teit, op de zetelplaatsen der 'kwaliteit' laten hijschen'. Voor deze laatsten gold zijn hoon of vriendelijke onverschilligheid en 'voor Wichman het gebed van allen die in de Bergrede worden ge noemd'. 2 8 Lutkie prees hem als 'Een vagebond. Maar van edel ras', die ruw, grof, shocking en zelfs plat kon zijn, maar steeds een 'on definieerbare nuance' behield, die de geboren gentleman verried. 2*

Spoedig hebben dan ook allerlei fascistische stromingen en bewe gingen getracht zich te doen gelden als de geestelijke nazaten en erfgenamen van deze fascistische voortrekker. Naarmate de ruzies in fascistische kring hoger oplaaiden, werd ernstiger gepoogd hem als schutspatroon aan de verschillende bewegingen te verbinden, en aan conflicten hadden de vaderlandse fascisten geen gebrek, want 'als je je met fascisme inlaat, is dat het onvermijdelijk gevolg', con stateerde nog in 1936 een oude vriend van Wichman.30

1
De vereniging De Bezem werd in december 1928 - enkele weken vóór Wichmans dood - opgericht. De initiatiefnemer, Sinclair de Rochemont, kreeg onder de titel van algemeen secretaris de leiding van de Vereniging in handen. De Bezem kende verder geen voorzitter. Naast de algemeen secretaris stond een 'Algemene Raad' van 15 leden. Het geheel werd financieel op de been gehouden door A. A. Haighton, die ook het gelijknamige blad financierde. In dit gezelschap genoot Jan Baars - later door Haighton gekwalificeerd als 'een half-Jordaansche Amsterdammer (. . .) een voortreffelijk spreker op proletarische vergaderingen, doch overigens dom, onontwikkeld en ijdel' S1 - een grote populariteit door zijn gedurfde acties vooral in de Amsterdamse afdeling van De Bezem, waarvan hij de leider was.32 Deze machtspositie bracht hem in conflict met Sinclair, waarbij ook minder frisse financiële manipulaties van de zeer berooide Baars een rol gespeeld blijken te hebben, s3 Baars noemde Sinclair 'een snotneus' - welke kwalificatie niet onverdiend lijkt -, die De Bezem zou maken tot 'het zooveelste cadaver van een vereniging, welke gesticht was om andere cadavers op te ruimen'. Het lichaam begon dan ook - aldus Baars - 'reeds te ruiken'.M Spoedig daarna bedankte Baars voor het lidmaatschap. Dit voorbeeld werd al gauw gevolgd door Haighton, die eveneens met Sinclair in conflict geraakte. Haighton en Baars vormden met een deel der leden een eigen Bezem-vereniging. Vanaf maart 1930 verschenen er aldus ook twee tijdschriften onder de naam De Bezem, een groot, gefinancierd door Haighton, en een nooduitgave, bezorgd door Sinclair.

Sindairs Bezemvereniging zal ín het volgende hoofdstuk nog even ter sprake komen, maar heeft verder niet veel meer betekend. De Bezem-partij-Haighton nam in augustus 1931 het initiatief tot oprichting van de Fascistische Jongeren Bond (F.J.B.), die onder enig toezicht stond van de 'grote' partij, maar overigens zoveel mogelijk zelfstandig werkte. De merkwaardige combinatie van Baars en Haighton sprong echter uit elkaar, toen Baars - na een fikse ruzie met zijn kameraad, de miljonair - op 29 juni 1932 met driekwart deel der leden uittrad en de 'Algemeen Nederlandsche Fascisten-Bond' (A.N.F.B.) oprichtte. De Bezempartij van Haighton fuseerde in april 1933 met de Nationaal Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij (N.S.N.A.P.) van Adalbert Smit - een der drie onderling elkaar bestrijdende organisaties, die uit de oorspronkelijke N.S.N.A.P. waren voortgekomen - , met welke fusie Haighton het hakenkruis en het anti-semitisme overnam. Spoedig kwam het echter ook tot een conflict tussen Smit en Haighton, waardoor deze fusie eind augustus 1933 weer ongedaan werd gemaakt. Op 27 oktober 1933 moest Haighton verder wegens intern op hem uitgeoefende

256

druk de leiding in zijn partij overdragen aan zekere Anton F. Schouten, die de partij snel aan haar einde hielp. De schamele restanten vonden voorjaar 1934 een onderkomen in de N.S.N.A.P. van Majoor Kruijt, die inmiddels de derde N.S.N.A.P. onder zijn leiding had gekregen. 35

Intussen had de in juni 1932 opgerichte A.N.F.B. onder leiding van Jan Baars in de eerste maanden een betrekkelijke bloei bereikt. 3e Reeds in november 1932 raakte Baars echter andermaal in conflict, ditmaal met zekere Van Knotsenburg, hetgeen resulteerde in een scheuring. Van Knotsenburg richtte te Rotterdam een eigen A.N.F.B. op. Deze scheuring schijnt echter in de A.N.F.B.-Baars zuiverend gewerkt te hebben. Vanaf september 1933 werkte deze partij met de Fascistische Jongeren Bond en de Nationale Unie samen in de Corporatieve Concentratie. Jan Baars, Prof. C. Gerret-

son en de katholieke Jos Mineur37 propageerden in dit verband gezamenlijk de herstelbeweging in talrijke propagandavergaderingen. Kennelijk heeft het optreden en de werfkracht van de N.S.B, dit samengaan van de oude fascistische groeperingen geürgeerd. Ook Wouter Lutkie onderhield met de leidende figuren uit deze kring goede betrekkingen en gaf in 1932 o.a. voor de Fascistische Jongeren-Bond en de Nationale Unie een uiteenzetting van de leer der katholieke kerk over de vaderlandsliefde, bij welke gelegenheid hij ook uitvoerige beschouwingen wijdde aan de verhouding der katholieken tot de herstelbeweging.38 De betrekkingen der katholieken met de herstelbeweging werden volgens Lutkie enerzijds bemoeilijkt door de argwaan van andersdenkenden tegenover de vaderlandse gezindheid der katholieken en anderzijds door het wantrouwen der katholieken tegenover de herstelbeweging. Afzijdigheid der katholieken hield echter het gevaar in, dat de herstelbeweging zich in anti-katholieke zin zou ontwikkelen. Dit achtte Lutkie te betreuren, w Bepaald somber zag Lutkie echter de toekomst nog niet in. De verwerpelijke democratie had immers in Nederland nog altijd de monarchie overgelaten. Oranje zou dan ook voor de herstelbeweging het voornaamste steunpunt zijn. Daarom vervulde het hem ook met geestdrift, dat de koningin op prinsjesdag 1932 - ondanks het demonstratieverbod - op het balcon was verschenen en glimlachend een défilé van aanhankelijkheid had gadegeslagen van leden van de de A.N.F.B., F.J.B., Nationaal Jongerenverbond en Nationale Unie, die haar voor het eerst de 'groet van den opgeheven arm' brachten. «

Intussen was ook de Corporatieve Concentratie geen lang leven beschoren. De herstelbewegers, die zozeer de nadruk legden op de wenselijkheid van tucht en discipline bleken wederom zelf te weinig gedisciplineerd om het lang bij elkaar uit te houden. De intel-

lectueel superieure Gerretson domineerde op zo'n onprettige wijze in dit gezelschap, dat Baars zich daaruit losmaakte, waardoor de Concentratie in maart 1934 ten onder ging. Baars heeft echter - zeker ook omdat hij de vereiste organisatorische talenten miste — de A.N.F.B. niet in de oude glorie kunnen herstellen. In april 1934 verliet hij zelfs deze bond, die onder leiding kwam van Jhr. G. Groeninx van Zoelen. Op 7 mei 1934 richtte Baars daarop de 'Nederlandse Fascistische Beweging' op, die een revolutionair fascisme predikte. Deze beweging is echter op een mislukking uitgelopen en spoedig ook ter ziele gegaan. 41 In 1936 liet Baars nog van zich horen in enkele door hem gevoerde campagnes tegen de N.S.B. ** Daarna heeft hij zich in de commercie begeven. Onder schuilnaam dreef hij nog in de oorlog handel met diverse Duitse instanties. Eind 1940 kreeg hij nog een visum voor een bezoek aan Mussolini in Italië. Na de oorlog wist hij echter ook in het bezit te komen van getuigschriften van vaderlandslievende daden, tijdens de oorlog verricht, en diende hij van juni 1945 tot mei 1946 zelfs bij de politieke recherche te Hilversum. Daarna hebben de betrokken autoriteiten kennelijk in de gaten gekregen wat voor vlees zij in de kuip hadden. In 1949 werd althans van zijn gedragingen van vóór en tijdens de oorlog proces-verbaal opgemaakt en werd zijn zaak voor een bijzonder gerechtshof gebracht. ^

Begin 1934 leek de oude fascistische beweging niet bepaald een rooskleurige toekomst beschoren. Hoewel de toekomst voor fascistische groeperingen in Nederland nooit erg zonnig is geweest, kwam de beweging toch over haar dieptepunt heen, doordat de leiding in handen werd gelegd van een beduidend krachtiger, evenwichtiger en ook doelbewuster persoonlijkheid dan tot dusver de teugels in handen had gehad. Deze nieuwe leider was Arnold Meijer. Op hem deed de in ontbinding verkerende A.N.F.B. een beroep zich ter

beschikking te stellen als propagandaleider voor het zuiden. Voor deze functie is Meijer voorgedragen door de eerder genoemde Oisterwijkse drukker en uitgever, A. G. van den Boogaard. Meijer had hem vanuit Frankrijk geschreven hem te zullen bezoeken voor overleg over de uitgave van enkele werkjes. Van deze wetenschap maakte Van den Boogaard gebruik Arnold Meijer te doen benoemen tot propagandaleider voor Noord-Brabant en Zeeland. ^» Meijer stelde echter de eis een grote mate van autonomie te krijgen voor zijn gebied. Daarop werd hij afgezet, maar met steun van de zuidelijke afdelingsleiders weer benoemd tot leider in de zuidelijke provincies. In deze kwaliteit maakte hij zijn afdelingen geheel zelfstandig in het op 5 mei 1934 opgerichte 'Zwart Front'. **

Arnold Meijer - in 1905 geboren als jongste kind uit een groot landbouwersgezin in de Haarlemmermeer, ongeveer waar nu Schip-

hol ligt - bracht reeds zijn vroegste jeugd door op een kostschool te Oudenbosch en studeerde vervolgens aan de seminaries van de Kruisheren te Uden en van het Haarlemse diocees te Hageveld en te Warmond. ** Nog op het seminarie te Warmond deed Meijer in bredere kring van zich spreken door de publicatie van een tweetal geschriften, die beide reeds typerend waren voor zijn latere denken. In 'Wij vergaan' luidde hij de noodklok over onze beschaving, welker einde hij aanstaande achtte. Een 'verrottingsproces' had Europa aangetast, waardoor dit continent zonder krachtig ingrijpen zou veranderen in een 'mestvaalt'. Europa's politieke verdeeldheid, veroorzaakt door een ongebreideld nationalistisch egoïsme, had reacties opgeroepen in het internationalisme en de volkenbond. Beide waren echter karikaturen van een waarachtig universalisme en begingen de fout te onderstellen, dat alle mensen goed waren en vervolgens, dat aards welzijn het hoogste goed betekende. Nog ernstiger was echter de wanorde in de binnenlandse politiek, waar niet de kwaliteit maar het 'lompe getal' heerste. Aldus schreed Europa zijn ondergang tegemoet. Slechts het Italië van Mussolini deed - aldus Meijer - degelijke pogingen de ondergang te verhoeden en daar ook ontstond een nieuwe aristocratie, waarvan alleen de redding te verwachten was.4e

Met de politieke achteruitgang hield het verval in het sociale en economische gelijke tred, waar eveneens elke orde ontbrak, die de verhoudingen der mensen kon regelen. Individualisme had - aldus Meijer - de liefde en de solidariteit verdrongen, hetgeen tot liberalisme en kapitalisme had geleid. Overproduktie en crises hingen samen met het egoïsme der groot-kapitalisten. De speculatiezucht bracht bovendien de wereld in handen van enkele geldmagnaten. Mechanisatie van het bedrijfsleven was verwerpelijk om sociale redenen; een gerationaliseerd bedrijfsleven hield vaak geen rekening met de menselijke natuur en was oorzaak van overproduktie en Werkloosheid. De groei van de industrie was tenslotte oorzaak van een monsterachtige uitbreiding der steden, waar de revolutie-bacil zich kon ontwikkelen onder het proletariaat. Asfalt-cultuur deed de natuur en daarmee ook de bovennatuur verdwijnen. Uit minachting voor boer en platteland was niettemin allerwegen een trek naar de stad in gang gezet, die het hiervoor geschilderde proces nog verergerde. «

Ook op het terrein van de cultuur deden zich - volgens Arnold Meijer - vele symptomen van verval voor. Bij veel arbeiders uitte zich dit in een 'rauwheid, geilheid en platheid, die weerzinwekkend is' en bij de 'geciviliseerde arbeiders, den middenstander, de rijke parvenu's in een uiterlijke, valsche beschaving waaraan de inwendige kuituur ontbreekt'. De harmonie tussen kunst en leven was

é.

verdwenen, de wetenschap was ontaard tot een peuterige analyse en miste de wijsbegeerte, die in de Middeleeuwen de wetenschap enige vaststaande begrippen had geschonken, 'die zekerheid en gerustheid in het leven brachten'. Als symptomen van verval der Europese beschaving konden ook worden aangemerkt de degeneratie van het ontspanningsleven en de devaluatie van het huwelijk, verworden 'tot een laag spel van minnarij'. De diepste oorzaak van het Europese verval was echter gelegen in het gebrek aan godsdienstzin, welk proces was begonnen bij het verlies van de geloofseenheid. Het protestantisme was echter na vier eeuwen uitgeleefd, tengevolge van het loslaten van gezag en gebondenheid. 4e Daarom zocht de massa zijn toevlucht in vreemde stelsels als occultisme e.d., als fase in de overgang naar het atheïsme. Zo wees alles op de naderende, volledige ondergang. 49

In tegenstelling met wat feestredenaars en pers deden voorkomen, was de katholieke kerk in Meijers ogen geen bolwerk van verzet tegen het hier gesignaleerde verval. Ondanks uiterlijk vertoon was de invloed der kerk op denken en handelen der mensen zeer gering geworden. Wezenlijk bleef de kerk wel onaangetast - immers onfeilbaar, monarchaal en autocratisch -, maar vele van haar gelovigen flirtten met democratische dwaasheden en ander vervalverschijnselen. De leden van de katholieke kerk waren dan ook mede schuldig aan het algemene verval, zoals kon blijken uit de volgende feiten. Tegenover de invloed van de politieke schaakspelers van Genève en de slimme geldmagnaten was de uitwerking van Rerum Novarum zeer beperkt gebleven en het gebrek aan invloed van de kerk op sociaal terrein typerend. Ook de invloed van de kerk op cultureel gebied was duidelijk tanende. De katholieken kenmerkten zich als helden der opportuniteit door achtereenvolgens een flirt aan te gaan met de liberalen en thans met de socialisten. De gebieden, die gespaard waren gebleven voor de reformatie - zoals Spanje en Frankrijk - waren innerlijk voos geworden. Ontstentenis van vurigheid, geestdrift en waarachtige overtuiging was dan ook kenmerkend voor veel katholieken. Voor deze algehele verslapping droegen de aristoi der katholieke kerk, de priesters, de grootste verantwoordelijkheid. Van hen hoorde immers leiding uit te gaan, maar hoe dikwijls werden zij zelf geleid door hun omgeving. 50

Niettemin bezat de kerk - aldus Meijer - 'de voorwaarden en middelen, welke tot heiligmaking kunnen leiden'. Nog kwamen er moderne heiligen voor, om welke rechtvaardigen God Europa zou willen sparen. Daarom behoefde er niet per se sprake te zijn van een Untergang des Abendlandes, mits slechts een terugkeer kon worden bewerkt tot de christelijke beginselen. De katholieke kerk had als eerste taak de heiliging der zielen, maar daarnaast was zij geroe-

pen invloed uit te oefenen op elk terrein des levens. Natuur en bovennatuur mochten niet worden gescheiden. Daarom diende het katholicisme bij alle handelingen der mensen richting en leiding te geven. Daarvoor was nodig herstel van de heilige wetten en raden van het evangelie, de overgeleverde waarheden over de heiligheid van het huwelijk, over opvoeding en onderwijs, de eigendom en het gebruik daarvan, over de plichten der staatsbestuurders, terwijl tenslotte het evenwicht hersteld moest worden tussen de verschillende standen in de staat op een christelijke grondslag. 51

De weg naar dit herstel wees het katholicisme. Volgens de katholieke leer nu was ook de internationale politiek gebonden aan de moraal; de liefde diende aan alles vooraf te gaan en aangezien de goede liefde bij zichzelf begon, stond ook de vaderlandsliefde voorop, maar zonder tekort te doen aan de rechtvaardigheid tegenover andere landen. In de binnenlandse politiek holden weliswaar sommige katholieken in verstandsverbijstering achter de politieke democraten

aan, maar deze weg kon slechts uitlopen op 'een destructieve bolsjewistische politiek'. De katholieke kerk bezat in zichzelf de mogelijkheid de juiste weg te wijzen. Aangezien ook de politiek onderworpen was aan de goddelijke orde, moest de onzedelijkheid, de zonde bestreden worden en het onrecht zijn rechten ontnomen. Het katholicisme kende ieder een eigen doel en werkzaamheid toe en duldde niet, dat de staat onnodig ingreep in kleinere organen en verbanden, zoals huisgezin en gemeente. Het katholicisme erkende niet het onnatuurlijke gelijkheidsstreven, want dit maakte erkenning van gezag onmogelijk. Het veroordeelde ook de politieke democratie, want het door de pausen gebruike begrip christelijke democratie sloot politieke democratie uit. Hoewel de kerk zich met iedere regeringsvorm kon verenigen, die het algemeen belang behartigde, was in feite een regering van aristoi met aan het hoofd daarvan een monarch 'welke kontinuiteit en plichtsbesef, meer dan elke andere regeringsvorm, veronderstelt, het meest overeenkomstig de katholieke beginselen'.
Ook in de sociale en economische politiek waren de katholieke beginselen garant voor een goede oplossing. Het katholicisme opponeerde immers tegen nivellering, erkende het eigendomsrecht, maar verwierp zowel individualisme als collectivisme, liberalisme zowel als socialisme. Het katholicisme erkende niet de autonomie van de mens in het economische handelen, maar kende de staat het recht toe in te grijpen, als het algemeen belang gevaar liep, waarbij een gezonde decentralisatie als ideaal werd beleden. In het algemeen zou ook - overeenkomstig de natuur der dingen - de landbouw gesteld worden boven de industrie. De staat diende er tegen te waken, dat hij niet geleid zou worden door financieel sterke enkelingen. Tege-

lijkertijd moesten de katholieken zich distanciëren van het socialisme, daar slechts de liefde de grondslag der samenleving kon zijn. Het katholicisme verwierp tenslotte de dwaze zucht, die allen had aangegrepen, om geld uit te geven, terwijl toch 'het volgens de juiste orde beheeren en vermeerderen van kapitaal in deugd (. . .) zijn beloning (vond) niet slechts hier op aarde, maar ook in het hiernamaals'. Ter adstructie van deze zienswijze kon men wijzen op de herkomst der heiligen uit de bloeitijd van de kerk. Zij kwamen immers vooral voort uit de aanzienlijke families, wier macht en vermogen was gebaseerd op deugd. Zo moesten ook in de 'nieuwe orde' macht en adeldom slechts verworven kunnen worden door de deugd. Thans diende de kerk echter het onbehoorlijke streven naar geld af te keuren.
Op het terrein van de cultuur diende het katholicisme kunstenaars en volk te inspireren. De kunst zou dan ook schoner worden, als zij de katholieke beginselen zou respecteren en waarheid en goedheid uitstralen. De wetenschap zou in aanraking met het stralende licht der openbaring vollediger worden. Aangezien ook volgens Mussolini ware godsdienstbeleving en zedelijkheid hand in hand gingen, zou ook het ware katholicisme de redding betekenen voor een wereld in morele verwildering. Huwelijk en kinderzegen zouden weer als een rijkdom beleefd kunnen worden. Thans was een zuivering der kerk aanstaande en stond ieder voor de keuze: vóór of tegen Christus. Wanneer op elk terrein een groep aristoi naar voren zou komen om Christus te prediken, zou de massa haar voorbeeld volgen. Slechts vurigheid en een fel en bewust leven zou de wereld overwinnen. Voor een dergelijk getuigen waren de jongeren bij uitstek geschikt, nu de ouderen van geest het antwoord niet meer wis'ten. Aldus zou de wereld opnieuw veroverd worden voor God in een kruistocht tot verdediging van het westen en tot bekering van het oosten. **
Op het moment, dat Meijer deze publicatie samenstelde, was hij

nog maar 24 jaar. Daarvan droeg zij ook de sporen. Niettemin kwamen hieruit reeds vrij gaaf Meijers politieke en sociaal-economische opvattingen naar voren. Voorzover daarover nog onzekerheid mag hebben bestaan, moet deze spoedig zijn verdwenen. Toen Arnold Meijer reeds tot subdiaken was gewijd, schreef hij namelijk - nog op het seminarie - een brochure tegen de r.k. staatspartij 'Waarheen? Frascisme -R.K. Staatspartij'. Daarin hekelde hij het politieke katholicisme van de Staatspartij, de politieke democratie in het algemeen en het misbruik, dat hogere en lagere kerkelijke autoriteiten maakten van hun positie ter begunstiging van de Staatspartij. De r.k.s.p. was trouwens de partij voor het laffe opportunis-
262
me, die met liberalisme en met socialisme in zee kon gaan, alsof encyclieken als Mirari Vos, Quanta Cura en Graves de Communi Re niet meer bestonden. Deze partij schoot dan ook bij de oplossing van alle grote actuele vragstukken tekort, met name ten aanzien van de reorganisatie van het individualistische kiesstelsel, een ordelijker verhouding van de volksvertegenwoordiging tot de staatsregering, een krachtiger positie van de minister-president, terwijl in het sociaal-economische het werkloosheidsvraagstuk onaangeroerd bleef. Aldus kwam hij tot de uitspraak, dat twee overtuigde communisten meer kracht konden ontplooien dan de 'zoutzakken der R.K. Staatspartij met (hen) allen tezamen'. 53

De macht der Staatspartij liep echter ten einde - aldus Meijer -, want 'een magnanieme, frissche groep is in aantocht', t.w. de nationale fascistische beweging. Deze vertoonde voorlopig nog wel gebreken, maar had toch de toekomst, want het volk wenste niet langer woorden, maar daden. De fascisten konden er zich terecht op beroemen daden te stellen, getuige b.v. het optreden van de beweging tegen de Godlozententoonstelling in Nederland en de vruchten van Mussolini's bewind in Italië. Daarom hadden de besten der Italiaanse katholieken ook voor het fascisme gekozen. Het fascisme was weliswaar niet volmaakt, maar zijn ethische doeleinden stemden in elk geval - aldus Meijer - overeen met die der katholieke kerk. De veel gehoorde bezwaren tegen het fascisme waren dan ook alle van katholiek standpunt uit te weerleggen. Het fascisme zou staatsvergoding prediken, maar was dit in feite erger dan de partij-vergoding, die hier plaatsvond? Het fascisme minachtte de politieke democratie, maar bevond zich hiermee in het voetspoor der pausen. Het fascisme preekte opstand tegen het wettig gezag, maar het bestaande vormde immers de karikatuur van een wettig gezag. Bovendien was het toch geoorloofd een nieuwe staatsvorm te propageren. Het fascisme was dan ook in genen dele in strijd met de leer en de geest van de kerk. Slechts het eigenbelang der partijbonzen dreef hen ertoe het fascisme te belasteren. Zij moesten maar eens lezen, wat de Osservatore Romano had geschreven bij het tienjarig bestaan van Mussolini's bewind in 1932. 54 Zo was ook het episcopale verbod van het lidmaatschap van de Fascistische Jongeren-Bond voor St. Jozefgezellen evident in strijd met de leer der kerk en de uitspraken der pausen. Het was dan ook wellicht verkeerd al die kerkelijke veroordelingen au sérieux te nemen, want ook de Italiaanse en Duitse bisschoppen waren als een blad aan de boom gekeerd in hun houding tegenover fascisme en nationaal-socialisme. Daarom moesten katholieken zich door niemand meer laten bedriegen: als een politieke organisatie beginselvast was en de katholieke waarden — zo-
263
als godsdienst, huwelijk en onderwijs - werden geëerbiedigd, dan mocht ieder katholiek zich daarbij aansluiten. Aan deze voorwaarden voldeed in elk geval de Nederlandse herstelbeweging.

Intussen behoefde niemand zich zorgen te maken over de numeriek geringe omvang van het fascisme in ons land. De politieke de-

mocratie en de r.k. staatspartij waren dermate 'verrot', dat een welgemikte trap het geheel in elkaar zou doen storten. Beschavingswerk was steeds van enkelen, de aristoi, uitgegaan; dat zou ook hier en nu het geval zijn. Thans bestond nog slechts de keuze tussen fascisme en bolsjewisme, ofwel tussen fascisme en partijpolitiek. S5

Het zal weinig moeite kosten zich voor te stellen, dat dit soort opvattingen op de Nederlandse seminaries dier dagen niet op prijs werd gesteld. Spoedig na de publicatie der laatst besproken brochure heeft Arnold Meijer dan ook het groot-seminarie te Warmond verlaten. Daarna zwierf hij door Europa, leefde van kunst en literatuur, werkte een jaar temidden van Nederlandse boeren aan de Haute Marne in Frankrijk, vanwaar hij juist voor een kort verblijf in het vaderland was teruggekeerd, toen hij verzeild raakte in de politieke revoltes binnen de A.N.F.B. 5e

Op de dag zelf, dat Meijer het leiderschap van Zwart Front aanvaardde - 5 mei 1934 - werd hij 29 jaar. Deze leeftijd weerhield hem niet een waarlijk manhaftige rede uit te spreken, waarin hij met zijn volgelingen een verbond sloot van trouw tot in de dood en hun beloofde Zwart Front naar de overwinning te voeren of te sterven. 57 Zwart Front — waarvan de naam was ontleend aan een oude strijdkreet van De Bezem, reeds in zwang in de dagen van Erich Wichman5*3· - en de noordelijke afdelingen van de A.N.F.B., die onder de naam van De Vuurslag onder leiding stonden van Jhr. Groeninx van Zoelen, traden als zelfstandige, organisatorisch van elkaar onafhankelijke stichtingen - maar met eenzelfde beginsel program - toe tot één kopstichting, het 'Nederlandsch Volksfascisme.' 58

Enkele dagen na de oprichting van Zwart Front besloot ook de leider van de Fascistische Jongeren-Bond zich zelf en zijn beweging achter Zwart Front te scharen. 59 Het energieke en betrekkelijk succesvolle optreden van Arnold Meijer riep waarschijnlijk de argwaan wakker van Jhr. Groeninx van Zoelen, die dan ook al ras verzocht het blad 'Zwart Front" niet meer aan zijn leden toe te zenden. Dit betekende een volledige scheiding van de beide geconfedereerde, fascistische bewegingen. Niet lang daarna bleek er duidelijk sprake van een controverse tussen de tot rivalen geworden erfgenamen van de oude A.N.F.B., toen Arnold Meijer ook de colportage van het blad 'De Vuurslag' aan zijn leden verbood, zogenaamd om verwarring te voorkomen. 60 Het uiteengaan van de twee bewegingen had

overigens diepere oorzaken dan de rivaliteit der respectieve leiders. In De Vuurslag concentreerde zich namelijk de gematigde vleugel van de A.N.F.B., terwijl Zwart Front een radicaal en revolutionair fascisme voorstond. Deze controverse bleek duidelijk uit een Groningse publicatie van De Vuurslag, waarin tegen het radicalisme van Zwart Front gewaarschuwd werd, omdat het Vuurslag-beginsel niet met revolutionaire daden, maar met de geest diende te overwinnen, ei

Het spreekt vanzelf, dat het initiatief meer en meer in handen kwam van de radicale elementen, die zich in Zwart Front hadden begeven. Arnold Meijer deed dan ook van meet af aan zijn best om af te rekenen met het dilettantisme, dat tot dusver het vaderlandse fascisme échec op échec bezorgd had. Nog in dezelfde maand van de aanvaarding van het leidersschap wees hij zijn kameraden op de omstandigheid, "dat velen aan 'fascisterij' deden zonder doordrongen te zijn van de ernst van deze onderneming. Zij dienden daarom eens en voorgoed te beseffen, dat slechts vurigheid en trouw aan leider en beginsel de overwinning zou brengen. Voor deze overwinning stelde hij zich overigens garant.62 Deze krachtige leiding deed kennelijk bij vele fascistische oudgedienden het vertrouwen in de beweging herleven. Zo werd in augustus 1934 te Rotterdam op

initiatief van een gewezen A.N.F.B.-functionaris een afdeling van Zwart Front opgericht, waarvan tweederde van de leden der plaatselijke A.N.F.B. lid werden. In april 1935 kwam voorts een fusie tot stand met de noordelijke restanten van de A.N.F.B. en De Vuurslag, die na het aftreden van Jhr. Groeninx van Zoelen onder de leiding waren gekomen van Louis Feiten. Deze was eerder de leider geweest van het met steun van de N.S.B, opgerichte fascistische toneelgezelschap 'Fascio'. Dit gezelschap werd echter wegens artistiek en financieel wansucces door de N.S.B, in de steek gelaten, waarna Feiten in augustus 1934 toetrad tot de Vuurslag van Jhr. Groeninx, zogenaamd om tegenover de beginselloze N.S.B, het intransigente fascisme te stellen. Deze verwisseling van mantel en de voorafgaande splitsingen en fusies in het fascistische wereldje te onzent veroorzaakten veel honende berichten in allerlei bladen en deed een van hen spreken over een 'Fascio-fiasco'. ** Na verloop van tijd bleken de Vuurslag en Zwart Front beide overtuigd van de dwaasheid van het bestaan van twee bewegingen met eenzelfde beginsel, waarna zij tot fusie besloten. Dit betekende in feite, dat Zwart Front heel de oude - hoewel zeer geslonken - erfenis van de A.N.F.B. in zich had opgenomen. Toen Louis Feiten in mei 1935 als lid van Zwart Front werd geroyeerd, was Arnold Meijers leiding verder onaangevochten. β 5

Enkele weken later werd wederom een fusie aangekondigd, dit-

i

'I

maal met de oude Bezem-fascisten o.l.v. A. A. Haighton. Ook deze waren - aldus Arnold Meijer — overtuigd van de noodzaak der eenheid onder de fascisten en voelden zich slechts thuis in zijn radicaal-fascistische beweging. Het strijdblad De Bezem zou voortaan nog slechts op ongeregelde tijden verschijnen. Met deze fusie had Meijer - naar eigen overtuiging — ook de oude beweging van Erich Wichman geërfd, waarop hij uiteraard veel prijs stelde.ββ

Kennelijk heeft Arnold Meijer deze overgang van Haighton wel erg aangedikt, want blijkens diens eigen getuigenis heeft Haighton zich na zijn uittreden uit de N.S.N.A.P. van Adalbert Smit - in oktober 1933 - tot voorjaar 1935 geheel buiten de politiek gehouden. fl7 Dit betekende, dat Haightons aanhang vrijwel te verwaarlozen moet zijn geweest. Wel was zijn lidmaatschap waarschijnlijk voor Zwart Front van grote betekenis, omdat hij reeds eerder blijk had gegeven in fascistische ondernemingen aanzienlijke bedragen te willen investeren. Haighton zelf heeft zich in het nogal proletarische Zwart Front - dat relatief veel leden uit de onderste lagen van de samenleving telde - uitstekend thuis gevoeld. Een van zijn bezwaren tegen het latere Nationaal Front was dan ook, dat deze beweging elk proletarisch karakter miste.e8 Haighton schaarde zich echter geheel achter Arnold Meijer ter verdediging van de stelling, dat Zwart Front de enige geestelijke erfgenaam was van de oude Bezem-beweging. Ter adstructie van deze bewering wees hij erop, dat Zwart Front de enige volksbeweging was, die een zuiver Nederlands nationalisme voorstond, zoals dit in 1922 was ontstaan. «»

Zwart Front zette zich in voor een autoritair, onafhankelijk en hiërarchisch staatgezag. 70 Het kantte zich echter tegen staatsabsolutisme en wenste bescherming van het huisgezin als de kern van de natie; voorts strikte afzijdigheid in godsdienstige aangelegenheden van de mens, maar bescherming van het christelijke karakter van het Nederlandse volk. Daarbij echter bestrijding van iedere vorm van vrijmetselarij en politiek christendom, maar bevordering van samenwerking der verschillende godsdienstige groepen. In het maatschappelijke vlak beoogde het corporatieve ordening, maar achtte daarvoor een onafhankelijke, totale staat, die een coördineren-

de supervisie uitoefende, een noodzakelijke voorwaarde. Het was ge-
porteerd voor bijzonder onderwijs, als typische uiting der corpora-
tieve gedachte: souvereiniteit in eigen kring. Deze gehele ordening
zou worden gedragen door het beginsel, dat het gemeenschapsbe-
lang prevaleert boven het particuliere. De economie wilde Zwart
Front vooral richten op eigen behoeften, conform het fascistische
streven naar autarkie. n Naast het autoritaire en corporatieve, nam
Zwart Front ook een nationaal ideaal in zijn program op, te weten
de Groot-Nederlandse gedachte, omvattende Nederland, Vlaanderen
266
¿
1
en Frans Vlaanderen in één staatsverband. Van dit program zou
- aldus Arnold Meijer - 'de grootste fascist Benito Mussolini'
nog iets kunnen leren. 72
Voor de uitvoering van dit program kende Zwart Front een straf-
fe organisatie. De leider dirigeerde zijn beweging vanuit het hoofd-
kwartier, dat gevestigd was in het Noord-Brabantse Oisterwijk, welk
centrum van toerisme wel een klaverweide voor fascisten genoemd
is. In dit hoofdkwartier waren ook verscheiden diensten gevestigd,
die Meijer assisteerden bij de leiding van de partij. Deze func-
ties werden belangrijker, naarmate Zwart Front groeide of zich in-
tensiever in het politieke leven mengde. 78 Conform Zwart Fronts plei-
dooi voor decentralisatie kende de partij verder een groot aantal
plaatselijke of regionale afdelingen, aan het hoofd waarvan een af-
delingsleider kwam te staan. In 1936—1937 waren dergelijke afde-
lingen gevestigd in minstens dertig plaatsen, verspreid over het ge-
hele land. 74 Vele van deze afdelingen kwamen reeds tot stand in
1934, met name in de eerste maanden na de oprichting van Zwart
Front75 en vergaderden vaak wekelijks in het plaatselijke 'zwarte
huis' ter bespreking van de jongste directieven van de leider of tot
scholing in de ideologie van Zwart Front. Per 1 oktober 1936 werd
zelfs een gedelegeerd leider voor Nederlands Indie benoemd, voor
welke functie zekere kameraad R. W. T. Bosman werd aangewezen.
Deze uitbreiding tot de Indische archipel hield waarschijnlijk ver-
band met het optreden van zekere Gustav Ad. Freiherr von Ende,
die zich leider noemde van een Nederlands-Indisch Volksfacisme
'Zwart Front', waarmee Meijers Zwart Front echter niets te maken
had. 7e Anderzijds zal deze expansie ook wel beïnvloed zijn door de
activiteiten, die de N.S.B, in de Oost ontplooide.
Zoals reeds blijkt uit de benaming 'hoofdkwartier', die in fascisti-
sche kringen zeer in trek was, werd Zwart Front op sterk militaris-
tische leest geschoeid. Zo werd eveneens - naar het model van
Mussolini's fasci di combatimento, Hitlers S.A. en Musserts W.A. -
een semi-militaire Veeraídeling' van Zwart Front opgericht, die de
naam Zwarte Storm kreeg toegemeten. De Zwarte Stormers droe-
gen een apart insigne, dat een zwaard met ramshoorns voorstelde,
symbolen van aanval en verdediging. Voor de leden van Zwart Front
werd het oude insigne van de Bezem - wegens de daaraan ver-
bonden 'droeve herinneringen' - vervangen door een nieuw em-
bleem, gevormd door een schild met prinsenvlag, lictorenbundel
en vuurslag. 77 Tengevolge van het inwerkingtreden van de wet op
de weerkorpsen werd de Zwarte Storm op 1 februari 1939 opge-
heven. 78 In deze welbekende stijl der para-militaire, fascistische or-
ganisaties paste ook het marslied. Aldus componeerde kameraad
Perey muziek bij een gedicht van zekere kameraad Barends, dat in-
267
á
ü
gevolge een oproep in het blad Zwart Front gezongen moest worden
met 'alle monden goed wijd open!'79 Tenslotte kwam ook vanaf

1 november 1938 in alle daarvoor in aanmerking komende afdelingen een vrouwenorganisatie tot stand. Het werkprogram van deze organisatie was overigens niet politiek gericht, maar lag op sociaal, nationaal en cultureel terrein en was voorts gericht op typisch vrouwelijke werkzaamheden ter ondersteuning van Zwart Front. 80
Teneinde de noodzakelijke uniformiteit te brengen in de publicaties van Zwart Front werd bovendien in 1937 een eigen uitgeverij gesticht, die onder de naam 'De Ramshoorn' werkzaam was.81 Het voornaamste publiciteitsmedium had Meijers beweging echter ongetwijfeld in het weekblad Zwart Front, dat van meet af aan krachtige impulsen heeft gegeven aan de activiteiten van deze beweging.
Met deze organisatie bleek Meijer in staat in zijn beweging een strakke discipline te handhaven, die opvallend afstak bij het gekibbel in de oudere fascistische groeperingen, waarvan Zwart Front als erfgenaam was te beschouwen. Aldus werd de leden reeds aanstonds duidelijk gemaakt, dat de vestiging van het fascisme niet slechts het betalen van contributie vereiste, maar ook een actieve inzet, teneinde de kwaliteiten van het fascisme metterdaad den volke te tonen, e2 Scherp en publiekelijk keerde Arnold Meijer zelf zich tegen het 'onfascistische' optreden van een aantal kameraden te Breda, die in dronkenschap op straat het Wilhelmus hadden aangeheven.
Hij wees deze supporters erop, dat zij het roepen om gezag aldus tot een bespotting hadden gemaakt en dat in een tijd van armoede dronkenschap volstrekt niet te pas kwam. Daarom dienden orde en tucht eerst in eigen gelederen gevestigd te zijn, voordat met deze leuze het volk veroverd kon worden, sa
De leuze 'orde, plicht, welvaart' was ook het motto, waaronder het weekblad Zwart Front van start ging. Toen Arnold Meijer in mei 1935 de leiding in handen nam, waren er reeds een drietal nummers van Zwart Front verschenen. Financiële moeilijkheden hadden een regelmatige verschijning van Zwart Front tot dusver onmogelijk gemaakt. Thans zou echter het weekblad regelmatig gaan verschijnen en een sterk aanvallend karakter gaan dragen. Terwijl andere fascistische bewegingen slechts in schijn anti-liberaal waren, zou Zwart Front hiervan werkelijk doordrongen zijn. Het blad spoorde dan ook aan tot daden, want studie alleen achtte het onvoldoende om een fascistische orde te vestigen. Fascisme was immers in de eerste plaats daadkracht. 84 De eerste nummers weerspiegelden vrij nauwkeurig de verwikkelingen, die de overgang van A.N.F.B. naar Zwart Front begeleidden. In het vierde nummer werd het blad nog aangeduid als onafhankelijk districtsorgaan van de A.N.F.B., het volgende nummer vermelde in het geheel geen onder-

A
titel, terwijl het zesde nummer het blad Orgaan van het Nederlandsche Volksfascisme Zwart Front' noemde. Tevens stond Arnold Meijer in de eerste nummers nog vermeld als verantwoordelijk redacteur, maar vanaf nummer acht werd hij aangeduid als 'algemeen leider'. In het eerste nummer schreef voorts nog zekere Dr. Binkgreve - afkomstig uit de kring van de Corporatieve Concentratie van Gerretson en Groeninx van Zoelen - een ten geleide, maar spoedig daarna werd deze 'salon-fascist' door Meijer aangeduid als een verrader, die kennelijk tot taak had het vaderlandse fascisme van binnenuit te ondermijnen en in het slop te helpen. 85
Reeds eerder is opgemerkt, dat Zwart Front in hoofdzaak gedurende heel zijn bestaan het rapaille-karakter van de oude fascistische bewegingen heeft behouden. Ook volgens Meijers eigen getuigenis heeft zijn beweging op enige uitzonderingen na nooit leden met intellectuele capaciteiten geteld. De leden van Zwart Front bezaten echter hoger te waarderen kwaliteiten - aldus Meijer - t.w. revolutionaire geest en offervaardigheid. 8e Tot de in intellectuele zin

op de voorgrond tredende leden van Zwart Front behoorden gedurende kortere of langere tijd de vroegere redacteur van De Paal, Ton Kerssemakers, J. van Starkenburg, Jos Mineur, Drs. E. van Wessem, zekere Uphoff, Albert Kuyle - die onder het pseudoniem Van Oldenzael aan Zwart Front meewerkte[87] - , de overtuigde kapitalisme-bestrijder Jos van Wel, de redacteur van De Nieuwe Gemeenschap, Ad Sassen, prof. dr. J. H. Valckenier Kips, zekere G. Becker, Mvr. M. Ras-van den Eerenbeemt - speciaal voor de verzorging van een vrouwenrubriek - zekere Dum-Dum en Erwich, die hun fascistische overtuiging beleden in merendeels poëtische bijdragen. In het organisatorische vlak traden verder op de voorgrond Jhr. A. Just de la Paisières te Breda - later als internationaal zwendelaar ontmaskerd en geschorst[88] - en Jhr. J. de Kuijper te Hilvarenbeek. Karel Thole tekende ook in Zwart Front veel spotprenten van vaak sterk anti-semitische strekking.
Het door Zwart Front nagestreefde 'autoritair, onafhankelijk en hiërarchisch' staatsgezag verdroeg zich uiteraard niet met de politieke democratie, zoals die te onzent werd aangetroffen. Zijn afkeer daarvan had Arnold Meijer reeds getoond in 'Wij vergaan' en 'Waarheen? Fascisme R.K. Staatspartij', als leider van Zwart Front trok hij daartegen met verhevigde scherpte van leer. β β Niet alleen lag aan de politieke democratie de valse idee ten grondslag van de gelijkheid van alle mensen, maar ook in feite beantwoordde aan het na lange strijd verworven algemeen kiesrecht niets, waarvoor de kiezer in verrukking kon geraken, aangezien deze door de bomen immers het bos niet meer zag. De wil van de massa besliste thans in alles, maar op de vraag welke verhevenheid die massa dan wel

ч

bezat om dit recht te bezitten, bleef iedereen het antwoord schuldig. In feite werd de massa dan ook slechts door instincten gedreven; zij liet zich leiden en was onbeschaafd en wispelturig. Op deze instinc ten speculeerden, zoals vanzelf spreekt, de democratische leiders om er een handig misbruik van te maken. In werkelijkheid had de massa dan ook behoefte aan een onafhankelijke leiding. Reeds Carlyle had immers aangetoond, dat de geschiedenis van de wereld de levensbe schrijving was van de grote mannen. De massa kende dan ook slechts één verlangen, t.w. goed geregeerd te worden.eo
Wel moest de regering ook in de nieuwe orde vatbaar blijven voor kritiek, maar deze zou slechts geuit mogen worden in opbouwende zin en slechts ten aanhoren van de leiding van de staat. Voor deze kritiek zouden de verschillende corporaties zorg kunnen dragen. Aldus werd in de nieuwe orde het volk niet met stomheid geslagen.
De corporaties zouden als organische schakels tussen individu en staat ook de dictatuur der partijbonzen liquideren, want in feite deelden deze heren in het democratische stelsel de lakens uit en niemand anders. Daarom was ook het parlement een onding, zoals men in Italië, Duitsland en Rusland reeds langer had ingezien. Ook elders stond het parlement op instorten: in Frankrijk onder druk van de oudste anti-parlementaire beweging onder leiding van 'den buitengewoon knappen Maurras en den strijdlustigen Léon Daudet'. Zelfs in Engeland ontaardde het parlement tot een dierentuin, terwijl in Nederland zijn impopulariteit met de dag groeide. Het parlement maakte werkelijk regeren dan ook volkomen onmogelijk en degradeerde de ministers tot stropoppen ofwel tot een stel administrateurs. β 1 Alle pogingen tot correctie zouden schipbreuk lijden, want een oplossing was slechts te verwachten, als de fascistische orde in Nederland een volkomen reorganisatie tot stand zou brengen. In dit verband hield de leider vurige pleidooien voor de benoeming van een sterke man in Nederland, die allicht een beter dictator zou zijn dan de huidige partijbonzen. Dit waren immers ook dictators,

maar dan van het slechte soort. Wanneer deze sterke man zich in Nederland vertoonde, zou het volk hem ongetwijfeld volgen, want 'het volk bemint sterke mannen. Het wenscht niet zelf te regeeren, maar geregeerd te worden'. e l a

Meijers parool voor 1935 luidde dan ook 'storm op den staat',βI waaraan Dum-Dum dreigend toevoegde:

'Gij die dit Koninkrijk regeert
'Door wien het volk in nood verkeert
'O, vrees die zwarte Bende
'Zij velt Uw machtswoord met haar Daad
'En houwt de rots, waarop Gij staat
'Uw dagen gaan ten ende', •я

ä

1

Tegelijkertijd klaagde Arnold Meijer echter in een interview, toegestaan aan het Italiaanse fascistische blad 'Ottobre' over het feit, dat - hoewel niemand tevreden was met het huidige régime - jaren van welvaart het Nederlandse volk apolitisch en onverschillig hadden gemaakt. Slechts enkelen begrepen de draagwijdte der actuele problemen en de staat van verlamming der regering.94 Toen echter tenslotte het democratische régime steviger in het zadel bleek te zitten dan de leider van Zwart Front verwachtte, sloeg zijn minachting voor de 'verlamde administrateurs' om in bittere woede. 'Geen stelsel ter wereld - merkte Meijer op naar aanleiding van tegen Zwart Front genomen maatregelen - is geweldzuchtiger, haatdragender en onverdraagzamer dan het democratische stelsel der zogenaamde vrijheid. Het is slechts een samenraapsel van leugen en bedrog', »s

De sociaal-economische opvattingen van het fascisme alsmede het rapaille-karakter van Zwart Front deden ook in zijn gelederen de afkeer van het groot-kapitaal gemakkelijk wortel schieten. Het fascisme zocht niet - aldus een van Arnold Meijers naaste medewerkers - de oplossing van de tegenstellingen van het kapitalisme in het internationale vlak, b.v. door bevordering van de wereldhandel, maar wees naar de staat als de enige uitweg. De staat was immers de enige macht, die controlerend en regulerend kon optreden. In het fascistische corporatieve systeem verzoenden allerlei belangen zich in de eenheid van de staat. Deze taak had de fascistische staat overigens niet slechts ter oplossing van de sociale kwestie, maar ook ter verhoging van het streven naar een planmatig geordende, maximale productiviteit. Belangrijk waren in dit verband de fascistische begrippen over eigendom en arbeid. Eigendom was — volgens het fascisme - het recht te beschikken over een zaak, beperkt echter door de verplichting, dat beschikkingsrecht uit te oefenen in overeenstemming met de nationale behoefte. Het fascisme schafte verder het liberale recht op luiheid af en stelde daartegenover de arbeid als een sociale plicht. Het fascisme was anti-kapitalistisch, want het maakte het kapitalisme tot dienaar van de volksgemeenschap. Dit gebeurde door middel van een corporatieve inrichting van het sociaal-economische leven. Het corporatisme schiep aldus een gedisciplineerde economie. Het economische systeem van het fascisme kwam op deze wijze logisch tot een vrijwel onbeperkt beschikkings- en controlerecht van de staat, met dien verstande, dat binnen zeer enge grenzen het particulier initiatief onaangetast bleef. ^»

De strijd van Zwart Front tegen het groot-kapitaal paste geheel in het kader van het verzet tegen de plutocratische machten, zoals dat zich in het Italiaanse fascisme en het Duitse nationaal-socialisme voordeed en ook onder de katholieke jongeren te onzent veelvuldig

á s

f
voorkwam. In een corporatieve ordening van het economische leven wilde Zwart Front het euvel van de 'anonyme' geldmagnaten aan banden leggen. Voor een gedeelte kwam in deze felle attaques op het grootbedrijf zeker de angst voor de expansie van de moderne industrie naar buiten, die ook buiten fascistische kringen in vele conservatieve milieus aanwezig was. Philips, Unilever, de Shell en hun dochterondernemingen werden in Zwart Front bij herhaling ge maakt tot voorwerpen van scherpe kritiek in termen, die er niet om logen.8β Zo werd het Philipsconcern verweten de grootste steun trekker van Nederland te zijn door de prijzen van zijn producten kunstmatig hoog te houden, terwijl het bovendien de detailhandela ren in het nauw bracht door hen te dwingen de Philipsproducten slechts tegen vastgestelde prijzen te verkopen.97 Geïnspireerd door kritiek op de invloed van de plutocraten werd ook de Nederlandse-wapenspreuk gewijzigd in 'Ik shell handhaven'.fl8 Zo kwam ook een strofe uit het 'Fascisten-stormlied' te luiden:

'Gij knechten der machines, gij zonen van den nood
'Stormt mee in onze rijen voor vrijheid en voor brood
'Wij willen revolutie. Wij zijn van bloed en staal
'Wij moeten Neerland redden van 't beurzenkapitaal'.M

Om soortgelijke redenen toonde Zwart Front zich ook uiterst agressief tegen de grote warenhuizen, die in steeds meer plaatsen verrezen en de neringdoende middenstand scherpe concurrentie aandeden. Het grote warenhuis werd intern en extern een onding genoemd; intern, omdat er slechte verhoudingen heersten tussen het personeel wegens snel gewekte jaloezie en een wijd vertakt verklikkerssysteem en extern, doordat het warenhuis een moordende concurrentie aandeed aan de middenstand, die toch reeds lag te stuiptrekken.100 Zo verspreidden Zwart-Fronters te Breda op instigatie van het hoofdkwartier kort vóór Sinterklaas 1934 niet minder dan 25.000 pamfletten onder de bevolking, waarin de warenhuizen werden aangeklaagd en het publiek werd aangeraden deze te mijden. 101 In een kritisch gestemd artikel over V. en D. te Tilburg werd het warenhuis aangeduid als het 'abbatoir waarin den Middenstand wordt afgeslacht'.102 Uit dit soort uitlatingen sprak duidelijk een kleinburgerlijke angst voor de ontwikkelingen, die de moderne samenleving te zien gaf. Dit verschijnsel deed zich overigens geenszins alleen in Zwart Front voor. Het was voor vrijwel alle bewegingen der rechtse revolutie een belangrijke factor voor geheel of gedeeltelijk succes; het gold voor Musserts N.S.B, evenzeer als voor Hitlers N.S.D.A.P. w»

Het ligt voor de hand, dat Zwart Front van meet af aan munt trachtte te slaan uit de economische crisis en de daaruit gevolgde massale werkloosheid, die juist in de eerste jaren van het bestaan

à

van deze beweging hun hoogtepunt bereikten. Volgens Meijers eigen getuigenis had het Nederlandse fascisme alle hoop gesteld op een verdere toeneming van de armoede tengevolge van de crisis, waardoor de massa tot het fascisme zou overgaan. Het Nederlandse volk was taai en conservatief en was moeilijk tot het geloof te brengen, zolang het de waarheid van het gepredikte niet aan den lijve ondervond. 103a Daarbij speculeerde Zwart Front op de in brede kring aanwezige anti-kapitalistische gevoelens door erop te wijzen, dat de gevoerde crisis-politiek het gehele volk offerde aan de belangen van het groot-kapitaal. De volkswelvaart werd - aldus Zwart Front - kapot gedrukt ten faveure van een kleine kongsie uitverkorenen.1M De verschillende crisisdiensten hadden slechts tot taak partij-vriendjes aan goed betaalde baantjes te helpen. De instelling van deze diensten was een laatste poging van de liberale staat zich te handhaven en

bewees slechts hoe rot het partijen-systeem was geworden.1Ma Voor
de erbarmelijke economische toestanden stelde men de liberale eco-
nomie verantwoordelijk, die zich in haar zucht de wereldmarkt te
veroveren moest toeleggen op de laagst mogelijke prijzen en dus
ook op de laagst mogelijke productiekosten. Het laatste maakte weer
mechanisatie en rationalisatie der bedrijven noodzakelijk, die op hun
beurt leidden tot werkloosheid en verdere vermindering van de koop-
kracht bij het publiek, waardoor de crisis op doeltreffende wijze in
stand werd gehouden. Het fascisme zou aan deze toestand echter
spoedig een einde maken, want het kende geen productie ten be-
hoeve van de winst, maar slechts ter voorziening in behoeften.106
Aangezien de huidige regenten geen oplossing konden bieden voor
het werkloosheidsvraagstuk, dienden zij te verdwijnen en vervangen
te worden door lieden, die hiertoe wel in staat waren. Tot deze
categorie behoorde Zwart Front, dat allereerst vrouwenarbeid in
fabrieken zou tegengaan, want de vrouw behoorde werkzaam te
zijn in het huisgezin en niet daarbuiten. Daardoor zouden veel ar-
beidsplaatsen vrij komen voor mannelijke werklozen. Bovendien zou
aan jeugdige, mannelijke werknemers een betere vakopleiding gege-
ven moeten worden - tot zestien jaar - waardoor nadien ook een
betere beloning mogelijk was voor beter vakmanschap.10e Jos van
Wel - reeds jarenlang actief in het verzet tegen het kapitalisme -
achtte in 'Zwart Front' de oorzaak van de crisis niet van interna-
tionale, maar van nationale aard. De fout school verder niet in de
productie, maar in de ruil, omdat deze alleen de volkshuishouding
bepaalde. De remedie moest men daarom zoeken in de eenheid van
het volk in dienst van het algemeen belang.107 Arnold Meijer ten-
slotte prees ter bestrijding van de werkloosheid aan een hartstoch-
telijke liefde voor eigen land en volk, dat overeenkomstig eigen mo-
gelijkheden en behoeften bestuurd moest worden; ontbinding van

politieke partijen en van de Kamers der Staten Generaal; invoering
van een eenhoofdig gezag; beheersing van de geldmacht en breken
van de Jodenmacht; het gemeenschapsbelang stellen boven alles en
tenslotte niet veel praten, maar veel doen. 1 0 7 a In dit verband werd
het voeren van een actieve emigratie-politiek van de hand gewe
zen, omdat deze afbreuk zou doen aan onze volkskracht, die thans
juist tot het uiterste moest worden opgevoerd, ιoβ
De crisis bracht speciaal veel landbouwbedrijven in het nauw en
de economische politiek van de regering wekte in agrarische krin
gen dan ook op vele plaatsen onrust. Direct begon Zwart Front deze
malcontentie der boeren uit te buiten. Dit paste geheel in de op
vattingen over een fascistische economie. Het fascisme streefde im
mers naar nationale autarkie, om welke reden grote betekenis werd
toegekend aan de landbouw. Dit streven had echter tevens een idëele
grond; het fascisme was immers - aldus een vooraanstaand leider
van Zwart Front - tegen het urbanisme en voor terugkeer van het
volk naar het land, met als gevolg een 'demobilisatie van het indu-
strieel kapitaal ten gunste van de landbouw'. In dit kader paste ook
Mussolini's streven naar de ontginning van moerassen.10βα Kort na
het aanvaarden van zijn leiderschap publiceerde Arnold Meijer reeds
een brochure onder de titel 'Boer, het is tijd. Het fascisme komt'.
De crisis-steunwetten - zo betoogde hij - vormden geen werke
lijke oplossing. Een oplossing kon alleen het fascisme brengen, dat de
boerenstand als de ruggegraat van de samenleving beschouwde.loe
Toen de crisis de boeren in het Land van Maas en Waal in een nood
situatie bracht, haakte Arnold Meijer daar gretig op in. Enkele
boeren vormden daar - ontevreden over de hulp van de Noord
brabantse Christelijke Boerenbond (N.C.B.) - een actie-comité, dat
op 24 november 1934 te Wijchen en vergadering belegde, waarin
Arnold Meijer 250 aanwezige boeren toesprak. Hij wekte hen op

tot eendrachtige agitatie en revolutionaire actie, want 'opstand is gewettigd waar het Gezag nalatig is', hetgeen hier duidelijk het geval was. 1 0 в a De N.C.B, werd in Zwart Front verweten zich te bege ven op allerlei terreinen, waar hij niet thuis hoorde, en zich wa renhuis-allures aan te meten door de verkoop van artikelen, die broodroof betekenden van neringdoenden, maar zijn eigenlijke taak te verwaarlozen, t.w. het geven van goede voorlichting aan de boe ren. Het was dan ook duidelijk, dat de boeren hun heil niet moesten zoeken bij de N.C.B., maar bij Zwart Front. 1 1 0 In de bewoordin gen van Dum-Dum luidde deze uitnodiging:

'O, volk, mijn volk in Maas en Waal
'O, volk van kameraden
'Bouwt met ons mee, in Maas en Waal
'Onz' eerste barricaden'. ш

274

Op 10 december 1934 werden de boeren - met name uit het Land van Maas en Waal -, die ter markt waren gegaan in Nijmegen via strooibiljetten andermaal uitgenodigd een toespraak van Arnold Meijer te aanhoren in de zaal van De Harmonie. Ongeveer 300 genodigden schijnen aan deze oproep gevolg te hebben gegeven, waardoor — aldus Zwart Front - de contacten met de Maas-en-Waalse boeren wederom waren versterkt.112 Veel resultaten blijken deze acties tenslotte toch niet afgeworpen te hebben. Na enige tijd schijnt de onrust onder de boeren aldaar tot bedaren te zijn gekomen en verstomde de berichtgeving daarover in Zwart Front geheel en al. Wel bleef Zwart Front aan de positie van de boeren speciale aandacht schenken. Daartoe werd in de tweede jaargang van het blad een afzonderlijke rubriek geopend onder het hoofd: 'Het fascisme en de boeren'. Veel aanhang schijnt Zwart Front in deze kringen toch nooit te hebben verworven.

Zoals vrijwel alle rechts-revolutionaire bewegingen kenmerkte zich Zwart Front door sterk nationalisme. Voor Zwart Front was de staat de dienaar van de volksgemeenschap of de natie. Het leven van een natie achtte het niet denkbaar zonder de voortdurende, alles doordringende zorg van de staat. De bemoeiingen van de staat waren echter slechts mogelijk, indien de natie een samengebonden eenheid vormde. Overal waar de ontwikkeling voldoende ver was voortgeschreden, dienden dan ook staat en natie samen te vallen. Vandaar dat Zwart Front zich inzette voor de vorming van Groot-Nederland, omvattende Nederland, Vlaanderen en Frans-Vlaanderen, ook wel aangeduid als 'Nederland van Duinkerken tot de Dollard'.11S Met de Dietse stam in Zuid-Afrika waren de Nederlanders wel verwant, maar niet gelijk. Daarom zou men in de toekomst wel goede contacten met Zuid-Afrika onderhouden, maar de zelfstandigheid daarvan blijven respecteren. Wanneer dit land zich zou hebben ontwikkeld tot een republiek, waren alle mogelijkheden voor nauwe relaties aanwezig.113tt De belangstelling voor Zwart Front voor het Groot-Nederlandse vraagstuk bleek uit talrijke artikelen, in het blad aan deze kwestie gewijd. Vanaf de vierde jaargang werd hieraan zelfs in een speciale rubriek, 'Dietsche Kroniek' gedoopt, aandacht besteed door Drs. E. van Wessem, een jong Tilburgs econoom, die spoedig als de voornaamste theoreticus van de beweging de rechterhand van Arnold Meijer werd en door de rancuneuze Alfred Haighton later 'de Dietschland-maniak' werd genoemd. 114 Op grond van zijn Groot-Nederlandse overtuiging wilde Zwart Front ook niets weten van accoorden, die Vlaamse groeperingen in 1936 sloten met de Rex-beweging in België. Wat baatte immers politieke macht - aldus Zwart Front - als het beginsel verloren ging ? ns Daarentegen raakte Meijers beweging opgetogen

275

over het optreden van zekere Grammens, die in België provocerende

acties voerde ter verkrijging van ééntaligheid voor Vlaanderen. Deze acties werden in Zwart Front voortdurend warm geprezen.11β De Groot-Nederlandse oriëntatie van Zwart Front werd spoedig ook de inzet van een scherp conflict met het Verdinaso. Voordat dit verbond de in het volgende hoofdstuk te bespreken 'nieuwe marsrichting' had afgekondigd, bleken de twee bewegingen met eikaars bestaan niet goed raad te weten. Aangezien Zwart Front en Verdinaso 'fundamenteel vrijwel hetzelfde zijn', stelde Zwart Front een praktische werkverdeling voor: het Verdinaso zou in Vlaanderen en Zwart Front in Nederland opereren. Beiden zouden met elkaar in nauw contact staan en elk in eigen territoir de nieuwe ordening voorbereiden. Langs die weg zou een aansluiting sneller en eenvoudiger tot stand komen dan wanneer deze nu reeds als primaire eis werd gesteld. Groot-Nederland was weliswaar beider ideaal, maar de realisering daarvan achtte Zwart Front zeker geen eenvoudige zaak.117 Deze correcte gedachtenwisseling werd spoedig vervangen door andere benaderingswijzen. Op 18 januari 1935 voerden Arnold Meijer en Mr. Pius Arts, de voorman van de Katholieke Democratische Partij, een openbaar debat te Tilburg. 117a Bij die gelegenheid verspreidden Dinaso's buiten de zaal pamfletten, waarin de belangstellenden de raad werd gegeven zich niet te laten bedriegen door 'aArts-Lul-Meijers' en Arnold Meijer werd aangeraden zich te bekeren tot het Verdinaso, omdat zijn uit Italië geïmporteerde volksfascisme niet geschikt zou zijn voor deze Dietse landen. Dit pamflet werd zelfs afgedrukt in Hier Dinaso.118 Zwart Front reageerde uiteraard verontwaardigd op dit grove optreden en wees de Dinaso's erop, dat het niet on-Diets kon heten te profiteren van de Italiaanse ervaring. Overigens hadden de voortrekkers van Zwart Front reeds een zuiver Nederlandse staatsleer ontwikkeld, toen het Verdinaso nog geboren moest worden en 'Joris van Severen nog braaf partij-kamerlid was'. Op onbeschoftheden plachten Zwart-Fronters bovendien slechts met de vlakke hand te reageren. Wel wilde Zwart Front een goede verstandhouding met het Verdinaso, maar dan zou Joris van Severen zijn ondergeschikten beter in de hand moeten houden.1 1 β

Na deze eerste schermutselingen werd de gedachte van een goede verstandhouding tussen Zwart Front en Verdinaso steeds meer een illusie. Vooral de Dinaso's wisten van geen wijken en gedroegen zich bijzonder agressief. Ernst Voorhoeve verweet Zwart Front, dat het zijn vaderland niet kende, want met Vlaanderen bemoeide het zich praktisch niet. Bovendien miste het een werkelijke leider, zoals Arnold Meijer zelf eerder aan verschillende Dinaso's had bekend.

Een leider moest immers een genie zijn en dat kon men slechts aan-
a
' treffen in Joris van Severen, zeker niet in Arnold Meijer.120 Zwart Front herhaalde daarop het Verdinaso sympathiek gezind te zijn, 'ß maar waarschuwde Joris van Severen zijn werk niet door een kunstenaar - Jan Domoor genoemd — te laten verknoeien.121 Deze herhaalde betuigingen van sympathie en vredelievendheid werkten echter prikkelend op de Dinaso's. Henri Bruning stelde dan ook vast, dat Zwart Front een eerlijke discussie niet aandurfde uit vrees een nederlaag te zullen leiden. Wie maalde er thans nog om sympathie? Hij vroeg 'heldere vriendschap of heldere vijandschap', niet voor het Verdinaso, maar voor het volk, dat moest weten, waar S het aan toe was. Als bovendien kunstenaars zich niet met politiek mochten bemoeien, wat deed dan - vroeg Bruning - de gewezen artiest Ton Kerssemakers bij Zwart Front en waarom deed deze beweging dan zijn best Albert Kuyle in zijn rangen te halen?122 Kennelijk achtte Arnold Meijer thans de tijd aangebroken zich zelf met de discussie te bemoeien. Hij erkende, dat Zwart Front en

Verdinaso veel gemeen hadden, maar wees ook op duidelijke verschillen. Het Verdinaso bleek in zijn daden niet revolutionair, want het stelde zich - in tegenstelling met Zwart Front - op de basis van de legaliteit. Het Verdinaso was niet Groot-Nederlands onder leiding van Oranje, want in zijn 'nieuwe marsrichting' ging het opzij voor België. Tenslotte was ook het sociaal-economische program van het Verdinaso te vaag, want het Verdinaso meende niets te moeten doen, alvorens Groot-Nederland uit de lucht was komen vallen. Dan
a
* zou men echter nog lang kunnen wachten. Daarentegen verlangde
e
Zwart Front de macht en daarna zou het Groot-Nederland verwezenlijken. Het zou daarom beter zijn, indien het Verdinaso bezuiden de rijksgrens zich hetzelfde ten doel stelde. Thans verwachtte hij geen geniepige aanvalletjes meer van lieden als Voorhoeve en ê Bruning, maar een antwoord van Joris van Severen zelf.123 Van Severen ging niet op de door Meijer aangevoerde argumenten in, maar sprak slechts in schampere bewoordingen over 'een gewezen
э
· seminarist, zekere Arnold Meijer, leider van een fascistisch groepje in Rijks-Nederland', die het Verdinaso had durven aanvallen.124 Ook Henri Bruning vond het al te gortig, dat Zwart Front lange tijd niet over Dietsland, Vlaanderen en dergelijke had gekikt en nu plotseling - 'principiëler dan principieel' - het Verdinaso ging verwijten Groot-Nederland verraden te hebben. Hij was dan ook niet genegen Meijers beschuldigingen nog te weerleggen, want deze praatte slechts na wat Staf Declerq van het Vlaams Verbond van Nationalisten en Mussert hem allang hadden 'voorgewauweld'. " δ

Aldus werd het debat weer teruggeschoven naar het tweede plan. Meijers rechterhand, de 'Dietschland-maniak' Drs. E. van Wessem, tastte het Verdinaso uiteraard in zijn zwak aan door op te merken er begrip voor te hebben, dat Van Severen en Bruning niet wensten te argumenteren, want de 'nieuwe marsrichting', het verraad van Groot-Nederland, liet hun weinig mogelijkheden over. Bruning kon immers slechts recht praten wat krom was en moest vervallen tot beginselverloochening, onwaarheid spreken en woord verdraaien ten behoeve van 'den vlotten, zeer opportunistischen, een goed leven leidenden Dinaso-leider'. Van Severen was dan ook - aldus van Wessem - even middelmatig als Mussert, die eveneens uit opportuniteit de revolutionaire, fascistische beginselen had verraden.12e Daarna werd het gebezigde vocabulair steeds eenzijdiger. Ernst Voorhoeve sprak over de redacteur van 'Vrijdag', Ad Sassen, die onder pseudoniem in Zwart Front een negatieve bespreking had gewijd aan de vijfde landdag van het Verdinaso te Brugge,126a als over 'het vunze lasteraartje'.127 De getrouwe Dinaso-supporter, Jan van der Pas, voelde zich door de arrogantie van Arnold Meijer gedwongen te herhalen, dat deze geen leider was en dat zijn beweging het Verdinaso slechts na-aapte. 128 i n antwoord hierop sprak Arnold Meijer over 'het gore, brutale, leugenachtige geschrijf van de Dinaso scribenten', die feiten en bedoelingen van Zwart Front verdraaiden. 12e

Henri Bruning probeerde het daarna nog eens op wat redelijker wijze. In een open brief aan Arnold Meijer sprak hij als zijn verwachting uit, dat deze nog onvoldoende had nagedacht over kwesties, die met de nieuwe marsrichting verband hielden, want anders zou Meijer ongetwijfeld de weg van Joris van Severen aanvaarden. Omgekeerd nodigde hij Arnold Meijer uit hem te overtuigen, dat diens weg de goede was. Dan zou hij niet aarzelen Meijer te volgen. 130 De leider van Zwart Front achtte dit een zakelijke vraag en

wenste erop in te gaan. Hij wees Bruning erop, dat Groot-Nederland geen sterke Waalse minderheid kon verdragen. Joris van Severen pleegde verraad aan zijn volk, want hij legde zich toe op het tegendeel van de Groot-Nederlandse idealen, t.w. Groot-België. Daarom was een weg te prefereren, die naar Groot-Nederland zou leiden zonder verlies van beginselen. i»i Effect heeft dit antwoord overigens niet gesorteerd. De nieuwe marsrichting werd steeds meer het middel om het Verdinaso in de ogen van alle echte Groot-Nederlanders verdacht te maken. In een aan Joris van Severen opgedragen vers heette het:

" Diets chland' zou herworden
'Heil den militiaan,
Maar... voor dertig zilverlingen
Was Dietschland van de baan,
'n Compromis gesloten
Met la Wallonie . . .
'Une et indivisible'
is nu weer onz' patrie'.1 3 2

Naar aanleiding van een tegenaanval van Henri Bruning,133 werd deze in Zwart Front -gebrek aan stem, houding en bewust optre den, (...) verlegenheid en menschenschuuwheid' verweten. Van Severen zou zich bij gebrek aan gedachten en inzicht slechts bezig houden met het tekenen van telkens andere landkaartjes en het samenstellen van telkens andere politieke combinaties, die het succes moesten brengen, dat zijn beweging tot dusver was ontgaan. Voor hoeve tenslotte werd aangeduid als 'een mislukkeling' met twaalf ambachten die nooit had durven vermoeden, dat 'zijn dertiende on geluk nog eens de politiek zou zijn'. 1 3 4 Nog later constateerde Zwart Front met kennelijk welbehagen, dat de nieuwe marsrichting het Verdinaso meer afbreuk dan succes had gebracht. In Noord-Neder land liepen nog slechts enkele Dinaso-exemplaren rond, die men moest behouden, want anders geloofde over enkele jaren niemand meer, dat 'dusdanige kostgangers onder het volk in Noord-Neder land werden gevonden'. 135 Wegens zijn verraad aan de Groot-Ne derlandse beginselen en het gevaar van ondermijning der krachten van binnenuit werd het Verdinaso ook aangeduid als de wolf in schaapsvacht.136 Zwart Front buitte de propagandistische mogelijkhe den van Van Severens volte-face grondig uit. Zo kon Arnold Meijer op het Dietse oogstkamp van Zwart Front in augustus 1939 triom fantelijk vaststellen, dat na de nieuwe marsrichting van het Verdi naso Zwart Front de enige beweging was in Noord-Nederland, die volledig Diets kon heten.1 3 7 In het kader van de concentratiepo gingen, die in 1939 door verschillende rechts-revolutionaire groe peringen bij het naderen van de oorlog werden ondernomen, heb ben Zwart Front en het Verdinaso-Nederland nog overleg gepleegd over een fusie. Hoewel de besprekingen daarover reeds een eindweegs waren gevorderd, is daarvan toch niets gekomen, doordat geen van beide partijen de leiding geheel aan de andere wenste toe te vertrouwen. Pogingen tot fusie mislukten andermaal in de zomer van 1940, toen de Duitsers in Nederland het heft in handen had den genomen. Kennelijk is men ook toen op hetzelfde bezwaar gestoten, "β

Het nationalisme van Zwart Front leidde ook tot een - in be ginsel althans - gematigde vorm van anti-semitisme, dat de Joden

verweet zich niet te assimileren aan het volk, temidden waarvan zij gastvrijheid genoten, en dat opponeerde tegen de machtsposities, die de Joden innamen in het plutocratisch- kapitalistische stelsel. Zwart Fronts standpunt was nu, dat de Joden zich niet behoefden te assimileren, maar dat hun dan ook geen leidinggevende po-

sities toekwamen in de staat en de verschillende volksgroepen. Aan de Joden werd souvereiniteit in eigen kring toegekend, zij het onder toezicht der regering. Dit zou in feite neerkomen op het christelijke standpunt, dat voor de Franse revolutie in Europa werd geprakti-seerd. 13e Aldus verwierp Zwart Front ook de in Duitsland op gang gekomen onmenselijke Jodenvervolgingen. Gezien de vroege-re posities der Joden in Duitsland kon Arnold Meijer de reacties aldaar wel begrijpen, maar hij gaf als zijn mening te kennen, dat de nazistische rassentheorie tot dwaasheden zou leiden, terwijl ze bovendien onwetenschappelijk was.140

Zwart Fronts houding tegenover de Joden werd al in de eerste jaargang van het weekblad van die beweging in een aantal artikelen uitvoerig uit de doeken gedaan. Bovendien werd zij in brochure-vorm vastgelegd.141 Een der eersten, die van zijn anti-semitische ge-voelens blijk gaf, was de vroegere Paal-redacteur en 'gewezen ar-tiest', Ton Kerssemakers. In een reeks artikelen uitte hij zijn vreug-de over het herstel der hiërarchie door het fascisme,142 zijn afkeer van de - naar zijn zeggen - onverbrekelijke twee-eenheid demo-cratie en kapitalisme143 en trok hij ook van leer tegen de Joden. De Joden vormden - aldus Kerssemakers -, zij het vaak onbewust, de instrumenten in handen van de machten, die de moderne wanorde hadden geschapen. Wie zich tegen hen keerde, werd echter het slachtoffer van een geheime censuur en samenzwering. Deze kreeg geen artikel meer geplaatst en werd bedreigd met andere moeilijkhe-den, hetgeen zelfs Henry Ford had ondervonden, die had getracht de Joodse kwestie in zijn eigen blad objectief te behandelen.144 Het internationale Jodendom ageerde in Kerssemakers ogen ook onrede-lijk tegen Duitsland, terwijl het tegelijkertijd met de Sovjet-Unie tot een accoord poogde te komen. Daarom achtte hij discriminatie ten aanzien van de Joden, waardoor hun vrijheid en gelijkheid wer-den ontzegd, ook volkomen gemotiveerd. Bovendien verzweeg de 'Judenfreundliche' pers, dat de Joden veelal slechts woekeraars wa-ren, tegenover wie men niet zoveel égards in acht behoefde te nemen.14i

Dat het Arnold Meijer ernst was met zijn stellingname in het Jodenvraagstuk, bleek wel hieruit, dat op het internationale fascis-tische congres te Montreux in december 1934 op zijn voorstel een resolutie werd aangenomen van de volgende inhoud. Het congres zou moeten vaststellen, dat de Joden niet assimileerbaar waren; dat

A

de Joden weliswaar goed, maar als vreemdelingen behandeld moes-ten worden; dat de Joden thans misbruik maakten van het hun ver-leende gastrecht; dat het derhalve noodzakelijk was maatregelen tegen hen te nemen overeenkomstig eisen, voor elk land afzonder-lijk te bepalen. In tegenstelling met wat sommige Nederlandse bla-den hem in de schoenen schoven, was dit alles volgens Meijer niets anders dan een gevolgtrekking uit vaststaande feiten, die met Joden-haat of Jodenvervolging niets uitstaande had.14e In 1937 nam ook een vertegenwoordiger van Zwart Front deel aan het internationale congres tegen het Joodse gevaar, gehouden te Erfurt, waar het kli-maat voor dit soort bijeenkomsten niet ongunstig moet zijn ge-weest. 147 Een jaar later nam Arnold Meijer persoonlijk aan eenzelfde wederom te Erfurt georganiseerd anti-Jodencongres deel, waarbij hij zelfs een der inleidingen verzorgde. Daarin weidde hij uit over de ontwikkeling van het Jodenvraagstuk in Nederland en de strijd van Zwart Front tegen de Joden. Daarbij werd in het bijzonder Zwart Fronts aandeel in de zogenaamde affaire-Mannheimer breed uitge-meten. 148 De internationale instelling der Joden las de leider van Zwart Front ook af uit de plotselinge Joodse solidariteit, toen in Duitsland de Joden in hun macht beperkt werden; 'arm en rijk,

atheist en rabbijn, socialist en liberaal, allen waren nu eens in hun moord- en brandgeschreeuw' Eens temeer bleek nu, dat de assimilatie-theorie der Franse Revolutie een paskwil moest heten. Erkenning van deze feiten betekende echter niet, dat Zwart-Fronters anti-semieten of Jodenvervolgers waren; zij wilden slechts de Jodenmacht breken.[149] Zo juichte Zwart Front het ook toe, dat het fascistische Italië begonnen was met wat genoemd werd een gezonde aanpak van de Jodenkwestie. Met trots werd er daarbij gewag van gemaakt, dat het Italiaanse politieke strijdorgaan 'Giornalissimo' herhaaldelijk anti-semitische spotprenten uit Zwart Front had overgenomen, we Luid applaus kreeg ook het besluit van de duce de Joden in Italië te verwijderen uit leidende posities in het politieke, economische en culturele leven van de staat, hetgeen Zwart Front van meet af aan had voorgestaan.lsl

Tot op het ogenblik, dat Mussolini besloot mee te werken tot de vorming van de as Rome-Berlijn, was het Italiaanse fascisme noch rassistisch noch anti-semitisch geweest. Bij herhaling had de duce zich zelfs schamper uitgelaten over de Germaanse rassenleer van de nazi's. In 1932 stelde hij nog tegenover zijn Joodse interviewer, Emil Ludwig — wiens oorspronkelijke naam Emil Ludwig Cohen was м* -, dat er geen zuivere rassen meer waren; de rassenleer be rustte voor 95% op gevoel. Ook nog in 1934 kon Mussolini voor de Germaanse rassenleer slechts medelijden opbrengen; toen in het noorden - aldus de duce - nog niemand lezen of schrijven

kon, had Rome al een Julius Caesar. Na het aanknopen van hechte culturele betrekkingen met nazi-Duitsland, kwam hierin echter spoedig verandering. In 1938 vond aldus de publicatie plaats van tien stellingen over de rassenkwestie. Deze stellingen behelsden onder meer de erkenning van het bestaan van hogere en lagere rassen, de bepaling, dat het rasbegrip zuiver biologisch was, de erkenning van het bestaan van een Italiaans ras, dat tot de Ariërs behoorde, en de vaststelling, dat Joden niet tot het Italiaanse ras behoorden. Spoedig daarna nam de Grote Fascistische Raad richtlijnen aan voor de rassenwetgeving, waarin met name een verbod was opgenomen van huwelijken van Italianen met niet-Ariërs.[153]

Alle registers van het anti-semitisme kon Zwart Front opentrekken bij gelegenheid van de affaire-Mannheimer. Dr. Fritz Mannheimer was een Duitse Jood, voormalig agent van de Reichsbank te Amsterdam, die zich - naar de beschuldiging der fascisten - had weten te verrijken door smokkel van aandelen en andere onfrisse financiële manipulaties. Toen hij tot Nederlander genaturaliseerd wenste te worden, schijnt dit aanvankelijk op verzet gestuit te zijn van de minister van justitie, Van Schaik, die naturalisatie op grond van inlichtingen van de vreemdelingenpolitie zou hebben afgewezen. Door omkoperij wist Mannheimer echter - naar fascistische publicaties vermeldden - Colijn en anderen voor zich te winnen, tengevolge waarvan tenslotte ook minister van Schaik door de knieën ging en een wetsontwerp tot naturalisatie indiende.[154] Terstond begon Zwart Front een breed opgezette agitatie. In een reeks van twaalf nummers publiceerde het blad alle 'schanddaden' van Mannheimer, terwijl ook het optreden van 'bonzen' en autoriteiten, die zich ten gunste van Mannheimer uitlieten, aan heftige kritiek werd onderworpen. Dit lokte tegenmaatregelen uit van justitie en politie, die verscheidene nummers van Zwart Front in beslag namen en later aan preventieve censuur onderwierpen, waardoor open plekken in de tekst de passages aangaven, waarin tegen Mannheimer en diens vrienden van leer getrokken was.1S5 Deze actie voerde echter niet tot het beoogde resultaat, want het wetsontwerp tot naturalisatie van Mannheimer werd in de Tweede Kamer aangenomen. Zwart Front stelde daarop bitter vast, dat alle 'bonzen'

eendrachtig hadden samengewerkt ten behoeve van deze onfatsoen-
lijke, Joodse geldpatser en achtte dit het zoveelste bewijs van de
onrechtvaardigheid van het regerende systeem.lse Intussen schijnt
de onthulling van schandalen betreffende Joden en democraten
Zwart Front geen windeieren gelegd te hebben. Daardoor werd
namelijk de belangstelling voor Zwart Front in het buitenland ge-
wekt, terwijl zij een grotere toevloed van leden en abonnees ten
gevolge had. «7
282
Kennelijk geïnspireerd door dit 'succes', begon Zwart Front
vanaf juni 1936 ook een scherpe campagne tegen minister-presi-
dent Colijn, die door Mannheimer zou zijn omgekocht. Op grond
van dit bewijs van corruptie werd Colijns aftreden geeist.lfi8 Zwart
Front gaf zich eveneens veel moeite om te ageren tegen naturali-
saties van uit Duitsland uitgeweken Joden. In vele spotprenten wer-
den deze verdrevenen op kwetsende wijze afgebeeld. Aan Joden, die
zich hieraan stoorden, werd voorgehouden, dat 'er ook apen (zijn)
die geen spiegel kunnen verdragen', is» In deze publiekelijk beleden
aversie van de Joden had ook Dr. A. A. Haighton een belangrijk
aandeel, die zich sinds 1933 - na zijn toetreding tot de N.S.N.A.P.
van Adalbert Smit - had ontpopt als een giftig anti-semiet. In 1937
verklaarde hij nog, dat 'Nationaal Nederland' zich kantte 'tegen
Juda, maar niet tegen de Jood als mensch of ras' en bestreed hij
nog emigratie van Joden naar Palestina.lw> Zijn wantrouwen tegen-
over de semieten ging echter zover, dat hij het overlijden van zijn
vrouw in 1935 later toeschreef aan opzet van een Joodse chirurg,
'in wiens handen zij viel'. Hij voegde daaraan zelfs toe: 'Indien er
in het hiernamaals een hel bestaat, hoop ik, dat hij daar naar ver-
dienste zit te branden', ш Toen Mannheimer in augustus 1939 te
Parijs overleed, legde Haighton ook onmiddellijk verband tussen
diens dood, het aftreden van Colijn en het staken van betaling door
de aan Mannheimer gelieerde bank 'Mendelssohn en Co' te Am
sterdam. Wie zou in dit geval - aldus Haighton - de geruchten
over zelfmoord van Mannheimer niet geloven? Met ongeduld vroeg
hij zich dan ook af, hoe lang dergelijke bloedzuigers nog toegang
zouden hebben tot het levenssap van onze volkshuishouding. Duits
land en Italië hadden hieraan terecht een einde gemaakt, maar
hoor nu het allerwegen aangeheven moord- en brandgeschreeuw
over de arme, vervolgde Joden in die landen, i«2 Ook Zwart Front
prees zich bij die gelegenheid gelukkig steeds tegen de misdadige
praktijken van deze Jood gewaarschuwd te hebben, i '3
In de nacht van 9 op 10 november 1938 begonnen in Duitsland
- naar aanleiding van een moordaanslag door een Poolse Jood
op een functionaris van het Duitse gezantschap te Parijs - een reeks
pogroms, die in misdadigheid hun weerga tot dusver nog niet hadden
gekend. Joodse winkels, woonhuizen, scholen en vooral synagogen
werden door van hogerhand geïnspireerde en geleide acties in S.A.-
stijl vernield en in brand gestoken, Joden bij duizenden afgeran-
seld, mishandeld en zelfs doodgeslagen, terwijl niet minder dan twin-
tigduizend Joden volgens nazi-methoden in hechtenis werden ge-
nomen. De totale schade van deze programs werd door het hoofd
van de Gestapo en de S.D. geschat op enkele honderden miljoenen
Rijksmark. Niettemin werd ook nog - onder leiding van Göring -
283
aan deze 'spontane vergeldingsactie' een reeks maatregelen tegen
de Joden toegevoegd, tengevolge waarvan de Joden systematisch uit
hun posities in het economische en financiële leven werden gezet,
zijzelf de door de pogroms aangerichte schade moesten betalen,
bovendien een 'Sühneleistung' van een miljard mark moesten op-
brengen, die later nog met een kwart miljard mark werd verhoogd,
terwijl de uitkeringen van verzekeringsmaatschappijen door de Duit-

se staat in beslag werden genomen.1M
De internationale publieke opinie was door deze gebeurtenissen geschokt. Ook Arnold Meijer laakte dit optreden van de nazi's. Hij deelde mee, dat het standpunt van Zwart Front tegenover het Jodenvraagstuk onveranderd bleef, en achtte nog steeds straffe maatregelen tegen de Joden gewenst om te voorkomen, dat dezen parasiteerden in de samenleving, waar zij gastvrijheid genoten. Wat echter in Duitsland gebeurde, achtte hij een autoritaire staat onwaardig, omdat daar het canaille zijn grofste lusten kon botvieren. Ten onrechte schreeuwden nu echter ook moord en brand de partijbladen en democraten, die zelf tegenover politieke tegenstanders terreur uitoefenden, de Joden, die in Duitsland en elders hadden getracht het gastvolk aan handen en voeten te binden, en tenslotte de geestelijken, die hun eigenlijke taak uit het oog verloren en partij-mannen waren geworden, MS Ook Haighton sprak van de pogroms der nazi's als van een foute 'reactie op aloude Joodsche hoogmoed mitsgaders de daaruit voortgesproten wantoestanden'.1ββ Het gejammer daarover achtte Zwart Front echter misplaatst, want over de ellende der eigen werklozen, der gelynchte nonnen in Spanje en der vermoorde priesters in Mexico jammerde geen enkele rabbi. «7
Ook na dit optreden van de nazi's bleef Zwart Front voortdu rend zijn afkeer van de Joden te kennen geven. Deze aversie zat trouwens ook erg diep. Eerder al had Arnold Meijer als zijn mening ten beste gegeven, 'dat God juist het meest minderwaardige, zedelooze en onbetrouwbare volk heeft uitverkozen als het volk waaruit de Messias geboren moest worden, om daardoor des te duidelijker en scherper te doen uitkomen, dat Zijn Verhevenheid en Zijn Vol maaktheid uit Zichzelve zijn'. l e8 De Joden werden ook beschouwd als de eigenlijke raddraaiers achter en voor de schermen, op wie met name het verfoeide Sovj et-regime steunde.16e De anti-semitische ge voelens verbreedden zich zelfs tot een bedenkelijk racisme, toen Zwart Front protest aantekende tegen het feit, dat burgemeester La Guardia van New York een negerin had beëdigd als eerste vrouwelijke neger-rechter in de Verenigde Staten. Tot een dergelijke degeneratie was de oude wereld — aldus Zwart Front - toch nog niet gekomen. Niemand behoefde zich over dit voorval echter te

verwonderen, die wist dat La Guardia een Jood was.170 Het uitbreken van de oorlog in september 1939 betekende niet het einde van Zwart Fronts anti-semitische acties. Zo werd er tegen gewaarschuwd zich niet door Juda in een oorlog tegen Duitsland te laten meeslepen. De Joden hadden immers geen vaderland en traden tegenover Duitsland lichtzinnig en rancuneus op.171 In Nationaal Front was ook het anti-semitisme - zoals verderop zal blijken - nog een levendig onderdeel van het program.
Herhaaldelijk is van Zwart Front gezegd, dat het een specifiek katholieke onderneming zou zijn geweest.172 Deze opmerking lag voor de hand bij een beweging, die onder leiding stond van een katholiek, die op het seminarie de lagere wijdingen en zelfs die van het sub-diaconaat had ontvangen en die voorts haar leden - zoals verderop zal blijken - voornamelijk uit het zuiden van Nederland recruteerde, waar zij ook in haar jongste gedaante was geboren en haar centrale leiding had. Toch hebben Arnold Meijer en zijn medestanders van meet af aan alles in het werk gesteld om te voorkomen, dat hun beweging een bepaald confessioneel stempel kreeg. Wel werd met nadruk gewezen op het christelijke karakter van Zwart Front en het Fascisme in het algemeen 173 - waarover op het fascistische wereldcongres te Montreux in 1934 ook algehele overeenstemming werd bereikt:I73a - , maar met nadruk distancieer· de men zich van een vereenzelving van Zwart Front met een ka-

tholieke organisatie.[174] Tegen een dergelijke vereenzelviging werd ook door protestantse leden van Zwart Front protest aangetekend.[174a] Zowel voor als na het aanvaarden van de leiding van Zwart Front heeft Arnold Meijer trouwens het politieke katholicisme, dat hij te onzent belichaamd zag in de r.k. staatspartij, energiek bestreden.[17S] Misbruik van de godsdienst voor haar zeer kapitalistische belangen had deze 'groóte, machtige, maar verachtelijke partij' zoveel succes gebracht, " s* Met grote instemming wees ook een van Arnold Meijers supporters op een brochure van zekere Duitse pastoor Wilhelm Maria Genn, waarin deze ten strijde trok tegen het politieke katholicisme van de Centrum-partij in Duitsland, dat de kerk zou compromitteren. Met deze partij zou de katholieke Staatspartij grote overeenkomst vertonen. Voor de ware katholiek moest het duidelijk zijn, dat de redding alleen van het fascisme te verwachten was.[17e]

Wel bezat de verhouding van de katholieken tot het fascisme voor Zwart Front van meet af aan grote actualiteit. Op 2 februari 1934 - enkele maanden vóór de oprichting van Zwart Front - hadden de Nederlandse bisschoppen namelijk een herderlijk schrijven tot hun gelovigen gericht over fascisme en nationaal-socialisme. Daarin constateerden de bisschoppen, dat klaarblijkelijk een nieuwe orde

á

щ

aan het groeien was, die in menig opzicht viel toe te juichen, omdat zij een verlossing betekende uit individualisme en materialisme, maar hun ook zorgen baarde, aangezien zij verstrikt dreigde te raken in andere dwalingen. De kerk had - aldus de bisschoppen - geen voorkeur voor een bepaalde staats- of bestuursvorm, maar had wel het recht en de plicht bepaalde maatschappelijke en staatkundige stelsels aan haar beginselen te toetsen. Dit betekende, dat vrijheid diende te bestaan voor het volbrengen van de zending der kerk en voor het geestelijk en zedelijk leven der gelovigen. Verder diende erkend te worden, dat de mens bepaalde onvervreemdbare, persoon lijke rechten heeft, die elke staatsvorming voorafgaan. De zogenaam de 'totale staat' was met deze beginselen in volslagen tegenstelling. Door de vage theorieën, welke verkondigd werden, was het niet mogelijk beslissend uit te maken, in hoeverre fascistische en nationaal-socialistische partijen te onzent de totale staat aanhingen. Wel wezen de bisschoppen op verscheiden gevaren. Al aanvaardden deze partijen thans nog niet het staatsabsolutisme, vroeg of laat zouden zij zeker onder de invloed van de staat- of natie-vergoding komen. Zekere gematigdheid bij de huidige leiders bood bij revolutionaire bewegingen geen garantie voor de ontwikkeling in de toekomst. De schier onbeperkte macht in handen van enkele leiders bood geen waarborgen, dat met katholieke beginselen steeds rekening zou worden gehouden. Daardoor werden direct of indirect alle verworvenheden van de harde strijd der vaderen in de waagschaal gesteld. Tenslotte mochten katholieken geen staatkundig stelsel voorstaan, dat de invloed der katholieke levensbeschouwing op de oplossing van economische en sociale vraagstukken in groot gevaar bracht.

De bisschoppen kenden de grieven tegen de bestaande inrichting van de staat, maar maanden de critici daarvan zich niet van kwaad tot erger te laten voeren door uit ongeduld de oplossing der problemen toe te vertrouwen aan leiders en leraren, die van de katholieke opvattingen zeer ver afstonden. Bovendien was het goede in de gewraakte partijen vaak niets anders dan een uitvloeisel van de katholieke staats- en maatschappijleer. Verwezenlijking daarvan was echter slechts mogelijk door een sterke katholieke invloed, die alleen gewaarborgd was door een machtige eenheidsorganisatie. Daarom

gold deze waarschuwing ook degenen, die op andere wijzen deze eenheid afbreuk deden. De bisschoppen verboden tenslotte te 'ijveren voor het fascisme of nationaal-socialisme of zich bij een van die groeperingen aan (te) sluiten' aan katholieke geestelijken, vertegenwoordigers der katholieke actie, leden van kerk- en armbesturen, leiders van katholieke organisaties of instellingen en aan allen, die in het katholieke onderwijs werkzaam waren.177

286

á

Van deze vastenbrief der bisschoppen maakten sommigen ge bruik om het enkele maanden later opgerichte Zwart Front de voet dwars te zetten. Zo klaagde een der Zwart-Fronters, dat de bisschoppen weliswaar hadden uitgesproken, dat de kerk geen voor keur had voor een bepaalde staats- of bestuursvorm en de gelovi gen niet tot het lidmaatschap van een bepaalde politieke organisatie zou verplichten, maar de werkelijkheid was hiermee in strijd. Wie immers in Nederland als katholiek lid wilde worden van Zwart Front, liep groot gevaar zijn positie te verliezen. Zo kon geen onder wijzer toetreden tot Zwart Front zonder met zijn pastoor in con flict te geraken, "β Spoedig daarna noemde dezelfde auteur het bis schoppelijke vastenmandement Srisch noch vleesch' en een verbod van Zwart Front voor katholieken — zoals 'reizigers' van de r.k. staats-partij en De Maasbode dit voorstelden - op grond van de zuivere beginselen van die beweging onmogelijk. Ware dit wel het geval, dan had Rome ongetwijfeld reeds lang ingegrepen, i 7 9 Jaren later betoogde Arnold Meijer nog naar aanleiding van uitspraken van het 'Zondagsblad der H. Familie', dat de in het vastenmande ment van 1934 tegen het fascisme gerichte uitspraken niet op Zwart Front konden slaan. Daarvoor voerde hij een drietal argu menten aan. Ten eerste bestond Zwart Front nog niet, toen de bisschoppelijke vastenbrief verscheen; vervolgens had het fascisme van Zwart Front een geheel andere inhoud dan wat de bisschoppen tot dan toe in Nederlandse bewegingen hadden gekend; tenslotte hadden de bisschoppen sindsdien nog wel tegen het nationaal-socialisme, maar nooit meer tegen het fascisme gewaarschuwd, wo in derdaad golden de in de bisschoppelijke brief van 6 mei 1936 afge kondigde sancties - t.w. weigering der sacramenten - alleen voor degenen, die in belangrijke mate steun verleenden aan het natio naal socialisme.181 Ook in het herderlijke schrijven van 10 septem ber 1936 was alleen sprake van een waarschuwing tegen het nationaal-socialisme en het communisme.182 Het lidmaatschap van Zwart Front is aan katholieken - buiten de eerder genoemde ca tegorieën van personen - dan ook nooit verboden. Dit zal zeker verband houden met de omstandigheid, dat Arnold Meijer het program van Zwart Front pas heeft samengesteld na het verschijnen van het hier besproken herderlijke schrijven van 1934, waardoor hij er zorg voor kon dragen, dat dit program niet met de katholieke beginselen in strijd kwam. Naderhand heeft Arnold Meijer dit ook wel geweten aan het gunstige effect van een hem door de pauselijke staatssecretaris, kardinaal Pacelli, verleende audiëntie.les Als dit juist is, moet het hem beter zijn vergaan dan Mussert, die voor hetzelfde doel eveneens naar het Vaticaan reisde, maar daar nogal ontnuchterd vandaan kwam. ie*

287

Hoewel het nooit tot een officiële veroordeling van Zwart Front is gekomen, heeft Zwart Front van meet af aan wel veel verzet ontmoet in kringen van de katholieke clergé. Uit het voorgaande is voldoende gebleken, hoezeer deze in grote meerderheid gekant was tegen het verbreken van de staatkundige eenheid der Nederlandse katholieken, om te beseffen dat hij Zwart Front niet bepaald een goed hart moet hebben toegedragen. Zo klaagde Arnold Meijer al

in 1934 over de pressie van de katholieke geestelijkheid op de zaal-
verhuurders, die tengevolge van deze interventie vaak te elfder ure
de verhuur van vergaderlokaliteiten ten behoeve van Zwart Front
introkken.185 De geestelijke leiders - in het bijzonder de katholieke
clergé - , die Zwart-Fronters als christenen van de tweede rang
beschouwden, bewerkten dan ook - aldus Arnold Meijer - een
vervreemding van de kerk. Het fascisme was practisch christendom
en in de actie tegen Zwart Front zag hij dan ook een indirecte be-
scherming van het heidendom. 18β Ook anderen klaagden over de te
genwerking van de zijde van de katholieke clerus, welk verzet ge
heel onverwacht en onverdiend was, omdat in het beginselprogram
van Zwart Front niets onaanvaardbaars voor katholieken voorkwam.
Deze tegenwerking stoelde op de valse identificatie van godsdienst
en katholieke staatspartij. De katholieke geestelijken zouden er daar
om goed aan doen zich te beperken tot hun eigenlijke taak en zich
niet te gedragen als bedienaars van de staatspartij, die een verwer
pelijk systeem mee handhaafde. 1β7 Met een dergelijk niet op religieu
se gronden gemotiveerd verzet van de geestelijkheid werd ook de
vervolging van de clerus in Duitsland in verband gebracht. Dit zou
een waarschuwing moeten betekenen aan het adres van de Neder
landse geestelijkheid haar houding te herzien, nu de tijd daarvoor
nog niet verstreken was.1 8 8 De Nederlandse clergé schijnt zich van
deze waarschuwing niet veel te hebben aangetrokken. Klachten
over een vijandige houding van de geestelijkheid bleven dan ook
voortdurend aan de orde. Toen Arnold Meijer tijdens een van zijn
politieke tournees een zondagsmis bijwoonde, kreeg hij daar vanaf
de kansel een gedegen stuk anti-fascistische propaganda te verwer-
ken. Daarop onderbrak hij de predikant met het bijbelcitaat: 'Mijn
huis is een huis des gebeds, maar gij maakt er een politiek rovers-
hol van' en verliet ostentatief voor de duur van de preek de kerk.1ββ
Ook in 1938 waren dergelijke klachten nog actueel, toen Meijer
zelf wees op de terreur der geestelijkheid, waaronder Zwart Front
met name in Zuid-Limburg te lijden had. 1 8 0 Aan dit laatste zal de
aanwezigheid en werkzaamheid van Mgr. Poels in de Limburgse
mijnstreek wel niet vreemd geweest zijn.
In aansluiting op de betogen omtrent het christelijke karakter
van Zwart Front hebben Arnold Meijer en zijn medestanders van

meet af aan ook gewezen op de nauwe verwantschap tussen de be-
ginselen van hun beweging en die van de Anti-Revolutionaire Partij.
De 'anti-revolutionaire' opvattingen van Zwart Front — 20 werd
al in de eerste jaargang van het blad betoogd - waren 'geheel
dezelfde' als die van Bilderdijk, Groen van Prinsterer en Abraham
Kuyper. Deze overeenstemming kwam voort uit de gemeenschap-
pelijke christelijke levens- en maatschappij-beschouwing, 'die de
heiligheid van een waar gezag, de prioriteit van het gemeenschaps-
belang boven dat van den enkeling op maatschappelijk gebied, de
hoogheid van den arbeid en de betrekkelijkheid van den eigendom
erkent.' Verschil bestond er slechts in de taktiek: Kuyper wilde een
geleidelijke ontwikkeling om de 'demo-liberale' grondslagen der
maatschappij te vervangen, terwijl Zwart Front direct de revolutie
voorstond, daden wenste te stellen om resoluut met het liberale
régime te breken. Hieruit kon men echter concluderen, dat wie op-
recht geloofde in de christelijke orde fascist moest zijn, want het
fascisme was 'de op de christelijke beginselen gebaseerde gemeen-
schapsordening. i e 0 a Zo kon Zwart Front ook met instemming Groen
van Prinsterer citerenlfll en wijzen op de verrassende overeen-
komst tussen de eigen opvattingen en die van Kuyper over de
volstrekte Godssouvereiniteit en de daarop steunende souvereiniteit
in eigen kring. l e l a Elders wees Zwart Front op Kuyper als geest-
verwant, omdat ook deze de Joden beschouwde als gasten in ons

midden, die wel behoorden tot eenzelfde rijk, maar niet tot eenzelfde natie.lfl2 Arnold Meijer zelf verwonderde zich over de heftige aanvallen die de beginselen van Zwart en Nationaal Front van de Anti-Revolutionairen te verduren hadden. Deze bestrijding vond - naar zijn mening - dan ook geenszins plaats op grond van de leer van Groen en Kuyper, die de volkssouvereiniteit, de partij en-tyrannie, het parlementaire en het kapitalistische stelsel zouden hebben verworpen en eveneens sterk geporteerd waren geweest voor de door Zwart Front gehuldigde souvereiniteit in eigen kring. In de toetreding van Prof. A. A. van Schelven, hoogleraar aan de Vrije Universiteit, tot het latere Nationaal Front moet Arnold Meijer een bevestiging van de juistheid van zijn visie gezien hebben. "Sa
Niet alleen heeft Zwart Front zich vanaf den beginne veel moeite gegeven zijn christelijke karakter te benadrukken, ook de zuiver Nederlandse aard lag deze beweging na aan het hart. Al in het eerste nummer van Zwart Front onder redactie van Arnold Meijer betoogde de - overigens spoedig daarna als intellectuele afgezant van Moskou afgeschilderde - Dr. M. R. J. Brinkgreve, «ю dat het Ne derlandse volksfascisme wel verwant was met het Italiaanse fascisme, maar een duidelijk Nederlands karakter bezat. Met het Italiaans fascisme had men de eerbied gemeen voor het gezag, de gehecht-
289
*
heid aan de geschiedenis van het eigen volk, de wil tot volkswei- aa
vaart en het streven naar corporatieve ordening. Het doel van dit Q
alles was echter anders, niet gericht op grootheid, maar op een- Fr
voud. Grootheid werd slechts nagestreefd om eerst recht zichzelf de
te kunnen zijn. Het fascisme sloot bovendien aan bij zuiver Neder- ti
landse tradities en instellingen, want in de waterschappen hadden op
de Nederlanders reeds corporaties bezeten, voordat ergens anders af
ter wereld daaraan was gedacht.193a Ook Arnold Meijer onderstreep- cis
te reeds spoedig de eigen aard van het Nederlandse fascisme. Wie St
in Nederland - aldus Meijer - de herstelbeweging voorstonden, ve
heetten fascisten. Daartegen bestonden trouwens niet veel bezwaren, St
want naast een specifiek Italiaanse betekenis had het woord ook als
een meer algemene betekenis gekregen. Ook volgens Mussolini was bu
het fascisme in zijn denkbeelden universeel, maar slechts in zijn ui
Italiaanse verschijningsvormen niet over te planten. De Nederlandse Fi
herstelbeweging moest daarom wel een eigen gezicht en karakter w
bezitten. "4 rie
Zoals uit de toevoeging 'volksfascisme' blijkt, leunde Zwart Front Ita
in het begin ook nog sterk aan tegen het Italiaanse fascisme. Dit wi
werd zeker beïnvloed door het gezag dat Mussolini in het eerste de- w
cennium van zijn bewind in brede kring had verworven, alsook door
de behoefte zich te onderscheiden van en af te zetten tegen de Fr
N.S.B. Zo trachtte Arnold Meijer in januari 1935 nog zijn opwach- de
ting te maken bij de duce. Deze audiëntie werd echter te elfder ure he
verschoven en vond geen doorgang.lfl4a Voorts organiseerde Zwart zie
Front in september 1935 nog een 'uitermate goedkope studiereis' en
voor zijn leden naar Italië, om hen op de hoogte te brengen van de Fr
'politieke en sociale verwerkelijkingen van het Italiaanse fascis- m
me'. " s In dezelfde maand, september 1935, gaf Arnold Meijer echter Z
al te kennen, dat wie Nederlandse belangen aanrandde voor zijn Zv
beweging had afgedaan. Zou blijken, dat iemand uit Zwart Front b.v. we
Nederlands-Indië onder Italiaanse curatele wilde stellen, dan was hij W
vanaf dat moment als lid geroyeerd. lfl5a Deze opvattingen waren va
trouwens geheel in overeenstemming met de besluiten van het eerste an
fascistische wereldcongres te Montreux, waar was vastgesteld, dat wa
het fascisme niet slechts anti-liberaal, christelijk en revolutionair, lee
maar ook nationaal moest zijn.lfle in
Naarmate met name de buitenlandse politiek van Mussolini voor bas

recht-geaarde Nederlanders moeilijker verteerbaar werd en minder Fr
in overeenstemming was te brengen met de door Zwart Front veel- slo
vuldig beleden afkeer van het nationaal-socialisme, werd het voor sta
Zwart Front moeilijker zijn denkbeelden onder een fascistische vlag mi
aan de man te brengen. Zo zag zich een vooraanstaand lid van At
Zwart Front, Drs. E. van Wessem, al in 1936 gedwongen protest pel
290
da
"*
l- aan te tekenen tegen de verwijten, die de hoofdredacteur van de
lt
Giornale d'Italia Nederland had toegevoegd. Weliswaar deelde Zwart
Front diens kritiek op de Nederlandse houding tegenover Italië in
f de Abessijnse kwestie, maar voor het overige was de Italiaanse kri-
tiek - ook naar het oordeel van Zwart Front - tezeer gebaseerd
η op onjuistheden en ondeskundigheden.1fl7 Aldus werd steeds meer
'S afstand genomen van Italië en ook de nadrukkelijke benaming fas-
cisme geleidelijk aan verdoezeld. Toen in februari 1939 de Zwarte
e Storm - het weerkorps van Zwart Front — moest worden opgehe-
i ven, besloot Arnold Meijer dan ook het embleem van de Zwarte
, Stormers - t.w. de ramshorens met het zwaard - over te nemen
κ als officieel embleem van zijn beweging. Hij achtte de lictoren-
s bundel te Italiaans en wenste, dat Zwart Front ook voor niet-leden
η uiterlijk Nederlands zou zijn.198 Spoedig daarna betoogde ook Zwart
e Front, dat deze beweging in tegenstelling met de N.S.B. - niet
г was nageaapt uit het buitenland. Zelfs de bepleite corporatieve in
richting van staat en maatschappij was anders dan die in Italië. De
t Italiaanse corporaties werden - tengevolge van de geringe ont-
it wikkeling van de bevolking - te centraal gedirigeerd en lieten te
weinig ruimte voor souvereiniteit in eigen kring.1W
г In 1938 verklaarde Arnold Meijer vervolgens openlijk, dat Zwart
e Front in alle aangelegenheden het Nederlandse belang en niet de
denkbeelden van Mussolini als maatstaf had genomen. 20° Naarmate
e het fascisme - en hetzelfde gold voor het nationaal-socialisme -
rt zich in de loop der jaren hadden vervormd naar de eigen binnen-
s' en buitenlandse politieke behoeften, deugde deze term - aldus Zwart
e Front - steeds minder en thans in het geheel niet meer als verza-
s- meinaam voor alle herstelbewegingen. 2 0 1 Bij het eerste lustrum van
r Zwart Front in mei 1939 werd het fascisme als benaming voor
η Zwart Front dan ook openlijk afgezworen. In het begin had de be
weging zich fascistisch genoemd — aldus de partij-theoreticus Van
ij Wessem - maar de ontwikkeling van Italië en Duitsland, alsmede
η van de eigen leer van Zwart Front hadden deze benaming tot een
e anachronisme gemaakt. Gebaseerd op de onveranderlijke beginselen,
t waarvan Zwart Front in 1934 was uitgegaan, behelsde deze eigen
r, leer vooreerst een nationaal ideaal, gefundeerd niet in het ras, maar
in de volkseenheid van alle Dietsers; vervolgens geen racisme als
г basis voor de politiek tegenover de Joden, in plaats waarvan Zwart
г Front de theorie van het gastrecht der Joden had ontwikkeld; ten-
1- slotte de schepping van een tegenwicht tegen het gewenste sterke
г staatsgezag in het beginsel van de souvereiniteit in eigen kring door
g middel van de corporaties. Op deze basis zou onder leiding van
η Arnold Meijer verder kunnen worden gebouwd door de wetenschap-
t pelijk gevormde leden van Zwart Front.2»2 Naar het oordeel van
291
ЛА
een ander medewerker dateerde het eigen gezicht van Zwart Front
al vanaf Prinsjesdag 1935, toen in Den Haag de beginselen, neerge- ei
legd in 'Wat wil Zwart Front?' werden afgekondigd. Op dat mo- e
ment had het Nederlands fascisme opgehouden fascisme te zijn en in
werd het 'iets geheel eigens, waarvoor we nog geen -isme voorban- va

den hebben, maar wat tot in het merg toe Nederlandsch is, Groot- m
Nederlandsch!'2!» ra
Bij gelegenheid van het tien-jarig bestaan van het fascistische af
régime in Italië prees het Vaticaanse orgaan, de 'Osservatore Ro- te
mano', naast de verrichte werkzaamheden op economisch, sociaal va
en cultureel gebied het fascisme ook om 'een groot getal wijze en cu
nuttige vernieuwingen' op moreel gebied. Onder deze vernieuwingen di
werden met name genoemd wetten en voorschriften ter bescherming m
van de jeugd, tot herstel van de burgerlijke en christelijke waardig- st
heid, ter bescherming van het lot van de familie en de moeder, 'ter d
beschutting der goede zeden tegen de ontstuitbare vloeden van on- d
tucht en derzelver, vooral voor de altijd belaagde jeugd, gevaarlijke di
verlokkingen', ter verdediging tegen de godlozen-propaganda, 'die v
elders zulke gruwelijke verwoestingen en niet enkel in de zielen aan- te
richt', die een aanslag pleegde op de oorsprong van het leven zelf 0
en de mensen aanspoorde tot het verkrachten van de meest funda- va
mentele wetten der natuur. De katholieken konden dan ook - aldus
de Osservatore Romano - 'niet dan met levendige instemming al va
datgene begroeten wat de staat in Italië voor die hoge doeleinden d
(had) verricht.' Dit betekende niet, dat alle reserves waren opge- h
heven, vereist door de rechten der kerk en der katholieke leer, maar re
de katholieken konden zich erover verheugen, dat er zoveel goeds fe
tot stand was gebracht. Dit temeer daar aanvankelijk 'een onmete- lij
lijke massa vooroordelen, onwetendheden, verderfelijke gewoonten, d
droevige hartstochten, lage begeerten en belangen, zich tegen zulke je
heilzame initiatieven (had) verzet'. 204 re
Ook Zwart Front beroemde zich erop een morele regeneratie te- ne
weeg te brengen in een door liberale en democratische invloeden d
verworden wereld. In een op 7 november 1936 te Hilvarenbeek *
uitgesproken rede verklaarde Arnold Meijer, dat Zwart Front vrij- te
heid betekende, maar alleen voor het goede en daarom niet voor la
liberalisme, communisme, pornografie, neo-malthusianisme, godio- ge
zenpropaganda, vrijdenkers-radio-omroep en vrijmetselarij.205 Aan A
deze morele decadentie stond de r.k. staatspartij mede schuldig. De de
Bond voor Neo-malthusianisme was in de jaren 1932 tot 1937 in ha
Nederland gegroeid van twintigduizend tot vijftigduizend leden, ter- de
wijl het Nederlands Wetenschappelijk Humanitair Komitee vrijelijk h
de gelegenheid kreeg de homo-sexualiteit te verdedigen. Stemmen op ge
de staatspartij betekende dan ook in de hand werken, 'dat het hier ta

binnen enkele jaren een Sodoma en Gomorra zal zijn.' 2 0 β Daarom
eiste Zwart Front krachtige maatregelen tegen neo-malthusianisme
en 'Sanitas'-winkels, die het gezin bedreigden. ^ 7 De Joden waren
in dit klimaat pas in hun element. Naar aanleiding van de arrestatie
van een Joodse industrieel wegens een zedendelict moest het een
medewerker van Zwart Front dan ook van het hart, dat het Joodse
ras 'heel de geschiedenis door, in tijden van welvaart, overspel en
afgoderij pleegde'. 2 0 8 Scherp protesteerde Zwart Front er dan ook
tegen, dat medici op uitnodiging van hetzelfde Joodse bedrijf, waar
van de directeur wegens zedendelicten in het gevang was gezet, een
cursus volgden in het gebruik van hormoon-preparaten. Deze me
dici vergooiden aldus de eer van het officium nobile. 2 0 9 Het neo-
malthusianisme vond in Zwart Front overigens niet slechts be
strijding op morele, maar ook op demografische gronden. Een volk,
dat vitaliteit bezat, moest ook een gezonde groeikracht vertonen en
daarin pasten geenszins de methoden tot kinderbeperking en wat
dies meer zij. De groei van een volk verbreedde immers zijn basis,
voedde de natuurlijke selectie naar boven en versterkte zowel gees
telijk als lichamelijk de volkskracht, die de natie draagt. Daar
om diende men elke consequentie van de bevolkingsgroei te aan
vaarden. 2 1 0

De taak van de staat was het - aldus een andere medewerker van Zwart Front - alles te doen, wat volgens de algemeen gelden de christelijke moraal en de sociale leer in het belang was van het huwelijk en het huwelijksdoel en alles na te laten en te verhinde ren, wat huwelijk en gezin kon schaden. Hoe zeer was echter de feitelijke situatie in Nederland hiermee in strijd, waar tegennatuur lijke kinderbeperking vrijelijk kon worden gepropageerd en de jeugd door pornografie verpest; waar de Vereniging van Vrienden van Sov-jet-Rusland vrij propaganda mocht voeren voor van staatswege ge regelde abortus; waar de zorg voor het materiële welzijn der gezin-nen schromelijk werd verwaarloosd, zoals de steun aan werklozen duidelijk kon maken. Daarom mochten de Nederlandse bladen eerst weleens de hand in eigen boezem steken, alvorens een requisitoir te houden over de gezinspolitiek van het Hitler-regime in Duits-land. 21i In Zwart Fronts opvattingen over een gezond huwelijks- en gezinsleven was ook geen plaats voor het vrouwenkiesrecht, dat Arnold Meijer als wanordelijk en onchristelijk kwalificeerde.212 Voor de emancipatie der vrouwen — product van de Franse revolutie - had de leider van Zwart Front geen goed woord over. Thans was de vrouw evenals de man tot openbare ambten en arbeid buitens-huis toegelaten, maar daardoor was de vrouwelijke aard geweld aan-gedaan. Alle mannelijke arbeid deed de vrouw in haar voornaamste taak van echtgenote, moeder en opvoedster mislukken. Bovendien

betekende dit in het economische vlak concurrentie voor de man-nen, wier arbeid relatief te duur werd. Opvallend was het tenslot-te, dat thans tegenover de vermande vrouwen steeds meer verwijfde mannen voorkwamen. 213

Bij deze conservatieve geluiden paste zeer wel de door Zwart Front gepropageerde idealisering van het agrarische leven en de boerenstand. In het democratische stelsel waren - aldus Zwart Front - alle mensen en dus ook alle beroepen gelijk. De democra-tische bonzen hadden echter voorkeur voor die beroepen, welke het meeste geld opbrachten. Daardoor kwamen zij tot bevoorrechting van handel en industrie. Het fascisme achtte de mensen echter niet gelijk en ging uit van een hiërarchie van waarden. De landbouw voldeed aan de primaire levensbehoeften en daarom was ook het boerenbedrijf 'natuur-noodzakelijk het belangrijkste van allen. Het staat bovenaan in de hiërarchie van den arbeid'. Ook de secundaire eigenschappen van dit beroep waren van het grootste belang. De landbouw kweekte immers mensen, stoer en standvastig van karak-ter, lichamelijk gezond en ongecompliceerd, door het voortdurende contact met de aarde en de natuur voorzien van een gezonde levens-zin, sterke leefkracht en standvastige orde-gezindheid. Daarom was de boerenstand kern en grondkracht van het hele volksleven en van de staat. Het hoofdstreven van het fascisme was dan ook gericht op het 'behoud van de economische en volksche gezondheid van de boerenstand.'21*

Deze overwaardering van de landbouw en het agrarische leven was zeker niet het monopolie van Zwart Front.21* De pleidooien voor de superioriteit van de boerenstand zullen ongetwijfeld wel goed ge-past hebben in de eerder besproken pogingen de boeren voor Zwart Front te winnen en zeker ook mede zijn ingegeven door Arnold Meijers agrarische herkomst en meermalen gebleken liefde voor het boerenbedrijf. Zij hadden echter ongetwijfeld ook nog een diepere grond en sloten zeker aan bij de in fascistische kringen en andere conservatieve milieus sterk levende afkeer van wat genoemd werd de 'asfaltmltuur'.21β Zo kwalificeerde Zwart Front ook 'de trek naar de steden (als een) teeken van ondergang'. De boer was, eco nomisch gezien, de belangrijkste factor in de gemeenschap, want hij was 'producent in de ware zin des woords'. Daarom was de toe

neming van de beroepsbevolking in industrie en handel het omkeren van de structuur van een gezonde samenleving. 2 1 7 Zo ook zag Albert Kuyle - die onder pseudoniem aan Zwart Front meewerkte - met schrik in Brabant de fabrieksschoorstenen als paddestoelen omhoogschieten, hetgeen ongunstige effecten zou hebben op het landelijke volk en met name op de van het platteland afkomstige fabrieks meisjes. Door de fabrieken verdween 'de natuurlijke blos van de

wangen en zoo (kwamen) de frissche, blije, jonkvrouwelijke maagden van het land, rondom in de verpestende, verstikkende atmosfeer van geilheid en veilen lust.' Zelfmoord, abortus en morele sterfte waren de bewijzen, dat 'Sodoma en Babel zich als het ware een nieuw aanschijn hebben gegeven, daar waar de schoorsteenen rooken en het onschuldig bloed geknecht en verslaafd wordt omwille van het kapitaal en de aan geldbezit ontleende tyrannieke rechten van de 'beeren'.' Dit gevaar dreigde met name van Joden, zoals Zwanenberg, die bijvoorbeeld van Oss een poel van verderf en 'zwijnerij' had gemaakt om zijn 'vette wellustigheid' te bevredigen. 218

Zowel op grond van beginselen als wegens het streven naar de macht, die het niet met anderen wenste te delen, heeft Zwart Front vanaf den beginne ook een sterk afwijzende houding aangenomen tegenover de N.S.B, en deze beweging jaren lang heftig bestreden. Arnold Meijer stelde al spoedig tegenover het anti-liberale en christelijke karakter van Zwart Front de liberale, anti-christelijke en anti-nationale beginselen van de N.S.B. Deze beweging stond immers niet vijandig tegenover vrijmetselaars en haar leidende beginselen bevatten geen openlijke verwijzing naar God. Godsdienst beschouwde de N.S.B, dan ook slechts als een cultuuruiting. Niet geremd door hogere normen, zou een N.S.B.-staat alle recht naar eigen believen veranderen, vaststellen en opheffen. Haar anti-nationale karakter bleek uit het feit, dat deze beweging aan het koningschap slechts een symbolische betekenis toekende, terwijl men terecht bevreesd kon zijn, dat Mussert met zijn rassenleer en zijn waardering van Nederlands koloniaal bezit in de kaart van Duitsland zou spelen. 219 uit de 'Deutschfreundlichkeit' van de N.S.B, trachtte Zwart Front dan ook direct munt te slaan met leuzen als:

'Wilt gij Duitschers worden?
sluit U aan bij de N.S.B.
Wilt gij Holland houden? (. . .)
sluit U aan bij Zwart Front.' 220

Elders heette de N.S.B, niet nationaal, want germanistisch en maçonniek; niet socialistisch, want liberaal en kapitalistisch en geen beweging, want zij was reactionair en deed dus slechts aan terugkrabbelen. ^ 1 Naast Zwart Front was er dan ook slechts één werkelijk alternatief. Iedereen stond voor de keuze - aldus Zwart Front - tussen 'communisme met anarchie, moord en ellende of fascisme met gezag, orde en rechtvaardigheid.' Deze keuze kon voor de meesten niet moeilijk zijn.221a

Bijzonder heftig opponeerde Zwart Front ook tegen het onfatsoen van de N.S.B, zich fascistisch te durven noemen. Met fascisme had de N.S.B, niets gemeen, zoals in talrijke artikelen en publicaties uitvoerig werd aangetoond, ^ з Zo werd al in de eerste jaargang van к het blad een speciale rubriek geopend waarin 'Het Fascisme van de N.S.B.' aan de kaak werd gesteld. Naarmate het succes van de N.S.B, groeide, werden de aanvallen van Zwart Front heftiger en talrijker. Vooral het verkiezingsjaar 1937 gaf een sterke campagne tegen Musserts beweging te zien. Diens houding en beginselen wer- ι den door Arnold Meijer in een reeks artikelen gewogen en te licht bevonden. 22s D
e

kansen, die de N.S.B, thans kreeg, had Meijer al
eerder enkel geweten aan de omstandigheid, dat de A.N.F.B. door onbekwame leiding in het slop was geraakt. De beginselen van c deze fascistische beweging waren immers verre superieur aan die van de N.S.B. SS3a In opdracht van Arnold Meijer en in het kader van de verkiezingsactie tegen de N.S.B, in 1937 schreef Dr. A. A. c Haighton een boekwerk onder de titel 'Waarheen voert Mussert?'.
In dit geschrift betoogde de fascistische miljonair, dat Mussert in Nederland nooit de macht zou kunnen krijgen, en betichtte hij Mussert van landverraad, het prediken van een paganistisch woda- nisme, de vervanging van het koninkrijk door een republiek, verre gaande beginselloosheid en het vestigen van een helstaat in plaats van een heilstaat.224 Later - tijdens de Duitse bezetting - heeft 2 Haighton overigens getracht de verantwoordelijkheid voor dit ge schrift in de schoenen te schuiven van Arnold Meijer en Drs. E. van Wessem, die het werk op essentiële punten zouden hebben ge- e wijzigd. 225 De omstandigheden, waaronder deze distantie van zijn ^ pennevrucht plaats vond, maken het echter moeilijk veel geloof aan deze bewering te hechten. De meningsverschillen met de N.S.B, werden intussen niet slechts met de pen uitgevochten. Tijdens de * verkiezingsactie van 1935 waagde zich een groep N.S.B.-propagan- f disten in het fascistische 'bolwerk', Oisterwijk, om daar onder de ' rook van Arnold Meijers hoofdkwartier zielen te winnen voor n Mussert. Uiteraard liepen de Oisterwijkse Zwart-Fronters te hoop 0 om deze uitdaging te beantwoorden. Spoedig raakten zij dan ook ° slaags met de indringers, die slechts onder politiebescherming een s heenkomen naar veiliger oorden konden vinden. Van dit optreden werd in Zwart Front triomfantelijk verslag gedaan. Het klonk dan ook wel wat hypocritisch, toen in hetzelfde nummer van Zwart Front geklaagd werd over de gewelddaden van de r.k.s.p.-ers in 2 Bergharen, die Zwart-Fronters bij een propaganda-tocht door Maas d en Waal hadden afgeranseld. 22e v
Ook de internationale aspiraties van de nazi's in Duitsland wees a Zwart Front af als een gevaar voor de Nederlandse zelfstandigheid. v De Anschlusz van Oostenrijk kon Arnold Meijer nog wel billijken, Ь want zij lag in de natuur der dingen en was op 'volkse' gronden geheel te rechtvaardigen. Men zou er echter wel zorg voor moeten "

M

dragen, dat ons land niet hetzelfde overkwam op niet te billijken gronden, z27 Iedere Duitse politicus van Hitlers stempel zou in zijn hart loeren op de beste kans om Nederland in te lijven bij het Groot-Duitse Rijk, waarbij hun trawanten van de N.S.B, braaf hun Judas diensten verrichtten, s2 8 De onzinnige ras- en bloed-theorie van de nazi's leidde trouwens vanzelf tot een waan van uitverkorenheid boven andere volken, waarmee uiteraard pretenties gepaard gingen om de suprematie in Europa uit te oefenen. Dit betekende een per manent oorlogsgevaar, dat lijnrecht indruiste tegen de idee der fas cistische zelfstandigheid in eigen kring. ^ 9 Het ras was overigens, naar Meijers opinie, slechts een der factoren, die naast taal, levens omstandigheden en historie een volk vormden. 2зо Daarmee distan- cieerde hij zich volledig van Hitlers standpunt, volgens hetwelk 'die Rasse eben nicht in der Sprache liegt, sondern im Blute' 2 3 1 en sig naleerde hij inderdaad het gevaar van diens overtuiging, dat 'ein Staat, der im Zeitalter der Rassenvergiftung sich der Pflege seiner besten rassischen Elementen widmet (...), eines Tages zum Herrn der Erde werden (musz)'. 2 3 2
Ondanks de scherpe tegenstellingen tussen Zwart Front en N.S.B, zijn in het kader van de pogingen tot 'concentratie der totalitaire krachten' na de minder succesvolle verkiezingen van 1937 tussen de twee bewegingen in 1938 toch onderhandelingen gevoerd over

een fusie. Over de mogelijkheden daartoe had Arnold Meijer na zijn terugkeer uit de later te bespreken gevangenschap zekere - zij het nogal vage - perspectieven geopend. 232a Arnold Meijer voerde aldus met Drs. E. van Wessem enkele besprekingen met de N.S.B.-functionaris Van Geelkerken. Van een samengaan met de N.S.B, is echter evenmin als van de pogingen tot fusie met het Verdinaso, in hetzelfde jaar ondernomen, iets terecht gekomen. Zowel de me ningsverschillen als Arnold Meijers voorkeur de leiding te behouden over een zelfstandige, zij het kleine, organisatie boven 'het bekleeden van een plaats, hoe mooi ook, onder een ander' schijnen dit samengaan onmogelijk te hebben gemaakt.283

Zoals reeds enkele malen ter sprake is gekomen beklemtoonde Zwart Front van meet af aan zijn revolutionaire karakter. Arnold Meijer had zich voorgenomen de 'anti-revolutionaire' beginselen van zijn beweging ten grondslag te leggen aan een nieuwe orde, die door middel van een revolutie tot stand moest komen. Revolutie was immers geoorloofd en zelfs gewenst, wanneer de regering het algemeen welzijn niet goed behartigde en een alternatief voor het vigerende gezag aanwezig was. Ter adstructie van deze zienswijze beriep Arnold Meijer zich op soortgelijke denkbeelden, die Pater R. K. van Sante O.P. in zijn eerder gesproken publicatie 'Gezag' had ontwikkeld. Een beschrijving van de wan-regering deed de

leider van Zwart Front besluiten, dat de voorwaarden voor een revolutie in Nederland aanwezig waren. Deze kon onbloedig zijn, maar zou desnoods met geweld worden doorgevoerd.2*4 Ditzelfde betoog werd later door Drs. E. van Wessem herhaald met een beroep op een publicatie van de katholieke wijsgeer Ferd. Sassen en een geschrift van de later tot Nationaal Front toegetreden calvinistische hoogleraar, A. A. van Schelven. 235 Deze revolutionaire gezindheid heeft Zwart Front niet enkel in theorie beleden, maar ook gepraktiseerd. De uitbouw van deze beweging is dan ook het verhaal van agitatie en conflicten met politiële en justiële autoriteiten, met wie Arnold Meijer in botsing kwam in de ongewone ijver, waarmee hij gezaghebbende personen placht te beledigen bij het onthullen van schandalen van Joden en democraten.

Reeds op 20 augustus 1934 werd Arnold Meijer tijdens een vergadering te Arnhem wegens beledigende uitspraken gearresteerd en een nacht in een cel opgesloten, terwijl de vergadering door de politie werd ontbonden.23e Wegens belediging van Dr. H. Colijn werd hij kort daarna door de rechtbank te Breda veroordeeld tot honderd gulden boete, tegen welke uitspraak de officier van justitie echter in hoger beroep ging.237 Hoewel de leider van Zwart Front betoogde, dat deze belediging van Colijn niet was geschied om diens persoon te treffen, maar omdat deze het proto-type was van de parlementaire democraat,238 werd hij in hoger beroep toch veroordeeld tot twee honderd gulden boete en twee maanden voorwaardelijke hechtenis. Deze uitspraak viel op de dag, dat Meijer in Rome door Mussolini in audiëntie zou worden ontvangen. 239 o p Prinsjesdag 1935 belegHe Zwart Front in Den Haag een demonstratieve vergadering, waar — zoals eerder vermeld werd — de beginselen der beweging, neergelegd in 'Wat wil Zwart Front?', werden afgekondigd. Meijer werd echter vóór het begin van deze vergadering door de politie aangehouden en uit de residentie gewezen.240 Intussen veroorzaakte ook Zwart Fronts rumoerige optreden in de Mannheimer-affaire de nodige conflicten met de politie. Het nummer van 23 januari 1936, waarin Mannheimers doopceel werd gelicht, werd door de politie in beslag genomen en de persen van de drukker van het blad, A. G. van den Boogaard te Oisterwijk, werden verzegeld. In het hoofdkwartier en bij verscheidene afdelingsleiders vond huiszoeking plaats wegens belediging van minister P. J. Oud

en ex-minister Verschuur, terwijl de leider een verhoor werd afgenomen in het raadhuis te Oisterwijk. 24i Tijdens de verzegeling der persen van Zwart Front werd het blad in België gedrukt. Zwart Front klaagde echter, dat door deze maatregel de drukker, hoofd van een groot gezin, was gedupeerd. Bovendien zou de Oisterwijkse burgemeester, J. Verwiel, de plaatselijke garagehouder bedreigen,

e- die taxi-diensten verleende aan Zwart Front. In dit touristendorp
n, leek dan ook wel de staat van beleg afgekondigd. 242 Tegelijkertijd
de werd het blad onder censuur gesteld van de procureur-generaal.
e- Daardoor verscheen het met talrijke open plekken in de tekst, welke
en de passages aangaven over de Mannheimer-affaire, die door de cen-
l- suur waren geschrapt.243 Al deze maatregelen hadden bovendien
re vertraging tengevolge, waardoor het blad gedwongen was een tijd-
ar lang dubbel-nummers uit te geven. Ook in juni 1936 werden nog
et een tweetal nummers van Zwart Front door de politie in beslag
ei- genomen, 244 terwijl in mei 1938 andermaal de persen van drukkerij
er, Van den Boogaard werden verzegeld in verband met belediging van
et de Haarlemse politicus Bomans en de Osse burgemeester Ploeg-
makers. 245
er- Op 2 december 1936 werd voor de rechtbank te Breda tegen
en Arnold Meijer drie maanden gevangenisstraf geëist wegens beledi-
o- ging van minister van Schaik, die - aldus Zwart Front - een
rd fraude van zestigduizend gulden door een functionaris van de bond
rd van steenfabrieksarbeiders als adviseur van die bond mee in de doof-
ter pot had helpen stoppen. 24e Via de rechtbank te 's-Hertogenbosch, de
de, Hoge Raad, het gerechtshof te 's-Gravenhage en een afwijzende uit-
on spraak op het cassatieberoep bij de Hoge Raad werd Meijer tenslot-
en- te wegens smaad tot een maand hechtenis veroordeeld.247 Zwart
tot Front beklaagde zich bitter, dat zijn leider door een juridische
ch- truc van de rechtbank het bewijs niet zou hebben mogen leveren,
or dat hij de waarheid had gesproken. 248
ag Al in het eerste nummer van de vierde jaargang, voorjaar 1937,
ga- sprak Arnold Meijer de verwachting uit, dat hij spoedig wegens de
be- belediging van minister Van Schaik veroordeeld zou worden en in de
gd. cel gesloten. Hij riep zijn volgelingen op hun plicht te doen tijdens
de 2ijn gevangenschap, want hij zou streng rekenschap vragen. 249 Pas
er- op 16 februari 1938 werd Arnold Meijer werkelijk opgesloten in
er- de strafgevangenis te Breda. Gevangenschap achtte de leider van
23 Zwart Front overigens een noodzakelijk gebeuren, naar aanleiding
erd waarvan hij slechts opmerkte 'dat het een veeg teeken ware zoo
ker dit hem, die leider van een radicale beweging is, niet overkwam'. a50
er- Terwijl Meijer zijn maand celstraf uitzat, bepaalde het gerechtshof
ers te 's-Hertogenbosch, dat hij ook de twee maanden gevangenisstraf
ud zou moeten uitzitten, waartoe hij op 7 januari 1935 voorwaardelijk
ge- veroordeeld was. 8*1 Daardoor werd zijn celstraf verlengd tot 17 mei
der 1938. Tijdens zijn gedwongen afwezigheid gaf Arnold Meijer de
art dagelijkse leiding van zijn beweging in handen aan zijn plaatsvervan-
ofd g«, zekere kameraad M. J. Schalker, 252 die - aldus Haighton -
|kse een voorzichtig en wijs beleid voerde, maar niet kon voorkomen,
en, dat de algemene actie vrijwel insliep.2Ю

Evenals vroeger Hitler in de gevangenis van Landsberg am Lech, maakte ook Arnold Meijer van deze gedwongen rustperiode gebruik om een dagboek te schrijven, waarin hij zijn gedachten over de grondslagen van zijn beweging en beschouwingen over de mogelijkheden van praktische realisering van zijn denkbeelden op schrift stelde. Dit dagboek werd naderhand in een aantal afleveringen in Zwart Front gepubliceerd en tenslotte als boekwerk uitgegeven. 254 Bovendien publiceerde Zwart Front wekelijks een brief van de leider uit de gevangenis, waarin deze getuigde van zijn ongebroken

wil de politiek van Zwart Front tot de overwinning voort te zetten, maar zich tegelijkertijd bitter beklaagde over het tyrannieke optreden van de democratische autoriteiten. Zijn Bredase ervaringen en conflicten met de politie en justitie moeten hem dan ook de eerder vermelde opmerking in de pen hebben gegeven, dat de democratische leiders in het treffen van hun tyrannieke maatregelen niet onderdeden voor de nazi's, die in Duitsland verantwoordelijk waren voor de pogroms van 1938. Zwart Front poogde intussen wel zoveel mogelijk propagandistische munt te slaan uit de gevangenschap van zijn leider. Mocht dan ook al de algemene actie volgens Haighton zijn ingeslapen, de plaatsvervangende leider, Schalker, maakte in elk geval veel tam-tam rond deze gebeurtenis. Zo stonden gedurende de laatste week van Meijers gevangenschap van zeven uur 's ochtends tot negen uur 's avonds twee Zwart-Fronters demonstratief op wacht voor de gevangenis te Breda, waarin de leider was opgesloten,255 terwijl zij het strijdlied floten - op de wijs van 'Giovinezza' - om de leider in de gevangenis hun aanwezigheid kenbaar te maken.259 Bovendien riep Schalker de leden op voor een grote demonstratie op de dag van Meijers vrijlating te Breda. Het was de bedoeling de leider in triomf van de gevangenis af te halen.257 De directeur van de Bredase gevangenis echter 'gooide roet in het eten' door Meijer enkele uren vroeger vrij te laten dan werd verwacht. In alle vroegte stond de leider van Zwart Front op 17 mei 1938 op de stoep van het woonhuis van een Bredase relatie Naar het getuigenis van Haighton zag hij er bleek uit 'en scheen onder een hoedje te vangen. De kerker had hem kwaad gedaan. Hij leek niet meer de oude'. 258 De demonstratie van Zwart Front - door het blad een spontane zegemars genoemd - ging daarna met gewijzigde marsroute door. Terwijl de Zwart-Fronters naar eigen zeggen in volmaakte orde door de straten van Breda marcheerden, voerde de politie niettemin enkele charges uit, die de vreedzame wandeling in een rel deden ontaarden. Het merendeel der Zwart-Fronters wist echter het aangewezen vergaderlokaal te bereiken, waar 'harde noten (werden) gekraakt'. 2**

300

"*[

h, Tien dagen later, op 26 mei 1938, vond te Breda een massa- er-
e- gadering van Zwart Front plaats, waar een kleine drieduizend aan-
er hangers bijeenkwamen en Meijer een grote rede uitsprak onder de
e- titel 'Terug uit de gevangenis'. De leider noemde daarin zijn ge-
ift vangenschap een gevolg van de omstandigheid, dat het huidige de
in mocratische régime niet meer kon steunen op het recht en daarom

254

zijn toevlucht zocht bij tyrannieke maatregelen. Voorzover zijn sup-
ei- porters naar Breda waren gekomen om over dit onderwerp meer
en te horen, heeft Arnold Meijer hen teleur moeten stellen, want voor
n, het overige was zijn rede gewijd aan de mogelijkheden van samen-
re- gaan van de verschillende rechts-revolutionaire bewegingen in ons
en land, aan kwesties als huisgezin en ras, gezag en vrijheid, kapitaal-
er ophoping en bezitloosheid, alsmede aan de buitenlandse politiek, op
ti- welk terrein de kaart van Europa tijdens Meijers gevangenschap
n- ingrijpend was gewijzigd door de 'Anschlusz' van Oostenrijk. Ten
en aanzien van het eerste punt verwierp hij achtereenvolgens de fusie
zo- der bestaande organisaties, een federatieve samenwerking van deze
ap organisaties en het toetreden van alle bewegingen tot een geheel
h- nieuwe organisatie, om zich tenslotte slechts uit te spreken voor een
•cte politiek van benadrukken van wat de verschillende bewegingen ver-
u- bond, teneinde aldus een concentratie van nationaal-voelenden voor
ur te bereiden. Dit zal wel mede de verklaring zijn voor de omstandig-
ra- heid, dat kort voor het uitbreken van de oorlog de heftige campagne
as van Zwart Front tegen de N.S.B, enigermate is geluwd. In verband

io- met de recente ontwikkeling in de buitenlandse politiek stelde Meijer
en- als onmiddellijk doel de handhaving van het Nederlandse imperium
sen en de hereniging der Dietse gewesten. Deze aangelegenheid was
et thans in een acuut stadium gekomen, met name ook door de bui-
te tenlandse aspiraties van Duitsland, waarvoor Nederland wegens zijn
ide rasverwantschap en koloniën grote aantrekkelijkheid bezat. Het was
an niet juist - aldus Meijer - deze aspiraties goed te keuren, omdat
op Duitsland een nationaal-autoritaire staat was; niet het belang van
itie Duitsland, Engeland of Frankrijk, maar het Nederlandse belang dien-
een de de doorslag te geven. Tenslotte stelde hij zichzelf verantwoorde-
an. lijk voor de staat, waarin Zwart Front verkeerde. Weliswaar had-
ont den de successen groter kunnen zijn door te transigeren met eer en
rna beginselen en te zwichten voor geld en goud, maar hij wenste de
aar overwinning te behalen met schone handen. Daarom verlangde hij
ar- trouw aan leiding en beginselen, zoals hij ook zijn aanhangers mach-
de tigde hem 'gerust de hersens in (te) slaan', wanneer hij ooit on-
eel trouw zou worden aan de beginselen van Zwart Front. 2 β 0
te Door Meijers gevangenschap was het revolutionaire élan in Zwart
Front intussen allerminst verloren gegaan. Deze gevangenschap

301

1

- wegens belediging van minister Van Schaik — deed een verbol
gen Zwart-Fronter in 1938 uit zijn slof schieten en de betrokken
minister een stevige klap toedienen. Voor deze 'politieke klap' werd
de man prompt voor de rechter gebracht en veroordeeld.2β1 Op
23 november 1938 werd Arnold Meijer zelf na een rede te Nij
megen door de politie gearresteerd wegens belediging van de Joodse
bevolkingsgroep en drie dagen lang in hechtenis gehouden.282 Dit
weerhield hem niet om een week later in een rede te Amersfoort
wederom zover over de schreef te gaan, dat de politie andermaal
proces-verbaal tegen hem moest opmaken.2β3 Het was deze stijl van
Zwart Front, waaraan de miljonair Haighton enkele jaren later met
weemoed terugdacht.

Intussen bestreden de democratische machthebbers Zwart Front
niet slechts door het opmaken van processenverbaal en het opleggen
van gevangenisstraffen, want herhaaldelijk klaagden Arnold Meijer
en zijn medestanders ook over broodroof toegepast op Zwart-Fron-
ters. Zo droeg Dum-Dum al in 1935 een van zijn bijdragen op
'aan de martelaren, aan de geranselenden om hun overtuiging, aan
hen, die wegens hun strijd door de maatschappij verdoemd zijn,
aan hen, die neergeslagen zijn (. . .) . Neergeslagen, omdat (zij) een
dijk waren tegen het kapitalisme'.2β4 Zo ook trooste hij spoedig de
vrouwen der fascistische kameraden:

'Je moet niet schreien als z'ons arresteeren
Het is geen schande in de cel te gaan
Het is een schande, je niet te verweren
Een schande is te bukken en te smeren
Te likken iedre plaats, waarheen hun voeten gaan'. 2 β 5

In 1936 werd op last van minister-president Colijn het lidmaatschap
van Zwart Front verboden voor ambtenaren. Hoewel Zwart Front
deze maatregel niet welgevallig was, distilleerde het hieruit het be
wijs, dat de aanhang van de beweging in kringen van ambtenaren
groot was.2 6 6 Broodroof trof ook aanzienlijke leden van Zwart
Front, zoals Jhr. de Kuijper, die op grond van zijn lidmaatschap
van Meijers beweging door de P.T.T. werd ontslagen als directeur
van de N.V. Radiocentrale 'De Baronie', waartegen in het orgaan
der beweging heftig van leer werd getrokken. ^ 7

Na in 1934 aan zijn beweging vorm en inhoud te hebben gege
ven, behoefde Arnold Meijer in zijn nieuwjaarsboodschap voor 1935
niet pessimistisch te zijn. Hij constateerde dan ook, dat in de afge
lopen acht maanden het fundament was gelegd voor zijn beweging,

die van een bespot groepje geworden was tot een hecht verband
van gevreesde revolutionairen. De geschrokken democraten ant
woordden hierop - aldus Meijer - met een grove terreur, die het
302
woord 'vrijheid' tot een aanfluiting maakte. Slechts een 'kleine
bende' was immers vrij om de gehele bevolking te terroriseren en
tyranniseren, als bewijzen waarvan hij wees op het uniformverbod,
het colportage-verbod, de zogenaamde muilkorfwet, de honger der
werklozen en de broodroof op fascisten. Tegen deze terreur predikte
Zwart Front de opstand. Ledental en kameraadschap groeiden in
Zwart Front met de dag. Waren in 1934 de fundamenten gelegd,
in 1935 zouden de muren worden opgetrokken, aee Bij het eenjarig
bestaan van Zwart Front - enkele maanden later - oordeelde
Meijer het parlementaire getimmerte op instorten te staan. Hij en
zijn medestanders zouden alles doen om het gehate systeem te li
quideren. Daarom zou de strijd tegen 'de mummelende grijsaard'
Colijn en tegen de N.S.B, nog feller worden.2ββ Iets minder opti
mistisch klonk echter al de nieuwjaarsboodschap van 1936. Het jaar
1935 had - aldus de leider - zware offers gevergd. Voor sommigen
was ook de discrepantie tussen offers en resultaten te groot geweest.
Zwart Front trok nog steeds geen stampvolle zalen en 'mensen
van naam'. Daarvoor was hij zelf verantwoordelijk, want als hij de
beginselen prijs gaf, zou Zwart Front furore maken, maar daartoe
was hij nu niet en nooit genegen. Het komende jaar zou nog gro
tere offers vragen. Hij deed echter een beroep op zijn aanhangers
optimisten te blijven, want de dag van Zwart Front zou komen.2 7 0
Dezelfde teneur had ook zijn boodschap bij de tweede verjaardag
van Zwart Front in 1936. De toekomst zou nog harder worden,
vooral onder de naderende rooms-rode dictatuur. Daarom riep hij
op tot hernieuwing van de wederzijdse trouw, s7 1
De overtuiging, dat velen door de sociale controle weerhouden
werden zich bij Zwart Front aan te sluiten, moet Arnold Meijer het
vertrouwen hebben gegeven, dat het aantal sympathisanten met zijn
beweging veel groter was dan de ledenlijst deed vermoeden. Ook het
succes, dat de N.S.B, boekte bij de statenverkiezingen van 1935 moet
hem in deze zin hebben beïnvloed. In 1935 noemde Meijer het al-
gemeen kiesrecht een dwaasheid en wenste hij niet 'enkele zetels om
mee te mogen praten'. Hij wilde de hele macht. Daarom stelde
Zwart Front geen kandidaten voor de provinciale staten en de ge-
meenteraden. Wel mochten de afdelingsleiders uitmaken, of Zwart-
Fronters een lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen zouden mogen
maken, maar in geen geval onder de naam van Zwart Front. Meijers
algemene advies luidde dan ook blanco te stemmen of de stembil-
jetten ongeldig te maken door er de leuze 'Storm op den Staat
door het Zwarte Front' op te schrijven.272 Kennelijk was de leider
echter in 1937 tot andere gedachten gekomen. Tijdens een open-
bare vergadering, dat jaar in het Jaarbeursgebouw te Utrecht ge-
303
houden, werd besloten aan de kamerverkiezingen deel te nemen. Bij
de officiële motivering wees Meijer er nadrukkelijk op, dat dit geen
verandering van beginsel doch slechts van taktïek betrof. Zwart
Front wenste niet de vijftig plus één te bereiken, maar zag het
kamerlidmaatschap als een der hulpmiddelen voor een definitieve
overwinning. De beweging beleefde thans haar snelste groei sinds
de oprichting, waardoor vertrouwen op succes gerechtvaardigd was.
Teneinde een verkiezingsactie te kunnen voeren, kondigde hij ten-
slotte een financiële mobilisatie af.273 Het gevormde verkiezings-
fonds werd overigens voor het leeuwendeel gespekt met gelden, die
Haighton uit eigen familie bijeen wist te brengen. 274
Zwart Front stelde in totaal vijftien kandidaten met Arnold
Meijer als lijsttrekker. Voorts kwamen op deze lijst de namen voor

van enkele reeds eerder in dit verband genoemde personen, zoals M. J. Schalker, Jos van Wel, Mr. B. Perridon, J. Pereij en J. van den Berg. этв Behalve Arnold Meijer en Jos van Wel was geen van hen in bredere kring bekend. Terstond begon Zwart Front een in tensieve verkiezingscampagne. Tussen 20 april en 20 mei 1937 ver vulde Arnold Meijer spreekbeurten in niet minder dan 27 plaatsen door heel het land, van het Zeeuwse Tholen tot Sloten in Friesland en van het Zuid-Limburgse Hoensbroek tot Hoofddorp in de Haar lemmermeer. 2 7 β Aan deze campagne namen verder deel Drs E. van Wessem, Jos van Wel, B. Perridon, M. J. Schalker, Albert Kuyle, H. Ensing en zekere Uphoff.277 Zwart Front was na zijn jarenlang beleden afkeer van het 'parlementarisme' kennelijk nog min of meer verlegen met zijn rol van verkiezingspartij. Daarom waarschuw de het tegen het gevaar van 'demo-liberalisme', dat bij de verkie zingsstrijd ook de eigen beweging zou kunnen aantasten. Zo diende men zich goed te realiseren, dat Zwart Front slechts 'in het par lement (kwam) om het van binnen uit te bestrijden.' Overigens was het parlementaire werk verknoeide tijd. 2 7 8 In de uitslag van de ver kiezingen stelde Arnold Meijer het grootste vertrouwen. Niet alleen in het zuiden had Zwart Front een sterke aanhang, maar ook van de aanhang in het noorden zou men na de verkiezingsuitslag ver steld staan, г™

De verkiezingen van 26 mei 1937 betekenden echter voor alle rechts-revolutionaire bewegingen een grote tegenslag en voor Zwart Front vormden zij bepaald een fiasco. De N.S.B, verloor ongeveer de helft van zijn stemmen, vergeleken met de uitslag der verkie zingen voor de staten en de gemeenteraden van 1935, het Verbond voor Nationaal Herstel liep van 30.000 stemmen in 1933 terug tot 6.000 stemmen,2β0 terwijl Zwart Front in heel het land slechts 8.178

304

e
r-
as
r-
rп
in
r-
lle
rt
er
ie-
nd
tot
78

stemmen ofwel 0,2% van het totale aantal uitgebrachte stemmen op zich wist te verenigen. De op Zwart Front uitgebrachte stem men waren als volgt over de verschillende kieskringen verdeeld. 2 8 1

A
S
e
d
г
s
η
η
.
Γ
η
d
Γ
η

e,
g
f
e-
Kieskringen
's-Hertogenbosch
Tilburg
Maastricht
Arnhem
Nijmegen
Rotterdam
Den Haag
Leiden
Dordrecht
Amsterdam
Den Helder
Haarlem
Middelburg
Utrecht
Leeuwarden
Zwolle
Groningen
Assen
Totaal Nederland
aantal stemmen uitgebracht op Zwart Front
absoluut
843
4.105
653
184
802
142
179
99
197
204
61
215
66
112
66
81
100
69
8178
in procenten
van het tot.
aantal
stemmen op
Zwart Front
10,3
50,2
8,0
2,2
9,8
1,7
2,2
1,2
2,4
2,5
0,7

2,6
0,8
1,4
0,8
1,0
1,2
0,8
100
in procenten
van het
totale aantal
geldige
stemmen
0,36
2,04
0,27
0,08
0,40
0,04
0,07
0,04
0,07
0,05
0,03
0,09
0,05
0,04
0,03
0,03
0,04
0,06
0,20
in concen
tratiegetallen
Nederland
1 ПГі
1 U U
180
1020
135
40
200
20
35
20
35
25
15
45
25
20
15
15
20
30
100
Deze uitslag bevestigde hetgeen sinds lang mocht worden aange nomen, dat de aanhang van Zwart Front vooral in het zuiden des lands was geconcentreerd. De kieskringen Tilburg, Den Bosch en Maastricht (dit zijn de provincies Noord-Brabant en Limburg) le verden niet minder dan 68,5% van de gehele aanhang van Zwart

Front; in de beide Brabantse kieskringen alleen was niet minder dan 60,5% van zijn supporters geconcentreerd. Zoals uit het hier voor afgedrukte staatje blijkt, leverde de kieskring Tilburg hiervan het leeuwendeel, waarin meer dan de helft (50,2%) van Zwart Fronts aanhang woonachtig was. Dit behoefde geenszins te verwon deren, aangezien juist in deze kring Arnold Meijers hoofdkwartier was gevestigd. De gemeente Oisterwijk nam dan ook een beduidend percentage van deze hoge score voor zijn rekening, zoals blijkt uit het volgende overzicht.

305

aantal stemmen, uitgebracht op Zwart Front bij de kamerverkiezingen in 1937 in de kieskring Tilburg

gemeenten	absoluut	in procenten van het tot. aantal stemmen op Zwart Front	in procenten van het totale aantal uitgebrachte stemmen
Oisteroijk	711	8,7	21,4
Tilburg	1868	22,8	4,5
Overige gemeenten	1526	18,7	1,0
Totaal	4105	50,2	2,0

In Oisterwijk stemde ruim een vijfde der kiezers op Zwart Front. In Tilburg was dit percentage weliswaar veel geringer, maar het absolute stemmenaantal beduidend groter. Oisterwijk en Tilburg samen verschaften Zwart Front vrijwel een derde van zijn totale aanhang. Ook in de gemeente Tilburg was het stemmenaantal van Zwart Front relatief groot. In deze stad had Arnold Meijer zich namelijk kort vóór de veridezingen geschaard achter de eisen van de textielarbeiders, die tegen het advies van hun vakbondsleiders in staking waren gegaan.2β2 Deze stemmen betekenden - aldus Zwart Front - even zovele moties van wantrouwen tegen de 'in dienst van de uitbuiterige ondernemers staande r.k. s.p.' tegen 'Steenberghe en consorten' en tegen het welgedane bonzendom, dat slechts bekom merd was om eigen rechtspositie, salaris en pensioen.283 Dat het succes in Tilburg niet nog groter was, weet Zwart Front o.a. aan het feit, dat de Nieuwe Tilburgse Courant, waarin o.a. Wouter Lutkie veelvuldig publiceerde, die dit blad ook kwalificeerde als 'de krant die me lief is',2 β 4 wel harde noten kraakte over het democra tische bestel, maar in de verkiezingsstrijd van 1937 zich braafjes achter de katholieke staatspartij had geschaard.2β5

Het fiasco van Zwart Fronts deelneming aan de verkiezingen moet Arnold Meijer hebben ontgoocheld. Haighton herinnerde zich

later 'een paar zeer gedrukte bijeenkomsten van den Leider met
zijn adviseurs'.286 Van deze ontmoediging gaf Arnold Meijer overi
gens niet openlijk blijk. Hij erkende weliswaar, dat het aantal op
Zwart Front uitgebrachte stemmen kleiner was dan hij had ge
meend te mogen verwachten en besefte, dat het resultaat bij veel 2
kameraden verwondering en ontmoediging wekte, maar hij, in wie
Zwart Fronts beginsel levend was geworden, ging schouderophalend fc
voorbij aan dit gebeuren. De grote inspanning was ook allerminst
vergeefs geweest; de vruchten daarvan zouden spoedig worden ge- j
plukt. Zestigduizend toehoorders hadden tijdens de verkiezingstour-

A
nées de boodschap van Zwart Front mee naar huis gedragen, die
zij nu nog niet bleken te hebben verstaan. Het nieuwe had dan ook
tijd nodig om door te dringen. Er was echter een vonk geslagen die
bleef doorsmeulen. Ook Mussolini had bij de eerste verkiezingen,
waaraan hij deelnam, slechts tweeduizend stemmen gekregen. De
overwinning der democraten was bovendien slechts schijn, want
thans was een worsteling om de macht te verwachten tussen Colijn,
Goseling en Albarda. Kameraden, die deze schok niet konden ver-
werken en gedesillusioneerd waren door teleurstelling, mochten
Zwart Front niet hinderen; het was hem liever, dat zij de beweging
verlieten. Namens de vaste kern van de beweging moest hij de grote
pers - die zich vrolijk maakte over het échec van Zwart Front -
waarschuwen zich niet te vergissen, want Zwart Fronts rol was nog
niet uitgespeeld. Zijn taak begon nu pas voor goed en geen van zijn
vijanden zou daarbij vergeten worden. Daarom luidde het parool tot
zijn getrouwen: 'Niemand kijkt meer achterwaarts!'287
Elders in hetzelfde nummer van Zwart Front werd een analyse
gegeven van de oorzaken, die tot het verkiezingséchec hadden geleid.
Een eerste factor van de nederlaag vormde de crisis in het nationa-
lisme, als beginsel en uitgangspunt voor een beter ingericht Neder-
land. Vervolgens waren de natuurlijke vrienden en geestverwanten
van Zwart Front, de kleine boeren, met een eigen lijst uitgekomen;
deze behaalde alleen al in de districten Den Bosch en Nijmegen
achttienduizend stemmen. Tenslotte was er de gewetensdwang der
katholieken in het zuiden, doordat de bisschoppen van Den Bosch
en Roermond de gelovigen erop gewezen hadden, dat zij op straffe
van zonde verplicht waren op de katholieke Staatspartij te stemmen.
Daaruit hadden deze partij en de lagere geestelijkheid munt gesla-
gen door het voor te stellen, alsof Zwart Front voor katholieken
verboden was. Daardoor waren Zwart Front de stemmen van tien-
duizenden sympathisanten ontfutseld. Ook Zwart Front had echter
fouten gemaakt, met name door de gewetenloosheid van de katholie-
ke Staatspartij te onderschatten en door te menen, dat in de streken
van de textielindustrie en der doodarme zandboeren iedereen zou
weten, dat de staatspartij de volle verantwoordelijkheid droeg voor
de daar optredende verpaupering. De taak van Zwart Front zou
nu zijn een stootgroep te vormen in de revolutionaire situatie, waarin
Nederland spoedig zou komen te verkeren.288 Albert Kuyle sloot
zich hierbij - geheel in stijl - aan met de opmerking, dat Zwart
Front weliswaar geen zetel had gekregen, 'maar niemand zal ons
beletten een stoelpoot te nemen.' 28»
Het vermaan van de leider aan het adres van gedesillusioneerde
leden om de beweging liever te verlaten dan de actie van Zwart
Front te hinderen, moet veler pennen in beweging hebben gebracht.

Spoedig kon Arnold Meijer immers zijn dank betuigen voor de vele
aanhankelijkheidsbetuigingen, die hij had ontvangen. Wie meenden,
dat hij nu zou opgeven, kenden hem echter niet, want hij was 'van
een taaien boerenstam' en verzekerde onverzettelijker te zullen voort-

gaan. Het zogenaamde verkiezings-échec zou dan ook eens het begin der overwinning blijken, wo Om uit te rusten van de vermoeienissen en plannen te smeden voor de toekomst ging de leider spoedig daarna enkele weken met vacantie. ^ 1 Korte tijd later werd dan ook de nieuwe taktiek van Zwart Front bekend gemaakt. Na de massale bijeenkomsten tijdens de verkiezingsactie zou thans het accent verlegd worden naar de actie van man tot man. Teneinde de massa te winnen zou verder niet slechts kritiek worden geoefend op het vigerende stelsel, maar ook positief de oplossing van Zwart Front voor de hangende vraagstukken worden gegeven. Voorts zouden de afdelingsleiders kader-groepen vormen van betrouwbare leden, die enkele uren per week beschikbaar moesten stellen voor activiteiten ten behoeve van de beweging. Tenslotte zouden provinciale inspecteurs worden benoemd voor het toezicht op de discipline en de naleving van de orders van het hoofdkwartier. ^ 2 Kennelijk heeft het toch moeite gekost na de opgelopen ontgoocheling de partij-machinerie weer op gang te brengen, want een der Zwart-Fronters klaagde korte tijd later nog over te grote windstilte in Zwart Front. Daarom riep Meijer zijn kameraden op niet langer vacantie te houden, maar de strijd te hervatten, з*3 Erwich, die naast Dum-Dum in la tere jaren zich als poëet van Zwart Front ontpopte, vermaande zijn vrienden eveneens:

'Het uur van den storm op den staat
is dichter dan gij wellicht raadt
- te wapen, kameraden!' s*4

In zijn terugblik op 1937 noemde Arnold Meijer het een jaar van bittere ellende, waarbij hij weliswaar uitdrukkelijk wees op het groeiende leger werklozen, maar zeker ook gedacht moet hebben aan het moeilijke parket, waarin zijn beweging in het afgelopen jaar was geraakt. Ook het nieuwe jaar noemde hij zwanger van ellende, maar 'dit Carthago van veinzaards en huichelaars, van onvolwaardigen en verleiders, moet verwoest, en het zal verwoest worden !' 2es De verkiezingservaringen moeten de leider van Zwart Front ook nog hebben geheugd bij de vijfde verjaardag van Zwart Front in mei 1939, toen hij vaststelde, dat slechts één doel Zwart Front bezielde: t.w. het Nederlandse volk te dienen. Wie dit doel kende, had steeds gelijk 'zelfs dan, wanneer alles en allen tegenover hem staan, wanneer het geheele volk zich tegen hem keert, heeft hij gelijk. Niet de anorganische massa vertegenwoordigt het volk, maar hij alleen.' Velen hadden getracht aan Zwart Front te verdienen,

Λ

maar ondanks hun talenten had hij hen afgewezen. Thans had hij nog slechts één boodschap: doorzetten. Zwart Fronts gelijk zou blijken en zijn oogst zou zijn de ontevreden N.S.B.-ers en de vijfhonderdduizend blanco-stemmers van de laatste verkiezingen. Hij gaf zijn getrouwen de verzekering hen ter overwinning te voeren. ^ 96

Intussen was Arnold Meijer najaar 1937 voor een bezoek van vier weken naar Spanje gereisd. Als motivering voor deze reis voerde hij in Zwart Front aan, dat in Nederland belangrijke veranderingen op til waren. Als het uur van de revolutie aanbrak, moest Zwart Front gereed zijn 'voor ons deel in het werk van de nationale omwenteling'. Teneinde hieromtrent zijn licht op te steken, bezocht hij nu het Spanje, dat onder generaal Franco's régime was gebracht. ^ 7 Van dit verblijf in het fascistische deel van Spanje deed hij verslag in een extra Spanj e-nummer van Zwart Front en later in een afzonderlijke brochure onder de titel 'Vier weken Spanje'. Daarin koos hij na een beschrijving van de gruweldaden onder de volksfront-regering partij voor Franco, omdat deze namens geheel Europa streed voor cultuur, ordening en christendom. Het régime van Franco kon men identiek stellen met de Spaanse Phalanx - op-

gericht in 1933 door José Antonio Primo de Rivera, zoon van de vroegere Spaanse dictator - ; het was ook fascistisch te noemen, maar niet Italiaans-fascistisch. Ondanks de steun van Duitsland en vooral Italië bleef het nationalistische Spanje onafhankelijk. Het rode Spanje leverde daarentegen het land uit aan Moskou. Daarom diende men Franco te steunen. De doeltreffende rode propaganda had echter al zijn slag geslagen en zelfs in het katholieke kamp mannen als Jacques Maritain, Don Luigi Sturzo en in Nederland Johan Brouwer en de redacteurs van De Gemeenschap voor zijn karretje weten te spannen. ^ 8

Al eerder had Zwart Front in honende bewoordingen over de redacteurs van De Gemeenschap gesproken, toen enkelen hunner - zoals eerder is vermeld — toetraden tot het comité van waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen. Zwart Front noemde dit Comité een 'ratjetoe' van intellectuelen, dat een machteloos 'verbond van de negatie' had gesloten en zijn naam had gezet onder een 'beginselloos fraai stuk onzin'. Zie immers wie daar samenzaten: 'De verworden Dominees-zoon ter Braak, (wiens Eibergensche vader toch zeker in al zijn kanselsteilheid nooit (had) kunnen denken zoo'n prul van een onverstaanbare krantenkoelie te hebben verwekt) naast het even God- als Kunst-geleerde heer Gerard Brom', Pater Titus Brandsma naast 'de verdachte Sinjo du Perron', terwijl de Onbenullige krantenvlooi' Jan Greshoff, 'de arrivist' Van Duinkerken, de 'handelsreiziger in Russische propaganda' Dr. W. van Ravensteijn, de 'louche dichter' Jan Engelman en 'de door de

309

jáiÉ.

Mannheimer-affaire bekend geworden' Mgr. Dr. H. Poels plaats hadden genomen naast 'joden, naast godloochenaars; naast ver dachte sujetten.' 2 β 9 Poels was trouwens al eerder door Zwart Front geattaqueerd, omdat hij kennelijk teveel de voet dwars zette aan Arnold Meijers pogingen in de Limburgse mijnstreek te infiltreren. Hij werd beschuldigd van leugens, omdat hij het fascisme onaan vaardbaar noemde voor katholieken, en van broodroof op fascisten. Deze priester was blijkbaar benauwd, dat het fascisme de corrup tie in R.K. mijnwerkerskringen aan het licht zou brengen. 300 De Brabantse voorman Dr. P. C. de Brouwer pr. werd aangeduid als een warhoofd, die het verschil tussen het Verdinaso en de Katholieke Democratische Partij niet eens kende en pas in 1937 moest leren, dat Zwart Front revolutionair was. 3 0 1 Het comité van waakzaamheid werd in een spotprent voorgesteld als een veelkoppig monster, dat zich tooide zowel met de priesterlijke bonnet als met een hoofddeksel, dat hamer en sikkel als embleem voerde. 302

Deze agressie sloeg om in vrolijkheid, toen - zoals eerder vermeld werd - katholieke leden zich op verzoek van de aartsbisschop uit het comité terugtrokken. De betrokkenen werden voorgesteld als levensgrote naïevelingen, die - zoals Mgr. Poels - pas bij het nalezen van de ledenlijst tot de ontdekking waren gekomen, dat er gevaar dreigde van communisten.303 Zwart Front laakte eveneens Jan Engelmans opportunisme, dat in 1925 te keer was gegaan tegen de politieke democratie, tegen kranten, die de waarheid verzwegen, en tegen een christelijke naastenliefde, die door de werkgevers werd bepaald, maar dezelfde heer was in 1937 redacteur van De Tijd, medewerker van De Groene Amsterdammer, bekroond door de A.V.R.O. en lid van het comité van waakzaamheid. 304 Ook Van Duinkerken werd op de korrel genomen naar aanleiding van discussies rond zijn benoeming tot hoogleraar in de Vondelwetenschap te Leiden. Deze benoeming zou hij niet danken aan wetenschappelijke verdiensten op dit terrein, maar aan zijn orthodox-democratische gezindheid. 305 Wat was er al niet veranderd in weinig jaren - aldus Zwart Front - ; toen Van Duinkerken nog niet bekommerd

was om 'vooruitzichten en carrière', werd hij door de katholieke pers heftig bestreden, maar nu zijn benoeming tot Vondel-prof. te Leiden verzet ontmoette, liep de katholieke pers te hoop voor hem. Kennelijk was het de bedoeling Van Duinkerken te reclasseren, nu deze de zaak der jongeren verraden had ter wille van de gemakkelijke leunstoel. In dit verband werd ook gewezen op zogenaamd dubieuze omstandigheden, waarin Van Duinkerken het Leuvense eredoctoraat had aangenomen.303 Het lijkt waarschijnlijk dat in deze insinuaties Albert Kuyle de hand heeft gehad, die - zoals verderop zal blijken - rancuneus genoeg was om chantage te plegen op vroe-

gère vrienden en die - volgens Haighton - in Zwart Front 'venijnige scheldartikelen' schreef, maar de verantwoordelijkheid daarvoor liet dragen door de redacteur Jhr. de Kuijper. 307

Hoogtepunten in het leven van Zwart Front waren de vrijwel telken jare georganiseerde landdagen. Deze waren trouwens onder rechts-revolutionairen zeer in zwang. De eerste door Zwart Front georganiseerde landdag, werd gehouden op 30 mei 1935 te Oisterwijk, waar de leden de eed van trouw aflegden aan Arnold Meijer als leider der beweging.308 Tevens werden telegrammen van trouw en aanhankelijkheid verzonden respectievelijk aan koningin Wilhelmina en prinses Juliana, alsmede aan Mussolini, die geëerd werd als grote geestverwant. De monarchie, in Nederland toevallend aan het historische vorstenhuis van Oranje, beschouwde Zwart Front dan ook als grondslag van de nationale beweging. Zelfs een zwakke koning was - naar Meijers overtuiging - te verkiezen boven het onacceptabele, republikeins-democratische régime, omdat de koning op de innigste wijze verbonden was met het lot van het land. Wel kon de monarch de belangen van het land toevertrouwen aan een capabele, sterke man, hetgeen ook in Nederland gewenst was. Het koningschap was aldus ook voor Italië van grote betekenis, waar Mussolini er zijn sterke invloed aan ontleende. 309 In overeenstemming hiermee verzond Arnold Meijer namens Zwart Front ook telegrammen van gelukwens aan prinses Juliana bij haar verloving en bij de geboorte van prinses Beatrix. Daarin sprak hij van Onwankelbare trouw en gehechtheid aan het Oranjehuis'.sl0

Hoewel het rapaille-karakter van Zwart Front voor sommige leden veel aantrekkelijks had, s " was het oorzaak, dat deze beweging permanent in financiële moeilijkheden verkeerde. Arnold Meijer wees dan ook in zekere zin met trots op deze armoede, want het was een bewijs, dat zijn beweging niet werd gefinancierd door grootkapitalisten. Dat was de enige manier om de beginselen zuiver te houden. Deze voorstelling van zaken was niet geheel overeenkomstig de waarheid. Een tijdlang werd Zwart Front wel degelijk gesteund door enkele figuren uit het Brabantse bedrijfsleven, die zich later echter wegens de revolutionaire gezindheid van deze beweging schijnen te hebben teruggetrokken. 311a Anderzijds gevoelde Meijer dan ook het ongemak van deze beginselvastheid. Teneinde het zo nodige geld bijeen te krijgen, moest hij doorlopend een beroep op zijn supporters doen om het strijdfonds te steunen.312 Ook riep hij zijn aanhangers op advertenties voor Zwart Front te werven en zich in te spannen om het aantal abonnees te vergroten.313 De eerste advertenties verschenen in Zwart Front aan het eind van de eerste jaargang. Zij bleken vrijwel alle afkomstig uit de centra van fascistische activiteiten Oisterwijk, Nijmegen (dat een zeer actieve afdeling had)

ж

en Breda. Het valt te begrijpen, dat vrijwel enkel de kameraden in hun blad adverteerden. Na verloop van tijd begon ook het aantal advertenties weer terug te lopen. 814 Ook met de betaling der contributies was het niet optimaal gesteld. De leider klaagde zelfs, dat

afdelingsleiders niet steeds op tijd hun geld afdroegen, zoals Meijer
in een dagorder had voorgeschreven. Predikten zij discipline, dan
konden de betrokkenen hier zelf het voorbeeld geven. 315 Met de
stortingen in het strijdfonds wilde het evenmin vlotten. Na de op-
roepen van de leider gaven deze wel enige opleving te zien, maar
spoedig daalden zij dan weer beneden een toelaatbaar niveau. Daar-
om zag Meijer zich zelfs gedwongen te dreigen ieder van de leden-
lijst te schrappen, die zijn contributie niet tijdig betaalde.sie

Voor de verkiezingen van 1937 werd - zoals eerder vermeld -
een speciaal verkiezingsfonds gevormd, waarvoor Haighton aan-
zienlijke bedragen bijeen wist te brengen. De middelen van Zwart
Front moesten echter tot de laatste cent worden aangesproken. Na
het verkiezingséchec stond de beweging er dan ook berooid voor.

De financiële strop moet Zwart Fronts waardering voor dit demo-
cratische spel niet positief hebben beïnvloed. Arnold Meijer ver-
trouwde er echter op, dat zijn supporters hem niet alleen lieten
staan. 317 In de nieuwjaarsboodschap van 1938 moest hij echter an-
dermaal verzoeken om sterkere financiële steun wegens de voort-
durende discrepantie tussen inkomsten en uitgaven der beweging.sie

De oogst lag in 1939 — aldus Arnold Meijer - voor het grijpen,
maar dit vereiste geld. Daarom organiseerde hij tussen 15 februari
en 15 april van dat jaar een actie onder het motto 'Ons miljoen' met
het doel in die periode een miljoen centen bijeen te brengen.31β Ten
einde de voortdurende tekorten te dekken, maakte Meijer geduren
de deze jaren vrijwel zijn gehele bezit - hij was niet onbemiddeld -
te gelde en spendeerde dit aan Zwart Front. 3 2 0 Daarom trof het
hem uitermate pijnlijk, dat Van Duinkerken bij de aankondiging
van Nationaal Front in De Groene Amsterdammer vaststelde, dat
Zwart Front zich had bekeerd tot een 'kapitaalkrachtig idealisme'.
Zwart Front reageerde dan ook heftig en schilderde een scherp con
trast tussen de offervaardige leider van de beweging, die heel zijn
vermogen had besteed om ons volk te verheffen, en de 'laffe Van
Duinkerken', die met deze opmerkingen zijn geweten poogde te
sussen, want deze 'arrivist' had zich al lang verkocht en zijn pen
'geprostitueerd'. ^ 1

Het geringe succes en de financieel moeilijke positie van Zwart
Front, alsmede het uitbreken van de oorlog in september 1939 moe
ten ook bij Arnold Meijer de gedachte hebben doen rijpen aan
concentratie van wat hij noemde 'nationaal-voelenden'. Bij de af
kondiging van de mobilisatie gaf hij de Zwart-Fronters bevel 'als

soldaat een toonbeeld (te zijn) voor anderen en de trots van de
legerautoriteiten'. Brak de oorlog uit, dan zou hij zichzelf als
vrijwilliger melden. Hoewel Zwart Front kritiek bleef houden op
het regerende stelsel en de machthebbers, zou het voorlopig zwijgen
over feiten en toestanden, die tegenover de bedreiging van Neder-
lands zelfstandigheid onbeduidend waren. Uiterlijk mochten de ac-
tiviteiten verminderen, maar, zeker van het eindresultaat, wist de
Zwart-Fronter zijn tijd af te wachten. 322 Nadien was een groot
deel van het weekblad Zwart Front gewijd aan buitenlands-politieke
beschouwingen en Nederlands positie tussen de belligerenten. Het
blad bepleitte een strikte neutraliteit, maar protesteerde eveneens
tegen Duitse uitlatingen, die ons wilden voorschrijven, hoe onze
neutraliteit tegenover Engeland te handhaven. Terstond begon Zwart
Front ook met krachtige pleidooien voor de versterking van Neder-
lands leger en vloot. Met name gold zijn belangstelling de bouw
van slagkruisers ter beveiliging van de handel met Nederlands-
Indië. 323

In de internationale politiek besliste slechts de macht - aldus
Meijer - en daarom had ook Nederland macht nodig, wilde het niet
opzij worden geschoven. Anders zouden de oorlogvoerenden zeker

niet onze neutraliteit respecteren. Een militair verbond met België
achtte hij ongeschikt, omdat dit land tezeer was geëngageerd met
Frankrijk. Een sterke macht zou Nederland krijgen door een auto-
ritaire regering, want interne verdeeldheid ondermijnde ook onze
positie in het internationale vlak. Op 23 september 1939 bepleitte
hij aldus voor het eerst de vorming van een nationaal front, dat de
leiding in handen moest geven van een kerel met een sterke wil en
bovenal grote liefde voor Nederland. Daarvoor was vereist de af-
schaffing van het parlement, opheffing van de politieke partijen en
afschaffing van het individualistische kiesrecht, in plaats waarvan
ieder zeggenschap moest krijgen op eigen terrein. Dit pleidooi voor
een nationaal front was gerijpt, doordat Meijer - naar eigen zeg-
gen - door ervaring geleerd, thans besefte 'dat beginselen zonder
macht van weinig waarde zijn'. ^* Met deze uitspraak erkende Ar-
nold Meijer als het ware het failliet van zijn theorie over het kleine
keurkorps, waarmee zou kunnen worden volstaan om het 'parle-
mentaire getimmerte' te liquideren. In de Nieuwjaarsboodschap van
1940 verzekerde hij overigens niet aan de beginselen te zullen tor-
nen; deze bleven onveranderd en het belangrijkste daarvan was
nog steeds de vestiging van een autoritaire staat, thans gelijkgesteld
met een 'autoritaire democratie'. Om deze gezagvolle staat te ver-
wezenlijken was het nodig het hele Nederlandse volk in alle geledin-
gen te winnen. In het afgelopen jaar was op hem een beroep ge-
daan om te komen tot een breed Nationaal Front. De plannen daar-

"Ч
toe waren thans tot rijpheid gekomen, met vele personen uit allerlei
kringen en groepen had hij contact gezocht en gevonden, zodat
begin 1940 tot realisering daarvan kon worden overgegaan. Hij
dankte zijn aanhangers voor de hem bewezen trouw en vertrouwde
op volgzaamheid bij deze 'nieuwe geweldige stap'. De huidige le
den beschouwde hij als de kern, vanwaar de overwinning zou uit
gaan. 3 2 5 Dezelfde denkbeelden werden vervat in een circulaire, die
eind 1939 in duizenden exemplaren onder de titel 'Naar een Na
tionaal Front' werd verspreid en die gericht was tot alle 'nationaal
voelende Nederlanders'.32Sa Als eerste resultaat van zijn overleg om
te komen tot een concentratie in Nationaal Front kon Arnold Meijer
de aansluiting berichten van de zogenaamde actie-Bouwman, een
groepering van kleine boeren, die bij de verkiezingen van 1937
21.000 stemmen had behaald, юв Tegelijkertijd poogde hij zijn nieuwe
onderneming te ontdoen van het etiket fascisme, dat tegenstanders
prompt op Meijers jongste schepping hadden geplakt. Nationaal
Front was immers niet fascistisch, wel nationaal, desnoods nationa
listisch en gericht tegen volkssouvereiniteit en partijendemocratie.
De term fascisme paste echter slechts voor Italië en was niet meer
van toepassing op Meijers nieuwe streven, s27
Op 11 april 1940 werd Zwart Front in een vergadering van de
leider met zijn afdelingsleiders te Oisterwijk officieel ontbonden.
Zwart Front was - aldus Meijer in zijn rede - door de veranderde
omstandigheden ongeschikt geworden om uit te groeien tot een
macht in de staat, die kon waken over de nationale belangen. Voor
de omzetting in Nationaal Front noemde hij een drietal motieven.
Zwart Front had allereerst buiten zijn schuld zeker partij-karakter
gekregen, waardoor vele nationaalvoelenden zich niet aansloten en
het grote kader ontbrak. Vervolgens wilde Zwart Front elke rege-
ring steunen bij de handhaving van een onafhankelijke buitenlandse
politiek en versterking der defensie. De Geer was in dit opzicht
verre te verkiezen boven Colijn. Tenslotte wilde Zwart Front een
dergelijke regering niet aanvallen op een wijze, die vijanden van
buiten excuses kon verschaffen voor een aanval op Nederland. De
rede werd herhaaldelijk - aldus Zwart Front - door stormachtig

applaus onderbroken en de vergadering besloot eenstemmig tot aansluiting bij het op te richten Nationaal Front. ^9 Het afscheid van Zwart Front vervulde overigens leider en aanhang met wee- moed. Arnold Meijer vermaande zijn volgelingen echter, dat zij niet mochten vervallen in de grootste fout van het Nederlandse volk, t.w. de zelfgenoegzaamheid. De strijd ging immers niet om de strijd zelf, maar om de opstanding van ons volk. Overigens zou- den de beginselen blijven en zou slechts de taktiek gewijzigd wor-

*
den.32f l Ook een Nijmeegse kameraad gaf uiting aan zijn weemoedi ge gevoelens bij het afscheid van Zwart Front. Hoe hadden de Zwart-Fronters niet geleden - aldus deze oude getrouwe - voor hun overtuiging onder de pressie van werkgevers, familie en ken nissen. Daarom stonden hun bij dit afscheid de tranen in de ogen. De trouw aan de leider en de beginselen moesten echter de door slag geven, з 3 0 Deze trouw beloonde Arnold Meijer later door in een toespraak tot het kader van Nationaal Front de revolutionaire geest en offervaardigheid van de oude kern van Zwart-Fronters ten voorbeeld te stellen. Deze kwaliteiten sloeg hij hoger aan dan intellectuele capaciteiten. Daarom wenste hij, dat deze strijders van het eerste uur ook in het voornamere milieu van Nationaal Front in ere werden gehouden.331 Tegelijkertijd met de ontbinding van Zwart Front werd ook het hoofdkwartier van Oisterwijk overge plaatst naar Den Haag, waar Nationaal Front aan het Bezuidenhout een gebouw ter beschikking kreeg van achttien ruime vertrek ken. e31» Het weekblad 'Zwart Front' werd vervangen door 'De Weg'.
Op 20 april 1940 vond in Hotel Carlton te Den Haag de oprich tingsvergadering van Nationaal Front plaats. De bejaarde activisten leider der Jong-Vlaamse Beweging, Ds. Jan Derk Dómela Nieuwen- huis Nijegaard, leidde Arnold Meijer in met een korte toespraak, waarin hij voor een zelfstandig, onafhankelijk Groot-Nederland op- kwam. 3S2 Arnold Meijer benadrukte vervolgens de door de interna- tionale gebeurtenissen vereiste noodzaak van eenheid van alle Neder- landers. Daaraan beantwoordde Nationaal Front, dat los stond van elke groep, partij of beweging en geen vervolg was van een bewe- ging met een andere naam. Evenmin was het fascistisch of nationaal- socialistisch, maar in doelstelling en taktiek Nederlands. Tegenover de regering zou Nationaal Front de grootst mogelijke loyaliteit aan de dag leggen. Wel achtte de nieuwe beweging het vigerende par- lementair-democratische stelsel een hinder voor het staatsgezag in zijn taak de defensie en de economische verdediging van land en volk optimaal te verzorgen. 333 Naderhand heeft Arnold Meijer dit streven van Nationaal Front wel gekarakteriseerd als een geleide democratie tegenover de chaotische democratie van het parlemen- taire stelsel, s3311 De vergadering besloot tenslotte een telegram van trouw en aanhankelijkheid te zenden aan de koningin. 334 Critici van Nationaal Front hebben deze beweging wel een club van deftige heren genoemd, waaruit Jan Boezeroen werd geweerd. Haighton sprak later zelfs van 'een verburgerlijkte bende' en Van Duin- kerken gewaagde - zoals eerder vermeld werd - hierop zinspelend van een 'kapitaalkrachtig idealisme'. 334a De oude, proletarische kern van Zwart Front schijnt zich in Meijers nieuwe organisatie dan ook

minder op zijn gemak te hebben gevoeld. Daarop duidt ook des leiders eerder vermelde vermaan aan het kader van Nationaal Front de oude Zwart-Fronters in ere te houden.
Arnold Meijer wees er reeds tijdens de oprichtingsvergadering op, dat Nationaal Front zijn leden recruteerde uit zeer verschillende kringen. Zij waren afkomstig van uiterst rechtse groeperingen, zo als N.S.B., Nationaal Herstel, Zwart Front, Verbond der Neder

landers en Verdinaso, maar ook van de rechtse partijen als de ka
tholieke Staatspartij en de Anti-Revolutionaire Partij, vervolgens
uit kringen van de Vrijheidsbond en de Vrijzinnig Democratische
Partij, en tenslotte zelfs van de S.D.A.P. en de Communistische
Partij Nederland, з*5 De aanwezigheid van lieden van verschillend
pluimage bij de oprichting wees inderdaad op een bredere belang
stelling. Naast Arnold Meijer en Ds. J. D. Dómela Nieuwenhuis
Nijegaard getuigden daar o.a. van hun interesse zekere Bodde, Ir.
Kerbert, de oud N.S.B.-er Tusenius, Prof. Dr. J. H. Valckenier Kips,
de ex-leider der N.S.B, in Indie Ir. van der Laecken, de oud-voor-
zitter van het N.V.V. Stenhuis, de gewezen secretaris van het N.V.V.
G. J. Zwertbroek, het Rotterdamse raadslid Van Burink, Dr. A. A.
Haighton, Albert Kuyle, Dr. J. B. van Heutz, W. Baron van
Voorst tot Voorst, Martien Beversluis en de letterkundige oud-ac-
tivist Marcel van der Velde, M* De door de S.D.A.P. geroyeerde
heren Stenhuis, Zwertbroek en Beversluis motiveerden hun aanslui-
ting bij Nationaal Front met de volgende overwegingen. De socialis-
tische partij had haar beginselen losgelaten zonder daarvoor nieuwe
te hebben gevonden; zij kon ook de benarde toestand der arbeiders
niet verbeteren. Nationaal Front daarentegen stond een nieuwe in-
richting van staat en maatschappij voor, waarin de eenheid des
volks de partij-politieke verdeeldheid zou verdringen. De S.D.A.P.
besefte niet, dat de nieuwe wijn van heden en toekomst niet in oude
zakken kon worden bewaard. Intussen zouden de drie gewezen
S.D.A.P.-ers echter voortrekkers der arbeiders blijven en samen met
andere voortrekkers de weg naar een gelukkiger toekomst wijzen
aan heel het volk. SST

Nauwelijks was Nationaal Front enkele weken oud, of de Duit-
sers vielen Nederland binnen. Daardoor kwamen de kaarten geheel
anders te liggen. Het betekende in elk geval, dat Nationaal Front
ter bereiking van zijn doelstellingen zijn taktiek sterk moest wijzigen.
De mogelijkheid van verwezenlijking van lang gekoesterde idealen
scheen plotseling weer nabij. Deze taktische wijziging kan het best
worden geïllustreerd aan de hand van Meijers houding tegenover
democratie en fascisme. Vóór 10 mei 1940 deed Arnold Meijer zijn
best zich aan te sluiten bij de sterke democratische stromingen in
ons volk door Nationaal Front voor te stellen als een autoritaire

democratie, wat wilde zeggen een democratie zonder parlement en
politieke partijen.338 Na de capitulatie, toen het democratische sys-
teem schijnbaar voorgoed was verdwenen, had Arnold Meijer ook
voor de democratie geen goed woord meer over, zoals dit begrip in
de glansjaren van Zwart Front bijna fysieke afkeer bij hem had ge-
wekt. Zoals eerder is gebleken, deed hij vóór de bezetting eveneens
zijn best het begrip fascisme ver van Nationaal Front af te schuiven
en verklaarde hij met nadruk, dat deze beweging geen voortzetting
was van enige vroegere beweging, groepering of partij. Nauwelijks
was echter het oorlogstumult van de mei-dagen achter de rug, of
hij haastte zich te benadrukken, dat het program van Nationaal
Front sinds 1934 onveranderd was gebleven en dat deze beweging
de erfgenaam was van Erich Wichman, De Bezem, de A.N.F.B.
en Zwart Front, e3«

Een nadere omschrijving van beginselen, doel en streven van Na-
tionaal Front gaf Arnold Meijer in de brochure 'Wat wil Nationaal
Front?', in hoofdzaak een herhaling van het zes jaar eerder versche-
nen 'Wat wil Zwart Front'. Nu de zogenaamde onaantastbare de-
mocratie - aldus Meijer - voorgoed was verdwenen, had het zin
het 'al-oude' program van Zwart en Nationaal Front nogeens te
formuleren. Het streven van Nationaal Front heette in deze publi-
catie kortweg de vestiging van een autoritaire, corporatieve, Neder-
landse volksstaat. Het staatsgezag moest autoritair, onafhankelijk en

hiërarchisch zijn, hetgeen betekende totalitair in deze zin, dat de
staat weliswaar gebonden was aan het in God wortelende recht,
maar binnen zijn eigen grenzen geen enkele macht boven en tegen
zich erkende. Aangezien deze totalitaire staat God erkende als bron
van het recht was ook van staatsabsolutisme geen sprake. De totale
staat van Nationaal Front zou verder corporatief zijn, doordat de
op maatschappelijk gebied tot stand gekomen corporaties hun be-
voegdheden op elk terrein des levens zouden uitoefenen onder de
'opperhoogheid van den staat'. Tenslotte zou hij een Nederlandse
volksstaat zijn, aangezien hij het gehele Nederlandse volk in onaf-
hankelijkheid zou moeten omvatten. Dit laatste betekende de vesti-
ging van een onafhankelijk Groot-Nederland. De uiteenzetting be-
sloot'met de waarschuwing, dat de ineenstorting van het demo-libe-
rale stelsel niet voldoende was, want ook de geest van dit systeem
zou moeten verdwijnen, мо

In het eerste nummer na de capitulatie stelde De Weg vast, dat
Arnold Meijer jarenlang tegen dit gevaar had gewaarschuwd, maar
naar zijn stem mocht niet geluisterd worden. Een oorlog was nodig
geweest om duidelijk te maken wie de waarheid had gesproken, t*1

Arnold Meijer zelf betreurde het, dat hij aldus gelijk had moeten
krijgen en bracht hulde aan de soldaten, die dapper hadden gevoch-

317

ten en de eer van ons land hoog hadden gehouden. Ons volk was
echter duf en zelfgenoegzaam geworden. Een positief gevolg van
de catastrofe achtte hij dan ook het ontstaan van saamhorigheids-
gevoel. Schuldig waren vooral de machthebbers van het democrati-
sche régime, die ons volk niet hadden toegerust voor de oorlog. De
bezetting was nu een feit; daarover te treuren zette weinig zoden
aan de dijk en sabotage was een misdaad. De Duitsers beschouwden
ons als een volk, dat erkenning verdiende. Geheel onafhankelijk was
Nederland ook vroeger niet geweest, want de Engelse invloed had
steeds onze vrijheid beknot. Thans moest ons land zich op Duits-
land oriënteren, hetgeen economisch voordelig mocht heten en cul-
tureel een tegenwicht zou kunnen vormen tegen de verderfelijke in-
vloed van de laatste jaren. Daarom was een loyale medewerking met
de bezetters vereist. De tweedracht was voorbij; voortaan stonden
wij als één volk voor nieuwe mogelijkheden, wellicht zelfs de ver-
wezenlijking van Groot-Nederland. 342

In een korte tijd later gehouden rede volgde Meijer dezelfde ge-
dachtengang. De eenheid van ons volk noemde hij daarin noodzake-
lijk ter verdediging van het Nederlandse wezen en ter verwezen-
lijking van de eenheid in Groot-Nederland. Voor deze eenheidsbe-
weging was Nationaal Front de aangewezen organisatie, want de
enige andere in aanmerking komende beweging - kennelijk doelde
hij op de N.S.B. - was niet Nederlands te noemen. Zou ons volk
zelf niet deze eenheid tot stand brengen, dan zou de bezetter ze on-
getwijfeld opleggen. Niemand anders zou het volk hiertoe kunnen
aansporen, want de regering was gevlucht en de achtergebleven
hoofden van departementen waren slechts bureaucraten. Het zou
onjuist zijn passief te blijven, zolang ons nog de vrijheid werd gela-
ten zelf ons lot te bepalen. Het ging om het zijn of niet-zij η van ons
volk. De Duitsers zouden onze onafhankelijkheid waarborgen, als
wij deze waard waren. Tegenover de bezetter diende onze houding
echter waardig te zijn en vrij van hielenlikkerij. De Duitsers dienden
onze hoogste goederen - trots, taal en cultuur - te respecteren en
na de oorlog zouden zij de binnenlandse onafhankelijkheid van Ne
derland moeten erkennen. Wel zou een nauwe band met Duitsland
noodzakelijk blijven, maar pas na een eervolle vrede en met name
na de verwezenlijking van Groot-Nederland.343

Bij het uitbreken van de oorlog had Nationaal Front - in tegen
stelling met de N.S.B. - niet met de armen over elkaar gezeten.

Daaruit concludeerde Arnold Meijer tot het recht thans leiding te mogen geven aan het stuurloos geworden Nederlandse volk. Ook in de toekomst zou Nationaal Front zich slechts laten leiden door het Nederlandse belang. Dit betekende echter niet, dat men tot in eeuwigheid de vijand van gisteren zou moeten wantrouwen. De na-
318
tuur dwong ons immers met Duitsland te leven en de Rijkscommissaris Dr. Seyss-Inquart had Nederlands onafhankelijkheid en het behoud van ons volkskarakter gegarandeerd. Men kon op deze Duitse belofte vertrouwen, omdat zij ook in Duitslands belang was. Duitsland wilde immers geen nieuw Versailles en dit hield in, dat het geen volkeren uit elkaar zou rukken en hun onafhankelijkheid geen geweld zou aandoen. Bovendien was ook Duitsland ermee gebaat, dat Nederland zijn natuurlijke vriend zou worden. Deze vriendschap zou Duitsland kunnen winnen door mee te werken aan de stichting van Groot-Nederland.844 Dit laatste - zo benadrukte Arnold Meijer ook nog eens in De Weg - zou natuurlijk een Duits-Nederlandse belangengemeenschap tot stand brengen, want een Groot-Nederland zou uiteraard belang hebben bij de handhaving van een nieuwe Europese ordening. Deze belangengemeenschap kon bovendien nog gebaseerd zijn op de betekenis voor beide landen van de handhaving van Nederlands souvereiniteit over Indie tegenover Japan en Amerika en op de compensatie, die het zeevarende Nederland kon bieden aan Duitsland als vasteland-mogendheid. 34*
Terstond na de capitulatie begon Nationaal Front een intensieve campagne om munt te slaan uit de omstandigheid, dat veel van zijn concurrenten van het toneel waren verdwenen. De regering had de wijk genomen naar Londen, de politieke partijen waren op non-actief gesteld en de N.S.B, had zich door haar houding tegenover de Duitsers bij grote groepen van de bevolking gecompromitteerd. Nationaal Front profiteerde daarbij van de omstandigheid, dat het de enige beweging van betekenis was, die enerzijds sedert jaren had aangedrongen op vestiging van een nieuwe orde in de eerder beschreven zin en die zich anderzijds ostentatici op een zuiver Nederlands standpunt plaatste zonder concessies te doen aan de bezetter. Bovendien nam zij als enige openlijk stelling - zoals nog ter sprake zal komen - tegen de spoedig in brede kring gehate N.S.B. Eind mei 1940 richtte Nationaal Front een manifest tot het Nederlandse volk met een oproep zich aan te sluiten bij deze beweging ter concentratie van allen, die wilden werken aan de bouw van een organische staat, waarin niet meer het goud, maar de arbeid de drijfkracht zou zijn. Voorts werd in dit manifest nog eens het beginselprogram van Nationaal Front ontvouwd om aan te tonen, dat deze beweging voor het merendeel der Nederlanders acceptabel was.84e
Dit alles miste zijn uitwerking niet. Spoedig beleefde Nationaal Front een ongekende toevloed van nieuwe leden. Op deze plotselinge groei was het organisatorische apparaat van Nationaal Front niet berekend; bovendien sloot het de mogelijkheid in van het binnendringen van ongewenste elementen in de beweging. Met deze groei was Nationaal Front dan ook - naar eigen getuigenis - niet onver-
319
deeld gelukkig. Spoedig bepaalde Arnold Meijer daarom, dat nieuwe leden een proeftijd van twee maanden moesten doormaken, alvorens als lid te worden toegelaten.347 Anderzijds spande Nationaal Front zich ten zeerste in zoveel mogelijk Nederlanders achter zijn vaandel te scharen. Louis Knuvelder - destijds redacteur van De Nieuwe Gids samen met Lodewijk van Deyssel, Jeanne Kloos-Ryneke van Stuwe en Dr. A. A. Haighton (die het blad financieel op de been hield) en eerder al in De Gemeenschap misprezen om zijn talentloze eerzucht en luide onbeduidendheid847» - schreef in 1940 een dweperige biografie van Arnold Meijer, kennelijk met de bedoeling

de leider van Nationaal Front in bredere kring bekendheid te ge
ven, ^^ь De huisvesting van het hoofdkwartier werd in korte tijd
aanzienlijk uitgebreid met nog een pand aan het Bezuidenhout in
Den Haag en enkele andere accommodaties, s4 8 Op 8 juli 1940 ver
scheen het eerste nummer van het eigen dagblad der beweging, Het
Nederlandsch Dagblad geheten en gedrukt op de persen van De
Residentiebode te Den Haag. Dit laatste blad koos ook spoedig de
zijde van Nationaal Front.3 4* Met ingang van 1 juli 1940 benoem
de Arnold Meijer bovendien de kapitein-vlieger b.d. van het K.N.I.L.
C. C. Kupfer, tot landelijk commandant van de door hem te orga
niseren Garde van Nationaal Front, opvolger van de vroeger opge
heven Zwarte Storm van Zwart Front. Deze was bedoeld als af
weer tegen 3e W.A. van de N.S.B., die in deze maanden zeer provo
cerend optrad en zich erop toelegde 'de straat te veroveren', ten
einde daardoor een 'Machtübernahme' door de N.S.B, voor te be-
reiden. 350 Deze garde diende zich in september d.a.v. aan onder de
naam 'De Grauwe Vendels'. 351 Haar was overigens slechts een
kort leven beschoren. Op bevel van de bezettingsautoriteiten werd
zij reeds op 10 oktober 1940 opgeheven, ^г Onder de benaming
Fronterbeweging werd een eigen jeugdorganisatie van Nationaal
Front in het leven geroepen, onderverdeeld in een padvindersorga
nisatie en een organisatie voor sport en spel en gescheiden voor jon
gens en meisjes. Voor de behartiging van de geestelijke belangen in
deze jeugdorganisaties droeg een commissie zorg, waarin o.a. Wou
ter Lutkie zitting had. sss o p 22 oktober 1940 installeerde Arnold
Meijer een Culturele Kamer, op 29 oktober d.a.v. een Sociaal-Eco
nomische Kamer en op 5 december van dat jaar tenslotte een Po
litieke Raad. Het was de bedoeling, dat deze lichamen de leider ad
viezen zouden geven omtrent kwesties, die zich op de betrokken
terreinen voordeden. аы
Tot voorzitter van de Culturele Kamer benoemde Arnold Meijer
Prof. Dr. A. A. van Schelven, die korte tijd daarvoor was toegetre
den tot Nationaal Front, omdat hij zijn denkbeelden omtrent hand-

having van de christelijke tradities van ons volksleven, beëindiging
van de 'verpolitieking' der kerken, bescherming van de eigen aard
van Nederland, vestiging van Groot-Nederland en radicale oprui-
ming van de 'huidige verziekte democratie' het best realiseerbaar
achtte door middel van Nationaal Front. Dit besluit van de calvinis-
tische hoogleraar van de Vrije Universiteit ontlokte scherpe kritiek
in gereformeerde kringen. Ds. J. van der Meulen betichtte b.v. in
het Schiedamsch Kerkblad onder de titel 'Dolende Herders', Van
Schelven van dwaling nu deze zich aansloot bij Arnold Meijer, die
de gereformeerde beginselen niet kende. Daarom riep hij op tot
gebed voor de dwalende hoogleraar, э*5 Niet lang daarna heeft Prof.
van Schelven onder pressie van het curatorium der Vrije Universi
teit Nationaal Front ook weer verlaten.Me Tot de overige, niet eer
der genoemde leden van Nationaal Front behoorden de oud-redac-
teur van Aristo-, Leo Boekraad, de gebroeders Ad en Wim Sassen
- van wie eerstgenoemde al van augustus 1936 tot juli 1937 lid was
geweest van Zwart Front, maar later de contacten met Arnold
Meijer had verbrokenЗМл — Henk Kuitenbrouwer, de letterkundige
Chr. de Graaff, A. Mertens, Gerard Wijdeveld en de eerder reeds
om zijn anti-semitische spotprenten in De Nieuwe Gemeenschap,
Vrijdag en Zwart Front genoemde Karel Thole. Albert Kuyle - die
op 10 mei 1940 door de politie was gearresteerd onder verdenking
lid te zijn van de N.S.B.3 5 7 - beijverde zich in deze tijd om wraak
gevoelens op tegenstanders bot te vieren. Van Duinkerken deed hij
in juli 1940 de belofte mee te werken om de langdurige ruzies tus
sen katholieke letterkundigen te laten rusten, з*7» Kennelijk heeft de
wrok tegen zijn vroegere vrienden toch te diep gezeten, want spoe

dig heeft hij deze belofte gebroken. De veiligheid van Jan Engelman bracht hij zelfs in gevaar door tijdens de bezetting, in juni 1941, in De Weg uitvoerig uitspraken te citeren, die Engelman in 1937 ten detrimente van Goering in De Gemeenschap had gedaan. S5S Dezelf de praktijk paste hij toe op zijn vroegere makker Albert Helman door in het Algemeen Handelsblad diens anti-nationaal-socialistische verle den op te rakelen. Helman voelde zich naar aanleiding van deze pu blicatie gedwongen enige tijd onder te duiken. ^ 9 Halbo C Kool bedreigde hij met zijn invloed bij Duitse instanties, omdat Kool wei gerde zijn spijt te betuigen over een vroegere aanklacht wegens een anti-semitische prent in Zwart Front, waarvoor Kuyle tot vierhonderd gulden boete was veroordeeld. Ook Kool durfde na deze bedreiging geen risico nemen en dook enige tijd onder. 3 β 0 Tevens schreef Kuyle -zoals verderop nog ter sprake zal komen - felle artikelen tegen de Joden, al is het waar, dat hij tegelijkertijd iemands Joodse vrouw en haar ouders tegen Duitse arrestatie hielp beschermen. ^ 1 Na 1942

staakte hij zijn publicistische arbeid geheel en nam hij een functie aan op het departement van landbouw om aan tewerkstelling in Duitsland te ontkomen.3e2

Naast afzonderlijke personen traden ook enkele groepen in min of meer georganiseerd verband tot Nationaal Front toe. Dit was het geval met enkele personen van de Nationale Unie, die zich na de oprichting van de Nederlandse Unie ter vermijding van misver standen met de toevoeging 'De Vuurslag' tooide. Tot deze groep behoorde Wouter Lutkie. Op 26 en 27 mei 1940 werden voorts op het hoofdkwartier van Nationaal Front met succes onderhandelingen gevoerd tussen Arnold Meijer en de Groep Sinclair de Rochemont. Daarop trad ook dit stel amateur-fascisten tot Meijers beweging toe. з в з Deze meende hiermee een belangrijk gezelschap binnenge haald te hebben, dat hem gemakkelijk contacten met Duitse instan ties zou kunnen bezorgen, waaraan het hem op dat moment nog ontbrak. 3 β 4 Lang zou Arnold Meijer overigens niet in deze waan verkeren. Tenslotte schijnen ook onderhandelingen te zijn gevoerd met het genootschap Brabantia Nostra, welks leden zich echter na de oprichting van de Nederlandse Unie merendeels achter deze be weging schaarden. 36S

Intussen opende Nationaal Front een scherpe campagne tegen de N.S.B., waarin Arnold Meijer terecht een gevaarlijke rivaal zag, aan wie de Duitsers het binnenlands bestuur zouden kunnen toever trouwen. In een artikel in De Weg van 29 juni 1940 hekelde Meijer openlijk de N.S.B., omdat zij niet Nederlands was en zelfs de eer van Nederland te na kwam. Daarvoor wees hij er met name op, dat Mussert de N.S.B.-klok te Lunteren had weggeschonken aan Her mann Goering, wiens Luftwaffe nog onlangs Rotterdam had gebom bardeerd. Bovendien misprees hij het Heil Hitler-geroep der N.S.B.-ers. De ware Duitse Nationalisten moest deze zoollikkerij tegen de borst stuiten. Ook zonder deze hulp zou Duitsland de oorlog wel win nen. Daarom concludeerde hij, dat de N.S.B, met haar houding de goede Duits-Nederlandse betrekkingen ernstig afbreuk deed. з в 6 Deze duidelijke stellingname tegen de N.S.B, vond in die dagen uiteraard in brede kringen waardering, omdat vrijwel niemand anders zich zo onomwonden tegen deze protégés van de bezetter durfde uitspre-ken. In verschillende andere artikelen en tijdens openbare vergade-ringen op verscheiden plaatsen in den lande werden deze aanvallen op Musserts beweging herhaald.3β7 Bovendien raakten Nationaal-Fronters herhaaldelijk slaags met N.S.B.-ers of leden van de W.A. 3 β 8 Voor dit doel werd op last van Meijer ook het weerkorps De Grauwe Vendels geformeerd, dat echter spoedig moest worden ontbonden.

Niet alleen op grond van beginselen was de bestrijding van de

ί
ie N.S.B, voor Nationaal Front geboden; het was ook uit taktisch oog-
in punt een voordelige zaak. Arnold Meijer besefte immers, dat hij met
zijn beweging in de gegeven omstandigheden het enig alternatief
in vormde voor Musserts N.S.B. Daarom dienden de verschillen niet
as verdoezeld te worden. Hierin kwam echter verandering, toen een
na driemanschap, bestaande uit de heren Mr. L. Einthoven, Mr. J.
г- Linthorst Homan en Prof. Dr. J. E. de Quay, in de zomer van 1940
ep de Nederlandse Unie stichtte. In deze Unie kreeg het Nederlandse
op volk gelegenheid zich te groeperen in een organisatie, die het vacuum
en zou kunnen opvullen, dat door het vertrek van koningin en regering
nt. en het op non-actief stellen der politieke partijen was ontstaan. De
ng Unie telde dan ook binnen enkele weken honderdduizenden leden.
e- Deze gebeurtenis was een catastrofe voor Nationaal Front. Zij be-
n- tekende, dat Arnold Meijer in zijn poging het Nederlandse volk te
og verenigen tegen Mussert off-side kwam te staan. De Nederlandse
an Unie werd dan ook prompt door Nationaal Front als onaanvaard-
rd baar van de hand gewezen, omdat zij vooraf de instemming zou
na hebben moeten vragen van de oude politieke partijen en met name
be- Linthorst Homan nog met een been in de oude tijd stond. 3 β 9 Het
program van de Unie was bovendien vaag en stond - aldus Meijer -
'en vol gemeenplaatsen, begrijpelijk overigens, omdat het was afgestemd
ag, op de massa van alle richtingen en instemming nodig had van de
er- bezetter. Deze stond echter wantrouwig tegenover de gewezen de-
ij er mocraten. Deze heren kwamen dan ook niet tot een eenheidspartij
eer uit overtuiging, maar gedwongen door de omstandigheden. Hun or-
dat ganisatie was volgens hem al evenzeer beneden de maat, want zij
er- kenden geen leider, maar een driemanschap. De Unie wilde het
m- volk dan ook geen weg wijzen, maar het slechts verzamelen. Na-
B.- tionaal Front daarentegen had geen nieuw program nodig; het kon
de blijven wat het steeds geweest was. De grote aanhang van de Unie
in- hield ook haar veroordeling in, want deze kon slechts bestaan uit
de democraten. De persoonlijke bekwaamheid van het driemanschap
eze zou alleen veel voor het volk hebben kunnen betekenen, 'indien
ard het de leiding van hen, die oudere geloofsbrieven hebben, had aan-
ich vaard'. это
te- De laatste opmerking liet de mogelijkheid open voor een accoord
de- tussen de Unie en Nationaal Front. Spoedig werden dan ook onder-
Hen handelingen tussen Unie en Nationaal Front geopend. Arnold Meijer
aal- had verscheiden malen een bespreking met het driemanschap over
de de mogelijkheden van een fusie tussen de twee bewegingen of ande-
rps re vormen van samenwerking.371 Overeenstemming bleek echter
den niet mogelijk met betrekking tot het Jodenvraagstuk, Groot-Neder
land en de leidersgedachte. Arnold Meijer achtte een driemanschap
de ondeugdelijk om leiding te geven aan een dergelijke beweging, зтг

Ж
Het driemanschap kon zich niet verenigen met het door Nationaal
Front bepleite Jodenstatuut. In de brochure 'Nederland en de
Joden' legde Arnold Meijer nogeens zijn gedachten over het Joden-
vraagstuk en de oplossing daarvan neer. Daarin werd andermaal de
gastrecht-theorie ontwikkeld, die de Joden, welke zich niet wensten
te assimileren, gastvrijheid aanbood, maar hen weerde uit alle open-
bare functies. Voorts zouden uit de vrije beroepen allereerst de
schadelijke, Joodse elementen moeten worden verwijderd. Dit be-
tekende hen uit de journalistiek ontslaan en Joodse doctoren-sexuo-
logen verwijderen. Vervolgens zou een nieuwe toevloed van Joden
tot de vrije beroepen moeten worden voorkomen, hetgeen bereikt
kon worden door aan de universiteiten voor Joden een numerus
clausus in te voeren. Ook diende de toevloed van nieuwe Joodse

elementen naar de takken van handel en bedrijf te worden afgeremd. Aldus zou 'met vermijding van schokken voor de Nederlandsche volksgemeenschap, met vermijding tevens van alle maatregelen, welke voor de Joden een nodelooze kwelling zouden beteekenen, in één generatie het Joodsche vraagstuk definitief' worden opgelost. 372a Elders werd nog in 1941 met nadruk vastgesteld, dat wie zich niet door gevoelsargumenten liet leiden, zou moeten onderschrijven, dat gedoopte Joden Joden bleven.373 In de situatie dier dagen moest deze vaststelling zeer bedenkelijk heten.

Na de mislukking van de fusiepogingen zijn nog wel accoorden over praktische kwesties tussen Unie en Nationaal Front gesloten, maar verdere gemeenschappelijke regelingen hebben de twee partijen niet meer getroffen. In december 1940 poogde Arnold Meijer echter nogeens tot een nauwere samenwerking de stoot te geven. Aangezien hij beducht was voor een spoedige overgave van de macht aan de N.S.B., bepleitte hij in een nieuwe brochure een samenwerking tussen Nationaal Front, Nederlandse Unie en N.S.B. In plaats van onderling getwist zou een dergelijke eenheid - aldus Meijer - naar binnen en naar buiten, met name tegenover de Duitsers, een grote zegen betekenen. Daartoe was nodig de wil om samen te werken en ruim begrip voor elkaar. Nationaal Front wilde hiertoe het initiatief nemen.373a Dit initiatief heeft echter niet mogen baten. De N.S.B, wees een dergelijk samengaan zonder meer van de hand en ook met de Nederlandse Unie kwamen geen verdergaande contacten tot stand. De Unie gaf eerder al blijk gereserveerd te staan tegenover een samengaan met Nationaal Front. Mogelijk heeft deze reserve verband gehouden met de overtuiging, later uitgesproken door een der leden van het driemanschap, dat Arnold Meijer een onbetrouwbare fantast zou zijn en diens aanhang slechts 'tuig' kon heten. 374 Toen Arnold Meijer in juni 1941 het hierna te bespreken voorstel deed om Unie, N.S.B, en Nationaal Front gezamenlijk een

ι legioen tegen Rusland te laten vormen, werden de contacten door
¿
e
de Unie definitief afgebroken. 3 7 4 a

j Het verloop van de onderhandelingen met de Nederlandse Unie,
ι j Arnold Meijers scherpe afwijzing van de N.S.B., zijn vasthouden
t aan de zelfstandigheid van Nederland en de gebrekkige organisatie
van Nationaal Front waren evenveel motieven voor allerlei figuren
t j om Nationaal Front de rug toe te keren. Op de snelle groei van
L Nationaal Front in de eerste maanden na de capitulatie was de
organisatie van Meijers beweging niet berekend. Daardoor raakte
ι deze organisatorisch in het ongerede. Haighton typeerde deze situa-
jkt tie als een 'teveel (aan) kader en te weinig manschappen'. Op het
hoofdkwartier was naar zijn zeggen alles overgeorganiseerd, terwijl
j het apparaat in de provincies overal tekort schoot. 3 7 S Arnold Meijer
г weet deze toestand naderhand mede aan het gevaar van spionage
-jg. door de Gestapo. Daardoor moest teveel werk worden toevertrouwd
» aan enkele volkomen betrouwbare en kundige medewerkers, en
u-fg. daarvan was weer een strenge centralisatie het gevolg. 3 7 β In 1936
j deed echter al een van Meijers medewerkers er zijn beklag over,
j
t dat Zwart Front te weinig ruimte liet om de werkkracht der leden
' j tot ontplooiing te doen komen. Het betrokken lid verweet Arnold
j ; Meijer dan ook het tegendeel te zijn van de Heer van de Wijngaard,
want 'bij ons is de oogst ook welig, en U hebt arbeiders genoeg,
j maar die moeten met lege handen blijven staan, omdat de heer van
o t e n de Wijngaard alles zelf wil doen', зтт
rtjj ' Grotere teleurstelling bij een aantal leden baarde echter nog
Л Meijers afwijzing van verdergaande concessies met betrekking tot de

samenwerking met de N.S.B., Unie en de Duitse bezetters. Dit
,. ƒ„„ deed o.a. Ad Sassen besluiten zich andermaal van Arnold Meijer af
te wenden en zich kort daarna aan te melden als lid van Musserts
beweging, Overtuigd van de noodzaak der bundeling van alle na
tionaal-socialistische groeperingen in de N.S.B.' 3 7 8 In 1942 is deze
""jg onrustige zoeker naar een onderdak voor zijn idealen van een nieuwe
ƒ ι
e n
orde in 's-Hertogenbosch vroegtijdig overleden. S 7 e Dezelfde weg be-
. · ¡_ wandelde Gerard Wijdeveld. Deze dichter van 'De Droom van
£je Nolens' liet nog op 31 december 1940 in het Nederlandsch Dagblad
υ j de volgende nieuwjaarswens afdrukken, opgedragen aan de leidei
c o n
. van Nationaal Front.
&ΐ3Λη 'Nadat in schemering en winterwind
(j e 2 e 'Zwaar van geheimnis dit jaar begint,
„jken 'Nu kom ik, één der Uwen, voor U staan
e n 'En hef mijn rechterhand en zie U aan
. kon '^ n 2 e ê : ^ k"! in 't j 1 4 1 dat nu begint
κ
^c
Π
'Voor U en voor het volk dat gij bemint
κ een ν · ·)
t aan
rking
van
naar
325
'Voor 't volk, dat het niet langer om mag gaan,
'Maar U mag vinden en Uw woord verstaan.
'En wat mij zei ven aangaat: trouw voor trouw!
'Bouw gij op mij zooals ik op U bouw!'

Dit wederzijdse bouwen heeft echter niet lang geduurd. In maart 1941 bedankte Wijdeveld reeds als lid van Nationaal Front wegens de daar heersende chaos in de organisatie. Voorlopig trad hij nog niet toe tot de N.S.B., omdat deze beweging voor katholieken verboden was. Wel werd hij lid van de Nederlandse Kultuurraad. Toen hem op die grond de sacramenten werden geweigerd meldde hij zich in januari 1943 ook als sympathiserend lid bij de N.S.B. aan. Zijn grote verering voor de Führer deed hem nog op 20 april 1944, Hitlers verjaardag, een gedicht afdrukken, waarin deze regels voorkwamen:

'Wij zien, hoe kleine kinderogen breken
'en vrouwen sterven met een zwangren schoot.
'Wij zien het en slaan d'oogen op naar hem,
'die wikt en wacht en díe zijn uur ziet naadren.
'En onze handen gaan omhoog. Ons Heil!
'klinkt droever, doffer van het vele wee.
'Maar 't zegt, dat wij hem nóg herkennen. En
'het bidt: God, die dien Führer hebt gegeven,
'sta hem nú bij en laat Europa leven.' з 1

Zulk een veelzeggende aberratie daargelaten, heeft de dichter zich echter aan geen apert-landverraderlijke praktijken schuldig gemaakt. 382

Wegens Meijers in hun ogen te geringe toeschietelijkheid inzake de vestiging van een Groot-Germaans rijk deserteerde al spoedig ook de groep van Sinclair de Rochemont uit zijn gelederen. Deze club sloot zich evenwel niet aan bij de N.S.B., maar begaf zich enige tijd in het gezelschap van de N.S.N.A.P.-Van Rappard, waar het Heil-Hitler-geroep niet van de lucht was. Later dienden ook ver

scheidenen van hen bij de S.S. en hun voorman, Sinclair, vond ten slotte - zoals eerder beschreven - de dood aan het Oostfront.383 Op dezelfde gronden verlieten de gebroeders Willem en Alfred Haighton Nationaal Front. Drs. Willem H. Haighton had enige tijd de leiding van de afdeling financiën van Meijers beweging, maar heeft zich later wegens zijn sterke pro-Duitse gezindheid van Arnold Meijer gedistancieerd. 384 De meergenoemde Dr. Alfred A. Haigh ton brak al met zijn 'eertijds (. . .) geliefden Leider' in de zomer van 1940 en schreef daarna de vaker geciteerde brochure 'Arnold Meijers maskerade', die een dolkstoot in Meijers rug had kunnen betekenen, wanneer iemand deze warhoofdige fascist au sérieux had genomen. Voor zijn dood in 1943 verzoende hij zich echter met

^

Arnold Meijer en benoemde hij deze tot enige en algemene erfgenaam. a8S Meijer zelf wees in 1941 publiekelijk op deze desertie van teleurgestelden, die niet konden zien, dat Nationaal Front terecht vasthield aan het beginsel, dat alles ondergeschikt was aan het be-
aart lang van Nederland. Zij behoorden dan ook niet tot de harde kern
gens van zijn beweging, want die zou hem trouw blijven. 38e
nog Intussen keerde Nationaal Front zich wel scherp tegen allen, die
ver- nog hoopten op een herstel van de vooroorlogse democratie. Sabo-
oen tage had Arnold Meijer al eerder als misdaad gekwalificeerd; het
zich was noodzakelijk, dat Nederland meebouwde aan het nieuwe Euro-
Zijn pa. De ware verraders waren dan ook zij, die fluistercampagnes
944, voerden, waarin Duitsland de bedoeling werd aangewreven delen
oor- van Nederland te annexeren. Deze lieden trokken de uitspraken van Seyss-Inquart en Hitler in twijfel en vertroebelden aldus de goede verhoudingen met de bezetter. 387 Met ongeduld vroeg hij zich in juli 1940 ook af, waarom de politieke partijen zich nog niet hadden ontbonden. Zij hadden immers al sedert jaren het ongelijk aan hun kant gehad. Wie de waarheid lief was, diende zich aan te sluiten bij Nationaal Front. 388 Nog in juni 1941 attaqueerde hij de velen, die trachtten de nieuwe orde tegen te houden. De democratie was immers uitgeleefd. Wel was een eigen, Nederlandse oplossing voor de hangende vraagstukken nodig, maar deze bood sinds lang Nationaal Front.38fl Om deze reden keerde De Weg zich ook tegen
zich het beluisteren van de Engelse radio, want dit veroorzaakte werke-
ge- bos afwachten. De influisteringen van de Engelse propaganda veroorzaakten grote schade aan ons volk en werden gekwalificeerd
zake als volksvergif, seo i n ¿ft verband stelde Henk Kuitenbrouwer de
edig vraag:

Deze 'Wie in deez' benauwde tijden,
nige 'Zwaar van kommernis en nood,
het "Weigert voor zijn volk te strijden
ver- 'En het wegen te bereiden
ten- 'Naar een leven, fier en groot?'391

t. 383 Bij het lezen van deze uitspraken dient men overigens wel in het
Ifred oog te houden, dat Arnold Meijer ter verwezenlijking van zijn poli-
tijd tieke doelstellingen, met name de bescherming van Nederlands zelf-
maar standigheid, langs allerlei klippen moest manoeuvreren. Enerzijds
rnold moest hij tegenover het Nederlandse volk zich volwaardig Neder-
aigh- lands tonen; anderzijds wilde hij de bezetter geen argumenten in
omer handen spelen om een overdracht van de macht aan de N.S.B, te
rnold prefereren. Vandaar ook zijn herhaalde aanbiedingen tot samenwer-
nnen king in een eenheidsfront. Hoe gemakkelijk hij daarin te ver kon
rieux gaan. bewees echter zijn voorstel - na de inval van de Duitsers
met l n Rusland - betreffende de vorming van een Nederlands legioen,

waartoe het initiatief zou moeten uitgaan van de Nederlandse Unie, de N.S.B, en Nationaal Front, om naast de Duitsers en hun bond

genoten Europa te helpen beschermen tegen het bolsjewisme, з 9 2 Na
derhand heeft Meijer deze ongelukkige stap gemotiveerd als een
laatst mogelijke zet op het politieke schaakbord om de N.S.B.
- die reeds haar steun aan Hitler had toegezegd - het initiatief
uit handen te slaan en inlijving van Nederlandse soldaten in het
Duitse leger of de S.S. te voorkomen. Daarbij was hij ervan uitge
gaan, dat dit voorstel toch niet voor alle partijen acceptabel zou
zijn, zodat hij de N.S.B, de pas kon afsnijden zonder dat hij voor de
consequenties van zijn voorstel behoefde op te komen. a f l 3 Het heeft
hem echter niet mogen baten. Nadat de bezetter reeds in allerlei
kleinere kwesties zijn voorkeur voor de N.S.B, had laten blijken,
werd Nationaal Front samen met de Nederlandse Unie op 13 de
cember 1941 opgeheven. Huiszoekingen vonden plaats in het hoofd
kwartier, Arnold Meijer werd uit zijn woonhuis gezet en voor enke
le tienduizenden guldens goederen werden verbeurd verklaard.394
Daarmee was de laatste organisatie uit de sfeer der oude herstelbe
weging van het toneel verdwenen. Arnold Meijer zelf heeft zich
sindsdien van politieke activiteiten onthouden. Enkele van zijn aan
hangers gingen in het verzet, zoals Drs. E. van Wessem, die naar
de Duitse concentratiekampen Oranienburg en Neuengamme werd
gedeporteerd en aldaar om het leven is gekomen, з*5

d-
a-
en
.B. Het Verdinaso
ief
het De geschiedenis van het Verbond van Dietsche Nationaal-Solidaris-
ge- ten (Verdinaso) is nauw verbonden met de persoon van zijn grond-
Zou legger en leider Joris van Severen. Deze werd op 19 juli 1894 te
de Wakken in West Vlaanderen geboren, als oudste zoon uit een no-
eft taris-gezin. Hij genoot zijn middelbare schoolopleiding op het St.
tlei Barbara-college van de Jezuïeten te Gent. Op 18-jarige leeftijd
en, schreef hij zich in voor de rechten-studie aan de universiteit aldaar,
de- Spoedig daarna brak de oorlog uit en diende hij in het Belgische
fd- leger aan de IJzer, eerst als sergeant, later als luitenant. Daar sloot
Ice- hij zich aan bij de Frontbeweging, een illegale organisatie van het
394 Belgische leger aan de IJzer, die zich verzette tegen de discriminatie
[be- der Vlamingen in het Belgische leger. * Aan het front maakte hij
ich ook kennis met de geschriften van Léon Bloy, van wie hij spoedig
a n . hele citaten uit het hoofd kende. Zijn vrienden aan de IJzer dweep-
aar t e n eveneens met Bloy. De kennismaking van een van hen met de
erd Franse meester was echter een ontgoocheling. Toen deze vriend bij
Bloy binnentrad, coupeerde deze, gezeten temidden van een groep
excentrieke vrouwen met loshangende haren, onmiddellijk elke mo-
gelijkheid tot een gesprek met de opmerking: 'Jeune homme, avant
de venir me poser des questions saugrenues, étudiez d'abord et à la
fond la vie de Jesus-Christ et revenez alors! Adieu! '2
Van Severen ontwikkelde zich tijdens de langdurige loop-graven-
oorlog van 1914 tot 1918 tot een radicaal revolutionair, met een
sterke socialistische belangstelling. Hij vervloekte de oorlog als een
onderlinge strijd van slaven, die beheerst werd door de meesters van
de trusts. Zo was hij vol geestdrift voor Trotski en Lenin en weende
hij 'bij het nieuws van de zo grandioze Russische revolutie'. Wegens
zijn activiteiten ten gunste van de Frontbeweging werd hij gedegra-
deerd tot adjudant en naar een strafkamp in Noord-Frankrijk ge-
zonden. Tijdens zijn verblijf aldaar geraakte hij in een geestelijke de-
pressie, waaraan het bericht van de dood van Léon Bloy zeker
geen goed deed. Op dat moment nam hij het besluit een studie te
schrijven over de zonderlinge Franse letterkundige, van welke studie

overigens niets is gekomen, s*
Na de wapenstilstand en de daaropvolgende demobilisatie hervatte hij zijn studie aan de Gentse universiteit, maar ook zijn activiteiten als flamingant. Zo was hij lid van het flamingantische genootschap 'Het Veem' en stichtte hij in 1921 het tijdschrift 'Ter Waarheid',
329
een maandschrift over godsdienst, kunst en staatkunde in Vlaanderen en de wereld. Na diens vrijlating werkte ook Wies Moens aan dit tijdschrift mee. Tegelijkertijd schaarde Van Severen zich achter het 'Vlaamse Front', een partij van radicale elementen uit kringen van de Vlaams-gezinden, met name oudstrijders en activisten, die bij de verkiezingen in 1919 vijf vertegenwoordigers in het Belgische parlement wist te krijgen. Daarbij noemde hij België gebouwd op onrechtvaardigheid en het Vlaamse vraagstuk een kwestie van hoe de Belgische wanorde in een Vlaamse en Waalse orde om te zetten. Intussen bekeerd van zijn socialistische sympathieën, bleef hij wel zijn afkeer te kennen geven van politieke partijen. Het Vlaamse vraagstuk zou slechts kunnen worden opgelost door een minderheid van bewust leidende intellectuelen, mits de massa geen tegenovergestelde richting zou inslaan. Het doel moest zijn zelfstandigheid voor Vlaanderen en zo mogelijk verbondenheid met Nederland. Daarom begaf hij zich actief in de politiek. 3
In 1921 werd Van Severen voor het Vlaamse Front gekozen als volksvertegenwoordiger. Dit betekende het einde van zijn studie te Gent, waaraan hij tengevolge van zijn flamingantische activiteiten toch al niet teveel aandacht had kunnen schenken. In het begin nam lyj zijn kamerlidmaatschap ernstig op, maar later schijnt hij dit slechts beschouwd te hebben als een niet-onaantrekkelijke bron van inkomsten. Tegelijkertijd legde hij grote belangstelling aan de dag voor de Action Française van Charles Maurras, welks publiciteitsorgaan spoedig zijn lijfblad werd. In de kamer nam hij een extreem flamingantisch standpunt in. Zo stemde hij tegen de vernederlandsing van de universiteit van Gent, omdat deze naar zijn gevoelen niet ver genoeg ging en wilde hij van amnestie voor activisten niet horen, omdat naar zijn oordeel slechts sprake kon zijn van eerherstel. Bij deze laatste gelegenheid bepleitte hij voor het eerst in de kamer de hereniging van België met Nederland, waarbij hij de geruchtmakende woorden sprak 'La Belgique: qu'elle crève!'4
Vanaf ongeveer 1926 begonnen zijn denkbeelden omtrent een nationale en sociale orde vastere vorm te krijgen, spoedig aangeduid als nationaal-solidarisme. Zo bepleitte hij al in 1926 in een rede op het Groot-Nederlands studenten-congres te Gent een corporatieve staatsorde, de vestiging van een gezagsstaat en de noodzaak van een militie om aan de beweging de nodige stootkracht te kunnen geven. 5 Toen in 1928 de vorming van een directorium van alle Vlaamse nationale groeperingen mislukte, omdat van Severen - die reeds eerder tegen het besluit van de partijraad in het Vlaamse Front had gereorganiseerd tot het Katholiek Vlaams Nationaal Verbond (K.V.N.V.) - en Wies Moens samenwerking eisten op grondslag van het solidarisme, traden de twee laatstgenoemden in 1929 met
330
en een radicaal program van Diets nationaal-solidaristische strekking it voor de kiezers. Ditmaal werd echter Van Severen niet herkozen, et Ook Wies Moens wist niet voldoende stemmen op zich te verenigen an om de volksvertegenwoordiging te bereiken. 6
bij Door dit verlies van zijn kamerlidmaatschap kwam Van Severen he plotseling zonder inkomen te staan, in welke situatie hij door vrienop den financieel gesteund moest worden. De financiën zouden trouoe wens bij van Severen steeds een moeilijk punt blijven. Al eerder гп. was een zaak in fijne lederwaren in Brussel, die zijn eigendom was, /el failliet gegaan, terwijl bij latere politieke onderhandelingen zijn 'be

se hoef te aan geld' hem eveneens parten speelde. 7 Na de nederlaag
eid in de verkiezingen van 1929 zocht Van Severen een andere uitweg
er- voor zijn politieke aspiraties. Dit leidde in januari 1931 tot een
eid breuk tussen hem en het eerder door hem gevormde Katholiek
nd. Vlaams Nationaal Verbond afdeling West-Vlaanderen op grond
van meningsverschillen omtrent het door Van Severen voorgestane
als nationaal-solidarisme, dat door zijn opponenten als fascisme werd
te beschouwd, alsmede wegens zijn eis van onvoorwaardelijke vereni-
ten g'ng v a n Nederland en Vlaanderen. Met enkele gelijkgerichte gees-
am ten volgde daarop de voorbereiding van een verbond, dat als doel-
dit stelling zou krijgen: tucht, hiërarchie en gezag. Bij de voorbereiding
van v a n dit verbond was met name Wies Moens nauw betrokken. Op
dag 6 oktober 1931 kondigde Van Severen aldus de vorming aan van het
its- Verbond van Dietse Nationaal-Solidaristen (Verdinaso). 8
em Joris van Severen werd in 1929 door de historicus P. Geyl geka-
ing rakteriseerd als een krachtige persoonlijkheid, wiens 'energiek ge-
ver knetter van harde, scherpe gezegden (. . .) in elk geval gevoed
(werd)
ren, door een onuitputtelijke geestelijke levendigheid'. Geyl noemde hem
Bij verder een man, die a priori redeneerde, geen humor kende en do-
de delijk ernstig was in zijn veroordeling van zowat iedereen. Voorts
ma- typeerde hij Van Severen als vaak haastig, lichtzinnig, onvoldoende
onderlegd, maar ook als iemand, die scherp zag en uit wat hij zag
een de conclusies durfde trekken. Dit alles was voor Geyl aanleiding
ge- hem een 'temperamentvolle fascist' te noemen. Door Geyl zowel
rede als door enkele Vlaamse critici werd Van Severen verder afgeschil-
atie- derd als een abstracte geest met een neiging tot extreme theorieën,
zaak een man, die niet in staat was tot de mensen op gemoedelijke en
un- verstaanbare wijze te spreken. Zijn belangstelling voor abstracties
alle zou hem onvoldoende rekening hebben doen houden met de com-
die plicaties van het werkelijke leven.«
ront Het program van het Verdinaso bepleitte een nationale en een
ond sociale hervorming, die beide gelijktijdig nodig zouden zijn. Daarom
slag ijverde het Verbond voor de Dietse volksstaat, te weten de vereni-
met ging van Vlaanderen en Nederland in een zogenaamd Groot-Neder-
331
land en de vestiging binnen deze volksstaat van een nationaal-soli-
daristische orde 'op het puin der demo-kapitalistische wanorde'. In
de gezwollen bewoordingen van de Dinaso's - zoals de leden van
het Verdinaso werden genoemd — onderstelde dit in de eerste
plaats de vorming van een nationaal-gezond, geestelijk-gaaf en zede-
lijk-hoogstaand volk, dat gekenmerkt zou worden door orde en
tucht, saamhorigheidswil, plichtsbesef, werkzaamheid en zedelijke
goedheid. Daartoe waren weer nodig de ontwikkeling van de natio-
nale cultuur, beperking van de verderfelijke vrijheid van pers, film,
toneel en dergelijke, een gezonde lichamelijke opvoeding en het her-
stel van het geschokte gezinsleven. Een tweede voorwaarde ter be-
reiking van de gestelde doeleinden vormde het verzekeren van de
stoffelijke welvaart van de natie, waarvoor een nieuwe sociaal-eco-
nomische orde vereist was op een drievoudige grondslag: een organi-
sche solidariteit van werkgevers en werknemers in elk bedrijf; een
organische solidariteit van alle bedrijven en beroepen onder de op-
perste leiding van de staat; een redelijke bevrediging van de rede-
lijke behoeften van de volksgemeenschap. Dit betekende de verwe-
zenlijking van het corporatie-wezen. De door het Verdinaso gestel-
de doeleinden onderstelden verder de vorming van een sterke natie.
Daartoe zou een einde moeten worden gemaakt aan het bedrog van
de democratie, hetgeen neerkwam op het liquideren van de pluto-
cratie, het parlementarisme, de volkssouvereiniteit en de politieke
partijen, die het volk verscheurden. Inplaats daarvan zou een rege-
ring van bekwame, plicht- en eerbewuste leiders moeten aantreden,

'die met hun leven, met hun persoonlijkheid en hun bezit instaan voor den bloei van de gansche Dietsche natie'. De vierde voorwaarde voor het bereiken van de gestelde doeleinden en tegelijkertijd de hoogste taak van de Dietse volksstaat vormde de leiding van zijn onderdanen in hun opgang tot God, de bron van alle recht en orde. Daarom zou het Verdinaso strijden tegen de vreemdelingen, die de gezondheid van de natie aantastten, tegen de geldmachten en de vrijmetselarij, die de natie wilden beheersen om hun eigen voordeel, en tegen de machten, die de natie ondermijnden, zoals liberalisme, marxisme en de materialistische levensbeschouwing in al haar uitingen. »

Teneinde paraat te zijn om het volksleven in al zijn geledingen op elk vereist moment te ordenen en te leiden, vormde het Verdinaso een staat in de staat. Daartoe kende het verschillende organisatorische formaties. Dit waren in de eerste plaats het Verdinaso zelf, het Verbond van Dinaso-syndicaten - later omgezet in het Verbond van Dinaso-Corporaties - , het Verbond van Jong-Dinaso-Vendels en de Dinaso-Militie. Spoedig werden aan deze formaties nog het Verbond van Dinaso-Studenten en het Verbond van Dinaso-Vrou-

332

^

li" wen toegevoegd. Voor de vorming van deze verschillende formaties
I n besteedde het Verdinaso veel aandacht aan opleiding en onderwijs
4 1 1
in de verschillende afdelingen en aan propaganda. Daarbij zat niet
ste zozeer voor het winnen van de massa, als de vorming van keur-
e- benden, het winnen van de durvende minderheid, die alleen de gang
en van de geschiedenis zou bepalen. De algemene leiding en de leiding
jke van de Dinaso-militie berustte bij Joris van Severen. Voor de overi-
io- ge afdelingen werd deze terzijde gestaan door Wies Moens, Emiel
tm, Thiers, Juul Declerq, Pol van Herzeele en Leo Poppe. Deze leiding
er- vormde de voorafbeelding van de toekomstige staatsleiding in
be- Dietsland. Voor de verbreiding van zijn denkbeelden en het onder
de houden van contact tussen zijn leden beschikte het Verdinaso over
co- een eigen weekblad onder de titel 'Hier Dinaso'. De directie en
ni- de hoofdredactie van dit blad werden gevormd door Joris van
een Severen. u De gehele organisatie van het Verdinaso was op een
op- zeer militaristische leest geschoeid.
de- Door zijn streven naar het vestigen van het Groot-Nederlandse
we- Dietsland kon de actie-radius van het Verdinaso niet tot Vlaanderen
tel- beperkt blijven. Toch zijn de eerste pogingen tot samenwerking met
tie. Noord-Nederlanders niet van Van Severen uitgegaan. In de zomer
van van 1931 bracht de eerder genoemde Utrechtse kunsthistoricus G.
uto- C. Labouchère een bezoek aan Vlaanderen, vanwaar hij terugkeerde
ieke vol respect voor wat Van Severen en Moens daar presteerden.12
ege- Labouchère was een vriend van H. A. Sinclair de Rochemont en
den, enige tijd bestuurslid van diens vereniging De Bezem. De Bezem
taan van Sinclair c.s. was juist in deze tijd tengevolge van de concurren-
aar- tie van de Bezem van Haighton vrijwel failliet en ook in andere op-
rtijd zichten in het slop geraakt. Daarom moet het voor deze groep zeker
zijn aantrekkelijk zijn geweest zich aan te sluiten bij het Verdinaso, dat
rde. juist in zijn beginfase in Noord-Nederland op grote belangstelling
e de mocht rekenen. Zo vonden er in de herfst van 1931 verschillende
de besprekingen plaats tussen de groep-Sinclair en afgevaardigden
deel, van Van Severen, namens wie meestal Wies Moens optrad. Het ligt
sme, echter voor de hand, dat Van Severen op grond van het verleden
itin- van deze Nederlandse fascisten niet veel fiducie heeft gehad in de
mogelijkheid om zijn verbond met dit gezelschap in Nederland tot
ngen de overwinning te voeren. Kennelijk hebben Van Severen en Moens
erdi- getracht de door de groep Sinclair voorgestelde fusie tussen De
nisa- Bezem en het Verdinaso op de lange baan te schuiven. Ongeduld en

zelf, overhaasting met betrekking tot de samenwerking waren - aldus
bond Moens - niet gerechtvaardigd. Intussen moet het echter ook aan
ndels Sinclair en de zijnen duidelijk zijn geworden, dat Van Severen de
het boot wenste af te houden. Hun contactman, de in Antwerpen woon-
rou- achtige G. A. Wouters, adviseerde hun dan ook reeds in december
333
1931 Van Severen niet langer na te lopen, maar een eigen Natio-
naal-Solidaristisch Verbond op te richten.13 Met deze gedachte moet
de groep-Sinclair reeds langer gespeeld hebben, want reeds op 15
oktober 1931 werden de statuten ontworpen van het Verbond van
Nationaal-Solidaristen in Rijks-Nederland door N. W. C. Brouwer,
D. H. Querner, G. C. Labouchère en H. A. Sinclair de Rochemont.
Toen de mogelijkheden van een fusie tussen De Bezem en het
Verdinaso voorgoed waren verdwenen, werden deze 'Grondregelen
der Vereniging' definitief vastgesteld op de algemene vergadering
van 27 februari 1932. u Met de oprichting van dit Verbond bedoel-
den Sinclair en zijn supporters Van Severen te dwingen met hen in
zee te gaan door hem voor wat Rijks-Nederland betrof de pas af
te snijden. In deze opzet zijn zij echter niet geslaagd. In kringen
van het Verdinaso bestond voor hen slechts minachting. Zo protes-
teerde een Nederlandse supporter van Van Severen in 1936 nog
tegen de verwarring van het Verdinaso 'met een reeds lang ver-
dwenen dwaas fascisten-groepje, dat zich Verbond van Nationaal
Solidaristen noemde'.15
De eerste leden van het Verdinaso in Nederland werden onge-
veer tezelfdertijd gewonnen door zekere G. W. van der Horst - een
voormalig propagandist van het Verbond Sint Michael van Prof.
Veraart15a - , die in Amsterdam het Verdinaso propageerde en
Van Severens blad 'Hier Dinaso' verspreidde.le Een grote ver-
breiding heeft het Verbond in deze jaren in Noord-Nederland
echter niet gekregen. Teneinde zijn beweging in Nederland te pro-
pageren, maakte Joris van Severen begin 1934 een eerste tournee
door ons land. Hij hield achtereenvolgens inleidingen te Rotterdam,
Den Haag, Nijmegen, Utrecht en Amsterdam, die redelijke belang-
stelling vonden. Zo had hij in Den Haag een auditorium van 250
tot 300 aanwezigen, in Nijmegen een zestigtal en in Amsterdam
ruim 200 belangstellenden.17 Het aantal leden, dat Van Severen
met deze tournee voor zijn beweging wist te winnen, was niet groot.
Wel was het tijdens deze rondreis, dat de eerder vermelde overgang
van de Christophore-redactie naar het Verdinaso plaats vond. In
Amsterdam bevond zich Henri Bruning onder zijn gehoor. Deze
verklaarde naderhand direct gevoeld te hebben op een uitzonderlijk
mens te zijn gestoten en 'dien avond misschien geen theorie, maar
wel een mensch rijker geworden' te zijn. Voor hem was Dietsland
op dat moment nog een avontuur, maar een avontuur, dat hij pre-
fereerde boven het 'vale realisme van Colijn'. Later begreep Bru-
ning echter, dat Dietsland het 'visioenaire realisme' vertegenwoor-
digde.18 Door bemiddeling van Henri Bruning traden ook Voor-
hoeve en Michel tot het Verdinaso toe. Ook zij raakten onmiddellijk
in de ban van Van Severens imponerende persoonlijkheid. Nog ja-
334
¡0. ren later verklaarde Voorhoeve, dat de helderheid van diens geest,
et diens realisme tegenover politieke en andere vraagstukken, de
15 schoonheid van diens visie, mensenkennis en levenslust een 'electri-
a n serende' invloed uitoefenden op ieder, die met Van Severen in
e r contact kwam. Deze leidersfiguur nam stormerhand bezit van hun
tjt persoon en prikkelde hen tot onvermoeid werken in dienst van het
et Verdinaso.lfl
e n Heel wat minder positief over Van Severens eerste optreden liet
η
σ zich Hub. Cuijpers Jr. uit, die eveneens diens inleiding te Amsterdam

el- op 25 januari 1934 bijwoonde. Cuijpers sprak over Van Severens
j
n
 rede als over 'een waarlijk beschamende beginnelingentaal' en acht-
a
f te diens succes onmogelijk te verklaren uit 'zijn doctrine of uit het
en intellectueele niveau, waarop zich zijn rede bewoog'. Zou men cri-
e s
. teria als inzicht en waarheid hanteren, dan zou - aldus Cuijpers -
0 g 'de eerste 'Dinaso-volgeling nog geboren (. . .) moeten worden'.
er
_ Deze 'merkwaardige organisatie' scheen hem enkel te voldoen aan
a a
l de behoeften aan het Führer-principe, strenge tucht, militaire disci-
pline en het tonen van offervaardigheid en onbaatzuchtigheid.20
ge- De Dietse eenheid, waarvan de voorstanders zich sterk afzetten tegen
г е п
 Franse invloeden, had niets aantrekkelijks voor de Romaans georiën-
0f teerde Cuijpers, evenmin als voor het tijdschrift Aristo, waarvan
e n Cuijpers een der medewerkers was. De leiderskwaliteiten van Van
er_ Severen zijn evenwel duidelijk gebleken uit de tucht en orde, die
nd zijn beweging kenmerkten, en de vrijwel fanatieke overgave van zijn
r o . volgelingen aan zijn persoon. Deze kwaliteiten zijn ook uit onver-
nee dachte bron aan Van Severen toegeschreven. 21
a m Ook Van Severen bleek met zijn eerste tournee en met name met
ng. het toetreden van de Christophore-redactie tot het Verdinaso zeer
250 ingenomen. Hij benoemde dan ook prompt Ernest Michel tot Rijks-
лт
 propagandaleider, Ernst Verhoeve tot Rijksorganisatieleider en zijn
r e n
 eerste aanhanger in Nederland, G. W. van der Horst, tot Rijksse-
¡jot. cretaris van het Verdinaso. Deze functies bleven echter direct ressor-
a ng teren onder de algemene leiding van het Verdinaso, die Van Severen
In zelf in handen hield. 22 Op verzoek van de leiding van het Verdinaso
eze werd ook het blad De Christophore opgeheven 'om redenen van
[¡jk innerlijke tucht en orde'. Dit offer werd door de redacteurs zonder
a a r verzet gebracht en door Van Severen tot voorbeeld gesteld aan alle
and Dinaso's. 2s Met name van Michel schijnt Van Severen grote ver-
pre. wachtingen gehad te hebben. Deze begon dan ook aanstonds zijn
ru. propagandistische arbeid met spreekbeurten te Izegem, Gent, Brugge
o o r . en Brussel 'voor bomvolle zalen' in maart 1934. Voor zijn inleiding
o o r . te Izegem werd Michel ingeleid door Van Severen zelf, die de aan-
llijk dacht vroeg voor 'een man die naar mijn innigste overtuiging geroe-
j a . pen is een grote rol te spelen in den grootschen strijd dien wij heb-
335
s
ben aangepakt ter vestiging van het eerste Dietsche Rijk'. De leider
van het Verdinaso noemde Michel eveneens 'een polemist van eerste
gehalte, apostel en tuchtvol soldaat'. Michel zou dan ook 'een der
krachtigste wekkers en vormers, een der aanvoerders zijn van het °
Dinaso'. 2 4 Spoedig moet Van Severen hebben ervaren, dat zijn men
senkennis niet volmaakt was. £
Op dat moment was deze liefde echter nog wederkerig. Bekeerd
tot de inzichten van het Verdinaso, had Michel immers al begin '
maart 1934 al zijn vroegere werk afgezworen als uiting van verwer
pelijk individualisme. De ware bevrijding - ook van het scheppend
talent - kwam, aldus Michel, pas tot stand in dienstbaarheid aan de
gemeenschap. Slechts tucht en gebondenheid konden de bevrijding
geven. Joris van Severen had hem bevrijd van het laatste, teerge
voelige restantje individualisme en hem 'de uitgave van (zijn) oud

geschrift verboden'. Met romantiek en individualisme bouwde men P
dan ook geen gemeenschap op en 'daarom, en daarom alléén ver-
vloek ik al mijn vroegere werk (...) als tuchtloze, ongebonden, v
verspilde energie, waarmee ik voor niemand iets reels bereikt heb'. 25
Korte tijd was Michel zeer gezien in Dinaso-kringen. Hij schreef
dan ook een groot aantal artikelen in het strijdblad der beweging
'Hier Dinaso'. Zijn instabiliteit maakte hem echter al spoedig - voor F
iedereen duidelijk - ongeschikt voor een leidende functie in de be-
weging. Ook het enthousiasme van Michel zelf was spoedig bekoeld.
Eind 1935 bood hij Van Severen zijn ontslag aan, maar dit werd
door de leider geweigerd. Wel werd hij ontheven van zijn functie
van propagandaleider in Nederland, in welke hoedanigheid hij werd
opgevolgd door Voorhoeve, die deze functie met die van rijksorga- ,
nisatieleider combineerde. 2« Nadien bleef Michel nog meewerken aan
Hier Dinaso, waarin hij nog vele artikelen publiceerde. In juni 1937 ,
wilde Michel echter volstrekt de beweging verlaten. In een lange
brief aan Voorhoeve motiveerde hij zijn ontslag, dat hij moest nemen
op grond van religieuze bezwaren tegen het Verdinaso en zijn leider.
Van Severen stond - aldus Michel - de ontwikkeling van kerk en ^
ziel in de weg. Hij kwalificeerde Van Severen bij die gelegenheid
als 'een geniale heiden'. Met grote moeite wisten zijn vrienden
Bruning en Voorhoeve Michel af te houden van een publieke mo- ,
tivering van zijn ontslag in Roeping en Aristo. 27
In 1938 ging Michel niettemin over tot publicatie van de motie-
ven van zijn uittreden uit het Verdinaso in een afzonderlijk ge-
schrift. Hij erkende weliswaar, dat het fascisme een beter econo-
misch en sociaal stelsel bood, maar niet ter wille van de mens, doch
voor de dictator. Daarom voerde het ook tot verderf. Hij noemde
het fascisme slechts een glänzender wereld van zelfbedrog, zelfver- "
heerlijking en hoogmoed. Het fascisme trok slechts profijt van de
li
d
st
d
e
di-
to
'e
v
ri
te
di
en
336
verzameling der nationale angsten rond de 'redder'. Het stelde
slechts haat tegenover de communistische haat en dit kon de redding
niet brengen. Deze redding was alleen gelegen in praktisering van
de Bergrede. De vormen van fascisme, die zich aandienden als po-
sitief christendom waren wel verleidelijk - aldus Michel — maar
eveneens onwaar. Ook hijzelf had zich hierdoor een tijdlang laten
meeslepen en bedriegen, doch was tot de ervaring gekomen, dat alle
fascistische suggesties over de zogenaamde 'grootheid' van de mens
in zichzelf funest waren en vele jonge geesten naar een zeer aberra-
tieve, onware en hoogmoedige wijze van denken en leven voerden.
Bovendien kreeg het prachtigste program eerst waarde door de wij-
ze van uitvoering. Dit hing af van de persoon van de dictator. Wan-
neer deze leider in beginsel niet christelijk leefde en dacht, kon hij
niets in christelijke zin interpreteren. In dat geval was het begrip
positief christendom slechts een paradepunt. Daarom sprak hij de
hoop uit, dat jonge christenen, die zich reeds in de machtsgelederen
van veel christelijks belovende fascismen hadden ingelijfd, op het

moment, dat zij overtuigd raakten van de hier uiteengezette waar-
heid, de moed zouden hebben 'volstandig in het licht hunner over-
tuiging te treden zonder aanzien van personen, van vriendschap-
pen en liefdes'. Vele christenen meenden, dat Hitler met zijn open-
lijke kerkvervolging meer heidens was dan Mussolini. Michel noem-
de dit slechts een zoete waan. Mussolini was geraffineerder; hij
stond godsdienstlessen toe in de wetenschap, dat de jeugd zich daar-
door niet meer liet pakken. Intussen lag ook de Italiaanse jeugd met
een nieuw élan aan Mussolini's voeten. Michel verweet het fascisme
niet meer in de verlossing te geloven en noemde dit cynisme een
der hoofdzonden van het fascisme. 2e Dit alles verhinderde Michel
overigens niet drie jaar later wederom tot het Verdinaso toe te tre-
den en zelfs een kortstondige rol te spelen in de N.S.B, van Mussert.
Henri Bruning motiveerde naderhand zijn toetreden tot het Ver-
dinaso op grond van zijn uitgesproken nationalisme, dat hij waarlijk
geen verdwazing noemde, omdat het dit pas werd in zijn excessen
en overspanningen. Het meest gave nationalisme vond hij in het
Verdinaso, welke beweging voor hem het enige antwoord was op de
toen actuele problemen. Bovendien was deze beweging voor een
katholiek volkomen aanvaardbaar. Tenslotte was Joris van Severen
'een der grote ontmoetingen van mijn leven'. De aantrekkelijkheid
van het Verdinaso was gelegen in het streven naar een Diets impe-
rium met intern staatkundige economische en sociale oplossingen en
tegelijkertijd sterk genoeg zich naar buiten te handhaven. Onder lei-
ding van Joris van Severen werd deze conceptie 'zakelijk, zonder
pathetica, zonder fanatisch dogmatisme, zonder agressieve hysterie
en zonder wereldbeschouwelijk gedraaf en gehijg verdedigd'. In het
337
Verdinaso vond hij wat Ter Braak kwalificeerde als een edelfas-
cisme. м
Terstond na de overgang naar het Verdinaso begonnen de gewe
zen Christophore-redacteurs een ijverige propaganda voor deze be
weging in Nederland. Zoals uit hoofdstuk II reeds is gebleken, had
dit mede de toetreding tot gevolg van een betrekkelijk groot aantal
studenten in de verschillende universiteitssteden. Tevoren beston
den reeds enkele afdelinkjes van het Verdinaso in Nederland en bij
de eerste tournee van Van Severen door Nederland in januari 1934
kenden bijvoorbeeld Den Haag en Amsterdam reeds een Dinaso-
militie.30 Enkele weken na het toetreden van de Christophore-re-
dactie belegde Voorhoeve reeds een vergadering in Groesbeek, waar
inleidingen werden gehouden door hemzelf, Ernest Michel en zeke
re kameraad Groothuis, werkloos arbeider en lid van het Verdinaso-
Amsterdam. In deze vergadering waren 200 Groesbekers aanwe
zig. 3 1 Veertien dagen later had wederom een propagandavergade-
ring van het Verdinaso te Groesbeek plaats onder leiding van Voor
hoeve, waarin deze zelf en Ernest Michel andermaal het woord
voerden. Na afloop van deze vergadering meldden zich 59 Groes
bekers aan als voorlopig lid van het Verdinaso. De goodwill, welke
Voorhoeve in Groesbeek genoot, bracht aldus de grootste afdeling
van het Verdinaso in Nederland tot stand, die tenslotte uitgroeide
tot circa 150 leden. 3 2 In hetzelfde jaar 1934 waren er eveneens
afdelingen van het Verdinaso in Amsterdam, Utrecht, Den Haag,
Delft, Rotterdam, Leiden, Nijmegen, Tilburg, Uitgeest, Breda, Roo
sendaal en Den Bosch.33
Geleidelijk aan werd de organisatie van het Verdinaso in Neder
land verder uitgebreid. In 1937 werd Nederland ingedeeld in tien
gouwen, з 4 In deze organisatie wist Voorhoeve zich langzamerhand
op te werken tot de erkende leider in Nederland. Deze in de loop
der jaren gegroeide toestand werd in 1938 door Van Severen for
meel bekrachtigd, toen dit uit politiek en tactisch oogpunt noodzake
lijk werd. Volgens een instructie van Van Severen waren alle func

tionarissen en leden van het Verdinaso aan Voorhoeve gehoorzaam heid en verantwoording verschuldigd. Alle benoemingen in Neder land zouden ook door Voorhoeve geschieden. Tussen Van Severen en Voorhoeve bleef echter de nauwste samenwerking bestaan.36

Deze verzelfstandiging van het Verdinaso-Nederland was het gevolg van een wijziging en verscherping van het verenigings- en straf recht, waardoor in Nederland bepaalde verenigingen konden worden verboden als strijdig met de openbare orde. Verenigingen met buiten landse leden of met werkterrein in het buitenland konden in elk geval gemakkelijk als met de openbare orde strijdig beschouwd worden. Aan vreemdelingen werd bovendien verboden in vergade-

ringen het woord te voeren over kwesties betreffende de Nederland se staatkunde. Deze maatregelen waren - aldus Voorhoeve - met name tegen het Verdinaso gericht. s e Vanaf oktober 1938 werd Voor hoeve in de leiding van het Verdinaso-Nederland terzijde gestaan door J. J. van der Hout, secretaris, G. van der Horst, penningmeester, en voorts door J. Bolder, B. van Zaanen, M. van Dijk en J. van Berne. 37

Het blad Hier Dinaso telde spoedig ook een beduidend aantal Nederlandse medewerkers. Naast Voorhoeve, Michel en Bruning traden in dit verband op de voorgrond zekere Ari van Holland, Dr. P. Molenbroek, Joris van Amstel, G. Kortman, Sjaak Muskens, Dirk Ypma, Co van der Hout, zekere Groen, K. van Everdingen en zekere STO, die tot 18 december 1937 ook als redactie-secreta ris optrad en met ingang van deze datum wegens studieredenen eer vol ontslag kreeg. In zijn kwaliteit van redactiesecretaris werd STO met ingang van 25 december d.a.v. opgevolgd door J. J. van der Hout. In oktober 1936 telde het Verdinaso-Nederland in totaal een twintigtal publicisten. In verband met de gewenste uniformiteit en de vereiste tucht bepaalde echter Joris van Severen al in oktober 1934, dat Dinaso's geen geschriften mochten publiceren zonder het nihil obstat van de leider verkregen te hebben. Bovendien mochten zij geen interviews toestaan. S 8

Conform zijn anti-democratisch beginsel bestreed het Verdinaso ook met felheid de politieke partijen en met name de katholieke staatspartij. Deze afkeer was uiteraard wederkerig. Zo klaagde een Nederlandse supporter van Van Severen erover, dat de pers van de staatspartij het Verdinaso bestreed op infame wijze door deze be weging over een kam te scheren met de N.S.B, en Zwart Front en te suggereren, dat ook het Verdinaso door de bisschoppen verboden was. Daarom stelde hij vast, dat het Verdinaso het bestaansrecht van een katholieke pers erkende, maar nooit zou toestaan vuilheid en onwaarheid te spuien, zoals de staatspartij-pers dit thans deed. м

Wel steunde het Verdinaso in Nederland de anti-revolutionaire voor man Colijn, maar niet op democratische gronden. Colijn zou im mers - aldus Voorhoeve - het verval der democratie in de eerste plaats vertragen en aldus het Verdinaso de tijd geven zich op de machtsovername voor te bereiden. Voorts zou Colijn, als de sterkste leider der democraten, het kamp van de vijand tot enige orde bren gen, waardoor het Verdinaso beter kon bepalen, waar het zou moe ten aanvallen. Tenslotte zou de val na Colijn des te dieper zijn, zodat het volk definitief van zijn democratische wanen zou genezen zijn. 4 0

In de plaats van het democratische geparlementariseer zou het Verdinaso een krachtige gezagsstaat vestigen. Het verbond wilde ook geen dictatuur à la het régime van Hitler of Mussolini, want alle

dingen konden ten goede en ten kwade worden aangewend. Hoewel het Verdinaso niet a priori een voorstander van de dictatuur was, eisten de actuele toestanden wel het gezag in handen te leggen van een dictator, omdat de eenheid der Nederlanden slechts door een

persoonlijkheid hersteld en voor eeuwig geconsolideerd kon worden en deze persoonlijkheid door de voorzienigheid thans was geschonken in de persoon van Joris van Severen. 41 Dit pleidooi voor de vestiging van een dictatuur in Dietsland werd enige weken later echter wat afgezwakt door een ander supporter van Van Severen, die het begrip dictatuur verving door gezagsstaat, wat wilde zeggen een staat, aan het hoofd waarvan de leider stond, aangewezen op grond van staatsmanstalenten en trouwe vervulling van de hem door God opgelegde taak. De gezagsstaat van het Verdinaso zou echter ook gekenmerkt worden door een gezonde decentralisatie, een gezonde werkverdeling, die de deskundigheid bevorderde en overlading zou voorkomen.42

De tekorten van het democratische régime bleken trouwens niet alleen uit de valse beginselen, waarop het was gebaseerd, maar ook uit de massale werkloosheid, de ontreddering van de economie, de fabrieksarbeid van meisjes en jongens, die op huwbare leeftijd 'naar het lichaam uitgeput en naar den geest vernield' door de samenleving werden uitgespuwd, uit de faillissementen van eeuwenoude bedrijven, de armlastigheid van de boeren, het voortschrijdende staatssocialisme en tenslotte uit het feit, dat Nederland zich bevond aan de rand van de ondergang. Daartegen ondernamen echter de souvereine, zichzelf regerende massa's niets.4S Zoals vrijwel alle andere rechts-revolutionaire bewegingen, bestreed het Verdinaso dan ook heftig de plutocratie en met name de grote warenhuizen. Deze ruïneerden de middenstand en werden gekwalificeerd als een 'economisch gezwel'. ** Om uit deze sociale en economische chaos te geraken, bepleitte het Verdinaso de instelling van een organische of corporatieve orde. Dit betekende, dat de gemeenschap zou worden georganiseerd in een aantal corporaties - ook wel aangeduid als souvereine staten - onder leiding van de staat. Deze corporaties zouden gelijksoortige bedrijven en beroepen omvatten. Aan het hoofd van deze corporaties stonden de zogenaamde corporatie-raden, samengesteld uit de beste vertegenwoordigers van de betrokken bedrijven en beroepen. De corporaties zouden worden geleid door corporatie-leiders, benoemd op voordracht van de corporatieraden. Deze corporaties zouden wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende bevoegdheden krijgen op het eigen gebied zonder ondoeltreffende inmenging van het centrale staatsgezag in deze kwesties. Aldus georganiseerd, zouden deze corporaties de kwaliteit en een rechtvaardige prijs van de producten verzekeren, alle nodige sociale maat-

regelen treffen, door de oprichting van corporatieve banken het volk bevrijden van de tyrannie van de geldmacht, de bezitsspreiding bevorderen, de verdeeldheid van het volk in klassen, partijen en vakbonden overwinnen en de boerenstand als levensbron van de natie alsmede het landbouwbedrijf als grondslag van de nationale economie herstellen. ^ Vooruitlopend op de machtsovername, ex perimenteerde men reeds met deze corporatieve denkbeelden in de zogenaamde Dinaso-corporaties, die lange tijd onder leiding hebben gestaan van Van Severens medewerker Pol de Roy. Vanaf septem ber 1936 beschikten de Dinaso-corporaties ook over een eigen publiciteits-orgaan, dat onder de titel 'Orde' maandelijks als bijlage bij Hier Dinaso werd gevoegd. Vanaf november 1936 verscheen dit orgaan zelfs om de 14 dagen. In juni 1938 werd 'Orde' een eigen blad, dat onafhankelijk van Hier Dinaso verscheen. Als bijblad van Hier Dinaso verscheen vanaf die maand 'Het blad van het V.D.C.'. Hieruit blijkt wel, dat het Verdinaso aan deze corporaties niet licht heeft getild. Zoals eerder is gebleken, kon Prof. J. A. Veraart voor deze 'economische plannenmakerij' van het Verdinaso weinig bewondering opbrengen. Hij was van oordeel, dat hier meer met gedachten werd gespeeld dan arbeid werd verricht ten behoeve van

het realistische onderzoek. 4β
Een kernstuk in het program van het Verdinaso vormde de vestiging van Dietsland, waaronder in de aanvang werd verstaan de vereniging van Nederland, Vlaanderen en Frans-Vlaanderen in een Groot-Nederland. Nadat Van Severen jarenlang had gepleit voor een beweging los van Wallonië, in welk verband ook zijn uitspraak: 'La Belgique: qu'elle crève' te passen is, 47 ging hij echter in 1934 overstag voor de zogenaamde nieuwe marsrichting. Hoewel Van Severen zich jarenlang een fel flamingant toonde was hij in zijn particuliere leven zeer Frans georiënteerd. Volgens onbevooroordeelde getuigen was hij ook in zijn privé-leven in feite een Franskiljon. Naar zijn diepste overtuiging bezaten de Vlamingen een slavenmentaliteit, terwijl de Franskiljons de werkelijke heren waren. In zijn jongere jaren toonde hij ook een uitgesproken gebrek aan belangstelling voor de Nederlandse cultuur en las hij vrijwel uitsluitend Frans. Bovendien had hij het uiterlijk van een Parijse dandy en gebruikte hij een duur parfum, als hij het kon betalen. Een vrouw zonder latijnse geest interesseerde hem niet. «
Bij deze Romaanse oriëntatie voegde zich bovendien nog de politieke realiteitszin. Van Severen besefte, dat de vestiging van een Groot-Nederland, waarvan Wallonië werd uitgesloten en waarbij Frans-Vlaanderen betrokken zou moeten worden, een politieke onmogelijkheid was. In hetzelfde jaar, dat zijn beweging zich op grotere schaal in Nederland verbreidde, kondigde hij daarom de zoge-
341
naamde nieuwe marsrichting af, ook wel aangeduid als de Bourgondische staatsgedachte van het Verdinaso. Vanaf dat moment streefde het Verdinaso niet langer naar de vereniging van Nederland, Vlaanderen en Frans-Vlaanderen, maar naar de vereniging der oude 'zeventien' Nederlandse gewesten, waarvan men aannam, dat zij ongeveer samenvielen met wat wij thans 'Benelux' noemen. Het Verdinaso-België zou in België de macht moeten veroveren, terwijl het Verdinaso-Nederland deze taak in Nederland kreeg toegedacht. Daarna zouden beide bewegingen samen de ene Dietse volksstaat tot stand brengen. In de eerste voorzichtige aankondigingen van deze nieuwe marsrichting door Van Severen werd de Walen de keus gelaten van aansluiting of separatisme. Het Verdinaso zou de Walen niet dwingen tot aansluiting bij het Dietse Rijk, een term die spoedig het begrip Dietsland zou vervangen, dan zouden zij een soort zelfbestuur krijgen, zoals dit later ook aan Friezen en Luxemburgers werd toegedacht. Wensten de Walen zich niet aan te sluiten, dan zouden zij het odium van separatisme op zich laden. Deze politieke ommezwaai werd door Van Severen aangediend onder het motto van strenge handhaving van het program, maar uiterste soepelheid in de toepassing der middelen, om tot de realisering van dit program te geraken, -ю
Deze polit'ieke volte face van Van Severen werd door de echte flaminganten beschouwd als verraad aan Groot-Nederland en een pleidooi voor de vorming van Groot-België. Ook voor Wies Moens was deze nieuwe marsrichting teveel. In het nummer van 29 september 1934 van Hier Dinaso was het simpele bericht opgenomen, dat Wies Moens bij de leiding van het Verdinaso zijn ontslag had ingediend, welk ontslag door de leiding was aanvaard.s0 Ook Ward Hermans verliet spoedig daarna de gelederen van het Verdinaso. 51
Wies Moens verweet later Van Severen geïnfecteerd te zijn door het virus van latinisme en maurrasisme. S2
Zoals eerder is gebleken, verschafte deze nieuwe marsrichting ook aan concurrerende bewegingen en partijtjes in de Nederlanden de mogelijkheid het Verdinaso in discrediet te brengen bij de ware Groot-Nederlanders. Na de afkondiging van de nieuwe marsrichting schijnen ook een aantal Nederlandse studenten het Verdinaso te

hebben verlaten. Enkele van deze teleurgestelden legden althans Henri Bruning over deze kwestie het vuur aan de schenen, toen deze in maart 1936 te Nijmegen als spreker voor het Verdinaso optrad.53 De trouwe aanhangers van Van Severen in Nederland deden echter hun best de nieuwe marsrichting te verantwoorden. Zo voerde Voorhoeve als argumenten aan: de samenhang van de oude zeventien Nederlandse gewesten, de wil van de grootste Dietse staats-lieden, onder wie met name Willem van Oranje naar voren werd
342
geschoven, en de onderlinge afhankelijkheid en saamhorigheid van de betrokken Nederlandse gewesten. Bovendien moesten alle Groot-Nederlanders toch oog hebben voor de politieke mogelijkheden en onmogelijkheden. Een verdeling van België en zijn koloniën zou on-getwijfeld een internationaal conflict oproepen, dat Nederland niet de baas zou kunnen. Aangezien Duitsland dit wel kon, was een ver-gelijking met de Anschlusz van Oostenrijk en Sudetenland niet op zijn plaats, s4 Zoals in het vorige hoofdstuk is gebleken, deed ook Henri Bruning energieke pogingen de werkelijkheidszin, waarvan de nieuwe marsrichting getuigde, te stellen tegenover de aantijgin-gen van Zwart Front als zou het Verdinaso Groot-Nederland heb-ben verraden. De oude Groot-Nederlandse gedachte, waarbij Wallo-nië was uitgesloten, bracht bovendien - aldus enkele supporters van Van Severen - geen oplossing voor de kwestie Brussel en de vorsten-huizen, afgezien nog van de moeilijkheden, die zouden rijzen bij de verdeling van de Congo en het verstoren van de Europese vrede, s* In tegenstelling met de opvattingen, welke Zwart Front daarom-trent huldigde, omvatte Dietsland in de ogen van de Dinaso's ook Zuid-Afrika. Joris van Severen zou streven naar vereniging van de Congo en Zuid-Afrika, waardoor een Diets territoir zou worden ge-schapen van de Kaap tot aan de evenaar.5e

Na de afkondiging van de nieuwe marsrichting begon het Verdi-naso ook aan te dringen op een nauwe samenwerking op verschil-lende gebieden tussen Nederland en België. Krachtige pleidooien werden gehouden voor een economische samenwerking tussen beide landen. 57 Toen de oorlog naderde werden deze pleidooien even-eens uitgestrekt tot de samenwerking op militair gebied. Het Ver-dinaso drong aan op verbreking van het militaire verdrag van België en Frankrijk en de sluiting van een Nederlands-Belgisch militair accoord. 58 o p grond van de hier bepleite samenwerking tussen Nederland en België juichte het Verdinaso ook het bezoek van Koning Leopold aan Nederland toe in november 1938. Het zag hierin zelfs een begin van de hereniging van de Nederlanden. s e Het-zelfde enthousiasme viel koningin Wilhelmina ten deel, toen deze in mei 1939 een tegenbezoek bracht aan België. «"

Evenals de meeste andere groeperingen van rechts-revolutionairen huize, kantte ook het Verdinaso zich tegen wat wel aangeduid is als de asfalt-cultuur, hetgeen in feite een protest betekende tegen de moderne, technisch-industriële samenleving en de verschijnselen, die deze met zich meebracht. Van Severen zelf is terecht aangeduid als een mens van den buiten, die zich in de grote stad en eigenlijk ook buiten West-Vlaanderen niet thuis voelde. fll Evenals Zwart-Front zag ook het Verdinaso de boerenstand als de levensbron van de natie en verzette het zich eigenlijk tegen het proces van industria-
343
lisatie en verstedelijking, waardoor de agrarische bedrijfstak naar het tweede plan werd geschoven. e2 Tegelijkertijd wierp het Verdi-naso zich op als beschermer van de goede zeden. De Leidse student Toon Mertens protesteerde aldus tegen het feit, dat het Neder-lands Wetenschappelijk Humanitair Komitee gelegenheid kreeg on-der 11.000 studenten de gelijkstelling te propageren van homo- en hetero-sexualiteit. Het werd - naar het oordeel van deze volgeling

van Van Severen - hoog tijd, dat de Dinaso-staat deze rommel
zou opruimen, es
Het uitgesproken nationalisme en de zorg voor de geestelijke gezondheid van het volk brachten het Verdinaso ook tot een duidelijke vorm van anti-semitisme. Officieel verkondigde het Verdinaso eenzelfde gastrecht-theorie als Zwart Front. Aangezien het Joodse volk geen vaderland bezat, wilde het Verdinaso aan de in Nederland woonachtige Joden gastrecht verlenen. De Joden vormden echter een volksvreemd element in onze samenleving, dat permanent in de verleiding verkeerde zich schuldig te maken aan machtsusurpatie. De Jodenvervolgingingen waren dan ook steeds het gevolg van Joodse machtsvorming binnen de staat, waarin zij gastvrijheid genoten. Ook de invloed van de Joden in Nederland was groter dan hun als volksvreemd element toekwam. Aan de Joden diende slechts gastvrijheid te worden verleend op voorwaarde van eerbiediging van onze zeden en gebruiken. Vestiging van buitenlandse Joden in ons land moest worden verhinderd wegens het tekort aan werkgelegenheid en omwille van de gaafheid van ons volk. Voor de Joden moest verder een bijzonder statuut worden ontworpen, dat hun rechten en plichten zou omschrijven. In geen geval mocht aan de Joden invloed worden toegekend op bestuurlijk en opvoedkundig gebied. Deze maatregelen zouden door het Verdinaso op beleefde, besliste, rechtvaardige en geleidelijke wijze worden genomen, e* Dit alles betekende echter — aldus de Dinaso's — geen Jodenhaat. Er kon sprake zijn van antipathie, van gevoelens van afkeer ten opzichte van de Joden, maar dit kon geen Jodenhaat genoemd worden, want de wil der Dinaso's was gericht op gerechtigheid en orde, ook voor de Joden. Hun wilsdaden werden dan ook niet door gevoelens beheerst. e5 In feite gingen de Dinaso's in hun antipathie ten opzichte van de Joden echter erg ver. Zo verklaarde Ernest Michel in een rede op de derde Landdag van het Verdinaso in oktober 1934 het een belediging te achten, dat Nederlanders moesten leven onder 'een régime van een geheel vreemd volk. (. . .) Een régime dat uit Joodsch volk ontstaan is en ons door echte Joden is opgelegd. Een régime van Oostersche subjectiviteit, dat geheel tegen onze Westerse nuchterheid, intelligentie en objectiviteit indruischt'. e*
Het blad Hier Dinaso bevatte eveneens een groot aantal artikelen

van uitgesproken anti-semitische strekking. Zo werd doorlopend ge waarschuwd tegen het gevaar van Joodse overheersing. De Neder landse regering werd ervan beschuldigd te buigen voor de Jodenterreur. De Joden zouden een plan hebben ontworpen tot verove ring van de wereldheerschappij. Gewaarschuwd werd verder tegen wat genoemd werd 'Jucteo-marxistische benoemingen', terwijl werd aangedrongen op beveiliging van land en volk tegen de Joodse verknechting. e 7 De Joden werden voorts gescholden voor parasieten en mestvliegen.ββ 'Juda' zou de drager zijn van het liberalisme, het hart van de vrijmetselarij, de ziel van het marxisme en de geest van het communisme. ^ 9 In de ogen der Dinaso's voerde de democratie het volk dan ook in de knechtschap van het internationale Joden dom. 7|> De Jood werd de aartsvijand genoemd van de volkeren en slechts gericht op de revolutie, die anderen ten verderve voerde. 7 1 Aldus werd de democratie ook aangeduid als de door de Joden en communisten aan de volksgemeenschap opgedrongen zelfmoord. 72
Zo ook werd Einsteins oproep aan de christenen de macht niet boven het recht te laten prevaleren in Hier Dinaso besproken onder het hoofd: 'Een Jood stuurt op wereldoorlog aan'.7 3 Met ontzetting wees voorts een der Dinaso's op de omstandigheid, dat de juridische faculteit van de gemeentelijke universiteit te Amsterdam in meerder heid een bezetting van Joodse hoogleraren had. In contrast hier mee wees de betrokken auteur op de woorden van Bolland, die

deze in de eerder vermelde rede van 1921 aan de Joden had ge
wijd. 74 Wegens de perfide karaktertrekken van de Joden kon een
van Van Severens volgelingen dan ook niet geloven, 'dat dit ont
aarde volk het uitverkoren volk van God zou zijn. Het is het nooit
geweest! Het Verbond tussen God en Abraham, de man die twee
maal om geld zijn vrouw verkocht, is een fabel', aldus deze penne-
voerder. 7s Deze laatste uitspraak kon zelfs Joris van Severen niet
laten passeren. In een volgend nummer van Hier Dinaso deelde hij
mee zich van deze uitspraak te distanciëren en deze regels eigenlijk
geschrapt te hebben. 7β In het kader van het verzet der Dinaso's
tegen het Joods-kapitalistische stelsel nam Hier Dinaso ook krach
tig deel aan de onthulling van schandalen rond de eerder besproken
Mannheimer-affaire. 7 7 Zoals ook bij het orgaan van Zwart Front
het geval was, werd het blad Hier Dinaso in verband met deze
affaire door de Nederlandse politie in beslag genomen. 7 8

Nadat Wies Moens tengevolge van de nieuwe marsrichting het
Verdinaso had verlaten was Van Severen de onbetwiste leider van
het Verbond. Spoedig werd dan ook door alle organen en vooraan
staande leden van het Verdinaso een ware leiderscultus aangekweekt.
Op de landdag van het Verdinaso in oktober 1934 hing bijvoorbeeld
een spandoek met de leuze:

345

'Het doel dat kennen allen.
De beste weg kent Hij'.

Zoals in die dagen meer gebruikelijk was, cultiveerde Van Severen
vanaf dat moment ook het soldatentype: sober en streng in hou-
ding, kleding en inrichting van zijn woning. Ook in het vanaf mei
1938 verschijnende blad van de Dinaso Militanten Orde - die inge-
volge ingrijpen van de Belgische regering de Dinaso-Militie had ver-
vangen - werd de leiderscultus flink aangepakt. 79 Henri Bruning,
die zoals eerder is gebleken, reeds vanaf het eerste moment van
zijn ontmoeting met Van Severen grote bewondering voor deze lei-
der had opgevat, stelde in 1936, dat deze tijd de leiding vereiste
van 'het scheppend genie van den universelen, onafhankelijken en
(. . .) imperialen STAATSMAN', die het beginsel der orde moest
vertegenwoordigen. Hierin schoten echter alle zogenaamde leiders
tekort, ook 'het verschijnsel Mussert', dat alle brandende kwesties
uit de weg ging. Joris van Severen daarentegen beantwoordde aan
deze eis. Deze had van meet af aan alle brandende problemen door-
zien en scherp gesteld. Hij had immers de kwestie Dietsland aan de
orde gesteld, nog voordat andere 'fascisten' hieraan hadden ge-
dacht, maar hij ging ook voorop bij de afkondiging van de
nieuwe marsrichting. Bovendien had Van Severen als eerste het pro-
bleem der massa of beter de waarachtige machtsvorming aan de
orde gesteld. Hij had van meet af aan gepleit voor de vorming van
een sterk kader in plaats van het winnen van de massa, waardoor
hij naderhand niet zijn beginselen behoefde te verloochenen. Ten-
slotte had Van Severen als eerste de Dietse strijd in België en Ne-
derland tegelijk ingezet. Bruning noemde hem dan ook de geboren
staatsman. Staatsman immers kon men niet worden, want als staats-
man moest men geboren worden. Wel kon iedereen diens tuchtvol
en trouw soldaat zijn. Dat noemde Bruning dan ook beter dan 'een
onbekwaam, eerloos en tenslotte ook misdadig leiderschap'.80 Bij
dezen 'universeelen, imperieelen leider' kon ook - aldus Bruning -
Arnold Meijer, de leider van Zwart Front, niet in de schaduw
staan. Meijer en zijn beweging noemde hij onpersoonlijk en vierde-
rangs, slechts een herhaling van de bekende 'ketelmuziek op fascis-
tische grondslag'. 81 Zoals in het voorgaande is gebleken, werd deze
waardering voor Van Severen niet gedeeld door de gebroeders
Cuijpers, die meewerkten aan het zeer Romaans georiënteerde
Aristo.

De universele en imperiale leider van het Verdinaso maakte in
november 1934 een tweede tournee door Nederland. Bij die gelegen-
heid hield hij inleidingen te Tilburg, Groesbeek en Amsterdam. Een
vierde inleiding in Den Haag werd echter door de Nederlandse
politie verijdeld, die Van Severen in Amsterdam van zijn bed lichtte
346
~«%
en het land uitwees. 8 2 In mei 1936 poogde Van Severen nogmaals
Nederland te bezoeken en de Gebiedsdag van het Verdinaso te
Utrecht bij te wonen. De toegang tot Nederland werd hem echter
ontzegd, omdat hij werd beschouwd als een ongewenste vreemdeling,
i Van Severen deed daarover zijn beklag in Hier Dinaso. Terwijl
'Rijks-Nederland de vergaarbak geworden is van alle soort, aller
minst aan te bevelen vreemdelingen', die er 'in het duister, anti-
, Nederlandsch, anti-Dietsch werk verrichten', werd hij - zo protes
teerde hij - 'volbloed Dietscher' en 'volbloed Nederlander uit de
aloude Vlaamsche Nederlanden' buiten de grenzen gehouden, e3
e Op het moment, dat Joris van Severen zijn eerste tournee begon
ι door Nederland, was het Verdinaso in Vlaanderen reeds tot een
t betrekkelijke bloei gekomen. Begonnen in 1931 met een vijftal ini-
s tiatiefnemers, telde deze beweging per 1 januari 1934 ongeveer
s 3.500 leden. 84 Vanaf die datum begon het Verdinaso ook in Ne-
n derland op grotere schaal aanhang te verwerven. Zoals in een
vorig hoofdstuk reeds is gebleken, wist het juist in de jaren 1934
e en 1935 in Nederland betrekkelijk veel geesten in beroering te bren
gen. In tegenstelling met een beweging als Zwart Front kreeg het
e Verdinaso ook vat op meer ontwikkelde Nederlanders. Met name
in studentenkringen en onder jonge academici, was het Verdinaso
e enkele jaren bijzonder populair. Zo wist het in de tijd van de eerder
π beschreven troebelen in de Amsterdamse studentenwereld ongeveer
r een dertigtal leden van St. Thomas te werven. De aanhangers van
Van Severen waren in de Nederlandse hoofdstad ook direct bijzon
der actief. Zij belegden al op 26 februari 1934 een vergadering, die
n
zich mocht verheugen in een negentigtal aanwezigen en waar als
s- sprekers optraden de medische student Jan van der Pas van de
1 gemeentelijke universiteit, A. W. Koster van de vrije universiteit en
n
de als redacteur van het studentenblad De Dijk reeds genoemde
ij Nol Etman. es
_ Ook de gewezen redacteurs van De Christophore waren onder de
studenten zeer actief. Op 10 december 1934 belegde het Verdinaso
;. bijvoorbeeld een openbare studentenvergadering te Amsterdam, waar
s- als sprekers optraden Ernest Michel, Henri Bruning en Frans Groot-
e
huis, die ook betrokken was geweest bij de eerste vergadering van
rs bet Verdinaso te Groesbeek. Deze vergadering stond onder leiding
e
van de student Jan van der Pas. e· De betrekkelijk grote aanhang,
die het Verdinaso in Vlaanderen zowel als Nederland onder studen-
n
ten wist te verwerven, deed ook de leiding van deze beweging be
sluiten voor de studenten een afzonderlijke organisatie in het leven
n
te roepen. Aldus kwam het Verbond van Dinaso-studenten tot stand,
se dat ook afzonderlijke landdagen organiseerde en afdelingen kende
te P e r universiteits-stad. De plaatselijke afdelingsleider te Amsterdam
347
was lange tijd de eerder genoemde Van der Pas. Deze bleek ook in
de loop der volgende jaren een der trouwste aanhangers van het
Verdinaso, die ook nog tijdens de oorlog contacten onderhield met

zijn vroegere kameraden van dit verbond.87 Naast Van der Pas was ook de medische student Lou Stolte een der op de voorgrond tredende Dinaso's te Amsterdam. Deze stond lange tijd ook vermeld als informatiepersoon over het Verdinaso in Nederland. θ β Een bij zonder actieve Dinaso was ook de Leidse student Toon Mertens, die door Van Severen openlijk werd geprezen, omdat hij tijdens de vacantie in zijn woonplaats, het Limburgse Heythuizen, leden en abonnees voor het Verdinaso wist te winnen. Hij werd ook ten voor beeld gesteld aan andere Dinaso-studenten, van wie tijdens de vacan tie doorgaans niet veel werd vernomen, se Eerder is reeds gebleken, dat veel studenten uit de kringen van pater Van Sante en de lezers kring van De Christophore tot het Verdinaso toetraden. In deze tijd raakten zij ook slaags met pater Van Heugten en andere bestrij ders van extreem-rechtse sympathieën onder de katholieke studen-ten. Ten behoeve van de studenten-leden van het Verdinaso ver-scheen ook een afzonderlijk bijblad van Hier Dinaso onder de titel 'De Dinaso-Student'. Vanaf januari 1937 werd dit blad herdoopt tot 'Geest en Daad' en tevens bestemd voor afgestudeerden en andere intellectuele leden van het verbond, м» Voor de Dinaso-studenten werden bovendien afzonderlijke landdagen gehouden. Op de eerste landdag der Dinaso-studenten in maart 1934, waaraan veertig Ne derlandse studenten deelnamen, voerde namens de Nederlandse de legatie Antoon Teilegen het woord. Deze landdag was georgani seerd als tegenhanger van het tegelijkertijd en tezelfder plaatse ge houden negentiende Dietsch Studenten-Congres. »o

Na enkele jaren bleek het enthousiasme der Nederlandse studen ten voor het Verdinaso aanzienlijk afgenomen. Een der factoren van deze verminderde belangstelling was ongetwijfeld - zoals eerder is gebleken - de afkondiging van de nieuwe marsrichting van het Verdinaso, die door velen werd beschouwd als verraad aan Groot-Nederland. In 1936 klaagde aldus Hier Dinaso over de omstandig heid, dat aan de Dinaso-strijd in Utrecht vooral in het begin stu denten een ruim aandeel hadden gehad, maar velen waren te zwak of kortzichtig gebleken om de moeilijke strijd vol te houden. 9 0 e In maart 1936 poogde het Verdinaso aan de tanende actie onder de studenten nieuw leven in te blazen. In verschillende universiteits steden werden vergaderingen belegd, waarop een spreker - meestal een student — het woord voerde over het onderwerp 'Wat is en wat wil het Verdinaso?'. Voor deze vergaderingen werden in totaal 15.000 uitnodigingen verzonden.91 De eerste vergadering in deze reeks, te Nijmegen op 19 februari 1936, waarin de student Dirk

Ypma het woord voerde, werd echter een mislukking, doordat de uitnodigingen voor deze vergadering te laat waren verzonden.flí Daarom werd op 31 maart d.a.v. te Nijmegen een tweede propa-gandavergadering belegd, waarin Henri Bruning als spreker optrad. Voor deze vergadering waren nogmaals 600 uitnodigingen verzon-den. Het resultaat van dit alles was echter pover; slechts 25 kame-raden en belangstellenden waren op deze vergadering aanwezig, e3 Eenzelfde propaganda-vergadering op 17 maart 1936 te Tilburg met werderom Dirk Ypma als spreker werd eveneens een mislukking. De vergadering genoot zeer weinig belangstelling van studenten, het-geen door Hier Dinaso mede geweten werd aan het feit, dat de studentenvereniging St. Leonardus van de Katholieke Leergangen geweigerd had de adreslij st van zijn leden aan het Verdinaso ter beschikking te stellen. ·* De vergadering te Utrecht op 20 maart d.a.v. waarvoor 1600 uitnodigingen waren verzonden, trok in totaal de belangstelling van 65 aanwezigen. Elfhonderd uitnodigingen voor een soortgelijke vergadering te Delft hadden de belangstelling van 60 aanwezigen tot gevolg. Eenentwintighonderd uitnodigingen voor een vergadering van het Verdinaso in Den Haag resulteerden ech-

ter slechts in de aanwezigheid van een tiental niet-Dinaso's op deze bijeenkomst.e5

Ook buiten de studentenkringen behaalde de propaganda van het Verdinaso slechts moeizaam resultaten. De Dinaso-Propaganda-Orde -die na de opheffing van de Dinaso-Militie tengevolge van overheidsmaatregelen in het leven was geroepen - behaalde tijdens de proefmaand van 29 maart tot 24 april 1936 - naar het oordeel van Voorhoeve - 'schitterende' resultaten bij een actie tot verkoop van exemplaren van het blad Hier Dinaso en door het Verdinaso uitgegeven brochures. Onder de verschillende afdelingen werden als uitblinkers genoemd: Groesbeek met een verkoop van 104 exemplaren van het strijdblad en 4 brochures, Utrecht met een verkoop van 33 nummers van het blad en 1 brochure, Haarlem met 28 exemplaren van Hier Dinaso en 3 brochures en Rotterdam met 26 exemplaren van Hier Dinaso. Laatstgenoemde afdeling wist echter geen enkele brochure te slijten. ·* Na een oproep van Voorhoeve organiseerde Eet Verdinaso in 1936 een tiental propagandatochten door Nederland. De algemene organisator van deze tochten was de student Jan van der Pas. Aan deze propagandatochten namen 40 Dinaso's deel, die in kleine groepen door het land fietsten om het Verdinaso in anders moeilijk bereikbare plaatsen en streken bekendheid te geven. Tot noemenswaardige successen hebben deze propagandatochten echter niet geleid, ν

Het valt te begrijpen, dat ook in kringen van het Verdinaso wrevel ontstond over de trage groei van de beweging. Voorhoeve

wees de Dinaso's er echter op, dat de oorzaak daarvan gezocht moest worden in de omstandigheid, dat het Verdinaso moest werken 'temidden van een verburgerlijkt, laf, splijt- en twistziek, tuchteloos, baatzuchtig, zelfzuchtig, jaloersch en zelfingenomen volksdeel, dat door de baatzuchtige machten der wanorde steeds meer en vrijelijk verdomd en verslaafd wordt'. In het bijzonder achtte Voorhoeve dit het geval in de provincie Noord-Brabant. Deze toestand behoefde echter - aldus Voorhoeve - voor het Verdinaso allerminst uitzichtloos te zijn. Het ging er immers om zich in de eerste plaats toe te leggen op kadervorming, teneinde de macht in de staat te handhaven na de revolutie, die zou komen hetzij door een massale omwenteling, hetzij door een gewelddadige revolte van een doelbewuste minderheid. Daarom mocht de groei van het Verdinaso -aldus Joris van Severen - ook niet te snel gaan om aan de kwaliteit van de beweging geen afbreuk te doen.98

Over de verhouding van kader en massa had Van Severen van meet af aan uitgesproken opvattingen. Zoals alle rechts-revolutionairen, had Van Severen een duidelijke minachting voor het getal en de massa. Hij wenste dan ook niet de massa aan te trekken, maar de élite, die nooit meer dan 10% van de bevolking vormde. Hij wenste in zijn beweging 'de aristocratie van het bloed, de aristocratie van het verstand, de aristocratie van de nauwgezetheid, de aristocratie van de waarachtige wellevendheid, en de militaire aristocratie' te verenigen. " Zo verklaarde Van Severen in een redevoering op de landdag van het Verbond van Dinaso-studenten in april 1936 te Gent, dat geen enkele omwenteling tot stand kwam door de massa's, want iedere omwenteling ging tegen de massa's in. Zo was ook de universiteit van Leuven door de student Jozef van Bilsen veroverd voor het Dinaso. Sommigen trokken ten onrechte een vergelijking tussen het Verdinaso en de bewegingen van Hitler en Mussolini en vonden dan het groeitempo van het Verdinaso te laag. Deze critici kenden echter onvoldoende het begin van deze buitenlandse bewegingen en gingen voorts voorbij aan de onvergelijkbaarheid van de toestanden in de Nederlanden en in Duitsland of Italië. Aldus kwam Van Severen tot de conclusie, dat voor een krachtige

vorming van het Verdinaso overhaasting noodlottig zou zijn.100 Al eerder had Van Severen de Dinaso-propagandisten er op gewezen, dat het hun eerste taak was keurploegen te vormen in alle steden en dorpen, want de massa betekende niets, indien sterke kaders ontbraken. De Dinaso's dienden dan ook koel redenerend aan dit werk voort te bouwen. ш De toekomst behoorde meer dan ooit 'den wilskrachtigen, doortastenden minderheden; niet den combineeren den konkelaars', к·2 Het Verdinaso diende een leger en een orde te

zijn; een leger als het beste ter wereld en een orde van een kwaliteit als die der Jezuïeten.103

In deze overtuiging werd Van Severen krachtig bijgevallen door Henri Bruning, met wie Ter Braak reeds het begrip edel-fascisme in verband had gebracht. Bolland had - aldus Bruning - reeds terecht gewezen op het verval van onze cultuur. Velen concludeerden op grond daarvan thans tot de noodzaak van een boven-politieke bezinning ter verdediging van de beginselen der westerse beschaving. Aangezien echter de destructieve beginselen een politieke machtsvorm hadden gekregen, was bezinning op dit moment onvoldoende. Dit tijdsgewricht vereiste daarom een concentratie der zuivere beginselen in de daad van een gedisciplineerd en marcherend leger. Daarvoor was allerminst de massa nodig, die slechts in staat bleek te volgen op het laatste moment, zoals dit het geval was met 'het liberale zootje' van de N.S.B. Wel was daarvoor nodig de groepering van de besten in keurploegen, want 'de gedisciplineerde militie der anarchie eischt de gedisciplineerde militie der orde'. De rest achtte Bruning 'kul: prettig zelfbedrog en prettige zelf misleiding', IM

Tegenover deze misprijzing van het getal en de massa beseften Van Severen en zijn supporters echter heel goed, dat zij nooit de macht in handen zouden krijgen, indien zij niet de grote volksmenigten achter hun vaandel zouden weten te verenigen. Zo verklaarde Van Severen tijdens zijn eerste tournee door Nederland in februari 1934 te Amsterdam, dat zijn program 'Dietschland en orde' alleen te verwezenlijken was, indien het Verdinaso de macht zou weten te veroveren, waarvoor het gehele volk achter zijn beweging diende te staan.105 Nieuwjaar 1936 sprak hij bovendien de wens uit, dat het Verdinaso in het komende jaar 'door het rustelooze werk van al zijne leden, verhonderdvoudigd in gehalte en getal, in wezenlijke en duurzame macht!' zou worden.1OT In scherp contrast met de laatdunkende opmerkingen over de betekenis van de massa stond dan ook de bij herhaling door het Verdinaso gemaakte grote ophef over de volksmassa's, die deze beweging op vergaderingen en met name zijn landdagen wist te trekken. Toen de vijfde landdag van het Verdinaso in Vlaanderen twintigduizend deelnemers had geteld, ontleende de leiding van het Verbond hieraan dan ook een bewijs voor de groeiende betekenis van deze beweging in de Nederlanden. Overigens had het Verdinaso geen reden zich ernstig bezorgd te maken over een stormachtige groei van de beweging. Tot 1940 bleef het aantal Dinaso's in Nederland en België ver beneden de 10.000 Het Verdinaso-Nederland telde in 1940 nauwelijks 300 leden. Voorhoeve bekende dan ook naderhand, dat deze tergend lang-

zame groei door de Dinaso's als bijzonder pijnlijk ervaren werd.1 β 7

Tegenover het fascisme nam het Verdinaso vooral in den beginne een zeer ambivalente houding aan. Enerzijds identificeerde men zich gaarne met de bewegingen, die in Italië en Duitsland reeds in hun revolutionaire opzet geslaagd waren. Zo verklaarde Van Severen Nieuwjaar 1934 nog, dat in Dietsland het Verdinaso alleen de drager was van wat Benito Mussolini de fascistische revolutie had genoemd. Alle andere zogenaamde fascistische bewegingen en organisaties in

de Nederlanden waren slechts reactionaire, Frans-imperialistische of liberale bewegingen, als voorbeelden waarvan met name de N.S.B, en de N.S.N.A.P. werden genoemd, м» Korte tijd later trok ook Henri Bruning heftig van leer tegen de N.S.B., die de fascist Erich Wichman haar voorloper had durven noemen. Dit beschouwde Bruning als een aanfluiting van Wichmans nagedachtenis, want deze zou zich in het bourgeois-milieu van de N.S.B, nooit hebben thuis gevoeld. Het Verdinaso daarentegen legde sober, maar oprecht bloe men op Wichmans onaanzienlijke graf.109

Anderzijds deed het Verdinaso ook alle moeite zich van het fascisme te distanciëren, voorzover een engagement met dit stelsel of deze beweging compromittant was. Zekere Verrei - onder welk pseudoniem de met Wichman bevriende Nederlandse historicus Dr. H. Bruch schuilging - noemde het Nederlands fascisme een verzamelnaam voor de kleine partijtjes, die in Rijks-Nederland nationaal beweerden te zijn en Italiaans of Duits deden. De meeste van deze bewegingen kwalificeerde hij terecht als 'ruzie-kliekjes', waarvan slechts een enkele een behoorlijke organisatie kende. Dit laatste kon zeker gezegd worden van de N.S.B., maar deze streefde naar een half-nationaal doel met zeer slappe methodes. De verschillende fascisten-bonden en N.S.A.P.'s waren slechts ruzie-verenigingen zonder ideaal, waar de leden elkaar het licht niet in de ogen gunden. Het Verdinaso kende daarentegen slechts kameraden, die eensgezind voor het Diets nationaal-solidarisme streden. Deze beweging stond los van dit kinderachtige en misdadig gedoe en streefde zonder transigeren naar de verwezenlijking van zijn program. De naam fascisme was dan ook op de Nederlandse nationale bewegingen niet van toepassing, omdat dit begrip typisch Romeins of Italiaans genoemd moest worden. Wie zich in Nederland fascisten noemden, waren slechts na-apers. Het Verdinaso was echter zuiver Nederlands, als hoedanig het voorlopers kende in Rodenbach, de opwekker van het Dietse en strijdbare nationalisme in Vlaanderen; Busken Huet, die van mening was geweest, dat er voor Nederland slechts één buitenlandse politiek mogelijk was, te weten de herovering van België; Alberdingk Thijm, die het Dietse bewustzijn als de grondslag van onze letterkunde had aanvaard; Multatuli, die in 1867

352

Minister van Zuylen had aangeraden een staatsgreep te doen en met de Vlaamse beweging samen een staat te stichten van Duinkerken tot aan de Dollard; Prof. Bolland, die in 1921 een grote rede had gehouden tegen de democratie en de jodenoverheersing; en Erich Wichman, die door zijn woord en daad geestdrift had gewekt voor de aristocratische revolutie.110

Daarentegen werd in een reeks artikelen van Mr. Willem Melis, die het fascistische Italië bezocht, hoog opgegeven over de prestaties, die het bewind van Mussolini in Italië had geleverd.111 Bij gelegenheid van de toenadering tussen Mussolini en Hitler en de vorming van de as Berlijn—Rome werd over de Führer en de Duce ook gesproken als 'de leiders van de beide grootste, onder de reeds bevrijde naties van het Europeesche continent'.112 Zonder reserves leunde het Verdinaso aan tegen de denkbeelden van Charles Mantras, voorman van de Action Française. Uitspraken van Maurras werden herhaaldelijk in Hier Dinaso met instemming geciteerd. Ook Van Severen zelf was van grote bewondering voor Maurras, die hij zelfs zijn meester noemde, vervuld. ί ί3 Al in 1935 noemde echter een pennevoerder in Hier Dinaso het nationaal-solidarisme een ver dere ontwikkeling van de denkbeelden van fascisten en nazi's. In Italië was het fascisme de geestelijke revolutie begonnen en de Duitsers hadden later de ideologische inhoud van het fascisme verder ontwikkeld en de revolutionaire methode toegepast op de Duitse omstandigheden. De nazi-ideologie bleef echter nog vastzitten aan een

rassistisch materialisme. De laatste band met het materialisme was echter doorgesneden in het nationaal-solidarisme, dat als grondslag had genomen de menselijke persoonlijkheid, die weliswaar vorm aannam in ras, natie en staat, maar zelf toch het enige doelwit bleef van alle maatschappelijke activiteiten. De revolutie van het nationaal-solidarisme was dan ook geheel spiritueel.114 Toen tenslotte door de ontwikkelingen in binnen- en buitenland de term fascisme een al te compromittant karakter kreeg, deden de Dinaso's hun best dit predicaat zoveel mogelijk tussen aanhalingstekens te zetten en het in een door hen gewenste zin te verduidelijken. Zo werd uitdrukkelijk gesteld, dat de Dinaso's geen fascisten waren, maar Nederlanders en derhalve geen 'beroepsquerulanten of pathologische 'gevallen' van politieke tinnegieterij'.115

Hoewel het Dinaso niet een bepaald confessioneel stempel bezat, was het aantal katholieken in deze beweging wel bijzonder groot. Volgens Henri Bruning waren de meesten hunner katholiek.lle Zonder een bepaalde confessionele signatuur na te streven wezen de Dinaso-kopstukken er herhaaldelijk op, dat katholieken zich bij deze beweging dienden aan te sluiten, omdat deze het voor katholieken meest acceptabel politieke milieu vormde. Ernest Michel verklaarde

aldus in Hier Dinaso, dat de katholieken in geweten verplicht waren uit te breken uit het vermolmde partij-verband, hun keuze te bepalen op een rechts-georiënteerde politieke beweging en er zich onverbiddelijk bij aan te sluiten daar, waar het volstrekt zonder compromissen mogelijk was en garanties aanwezig waren voor een beslist en duurzaam welslagen. Dit kon echter onmogelijk geschieden in een nieuwe katholieke partij, omdat een katholieke partij de godsdienst compromitteerde. Daarom dienden katholieken zich aan te sluiten bij een rechtsgerichte volksbeweging, die orde wilde scheppen in de Nederlanden en gebouwd was op het positieve christendom. Deze beweging was het Verdinaso, hetgeen bewezen werd door zijn onaantastbaar program, waarin voor katholieken alle garanties gegeven waren, de doortastendheid en de politieke bekwaamheid van de leider Joris van Severen en de vele reeds aangesloten 'edelmoedige en verstandige, plichtsgetrouwe en godsdienstige catholieken'. Andere rechts-georiënteerde bewegingen voldeden niet aan deze eisen, aangezien zij noch in hun program noch in hun leiding garanties boden, die voor de katholieken aanvaardbaar waren. 117 Op de zesde Landdag van het Verdinaso wees Joris van Severen eveneens zijn beweging aan als de formatie, waarbinnen katholieken zich dienden op te stellen, waarvoor hij de volgende argumenten aanvoerde. De politieke en sociale denkbeelden van de pausen en vooral die neergelegd in Quadragesimo Anno, zouden alleen kunnen worden verwezenlijkt door het Verdinaso. De partijen konden hiertoe via hun vakbonden nooit geraken. Het Verdinaso verwierp evenals de pausen de totalitaire staat en het staatsabsolutisme. Voorts betekende de partijen-staat het rusteloos ageren van allen tegen allen; het Verdinaso vestigde echter orde op een onaantastbare grondslag, want 'het gezag komt niet van het volk; alle gezag komt van God, bron van alle recht en van alle orde'. Tenslotte beschermde het Verdinaso beter de menselijke persoonlijkheid dan 'een regiem van geldabsolutisme, corruptie-absolutisme, partijen-absolutisme en demagogen-absolutisme'.11β

In het blad van de Dinaso-corporaties, 'Orde', werd er boven dien op gewezen, dat het sociaal-economische program van het Dinaso wonderwel overeenstemde met de leer der encyclieken. Deze stelling werd geadstrueerd met een verwijzing naar de ency cliek Divini Redemptoris van Pius XI, gericht tegen het communis me, waarin dezelfde opvatting over de organische plaats van het individu in de gemeenschap en de ordening van de gemeenschap

op God voorkwam. Bovendien bepleitte ook de paus - aldus 'Or
de' - een corporatieve orde om de saamhorigheid van alle bur
gers te verkrijgen en sociale rechtvaardigheid tot stand te brengen.
Aangezien kerk en staat een gemeenschappelijk, maar ook elk een
354
eigen werkterrein bezaten, bepleitte de paus vrijheid voor de kerk.
Deze vrijheid was eveneens neergelegd in het Dinaso-program,
voorzover in overeenstemming met de eisen van de Dietse volks-
staat.119 Ondanks deze betogen over de nauwe verwantschap tus-
sen de denkbeelden van het Verdinaso en die van de katholieke
staats- en maatschappijleer ondervond het Verdinaso van de katho-
lieke clergé veel tegenwerking. Zoals ook Zwart Front klaagde het
Verdinaso herhaaldelijk, dat de katholieke geestelijkheid het werk
van de beweging bemoeilijkte en met name op hinderlijke wijze in-
tervenieerde bij de verhuur van vergaderlokaliteiten aan het Ver-
dinaso. 120 Zoals eerder uit Michels kwalificatie van Van Severen
als 'een geniale heiden' is gebleken, was de leider van het Verdinaso
in zijn persoonlijk leven geen toonbeeld van religiositeit. Hoewel in
het begin van de jaren twintig overtuigd van de noodzaak het
Vlaamse nationalisme te doen stoelen op een solide, katholieke
grondslag, liep zijn ontwikkeling in latere jaren uit op een volkomen
onkerkelijkheid en uitgesproken anti-clericalisme. Als vrijgezel on-
derhield hij bovendien amoureuze betrekkingen met een getrouwde
vrouw.120e
Het Verdinaso ondervond van meet af aan scherpe concurrentie
van andere extreem rechtse bewegingen. Op grond van concurren-
tie en afwijkende beginselen was het Verdinaso ook in een jarenlang
conflict gewikkeld met de N.S.B, van Ir. Mussert. Eerder is al op-
gemerkt, dat Henri Bruning in 1934 de N.S.B.-hulde voor Erich
Wichman een aanfluiting van diens nagedachtenis noemde. Bruning
noemde Mussert een jaar later dan ook een 'goedkoope-opera-
fascist' en diens N.S.B, een 'bende'.121 Mussert was voorts - vol-
gens Bruning — niet in staat situaties te beheersen of problemen
beslissend aan te pakken. Het nationale probleem, de hereniging van
Dietsland, verzweeg hij en het Jodenprobleem alsmede het vraagstuk
der vrijmetselarij loochende hij. Dit was trouwens ook begrijpelijk,
want met het aansnijden van deze problemen zou Mussert zijn mas-
sa's verliezen. 122 Aldus protesteerde ook Co van der Hout tegen de
voorstelling, 'alsof het Verdinaso een pot nat zou zijn met de
N.S.B., Zwart Front en alle andere door Paus en bisschoppen
veroordeelde' bewegingen en partijen !1 2 3 Voorhoeve hekelde op
zijn beurt Musserts Jodenvriendschap. De leider van een rechts-re-
volutionaire beweging, die Joden en vrijmetselaars in zijn beweging
toeliet, moest ofwel een warhoofd ofwel een volksmisleider zijn.
Een van beide kwalificaties achtte hij in elk geval op Mussert van
toepassing. &* In 1936 was Voorhoeve er trouwens nog van over-
tuigd, dat niet Duitsland maar Engeland onze natuurlijke bondge-
noot was, ondanks alle rastheorieën. Het belang van Nederland
was immers onafhankelijkheid, het belang van Engeland onafhan-
355
kelijkheid van Nederland en het belang van Duitsland Nederland
te betrekken in de Duitse invloedssfeer. Aangezien de N.S.B, in
zijn koers op Duitsland was gericht, diende men zich voor deze be-
weging te hoeden.12S Tot eenzelfde conclusie kwam ook Joris van
Severen, die enkele malen contacten had met hoge nazi's, zoals
Rosenberg, Goering en Goebels. Deze nazi-bonzen beschouwden
de geparfumeerde Van Severen als een Parij se dandy en moesten
van diens denkbeelden omtrent een zelfstandig Dietsland niets weten.
Op deze grond heeft Van Severen het contact met het Nationaal-
Sodalisme in Duitsland dan ook verbroken. Bovendien schijnt de
leider van Het Verdinaso geschokt te zijn geweest door de moorden

van Hitler op diens politieke tegenstanders.12e

Tegen de hiervoren beschreven Dinaso-agressie tegen zijn beweging verdedigde Mussert zich met het oordeel te citeren van Staf de Clercq, voorman van het Vlaams Nationaal Verbond, die het Verdinaso verweet alleen het Diets uithangbord nog te gebruiken als een misleidend schild en geworden te zijn tot een Belgische, imperialistische machine, die Noord-Nederland bij België wilde inlijven, om het aldus in de wurggreep van Frankrijk te brengen.127 Dit verschil van beginselen en scherpe wederzijdse aanvallen verhinderden het Verdinaso overigens niet in het kader van zijn concentratiepogingen van de verschillende rechts-revolutionaire bewegingen in 1939 besprekingen met de N.S.B, te voeren over de mogelijkheid van een fusie tussen beide bewegingen. Op initiatief en onder leiding van Mr. Jan Derks vond aldus overleg plaats tussen Voorhoeve en een van Musserts medewerkers, Dr. R. van Genechten, in Hotel Terminus te Utrecht. Deze fusie-besprekingen hadden op dat moment echter nog geen resultaat.128 Zoals uit de bespreking van het tijdschrift Vrijdag reeds is gebleken, was Jan Derks het Verdinaso zeer welgezind. Tot een aansluiting van Derks bij het Verdinaso is het echter niet gekomen. Op de vraag van Voorhoeve duidelijk te willen zeggen wat hem van het Verdinaso verre hield, antwoordde Jan Derks zich niet te kunnen verenigen met de nieuwe marsrichting, te twijfelen aan de reële kansen van slagen van het Verdinaso en tenslotte het geloof in deze beweging te missen.12fl

Zoals in het vorige hoofdstuk reeds is gebleken, kantte het Verdinaso zich ook van meet af aan scherp tegen Zwart Front van Arnold Meijer. Was er in het begin tussen de twee bewegingen voor buitenstaanders weinig onderscheid te bespeuren, na de afkondiging van de nieuwe marsrichting maakte Arnold Meijer een handig gebruik van de mogelijkheid het Verdinaso er van te betichten Groot-Nederland verraden te hebben ten koste van Groot-België. Op zijn beurt maakte het Verdinaso Zwart Front het verwijt een beweging te zijn, die gedragen werd door buitenlandse, in casu

Italiaanse denkbeelden, zoals de N.S.B, het verwijt kreeg zich te laten inspireren door de Duitse nazi-ideologie. Bovendien bleven de Nederlandse Dinaso's erop hameren, dat Arnold Meijer de vereiste leiderskwaliteit miste en in elk geval niet in de schaduw kon staan van de gevenereerde Joris van Severen. Het valt te begrijpen, dat het Verdinaso met groot leedvermaak neerkeek op het povere figuur, dat Zwart Front maakte bij de Kamerverkiezingen van 1937. Aan deze verkiezingen nam het Verdinaso geen deel. Dit moet zeker worden toegeschreven aan het besef van de Dinaso's onvoldoende aanhang te hebben in Nederland om te kunnen deelnemen. Anderzijds stoelde deze aversie van de democratische verkiezingen ook op principiële gronden. Joris van Severen zelf was in de jaren twintig een drietal keren betrokken bij Kamer-verkiezingen in België. Dergelijke verkiezingen waren voor de autoritaire Van Severen echter een vernederende bezigheid, want hij was ook toen geen democraat in de gangbare betekenis van dit woord, maar een voorstander van een autocratische oligarchie. Ook toen had hij reeds een afkeer van het democratische spel, maar hij wenste er op dat moment nog aan mee te doen om het stelsel beter te kunnen bestrijden. Na Van Severens nederlaag in de Belgische verkiezingen van 1929 heeft de leider van het Verdinaso zich niet meer in de verkiezingsstrijd gewaagd.

In latere jaren hebben een aantal ondergeschikten van Van Severen aan de juistheid van diens houding terzake wel getwijfeld en met name druk op hem uitgeoefend zich kandidaat te stellen voor de Kamer-verkiezingen in 1939 in het district Antwerpen. Van Severen heeft echter aan deze druk niet toegegeven.130 Voor de

verkiezingen van de Tweede Kamer in Nederland in 1937 riepen Van Severen en Voorhoeve de Nederlandse Dinaso's op blanco te stemmen.131 Toen Zwart Front bij deze verkiezingen slechts een vijfde van het vereiste aantal stemmen voor een Kamerzetel verwierf, stak het Verdinaso zijn leedvermaak en enthousiasme niet onder stoelen of banken. In een nabeschouwing over deze verkiezingen motiveerde Voorhoeve dit enthousiasme door erop te wijzen, dat de overwinning der democratische partijen bij deze verkiezingen te danken was in de eerste plaats aan de figuur van Colijn en vervolgens aan het ontbreken van leiders van formaat bij N.S.B, en Zwart Front. Voorhoeve concludeerde daaruit, dat het Nederlandse volk geen buitenlandse methoden en theorieën wenste te aanvaarden, maar vroeg om leidende figuren van vaderlandse bodem. Voorts achtte Voorhoeve het land veiliger in handen van zijn sterkste tegenstander dan in die van onvoldoende sterke 'geestverwanten'. Door deze verkiezingen was er dan ook tekening in de strijd gekomen. Het Verdinaso stond nu met onbevlekt schild, terwijl Zwart Front
357
zich duidelijk had gecompromitteerd zonder in andere opzichten succes te boeken.132 Deze felle twisten met Zwart Front weerhielden het Verdinaso er echter niet van in 1939 en vervolgens nog in 1940 pogingen aan te wenden met Zwart Front te fuseren. De pogingen zijn echter mislukt, doordat Voorhoeve en Arnold Meijer elkaar de leiding van de gefuseerde bewegingen niet wensten toe te vertrouwen. Beide leiders verweten elkaar wederkerig ontoelaatbare arrogantie en dictatoriale neigingen.133

Kennelijk heeft het Verdinaso ook concurrentie geducht van de Stichting Brabantia Nostra. Deze Stichting werd 30 juli 1937 opgericht en stelde zich ten doel de Brabantse krachten te bundelen en te ordenen tot een eenheid; het Brabantse volk te helpen in zijn streven naar een eigen zelfstandig volksbestaan in de nationale Nederlandse samenleving; op alle terreinen der Brabantse samenleving het katholieke geloof en de erkenning van Christus te laten doordringen; en elke Brabander in staat te stellen een goede samenleving en een godvruchtig leven te verwezenlijken in een 'luisterrijk' Brabant. In dit verband bepleitte Brabantia Nostra de handhaving van de autonomie van het gezin, de gemeente, het gewest, de bedrijven en elke kring der samenleving, waaraan dit krachtens de eisen der rechtvaardigheid toekwam.134 De in oktober 1936 benoemde gouwleider van Noord-Brabant voor het Verdinaso, J. J. van der Hout, was met de oprichting van Brabantia Nostra allerminst gelukkig. Kennelijk was hij van oordeel, dat deze regionalistische organisatie een aantal leden buiten het Verdinaso zou kunnen houden. Deze bezwaren wist hij uiteraard te rationaliseren, waardoor hij kon betogen, dat deze Stichting het gevaar inhield van verscherping der godsdienstige tegenstellingen, medewerking aan het wanordelijke demo-liberale régime, levenloos intellectueel gezwam en provincialistische zelfoverschatting. Hij wenste echter het goede van Brabantia Nostra te erkennen zonder deze gevaren uit het oog te verliezen en hoopte, dat het Verdinaso mensen van Brabantia Nostra zou mogen ontmoeten in de strijd voor het 'Dietse Rijk en (de)orde'.135

Wegens maatregelen van de Nederlandse regering tegen verenigingen, die een werkterrein hadden in het buitenland en leden telden van buitenlandse nationaliteit, gaf Joris van Severen het Verdinaso in Nederland in 1937 eerst grotere zelfstandigheid en werd op 6 juli 1938 op de gebiedsdag van het Verdinaso-Nederland te Maarssen bij Utrecht de algehele zelfstandigheid van deze beweging in ons land onder leiding van Voorhoeve afgekondigd.ise Spoedig daarna zou het Verdinaso in Nederland ook beschikken over een eigen strijdblad. Na de afkondiging van de nieuwe marsrichting had het Verdinaso al vanaf juni 1936 een Franse uitgave van Hier

Dinaso bezorgd onder de titel 'L'ordre Thiois'. Het doel van deze
358
uitgave was de verfranste, ontwortelde Dietsers in Wallonië te win-
nen voor de Dietse volksgemeenschap en de Walen alsmede het
buitenland beter te informeren over de strijd van het Verdinaso.137
Al vroeg waren ook in Nederland onder de Dinaso's stemmen op-
gegaan, die aandrongen op een eigen strijdblad voor Nederland. Zo
kwam op de gouwvergadering voor Noord-Holland en Utrecht in
oktober 1934 te Amsterdam de critiek ter sprake van sommigen,
die betoogden, dat Hier Dinaso niet geschikt zou zijn voor het
Nederlandse publiek. Dit 'kletspraatje' moest echter - aldus de
leiding van het Verdinaso - uit zijn. Nederlanders konden nog veel
leren van Vlaanderen, waar de opstand van ons volk begonnen was.
Bovendien moest uit het ene orgaan voor Nederland en Vlaanderen
de eenheid van strijd en doel van het Verdinaso blijken.138 Ook in
1936 verzette Voorhoeve zich nog tegen een afzonderlijk blad voor
het Verdinaso-Nederland. Een eigen blad achtte hij ook toen nog
niet gewenst, omdat Hier Dinaso de eenheid van Noord en Zuid
moest voorafgaan en alvast in praktijk brengen. Tegen de opmer
king, dat het minder Nederlandse karakter van Hier Dinaso de Ne
derlandse lezers niet aantrok voerde Voorhoeve aan, dat Hier Dinaso
niet moest afdalen tot de massa, maar de massa moest worden
opgeheven tot het niveau van Hier Dinaso.1 3 9 Toen het Verdinaso-
Nederland zelfstandig was geworden, ging Voorhoeve echter volle
dig door de knieën. In november 1938 werd een eigen blad voor
het Verdinaso-Nederland aangekondigd, dat begin 1939 zou ver-
schijnen. In deze aankondiging heette het, dat deze afzonderlijke
uitgave werd ondernomen 'ondanks het feit, dat wij nog niet over
voldoende mensen en middelen beschikken, omdat het moet'. De
nood van ons volk en de vereiste groei van het Verdinaso in België
en Nederland hadden het nodig gemaakt. Wel deed de leiding een
beroep op de Dinaso's om de beweging financieel te steunen, ten-
einde dit initiatief mogelijk te maken.140
Het eerste nummer van 'Dinaso-Orde' verscheen op 4 maart
1939. De scheiding tussen het Verdinaso in België en Nederland
was echter meer van formele aard, want tussen de twee bewegingen
bleef een volstrekte eenheid behouden en Joris van Severen werd
door alle Dinaso's als opperste leider beschouwd.141 Intussen was
het Verdinaso-Nederland geen lang leven meer beschoren. Een jaar
na de verzelfstandiging stelde Voorhoeve reeds alles in het werk zijn
beweging te fuseren met andere extreem-rechtse groeperingen. Deze
pogingen tot concentratie van krachten werden ingegeven door de
internationale gebeurtenissen, maar zeker ook door het kennelijke
onvermogen der Dinaso's hun beweging tot kwantitatieve groei te
brengen. Over de eerste contacten met N.S.B, en Zwart Front is
in het voorgaande reeds gesproken. Meer succes had Voorhoeve
359
bij zijn bespreking met de Nederlandsche Volkspartij, waarin Dr.
Ir. M. D. Dijt, Ds. G. van Duyl, Ir. Groenema en G. Zwertbroek
leidende functies bekleedden. Aanvankelijk werd besloten tot sa-
menwerking met handhaving van beide organisaties, die echter een
gezamenlijk strijdblad zouden uitgeven onder de titel 'Ons Volk'.142
Spoedig werd echter besloten tot een volledige vereniging van bei-
de bewegingen in het 'Verbond der Nederlanders'. Deze fusie had
op 29 oktober 1939 te Utrecht plaats. Voorhoeve werd voor drie
jaar tot voorzitter van het Verbond benoemd. Voor een klein aantal
Dinaso's ging deze fusie echter te ver. Onder leiding van de gouw-
leider in Brabant, J. J. van der Hout, die op dat moment in mili-
taire dienst was, besloot deze minderheid buiten deze fusie te blijven
en een - zij het gedecimeerd - Verdinaso-Nederland in stand te
houden. Bij dit conflict tussen Voorhoeve en Van der Hout koos

Van Severen de partij van Voorhoeve. De samenwerking in het Verbond der Nederlanders liep echter spoedig op een fiasco uit. Naderhand moest Voorhoeve dan ook bekennen, dat de fusie voorbarig was geweest en dat de oppositie van Van der Hout was ingegeven door trouw aan het Verdinaso.143

Naarmate het ooglogsgevaar naderde, nam het Verdinaso ook een vaderlandslievender houding aan. Toen in oktober 1938 een conflict tussen de grote Europese mogendheden aanstaande scheen, betuigde Joris van Severen de trouw van het Verdinaso aan de Belgische staat. Voorhoeve ging in Nederland niet zo ver, maar gaf naderhand wel de tekst vrij van een circulaire, die hij aan de leden zou hebben gezonden, indien de crisis was toegenomen. In deze circulaire stelde hij vast, dat de Nederlandse regering de schuld droeg voor de onvoldoende preparatie van het land voor een oorlog. Niettemin riep hij alle leden op het land te verdedigen tegen elke vijand.144 Na het uitbreken van de oorlog in september 1939 gaf Van Severen de onder de wapenen geroepen mannen van de Dinaso-Militanten-Orde ook het bevel goede soldaten te zijn in dienst van koning, land en volk. Van Severen geloofde echter niet, dat Hitler de Nederlanden zou binnenvallen, aangezien hij juist behoefte zou hebben aan zoveel mogelijk neutrale staten rond zich heen. Tegelijkertijd poogde Van Severen het Verdinaso een minder fascistisch uiterlijk te geven.14S

Dit alles heeft echter niet kunnen voorkomen, dat Van Severen bij bepaalde Belgische autoriteiten onder de verdenking bleef bij een conflict met Duitsland een landverraderlijke rol te kunnen spelen. Na de inval van de Duitsers in België werd Van Severen in de namiddag van 10 mei 1940 dan ook gearresteerd om - naar hij zelf verwachtte - spoedig weer te worden vrijgelaten. In Brussel probeerde ook een relatie van Van Severen, Baron Pierre Nothomb,

direct Van Severen vrij te krijgen. Inderdaad nam ook de betrokken Belgische minister het besluit Van Severen in vrijheid te stellen. Voordat dit bericht de plaats bereikte, waar Van Severen werd gevangen gehouden, was deze echter al met andere gedetineerden tezamen gevankelijk weggevoerd naar Noord-Frankrijk en daar aan de Franse troepen overgeleverd. Bij de nadering van de Duitse troepen werd Van Severen, die poogde te interveniëren bij de executie van andere gevangenen op 20 mei 1940 te Abbeville door de Fransen neergeschoten. Zijn medewerker, Jan Rijckoort, die Van Severen wilde nalopen, werd met geweerkolven de schedel ingeslagen. Voor deze moord op Van Severen werden na de capitulatie van Frankrijk een Franse officier en een onder-officier door de Duitsers terechtgesteld.1M

Het bericht van de dood van Joris van Severen bracht onder de Dinaso's in Nederland en België verslagenheid teweeg. Voorhoeve reisde direct enkele malen op illegale en avontuurlijke wijze - eenmaal zelfs als verstekeling in een Duitse munitietrein - naar Vlaanderen, teneinde daar met de leidende Dinaso's van gedachten te wisselen. Daar besloten de respectieve leiders tot herstel van het ene en onverdeelde Verdinaso in Nederland en België, teneinde gezamenlijk sterker te staan tegenover de bezetter. Voorhoeve verliet daarop met zijn supporters het Verbond der Nederlanders en verzoende zich eveneens met de Dinaso-oppositie-groep onder leiding van J. J. van der Hout. Het herenigde Verdinaso kreeg - zoals vroeger - twee afdelingen, waarvan de Belgische afdeling onder leiding kwam van Mr. E. Thiers, terwijl in Nederland het Verdinaso onder leiding bleef van Voorhoeve.147

De grote leegte, ontstaan door het wegvallen van Joris van Severen, alsmede het besef met een kleine schare weinig te kunnen uitrichten, leidden spoedig tot nieuwe concentratiepogingen van het

Verdinaso in Nederland. Zoals eerder is gebleken, waren echter
Zwart Front en de pas opgerichte Nederlandse Unie niet tot samen-
werking te bewegen. Eenmaal had Voorhoeve zelfs contact met
Majoor Kruyt, leider van een N.S.N.A.P., maar deze was - aldus
Voorhoeve - 'een dermate verwarde geest, dat ik geen contact met
hem hield.' 148 Tenslotte resulteerden de verschillende concentratiepo-
gingen van het Verdinaso in een fusie met de N.S.B. Met deze fusie
beoogden de Dinaso's de Dietse invloed in N.S.B.-kringen te ver-
sterken. De nu bereikte samenwerking was gebaseerd op drie pun-
ten. Het eerste was de vestiging van de hiërarchische en organische
orde in een Nederlandse gezagsstaat, waarin persoon, groep, gemeen-
schap en staatsgezag elkander hadden te dienen, de vrijheid van
godsdienst en de bescherming van de christelijke godsdienst in zijn
kerken door het staatsgezag werd gewaarborgd en het onderwijs
361
door gemeen overleg van alle betrokken groepen zo werd geregeld,
dat de eenheid der natie en de godsdienstige belangen der leerlingen
werden gediend. Voorts moest de vereniging van het volk der Ne-
derlanden en van zijn grondgebied in en buiten Europa in een
Rijk der Nederlanden aller doel zijn. Tenslotte zou gestreefd worden
naar samenwerking van een vrij Nederland op de eerste plaats met
gelijk gefundeerde staten, die rasverwante volkeren omsloten.149
Deze fusie van het Verdinaso met de N.S.B, had plaats - al-
dus Voorhoeve's verklaring achteraf - , omdat de Dinaso's be-
seften, dat de Duitsers slechts met de N.S.B, zouden samenwer-
ken, de Dinaso's de propaganda van hun beginselen wensten voort
te zetten en medewerking met de N.S.B, het meest geschikte middel
was om de ontwikkeling van deze beweging in de veiligste banen te
leiden door deze met Verdinaso-geest te beïnvloeden. Tenslotte zou
hun voor ogen hebben gestaan het alles overheersende gele gevaar,
waarvan Rusland met zijn communisme als een voorpost werd be-
schouwd, ι«) Henri Bruning motiveerde naderhand zijn toetreden
tot de N.S.B, door te wijzen op zijn toenmalige overtuiging, dat een
geallieerde overwinning slechts chaos zou veroorzaken, de vooroor
logse democratie de nog grotere na-oorlogse problemen niet zou
kunnen oplossen, het Dietse Nationaal-Solidarisme na de oorlog
als fascistisch en anti-democratisch zou worden geliquideerd en deze
oorlog tenslotte de liquidatie van het koloniale systeem zou beteke
nen, waardoor Nederland een sterk Europa nodig zou hebben. ш
Enkele Dinaso's wensten Voorhoeve ook bij deze fusie niet te vol
gen. Het eerste Dinaso-lid in Nederland, G. W. van der Horst, kwa
lificeerde deze fusie als 'een scheut melk in een emmer inkt'. Enkele
van hen zochten vanaf dat moment onderdak bij het Nationaal
Front van Arnold Meijer. Een van hen deed daarop van zijn ont
stemming over deze fusie van het Verdinaso met de N.S.B blijken
in een bijdrage in De Weg, het orgaan van Nationaal Front. Boven
dien sprak hij openlijk zijn twijfel uit over de mogelijkheid de N.S.B,
van binnenuit om te vormen wat in de bedoeling van het Verdi
naso lag. i*2
Voor deze fusie had Voorhoeve echter enkele strategische posten
in de N.S.B, bedongen voor de kaderfiguren uit het Verdinaso.
Voorhoeve zelf werd aldus propagandaleider van de N.S.B., J. J. van
der Hout belast met de vorming van de W.A. en later met het blad
van de W.A. 'De Zwarte Soldaat', Mr. J. F. van As kreeg een
belangrijke functie in de economische sector en Marcel van Bergen
tenslotte een kaderfunctie bij de W.A.1 S S De voormalige Dinaso's
bleven in de N.S.B, hun Dietse idealen trouw. Ook bleven zij binnen
de N.S.B, ijveren voor de zelfstandigheid van Nederland en zich
met name verzetten tegen Duitse annexatie-plannen.16i
362
Grote invloed op de ontwikkeling der gebeurtenissen hebben zij

echter niet meer gehad. Hoewel Voorhoeve en Van der Hout zelfs een tijdlang als soldaten van het Nederlandse legioen aan het Oost-Front dienden, werden zij na verloop van tijd in Duitse kringen niet meer bepaald geaccepteerd. Daarom zag Voorhoeve zich zelfs gedwongen eind 1943 ontslag te nemen als propaganda-leider van de N.S.B.1S5 Ernest Michel, die in 1940 wederom tot het Verdinaso was toegetreden, was na zijn overgang naar de N.S.B, enige tijd werkzaam als leider van de Jeugdstorm te Nijmegen, hoofd van de dienst Schriftelijke Propaganda van de N.S.B, en redacteur van het weekblad 'Van Honk', een blad voor Nederlandse arbeiders in Duitsland, we In 1941 had hij echter alweer Musserts beweging verlaten. Wel was hij daarna nog zozeer van anti-semitische gevoelens doortrokken, dat hij een gedeelte van zijn vrije tijd wilde wijden aan het verzamelen van 'de overstelpende bewijzen (. . .) , waarmee haast ontegenzeggelijk te betogen valt dat Jezus een Ariër was (. . .) en hoe diametraal anti-Joodsch hij was in hart en nieren. Wis en zeker was Jezus door en door een Ariër, naar het bloed en naar den geest'. ^ 7 De laatste oorlogsjaren sleet Michel in grote eenzaamheid en bittere armoede, waarin hij door zijn vrienden moest worden ondersteund, we Ook voor Bruning liep de fusie van het Verdinas met de N.S.B, op een ontgoocheling uit. In 1943 kwalificeerde Bruning de N.S.B, als 'die steriele burgermans-interpretatie van een groóte revolutie', die hij onmiddellijk zou verlaten 'als het niet laf was omdat de Duitsers er minder voorstaan'.15fl Dit oordeel kon karakteristiek heten voor de situatie, waarin tenslotte deze Nederlandse aanhangers van het Verdinaso terecht waren gekomen.

SAMENVATTING

Op de linksgerichte revolutionaire stromingen, die zich direct na de eerste wereldoorlog in verscheiden landen van Europa voordeden, volgde in het begin van de jaren twintig een rechtse reactie, die zich keerde tegen de democratie. Deze beweging kreeg in de loop der jaren en in de onderscheiden landen verschillende namen, zoals herstelbeweging, revolutie van rechts, action française, falangisme en fascisme, maar alle waren naar de geest verwant. Verscheiden auteurs hebben gewezen op zekere affiniteit tussen het fascisme en het in het begin van deze eeuw in de katholieke kerk opgekomen integralisme. Deze studie beoogt mede een antwoord te geven op de vraag, of zulk een verband ook in Nederland heeft bestaan. Het onderzoek beperkt zich overigens tot fascistische stromingen naar Italiaans model en bewegingen, die van dit model zijn afgeleid.

Een eerste symptoom van deze denkrichting onder katholieken in Nederland deed zich voor in het op 3 april 1922 verschenen tweewekelijkse orgaan 'Katholieke Staatkunde'. Dit blad werd gesticht en geleid door Dr. E. G. H. Verviers, voormalig medewerker van de integralistisch-gezinde hoofdredacteur van De Maasbode, rector M. A. Thompson. Door de strijd tegen het modernisme achtte Verviers het geestelijke klimaat geschapen, waarin het fascisme kon ontstaan. Overigens was Katholieke Staatkunde in den aanvang wel uiterst conservatief georiënteerd, maar nog allerminst fascistisch te noemen. Na de overname van de macht door Mussolini in Italië koerste het blad echter spoedig in fascistische richting, die het aanduidde met de benaming herstelbeweging. Duidelijke invloed op deze koerswijziging had de priester Wouter Lutkie, die onder het pseudoniem Expectans aan het blad meewerkte en vanaf het begin der jaren twintig regelmatig van zijn sympathie voor het fascisme blijk gaf. Ook Expectans legde zekere relatie tussen enerzijds de herstelbeweging, waarvan Katholieke Staatkunde een uiting was, en anderzijds de vroegere strijd voor een 'integer en synthetisch' christendom van mannen als Léon Bloy en rector Thompson.

Wegens een bisschoppelijk verbod het predicaat katholiek nog lan-

ger aan het blad te verbinden werd het orgaan vanaf 3 januari 1924 omgedoopt in 'Opbouwende Staatkunde', dat het oude program handhaafde. Tegelijkertijd vond de oprichting plaats van het 'Genootschap voor Opbouwende Staatkunde', dat ongeveer dezelfde doeleinden nastreefde als de hiervoor genoemde periodieken. In augustus 1924 fuseerde het Genootschap met het in 1922 opgerichte

"« t i t

Verbond van Actualisten en hield het blad Opbouwende Staatkunde op te verschijnen. Dit werd opgenomen in de actualistische periodiek 'De Vaderlander'. Deze fusie liep spoedig uit op een échec. De katholieke supporters van de herstelbeweging groepeerden zich voorjaar 1925 in de vereniging Politiek Herstel, die ook enkele nummers van een gelijknamige periodiek deed verschijnen. Dit tijdschrift bleek weinig levensvatbaarheid te bezitten. In juni 1926 verscheen het l* laatste nummer, waarmee de eerste fase van de bemoeiingen van Nederlandse katholieken met de herstelbeweging ten einde was.

Een vervolg op deze eerste fase van de herstelbeweging was het door Wouter Lutkie in 1930 gestichte maandblad Aristo. Rond dit tijdschrift groepeerden zich verscheiden figuren, die vroeger reeds in het verband van Katholieke Staatkunde, Opbouwende Staatkunde en Politiek Herstel van zich hadden doen spreken. Het blad nam scherp stelling tegen de democratie en legde grote bewondering aan P de dag voor Mussolini en de resultaten van het fascistische régime in Italië. Het propageerde verder een corporatieve inrichting van de maatschappij. Lutkie had in de jaren kort voor en na de verschijning van Aristo verscheiden malen een onderhoud met de duce, waarvan hij in krant, tijdschrift en boekvorm verslag heeft gedaan. Tot de voornaamste medewerkers van Aristo behoorde o.a. Vincent Cleerdin, die eerder al bloemlezingen had verzorgd uit het werk van rector Thompson, en - samen met anderen - uit dat van Léon Bloy en de Oostenrijkse, integralistische auteur Richard Kralik.

Het is opvallend, dat in de betrekkingen van Nederlandse katho-J lieken met het fascisme vooral jonge letterkundigen een belangrijke rol hebben gespeeld. Oorspronkelijk behorend tot één verband rond het tijdschrift 'Roeping' onder leiding van de oudere voortrekker Dr. H. W. E. Moller, hebben deze jongeren zich spoedig verspreid in een aantal richtingen. De oorzaak van dit uiteengaan was in het begin vooral gelegen in de verschillende opvattingen omtrent het begrip katholieke kunst, maar spoedig heeft deze scheiding zich ook ,, op een breder terrein des levens geopenbaard. Als eersten splitsten '. zich in 1924 af de jongeren, die eerst in De Valbijl en later in De Paal en De Christophore de door Moller gehuldigde opvatting, dat in de kunstkritiek de levenshouding van de kunstenaar prevaleerde boven het artistieke resultaat van zijn werkzaamheid, tot de uiterste consequentie doorvoerden. Tot deze groep behoorden Gerard Bru-. ning - die echter reeds in 1926 overleed - Henri Bruning, Ernest Michel, Ernst Voorhoeve en Ton Kerssemakers. Hun kritische instelling - vooral geïnspireerd door absoluut-katholieke opvattingen - verbreedde zich spoedig over een algemeen religieus en maatschappelijk terrein. Dit religieus radicalisme kantte zich scherp tegen beginselen en praktijk van de democratie en leidde tenslotte tot de

m
e-
e
η
te

Л

overgang naar een of andere vorm van fascisme. Deze groep onderhield enkele jaren lang intensieve betrekkingen met de als deserteur

en activist in België bij verstek ter dood veroordeelde Pater R.K. van Sante O.P., die eveneens een religieus-radicalistische levenshouding predikte. In het begin van de jaren dertig wisten deze katholieke jongeren en Pater van Sante vat te krijgen op een betrekkelijk groot aantal katholieke studenten. Hun radicalisme bracht hen echter in conflict met de kerkelijke autoriteiten. Een der geruchtmakende werken van Michel 'Neo-Communisten', werd in het bisdom Den Bosch verboden en Pater van Sante werd door zijn provinciaal naar Duitsland overgeplaatst. Een aantal van deze studenten volgde Bruning, Michel en Voorhoeve bij hun overgang naar het Verbond van Dietsch Nationaal-Solidaristen (Verdinaso) in 1934.

Een jaar na de afscheiding van de jongeren van De Valbijl verlieten enkele noordelijke katholieke jongeren het verband van Roeping en stichtten het tijdschrift De Gemeenschap. Deze groepering vormde de andere vleugel van het oorspronkelijke Roeping-verband, waarin vooral Jan Engelman, de gebroeders Henk en Louis Kuitenbrouwer en spoedig ook Anton van Duinkerken de kunstkritiek weer van het ethische naar het esthetische terrein verlegden. In politiek opzicht kantten zich ook deze jongeren echter met opvallende felheid tegen de politieke democratie. Tevens deden zij scherpe aanvallen op het vigerende kapitalisme en de als plutocratie aangeduide heerschappij van de geldmacht. In deze houding werden zij gestijfd door de berustende houding van de overheid en haar politieke supporters tegenover de in 1929 uitgebroken economische crisis, waartegen het democratische régime niets effectiefs bleek te kunnen ondernemen. Een positieve bijdrage tot de oplossing van de onderhavige problematiek heeft de groep echter niet geleverd. Hoewel deze jongeren nooit bewonderaars zijn geworden van het democratische staatsbestel, tekende zich in het jaar 1934 voor De Gemeenschap toch een duidelijke koerswijziging af. Interne conflicten in de redactie van het tijdschrift, die eerder reeds het heengaan van Jan Engelman tot gevolg hadden gehad, leidden in dat jaar tot het uittreden van de gebroeders Kuitenbrouwer uit de redactie van het blad. Daarna trad Jan Engelman wederom tot de redactie toe. Vanaf dat moment begon de redactie van De Gemeenschap het gevaar te beseffen, dat van de verschillende vormen van fascisme en in het bijzonder van het nationaal-socialisme uitging. Van toen af hebben zij dan ook het fascisme consequent bestreden. Dit bleek duidelijk uit hun scherpe afwijzing van de pretenties van generaal Franco en het falangisme in de Spaanse burgeroorlog. Deze houding moest in die jaren in katholiek Nederland opvallend heten. Na de bezetting van ons land door de Duitsers in mei 1940 staakte het tijd-

τ *

schrift de publicatie van artikelen van politieke strekking. In 1941
r
werd het op last van de bezetter opgeheven.

Hoewel later dan De Gemeenschap, kwam ook Roeping onder het hoofdredacteurschap van Gerard Knuvelder tot een scherpe af wijzing van de politieke democratie en tot een veroordeling van de 'plutocratie'. In afwijking van De Gemeenschap trok Roeping hier uit wel de conclusie, dat kritiek op het vigerende stelsel de plicht meebracht een positieve bijdrage te leveren tot de opbouw van een nieuwe orde. Daartoe bepleitte het blad de vestiging van een auto-
1 ritair staatsgezag en de inrichting van een corporatieve maatschap-
r
pij, aangeduid als de revolutie van rechts, die voor katholieken perspectieven zou openen, waarnaar zij sedert de Franse revolutie zouden hebben uitgezien. Deze denkbeelden werden door Knuvelder samengevat in zijn publicatie 'Vernieuwing van Staatsbestel'. Te genover het Duitse nationaal-socialisme nam Roeping een tijdlang

een opvallend welwillende houding aan. Toen echter de excessen
der nazi's in Duitsland alle perken te buiten gingen, veranderde deze
welwillendheid in uitgesproken kritiek. Op vernieuwing van staatsbe-
r
stel in niet-democratische zin is het blad echter blijven aandringen,
κ totdat de dreiging van de tweede wereldoorlog duidelijk zichtbaar
werd. Na de Nederlandse capitulatie in 1940 hervatte Roeping korte
tijd de pleidooien voor een wijziging van staatsbestel, waarvoor de
tijd op dat moment gunstig werd geoordeeld. Toen echter de in
¡j 1940 opgerichte Nederlandse Unie aan zulk een wijziging tijdens de
¡. bezetting niet wenste mee te werken, staakte ook Roeping de pu-
¡. blicatie van artikelen van politieke strekking. In tegenstelling tot
de meeste andere periodieken is dit blad in 1941 niet definitief
opgeheven. Met een onderbreking in 1941 is het blad blijven ver-
schijnen tot in 1944.
Direct na het uittreden uit de redactie van De Gemeenschap
stichtten de gebroeders Kuitenbrouwer met enkele medestanders
n - onder wie Mr. Jan Derks - het maandblad 'De Nieuwe Gemeen-
n schap'. Het eerste nummer verscheen in januari 1934. Dit blad
t koerste vrij snel in fascistische richting en leunde sterk aan tegen
=t de fascistische beweging Zwart Front, waarvan ook verscheiden re-
dacteuren lid werden. Het bevatte bovendien een aantal artikelen
r van uitgesproken anti-semitische strekking. Na twee jaren moest het
et blad echter wegens financieel wansucces zijn verschijnen staken.
n Alle redacteuren keerden daarna als medewerkers terug in het onder
k redactie van Mr. Jan Derks verschijnende weekblad 'Vrijdag'. Hoe-
0 wel lang niet alle medewerkers van dit blad met het fascisme sym-
st pathiseerden, kwamen daarin toch de denkbeelden van de vroegere
t_ redacteuren van De Nieuwe Gemeenschap sterk op de voorgrond.
Vrijdag bevatte bovendien een aantal giftig anti-semitische spotpren-
367
^
^
ten. Ook dit blad moest echter spoedig wegens onvoldoende belang-
stelling zijn verschijnen staken. Het laatste nummer verscheen in de-
cember 1936.
In het organisatorische vlak ontstonden in Nederland in de jaren
dertig vooral twee bewegingen, die op katholieken een relatief grote
aantrekkingskracht hadden. Dit waren Zwart Front onder leiding
van Arnold Meijer en het Verdinaso onder leiding van Joris van
Severen. Beduidende verschillen in programma tussen deze twee
bewegingen openbaarden zich in het begin niet. Zwart Front is te
beschouwen als de erfgenaam van oudere Nederlandse fascistische
groeperingen, zoals het Verbond van Actualisten, de vereniging De
Bezem en de Algemeen Nederlandsche Fascisten-Bond. Deze waren
in eindeloze ruzies vrijwel alle ten onder gegaan, toen Arnold Meijer
in 1934 Zwart Front stichtte en daarmee voor het eerst een straffe
leiding in de Nederlandse fascistische gelederen introduceerde. Spoe-
dig had hij dan ook vrijwel de gehele oude aanhang van het vader-
landse fascisme achter zijn vaandel verenigd. Zwart Front propa-
geerde als voornaamste doelstellingen de vestiging van een autori-
taire Groot-Nederlandse staat en een corporatieve inrichting van de
maatschappij, terwijl het van meet af aan een uitgesproken anti-
semitisch karakter droeg. Het bestreed krachtig de democratie, het
kapitalisme en concurrerende rechts-revolutionaire bewegingen, waar
onder met name de Nationaal-Socialistische Beweging van Ir. A.
A. Mussert. Hoewel Zwart Front een revolutionair fascisme predik-
te, is deze beweging steeds gering van omvang gebleven. Bij de ver-
kiezingen voor de tweede kamer in 1937 behaalde Meijers bewe-
ging slechts 8.178 stemmen. Zwart Front heeft dan ook steeds een
duidelijk 'rapaille-karakter' behouden. Dit geringe succes alsook de

gewijzigde situatie door het uitbreken van de oorlog in 1939 deden Arnold Meijer besluiten Zwart Front in april 1940 om te zetten in een breder opgezet Nationaal Front, waartoe ook personen uit andere groeperingen toetraden en dat een minder fascistisch karakter aannam. Toen enkele weken later de Duitse bezetting een feit was, poogde Nationaal Front in concurrentie, eerst alleen met de N.S.B, later ook met de Nederlandse Unie, door de bezetter met de regeermacht bedeeld te worden. In deze opzet is Arnold Meijer niet geslaagd. Zijn beweging werd in december 1941 op last van de bezetter ontbonden.
Het Verdinaso werd in 1931 in Vlaanderen opgericht door Joris van Severen, die ook de leider werd van dit verbond. In het begin bezat het Verdinaso vrijwel eenzelfde program als het hiervoor genoemde Zwart Front. In 1934 kondigde Van Severen echter de zogenaamde nieuwe marsrichting af. Daarbij werd de Groot-Nederlandse staatsgedachte vervangen door de Bourgondische staatscon-

"II
g- ceptie, t.w. de vereniging van de oude 'zeventien' Nederlandse ge-
e- westen. Deze conceptie werd ingegeven door politieke realiteitszin,
omdat een Groot-Nederlandse staat, die een scheuring van België
en moest betekenen, voorshands in de ogen van Van Severen een on-
te mogelijkheid was. Deze politieke volte-face heeft het Verdinaso bij
ng vele Groot-Nederlanders echter veel schade gedaan. Tot 1934 had
an het Verdinaso in Nederland nauwelijks aanhang. Na de overgang
ee van de Christophore-redactie naar het Verdinaso beleefde dit ver
te bond in ons land echter enige tijd een betrekkelijke bloei. Vooral
he bij de katholieke studenten uit de kring van Pater van Sante ge-
e noot het Verdinaso een bijzondere populariteit. Daardoor beschikte
en dit verbond ook over een kader van relatief hoog gehalte. In ver
ier band met de moeilijkheid het Verdinaso-Nederland vanuit België
fe te leiden, wees Van Severen in 1937 Ernst Voorhoeve aan als ge-
e- biedsleider voor Nederland. In 1938 werd het Verdinaso-Nederland
er- onder leiding van Voorhoeve geheel zelfstandig. Tot een beduidende
a- groei is het Verdinaso in ons land echter niet kunnen komen. Nadat
ri- enkele fusie-pogingen in de loop van 1939 mislukt waren, fuseerde
de Voorhoeve zijn beweging in oktober 1939 met de Nederlandsche
ti- Volks-Partij tot het Verbond der Nederlanders. Ook deze fusie
iet werd een mislukking. Na de capitulatie in mei 1940 werd het Ver-
ar dinaso-Nederland dan ook wederom als zelfstandige organisatie op-
A. gericht. Door de moord op Joris van Severen door Franse militairen
ik- op 20 mei 1940 te Abbeville was echter het Verdinaso van zijn
er- werkelijke leider beroofd. Het Verdinaso-Nederland besloot daarom
e- in november 1940 tot een fusie met de N.S.B., teneinde in staat te
en zijn in de gewijzigde omstandigheden politieke invloed te blijven uit-
de oefenen en de N.S.B, met Dinaso-geest te kunnen beïnvloeden. Voor
en de leidende Nederlandse Dinaso's is deze fusie echter op een bittere
in teleurstelling uitgelopen,
n-
ter
as,
.B.
er-
Ye-
e-
ris
'IП
e-
zo-
er-
n-

À
SOMMAIRE *)

Les courants révolutionnaires surgis au lendemain de la première guerre mondiale dans plusieurs pays, furent suivis, au début des années 1920, d'une réaction qui s'opposa à la démocratie. Au cours des années ce mouvement reçut plusieurs noms, tels que Herstelbeweging (Restauration), Revolutie van rechts (Révolution de Droite), Action Française, Phalangisme, Fascisme. Sous cette diversité se cache pourtant une affinité spirituelle. Plusieurs auteurs ont signalé un certain rapport entre le fascisme et l'intégralisme surgi dans l'église catholique au début de ce siècle. Ce rapport a-t-il existé également en Hollande? Voilà une des questions auxquelles nous essayerons de répondre dans cet essai. D'ailleurs nos recherches se borneront aux courants fascistes d'après le modèle italien et aux mouvements dérivés de celui-ci.

Cette mentalité se manifesta pour la première fois dans Katholieke Staatkunde (Politique Catholique), organe semi-mensuel, paru le 3 avril 1922. Aux yeux du fondateur de cette revue, E.G.H. Verviers, ancien collaborateur du recteur M. A. Thompson, reconnu pour ses sympathies intégralistes, le climat créé par la lutte contre le modernisme était favorable à la naissance du fascisme. D'ailleurs, pour avoir au début des conceptions d'extrême droite, Katholieke Staatkunde (Politique Catholique) ne pourrait aucunement être qualifié de fasciste. N'empêche qu'après la prise du pouvoir par Mussolini, elle ne tarda pas à s'orienter vers le fascisme, désigné par elle du nom Herstelbeweging (Restauration). L'influence de l'abbé Wouter Lutkie sur cette variation de cours a été grande. Celui-ci collaborait à la revue sous le pseudonyme Expectans et montrait régulièrement sa sympathie pour le fascisme depuis les années 1920. Lui aussi rattachait la Herstelbeweging (Restauration), qui se manifestait dans Katholieke Staatkunde, à la lutte antérieure pour un christianisme 'intègre et synthétique' de Léon Bloy, du recteur Thompson et d'autres.

Sur l'ordre episcopal d'omettre dorénavant l'adjectif 'catholique' du nom de la revue, celle-ci reçut un nom nouveau: Opbouwende Staatkunde (Politique Constructive) .Son programme restait le même. En même temps on fonda la Société de Politique Constructive (Genootschap voor Opbouwende Staatkunde), qui poursuivait à peu près

*) Je tiens à remercier M. K. Jacobs, qui a traduit ce sommaire en français.

les mêmes buts que les périodiques mentionnés ci-dessus. En août 1924 il s'opéra une fusion entre la Société et la Verbond van Actualisten (Association des Actualistes), fondée en 1922 et l'on supprima la revue Opbouwende Staatkunde, ou plutôt on l'intégra dans De Vaderlander (Le Patriote), périodique actualiste. Cette fusion ne tarda pas à aboutir à un échec. Au printemps de l'année 1925, les partisans de la Herstelbeweging (Restauration) se réunirent sous le nom Politiek Herstel (Restauration Politique) et mirent au jour quelques numéros d'un périodique de même nom. Cette revue se révéla peu viable. Son dernier numéro parut en 1926 et termina la première phase de l'activité des catholiques dans la restauration politique aux Pays-Bas.

Le mensuel Aristo, fondé en 1930 par M. W. Lutkie, continua leur oeuvre. Autour de ce périodique se réunirent plusieurs personnes qui avaient déjà attiré l'attention du public à l'époque de Katholieke Staatkunde (Politique Catholique), Opbouwende Staatkunde (Politique Constructive) et Politiek Herstel (Restauration Politique). La revue s'attaqua à la démocratie et affecta une grande admiration pour Mussolini et pour les résultats obtenus par les fascistes en Italie. En outre, elle propagea l'idée d'une organisation corporative de la so-

ciété. Pendant les années qui précédèrent et suivirent immédiatement
la fondation d'Aristo, M. Lutkie avait eu plusieurs entretiens avec le
Duce et les avait relatés dans des journaux, des revues et des livres.
Un des principaux collaborateurs d'Aristo, Vincent Cleerdin, avait
déjà publié des pages choisies du recteur Thompson et, avec le con-
cours de quelques autres, des extraits de l'oeuvre de Léon Bloy et de
l'Autrichien R. Kralik, auteur integraliste.
C'est surtout la jeunesse littéraire qui a joué un rôle important dans
les relations des catholiques avec les fascistes. Groupés à l'origine
autour du périodique Roeping et guidés par le pionnier H. W. E.
Moller, leur aîné, ces jeunes se sont dispersés bientôt en divers sens.
La cause initiale de cette séparation fut la divergence de leurs idées
sur l'art catholique. Bientôt leur désaccord s'étendit sur d'autres do-
maines. Les jeunes qui, dans De Valbijl (La Guillotine) d'abord,
ensuite dans De Paal (Le Pal) et De Christophore (Le Christopho-
re), ont poussé les idées de Moller jusqu'à leur extrême conséquen-
ce, furent les premiers à se détacher du groupe. Selon Moller, l'objet
principal de la critique d'art ne fût pas le côté esthétique de l'oeuvre,
mais, au contraire, le témoignage de l'auteur, de son attitude devant
la vie. D'autres membres de ce groupe furent Gerard Bruning, mort
prématurément en 1926, Henri Bruning, Ernest Michel, Ernst Voor-
hoeve et Ton Kerssemakers. Bientôt leur esprit critique pénétra dans
les domaines religieux et social. Les partisans de ce radicalisme reli-
gieux s'acharnèrent contre les principes et les pratiques de la démo-
371
cratie et finirent par se ranger du côté du fascisme. Pendant quelques
années ce groupe a eu des relations étroites avec le père R.K. van
Sante qui, déserteur et activiste, avait été condamné à mort par con-
tumace en Belgique. Lui aussi prêchait un radicalisme religieux. Au
début des années 1930, ces jeunes catholiques et le père Van Sante
réussirent à avoir prise sur un assez grand nombre d'étudiants catho-
liques. Leur radicalisme leur attira un conflict avec les autorités
ecclésiastiques. L'évêque de Bois-le-Duc prohiba la lecture et la vente
de Néo-Communistes, un des livres sensationnels de Michel et le père
Van Sante fut envoyé en Allemagne par son provincial. En 1934,
plusieurs étudiants passèrent avec Bruning, Michel et Voorhoeve à la
Verbond van Dietsch Nationaal-Solidaristen (Alliance Thioise de
Solidarité Nationale): la Verdinaso.
Une année après que les jeunes de De Valbijl (La Guillotine)
eurent fait bande à part, quelques jeunes catholiques de la Hollande
Septentrionale, Jan Engelman, les frères Henk et Louis Kuitenbrou-
wer et bientôt Anton van Duinkerken, rompirent avec Roeping et
fondèrent la revue De Gemeenschap (La Communauté). Ils insistè-
rent sur l'importance du point de vue esthétique dans la critique d'art
et s'opposèrent à la surestimation du point de vue moral. En matière
de politique, ces jeunes s'opposèrent pourtant avec violence à la
démocratie. En même temps ils dirigèrent de vives attaques contre le
capitalisme en vigueur et contre la puissance de l'argent. L'attitude
résignée du gouvernement devant la crise économique de 1929 et son
incapacité d'y remédier par des mesures efficaces, les affermit dans
cette position. Avant 1934, le groupe n'a pourtant pas contribué de
manière positive à la solution de ces problèmes. Sans devenir de
grands admirateurs du système politique, les jeunes de De Ge-
meenschap (La Communauté) prirent un esprit nouveau en 1934.
Des conflits à l'intérieur de la rédaction, qui avaient déjà amené le
départ de Jan Engelman, déterminèrent la retraite des frères Kuiten-
brouwer dans cette année. Puis Jan Engelman rentra dans la rédac-
tion. A partir de ce moment celle-ci comprit que les différentes for-
mes du fascisme, et surtout le nazisme, menaçaient de devenir dange-
reuses. Dès lors ils ont mené une lutte systématique contre cette
doctrine. La preuve en est leur attitude hostile, lors de la guerre civile

en Espagne, aux prétentions du général Franco et au phalangisme. Attitude surprenante d'ailleurs parmi les catholiques hollandais, à cette époque. Après l'invasion allemande en mai 1940, la revue cessa de publier des articles de tendance politique. Un ordre des autorités occupantes la supprima en 1941.

Un peu plus tard que De Gemeenschap (La Communauté), le périodique Roeping (Vocation), sous la direction de Gerard Knuvelder, prit une attitude très hostile envers la démocratie politique et

372

condamna à son tour la plutocratie. Ceux de Roeping en vinrent à la conclusion, jamais tirée par De Gemeenschap, que, critiques du système politique en vigueur, ils avaient en même temps le devoir de prendre une part active à l'établissement d'un ordre nouveau. Aussi la revue plaida-t-elle en faveur d'une forte autorité publique et de l'organisation d'une société corporative. Cette 'révolution de droite' ouvrirait des perspectives, auxquelles les catholiques auraient aspiré depuis la Révolution Française. Ces idées furent résumées par Knuvelder dans sa brochure intitulée: Vernieuwing van Staatsbestel (Vers un nouvel ordre politique). Pendant quelque temps, Roeping (Vocation) fut d'une bienveillance remarquable à l'égard du National-Socialisme, mais au bout de quelques années, les excès des Nazis en Allemagne provoquèrent leur critique. La revue n'a pourtant jamais cessé d'insister sur une réorganisation du système politique dans le sens non-démocratique, jusqu'au moment où le danger d'une deuxième guerre mondiale se montra imminent. Après la capitulation de l'armée néerlandaise, Roeping, jugeant le moment favorable, milita pendant quelque temps pour un changement du gouvernement politique. Lorsque la Nederlandsche Unie (Union Néerlandaise) refusa de prêter concours à une entreprise pareille, Roeping cessa de publier des articles de tendance politique. Contrairement à la plupart des périodiques, Roeping a paru jusqu'en 1944, sauf pendant un court intervalle en 1941.

Aussitôt que les frères Kuitenbrouwer eurent quitté la redaction de De Gemeenschap (La Communauté), ils fondèrent, avec Jan Derks et quelques autres le mensuel De Nieuwe Gemeenschap (La Communauté Nouvelle). Le premier numéro parut en janvier 1934. Bientôt ce périodique s'orienta vers le fascisme, et s'appuya fortement contre le mouvement fasciste Zwart Front (Front Noir), auquel plusieurs rédacteurs se taillèrent. En outre, on publia un certain nombre d'articles d'esprit nettement antisémite. Au bout de deux ans, ce périodique cessa pourtant de paraître, à cause d'un échec financier. Tous les rédacteurs reparurent ensuite comme collaborateurs à l'hebdomadaire Vrijdag(Vendredi), dirigé par Jan Derks. Les collaborateurs de ce périodique, il est vrai, furent loin de sympathiser tous avec le fascisme, cependant les idées des anciens rédacteurs de la revue De Gemeenschap se firent fortement valoir. Vrijdag publia en outre quelques caricatures trahissant un antisémitisme venimeux. Le public montra peu d'intérêt à cette revue; aussi cessa-t-elle de paraître. Son dernier numéro parut en décembre 1936.

Un assez grand nombre de catholiques néerlandais se sentirent attirés par deux organisations, créées pendant les années 1930: Zwart Front (Front Noir) et la Verdinaso (Alliance Thioise de Solidarité Nationale), dirigés respectivement par Arnold Meyer et Joris van

373

Severen. Au début, les programmes des deux mouvements divergèrent à peine. On peut considérer Zwart Front comme l'héritier d'anciens groupements fascistes aux Pays-Bas, tels que la Verbond van Actualisten, l'union De Bezem (Le Balai) et l'Algemeen Nederlands Fascistenbond (Union générale des fascistes néerlandais). D'interminables querelles avaient dissous presque tous ces groupes, lorsque Arnold Meyer fonda Zwart Front en 1934. Il fut le premier à diriger

les rangs fascistes d'une main vigoureuse, et eut tôt fait de réunir un grand nombre d'anciens partisans du fascisme sous ses drapeaux.
Zwart Front progagea comme but principal l'établissement d'un état autoritaire de la Grande Néerlande *) et une organisation corporative de la société et montra dès le début un antisémitisme prononcé.
Il mena une lutte acharnée contre la démocratie, le capitalisme et quelques mouvements révolutionnaires de droite qui lui firent concurrence, notamment le mouvement national-socialiste de l'ingénieur A. A. Mussert. Tout en prêchant un fascisme révolutionnaire, Zwart Front n'a jamais pris un grand développement. Lors des élections pour la Chambre des Députés en 1937, le mouvement de Meyer n'obtint que 8178 votes. Aussi Zwart Front restait-il un parti de la racaille. Ce mince succès, et la situation changée par l'explosion de la guerre, décidèrent A. Meyer à transformer Zwart Front et à le mettre sur une base plus large: le Nationaal Front (Front national), auquel se rallièrent plusieurs personnes sorties d'autres groupements.
Le Nationaal Front prit un caractère moins fasciste. Quelques semaines après, lorsque l'occupation allemande fut définitive, Nationaal Front, rivalisant au début avec la seule N.S.B. (Union des national-socialistes), plus tard aussi avec la Nederlandsche Unie (Union Néerlandaise), fit des démarches auprès de l'ennemi, afin d'être investi du pouvoir. Arnold Meyer n'a pas réussi à réaliser ce projet. Un ordre de l'ennemi dissolut son mouvement en décembre 1941.
La Verdinaso, créée et dirigée en Flandre par Joris van Severen, avait à l'origine un programme presque identique à celui de Zwart Front mentionné ci-dessus. En 1934, Van Severen proclama une orientation nouvelle. A cette occasion, la conception de l'état bourguignon c'est à dire, la réunion des anciennes 'dix-sept' provinces néerlandaises, remplaça celle de l'état de la Grande Néerlande.
Cette conception était inspirée par un réalisme politique, parce que la fondation d'un état de la Grande Néerlande, qui devait déchirer la Belgique, était pour le moment une impossibilité aux yeux de Van Severen. Ce volte-face politique a pourtant beaucoup nui à la cause de la Verdinaso et a déçu maint partisan de la Grande Néerlande.
Jusqu'en 1934, un nombre très réduit de gens s'est joint à la Verdi-

*) comprenant Les Pays-Bas et les Flandres belge et française.

naso aux Pays-Bas. Après que la rédaction du Christophore eut passé à cette organisation, celle-ci connut pendant quelque temps une prospérité relative. Elle fut surtout populaire parmi les étudiants catholiques autour du père Van Sante. Grâce à cette circonstance, l'organisation avait un cadre d'assez bon aloi. La difficulté éprouvée par Van Severen de diriger, tout en se trouvant en Belgique, la Verdinaso aux Pays-Bas, le décida à nommer Ernst Voorhoeve chef de file pour la Hollande. En 1938, la Verdinaso hollandaise acquit une indépendance entière. Elle n'a pas réussi à prendre un développement considérable dans notre pays. Après quelques vains efforts pour réaliser une fusion, le mouvement de Voorhoeve finit par fusionner, en octobre 1939, avec le Nederlandsche Volkspartij (Parti du Peuple Néerlandais) et prit le nom Verbond der Nederlanders (Union des Néerlandais). Cette fusion échoua à son tour. Aussi la Verdinaso aux Pays-Bas devint-elle de nouveau une organisation indépendante. Le meurtre de Joris van Severen à Abbeville, par des militaires français, le 20 mai 1940, lui ravit son chef et son âme. C'est pourquoi la Verdinaso aux Pays-Bas se décida à une fusion avec la N.S.B. au mois de novembre en 1940, afin de ne pas perdre son influence sur la politique et de pouvoir agir sur la N.S.B. Pourtant cette fusion a fini par causer de graves déceptions aux chefs des Dinaso aux Pays-Bas.

LIJST VAN BRONNEN EN LITERATUUR

ONGEDRUKTE BRONNEN

Archiefmateriaal, aanwezig in het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam. *

Doc. I—47 ƒ. A. Baars.
Doc. I—93 M. Beversluis.
Doe. I—130 E. L. M. Tb. f. von Bônninghausen.
Doc. I—131 E. B. J. M. von Bônninghausen.
Doc. I—132]kvr. Th. C. M. F. von Bônninghausen.
Doc. I—240 Я. Bruning.
Doc. 1—357 ƒ. A. A. Doek.
Doc. I—400 M. D. Dijt.
Doc. I—621 A. A. Haighton.
Doc. 1—622 W. H. Haighton.
Doc. I—763 ƒ· ƒ· van der Hout.
Doc. I—989 L. M. A. Kuitenbrouwer.
Doc. 1—995 G. C. Labouchère.
Doc. 1—1085 W. Lutkie.
Doc. 1—1138 A. ƒ. Meijer.
Doc. 1—1152 Ernest Michel.
Doc. I—1479 A. J. M. Sassen.
Doc. 1—1480 J. K. H. M. W. Sassen.
Doc. I—1575 H. A. Sinclair de Rochemont.
Doc. 1—1731 ƒ· H. Valckenier Kips.
Doc. 1—1779 E. G. H. Verviers.
Doc. I—1819 Ernst Voorhoeve.
Doc. 1—1890 Erich Wìchman.
Doc. 1—1925 G. E. A. M. Wijdeveld.
Doc. II—21 Algemeen Nederlandsche Fascisten Bond.
Doc. 11—103 De Bezem.

* Veel dank ben ik verschuldigd aan het bestuur en de directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, die mij bij de bestudering van het in dit instituut aanwezige archiefmateriaal grote faciliteiten hebben verleend. Voor de ondervonden medewerking dank ik in het bijzonder de heren Drs. E. E. G. Groeneveld, bibliothecaris van het R.V.O., en J. Zwaan.

Doc. II—105 De Bezem- Sinclair de Rochemont.
Doe. II—153a Comité van waakzaamheid.
Doe. II—167 Corporatieve Concentratie.
Doe. II—294 Groep Sinclair de Rochemont.
Doe. II—507 Nederlandsche Corporatieve Staat-Partij.
Doc. 11—654 Rapaille Partij.
Doe. II—827 Verbond van Nationaal-Solidaristen in Rijks-Nederland.
Doe. II—832 Verdinaso.
Doe. II—884 Nederlandsch Volksfascisme 'De Vuurshg'.

GEDRUKTE BRONNEN EN LITERATUUR

A. PERIODIEKEN

Naam	Aard van de periodiek	Geraadpleegde jaargangen of nummers
Aristo-	Algemeen maandblad, uitgegeven door een groep merendeels katholieke jongeren rond Wouter Lutkie.	jrg. I (1930)—jrg. XII (1941)
Het Blad van het V.D.C.	Voorheen Orde, orgaan van het Verbond van Dinaso-Corporaties; bijvoegsel bij Hier Dinaso!	vanaf 11 juni 1938

De Christophore
Hier Dinaso!
Dinaso Orde
Zwart Front
Geest en Daad
De Gemeenschap
Weekblad van katholieke nr. 1 (15 juli
jongeren. 1933)—nr. 27 (28
febr. 1934)
Weekblad; strijdblad van het jrg. II, nr. 1 (9
Verbond van Dietsche Na- december 1933)—
tionaal-Solidaristen voor ge- jrg. IX, nr. 20 (24
heel Dietschland. mei 1941)
Weekblad van het Verdina- nr. 1 (14 maart
so-Nederland. 1939)—nr. 28 (9
sept. 1939)
Weekblad van Zwart Front jrg. I, nr. 4 (april
o.l.v. Arnold Meijer. 1934)—jrg. VI, nr
50 (13 april 1940)
Algemeen veertiendaags cui- vanaf 9
tureel bijblad van Hier Di- 1937
naso!
januari
Tijdschrift voor katholieke jrg. I (1925)—jrg.
reconstructie; algemeen cui- XVI 1(1941)
tureel maandblad van ka-
tholieke jongeren.

De Nieuwe Ge- Algemeen maandblad van jrg. I, nr. 1 (janua-
meenschap katholieke jongeren. ri 1934)—jrg. II,
nr. 12 (december
1935)
Der Gral
Politiek Herstel
Orde
Roeping
Katholieke Staat-
kunde
1907)
(1906— Monatschrift für schone Li-
teratur; uitgegeven door een
groep Oostenrijkse katholie-
ken ter propagering van
denkbeelden omtrent een
'absoluut-katholieke kunst'
tegenover de kunstopvattin-
gen van de zogenaamde li-
beraal-katholieken.
Tijdschrift uitgegeven door eerste nr. (april
een groep katholieken tot 1925)—laatste nr.
bevordering van de anti-de- (juni 1926)
mocratische herstelgedachte.
Orgaan van de Dinaso-Cor- eerste nr. (14 no-
poraties; maandelijkse bijla- vember 1936) laat-
ge bij Hier Dinaso! ste nr. (22 mei
1938)
Maandschrift voor schoon- jrg. I (1922)—jrg.
heid later omgezet in XXII (1944)
maandschrift voor de ver-
dieping van leven en cul-
tuur. Uitgegeven door ka-

tholieke jongeren.
Twee-wekelijks orgaan, la- jrg. I, nr. 1 (3
ter weekblad, gewijd aan april 1922—jrg.
staatkunde, economische en II, nr. 77 (27 de-
sociale wetenschappen en cember 1923)
cultuur.
379
Opbouwende Staat Weekblad; voortzetting van jrg. III, nr. 78 (3
kunde Katholieke Staatkunde. januari 1924)—
jrg. III, nr. 108
(27 augustus '24)
De Vaderlander Weekblad voor nationaal- jrg. I, nr. 1 (31
staatkundige en -economi- augustus 1924)—
sehe opbouw; orgaan van jrg. I, nr. 19 (2 ja-
het Verbond van Actualis- nuari 1925)
ten, waarin opgenomen
Opbouwende Staatkunde'.
De Valbijl Maandschrift van katholie-
ke jongeren.
eerste nr. (april
1924)—laatste nr.
(juni 1924)
Vreugde (uitnoodi- Weekbrief voor idealisten eerste en enige nr.:
ging) ter verrijking van het inwen- 7 maart 1921, bij-
dig leven. voegsel: 31 maart
1921
Vrijdag
De Weg
Zijn
Weekblad, uitgegeven door nr. 1 (14 februari
katholieke jongeren. 1936)—nr. 20 (26
juni 1936)
Weekblad; orgaan van Na-
tionaal Front.
jrg. I, nr. 1 (27
april 1940)—jrg.
II, nr. 18 (30
augustus 1941)
Algemeen maandblad voor eerste nr. (januari
gemeenschapshernieuwing. 1939)— laatste nr.
(april 1939)
380

B. BROCHURES EN BOEKEN

Anema, A., - Grondslag en karakter van de Italiaansch-fascistische staatsleer, Kampen, 1934.
Annuarium der R.K. Studenten in Nederland 1930, Leiden, 1930.
Anti-Schund, vlugschrift van De Gemeenschap, Utrecht 1928; bij dragen van H. Marsman, Menno ter Braak, C. J. Kelk, Lou Lichtveld, Constant van Wessem, Jan Engelman, D. A. M. Binnen dijk, E. Michel, Erich Wichman, Albert Kuyle en A. den Doo laard.
Baak, J. C, - De wijsgerige grondslagen van het fascisme, in Han delingen van de vereniging voor wijsbegeerte des rechts, XXIV (eerste gedeelte), 1936.
— Mussolini en Hitler, in De Gids, 96 (1932), 234—243.
— Fascisme en Nationaal-Socialisme, in De Gids, 97 (1933), 353—362.
Beaufort o.f.m., D, - Staat en staatsvorm, in Leering en Leiding, IX (1934), nr. 4, 217 vlg.
Bloy, Léon - Zijn persoon en zijn werk; opstellen, vertaalde frag- menten en bibliografie door Pieter v. d. Meer de Walcheren,

Vincent Cleerdin, Willem Nieuwenhuis en Mr. Henri van Haastert, Leiden, 1917.
— Journal III; Le vieux de la montagne; Le pèlerin de l'absolu, Paris, 1963; préface d'André Dupont; notes de Joseph Bollery.
Bolland, G. J. P. J, - De teekenen des tijds, Leiden, 1921.
Bonger, W. A. - Problemen der democratie, Amsterdam, 19362.
Bornewasser, J. A. - Vijftig jaar katholieke leergangen 1912—1962, Tilburg, 1962.
Braak, Menno ter - Afscheid van Domineesland, Brussel, 1931.
— Politicus zonder partij, Rotterdam, 1934.
— Het nationaalsocialisme als racuneleer, Assen, 1937.
— In gesprek met de vorigen, Rotterdam, 19468.
— De nieuwe élite, 's-Gravenhage, 1945 2.
— In gesprek met de onzen, Rotterdam, 1946.
— Over waardigheid en macht, Amsterdam, 1945.
Brom, Gerard - Alberdingk Thijm, Utrecht-Antwerpen, 1956.
Brugmans, H. - Denis de Rougemont en het Franse personalisme, 's-Gravenhage, 1946.
Bruning, Gerard - Nagelaten werk, samengesteld en ingeleid door Henri Bruning en H. Marsman, Nijmegen, z.j.2 .
Bruning, Henri - De jongere gedachte, Amsterdam, 1930 (samen met Ton Kerssemakers en Ernest Michel)
— Onze Priesters, Amsterdam, 1933.
381
— Subjectieve normen, Bergen, 1936.
— Verworpen Christendom, Amsterdam, J938.
— Een ander spoor?, in Maatstaf II (1954), 419 vlg.
Bruyne, A. de — Joris van Severen; droom en daad, Zulte, z.j. (1961)
Bullock, A. - Hitler; leven en ondergang van een tiran, Utrecht, 1958.
Centraal Bureau voor de Statistiek, Statistisch overzicht verkiezin gen 1937, inhoudende gegevens omtrent de verkiezing voor de tweede kamer der Staten-Generaal, 's-Gravenhage, 1938.
Ciano, G. - Tagebücher 1939—1943, Bern, 1946.
Cleerdin, Vincent - Omtrekken en figuren, 's-Hertogenbosch, 1914.
— Roomsch Kruydt, 's-Hertogenbosch, 1915.
— en Wouter Lutkie, Richard Kralik, Oisterwijk, 1926.
Colijn, H. - Op de grens van twee werelden, Amsterdam, 1940.
Cuypers Jr., Hub. - Critiek der Dietsche beweging, Oisterwijk, 1935.
Dansette, A. - Histoire de la France contemporaine, 2 din., Paris, 1948—1951.
Delfgaauw, B. - Anton van Duinkerken, in Te elfder Ure, 10, (1963), nr. 2, 33.
Diderich, H. - De R.K. Studenten, in De Tijd, 7, 15, 22 maart 1934A.
Droom van Nolens en de gevolgen, De, brochure, Utrecht, z.j. (1930).
Duinkerken, A. van - Wij en de politiek; om hart en vurigheid, brochure, 1930.
— Groot-Nederland en wij, Utrecht, 1931.
— De beweging der jongeren, Hilversum, 1933.
— Gerard Bruning of de moed, in Welaan dan, beminde geloovigen, Hilversum, 1933, 177 vlg.
— Verscheurde christenheid, Hilversum, 1937.
— Katholicisme en nationaal-socialisme, Assen, z.j.
— Hedendaagsche ketterijen, Bussum, 19462.
— Waarom ik zo denk, Utrecht, 1948.
— Gerard Bruning, in Dietsche Warande en Belfort, jrg. 1962, 11 vlg.
Dum-Dum - Jeugd in opstand, Oisterwijk, 1935.
Eerden, ƒ. v. d. - Het fascisme en de christelijke religie, Oisterwijk,

z.j. (1935).
Eilkema de Roo, J. - De rijke jongeling, Leiden, z.j., (1925).
Engels, K. - Heemvaart, brochure, 1930.
382
Episcopaat - Het vastenmandement der Nederlandse Bisschoppen, 2 februari 1934, in Analecta voor het Aartsbisdom Utrecht, VII (1934), 17—26.
— Bisschoppelijk schrijven van 6 mei 1936, in Analecta voor het Aartsbisdom Utrecht, IX (1936), 65.
— Mandement tegen liberalisme, socialisme en communisme, gegeven 1 februari 1933.
Everdingen, K. van - Oslo—Ouchy—Den Haag, 1937.
Froger, f. H. - Rechtvaardiging van Pater Raymund van Sante Predikbroeder, door vele bevriende studenten uit de Nederlanden, Nijmegen, 1933.
Fromm, E. - De angst voor vrijheid, Utrecht, 1952.
Gentile, Giovanni - Grundlagen des Faschismus, Köln, 1936.
Gerretson, C. - De historische richting, in Principiëele Staatkunde II, Rotterdam, 1929, 81 vlg.
— Koninklijk kabinet of dictatuur?; open schrijven aan Dr. H. Colijn nopens een actueel vraagstuk van staatkunde en staatsrecht, 's-Gravenhage, 1934.
Gielen, Jos - Léon Bloy aux Pays-Bas, in Revue de littérature comparée, XIX (1939), 127—155.
Gregorius XVI - Encycliek Mirari Vos van 15 augustus 1832 over de onrust in kerk en staat, Hilversum, 1950.
Gribling, J. P. - P. J. M. Aalberse 1871—1948, Utrecht, 1961.
Grinten, } . van der - Het Parlementarisme, in Studia Catholica, 4 (1927—'28), 73—105.
Groeninx van Zoelen, R. - De Mannheimer affaire, Amsterdam, 1936 brochure.
Gurian, W. — Die politischen und socialen Ideeën des französischen Katholizismus 1789—1914, München-Gladbach, z.j. (1928).
Hagel en vuur; de jongeren en de politiek, brochure, Utrecht, z.j. (1930).
Haighton, A. - Waarheen voert Mussert?, Oisterwijk, z.j. (1937).
— Arnold Meijer's Maskerade, Amsterdam, z.j. (1941).
Hermans, Ward - Het boek der stoute waarheden, West-Europeesche perspectieven, Langmark8, z.j.
Heugten, S.J., f. van - Korte geschiedenis van de Unie van R.K. studentenverenigingen, in De Tijd, 28 en 30 oktober 1958.
Uibbert, Chr. - Benito Mussolini; a biography, London, 1962.
Hitler, Adolf - Mein Kampf, München, 19335β.
Hojer, Walter - Der Nationalsozialismus, Dokumente 1933—1945, Frankfurt am Main, 1957.
383
Hout, W. H. M. van den - Arnold Meijer strijdt om Nederland, 's-Gravenhage, 1941.
Jacobs ms.c, f. — Is het fascisme principieel verwerpelijk?, in Leering en Leiding, IX (1934), nr. 4, 201 vlg.
Jong, L. F. de - Fascisme en Nationaal-socialisme in Nederland 1920—1940; rapport voor het Rijksinstituut voor Oorlogsdocu mentatie te Amsterdam (in handschrift; niet uitgegeven).
Josepbus Jitta, A. C. — De corporatieve staatsgedachte in Neder land, Arnhem, 1936.
Kallen, W. A. M. van der - Rechtsstaat of machtsstaat, Hilversum, 1934.
Kerssemakers, Ton — Vrijmetselarij en Jodendom, Oisterwijk, 1939.
Knippenberg, H. H. - Dr. Hendrik W. E. Moller; levensschets, Tilburg, 1952.
Knuvelder, Gerard — Vernieuwing van Staatsbestel; essay over de

revolutie van rechts en de katholieke staatsleer, Hilversum, 1934.
— Historie en mythe, Bussum, z.j.
— Volk en staat, Rotterdam, 1936.
— De mythe Nederland; beschouwingen over het nationaal en koloniaal vraagstuk, Hilversum, 1932.
— Het rampjaar 1830, Hilversum, 1930.
— Handboek tot de moderne Nederlandse letterkunde, 's-Hertogenbosch, 1954.
Knuvelder, Louis - Arnold Meijer, leven en karakter, 's-Graven hage, z.j.
— Het Boedhisme, Kaatsheuvel, 1929.
Koenraadt, W. M. J. - Het fascisme in zijn verhouding tot gods dienst en cultuur, in Leering en Leiding, IX (1934), nr. 4, 210 vlg.
— Corporatieve maatschappij - organische staat, Hilversum, 1934.
Labouchère, G. C - Chronologische reeks van gegevens betref fende de geschiedenis der politieke beweging op nationaal-maatschappelijke grondslag in Nederland tot 1934. (in handschrift; R. v. O., Doe. 1—995 (G. C Labouchère) f).
Laicus - Inderdaad de titel is juist: Neo-Communisten, 's-Hertogenbosch, 1932.
Langhe, J. E. de - De grondbeginselen van het Dietsch Nationaal-solidarisme, Roeselare, 1933.
Leo XIII - Encycliek Graves de communi re van 18 januari 1901, Hilversum, 1951.
Lieshout, H. van - Onze onevenwichtige jongeren, Tilburg, 1933.

Loeff, J. J. - Over het wezen der democratie, in Sociale Wetenschappen, 4 (1961), nr. 4, 332 vlg.
Ludwig, E. - Mussolinis Gespräche mit Emil Ludwig, Berlin—Wien—Leipzig, z.j. (1932).
Lutkie, W. - De weelde verdedigd; een vertrouwelijk woord tot onze voormannen, 's-Hertogenbosch, z.j.
— Dokter Moller, levenden eren; overdruk uit de Nieuwe Tilburgse Courant van vijf opstellen, z.pl., z.j.
— Nooddruft en liefdedrang, Tilburg, 1920.
— en Vincent Cleerdin, Richard Kralik, Oisterwijk, 1926.
— Van Toorop naar Mussolini, Oisterwijk, 1928.
— Prof. Gerretson en R. Groeninx van Zoelen, Vaderlandsliefde en nationaal herstel, Oisterwijk, z.j.
— Italië dat mijn hart heeft, Oisterwijk, 1934.
Manning, A. F. - Buitenlandse reacties op de Machtübernahme (inaugurale rede Nijmegen), Nijmegen—Utrecht, 1962.
Meertens, P. J. - In memoriam Vincent Cleerdin, in Volkskunde, 5 (1946), 131.
Melis, W. — De strijd om de vereeniging der Nederlanden, 1935.
Meijer, A. - Wij vergaan, Oisterwijk, 1932.
— Waarheen? Fascisme- R.K. Staatspartij, Oisterwijk, z.j. (1933).
— Boer, het is tijd; het fascisme komt, Oisterwijk, 1934.
— De burcht van Schaepman een ruïne, Oisterwijk, 1936.
— Van democratische wanorde naar de fascistische orde, Oisterwijk, z.j.
— Het Nederlandsch volksfascisme en de Joden, Oisterwijk, z.j.
— Vier weken Spanje, Oisterwijk 3, z.j.
— Terug uit de gevangenis, Oisterwijk, 1938.
— Dagboek van Nr. 195/3532, Oisterwijk, 1939-
— Wat wil Nationaal Front, 's-Gravenhage, 1940.
— Nederland in de branding, 's-Gravenhage, 1940.
— Nederland en het nieuwe Europa, 's-Gravenhage, 1940.
— Waarheen Nederland?, 's-Gravenhage, 1940.
— Samenwerking?; naar de eenheid op recelen grondslag, 's-Gravenhage, 1940.

— Nederland en de Joden, 's-Gravenhage, z.j.
— Wat wil Nationaal Front, 's-Gravenhage, 1941.
— Pruisische practijken in herrijzend Nederland, Oisterwijk, 1945.
— Tusschen leeuw en adelaar; een vergroot Nederland de wacht van Europa, Oisterwijk, 1945.
— Alles voor het vaderland, Oisterwijk, 1946.
Michel, Ernest - Zwarte Verzen, Amsterdam, 1929.
— 't Mes, Oisterwijk, 1928.

— Ex Paradiso, Amsterdam, 1931.
— Anti-Homo, een geschrift tegen de weekdieren onzer samen leving, Amsterdam, 1929.
— Marianapolis, Groesbeek, 1931.
— Paralyse, roman uit het intellectuele leven, Voorhout, 1930.
— Europeesche jeugd, Malden, 1933.
— Neo-communisten, Mook, 19332.
— De bisschop, Malden, 1933.
— De geloofsovertuigde beweging, Malden, 1930.
— Een andere dynamiek, Gennep, 1938.
— Extazen, Gennep, 1938 2 .
Mineur, Jos - Waarom ik als katholiek fascist werd, Utrecht, 1933.
Mussolini, B. - Le fascisme; doctrine, institutions, Paris, z.j. (1934).
Nationaal Front - Wie en wat is Arnold Meijer en zijn Nationaal Front? (vertaalde passages van geheime rapporten van de Sicher heitsdienst), brochure, Utrecht, z.j.
Noordenbos, O. - Religie en Nationaalsocialisme, Assen, 1937.
Noort, Fr. van - Nationaal Front en Arnold Meijer, Zulte, 1961.
Otten,]. F. - Het fascisme, Amsterdam—Paris, 1928.
Oud, P. }. - Zeven hoofdstukken uit Het jongste verleden; parle mentaire geschiedenis van Nederland 1918—1940, Amsterdam, z.j.
Pini, G. - Benito Mussolini; van de straat tot de macht, Amster dam, z.j.
Pius XI - Mit brennender Sorge, encycliek van paus Pius XI van 14 maart 1937 over de toestand der katholieke kerk in Duitsland, Hilversum, 1949.
Ritter, Emil - Der Weg des politischen Katholizismus in Deutsch land, Breslau, 1934.
Rogier, L.]., en N. de Rooy - In Vrijheid Herboren, 's-Gravenhage, 1953.
— Katholieke Herleving, 's-Gravenhage, z.j.
— Het Pontificaat van Pius X, in Nederlandse Katholieke Stem men, 50 (1954), nr. 6, (juni).
— Christendom en kerk in de eerste helft van de twintigste eeuw, in Ruimte, nr. 14 (december 1961), 10—33.
— Anton van Duinkerken zestig jaar, in de Tijd-Maasbode, 29 december 1962.
— Mussert bij Mussolini en Pacelli, in Annalen van het Thijmgenootschap, 43 (1955), afl. 2, 97—108.

Romein, J. - De sociale en de economische grondslagen van het fascisme, Assen, 1938.
Romme, C. P. M. - De Corporatiën in den staat, Amsterdam, 1935.
Roy, Pol Ie - Wat is en wat wil het Dinaso?, Izegem, 1933 3.
Ruitenbeek, H. M. - Het ontstaan van de Partij van de Arbeid, Amsterdam, 1955.
Sante, R. van - Gezag, Roermond, 1932.
— Vaderland en Vaderlandsliefde, Amsterdam, 1932.
— Geest en Waarheid, Roermond, z.j.
Schaepman, Frans - Het fascisme, naar zijn beginselen beoordeeld, Nijmegen—Utrecht, 1931.

— Het fascisme, uitgave van het Geert Groóte Genootschap nr. 403, 's-Hertogenbosch, 1933.
Schöffer, I. - Het nationaal-socialistische beeld van de geschiedenis der Nederlanden, Arnhem—Amsterdam, 1956.
Schmid, } . J. von - Antisemitisme als cultuurverschijnsel, in De Gids, 96 (1933), 201—225.
Severen, J. van — De Vlaamse Beweging, België en de gebondenheid der Nederlanden, z.p., 1938.
— Van de demoliberale volksverscheurdheid naar Dietschland en orde door het Verdinaso, z.p. (1934).
— Drie redevoeringen, Gent, (1936).
Solzbacher, Wilhelm — Pius XI als Verteidiger der menschlichen Persönlichkeit; die Kirche und die Götzen unserer Zeit, Luzern, 1939.
Steegh, F. J. - De jaren dertig (1931—1940), in Gedenkboek Sanctus Thomas Aquinas 1896—1961, Amsterdam, 1961.
Stokman o.f.m., S. — Het verzet van de Nederlandsche bisschoppen tegen nationaal socialisme en Duitsche tyrannie, Utrecht, 1945.
Thompson, M. A. - Roomsch Kruydt; opstellen van Rector M. A. Thompson verzameld en ingeleid door Vincent Cleerdin, 's-Hertogenbosch, 1915.
Valkhoff, J. - Twee nieuwe Staatsvormen, Fascistische en Sovjetstaat; overeenkomst en verschil, Amsterdam, 1935.
Vaussard, M. - Histoire de la démocratie chrétienne, Paris, 1956.
Velthoven, H. van - Herdenking: Vincent Cleerdin, in Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, 1944—1947, blz. 27 vlg.
Veraart, ƒ. A. - Opstellen over Politiek, Amersfoort, 1929-
— Joden van Nederland, Hilversum, 1938.

Vermin H. — Het vastenmandement der Nederlandsche Bisschoppen, in Nederlandsche Katholieke Stemmen, XXXIV (1934), 225—256.
Verrei, S. - Echt en namaak; Dinaso en fascisterij, Gent, z.j.
Verviers, E. - Crisis of chaos, in De Gids, 96 (1932), 149 vlg.
— Fascisme, in Waar gaan wij heen? door R. van Genechten e.a., Amsterdam, z.j. (1934).
Voorhoeve, Ernst — Wat is en wat wil het Verdinaso-Nederland, brochure, 1938.
Vrijmoed o.f.m., G. — Fascisme en de organische opbouw van de maatschappij in den geest van Quadragesimo Anno, in Leering en Leiding, IX (1934), nr. 4, 232 vlg.
Wattmans, H. J. G. - De Nederlandse politieke partijen en de nationale gedachte, diss. Tilburg, 1962, 97—105.
Weima, J. - Autoritaire persoonlijkheid en antipapisme, Bussum, 1963.
Wessem, J. van - De opstanding van Nederland, Amsterdam, z.j. (1936).
Willemsen, A. W. - Het Vlaams nationalisme 1914—1940, Groningen, 1958.
Zimmerman, A. R. - De staatsleer en de maatschappelijke leer van het fascisme, in Principiëele Staatkunde II, Rotterdam, 1929, 9 vlg.

AANTEKENINGEN

INLEIDING

1 Gerard Knuvelder, Handboek, 5.

2 Vgl. De Rooy, In vrijheid herboren, 619.

2 a P. J. Oud, Het jongste verleden, 61-62.

3
Vgl. Schöffer, Het nationaal-socialistische beeld, 60.
* Otten, Het fascisme, 19 vlg.
5
Vgl. Bullock, Hitler, 183 en Fromm, De angst voor vrijheid, 164.
β
Vgl. Otten, t.a.p., 26 vlg; Schaepman, Het fascisme naar zijn beginselen beoordeeld, 18 vlg.
7
Vgl. Otten, t.a.p., 30 vlg; Schaepman, t.a.p. 51 vlg; Hibbert, Benito Mussolini, 32 vlg; Giorgio Pini, Benito Mussolini; van de straat tot de macht, 74.
8
Vgl. Otten, t.a.p. 81 vlg; Hibbert t.a.p., 47 vlg.
9
Mussolini aan Bianchi, 27 augustus 1921, geciteerd in Mussolini, Le fascisme, 63-64.
1 0
Schöffer, t.a.p., 21. Dansette merkt hetzelfde op ten aanzien van de Action Française. Ook de doctrine van deze beweging is nergens voorwerp van een systematisch exposé. Dansette, Histoire religieuse de la France contemporaire, II, livre troisième, III.
11
Vgl. Mussolini, Le fascisme, 19 vlg.
12
Vgl. Schaepman, t.a.p., 121 vlg. en 167.
13
Schaepman, Fascisme; uitg. Geert Grote Genootschap, 20.
14
Vgl. Knuvelder, Handboek tot de moderne Nederlandse letterkunde, 20. De dichter Hendrik Marsman was bijvoorbeeld - zoals in Hoofdstuk III nog ter sprake komt - een tijdlang een bewonderaar van het fascisme.
15
Mussolini, Le fascisme, 14 en 66-67.
16
Ciano, Tagebücher, 222, vermeldt Mussolini's uitspraak: „Um ein Volk grosz zu machen, musz man es in den Kampf schicken, unter Umständen sogar mit Fusztritten in den Hintern".
17
Anema, Grondslag en karakter van de Italiaansch-fascistische staatsleer, 36. Mussolini, Le fascisme, 25.
18
Mussolini, t.a.p. 73.
19
Gentile, Grundlagen des Faschismus, 60.
20
Vgl. Anema, t.a.p., 36 vlg.
21
Mussolini, le fascisme, 21.
22
Anema, t.a.p., 45 vlg. Zie voor het verschil tussen de in katholieke kring (Quadragesimo Anno) bepleite beroepsschappen en de fascistische corporaties: Koenraadt, Corporatieve maatschap-

pij - organische staat, 16 vlg. Koenraadt waarschuwt tegen de vermenging van de politieke en economische orde; hij wijst deze af. Romme daarentegen acht het onderscheid tussen politieke en maatschappelijke verbanden niet principieel en ook niet acceptabel. Romme, De corporatiën in den Staat, 7 vlg.

23 Anema, t.a.p., 26.
24
Mussolini, Le fascisme, 13-14 en 65-66.
2 5
Mussolini, t.a.p., 16.
2β Mussolini, t.a.p., 68. Van Wessem, De opstanding van Neder land, 10 vlg.
Ook het nationaal-socialisme bezat dit karakter van pseudo-gods-dienst. Daarop wijzen met name Schöffer, Het nationaal-socia-listische beeld etc, 19; Van Duinkerken, Katholicisme en natio-naal-socialisme, 13; Noordenbos, Religie en Nationaalsocialisme, passim.
27
Vgl. Noordenbos, t.a.p., 27 vlg.
28 Vgl. de reacties op Mussolini's aankondiging van de overweldi-ging van Abessinië in 1936 vanaf het balcon van Palazzo Vene-zia, waar vierhonderdduizend enthousiaste Italianen zijn toespraak toejuichten. "He is like a god", one of his gerarchi said as he watched him standing there with such Olympian impassivity. "No, not like a god", his companion replied, "he is one". Hibbert, Benito Mussolini, 3.
29
Vgl. Rapport - De Jong, passim.
so Zie b.v. Romein, De sociale en economische grondslagen van het fascisme, 22-23 en Labouchère, Chrondogische reeks etc, R.V.O., Doe. 1-995, f. Een dergelijk verband komt ook bij ver-schillende, in het navolgende te bespreken, katholieke auteurs naar voren.
3 1
Het hiernavolgende is - tenzij anders is aangegeven - gebaseerd op Dansette, Histoire religieuse de la France contemporaine, IL blz. 482 vlg.
32
De benamingen liberaal en intransigent katholicisme zijn minder aanbevelenswaardig, omdat zich in de loop der jaren ten aanzien van deze begrippen een sterke verschuiving heeft voorgedaan. Vgl. Rogier, In vrijheid herboren, 127-28.
3 3
Zie voor de betekenis van Lamennais en het mennaisisme: Ro-gier, t.a.p., 127 vlg.
34
Vgl. Rogier, t.a.p., 512 vlg.
35 Vgl. Rogier, t.a.p., 130.
38
Rogier, Christendom en kerk in de eerste helft van de twintig-ste eeuw, 19.

« Dansette, t.a.p., II, 437 vlg. Vgl. Rogier, In vrijheid herboren, 516-17.
38
Zie voor een uitvoerige verhandeling over het integralisme: Rogier, In vrijheid herboren, 523.
39
Rogier, In vrijheid herboren, 529; idem, Katholieke herleving, 582; A. Dansette, t.a.p. 463.
40
Dansette, t.a.p., II, Livre Troisième, III.
41
Zie voor de verschillen tussen fascisme en nationaal-socialisme b.v. Van Wessem, De opstanding van Nederland, 249 vlg.

42
Vgl. de herderlijke brieven van de bisschoppen van Nederland van 2 februari 1934, 6 mei 1936 en 10 september 1936, in Analecta voor het Aartsbisdom Utrecht, 7 (1934) 17 vlg; 9 (1936), 65 vlg. en 113 vlg.

HOOFDSTUK I.

De katholieke herstelbeweging

1
"Vreugde" - (uitnodiging), 7 maart 1921.
2
T.a.p., 4.
s
T.a.p., 5.
4
T.a.p., 8.
« T.a.p., 9-10.
8
T-a-p., 11.
7
T.a.p., 15.
vgl. de opzet van het later verschenen tijdschrift "Aristo"-!, nr. 1, 4.
8
Vreugde, blz. 19.
8
Zie Mollers bijdragen in Katholieke Staatkunde; deze zullen verderop nog ter sprake komen.
10
Knippenberg, Hendrik W.E. Moller, 88.
11
"Vreugde" - Bijvoegsel bij "Uitnoodiging" 31 maart 1921.
12
Anton Deering, Vreugde, Aristo X, nr. 2, 66.
13
Persoonlijke mededeling van Wouter Lutkie. Ook stijl en inhoud van "Vreugde" wijzen uitgesproken op zijn auteurschap.
14
Vgl. Wie is dat?, "s-Gravenhage, 1956.
l s
Lutkie, Een persoonlijke verantwoording, Aristo IX, 296.
16
L. A. van der Linden, Ter inleiding van Lutkies "Onze rol spelen", 8.
17
Lutkie, t.a.p., 297. Vgl. Leo XIII, Graves de communi re, 16.

" Lutkie, t.a.p., 298.
1 9
Lutkie, Nooddruft en Liefdedrang, 46 vlg.
2 0
Vgl. Zijn aandeel in de biografie van Kralik, die Lutkie met enkele medewerkers in 1926 deed verschijnen.
2 1
Mededeling van een der betrokkenen.
22 Wie is dat?, '-Gravenhage, 1956.
2 3
Vlg. Lutkie, In Ballingschap, in Ten Beste . . . andermaal, 52 vlg.; en L.A. van der Linden, Ter inleiding van Lutkies "Onze rol spelen", 9.
2 4

Dit blijkt o.a. duidelijk uit de reacties op zijn in 1925 gepubli ceerde artikel "Magnanimiteit", Roeping, 3 (1925), 551.
25 Vgl. Roeping I (1922) nr. 1.
2
β Vooral in de jaargangen 1932/33 en 1933/34 onder hoofdredac tie van Gerard Knuvelder.
" Vgl. K.S., 1 (1922), nr. 1, 1.
28 Rogier, Kath. Herleving, 571.
29 Verviers, Kath. Herstelbeweging en Fascisme, K.S. IL, nr. 48, 286-87.
so Voorzover niet anders is aangegeven berusten de navolgende personalia op persoonlijke mededelingen van de Heer Verviers.
si Vgl. Gribling, P. J. M. Aalberse, 119.
32 T.a.p., 90 vlg.
33 T.a.p., 127.
3 4
Uitgegeven te Leiden, 1918.
35 Verviers, Fascisme, in Waar gaan wij heen?, 241 vlg.
зв Valckenier Kips aan Verviers, bijlage bij opzet Groot-Neder landse Uitgevers-maatschappij, R.v.O., Doc. I -1779·
37 Deze zienswijze is mij door vroegere medestanders persoonlijk verstrekt.
38 Verviers, Bevrijding, K.S. I. nr. 1, 1-2.
39 idem, Ingezonden Verweer, K.S. L, nr. 35, 181.
4 0
Zie de herhaalde oproepen tot het winnen van betalende abon-nee's o.a. K.S. II, 313.
« K.S. I, nr. 1, 2 vlg.
4 2
Verviers, Herstelbeweging in de Kath. Staatspartij, K. S. I, nr. 2., 10 vlg.
43 Verviers, Kath. Herstelbeweging en Fascisme, K.S. II, nr. 48, 287.
4 4
K.S. I, nr. 4, 27 vlg.
« Spectator, Heeft de N.K.P. een toekomst?, K.S. L, nr. 19, 45.
" K.S.I., nr. 6, 41.
« Verviers, Kath. Herstelbeweging en Fase, K.S. II, nr. 48, 287.

47a Verviers, Katholieke Herstelbeweging en Fascisme, K.S., II, nr. 48, 286-87.
« idem, De eerste jaarkring, K.S. II, nr. 39, 210.
i9
idem, De Fascisten, K.S. I., nr. 21, 66.
50
idem, Het Vaticaan en de Katholieke Staatkunde, K.S. I., nr. 35, 182.
51
Expectans, Mussolini contra Loge, K.S. I, nr. 35, 176.
52 E., De Partito Populare, K.S. I., nr. 36, 185.
sa K.S. I, nr. 12, 85.
54 K.S. I, nr. 2 1 , 65 .
55 Expectans, Beginselen, K.S. I, nr. 22, 73 vlg.
«e Verviers, K.S. II, nr. 40, 226.
57
Aug. Cuypers, De Tijd, 10 nov. 1928, in een recensie van Lut-kie's boek "Van Toorop naar Mussolini".
58 Persoonlijke mededeling van Wouter Lutkie.
5« Verviers, De Fascisten, K.S. I, nr. 21, 65.
60

A. J. Z., Opbouw IV, K.S. I, nr. 20, 57.
« Expectans, Voor het Gezag, K.S. I, nr. 27, 118-119.
62
Jacques Bainville in de "Action Française" geciteerd in K.S. I, nr. 32, 158.
вз Verviers, Katholieke zelfmoordplannen, K.S. I, nr. 25, 99.
8 4
Idem, Fascisme in Nederland, K.S. I, nr. 37, 194.
6 5
Persoonlijke mededeling van Wouter Lutkie.
oe Verviers, De eerste jaarkring, K.S. II, nr. 39, 210.
6 7
Idem, Wanorde-contra Orde, K.S. II, nr. 41, 230 vlg.
6 8
Geweld, K.S. II, nr. 58-59, 370. Art. waarschijnlijk van Expec tans.
8 9
Verviers, Tableau de la troupe, K.S. I, nr. 29, 134-135.
7 0
Idem, De eerste jaarkring, K.S. II, nr. 39, 210.
7 1
Idem, Geen Compromis, K.S. I, nr. 27, 113.
7 2
K.S. I, nr. 1, 7.
7 3
Verviers, Katholieke Zelfmoordplannen, K.S. I, nr. 25,99-
7 4
Spectator, Heeft de N.K.P. een toekomst? K.S. I, nr. 18, 45.
7 5
H.B. Defoer, Naar de economische ineenstorting, K.S. I, nr. 1, 4-5.
7 8
Van Cranenburgh, richting in de Politiek, K.S. I, nr. 5, 35.
7 7
Verviers, Directe en indirecte belastingen, K.S. II, nr. 69, 455.
7 e
A.H. van Uden, in K.S. I, nr. 7, 55. Vgl. ook Van Cranenburgh, t.a.p., 36.
7 9
P. J. Oud, Het jongste verleden, 61-62.
8 0
Ontvangst in de Pers, K.S. I, nr. 3, 23.

8 1
A. A. Leeuwenberg, De psychologische gevolgen, K.S. I, nr. 6, 45 vlg.
sa T.a.p., 46.
es K.S. I, nr. 1, 5 vlg.
M K.S. I., nr. 3, 21.
es Verviers, Eene Katholieke volkspartij, K.S. I, nr. 26, 106.
8β Vlg. de bijval van sommige katholieken bij de verbranding van zgn. pornografische literatuur door de nazi's in latere jaren.
87 K.S. I, nr. 5, 33.
88 R.S. pr, De achturendag, K.S. I, nr. 17, 35.
8« Expectans, Pensioen, K.S. II, nr. 57, 364 vlg.
M vgl. K.S. I, nr. 7, 52.
9 1
Mr. B. J. M. van Spaendonck, Arbeidsduur en werkloosheid, K.S. I, nr. 14, 12 vlg.
»2 K.S. I, nr. 2, 12.

es Spectator, Het einde van een schoonen droom, K.S. I, nr. 22, 76 vlg.
9 4
Hub. Cuypers Jr., Looze leuzen, K.S. I, nr. 3, 22 vlg.
ω K.S. I, nr. 4, 31.
»e Ter Leering, K.S. I, nr. 27, 117 vlg.
97 Rogier, In Vr. H., 524 vlg.
»e Expectans, Alarm, K.S. II, nr. 49, 295 vlg.
99 idem, Revolutionnair, K.S. I, nr. 29, 129.
100 Expectans, De Toon, K.S. II, 279.
i«1 G.B. te N., De waanzin der democratie, K.S. II, nr. 44, 254 vlg. De opzet van het hele betoog duidt op het auteurschap van Gerard Bruning.
юг Verviers, Open brief aan H.M. de Koningin, K.S. II, nr. 69, 449 vlg.
юз Mem, Het adres aan Hare Majesteit, K.S. II, nr. 70, 462.
io* K.S. II, nr. 74, 501.
ios K.S. II, nr. 73, 500.
ice Verviers, Het episcopaat en de Katholieke Staatkunde, K.S. II, nr. 74, 501.
ют idem, De katholieke gezagsleer, K.S. II, nr. 74, 506 vlg.
ios Mr. F. A. Bijvoet, De katholieke gezagsleer, K.S. II, nr. 76, 518.
loo De Tijd, 28 november 1923.
no Verviers, De katholieke gezagsleer, K.S. II, nr. 74, 507.
m K.S. II, nr. 77, 531.
iiг Verviers, Het episcopaat en de kath. staatkunde, K.S. II, nr. 74, 502.

»з Idem, Rome en de kath. Herstelbeweging, K.S. II, nr. 57, 362 vlg.
"4 K.S. II, nr. 72, 478.
»s Vgl. De Maasbode, 30 november 1923.
ne K.S. II, nr. 75, 516.
i " Expectans, Spreek klare taal, K.S. II, nr. 74, 504.
»e O.S. III, 23-5-1924, 713.
119 Verviers, O.S. III, 3-1-1924, 537.
i 2 0 Statuten met toelichting van de Vereniging Genootschap voor Opbouwende Staatkunde, 3-5.
121 T.a.p., 9.
122 T.a.p., 10-11.
123 T.a.p., 11-12.
124 Ta-p., 8-9.
i2 5 M. Ras- van den Eerenbeemt, Het Genootschap, O.S. III, 31-1-1924, 577 vlg.
«e O.S. III, 30-5-1924, 721.
127 Expectans, Het meerwaardige geweldmiddel, O.S. III, 7-2-1924, 587.
128 O.S. I I I , 28-2-1924, 6 1 3 .
129 Vgl. art. 5 van de eerder geciteerde statuten, blz. 4.
iзo O.S. III, 6-3-1924, 621.
iзi T.a.p., blz. 622.
iS2 O.S. III, 23-5-1924, 713 vlg. 'Politiek Herstel', juni 1925, 66.
133 Persoonli jke m e d e d e l i n g van een der be t rokkenen.
1 3 4 Rapport de Jong, 6.; P.H., nr. 2, 66. Het rapport-de Jong noemt Verviers ten onrechte als lid van het Verbond van Actualisten (V.V.A.); Gribling, P.J.M. Aalberse, 386, noemt hem zelfs stichter van het V.V.A., dat, let wel, alleen katholieken als leden zou hebben opgenomen. Dit is geheel in strijd met de feiten; Verviers is nooit lid geweest van dit Verbond, dat bovendien van een tamelijk anti-papistische geest was bezield, zoals verder

op zal blijken (Vgl. ook Doe. I- 995, f).
1 3 5
 P.H., nr. 2, 66.
iзв Verviers, Fascisme, in Waar gaan wij heen?, 222 vlg.
1 3 7
 T.a.p., 241.
i3 8 Ta-p., 242-44.
1 3 9
 Dezelfde gedachte kan men aantreffen bij L.A. van der Lindens inleiding op de bloemlezing uit Lutkies werk "Onze rol spelen", 8.
m Verviers, t.a.p., 244-246.
1 4 1
 Vgl. Nieuw Nederland I, nr. 1, juni 1934.

142 Vgl. N i e u w N e d e r l a n d II, nrs . 6 en 9-
143 Vgl. Rapport-de Jong, passim; en W o u t e r Lutkie, Gerretson en G r o e n i n x van Zoelen, Vaderlandsl iefde en Nat ionaa l Herstel .
144 Verviers, O p b o u w e n d e Staatkunde, O.S. I I I , 536 vlg.
ι « Hub Cuypers Jr., Onze Catholieke Medestanders, O.S. III, 28-2-1924, 618 vlg.
ĩ4β Vgl. Rogier, Christendom en kerk in de eerste helft van de twintigste eeuw, 21.
i « O.S. III, 10-1-1924, 560.
" β Wouter Lutkie, Ten Afscheid, O.S. III, 8-5-1924, 698 vlg.
149 Vgl. H o f er, D e r Nationalsozial ismus, 12.
150 Vgl. de desbetreffende jaargangen van " R o e p i n g " .
151 Persoonlijke mededeling van Wouter Lutkie.
is« De Telegraaf, 4-9-1940.
153 Lutkie e.a., Vaderlandsl iefde en Nat ionaa l Hers te l ; daarin zijn redevoeringen opgenomen die Lutkie en Gerretson en Groeninx van Zoelen tijdens bijeenkomsten der C o r p . Concentrat ie hebben gehouden.
154 O.S.III, 23-5-1924, 713.
155 O.S. I I I , 8-5-1924, 698.
ise T.a.p., 697.
157 O.S. I I I , 23-5-1924, 7-13.
" β O.S. III , 10-1-1924, 560.
15« Michel, O.S. I l l , 28-7-1924, 3бO, zie verder nrs . 1-8-1924, 786 vlg. en 7 9 1 ; 15-8-1924, 796 vlg. en 800.
« o O.S. I l l , 1-8-1924, 789 vlg.
« ι Brabander, D a n k aan D r . G e r a r d Brom, O.S. I l l , 21-2-1924, 602. D e auteur is waarschijnlijk Vincent Cleerdin, later Griffier van de staten van Brabant, die ook een bloemlezing samenstelde van artikelen van rector T h o m p s o n in " R o m e " onder de titel "Roomsch K r u y d t " .
i* 2 A. Maas Geesteranus, D e staking bij Werkspoor, O.S. I I I , 13-6-1924, 741 vlg.
les O.S. III , 24-4-1924, 685 vlg. zie ook O.S. I I I , 1-5-1924, 694; 18-7-1924, 775 vlg.
ιβ4 O.S. I I I , 27-8-1924, 8 0 1 vlg.
íes O.S. I I I , 31-11-1924, 578.
lee Vgl . Rappor t -De Jong, 9 en G . C Labouchère, Chronologische reeks e t c , 1.
167 Minister v. koloniën aan S. de R. dd. 27 nov. 1922, R. v. O., Doe. I- 1575.
168 Labouchère, t .a.p., 1.

ie« Min. ν. kol. aan S. de R. d.d. 10 april 1924, R. ν. O. Doc. I-

1575.
«o Labouchère, t.a.p., 2.
" i Verklaringen van twee Leidse artsen, die geen ongeschiktheid voor de Indische dienst bij hem konden vaststellen, Doc. 1-1575.
"2 Voorzitter pensioenraad aan S. de R. d.d. 18 sept. 1928, t.a.p.
173
Labouchère, t.a.p., 4.
"4 Brief aan S. de R. dd. 20 okt. 1931, Doc. 1-1575.
175
Doe. 11-294 a, 2. Daarin vindt men ook vele andere biografische gegevens waarvan hiervoren sprake was.
176
Notulen van vergadering op het hoofdkwartier van Nationaal Front op 26 mei 1940, t.a.p., b, 2.
177
Memorandum betreffende Groep Sinclair de Rochemont, Doe. II- 294 a, 1, blz. 5.
178
Sinclair de Rochemont aan Herrn Hauptsturmfiihrer Kirchner, d.d. 6 febr. 1941, t.a.p., c, 1.
179
Request aan Herrn Knolle gedateerd, Den Haag, 1940, t.a.p., b.
180
Labouchère aan Van der Minne d.d. 24 april 1941, Doe. II- 294 c, afd. 1.
181
N.W.C. Brouwer aan Labouchère d.d. 20 april 1942, Doe. I-995, b, 185.
182
Labouchère, Chronologische reeks etc., 34.
183
Memorandum betreffende Groep Sinclair de Rochemont, Doe. II- 294, a, nr. 1, blz. 5.
184
Schöffer, Het nationaal-socialistische beeld, 323.
185
Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 3. Voorzover niet anders vermeld wordt, is in het navolgende uit deze publicaties geciteerd.
18e
Labouchère, t.a.p., 1.
Vgl. Haighton, Waarheen voert Mussert?, passim.
W. Lutkie, Herstelbeweging in Nederland, Aristo III, 50.
189 De Vaderlander, I (1925), nr. 34, 1.
190
Redactie, Ter inleiding, P.H., nr. 1, 4.
191
P.H., nr. 1, 1.
192
Het exposé is ondertekend door "De Groep", P.H., nr. 1, 30 vlg. De navolgende denkbeelden van de groep zijn hieruit overgenomen.
Vgl. Leo XIII, Graves de communi, 16.
194
Redactie, Ter inleiding, P.H., nr. 1, 5 vlg.
195
Jos Gilissen, J.J.M. Haslinghuis en P. de Kuyper, Ons streven als katholieken en Nederlanders, P.H., nr. 1, 10 vlg.
187
188

193

1

и» T.a.p., 12 vlg.
1 9 7
P.M.N, de Kuyper aan de leden van de R.K. Werkgeversvere
niging (niet gedateerd ± juni 1925).
we Gilissen e.a., P.H., nr. 1, 15 vlg.
1 9 9
J.J.M. Haslinghuis, St. Michael; radicaal tegen conservatief,
P.H., nr. 1, 26 vlg.
200 Geciteerd in: Buitenlandsche Geestverwantschap, P.H., nr. 3, 99.
2 0 1
Actueele kantteekeningen, P.H., nr. 2, 60.
202 Gilissen e.a. P.H., nr. 1, 18 vlg.
2 0 3
Schaepman, Fascisme, uitg. Geert Gr. Gen, 20.
2<м Redactie, Ter Inleiding, P.H., nr. 1, 7.
¡"и Haslinghuis, P.H., nr. 2., 38.
2
»e T.a.p., 39.
гот T.a.p., 37 vlg.
2oe T.a.p., 29.
209 Zo b.v. in P.H., nr. 2, 66 waar het staken der uitgave van De
Vaderlandsche Kroniek oprecht werd getreurd.
"O Redactie, Politiek Herstel en de toekomst, P.H., nr. 3, 72.
2 " P.H., nr. 3, 69 en 71.
212 W. Lutkie, Herstelbeweging in Nederland, Aristo III, 50.

HOOFDSTUK II

Het religieus radicalisme

ι Rob de Wilt, De Tijd, 18-4-24.
2 F. Schaepman, De Tijd, 19-2-24.
3
Tweede circulaire van De Valbijl.
* Frans Schaepman en Rob. de Wilt. Vgl. Rob de Wilt, t.a.p.
8
Mededeling van prof. Dr. J. Wils, te Nijmegen.
8
Vgl. ook Rob de Wilt, t.a.p. De Rooy, In vrijheid herboren,
650, beweert ten onrechte, dat de nummers van De Valbijl „tel
kens onder een andere redactie" zijn verschenen. De wisselin
gen in de samenstelling der redactie hebben zich voorgedaan,
voordat het eerste nummer is verschenen.
^ Rob de Wilt, t.a.p.
8
Schaepman, Hors d'oeuvre, Valbijl, nr. 1, 2 vlg.
9
Gerard Bruning, De andere zijde, Valbijl, nr. 1, 4 vlg.
i" Schaepman, Psychologie der kritieken, Valbijl, nr. 2, 25 vlg.
n Jan Scheerder, Over democratie, Valbijl, nr. 2, 35 vlg.
(Scheerder is Gerard Bruning; vlg. Henri Bruning, „Doode
zielen" in Eerherstel der jongere gedachte).

12 Schaepman, t.a.p., 26.
is H. Bruning, Over en naar aanleiding van Marsman's verzen,
Valbijl, nr. 1, 18 vlg.
и Idem, Een inleiding, Valbijl, nr. 1, 20 vlg.
и Valbijl, nr. 1, 22 vlg.

i« Xa.p., nr. 2, 43 vlg.
π T.a.p., nr. 3, 58 vlg.
ie De Rooy, In Vr. H., 650.
is De Valbijl, nr. 3, 72.
20 Persoonlijke mededel ing van Prof. D r . J. Wi ls .
21 Over ontstaan en betekenis van Roeping zal in het volgende hoofdstuk uitvoeriger worden gesproken.
22 Vgl. Van Duinkerken, D e beweging der jongeren, 2 7 ; D e Rooy, In vrijheid herboren, 650.
2 3
Schaepman, H e t fascisme naar zijn beginselen beoordeeld, diss. Nijmegen, 1 9 3 1 .
2* Vgl. Marsmans inleiding o p Brunings nagelaten werk, en T e i Braaks beschouwing hierover, opgenomen in diens „ M a n tegen M a n " , 1930.
2 5
Anton van Duinkerken, Gerard B r u n i n g of de moed, 179. O o k de tweede druk van Van Duinkerkens „Hedendaagsche ketterij e n " , welke in 1946 verscheen, is n o g opgedragen aan de nage dachtenis van Gerard Bruning. Een recente beschouwing over Gerard Bruning verscheen van de hand van Van D u i n k e r k e n in „Dietsche W a r a n d e en Belfort, (1 9 6 2) , 11 vlg, waarin hij nog maals van zijn bewonder ing voor de besproken auteur blijk geeft. Vgl. ook Jan Engelman, Gerard Bruning, in Geschenk 1933, 165 vlg.
2 8
Van Duinkerken, Gerard Bruning of de moed, 180.
2 7
T.a.p., 179.
2 9
Kees Fens, 'Verontrust Geweten ' van Gerard Bruning, in D e Tijd-Maasbode, 14-10-1961. Van Duinkerken, D e beweging dei jongeren, 28 vlg. en 51 vlg.
2 8
Vgl. De Paal, I (1930), nr. 1.
3 0
Deze groep is het meest karakteristiek vertegenwoordigd in D e Gemeenschap. Vgl. Van Duinkerken, D e beweging der jonge ren, 52.
3 1
Vgl. Michel, D e geloofsovertuigde beweging; ook Van D u i n kerken kwalificeerde hen als zodanig in „ D e beweging der jongeren", 53 .
3 2
Ter Braak in een bespreking van Brunings „Subjectieve N o r m e n " in H e t Vaderland, geciteerd in H i e r Dinaso, 13-6-37, 7.

33
Vincent Cleerdin, in Léon Bloy - zijn persoon en werk, 111.
34
P. van der Meer de Walcheren in Léon Bloy - zijn persoon en werk, 4.
s« Vgl. De Maasbode, 4-3-1930.
38
Geciteerd in De Gemeenschap, V, 258.
37
De Gemeenschap V, 47.
3e Michel aan Voorhoeve d.d. 5-5-1931 en 25-6-1931, R.v.O., Doe. 1-1152, a, 1.
39

Ton Kerssemakers, Het kreupele Pegaasje, De Paal, nr. 1, 3.
40
Idem, Het orakel der pedanten, De Paal, nr. 2, 48.
41
H. Bruning, De bedrieger van Duinkerken, De Paal, nr. 7.
42
Kerssemakers, De kleine man en de Grrrote Roem, De Paal, nr. 1, 18 vlg.
43
Vgl. Wouter Lutkie, Nieuwe Tilb. Cour., 10-3-30.
44
Rogier, Kath. Herleving, 547.
« R.v.O., Doe .1-1152, b, 8.
4
« De Rooy, In Vr. H., 655.
" R.v.O., Doc. I - 1152, b, 11.
48 Vgl. Van Sante aan Voorhoeve d.d. 22-2-1933, en Bruning aan Voorhoeve d.d. 5-4-1944 (R.v.O., Doe. 1-1819) en Bruning aan Voorhoeve d.d. 12-12-1936 (R.v.O., nr. 143.1.6).
4
» Voorhoeve aan Mussert, d.d. 3-5-1943, R.v.O., Doc. 1-1819.
so Voorhoeve, Mijn politiek, R.v.O., Doe. 1-1819·
51
Kerssemakers, Het orakel der pedanten, De Paal, nr. 2, 50.
*2 Idem, De honden huilen, De Paal, nr. 2, 42.
»
3
T.a.p., 46.
M Idem, De gladiator, De Paal, nr. 5, 21.
" De Paal, nr. 2, 59.
56
Michel, Manifest aan alle Nederlandsche Jong-Catholieken, De Paal, nr. 2, 39 vlg.
57
A. de Knöppel, Herstel in Christus, De Paal, nr. 1, 9-
58 E. Michel, Sexuele voorlichting, De Paal, nr. 8-9.
5« Deze kwestie wordt uitvoerig besproken in het volgende hoofdstuk.
e* Bruning, Doode zielen, in Eerherstel der jongere gedachte. De bladzijden van deze publikatie zijn ongenummerd.
61
Michel, De geloofsovertuigde beweging, t.a.p.
92
Kerssemakers, Katholieke Staatkunde, t.a.p.
93
Kerssemakers aan Bruning, ongedateerd, Doc. I - 1819.
e* Michel aan N.N. (waarsch. Voorhoeve) d.d. 5-5-1931, Doc. I - 1152, a. 1.
es Michel aan Voorhoeve, 25-6-1931, Doc. I - 1152, a.l.

67
72
73

Michel, De tragedie van den dichter I, in zwarte verzen, 16-17.
Michel aan N.N. (waarsch. Voorhoeve), 12-3-1931, Doc. I - 1152, a, I.
68 Michel, Ex Paradiso, 34.
«э Michel aan N.N., 5-5-1931, Doc. I - 1152, a, I.
70 Michel aan N.N., 30-5-1931, ib.
τι Michel, Anti-homo, 17.

T.a.p., 19-20.
T.a.p., 5-6.
^ T.a.p., 33.
75 Michel, Paralyse; roman uit het intellectuele leven, passim.
Γ
· 7β Idem, Aan verre vrienden, in Ex Paradiso, 40-43.
7 7
Idem, Romae Aurora, in Marianapolis. Deze bundel bevat ver-
^ zen, die hij kennelijk heeft samengesteld tijdens zijn verblijf te
Rome, in het voorjaar van 1931.
7 8
Idem, Canticum flammarum, t.a.p.
7 9
Bruning, Déblocage, DeChr.,nr. 1, 1 vlg.
80
Idem, Tegen den hoogmoed der werken, De Chr., nr. 16, 72.
a n 81
Denis de Rougemont, in „Esprit", 1-3-33, gecit. in De Chr., nr.
ng 25 (bijvoegsel).
82
Uit een brief van een priester, De Chr., nr. 16, 69-
83
Bruning, Onze strijd, De Chr., nr. 7, 32.
84
Abel Cromswaerd, Verzoekschrift, De Chr., nr. 23, 100.
85
Michel, De Cruisiging verviel wegens ongesteldheid, De Chr.,
nr. 14, 61.
86
Fons Hermans, Het halve woord, De Chr., nr. 16, 70.
87
Voorhoeve, Nog eenmaal, De Chr., nr. 25, 106.
88
Otto Neumann, Revolution des Geistes, gecit. in De Chr., nr.
De 24, 103.
89
Michel, Monseigneur D.K. Dentie, De Chr., nr. 16, 71.
90
Voorhoeve, De Chr., nr. 17, 76.
91
Bruning, Onze onfeilbaarheid, De Chr., nr. 24, 101 en De Chr.,
fd- nr. 17, 76.
92
Idem, Woorden in den wind, nr. 5, 19.
De 9S Idem, De samenzwering van het vulgus, De Chr., nr. 11, 49.
94
Gecit. in De Chr., nr. 25 (bijvoegsel) ; vgl. Esprit, maart 1934,
3.
E. Mounier, Esprit, 1-3-33, gecit. in De Chr. nr. 25, 108.
Neumann, Revolution des Geistes, t.a.p.
Esprit, maart 1934, 4.
98
T.a.p., 3-4.
99
Zie Esprit, nrs. januari t/m mei 1934.
401
9J
ΘΘ
97
j |

1 0 0
 E. Mounier, Jeunesse hollandaise, Esprit, mei 1934, 355.
ιοί Van Duinkerken was een der Nederlandse correspondenten van
Esprit. Het artikel is bovendien grotendeels gewijd aan de situa
tie der katholieke jongeren in Nederland, waaraan Van Duin
kerken kort tevoren een publicatie had gewijd, t.w. De bewe
ging der jongeren, verschenen in 1933.
ив Vgl. Ruitenbeek, Het ontstaan van de Partij van de Arbeid,
170-71.
ios Vgl. H. Brugmans, Denis de Rougemont en het Franse perso
nalisme, 8-15.
"M T.a.p., 21 vlg.
i«5 Ruitenbeek, t.a.p., 172 en 175.
I M Michel aan Bnining, St. Simon en St. Judas, 1931, R.v.O., Doc.
I - 1152, a, 1.
" 7 T.a.p.
ιοβ Michel, Neo-Communisten, 9-18.
и» T.a.p., 23-82.
1 1 0
 Het relaas van dit onderhoud met Mgr. Diepen is weergegeven
in de tweede druk van Neo-Communisten, 85 vlg. Ook de na
volgende correspondentie over deze zaak is daar afgedrukt.
" i Michel aan Mgr. Diepen, 21-11-1932.
" 2 Mgr. Diepen aan Michel, 11-12-1932.
»3 Michel aan Mgr. Diepen, 12-12-1932.
1 1 4
 Mgr. Diepen aan Michel, 28-12-1932.
1 1 5
 Michel aan Mgr. Diepen, 29-12-1932.
1 1 8
 Brieven van 3 en 5 januari 1932.
1 1 7
 Mgr. Diepen aan Michel, 15-1-1933.
1 1 8
 Brieven van 17 en 22 januari 1933.
«» Michel aan Mgr. Diepen, 24-1-1933.
1 2 0
 Laicus, Inderdaad de titel is juist Neo-Communisten, 7-8.
1 2 1
 T.a.p., passim.
1 22 T.a.p., 10 en 18.
1 2 3
 Onvruchtbaar verweer, bedenkelijke aanmoediging, in De Maas
bode, 4-12-1932.
I M Opportuun?, in de Eindhovensche en Meijerijsche Courant, 3-
12-1932.
«e Michel, Zonder Wederhoor, bijlage: De Chr., nr. 9, 30 aug.
1933.
1 2 8
 Bruning en Voorhoeve, Verklaring 25 aug. 1933, ibidem.
1 2 7
 Bisschoppelijke beschikking, bisdom 's-Hertogenbosch no.
2155/33, d.d. 31 augustus 1933.

12e Dit blijkt o.a. uit de correspondentie, die gevoerd werd met de
betrokken redacteuren van de Christophore; zie b.v. R.v.O., Doc.
I - 1819, waarin verschillende brieven hiervan getuigen.
12» De Chr., nr. 1, 4.
tao Michel, Aan hen die mij schreven, De Chr. nr. 12, 54.
«ι Bruning, Open brief aan Mgr. Diepen, De Chr., nr. 10, 46.

ɩ*
2
Michel, De bisschop, passim.
iss Zo b.v. Van Duinkerken, Boekbespreking, in De Gemeenschap, IX, 303: „het hevige woord maakte plaats voor het juiste, de toon is dringend, maar niet schreeuwerig meer."
134 Michel, Europeesche jeugd, 26 vlg.
«s T.a.p., 62.
iзв Bruning, Onze Priesters, in het woord vooraf.
137 T.a.p., passim.
iзв Voorzover niet anders is aangegeven, zijn de navolgende bio grafische gegevens betreffende pater van Sante verstrekt door pater K. Brakkee O.P.
1
зв De Bruyne, Joris van Severen, 31 en 34.
140 Willemsen, Het Vlaams Nationalisme, 68.
1 4 1
Vgl. Van Sante, Geest en waarheid, 4 vlg. en passim; verder correspondentie van Van Sante met zijn medestanders, R.v.O., Doe. I- 1819.
i4 2 De Chr., nr. 17, 73: vgl. verder t.a.p., 74 en nr. 4, 15; nr. 10, 48; nr. 16, 69.
1 4 3
Verscheidene brieven in R.v.O., Doe. I- 1819.
1 4 4
Engels, Heemvaart, 14 vlg.
1 4 5
T.a.p., 3 en 7.
1 4 8
T.a.p., 9 vlg.
1 4 7
T.a.p., 12 vlg.
и?» Vgl. De Rooy, In vrijheid herboren, 656.
us Van Sante, Katholieke actie; rede gehouden voor den zomer cursus van Heemvaart 1931, in Geest en Waarheid, 10-25.
1 4 9 Idem, Richtlijnen voor katholieke studenten, t.a.p., 4-9.
Vgl. J. van Heugten S.J., Korte geschiedenis van de unie van r.k. studentenverenigingen, in De Tijd, 30-10-1958.
Lutkie, De verzoening, in Annuarium der R.K. Studenten in Nederland, 1930, 1-11.
Nieuwenhuis, Pleidooi voor verjongde politiek, t.a.p., 12-30.
Kriton, Thomisme en democratie, t.a.p., 199-
1 5 4
Idem, t.a.p., 200.
Redactie, Tot nu toe was 't Roomsch, nu wordt het beter, Dijk I, nr. 1, 4.
150
1S1
152
153
155

ise J.S., Wir machen Politik, Dijk I, nr. 1, 37 vlg.
187
André Peters, Waar het heen kan en heen moet, Dijk I, nr. 1, 21 vlg.
" β Nol Etman, Waar het toe leidt, Dijk I., nr. 1, 24 vlg.
i*> Lou Stolte, Opheldering gevraagd, Dijk I, nr. 2, 62-63. Opval lend is wel, dat in het mandement der Nederlandse bisschoppen tegen liberalisme, socialisme en communisme van 1 februari

1933, wel het lidmaatschap van verenigingen op een dier drie grondslagen werd verboden, maar nog niet expliciet over fascistische organisaties werd gerept. Dit gebeurde pas in het vasten-mandement van 1934.
ieo L.S., Het derde milieu, Dijk I, nr. 8, 257-58.
iei K., Kerk en Staat, Dijk I, nr. 6, 192. ι
ι«
2
Nol Etman, Luister luister Sir Henry spreekt, Dijk I, nr. 2, 69.
163 Kris Engels, Eventjes, Dijk I, nr. 1, 20.
ie* P.P.B., Over „Onze Priesters" van Henri Bruning, Dijk I, nr. 4, 138-39.
i«5 Dijk I, nr. 3, 73.
lee Aug. Cuypers, Laicus contra Michel, Dijk I, nr. 4, 128-31.
i 8 7 Redactie, Algemeen overzicht, Dijk I, nr. 7, 205-07. j
lee Vgl. Steegh, De jaren dertig, 103.
ιββ Neerlandia-practijken ? Neen, Dijk I, nr. 7. 232.
1 7 0 Hoofdredactie in bijlage bij de Dijk I, nr. 8.
1 7 1
Vgl. Steegh, De jaren dertig, 109; en Van Heugten, Korte geschiedenis van de Unie van Kath. Studentenverenigingen, in De 1 Tijd, 30-10-1958. ί
i 7 2 Vgl. Steegh, De jaren dertig, 104. Het Verdinaso (Verbond van Diets Nationaal-Solidaristen) zal in een volgend hoofdstuk nog uitvoerig aan de orde komen. ¡
1™ Redactie, De Dijk is dood, leve de Dijk, Dijk II, nr. 1, 2-3· ¡
174 Mededeling van wijlen Dr. J. van Heugten S.J.
i™ U. Nooteboom, Requisitoir II, Vox Carolina, VI, 9 juni 1933· '
ΐ
7 β
B.O., Rücksichtslosigkeit en waarheid; de vereering voor het beginsel, Dijk II, nr. 1, 22 vlg.
177 Ben Overmaat, Ernest Michel en de Reformatie, Dijk II, nr. 3, 71 vlg.
" β Michel, De Chr., nr. 3.
«e Idem, Een laffe daad, De Chr., nr. 4, 14.
ie» Van Sante, Gezag, 32.
iel Voorhoeve, Nog eenmaal, De Chr., nr. 25, 106; en Bruning, in Roeping XI, 169 vlg.
ιβ2 Van Sante, Neo-Communisten, Roeping XI, 76 vlg.

183 G. van Noort, Over een klein boekje. De Tijd, 3 en 5 december 1932.
ie* Rechtvaardiging van pater Raymund van Sante, 25-26.
íes Gerard Knuvelder, Naar een betere verstandhouding, Roeping XI, 137.
ιββ Rechtvaardiging van Pater Raymund van Sante, 8-9.
187 Van Sante aan Voorhoeve, jan. 1933, en 22/2/1933, R.v.O., Doe. I- 1819.
«8 Getypt stuk, ondertekend met „de pater", R.v.O., Doc. I - 1819. Deze pater is ongetwijfeld van Sante geweest, die - zoals uit het vervolg zal blijken - nog jaren lang vanuit het buitenland het apostolaat onder zijn Nederlandse aanhangers schriftelijk heeft voortgezet.
ιββ Van Sante aan Voorhoeve 11-8-1933 en 6-10-1933, t.a.p.
ie» Van Sante aan Voorhoeve, 22-2-1933 en 22-8-1933, t.a.p.
191 Van Sante, Geest en Waarheid, 37.
192 T.a.p., 80; brief aan enige broeders in Utrecht, die gezamenlijk een huis hadden betrokken.
193 T.a.p., 43 en 179.

194 T.a.p., 1.
195 Doc. I - 1152, b, 2.
we Vgl. inleiding van Herman Reuser en Piet Bruna op „Geest en Waarheid", 2-3.
i97 Mededeling van pater K. Brakkee O.P.
we Mededeling van wijlen Dr. J. van Heugten S.J.
1 9 9
Rechtvaardiging van pater Raymund van Sante, 26-28.
2 0 0
Brief aan Voorhoeve, 19-2-1933, Doc. 1-1819.
2 0 1
De Chr., nr. 17, 74.
2 0 2
Steegh, De jaren dertig, 103-
2 0 3
Steegh, De jaren dertig, 108 vlg.
2 0 4
Van Heugten, Korte gesch. van de U.K.S.V., in De Tijd, 30-10-1958.
2 0 5
J. van Heugten S.J., La trahison des clercs, in De Dijk II, nr. 3, 60 vlg.
2 0 6
T.a.p., 64 vlg.
2 0 7
T.a.p., 67 vlg.
2 0 8
Het convocaat was gedateerd 7 november 1933 en ondertekend door Joop Penn (Amsterdam), Hans Buskens (Delft), Toon Mertens (Leiden), en Co van der Hout (Utrecht) geciteerd bij Steegh, De jaren dertig, 110.
2 0 9
De Chr., nr. 19, 8 nov. 1933.
2 1 0
Co van der Hout, Een stukje van goeden smaak, t.a.p. 83-84.

2 " De Dijk II, nr. 2, 31.
212 De desbetreffende motie werd aangenomen in de vergadering van 3 november 1933; Dijk II, nr. 2, 58.
213 De Dijk II, nr. 4, 121.
2 1 4
Steegh, De jaren dertig, 111; brief van pater van Heugten aan het bestuur van St. Thomas, november 1S>33, R.v.O., nr. 143.1.7.
r « Steegh, t.a.p., 111.
«ie T.a.p., 112-14
2 " T.a.p., 108
218 T.a.p., 114.
21» B. Delfgaauw, Water en vuur, Dijk II, nr. 8, 233 vlg.
220 W. van Gent, Studentenleven, Dijk III, nr. 2, 52.
221 Dries van Meisen, Leiding, Dijk III, nr. 8, 251.
22ia wie t Knitel, in de Chr., nr. 17, 82.
222 In dit verband is ook het hiervoren geciteerde artikel van Van Meisen karakteristiek.
223 Een gedeelte van het hier besproken non-conformisme heeft later nog een uitlaat gevonden via de Nederlandse Unie, de illegaliteit en de Nederlandse Volksbeweging in de Partij van de Arbeid. Vlg. Ruitenbeek, Het ontstaan van de P.v.d.A, 97.
224 De Chr., nr. 4, 16 en nr. 5, 20.
225 Bruning, Onze strijd, De Chr., nr. 7, 32.
22β Voorhoeve, De Chr., nr. 16, 71 ; Michel, De Chr., nr. 18.

227 De Chr., nr. 26, 27 dec. 1933 (bijvoegsel).
228 Michel, t.a.p., 110.
229 De Chr., nr. 27, 28 februari 1934, 113-114.
230 Bruning, Verworpen Christendom, 22 vlg.
231 T.a.p., 28 vlg.
232 T.a.p., 3, 10 en 12; Bruning, Subjectieve Normen, 73 vlg.
238 Bruning, Verworpen Christendom, 33.
234 T.a.p., 35 vlg.
235 T.a.p., 4, 10.
23β T.a.p., 12 vlg.
237 Bruning, in Geest en Daad, bijblad van Hier Dinasso, 9-1-1937, 11-12; vgl. ook Ter Braak, In gesprek met de onzen, 171-172.
238 Ter Braak, t.a.p., 163 vlg.
239 De Rooy, In vrijheid herboren, 647.
240 Vlg. Ter Braak, t.a.p., 165; De Rooy, t.a.p., 647, noemt het een 'dansen van het katholicisme op de punt van een naald'.
241 Bruning, Subjectieve normen, 90.
242 Vgl. Michel, Een andere dynamiek, 37 vlg.

г« Vgl. het geheel omgewerkte gedicht 'Ik houd van U, o roekelooze Russen', in Extazen, 40-41.
244 Zijn, januari 1939, 4.
2« Zijn, jan. 1939, 1.
248 Zijn, nr. 4, 3-4.

HOOFDSTUK III

Katholiek non-conjormisme

1 Vgl. Van Duinkerken, Overgebleven uit de verdrukking, D.G., X, 421-22.

2 Van Duinkerken, De beweging der jongeren, 13.

3 Vgl. voor de hegemonie van Thijm en Schaepman onder hun geloofsgenoten: Gerard Brom, Alberdingk Thijm, 208.

4 T.a.p., 19-20.

5 T.a.p., 20-21, en idem, Pieter van der Meer de Walcheren en de letterkundige kritiek, R., XVIII, 812 vlg.

β Willem Nieuwenhuis, D.G., V, 124-25.

7 De hierna volgende biografische gegevens betreffende Van der Meer zijn - tenzij anders vermeld - gebaseerd op het artikel van C Vos, Bij Pieter van der Meer de Walcheren, D.G., XVI, 433 vlg.

8 Van Duinkerken, P. v.d. Meer de W. en de letterkundinge kritiek, R. XVIII, 812.

9 Nieuwenhuis, t.a.p., 123.

0 Nieuwenhuis, t.a.p., 122.

1 Bij Van der Meers afscheid in 1929 kwamen vele jongeren, die inmiddels reeds zeer verschillende richtingen waren ingeslagen, voor het laatst bijeen voor een gezamenlijke hulde, en offerden zij eendrachtig voor een afscheidscadeau. Vgl. R. XVIII, 772. Zie ook De Gemeenschap, XVI, 427 vlg en 433 vlg.

2 Voor biografische gegevens en karakterschets van Moller zij ver

wezen naar Rogier, In vrijheid herboren, 611-14; Knippenberg, Hendrik W. E. Moller, passim; Bornewasser, Vijftig jaar katholieke leergangen, 16-21; en Van Duinkerkens inleiding op laatstgenoemd werk, blz. VII-XXVI.

3 Bornewasser, t.a.p., 18-19; Knippenberg, t.a.p., 8-17.

4 Rogier, t.a.p., 611-12; Knippenberg t.a.p. 21 en 54.

5 Van Duinkerken, t.a.p., XII.

6 Bornewasser, t.a.p., 100 vlg.

^

17 Bornewasser, t.a.p., 108 vlg.

18 Vgl. Knuvelder, Het Verborgen Leven van Roeping, Roeping, XXXVIII (1963), nr. 12, 600.

ι» Van Duinkerken t.a.p., XXIV.

20 M. Molenaar, Het moeilijke begin, R. XXXVIII (1963), nr. 12, 598.

zi Van Duinkerken, t.a.p., XXIV.

22 Gerard Knuvelder, Mol ler zeventig jaar, R. XVIII, 82.

23 Van Duinkerken, De Beweging der jongeren, 26.

24 Moller, Inleiding, R. I, nr. 1, 1-5.

25 Het motto luidde: 'Alle grosze, hohe, ächte, klassische Kunst ist tendenziös gewesen (...) sie hat positivste Sittlichkeit, positivste Nationalität, positivste Religion, Kirchlichkeit, Konfessionalität gelehrt'.

2β Gerard Bruning, Het apostolaat van den katholieken kunstenaar, R. I, nr. 1, 21 vlg.

27 Karel van den Oever, Het moreel tekort van het Van nu en straks geslacht en het nieuw Roomsch inzicht, Roeping, II, 208-11.

28 Moller, Kathol ieke Kuituur, R., V, 9 vlg.

2« Moller, Wereldherstel, R., IV, 151.

30 Gerard Knuvelder, Heraut en vaandelvluchtige, R., II, 49.

31 Van Duinkerken, Brabantse herinneringen; XVII - begin van Roeping, R., XXXVIII, (1963), 615.

32 Van Duinkerken, Inleiding op Bornewassers Vijftig jaar katholieke leergangen, XXIV.

33 Van Duinkerken, Brabantse herinneringen; XVII - begin van Roeping, t.a.p., 619.

s* W. Lutkie, Magnanimiteit, R., III, 551.

ss Politiek Herstel en de toekomst, P.H., nr. 3, 71 vlg.

se Lutkie, Verklarende oorzaken, R., VI, 67 vlg.

37 Lutkie, Lekenreligio II, R., VI, 134.

38 Léon Bloy - zijn persoon en werk, Leiden, z. j., (1917).

39 Van Haastert, Inleiding op Léon Bloy - zijn persoon en werk.

40 Van Haastert, De pelgrim van het absolute, t.a.p., 44-45.

41 Van Haastert, t.a.p., 46-72.

42 Van der Meer de Walcheren, Eenige aantekeningen over Léon

Bloy, t.a.p., 1-5.
43 L 'âme de Napoléon , in Léon Bloy - zijn persoon en werk, 161 vlg.
44 Bloy, D e veldslag, t.a.p., 33 vlg (vertal ing W . Nieuwenhuis) .
45 Bloy, de apotheose der onzinnigheid, t.a.p., 91-99.

18
Rogier, In vrijheid herboren, 524-25; deze noemt Bloy aldaar een 'razende dolleman', met wie 'alle hele en halve integralen (hebben) gedweept'.
17
Vincent Cleerdin, Les dernières coUonnes de l'église, in Léon Bloy - zijn persoon en zijn werk, 141.
48 p. v.d. Meer de Walcheren, De school van de 'Roseau d'or', R., V, 322 vlg.
*» J. A. Veraart, Kapitalisme en katholicisme, R., X, 15.
s» P. v.d. Meer de Walcheren, R., X, 136 vlg.
si Veraart, De school van Léon Bloy, R., X, 253 vlg.
52 Rogier, Katholieke herleving, 548.
6 3
Redactie, Verantwoording, D.G., I, 1-5.
M Van Duinkerken, De beweging der jongeren, 42.
55 Vgl. Knuvelder, Handboek tot de moderne Nederlandse letter kunde, 87.
5β Vgl. Redactioneel, De Stormbal, D.G., II, 4.
5 7
Gerard Bruning aan Gerard Knuvelder, oktober-november 1925; geciteerd door Knuvelder, Het verborgen leven van Roeping, R., XXXVIII, 609.
58 Vgl. De Gemeenschap, V, 253.
5 9
Gerard Knuvelder, Gerard Bruning in 'De Morgen', R., VI, 21.
6 0
J. E., Gerard Bruning, zijn kritische normen, zijn afgesneden ontwikkeling en zijn voltooiden glimlach, D.G., V, 261. Vgl. ook Jos. Verjans, De normen van Gerard Bruning, t.a.p. 249 vlg.
6 1
Redactie, Verantwoording, D.G., III, 1.
62
Redactie, Verantwoording, D.G., VI, 2-3.
63
H. Marsman, De Gemeenschaps-'politiek', R., VIII, 348.
8 4
Van Duinkerken, Gerard Bruning, Dietsche Warande en Bel fort, jrg. 1962, 27; zie ook Van Duinkerken, De Beweging der jongeren, 51-52.
6 5
Gerard Knuvelder, Chaos of orde?, R., XI, 20.
66
Bruning aan Knuvelder, okt.-nov. 1925, geciteerd door Knuvel der, Het verborgen leven van Roeping, R., jrg. 38, 609. Vgl. ook Knuvelder, Nog iets over Gerard Bruning R., VI, 90.
67
Gerard Knuvelder, t.a.p., 6O6.
9 8
Van Duinkerken, Inleiding op Bornewassers, Vijftig jaar katho lieke leergangen, XXV.
69
Henk Kuitenbrouwer, Mollers geschiedenis, D.G., V, 110.

7 0
Knuvelder, Het verborgen leven van Roeping, t.a.p., 607.
7 1
Knippenberg, Dr. H. W. E. Moller, 94.
7 2
Knippenberg, t.a.p., 98; R., VIII, 49.

73 L'escalier vermoulu, D.G., I, 220.
« Roeping, Vili, 51 vlg.
75 H. P. Marchant, Een jeugdig grijsaard, R., XVIII, 87.
7β Gerard Wijdeveld, Dr. H. Moller, Roeping, XIX, 133.
77 Knuvelder, Het verborgen leven van Roeping, jrg. 38, 607.
7β Vgl. Gerard Knuvelder, Antwoord aan H. Marsman, Roeping, VIII, 388.
7« Knuvelder, t.a.p., 600.
80 Van Duinkerken, De beweging der jongeren, 52-53.
81 Van Duinkerken, Engelmans betekenis, D.G., VIII, 442 vlg.
82 Vgl. Ton Kerssemakers, Het kreupele pegaas je, De Paal, nr. 1, 3.
es Albert Kuyle, Bezieling?, D.G., VIII, 382 vlg.
84 H.K., poëzie pure, D.G., IX, 347.
es Aan de karakteristiek van Van Duinkerken, die L. J. Rogier, Anton van Duinkerken 60-jaar, in De Tijd-Maasbode, 29-12-'62 gaf, zijn vele gegevens van biografische en karakteristieke aard ontleend,
se Van Duinkerken, Brabantse herinneringen, R., jrg. 38, 617 en 627.
87 Rogier, t.a.p.
88 Henri Bruning, in bespreking van Van Duinkerkens 'Roofbouw', R., VIII, 43. Bruning noemde overigens van D's hersens 'zoo niet zijn enige, dan toch zijn belangrijkste kracht', waartegen-over diens gevoel en verbeelding schriel afstaken, en diens even-wichtige gezondheid de voornaamste bedreiging van zijn kun-stenaarschap.
se Van Duinkerken, De keuze, D.G., XIII, 3 vlg.
»o Vgl. B. D(elfgaauw), Anton van Duinkerken, in Te Elfder Ure, X, nr. 2, 33.
»ι Vgl. Roeping, X, 648, en XV, 461 vlg.
o
2
Van Duinkerken, Groot Nederland en Wij, 7 vlg.
93 Van Duinkerken, Brabantse herinneringen, R., jrg. 38, 618-19·
94 H. Marsman, De Gemeenschaps-'politiek', R., VIII, 348.
o* Van Duinkerken, Ervaring wordt herinnering, R., X, 832.
9β Van Duinkerken, Overgebleven uit de verdrukking, D.G., X, 420 vlg.
97 Henri Bruning, in bespreking van Duinkerkens Roofbouw, R., VIII, 43 vlg.
98 De Rooy, In Vrijheid herboren, 685; Knuvelder, Pater Gielenf R., VII, 546; Van Duinkerken, Brabantse herinneringen, R., jrg. 38, 626-27.

в» Van Duinkerken, t.a.p., 626.
loo Redactioneel, De Stormbal, D.G., II, 3.
ιοί J. A. Veraart, Romanticus en realist, R., VIII, 506-07.
юг Van Duinkerken, De Katholieken en de wetenschap, R., X, 262 vlg-
ira Van Duinkerken, Brabantse herinneringen, R., jrg. 38, 625; Redactie, Verklarende omstandigheden, D.G. IX, Extra hagel,

blz. XI.
км Van Duinkerken, Gerard Brom en onze tijd, D.G., IX, Extra Hagel, blz. V.
ios Van Duinkerken, t.a.p.
loe Kuyle, Kokadorus in de aula, of de goochelaar zonder publiek, t.a.p., blz. VIII.
i»' H.K., De Brombeer, t.a.p., blz. X.
ios Jan Derks, Studenten en jongeren, t.a.p., blz. XII vlg.; Vincent Cleerdin, De jeugd in het paleis der lachspiegels, Aristo, III, 258.
m w . Blokveld, Gebrom van een ouden beiaardier, R., XI, 527.
11° Vgl. Rogier, Anton van Duinkerken zestig jaar, De Tijd-Maasbode, 29-12-1962.
m Gerard Knuvelder, Antwoord aan H. Marsman, R., VIII, 388.
Zie ook Van Duinkerken, Beweging en richting, D.G., V, 419.
»г Van Duinkerken, De nieuwe élite, D.G., XV, 481-82.
113 Brom, Albertingk Thijm, 237. Vgl. Van Duinkerken, De beweging der jongeren, 40.
ι» A.K., De jongeren, en..., D.G., III, 89.
115 Gebrek aan moed, D.G., III, 195 vlg. Dit en de volgende artikelen over de politiek zijn van de redactie, Vgl. D.G., III. 287.
116 Agenor, Klingelkloek en politiek, D.G., III, 314 vlg.
117 J.B., De rijke jongeling, D.G., I, 76.
118 Een partijraad, D.G., II, 334 vlg.; Moller werd in 1925 en Van Poll in 1929 gekozen tot lid van de tweede kamer.
"» J. F. J. W. Swaart, Politieke daadjes, D.G., III, 347.
120 De jongeren en de politiek, D.G., III, 143.
121 Een slecht verstaander, D.G., III, 287 vlg.
122 L.L., Kamertjeszonde of de overpeinzingen van een kunstminnende jongeling, D.G., III, 288.
123 Léon Daudet, D.G., III, 288.
124 Vgl. H. Marsman, Verzamelde gedichten, Amsterdam, 1954, 63.
125 Albert Kuyle, Aan tafel met H. Marsman, D.G., Г , 306 en 310 vlg.
126 Mgr. Dr. Alph. Ariënsf, D.G., IV, 316 vlg.

127 Van Duinkerken, Beweging en richting, Roeping, V, 419-20.
128 Vgl. het artikel van J. Geuns S.J. in De Nieuwe Eeuw van 9 jan. 1930.
ι » J.E., Er is hoop, D.G., VI, 33 vlg.
130 De studenten kenden vrij bloeiende missieverenigingen. Van hun belangstelling voor de missie getuigen ook verscheidene publicaties; vgl. bv. Jacq. Stolte in De Gemeenschap, VI, 280 vlg. en 466 vlg., en Missie en Nationalisme, brochure, 1932.
131 In het beruchte artikel 177 van de Indische staatsregeling werd bepaald, dat voor de toelating van de missie in sommige gebieden toestemming vereist was van de gouverneur-generaal. De bedoeling was te voorkomen, dat tengevolge van rivaliteit tussen missie en zending de orde en rust zouden worden verstoord.
«г Gerard Wijdeveld, De droom van Nolens, D.G., VI, 122.
133 Gerard Wijdeveld, Een verklaring, D.G., VI, 122.

I M De redactie, Bericht, D.G., VI, 122.
iss Gerard Knuvelder, Max van Poll, R., VII, 398-99-
" β Idem, Kanttekeningen, R., Vili, 21-22.
IST Vgl. Knuvelder, t.a.p., en Th. Platenburg, Katholieke democra tie, R., VIII, 259 vlg. en 539 vlg.
138 Van Duinkerken, De beweging der jongeren, 55; idem, De dichters in de Staatskunst, D.G., VI, 208-209.
1 3 9 Een staatsman over de afzijdigheid der jongeren in de politiek, De Tijd, 1-2-1930.
«o De Tijd, 19-2-1930.
" i A. Steger, Politiek is wetenschap en kunst, De Tijd, 19-2-1930.
1 4 2 Jan Engelman, Herordening, t.a.p.
" s W . F. A. Overmeer, Onze politiek schiet tekort, De Tijd, 20-2-1930.
144 Jos. Panhuijsen, Afkeerigheid van het parlementarisme, De Tijd, 20-2-1930.
145 J. van Heugten S.J., Stiefmoeder Politiek, De Tijd, 21-2-1930.
" β L.G. Kortenhorst, Het middel is: studie, De Tijd, 25-2-1930.
147 Gerard Knuvelder, Staat en natie, De Tijd, 25-2-1930.
148 L. de Jonge S.J., Geef hun een kans, De Tijd, 26-2-1930.
14* Hans Klomp, Vermenging van godsdienst en politiek; tegen politieke en vóór sociale democratie, De Tijd, 26-2-1930.
is·» Th. H. Schlichting, Samenwerking onontbeerlijk, De Tijd, 4-3-1930.
151 Antoon Coolen, Waarom Toenadering zoeken?, De Tijd, 6-3-1930.
isa Lou Stolte, Stempel van Loomheid, De Tijd, 7-3-1930.

iss G. Ruijs de Beerenbrouck, Niet generaliseeren!, De Tijd, 12-3-1930.
154 w . Pompe, Waarom de jongeren hun vertrouwen opzeggen, De Tijd, 18-3-1930.
155 C.M.S., H e t is een gezags-quaestie, D e Tijd, 22-3-1930.
156 Mag. Alb. C. Doodkorte O.P., De Jongeren en de politiek, De Tijd, 28-3-1930.
157 A. Reichling S.J., Het verraad der 'Clercken', De Tijd, 2 en 3 april 1930.
iss Ña onze rondvraag, De Tijd, 9 en 10 april 1930.
15« Hagel en Vuur, passim; Vgl. De Tijd, 22-2-1930.
ieo Debat over de jongeren en de politiek, De Tijd, 18-3-1930.
iei J.E., De trust der vaderlandsliefde, D.G., VI, 145.
«r T.a.p.
i63 Geciteerd bij R. van Sante O.P., Neo-Communisten, Roeping, XI, 83.
164 De droom van Nolens en de gevolgen, passim; Vgl. De Tijd, 24-3-1930.
i*5 Redactie, De droom van Nolens en de gevolgen, D.G., VI, 140. Vgl. de verklaring van de redactie in De Tijd, 26-3-1930.
«e Verantwoording, D.G., VIII, 2.
i8 7 De droom van Nolens en de gevolgen, 4.
íes Een nieuwe brochure van 'De Gemeenschap', De Tijd, 24-3-1930.
i«« Brief van Jan Engelman in de Tijd, 26-3-1930.
1 7 0 De politieke bijeenkomst te Amersfoort, D.G., VI, 165. De Rooy, In Vrijheid Herboren, 675, doet het ten onrechte voorkomen, alsof ook Van Duinkerken als spreker op deze politieke retraite aanwezig was. Dit was wel het geval op de politieke retraite, gehouden te Amersfoort in 1931, waar Van Duinkerken zijn nader te bespreken toespraak hield over 'Kapitalisme en moraal'. Vgl. Van Duinkerken, waarom ik zo denk, 98.

171
 Knuvelder, De jongeren en de politiek, R., VIII, 398-416.
172
 Knuvelder, Naschrift, t.a.p., 417.
173
 Communiqué van de R.K.S.P. over de politieke bijeenkomst te Amersfoort, De Tijd, 28-4-1930 A. Ook Knuvelder betuigde achteraf zijn respect voor Jhr. Ruys wegens diens eerlijke poging de mentaliteit der jongeren te begrijpen. Knuvelder, Dr. Nolens en de jongeren, Roeping VII, 456.
174
 De Tijd, 28-3-1930 A.
175
 A. Peters, Het landelijk verbond van katholieke jongeren, De Tijd, 16-5-1930.

" β Het program der katholieke jongeren, De Tijd, 10-5-1930.
177 Verbond der jongeren; de grondbeginselen, De Tijd, 30-9-1930.
" β Vgl. Nol Etman, Waar het toe leidt, Dijk I, nr. 1, 24 vlg.
" o R.K. van Sante O.P., De ziekte der eenzijdigheid onder de jongeren, De Tijd, 24-6-1930 A.
«o J.E., Meerderheidswaan, D.G., VI, 146-47.
" i D.G., VI, 146 vlg.
isa J.E., Een illusie minder, D.G., VI, 178.
iвз A.V.D., Dichters in de Staatskunst, D.G., VI, 208 vlg.
184 Van Duinkerken, Wij en de politiek; om hart en vurigheid, passim.
íes Redactie, Verantwoording, D.G., VII, 2 vlg.
186 Berichten, D.G., VI, 576.
i87 Als zodanig werden redactie en supporters van De Gemeenschap gekwalificeerd op de omslag van D.G., VI, nr 5.
ιββ Vgl. voetnoten 83 en 84 van dit hoofdstuk.
180 G.K., Katholieke cultuur?, R., V, 67 vlg.
190 Vgl. De Rooy, In vrijheid herboren, 676.
i»i De Rooy, t.a.p., 677.
102 Redactie, Kapitalisme en moraal, D.G., VII, 162. Deze publicatie werd als rede uitgesproken door Anton van Duinkerken op de politieke retraite der R.K. Staatspartij te Amersfoort in 1931. Vgl. Van Duinkerken, Waarom ik zo denk, 98.
ios Gerard Knuvelder, Het kapitalisme-debat in de tweede kamer, R., IX, 221 vlg.
ie« K.G., De strijd tegen het neo-malthusianisme, D.G., VIII, 229-
ios Hagel, D.G., VIII, 228.
ιββ Koos van Doorne, Fabrieksjongen, D.G., VIII, 159.
107 St. van Schaik, De sociale studieweek in Rolduc, Roeping, IX, 763 vlg; idem, Het kapitalistisch stelsel in de katholiek wetenschappelijke vereniging, t.a.p., 581; en Rerum Novarum voor onze dagen, t.a.p., 477 vlg.
ios Knuvelder, De rede van Weve, R., X, 121 vlg.
loo Veraart, Opstellen over politiek, 6 vlg, en 56.
200 Knuvelder, Max van Poll, R., VII, 398; idem, Prof. Dr. J. A. Veraart als schrijver, R., XIII, 493.
201 Veraart, Opstellen over politiek, 298.
202 Veraart, Bij den dood van Nolens, R., IX, 767 vlg.
203 St. van Schaik, Nolens, R., IX, 803.
204 Hoofdredactie, Veraart over Nolens, R., X, 123 vlg.
205 Naschrift van de redactie R., VIII, 494-95.
200 J. A. Veraart, Kapitalisme en katholicisme, Roeping, X, 13-49.

• 41
2<" Encycliek Quadragesimo Anno van Paus Pius X I van 15 mei
1931, in D e Sociale leer van de kerk, ingeleid door Mgr. Joz.
Cardijn, Antwerpen-Amsterdam, z.j. 77-79.
208 Veraart, Kapitalisme en katholicisme, R., X, 39-
209 Veraart, Crisis, crisisbestri jdmg, crisisministerie, R., X , 141 vlg.
aio Veraart, S tu ipt rekkingen van N e d e r l a n d s c h kapita l i sme, R.,
XVII, 629-30.
2 1 1
Veraart, D e beslissing der katholieke democraten, R., XI, 181
en 183.
212 Veraart, D e Kathol iek-Democrat i sche B o n d , R., X I , 292 vlg.
ai» E. H . M . Beekman, Veraart en d e polit iek, R., X I I I , 4 9 2 .
2« Redactie, M e d e d e l i n g e n , R., X I , 2 6 5 .
«is Lou Stolte, 'Poli t iek ' d ie niet veraardt, D . G . , V I , 233-34.
«ι« Wraak, D . G . , V I , 310-311.
2 " Redactie, Professor Veraart en R o e p i n g , R., X I , 557 vlg.
218 R., XIII , 421 vlg.
219 Vgl. Waltmans, D e Nederlandse politieke partijen, 53.
220 Knippenberg, Dr. H . W . E. Moller, 19.
221 Moller, Gerard Brom en de Jongere katholieke dichtkunst, R.,
И, 5 vlg.
222 Vgl. Waltmans, t.a.p.
2 2 3
Vgl. Van Duinkerken, D e beweging der jongeren, 40.
ш
W. P. J. Pompe, Nationaal en sociaal, D.G., IX, 209.
22* Jac. Stolte, Kapitalisme en nationalisme, D.G., VIII, 199.
228 Knuvelder, Vormkracht, R., X, 7 vlg.
227 Knuvelder, Het rampjaar 1830, 114-15.
2 2 8
Knuvelder, D e mythe Nederland, 5-6, en 19 vlg. In dit boek
besteedde Knuvelder bovendien een hoofdstuk aan de mogelijk
heden voor economische ontplooiing van Midden-Nederland
(benoorden en bezuiden de rijksgrens) in een Groot-Nederlandse
staat. Dat Knuvelder hier niet bepaald een utopie najoeg kan
blijken uit de economische samenwerking in het zogenaamde
Benelux-Middengebied, die bij de economische integratie van
Europa opnieuw grote actualiteit heeft gekregen.
2 2 9
Knuvelder, Oranje als mythe, R., XI, 329-32.
2 3 0
Van Duinkerken, D e mythe, R., XI, 610-11.
2 3 i Knuvelder, Naschrift, R., XI, 611.
2 3 2
Gerard Knuvelder, Historie en Mythe, R., XII , 747 vlg. en 811
vlg.
2 3 3
Van Duinkerken, Groot-Nederland en Wij, 7 vlg, en 63 vlg.
2 3 4
Knuvelder, Volk en staat, 54-66.

235 Van Duinkerken, Groot-Nederland en Wij, 24-26. Vgl. ook
idem, De beweging der jongeren, 57 vlg.
2 3 6
Van Duinkerken, De katholieken en de toekomst, in Waarom
ik zo denk, 299-332.
237 Knuvelder, Jongeren-politiek, R., VIII, 390.
238 Redactie, Mededelingen, R., XI, 265.

23» G.K., Een nieuwe orde, R., IX, 144.
240 Victor Leemans, Revolutie van rechts en nationaal-socialisme, R., X, 341-42.
2*i Knuvelder, Chaos of orde, R., XI, 1-19.
2« G.K., Studenten en R.K. Staatspartij, R., XI, 131.
243 Henri Bruning, Gezag en jeugd, R., XI, 176-77.
244 Knuvelder, Hitler, R., XI, 392-95.
245 Knuvelder, Gleichschaltung?, R., XI, 594-95.
24β Knuvelder, t.a.p., 598 en 600.
247 Vgl. Rogier, Katholieke Herleving, 576.
248 A. W . E. Brandsma, Het fascisme, R., XI, 727 vlg.
24« Brandsma, Fascisme-Nu, R., XII, 44 vlg.
250 Victor Leemans, De natie in de 19e en in de 20e eeuw, R., XII, 364.
251 R., XII, nr. 7, april 1934, 2.
252 Knuvelder, Vernieuwing van staatsbestel, 7 vlg.
253 Knuvelder, t.a.p., 16.
254 Knuvelder, t.a.p., 104.
255 Knuvelder, Gleichschaltung?, R., XI, 598.
256 Brandsma, Fascisme-Nu, R., XII, 49.
257 Knuvelder, Vernieuwing van Staatsbestel, 131.
258 Knuvelder, t.a.p., 126.
25« Knuvelder, t.a.p., 128.
2βo Vgl. Hans de Goey, Standenmaatschappij en Corporatieve staat, R., XI, 396.
2βι Brandsma, Staatkundige vraagstukken, R., XII, 58. R. van Sante O.P., Neo-Communisten, R., XI, 79-80.
262 Brandsma, Het fascisme, R., XI, 735.
263 Rogier, Katholieke Herleving, 573.
264 Brandsma, Het beleid der regeering, R., XII, 59-
265 Knuvelder, Gerretson, R., XII, 270.
2ββ Paulina W . Havelaar, Willem van Oranje en Wij, R., XII, 694. Vgl. ook M. G. Schenk, Waartoe, R., XI, 4.
267 Brandsma, Koninklijk kabinet of dictatuur, R., XII, 388.
268 Knuvelder, Gleichschaltung?, R., XI, 591-92 en 593-94.
26» J. A. Veraart, Joden van Nederland, passim.

270 p. Constantinus O.M. Cap., Nieuwste literatuur over het Jodendom, R., XVII, 669.
" i St. van Schaik, Joden ván Nederland, R., XVII, 196-97.
272 Doc. 1-989, nr. 1, 9 en 13.
273 Redactie, Verantwoording , D .G. , X , 1.
274 Redactie, Sociaal Beginselprogram, D . G . , X , 737 vlg.
275 Van Duinkerken, D e nieuwe élite, D .G. , X V , 481-82 .
276 J. Mulder , Tusschen Twee , Dijk, I I , nr . 9, 252-55.
277 Vgl . J. Bierens de Haan , D e democratie op het keerpunt ; en W . A. Bonger, Problemen der democratie, Amsterdam, 1936.
278 R.D.G. , Bonger en Bierens de Haan, D.G. , X , 474 .
279 Margites, H e t d i lemma der democratie, D .G. , X I I , 500.
280 R.D.G. , Problemen van den toekomstigen staat, D .G. , X I I , 524.
281 Van Duinkerken , D e veertig jaren, D .G. , X I V , 404-05 .
282 D. , Derderijks-cultuur, D .G. , X . 654-55.
283 D. , Arische Naturwissenschaft , D .G. , X , 7 3 3 .
284 Van Duinkerken , Rechtswalter D r . Jäger, D .G . , X , 794 vlg.
285 R.D.G. , Wi j len de ambtenaar Mussert, D .G. , X I , 791 vlg.
286 R.D.G., Eigenbelang of offervaardigheid?, D.G., XI, 882 vlg.
287 Van Duinkerken, Mertaliteit 1936, D.G., XII, 1-10.
288 Van Duinkerken, Ver icheurde Christenheid, 212-13 .
2ββ Omslag januar i-nummer D . G . , X I I I (1 9 3 7) .
200 Van Duinkerken, D e keuze, D . G . , X I I I , 5 v lg; idem, paradox

en pathetiek, D . G . , X I I I , 232-33; en Democrat ie of ?, D.G., XIII, 493.
291 Van Duinkerken, De keuze, D.G., XIII, 3; Mentaliteit 1936, D.G., XIII, 4; en R.D.G., De protestantsche natie, D.G., XIV, 240.
2 9 2
Folder van het Comité van waakzaamheid, R.v.O., Doe. II 153A.
293
Van Duinkerken, Verscheurde christenheid, 191-92.
294
Van Duinkerken, Katholicisme en Nationaal-Socialisme, passim.
295
Van Duinkerken, Naschrift, t.a.p., 23 vlg.
298
O. Leyendekkers, Non-interventie?, D.G., XII, 475.
297
Waarom vóór Franco?, D.G., XIII, 409.
298
Van Duinkerken, 'Wij katholieken' en het katholicisme, D.G., XIV, 4.
Oudewijvenpraat en mannentaal, D.G., XIV, 34; en Bombardementen, D.G., XIV, 141.
Rondom den heiligen oorlog, D.G., XIV, 391.
301
Verzuimen en niet bekend maken, D.G., XIV, 493.
302
Hitler's haan kraait koning, D.G., XIV, 494.
299
300
417
Aantekeningen biz. 204-211
»м Redactie, Heeft het nog zin?, D.G., XV, 449.
304 Knuvelder, Gleichschaltung?, R., XI, 595-98.
зов Vgl. Manning, Buitenlandse reacties op de Machtübernahme, 13.
»ов Knuvelder, Stervend Europa, R., XII, 841.
sor M. Molenaar m.s.c, Nieuw-heidendom, R., XIII, 24-30.
зов Knuvelder, Vernieuwing van Staatsbestel, 144.
зов Jan Brans, Duitschland op gevaarlijke wegen, R., XIII, 827 vlg.
310 Knuvelder, Aan de rand van de afgrond, R., XIV, 360 vlg.
s u Knuvelder, Een Nederlandse oplossing, R., XV, 329 vlg.
sis Veraart, Nationaal Kapitalisme, R., XV, 140-41.
sis Veraart, Capituleert de democratie ? . . . Neen !, R., 459-60.
s " Veraart, Na Hitler's rede van 28 april, R., XVII, 473 vlg.
sis Veraart, De economie van het Dinaso, R., XV, 589 vlg.
зiв Veraart, België en Nederland in komende wereldstrijd, R., XVII, 410-11.
s " P. v.d. Meer de Walcheren, Bekentenis, R., XVII, 403-05.
зi Knuvelder, In nevel en duisternis, R., XVIII, 1 vlg.
зiв P. v.d. Meer de Walcheren, Staan wij aan den verkeerden kant?, R., XVIII, 351.
320 Knuvelder, 'Vecht U liever dood tot den laatsten man, dan...', R., XVIII, 413 vlg.
sai Knuvelder, In de storm, R., XVIII, 597 vlg.
322 p . v.d. Meer de Walcheren, Godsgericht, R., XVIII, 613.
323 Knuvelder, Licht dat door de wolken breekt, R., XVIII, 669 vlg.
324 Knuvelder, Zelfmoordplannen der Nederlandse Unie, R., XIX, 61 vlg.
«fi Redactie, Aan onze lezers!, R., XX, 1-2.
HOOFDSTUK IV

ι Lutkie, Italië dat mijn hart heeft, 167; en idem. Onze rol spelen, 163 vlg. Over Wichman zal in een volgend hoofdstuk uitvoeriger worden gesproken.
2 Lutkie, onze rol spelen, 165.
a Lutkie, f Erich Wichman, Roeping, VII, 222 vlg.
4 Lutkie aan G. C Labouchère, 6-6-1935, R.v.O., Doe. 1-995, C, nr. 109; en Lutkie aan Labouchère, 17-6-1935, t.a.p., nr. 113.

* Mededeling van Wouter Lutkie.
β Helena Wichman-Kampfraath aan Labouchère, 18-5-1942, R.V.O., Doc I - 995, C, nr. 186.
τ Lutkie, Nooddruft en liefdedrang, 9 en 46 vlg; idem, in Richard Kralik, 268.
β Kralik, An Wouter Lutkie, Wien, 7 november 1919, geciteerd in Richard Kralik, 282-83.
β Léon Bloy, Journal III, 292. Vgl. van Duinkerken, De Verraderlijke vriend, D.G., VI, 368; en Jos J. Gielen, Léon Bloy aux Pays Bas, in Revue de littérature comparée, XIX (1939), 139.
10 Lutkie, Nooddruft en liefdedrang, 80.
» Lutkie, ta.p., 58; Kralik, in Richard Kralik, 29-30.
12 Kralik, Literarische Umschau, Der Gral, I, 218.
и Kralik, in Richard Kralik, 22.
1 4 Franz Eichert, in Der Gral, I, 5.
и Kralik, in Richard Kralik, 20-21.
1 β Kralik, Ein literarisches Program, Der Gral, I, 51.
1 7 Kralik, Warum bauten wir die Gralsburg, Der Gral, I, 572.
1 8 Franz Eichert, in Der Gral, I, 6; Kralik, Zeichen des Weges, Der Gral, I, 177.
i9 Franz Eichert, in Der Gral, I, 3-4; Kralik, Ein literarisches Programm, Der Gral, I, 51.
2 0 Kralik, Zeichen des Weges, Der Gral, I, 179.
2i Kralik, Literarische Umschau II, Der Gral, I, 267-68.
8 2 Kralik, Warum bauten wir die Gralsburg?, Der Gral I, 574.
2 3 Kralik, in Richard Kralik, 37; Lutkie, Nooddruft en liefdedrang 63.
2 4 Kralik, Literarische Umschau I, Der Gral, I, 219.
2 5 Kralik, in Richard Kralik, 29.
2 6 Kralik, t.a.p., 58.
2 7 Kralik aan Lutkie, geciteerd door Lutkie, in Richard Kralik, 304.
2 8 Vgl. Richard Kralik, 16 en 396.
2 9 Geciteerd door Lutkie, in Richard Kralik, 339.
3 0 Vgl. de uiteenzettingen hieromtrent van Kralik zelf en Wouter Lutkie in Richard Kralik, 86, 150, 203, 214, 223, 226, 227,

263, 303.
3 1
 Kralik, in Richard Kralik, 97.
3 2
 Kralik, t.a.p., 103.
3 3
 Kralik, t.a.p., 58.
3 4
 Lutkie, in Richard Kralik, 286-87.
3 5
 Kralik aan Lutkie, geciteerd door Lutkie, in Richard Kralik, 312.

se Kralik, in Richard Kralik, 91.
37 Lutkie, in Richard Kralik, 308 en 311-13.
se Lutkie, t.a.p., 295-98.
3 9
 Lutkie, Noodruft en liefdedrang, 83.
«> Lutkie, t.a.p., 84.
4i Kralik aan Lutkie, 25-11-1919 en 26-12-1919, geciteerd door Lutkie, in Noorddmft en liefdedrang, 84-85. Vgl. voor Kraliks reserves, Richard Kralik, 39, 73, en 154.
42 Kralik aan Lutkie, 28-12-1919 en 1-1-1920, geciteerd door Lut kie, t.a.p., 86 en 88.
43 Kralik aan Lutkie, 14-1-1920, t.a.p., 89.
44 Lutkie, Nooddruft, 89.
44a Lutkie, Richard Kralik, 404-05.
45 Vgl. De Telegraaf, 18-5-1927.
45a Kralik, in Richard Kralik, 47.
4« Hitler, Mein Kampf, 107 en 130-132; vgl. Bullock, Hitler, 20; en Rogier, Christendom en kerk in de eerste helft van de twin tigste eeuw, 17-18.
47 Lutkie, Nooddruft en liefdedrang, 67.
48 Bullock, Hitler, 21.
49 Lutkie, Noorddruft en liefdedrang, 67-68.
5» Lutkie, t.a.p., 68.
«ι Lutkie, Richard Kralik, 373-74.
52 Lutkie, t.a.p., 379-
53 Lutkie, t.a.p., 382.
54 Lutkie, t.a.p., 384-85.
55 Vgl. Lutkie, t.a.p., 12.
se Lutkie, t.a.p., 286-87.
57 Lutkie, Toorop's enthousiasme voor Mussolini, in Van Toorop naar Mussolini, passim.
58 Lutkie, De zin, t.a.p.
se Lutkie, Benito Mussolini, t.a.p.
6 0
 Lutkie, De kunst van Mussolini, t.a.p.
6 i Lutkie, Het visioen van Toorop, t.a.p.
«2 Lutkie, Italië dat mijn hart heeft, 82 vlg.
6 3
 Lutkie, Ontmoeting met Mussolini, t.a.p.
6 S a
 Lutkie, Italië dat mijn hart heeft, 84 en 94 vlg.
64 Lutkie, t.a.p., 112; zie B. Mussolini, Uit het leven van Arnaldo, Oisterwijk, 1933 (vertaling Wouter Lutkie).
в4a D., Geen Pr., D.G., X, 810.
es Rogier, Katholieke Herleving, 585-86. Zie voor de desbetref fende pogingen van Mussert verder Rogier, Mussert bij Musso-

door
raliks
r Lut-
r, 20;
twin-
oorop
naldo,
betref-
lusso-
05a
66
66a
67
67a
68
70
71
72
73
74
75
76
77
78
80
BI
82
83
84
85
87
88
lini en Pacelli, in Annalen van het Thijmgenootschap, 43 (1955), afl. II, 97 vlg.
Vgl. Oisterwijk, maart 1929, 76.
Lutkie, Wijsgeer of Wijsheidgeerige, D.G., II, 165 vlg.
Lutkie, De man 'n man, D.G., III, 189.
Oisterwijk, nr. 1, 1.
Lutkie, Utrique fidelis, Ar., IX, 389, vlg.
Vgl. Rogier, Katholieke Herleving, 582.
Mededeling van Wouter Lutkie.
Oisterwijk, nr. 6-7, mei 1930, 1 en 21 vlg.
Lutkie, in Ar., I, 354.
Ar., I, 4.
Lutkie, Aristo-nummer 12, Ar., I, 355.
Ar., I, 2.
T.a.p., 4.
Rogier, In Vrijheid Herboren, 551; vgl. ook Cleerdin, Roomsch Kruydt, V vlg.
Cleerdin, M. A. Thompson, in Omtrekken en figuren, 332.
Zie voor Veuillot: Rogier, In Vrijheid Herboren 141 vlg. en 335 vlg; en Dansette, Histoire religieuse de la France contem poraine, deel II, blz. 402 vlg.
Cleerdin, Omtrekken en figuren, 183 vlg. en 232 vlg.
H. van Velthoven, Herdenking: Vincent Cleerdin, 28-29 en 31 vlg; Zie ook P. J. Meertens, In Memoriam Vincent Cleerdin, in Vollcskunde, 5 (1946), 131.
Ar., IV, nr. 1.
Criton, AΓ., II, 301 vlg.
Afscheid en welkomst, Ar., IV, 194.
Mededeling van Arnold Meyer.

Ar., VIII, nr. 1.
Baak, Mussolini en Hitler, in De Gids, 96 (1932), 243.
Baak, Fascisme en Nationaal socialisme, in De Gids, 97 (1933), 353 vlg.
Baak, De wijsgeerige grondslagen van het fascisme, 6 vlg. en 24 vlg. Ook de fascistische emeritus-hoogleraar Dr. J. H. Valckenier Kips was van oordeel, dat de staatsleer van Mussolini, Hitler en Leo XIII een hernieuwing was van die van Plato en Aristoteles en ging er prat op, dat hij 'alleen op heel de wereld' dit had ontdekt. Vgl. R.v.O., Doe. 1-1731, nr. 2, 50.
Aug. Cuypers, Aristo-Dag, Ar., VII, 241 vlg.
Rapport-De Jong, 34 vlg; Lutkie, Herstelbeweging in Nederland, Ar., III, 51 vlg.

β» Lutkie, Ar., I, 29.
»o Lutkie, Rechtsstaat of Machtsstaat, AΓ., IV, 39 vlg.
»ι Lutkie, Dictatuur, Ar., HI, 24.
9 2 Lutkie, Suggesta, Ar., I, 14; vgl. verder idem, Italië dat mijn hart heeft, 92.
es Fascisme export-artikel, Ar., IV, 36.
M C. Gerretson, Anti-Nationaal 'Nationalisme', Ar., III, 171.
8 5 Gerretson, Charter van het Nederlands Volksfascisme, Ar., IV, 4.
»e Criton, Wo der Staat Gott ist, AΓ., Il l, 56.
»7 Lutkie, De naam 'fascist', AΓ., Il l, 112.
«7» Lutkie, Dictators en Dictaturen, Ar., Vili, 466-70.
9 8 Lutkie, Fascisme-vrees en dillettant communisme, Ar., Ill, 157 vlg.
9* Lutkie, Een persoonlijke verantwoording, Ar., IX, 301.
в9a Redactie, AΓ., VIII, 264.
«ю Lutkie, Le mie antipatie, AΓ., V, 349 vlg.
ιοί Lutkie, Fascisme en kath. actie, Ar., Π, 41.
i 0 2 Lutkie, Een persoonlijke verantwoording, AΓ., IX, 301.
«и Lutkie, t.a.p., 306.
104 Lutkie, Werkloosheidsvraagstuk en Corporatieve ordening, Ar., VII, 218 vlg.
ios Expectans, Pensioen, K.S., II, nr. 57, 364 vlg.
loe Lutkie, Grondgedachten over corporatieve ordening, Ar., VII, 174.
107 Idem, Een persoonlijke verantwoording, Ar. IX, 306.
1 0 8 Idem, De partijen en de nieuwe orde, Ar., Γ , 24 vlg.
109 Idem, Het Joodsche probleem en corporatieve ordening, Ar., VII, 154 vlg.
uo Vincent Cleerdin, Inleiding tot den derden jaargang, Ar., III, 2.
«1 Criton, De Dietsche democraten, Ar. II, 160. Zie ook: Hub. Cuypers Jr., Critiek der Dietsche beweging, Oisterwijk, 1935.
1 1 2 Idem, Wies Moens' Sensus catholicus, Ar. IV., 230 vlg.
i " Lutkie, De Nederlanden, Ar. VIII, 447.
11* Bruning, Dietsche strijd, Ar. V., 403 vlg.
"« Idem, Volk en Staat, Ar. VI, 435 vlg.
«e Ar. VI, 318 vlg.
i " Ar. VI, 111 vlg.
n e Lutkie, Fascio en Hakenkreuz, Ar. III, 283. Vgl. ook Lutkie, Programma der N.S.B, in Nederland, Utrecht, 1931; en idem, Nationaal-socialistische (fascistische) staatsleer van de N.S.B.

(Mussert), Utrecht, 1933.

и* Vgl. Gerretson, Lutkie en Groeninx van Zoelen, Vaderlands liefde en nationaal herstel; en Jos Mineur, Waarom ik als ka tholiek fascist werd, Utrecht, 1933.
1 2 0
C Gerretson, Charter van het Nederlands Volksfascisme, Ar. IV, 7 vlg.
иi Fons Hermans, Naar de synthese of naar de ondergang. Ar. V, 415 vlg.
1 2 2
Lutkie, Een persoonlijke verantwoording, Ar. IX, 301 vlg.
i2 3 Idem, Fascisme en Joden, Ar. III, 348.
1 2 4
Idem, De verraderlijke vrienden van Léon Bloy, Ar. I, 52.
IM Van Duinkerken, De verraderlijke vriend, D.G., VI, 36?.
12e Lutkie, Anticléricalisme, Ar., II, maart 1932.
i " Van Duinkerken, Het slechte geheugen, D.G., VIII, 164-65.
«e Van Duinkerken, Wouter Lutkie, priester, D.G., VIII, 636-38.
ι» R.D.G., Brood, Woord en Stilte, D.G., XIII, 456.
13« Lutkie, Ar. I, 21.
ш
Idem, De mislukking van Léon Bloy, Ar. I, 370 vlg.
132
Idem, Stelselmatige clericalisatie, Ar. II, 206.
ш
Idem, Fascisme en Katholieke Actie, Ar. II, 41.
ш
Ar., II, 118, vlg.
l3S
Vincent Cleerdin, De jeugd in het paleis der lachspiegels, Ar., III, 258.
"β Cleerdin, De broer van de leider, Ar, III, 345.
ш
Bruning, Maritain-Mussolini-Macchiavelli, Ar., VIII, 9 vlg.
1 3 8
Lutkie, De moreele betekenis van het fascisme, Ar. III, 316.
1 3 9
J. C Baak, Fascisme en Nationaal-socialisme, Aristo, IV, 12-13.
1 4 0
W.L., t.a.p., 17.
1 4 1
B. Mussolini, in Enciclopedia Italiana, geciteerd door W. Lut kie, Fascisme en Bolsjewisme, Ar. III, 234.
1 4 2 Lutkie, Grondgedachten over corporatieve ordening, Ar. VII, 174.
143 Mevr. Ras-Van den Eerenbeemt, Wat ik van het Nederlandse Volksfascisme verwacht, Ar., VI, 115.
I 4 S a
Van Duinkerken, Mentaliteit 1936, D.G., XII, 4.
1 4 4
Lutkie, Moreele herbewapening, Ar., VIII, 526 vlg.
1 4 5
Idem, Oorlog, vrede en neutraliteit, Ar., IX, 383.
1 4 8
Bert v.d. Linden, Aristo-Dag, Ar. IX, 261.
1 4 7
Lutkie, Met God vooruit, Ar., X, 49 vlg.
1 4 8
Idem, Ar. X, 468.

1 4 9
 Schöffer, Het nat.-soc. beeld, 279.
l í 0
 D.N.G., II, 2 vlg.
ш
 Brochure D.N.G., 1935; vlg. D.N.G., II, nr. 2.

152 Nieuwjaarswens, D.N.G. II, 20 vlg.
iss Redactie, Der Staten spiegel, D.N.G. II, 200.
154
 Jan Derks, Over het stadsbestuur, broch. D.N.G. 1935, 25 vlg.
L« Rector H. van Schaick, Bloedgeld, D.N.G., II, 276.
is« H.K.(uitenbrouwer), Triomf der banaliteit, D.N.G., II, 114.
1 5 7
 H. van Schaick, Jacques Maritains 'Wijsheid en Praktijk', D.N.
G., II, nr. 6.
iss H.K., Bekering en Politiek, D.N.G., II, 525.
ise Henri van der Burght, De noodkist, D.N.G., II, 360.
ieo E.L., Over Roomsche cultuur, broch. D.N.G. 1935, 44 vlg.
1 9 1
 Vgl. voor de zin van het 'haec libertatis ergo' Rogier, Beschou
wing en onderzoek, Utrecht-Antwerpen, 1954, 86.
ιβ2 Van Schaick, Kan Nederlands Geestesmerk veranderen, D.N.G.,
II, 134.
iвз Albert Kuyle, Hagel, D.N.G., II, 57 vlg.
ie« Uit het logboek der redactie, D.N.G., II, 350.
íes Idem, D.N.G., II, 423.
ι β
· Jan Derks, Tien jaren Gemeenschap, D.N.G., II, 72.
ι«
7
 Idem, brochure D.N.G. 1935, 48.
ιββ Idem, Fascisme, broch. D.N.G. 1935.
ie» Logboek van de red., D.N.G., II, 506.
170 Van Schaick, Over het Staatsbestuur, broch. D.N.G. 1935, 26
vlg.
171 H.K., Christendom boven geloofsverdeeldheid, D.N.G., II, 292.
'тa Jan Derks, broch. D.N.G. 1935, 31.
173 Logboek van de red., D.N.G., II, 470.
174 H.K., Zonder fundament, D.N.G., II, 520.
175 H.K., Over natuurbaden, broch. D.N.G. 1935, 46.
l75a Uit het logboek van de red., D.N.G., II, 470.
î7β Albert Kuyle, broch. D.N.G. 1935, 38.
177 D.N.G., II, 97.
l77a Rector H. van Schaick, Overheid en Opvatting, D.N.G., II,
217.
178 Logboek van de red., D.N.G., II, 510.
l78a Ad Sassen, Het gelaat naar het Noorden, D.N.G., II, 523 vlg.
179 Albert Kuyle, Hagel, D.N.G., II, 57; idem, Over critici, broch.
D.N.G. 1935, 43.
ιββ H.K., Gebedsactie, D.N.G., II, 415.
«ι Red., Der Staten Spiegel, D.N.G., II, 199.
'sa H.K., N.S.B, en onderwijs, D.N.G., II, nr. 5.
íes Kuyle, Colportage, D.N.G., II, 478.
l M
 Ad Sassen, Over een critische onderdeur, D.N.G., II, 104.

185
 Ad Sassen, De 'Nieuwe Marschrichting' van het Dinaso, D.N.

G., II, 466.
186 Kuyle, t.a.p., 479-
187 Jan Derks, Wat wil Zwart Front, D.N.G., II, 515.
»es Sassen, De landdag van Zwart Front, D.N.G., II, 292.
is» Jan Derks, t.a.p., 516 vlg.
«o Kuyle, Hagel, D.N.G. II, 57.
i»1 H.K., Monsterverbonden, D.N.G., II, 250.
192 Sassen, De leeuw van Juda brult, broch. D.N.G., 1935, 20.
193 H.K.(uitenbrouwer), Gemartelde volken, D.N.G. II, 168.
194 Kuyle, Voor de bekeering van Israel, De Gemeenschap II, 164.
195 Idem, Henri Ford de profeet van de vier-cylinder, De Gemeenschap I, 344.
196 Idem, De Unie van Utrecht (1919), De Gemeenschap I, 205.
i«7 Red., Verantwoording, Vr., I, nr. 1, 1-2.
198 Red., Een weekblad een beweging, Vr., I, nr. 6, 1-3.
198a Ad Sassen aan Arnold Meyer, 21-11-1936, R.v.O., Doc. 1-1479.
i " Rector H. J. J. van Schaick, Voor de beslissende keuze, Vr., I, nr. 19, 1.
200 Idem, Voor de beslissende keuze, Vr., I, nr. 15, 11.
20i Kuyle, Schilderstroost, Vr., I, nr. 16, 8.
2 02 H. Terwiel, Journaal, Vr., I, nr. 14, 2.
203 ii Terwiel, De twee maten, Vr., I, nr. 15, 7.
204 S. Th. Visser, Naar staat en stand, Vr., I, nr. 9, 8.
205 Drs. v. W., Structurele crisis, Vr., I, nr. 10, 1.
206 Vr., I, nr. 2, 5.
207 Vr., I, nr. 4, 5.
208 S. Th. Visser, in Vr., I, nr. 9, 8; vgl. ook idem, Naar staat en stand, nr. 7, 2; en Red., Een weekblad een beweging, Vr., I, nr. 6, 2.
209 Jan Derks, Een referendum, Vr., I, nr. 18, 1 vlg.
210 Jan Derks, Werkverschaffing-bewapening, Vr., I, nr. 13, 2 en 4.
2i1 Ad Sassen, Groot-Nederlandse beschouwingen, Vr., nr. 14, 9 en nr. 20, 10.
2i2 Albert Kuyle, Een medicus adverteert, Vr., I, nr. 15, 1 vlg.
2i3 D., Zedenverwildering, Vr., I, nr. 3, 2.
2i4 Jan Derks, De staat en de goede zeden, Vr., I, nr. 17, 5.
2i5 Albert Kuyle, Een medicus adverteert, Vr., I, nr. 15, 1.
2i6 Strieder, Een knaleffect van het kapitalisme, Vr., I, nr. 16, 4.
217 K., Hitler-portret, Vr., I, nr. 4, 10.
218 H. Terwiel, Het aanbod van Hitler, Vr., I, nr. 5, 2.

219 H. Terwiel, Genève tussen oorlog en gevolg, Vr. I, nr. 10, 7; idem, Het kalf in de put, Vr., I, nr. 13, 10. Vgl. verder t.a.p., nr. 14, 2 en nr 15, 7.
220 Schols, Het katholicisme in Duitsland, Vr. I, nr. 17, 11.
221 Schols, t.a.p., Vr., I, nr. 18, 9-
222 D., N.S.B.-verbod, Vr. I, nr. 16, 9; vgl. ook Ad Sassen, De gewestelijke landdag van Zwart Front, Vr. I, nr. 18, 6.
2 2 3

Ad Sassen, De verkiezingen in België, Vr., I, nr. 16, 6.
224 Ad Sassen, De gewestelijke landdag van Zwart Front, Vr., I, nr. 18, 6.
225 De nieuwe marsrichting van het Verdinaso beoogde de vereniging van de oude „zeventien" Nederlandse gewesten, het territoir van onze huidige Benelux. Hierover zal in een volgend hoofdstuk uitvoeriger worden gesproken.
22β Jan Derks, Antwoord aan 'Hier Dinaso', Vr., I, nr. 16, 2.
227 De Tijd, 31-12-1936.
228 De opheffing van 'Vrijdag', Roeping, XV, 242-43.
2 29 Fr. Thijssen, De strijd der leeken, Vrijdag, I, 3.

HOOFDSTUK V

Zwart Front en Nationaal Front

1 Bolland, De teekenen des tij ds, 6.
2 Idem, t.a.p., 8 vlg.
3 Idem, t.a.p., 11 vlg.
4 Idem, t.a.p., 16 vlg.
5 Idem, t.a.p., 20 vlg.
β Idem, t.a.p., 31 vlg.
7 Labouchère, Chronologische reeks etc, 1.
β Labouchère, t.a.p., 2.
9 Het Verslag, dat Labouchère, t.a.p., van deze acties geeft doet de vraag rijzen hoe geestelijk volwassen mensen zich met dit soort vrije-tijdsbesteding hebben kunnen occuperen.
10 Gegevens over 'De Bezem' ca. in Rapport-De Jong, 54 vlg.
» Hitler, Mein Kampf, XXVII.
l l a Erich Wichman, Het 'schip' van 'staat', herdrukt in Z.F. II, nr. 6, 2.
» Wichman aan Labouchère, 9-7-1925, R.v.O., Doe 1-995, a, nr. 1; functionaris zilverfabriek Voorschoten aan Labouchère, 23-3-1926, t.a.p., nr. 2; idem aan Labouchère, 10-4-1926, R.v.O., Doe. 11-105, nr. 5.

is Wichman aan Sinclair de Rochemont, 9-10-1928 en 30-10-1928, R.v.O., Doc. 1-1890.
" R.v.O., Doc. 1-1890.
is Wichman aan W o u t e r Lutkie, 2-1-1925, geciteerd in Lutkie, Italië dat mijn hart heeft, 174.
16 Henk van Gel re en W i m Zaal, D e Rapaillepartij , in Elseviers Weekblad, 29-9-1962.
17 Lutkie, Italië dat mijn hart heeft, 173.
i8 Van Gelre en Zaal , t .a.p.
19 Lutkie, onze rol spelen, 165.
2° Vgl. Wichman aan H . A. Sinclair de Rochemont, 5-1-1928, R. V.O., Doe. 1-1890, waarin Wichman zich opgaf als abonnee van De Bezem en tevens beloofde bijdragen te zenden. D e Bezem was toen nog slechts enkele dagen oud.
20a Erich Wichman , He t 'schip' van 'staat', herdrukt in Z.F. , I I , nr. 6, 2.

21
Zie : W i c h m a n aan Sinclair de Rochemont, 28-2-1928, 11-4-1928, 12-4-1928, 7-5-1928, 10-6-1928, en 12-6-1928, R.v .O. Doe. 1-1890.
21a Wichman aan Labouchère, 5-3-1928, R.v .O. Doe . 1-995, a, nr. 5.
22 Wichman aan Labouchère, 1-4-1928, R.v.O., Doe. 1-995, nr . 6.
22a Wichman aan Labouchère, 29-4-1928, R.v.O., Doe. 1-995, a, nr. 7.
23
Van Gelre en Zaal, t .a.p.
24 Wichman aan Labouchère, 3-5-1928, R.v.O. , Doe. 1-995, a.
25
Wichman aan Sinclair, 20-7-1928, R.v.O., Doe. 1-1890.
28
Wichman aan Sinclair, 30-10-1928, Doe. 1-1890, en idem aan Labouchère, 31-10-1928, Doe . 1-995, a.
27
Vgl. Doe. 1-995, f; en W . Lutkie, f Erich W i c h m a n , Roeping, VII , 222 vlg.
28
Jan Engelman, Erich W i c h m a n ·]·, D .G. , V , 38 vlg.
29
Lutkie, f Erich Wichman , t .a.p.
30
H . Bruch aan Labouchère, 10-4-1936, Doe. 1-995, b , nr . 136.
s i Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 6.
32
Het navolgende relaas over de Bezem c.a. is gebaseerd o p Rapport-de Jong, 54 vlg., tenzij anders is aangegeven.
33
Baars aan Labouchère, 16-9-1929, R.v.O., Doe. 11-105, e, nr. 60 .
34
Baars aan Amicus (waarschijnlijk Labouchère), 19-8-1929 en I6-9-I929, t.a.p.
35
Haighton, t.a.p., 6-7.

3 8
Zie voor A.N.F.B. - tenzij anders is vermeld - Rapport-De Jong 92 vlg.
3 7
Jos Mineur, Waarom ik als katholiek fascist werd, 11.
3 8
Vgl. Lutkie, Gerretson en Groeninx van Zoelen, Vaderlands liefde en nationaal herstel.
8» Lutkie, t.a.p., 35 en 44.
4
o Lutkie, t.a.p., 60-61.
«ι Vgl. Rapport-De Jong, 107.
4 2
Vgl. Jan Baars, Nederland annexeert zichzelf, brochure; zie verder Hier Dinaso, 16-5-1936, 5 en Zwart Front, II, nr. 33, 3.
4 3
R.V.O., Doc. 1-47.
4 3 a
Arnold Meijer, Een trouwe kameraad is ons ontvallen, Z.F. VI, nr. 38, 5.
4 4
Vgl. Louis Knuvelder, Arnold Meijer, hfst. IV; Rapport De

Jong, 111.
« T.a.p., hfst. I en II.
4 6
Arnold Meijer, Wij vergaan, 11-31 f.
« T.a.p., 32-49.
4 8
Van dit failliet van het protestantisme waren ook de katholieke jongeren van Roeping en De Gemeenschap overtuigd.
«9 Meijer, t.a.p., 51-87.
50 T.a.p., 88-106.
si T.a.p., 107-110 en 276-284.
«г T.a.p., 285-305.
5 3
Arnold Meijer, Waarheen? Fascisme, R.K. Staatspartij, 1-35.
5 4
Dit artikel van de Osservatore werd afgedrukt bij Lutkie e.a., Vaderlandsliefde en nationaal herstel, 114 vlg. Meijer blijkt in deze brochure herhaaldelijk te steunen op denkbeelden, die Lut kie reeds had gepubliceerd.
55 Meijer, Waarheen?, 36-53.
5« Louis Knuvelder, Arnold Meijer, hfst. III.
бва Een der Eersten, Kameraad Wichman... Hier!?, Z.F., I, nr. 40, 2. Vgl. Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 8, waar Haighton zich opwerpt als degene, die de strijdkreet 'Zwart Front' koos als tegenhanger tegen het 'Rood Front' der marxisten.
57 Vgl. Z.F., II, nr. 5, 1. Zie ook: Van den Hout, Arnold Meijer strijdt om Nederland, 22 vlg. en Louis Knuvelder, Arnold Meij er, 34 vlg.
«e Z.F., I, nr. 6.
5» Arnold Meijer, Van het hoofdkwartier, Z.F., I, nr. 7.
«' Arn. Meijer, Van het hoofdkwartier, Z.F., I, nr. 8; idem, ib., Z.F., I, nr. 15.

ei Vonken van de Vuurslag, I, nr. 2. R.v.O., Doc. 11-884.
62 Meijer, Aan mijn kameraden, Z.F., I, nr. 8.
es Uit de afdelingen, Z.F., I, nr. 20.
64 Het Volk, 27-6-1934, R.v.O., Doe. 11-884, nr. 5A.
es Louis Feiten, De fusie, Z.F., II, nr. 1, 1; Meijer, Aan mijn nieuwe kameraden, Z.F., II, nr. 1, 2; Rapport-De Jong, 107.
ee Meijer, De tweede fusie, Z.F., II, nr. 3, 2.
0 7
A. A. Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 8-9.
es A. Haighton, t.a.p., 27 vlg.
69 A. Haighton, Den blik voorwaarts, Z.F., V, nr. 1, 4.
7 0
Arnold Meijer, Wat wil Zwart Front? geeft een volledige uit eenzetting van het program. Zie ook Meijer, Dagboek, 95, 101 en 126; en Meijer, Van democratische wanorde naar de fascis tische orde.
7 1
Vgl. b.v. J. H. Valckenier Kips, Voorrede in 'Dagboek' van Arnold Meijer.
7 2
Meijer, Van democratische wanorde etc, 169-
73 Vgl. Z .F. , IV, nr . 30.
7 4
Vgl. de rubriek 'Nieuws van het Zwarte Front', in Z.F., III, passim.
7 5
Zwart Front marcheert, Z.F., I, nr. 12.

7 6
Arnold Meijer, Zwart Front in Nederlands-Indië, Z.F., III, nr. 24, 5.
77
Arn. Meijer, Onze kentekenen, Z.F., I, nr. 19, De vuurslag is het staal van de snaphaan van oude geweren, dat de vonk in het kruit deed slaan.
78
Z.F., V, nr. 39, 1-2.
79
Z.F., I, nr. 43, 8.
80
Z.F., V, nr. 26, 8.
81
Z.F., IV, nr. 28, 12.
82
F. Peters, De onzichtbare man, Z.F., I, nr. 6.
83
Arnold Meijer, Orde en tucht, eerst bij ons zelven, Z.F., I, nr. 6.
84
Ter inleiding, Z.F., I, nr. 4.
85
A. Meijer, Mussert en nationaal-socialisme, Z.F., I, nr. 18.
86
Meijer, Toespraak tot het kader van Nationaal Front, De Weg, I, nr. 25, 15.
87
Vgl. R.v.O., Doe. 1-989, nr. 1, 29.
88
Doe. 1-1138, a, 7, 1-4.
89
Meijer, Van democratische wanorde naar de fascistische orde, 11-75, waarop het navolgende is gebaseerd.
90
Zie ook Meijer, Dagboek, 101.

»ι Z.F., I, nr. 42, 7.
9 1 a
Meijer. Van democratische wanorde naar de fascistische orde, 94 vlg.
»r Meijer, Aan het werk, Z.F., I, nr. 45, 2.
»s Dum-Dum, De Zwarte Bende, Z.F., I, nr. 48, 2.
9 4
Dit interview had plaats op 9 januari 1935, afgedrukt in Z.F., I, nr. 42, 3 vlg.
es Democratie is oorlog, Z.F., III, nr. 16, 1-2.
9 5 1 1
E. van Wessem, De opstanding van Nederland, 157-171 en 192-93.
β« Vgl. Z.F., II, nr. 53, 1; G. Gezelschap, De gelddictatuur; hoe de Unilever in ons land regeert, Z.F., III, nr. 1, 1; Het conflict bij Kwatta; de Unilever-kongsie op den achtergrond, Z.F., HI, nr. 2, 1; Arn. Meijer, In de volgende greep van het groot-kapi taal; de talloze grijparmen van de Unilever-trust, Z.F., III, nr. 3; Directeur Zwanenberg sloot met zichzelf contacten af, Z.F., III, nr. 4, 3; Van Wessem, Het memorandum van Philips en de regeeringspolitiek, Z.F., III, nr. 22, 1-2; De macht van Philips, Z.F., IV, nr. 21, 7; Z.F., IV, nr. 26, 4; en Schandaal in Oss, Z.F., IV, nr. 46, 1-4.

97 A. van Ginneken, Philips afbraak, Z.F., II, nr. 53, 1.
98 Z.F., III, nr. 16, 5.
99 Dum-Dum, Fascisten-stormlied, Z.F., I, nr. 26.
100 Een ingewijde, Wat het groóte warenhuis verbergt, Z.F., I, nr. 38, 3-4.
" i Z.F., I, nr. 36, 8.
»«* Hoe het warenhuis werkt Z.F., II, nr. 2, 3.
юз Vgl. Hof er, Der Nationalsozialismus, 12 en 23.
юза Arnold Meijer in een interview, toegestaan aan het Italiaanse fascistische blad 'Ottobre' op 9 jan. 1935, afgedrukt in Z.F., I, nr. 42, 4.
им Z.F., III, nr. 8, 1.
IO4B Rec'ta, N.V. Mij tot exploitatie van de crisis, Z.F., I, nr. 37, 7-8. In dit verband is het vermeldenswaard, dat een der grond leggers van de eerste fascistische organisatie in Nederland, H. A. Sinclair de Rochemont, juist in deze jaren werkzaam was bij het regeringsbureau voor de uitvoering van de tarwe-wet 1931 en vanaf 1 oktober 1935 bij het regeringsbureau voor de uitvoe ring van de landbouwcrisiswet 1933, R.v.O., Doe. 1-1575.
195 J. W . van den Berg, Liberale economie en werkloosheid, Z.F., I, nr. 16. Zie ook: H. Mirck, Fascisme en werkloosheid, Z.F., I, nr. 37, 6-7.

IM G. H. Slot, Is het werkloosheidsvraagstuk op te lossen? Z.F., I, nr. 38, 7.
ют Jos van Wel, Het poortje van De Bruijn, Z.F., III, nr. 25, 4.
юта Meijer, Dagboek, 166.
108 J. Perey, Emigratie mag niet worden bevorderd, Z.F., V, nr. 22, 4-5.
iosa E. van Wessem, De opstanding van Nederland, 189.
109 Zie ook: Boer, het is tijd. Het fascisme komt, Z.F., I, nr. 7.
i09a в^ De leider van Zwart Front voor de boeren, Z.F., I, nr. 35, 6.
«o A. v. D., Is de N.C.B, christelijk? Z.F., I, nr. 37, 4.
ι» Dum-Dum, In Maas en Waal, Z.F., I, nr. 38, 7.
»г Nijmegen, Z.F., I, nr. 38, 8.
113 Vgl. Wat wil Zwart Front; en vooral E. van Wessem, De op standing van Nederland, 264 vlg.
i"» Bert van Zuijlen, Dietschland en Suid-Afrika, Z.F., VI, nr. 15, 3.
114 Vgl. voor Van Wessems positie in Zwart Front Haighton, Ar nold Meijer's maskerade, 11, 13, en 15.
115 Belgische accoorden, Z.F., III, nr. 25, 5.
n« Vgl. Z.F., V, nr. 12, 4. In veel artikelen van jrg. IV en V wordt Grammens uitvoerig gehuldigd. Zie voor Grammens: Schöffer, Het nationaal-socialistische beeld, 68 en 78.
117 J. Perey, Aan een slecht luisterenden criticus, Z.F., I, nr. 32, 4-5.
»"» Vgl. Z.F., I, nr. 42, 8.
»e H.D., 9-2-·35, 7.

il« Aan die van Verdinaso, Z.F., I, nr. 46, 5.
12« Ernst Voorhoeve, Zwart Front - Zwart Verraad, H.D., 2-3-1935
3.
121
Nog eens Verdinaso, Z.F. I, nr. 50, 2-3.
т
Henri Bruning, Nogmaals Zwart Front, H.D., 30-3-1935, 2.
123
Arnold Meijer, Antwoord aan Dinaso, Z.F., II, nr. 14, 1-2.
1 2 4 J. van Severen, in H.D., 13-7-1935, 1.
i*5 Henri Bruning, Het klaverblad compleet; Staf Declercq-Mussert-Meijer!?, H.D., 20-7-1935, 7.
1 2 8
Van Wessem, Met beginsel loozen hebben wij niets gemeen, Z.F., II„ nr. 18, 3.
κβΒ
· Zie Gerard Lamberts, De landdag van de Groot-Belgische nationale solidaristen, Z.F., III, nr. 4.
1 2 7
Ernst Voorhoeve, in H.D., 12-9-1936, 6. Zie ook: idem, Zwart Front ten voeten uit, H.D., 29-8-1936, 1-2.
1 2 8
Jan van der Pas, Zwart Front ruikt lont! waar wij voor gaan, zult gij volgen. H.D., 9-11-1935, 2.

1 2 9
Arnold Meijer, D e kronkelpaden van het Dinaso, Z .F. , II, nr. 34, 2.
1 3 0
H e n r i Bruning, O p e n brief aan den heer Arnold Meijer, leider 'Zwart Front ' , H . D . , 30-11-1935,2.
1 3 1
Arnold Meijer, Antwoord aan H e n r i Bruning, Z.F. , II , nr. 37, 2.
1 3 2
Jan Touwslag, Lotsverbondenheid (aan Joris van Severen), Z.F. , III, nr. 32, 2.
133 Vgl. H.D., 9-Ы937.
is* Lyriek in de bijkeuken, Z.F., III, nr. 39, 5.
iss Dietsche Kroniek, Z.F., IV, nr. 35, 4.
iзв Het Verdinaso de wolf in schaapsvacht?, Z.F., IV, nr. 41, 4.
137 Dietsche oogstkamp 12-15 augustus 1939, Z.F. VI, nr. 16, 5.
ise Vgl. Ernst Voorhoeve, Het Verdinaso, 8, R.v.O., Doe. 11-832, Voorts mededeling van Arnold Meijer.
139 Arnold Meijer, H e t Neder landsch volksfascisme en de Joden; Vgl. verder idem, Dagboek, 143. Zie over het Jod en vraagstuk: J. J. von Schmid, Antisemitisme als cultuurverschijnsel, in De Gids, 9 6 (1 9 3 3) , 201-25; en H . de Vries d e Heekelingen, Het Jodendom en de christelijke samenleving, Oisterwijk, 1936.
140 Meijer, De Jodenhetze in Duitsland, Z.F., I, nr. 18.
i 4 1 Zie Het Nederlandsch volksfascisme en de Joden, brochure, 2.j.
1 4 2 Ton Kerssemakers, Herstel der hiërarchie, Z.F., I, nrs. 16, 17 en 18.
i43 Kerssemakers, Democratie en kapitalisme, Z.F., I, nrs. 26, 27 en 28.
144 Kerssemakers, Verboden toegang, I I , Z.F. , I, nr . 20.
145 Kerssemakers, Verboden toegang II , Z.F. , I, nr. 20 ; en idem, D e wereldmacht der Joden, I en II , Z.F. , I, nrs. 24 en 25.
ĭ4β Arnold Meijer, H e t eerste Fascistische wereldcongres te Mon

treux, Z.F. , I, nr. 39.
147 H e t congres te Erfurt, tegen het Joodsche gevaar, Z.F. , IV, nr. 20, 7.
« e Meijer, H e t anti-Jodencongres te Erfurt, 1938, Z .F. , V, nr. 19, 4-6.
i4fl Meijer, Ahasvérus, de zwervende Jood, Z.F. , II, nr. 6, 2.
150 W a r d van Bern, Rasbewustzijn en Jodenprobleem in Italië, Z.F. , V, nr. 23, 5.
151 De Joden in Italië, Z.F., IV, nr. 19, 6.
152 Vgl . Lutkie, Italië dat mijn hart heeft, 10.

íes Solzbacher, Pius XI. als Verteidiger der menschlichen Persönlichkeit, 250 vlg.
IM Vgl. R. Groeninx van Zoelen, De Mannheimer affaire; Arnold Meijer, Nederland en de Joden, 14 vlg; v. R., De Mannheimer-affaire, Vr. I, nr. 17, 9 vlg; en de extra-editie van Zwart-Front, II, nr. 42.
155 Het eerste artikel tegen de naturalisatie van Mannheimer verscheen in Z.F., II, nr. 2, 1. Zie verder: Z.F., II, nrs. 42, 42A, 43, 45, 46, en 47-48.
15« Z.F., Π, nr. 51, 4.
ι*7 Arnold Meijer, Op ten strijde!, Z.F., III, nr. 18, 2.
iss Z.F., III, nr. 9, 4 en passim.
ise Z.F., IV, nr. 23, 2; vgl. ook: Z.F., IV, nr. 21, 1, 3 en nr. 22, 3.
ιβο Haighton, Waarheen voert Mussert?, 220 vlg.
ifli A.A. Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 10.
ι«! A.A. Haighton, Zwendelaar tot in de dood, Z.F., VI, nr. 16, 5.
i8 3 Einde van bank en 'bankster', Z.F., VI, nr. 16, 1-4.
1 M Hofer, Der Nationalsozialismus, 271-73.
i6 5 Arn. Meijer, Rondom de Joodsche kwestie, Z.F., V, nr. 29, 1-2.
i«6 A.A. Haighton, De dood geeft zich bloot, Z.F., V, nr. 33, 1-2.
»« Z.F., V, nr. 31, 6-7.
1 9 8 Arn. Meijer, Dagboek, 143.
i«9 Z.F., III, nr. 15, 7.
1 7 0 De negerin van La Guardia, Z.F., VI, nr. 14, 4.
" i Z.F., VI, nr. 19, 7.
1 7 2 Schöffer, H e t nationaal-socialistische beeld, 60 , spreekt over Zwar t F ron t als 'katholiek-fascistisch van karakter ' . Z i e verder b.v. Z.F., III, nr. 27,5.
173 Vgl. Wat wil Zwart Front.
i731 Arnold Meijer, Het eerste fascistische wereldcongres te Montreux, Z.F., I, nr. 39.
174 Vgl. Haighton, Arnold Meijer's Maskerade, 12.
174B L. V. N. de Weert, N.S.N.A.P.-mentaliteit, Z.F., III, nr. 27, 5.
17« Vgl. Meijers eerder besproken publicaties 'Wij vergaan' en 'Waarheen? Fascisme - R.K. Staatspartij' en voorts 'Dagboek', 126.
"5» Uit de stapel, Z.F., IV, nr. 5, 6.
179 James, Halt! R.K. Staatspartij, Z.F., I, nr. 6.
177 Herderlijk schrijven over fascisme en nationaal-socialisme van 2 februari 1934, in Analecta voor het Aartsbisdom Utrecht VII (1934), 17-26.

ι™ James, Politieke godsdienst, Z.F. I, nr. 21. Het lidmaatschap

van fascistische partijen was inderdaad door de bisschoppen aan onderwijzers van katholieke scholen verboden.
i™ James, Geen vrees voor reactie, Z.F., I, nr. 22; en: Volksbedrog, Z.F., I, nr. 47, 3-4.
180 A.M., Alweer bedriegt ge het eenvoudige volk, Z.F., VI, nr. 13, 7.
181 Herderlijk schrijven inzake het nationaal-socialisme van 6 mei 1936, in Analecta voor het aartsbisdom Utrecht, IX (1936), 65.
182 Vgl. Analecta voor het aartsbisdom Utrecht, IX (1936), 113-119.
íes Mededeling van Arnold Meijer.
184 Vgl. Rogier, Mussert bij Mussolini en Pacelli.
iss Z.F., I, nr. 42, 4.
ie* Arnold Meijer, Geestelijken, die hun eigen taak niet begrijpen, Z.F., I, nr. 43, 2-3.
187 J. v. B., Ernstige conflicten, Z.F., I, nr. 44, 2.
«e R.K. Geestelijkheid en de politiek, Z.F., I, nr. 52,3.
189 p . van Noort, Nationaal Front en Arnold Meijer, 18.
1 9 0 Arnold Meijer, Rondom de Joodsche kwestie, Z.F., V, nr. 29, 2.
wo» J. v.d. Eerden, Fascisme en de Christelijke religie, Z.F. I, nr. 38, 5-7.
" i Aan de beginselloozen, Z.F., III, nr. 25, 1.
loia Kuyper herdenking, Z.F., IV, nr. 27, 4.
iвг Nieuws van het Zwarte Front, Z.F., IV, nr. 25, 8.
i92a Arnold Meijer, Alles voor het vaderland, 50 vlg.
1 9 3 A. Meijer, Mussert en Nationaal Socialisme, Z.F., I, nr. 18. Later betreurde Arnold Meijer het openlijk, dat deels door zijn eigen 'al te bruusk optreden, tengevolge van jeugdig enthou siasme' een verwijdering tussen hem en Dr. Brinkgreve was ont staan. Vgl. Meijer, Alles voor het vaderland, 106.
lesa Dr. Brinkgreve, Nederlandsch Volksfascisme, Z.F., I, nr. 4.
i*4 Meijer, Van democratische wanorde naar de fascistische orde, 160 vlg. Vgl. verder: Ons Fascisme is Nederlandsch, Z.F., II, nr. 23.
m a Vgl. Z.F., I, nr. 41, 3 en nr. 42, 3.
íes Studiereis naar Italië, Z.F., II, nr. 18, 4.
ι«»» Arnold Meijer, in De Morgen, 7-9-1935.
io« Arnold Meijer, Het eerste fascistische wereldcongres te Mon treux, Z.F., I, nr. 39.
107 Van Wessem, Gayda miskent onze geschiedenis en volksaard, Z.F., III, nr. 27, 4.

we Arnold Meijer, In het teeken van de ramshorens en het zwaard, Z.F., V, nr. 39, 1-2.
ι»» Een belangwekkende rede van Rosenberg, Z.F., V, nr. 41, 7.
200 Meijer, Dagboek, 100.
«oι Word Nederlandsch, N.S.B., Z.F., V, nr. 43, 1-2
202 Van Wessem, Wij bouwden een leer, Z.F., VI, nr. 1, 4-6.
«os J. Perey, Ter bezinning, Z.F., VI, nr. 1, 8.
204 L'Osservatore Romano, 2 en 3 november 1932, vertaald en ge citeerd door W o u t e r Lutkie, Vaderlandsl iefde en nationaal her stel, 117 vlg.
205 Z.F., III, nr. 29, 8.
2oe De gevolgen der Staatspartij, Z.F., IV, nr. 2, 5.
207 Blauwvoet, Romme of de noodzaak eener corporatieve ordening, Z.F., IV, nr. 53, 7.
208 Van A, Schandaal om O r g a n o n , Z . F . , IV, nr . 47, 5.
209 Brutaliteit te Oss ten top gedreven, Z . F . , V, nr. 11 , 1-2.
210 Van Wessem, D e opstanding van N e d e r l a n d , 112 vlg.
2 1 1

Uphoff, D e huidige staat en het huwelijk; vrijheid voor alle vuil, Z . F . , I I , nr. 45-46, 2.
2 1 2
A. Meijer, V a n democratische w a n o r d e naar d e fascistische orde, 111-112.
2 1 3
A. Meijer, Ongeli jkheid tussen m a n en vrouw, Z . F . , I, nr . 2 5 ; Vgl. verder : idem, D e ongeli jkheid der geslachten, Z . F . , I, nr . 26.
2 1 4
D e boerenbevolking, kern van den staat, Z . F . , I I , nr. 7, 4.
215 Vgl. d e theorie der 18e eeuwse fysiocraten in Frankrijk d ie al leen de landbouw als productief beschouwden. Z i e hiervoor L. J . Z i m m e r m a n , Geschiedenis van het economisch denken, D e n Haag, 1952, hfst. I I . O o k in andere, met n a m e agrarische, krin gen is de landbouw lange tijd beschouwd als superieur aan an dere vormen van economische bedrijvigheid.
2ie Vgl. de eerder besproken rede van Prof. Bolland, D e teekenen des tijds, 8 en 10; Schöffer, H e t nationaal-socialistische beeld, 18-27.
2 " D e overwoekering van handel en ambtenari j , Z .F . , I I , nr . 8, 5.
218
Van Oldenzael , Schandaal in Oss, Z .F . , IV> nr. 46 , 1-4.
219
Arnold Meijer, Van democratische wanorde naar de fascistische orde, 163 vlg; idem, Mussert en het Nationaal-socialisme, Z.F., I, nr. 18.
220
Z.F. , I, nr. 42 , 6 en verscheidene andere nummers .
221
De mislukking, die heet N.S.B., Z.F., I, nr. 45, 4.
221a
Z.F., III, nrs. 7 en 8.

222 Vgl. Van Wessem, De opstanding van Nederland, 249 vlg; idem, Fascisme en Nationaal-Socialisme, Z.F., II, nr. 14, 2 en nr. 15, 3. Verder: Het 'fascisme' van de N.S.B. Z.F., I, nr. 27; A. Meijer, Het hol vat, dat N.S.B, heet, Z.F., I, nr. 29; C. A. Simonis, Fascisme van de N.S.B., Z.F., I, nr. 38, 3; en Dum-Dum, Fascisme tegen N.S.B., Z.F., I, nr. 27.
223 Vgl. Z.F., IV, nr. 31, 1-3, nr. 32, 1-2, nr. 33, 1-3, nr. 34, 1-2.
223* A. Meijer, Mussert en het Nationaal-Socialisme, Z.F., I, nr. 18.
2 2 4
Haighton, Waarheen voert mussert?, Oisterwijk, z.j. (1937), passim.
225 Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 11.
22β Z.F., II, nr. 3.
227 Arnold Meijer, Vijfde brief uit de gevangenis, Z.F. IV, nr. 48, 8.
228 Meijer, Dagboek, 77.
229 Meijer, Wat wil Zwart Front, 44.
230 Meijer, Dagboek, 161.
231 Hitler, Mein Kampf, 428.
232 Hitler, t.a.p., 782.
232a Arnold Meijer, Terug uit de gevangenis, 7 vlg.
233 Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 13.
234 Meijer, Van democratische wanorde naar de fascistische orde, 134-42.
23B Van Wessem, Ons Historisch recht van revolutie, Z.F. III, nr. 42, 2. De bedoelde publicaties zijn: Ferd. Sassen, Het recht tot

opstand, Nijmegen-Utrecht, z.j. en A. A. van Schelven, Het heilig recht van opstand, Kampen, z.j.
23β Uit de afdeelingen, Z.F., I, nr. 21.
237 Z.F., I, nr. 30.
23β Arnold Meijer, Beleediging Dr. Colijn?, Z.F., I, nr. 35, 3.
239 Beleediging Dr. Colijn, Z.F., I, nr. 41, 3.
240 Z.F., II, nr. 25, 3.
241 Z.F., II, nr. 42 A.
242 Het optreden van de autoriteiten tegen Zwart Front, Z.F. II, nr. 47-48, 3.
243 Z.F., II, nr. 45-46.
244 Vgl. Z.F., III, nr. 9, 4 en nr. 11, 3.
245 Vgl. Z.F., V, nr. 1, 1; en De verzegeling der persen, Z.F. V, nr. 2, 2-4.
24β De leider van Zwart Front voor de rechtbank, Z.F., III, nr. 24.
247 Vgl. Z.F., III, nr. 25, 7; Z.F., III, nr. 36, 5; Z.F., IV, nr. 2, 2; Z.F., IV, nr. 39, 2.

248 Z.F., IV, nr. 39, 2.
24« Arn. Meijer, Op de drempel van de cel, Z.F., IV, nr. 1, 2.
250 Arn. Meijer, Kameraden en vrienden van Zwart Front, Z.F., IV, nr. 43, 2.
¡»ι Z.F., IV, nr. 47, 8.
252 Schalker, O p naar Breda, Z . F . , V, nr. 2.
253 Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 14.
254 Arnold Meijer, Dagboek van N r . 195/3532, Oisterwijk, 1939 met een voorwoord van Prof. D r . J. H . Valkenier Kips .
25« D e wacht voor de gevangenis, Z . F . , V, nr. 2, 8.
25β Haighton, t.a.p., 15.
25? Schalker, O p naar Breda, Z . F . , V, nr. 2, 7.
258 Haighton, t.a.p., 15.
251» Z.F., V, nr. 3, 3 vlg; H a i g h t o n , t.a.p., 15.
2βo Arnold Meijer, T e r u g uit d e gevangenis, passim; H a i g h t o n , t.a.p., 15.
261 D e polit ieke klap, Z . F . , V, nr. 20, 8.
2β2 Z.F., nr. 30, 1 en nr. 37, 2.
гвз Z.F., V, nr. 3 1 , 8.
2*4 D u m - D u m , Aan d e verdrukte kameraden, Z . F . , I I , nr. 6, 1.
2 6 5 Dum-Dum, Aan onze vrouwen, Z.F., II, nr. 49, 3.
2 6 6 Lodewijk van Brabant, Ambtenaren e n . . . 'Ambtenaren', Z.F., III, nr. 33,5.
2 6 7 J. de Kuijper, Broodroof, het smerige wapen der democraten, Z.F., V, nr. 47, 1-2.
268 Arn. Meijer, Van democratische w a n o r d e naar d e fascistische orde, Z.F., I, nr. 40, 2-3.
269 A. Meijer, Na een jaar, Z.F., II, nr. 5, 2.
2'« A. Meijer, Z.F., II, nr. 39, 2.
2 7 1 A. Meijer, Ons derde strijdjaar vangt aan, Z.F., III, nr. 1, 2.
2 7 2 A. Meijer, Wat te doen met het stembiljet, Z.F., I, nr. 51, 2.
2 7 3 A. Meijer, Het Zwarte Front en de verkiezingen, Z.F., III, nr. 42, 1-2.
2 7 4 Haighton, Arnold Meijer's Maskerade, 11.
2 7 5

Z.F., III, nr. 51, 2.
2 7 6
Vgl. Z.F., IV, nrs. 1, 2, 3 en 4.
2 7 7
Nieuws van het Zwarte Front, Z.F., IV, nr. 1, 7-8.
2 7 8
Lictor, Verkiezingsmentaliteit, Z.F., III, nr. 51, 4.
2 7 9
Uit de Stapel, Z.F., IV, nr. 1, 5.
280 Vgl. P. J. Oud, Het jongste verleden, 182-83.
2 8 1
Gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's-Gravenhage.

«sa Vgl. Z.F., IV, nr. 7, 1.
ze» Zwart Front eischt, de textielbond volgt, Z.F., IV, nr. 7, 1.
284 Lutkie, Italië dat mijn hart heeft, 84.
285 Uit de Stapel, Z.F., IV, nr. 17,6.
2 8 6
Haighton, Arnold Meijer's Maskerade, 11.
287 A. Meijer, Wij gaan voort, Z.F., IV, nr. 5, 2.
288 Rondom den 'volkswil', Z.F., IV, nr. 5, 4-5.
гея Van Oldenzael, Geen stoel voor ons, Z.F., IV, nr. 5, 1.
290 A. Meijer, Pal in de branding, Z.F., IV, nr. 6, 2.
2βι A. Meijer, Een persoonlijk woord, Z.F., IV, nr. 10, 2.
292 A. Meijer, Naar de bereiking van ons doel, Z.F., IV, nr. 12, 1-2.
zes Ant., Rust-Roest, Z.F., IV, nr. 17, 4.
г« Erwich, Ten strijde, Z.F., IV, nr. 15, 2.
295 A. Meijer, Boodschap op oud jaar, Z.F., IV, nr. 36, 1-2.
29β A. Meijer, 5 jaren strijd, Z.F., VI, nr. 1, 1-2.
297 A. Meijer, Z.F., IV, nr. 22, 2.
298 A. Meijer, Vier weken Spanje, passim; vgl. Z.F., IV, nr. 28.
299 Z.F., III, nr. 10, 6.
309 De onherkenbare priester Dr. Poels, Z.F., I, nr. 12.
soi De warhoofdige Dr. De Brouwer, Z.F., III, nr. 51, 5.
302 Z.F., III, nr. 12, 3.
303 De Zwarte Week, Z.F., III, nr. 14, 6.
304 Onze jeugd, onze grijsheid, Z.F., IV, nr. 26, 1.
sos Democratie en Vondelwetenschap, Z.F., VI, nr. 37, 7.
зов Tusschen twee stoelen, Z.F., VI, nr. 42, 1-2.
307 Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 15.
зов Haighton, t.a.p., 10.
309 A. Meijer, Van democratische wanorde naar de fascistische orde, 107-26.
310 Z.F., III, nr. 20, 7 en IV, nr. 41, 1.
a« Vgl. Westrik, De arbeiders, Z.F., I, nr. 5 en Haighton, t.a.p., passim,
su* R. v. O., Doe. 1-1138, a, 7, blz. 1-4.
312 A. Meijer, in Z.F., II, nr. 20, 2.
313 A. Meijer, Finantiëele steun, Z.F., I, nr. 32, 3.
314 Vgl. Z.F., II, nr. 15 en nr. 21.
315 A. Meijer, Ook bij fascisten, Z.F., I, nr. 16.
31« A. Meijer, Laat ons niet alleen staan, Z.F., II, nr. 31, 2; idem, Strijdfonds, Z.F., III, nr. 28, 7,
817 A. Meijer, Oproep tot financieelen steun, Z.F., IV, nr. 19, 2.
sie A. Meijer, Boodschap op oud jaar, Z.F., IV, nr. 36, 1-2.

329

329
ззо
331
sie A. Meijer, Ons miljoen, Z.F., V, nr. 41, 1-2.
320
Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 11, getuigt van Meijers grote offervaardigheid voor zijn beweging.
S21 Van Duinkerken lastert!, Z.F., VI, nr. 46, 5.
з г г
A. Meijer, Onze taak in oorlog en vrede, Z.F., VI, nr. 18, 1-2.
sas Zie o.a. Z.F., VI, nr. 34, 3.
к* A. Meijer, Naar een Nationaal Front, Z.F., VI, nr. 21, 1-2.
325 A. Meijer, Hoopvol naar 1940, Z.F., VI, nr. 35, 1-2.
3 2 5 a
A. Meijer, Alles voor het vaderland, 11 vlg.
3 2 8
A. Meijer, Naar een Nationaal Front, Z.F., VI, nr. 39, 4; J. Perey, Afbreken bij voorbaat, Z.F., nr. 36, 5.
327 Voorbarige en partijdige critiek, Z.F., VI, nr. 39, 5.
De ontbindingsvergadering van Zwart Front, Z.F., VI, nr. 50 ,2.
A. Meijer, Voor het laatst 'Zwart Front', Z.F., VI, nr. 50, 1-2.
B., Bij het afscheid, Z.F., VI, nr. 50, 8.
Vgl. De Weg, I, nr. 24, 15.
33ia Vgl. A. Meijer, Bericht, Z.F., VI, nr. 43, 3.
ззг Vgl. De Weg, I, nr. 1, 11-12; A. Meijer, Alles voor het vader land, 17; Van Noort, Nationaal Front en Arnold Meijer, 30.
333 De Weg, I, nr. 1, 11 vlg; Meijer, Alles voor het vaderland 17 vlg.
зззa A. Meijer, Alles voor het vaderland, 506.
s« De Weg, I, nr. 1, 12.
334a Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 28.
3 3 5
Grepen uit de beweging, De Weg, I, nr. 1, 11.
336 De Telegraaf, 21-4-1940.
3 3 7
G. J. Zwertbroek, Rechtvaardiging, De Weg, I, nr. 2, 5.
^
8
Vgl. A. Meijer, Hoopvol naar 1940, Z.F., VI, nr. 35, 1-2.
3 3 9
Vgl. A. Meijer, Wat wil Nationaal Front, 4; idem, Erich Wich-man? Present!, De Weg, I, nr. 36, 1 en De Weg, I, nr. 44, 1.
A. Meijer, Wat wil Nationaal Front, passim.
J. Perey, Een oorlog moest ons in 't gelijk stellen, De Weg, I, nr. 4, 5.
3 4 2
A. Meijer, Na den slag, De Weg, I, nr. 4, 1-2.
3 4 3
A. Meijer, Waarheen Nederland?, passim.
3 4 4
A. Meijer, Nederland en het nieuwe Europa, passim.
3 4 5
A. Meijer, Duitsch-Nederlandsche belangengemeenschap, De Weg, I, nr. 15, 1.
3 4 6
Manifest van het Nationaal Front aan het Nederlandsche volk, De Weg, I, nr. 5. Vgl. A. Meijer, Nederland in de branding, 23 vlg.
340
341

8 4 7
A. Meijer, De Weg, I, nr. 12, 12; idem, in Het Nederlandsch Dagblad, 8 juli 1940; en idem, Alles voor het vaderland, 34, 53, 84.
347a Van Duinkerken, When Buddha smiles, D.G., VI, 25-26; Ch. André Leffens, Luide onbeduidendheid, D.G., XV, 630.
3 4 7 b
Louis Knuvelder, Arnold Meijer; leven en karakter, 's-Gravenhage, z.j.
348 Meijer, Alles voor het vaderland, 84.
349 Vgl. Meijer, t.a.p., 54.
350
A. Meijer, in De Weg, I, nr. 10, 12; idem, Alles voor het vaderland, 54.
8 8 1
C. C. Kupfer, De Grauwe Vendels treden aan, De Weg, I, nr. 21, 6. Het revolutionaire fascisme van Zwart Front was van oudsher geporteerd geweest voor de vorming van knokploegen. Vgl. Van den Hout, Arnold Meijer strijdt om Nederland, 27 vlg.
352
Meijer, Alles voor het vaderland, 75.
353 Meijer, t.a.p., 55 en 106.
354 Meijer, ta.p. , 76, 78 en 82.
355 Geciteerd door G. A. H. Leenen, Witgepleisterde graven, De Weg, I, nr. 24, 6.
sse De Telegraaf, 9-4-1941.
356a Vgl. Sassen aan J. W. A. van Eijkelenborg d.d. 4-6-1940; idem aan Arnold Meijer, d.d. 30-5-1939, idem aan de Leider van Nationaal Front d.d. 5-7-1940, R.v.O., Doe. 1-1479·
зет R.V.O., Doe. 1-989, nr. 1, 29.
357a R.v.O., Doe. 1-989, nr. 1, 5.
358 Kuyle, Zwaan kleef aan of de verzande revolutie, De Weg, I, nr. 9, 11.
35fl R.v.O., Doe. 1-989, nr. 1, 10.
звo R.v.O., t.a.p., 6-7.
звi R.v.O., Doe. 1-989, nr. 2, 12.
звг R.v.O., Doe. 1-989, nr. 1, 18-19 en 30.
sos R.V.O., Doe. II- 294, b, nr. 2.
304 Vgl. Meijer, Alles voor het vaderland, 36; Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 29.
305 Meijer, Alles voor het vaderland, 105.
зов A. Meijer, N.S.B, en volkseer, De Weg, I, nr. 9-
307 Vgl. De Weg, I, nr. 36, 13; en Henk Kuitenbrouwer, Vrijheid of knechtschap?, De Weg, I, nr. 38, 13.
зов Vgl. De Weg, I, nr. 31, 15 en nr. 50, 15.
звo A. Meijer, Aanpakken, De Weg, I, nr. 12, 1.

s™ A. Meijer, Deze Unie en dochte niet..., De Weg, I, nr. 14, 1.
371
Een relaas van deze contacten tussen de Nederlandse Unie en Nationaal Front heeft Arnold Meijer later gegeven in 'Alles voor het Vaderland', 111 vlg.
872
Arnold Meijer in toespraak tot het kader van Nationaal Front, De Weg, I, nr. 24, 5.
s^a A. Meijer, Nederland en de Joden, passim.
373
Zijn gedoopte Joden geen Joden?, De Weg, II, nr. 4, 13.

373a
A. Meijer, Samenwerking?; naar de eenheid op reëelen grondslag, passim.
37
* R.V.O., Doe. I- 1138, a 5, blz. 5.
374a Vgl. A. Meijer, Alles voor het vaderland, 143.
375 Haighton, Arnold Meijer's maskerade, 31.
3 7 8
A. Meijer, Alles voor het vaderland, 35.
3 7 7
Ad Sassen aan Arnold Meijer, d.d. 21-11-1936, R.v.O., Doe. I- 1479-
3 7 8
Ad Sassen aan Kameraad Van de Velde, 7-6-1941 en idem aan de leider van de N.S.B., 14-7-1941, R.v.O., Doc. 1-1479.
3 7 9
R.v.O., Doe. 1-989, nr. 1, 5.
seo Gerard Wij develd, Aan den Leider, Het Nederlandsch Dagblad 31-12-1940.
3 8 1
Gerard Wijdeveld, Aan Adolf Hitler, Algemeen Handelsblad 20-4-1944.
3 8 2 R.v.O., Doc. 1-1925.
3 8 3
Meijer, Alles voor het Vaderland, 38. R.v.O., Doc. 11-294.
3 8 4
R.V.O., Doe. 1-632, a, 1.
3 8 5
Mededeling van Arnold Meijer. Door deze erfenis is Arnold Meijer ook in het bezit gekomen van het archief van De Bezem en andere fascistische organisaties, waarmee Haighton bemoeienis heeft gehad. Ook de archieven van Zwart en Nationaal Front zijn nog in het bezit van Arnold Meijer.
3 8 e
A. Meijer, Trouw en standvastig, De Weg, II, nr. 8, 1.
3 8 7
A. Meijer, Nederland en het Nieuwe Europa, 14.
3 8 8
A. Meijer, Partijleiders, hoe lang nog?, De Weg, I, nr. 11, 1.
3 8 9
A. Meijer, De afwachters hebben ongelijk, De Weg, II, nr. 6, 1.
3 9 0
J. Perey, Volksvergif, De Weg, I, nr. 46, 3.
3 9 1
Henk Kuitenbrouwer, Wekroep, De Weg, I, nr. 45, 13.
8 9 2
A. Meijer, Anti-Bolsjewisme; een Nederlandsch legioen tegen het bolsjewisme is mogelijk, in Het Nederlandsch Dagblad, 28-6-1941.

sea Meijer, Alles voor het vaderland, 281 vlg. R.v.O., Doc. 1-1138, a, 4, blz. 3.
«M R.v.O., Doe. 1-1138, t.a.p., 4.
OT
* A. Meijer, Alles voor het vaderland, 79.

HOOFDSTUK VI

Het Verdinaso

ι Deze biografische gegevens zijn ontleend aan De Bruyne, Joris van Severen; Droom en daad.

2 T.a.p., 24 vlg.
г» T.a.p. 25, 32-33.
a T.a.p., 41 vlg.
4 T.a.p., 52 vlg. en 95 vlg.
6
Le Roy, Wat is en wat wil het Dinaso?, 8.
β De Bruyne, t.a.p., 87 vlg. en 106 vlg.
ι De Bruyne, t.a.p., 84, 109 en 120.
β De Bruyne, t.a.p., 121 vlg.
9
Geciteerd door De Bruyne, t.a.p., 110 vlg.
io Le Roy, Wat is en wat wil het Dinaso?, 6 en 11 vlg. Zie ook J. E. de Langhe, De grondbeginselen van het Dietsche Natio naal Solidarisme, passim.
» Le Roy, t.a.p., 17 vlg.
12 D. H. Querner aan Labouchère, 20-8-1931, R.v.O., Doc 1-995, b.
is Labouchère aan Wies Moens, 7-12-1931 (concept); Moens aan Labouchère, 9-12-1931; G. A. Wouters aan Labouchère, 9-12-1931; R.v.O., Doe. 1-995, b.
14 R.v.O., Doe. 11-827, 14. Zie voor de pogingen tot fusie van De Bezem en het Verdinaso ook R.v.O., Doe. 1-995, F.
i* Co van der Hout, De verhoudingen onder de Noord-Nederlandsche katholieken, H.D., 5-9-36, 3.
w» Vgl. R.v.O., Doe. 1-995, f, 59.
ie Vgl. H.D., 29-10-38, 6; en Voorhoeve, Mijn politiek, R.v.O., Doc. 1-1819.
17 Vgl. H.D., 3-2-34, 1-2.
ie Henri Bruning, Drie dagen in Vlaanderen, H.D., 25-1-36, 2-3.
ie Voorhoeve, Mijn politiek, R.v.O., Doe. 1-1819.
20 Hub Cuypers jr. en Aug. Cuypers, Critiek der Dietsche beweging, 52.

гi Vgl. Willemsen, Het Vlaams Nationalisme, 349.
гa H.D., 11-4-36, 4.
» H.D., 17-3-34, 2.
гi H.D., 17-3-34, 1.
м Ernest Michel, Afrekening, H.D., 3-11-34, 2.
se De Bruyne, Joris van Severen, 221; H.D., 7-12-35, 7.
27 D e Bruyne, Joris van Severen, 2 2 1 vlg.
28 Ernest Michel, Een andere dynamiek, 37 vlg.
м Henri Bruning, Een ander spoor... ?, Maatstaf, П, 434 vlg.; Vgl. Ter Braak, In gesprek met de onzen, 171-72.
»« Vgl. H.D., 9-12-33, 5-7; 16-12-33, 5; 30-12-33, 5; 3-2-34, 1-2.
зi H.D., 10-2-34, 2.
« V.d. H., Te Groesbeek, H.D., 24-2-34, 1-2; 3-3-34, 5; Voor hoeve, Mijn politiek, R.V.O., Doc. 1-1819.
м H.D., 24-3-34, 2-3; 21-4-34, 4; 29-9-34, 5; 6-10-34, 6.
s* H.D., 25-9-37, 6.
м
Joris van Severen, Bericht van de leiding, H.D., 19-3-38, 3.
M
Voorhoeve, Wat is en wat wil het Verdinaso - Nederland?, 7 vlg.
« H.D., 29-10-38, 6.
3 8
J. van Severen, Berichten van de leiding, H.D., 20-10-34, 3; H.D., 3-10-36, 5; H.D., 18-12-37; Ernst Voorhoeve, Redactie vergadering te Utrecht, H.D., 25-12-37,6.
3 9
Co van der Hout, De verhoudingen onder de Noord-Nederland-

sche katholieken, H.D., 5-9-36, 2-3.
4 e
 Ernst Voorhoeve, De politieke toestand in Nederland, H.D., 10-7-37, 1.
« P., Diktatuur?, H.D., 3-7-37, 11.
4 2
 C van der Hout, Dictatuur of gezagsstaat, H.D., 13-3-37, 3.
4 5
 Voorhoeve, Wat is en wat wil het Verdinaso-Nederland, 13 vlg.
4 4
 H.D., 6-4-35, 1; 15-12-34, 1; 7-9-35, 1.
4 5
 Voorhoeve, Wat is en wat wil het Verdinaso-Nederland, 21 vlg.
4 i
 Prof. Veraart over de Dinaso-orde, H.D., 21-8-37, 9-
4 7
 Vgl. De Brayne, Joris van Severen, 95 vlg. en 136.
4 8
 Vgl. Willemsen, Het Vlaams Nationalisme, 353; De Bruyne, Joris van Severen, 45, 54, 66, 77 vlg, 177.
4
· Joris van Severen, Van de demo-liberale volksverscheurdheid naar Dietschland en orde door het Verdinaso, 24 vlg. Vgl. ver der: De Bruyne, Joris van Severen, 169 vlg. H.D., 1-9-34, 4-6.
5 0
 Joris van Severen, Berichten van de leiding, H.D., 29-9-34, 3.
" H.D., 29-12-34, 3.
и
 Vgl. De Bruyne, Joris van Severen, 210.

м Jan van der Pas, Nijmegen, H.D., 11-4-36, 4.
и Voorhoeve, Wat is en wat wil het Verdinaso-Nederland, 27 vlg.
es Sj. Muskens en P. Lemmens in H.D., 13-3-37, 12.
se F. van Dijck, Zuid-Afrika, H.D., 13-6-36, 2.
5 7
 K. van Everdingen, Oslo-Ouchy-Den Haag; naar een Nederlandsch-Belgisch-Luxemburgsche Oeconomische Unie, passim. Vgl. verder: België-Nederland, H.D., 5-2-38, 6. P.L.R., De groeiende gedachte der samenwerking, H.D., 12-2-38, 2-3.
5 8
 Dergelijke pleidooien o.a. in: Peter Steeman, Nederland en het oorlogsgevaar, H.D., 15-1-38, 2. V.D.H., Nederland-België-Luxemburg; naar militaire samenwerking, H.D., 22-1-38, 6. Luc. Delafortrie, De hoogdringende samenwerking van België-Nederland-Luxemburg, H.D. 19-3-38, 1.
s» H.D., 19-11-38, 1.
6 0
 De Bruyne, Joris van Severen, 271.
e l
 De Bruyne, Joris van Severen, 255 vlg.
82
 Voorhoeve, Wat is en wat wil het Verdinaso-Nederland?, 22.
«3 Toon Mertens, De vuile vrijheid, H.D., 23-5-36, 3.
e* Voorhoeve, Wat is en wat wil het Verdinaso-Nederland?, 10.
es Hadego, Het Verdinaso en de Joden, H.D., 8-2-36, 3.
ee D
e
 rede van Ernest Michel op den derden Landdag, H.D., 20-10-34, 2.
67 Ward Hermans, De Joodsche macht in Frankrijk, H.D., 10-3-

34, 3. Jan Segers Duwaert, Joodsche getuigenissen, H.D., 2-6-34, 1. Van Sint-Michiel, Joden bezetten ons land, H.D., 9-6-34, 6. STO, Judeo-marxistische benoemingen, H.D., 8-9-34, 4. Joris van den Amstel, 't Joodsche gevaar, H.D., 5-10-35, 6 en H.D., 23-4-38, 3.
«e Vier Dinaso's door Helmond, H.D., 24-3-34, 5.
e» H.D., 14-7-34, 4.
™ Ernst Voorhoeve, in H.D., 29-6-35, 3.
7i J. E. de Langhe, De Joden en de revolutie, H.D., 1-2-36, 1-2.
ra Ernst Voorhoeve, in H.D., 8-8-36, 7.
73 H.D., 4-12-37, 7.
74 P.P., De verjoodsching der Amsterdamsche universiteit, H.D., 10-10-36, 6.
75 J. de Langhe, Documentatie over het Jodenvraagstuk, H.D., 22-2-36, 3.
7β H.D., 26-2-36, 3.
77 Vgl. H.D., 20-6-36, 1; 27-6-36, 2; 4-7-36, 3; 11-7-36, 2.
7Θ H.D., 11-7-36, 2.
те De Bruyne, Joris van Severen, 181 vlg. en 236 vlg.

во Henri Bruning, Dietsche strijd, H.D., 4-1-36, 1-2. Ditzelfde artikel plaatste Bruning eveneens in het tijdschrift Aristo.
8i Henri Bruning, in Geest en Daad, 9-1-37, 11-12.
82 H.D., 24-11-34, 2; Vgl. De Bruyne, Joris van Severen, 185.
es Joris van Severen, in H.D., 6-6-36.
84 Joris van Severen, 1933-1934, H.D., 6-1-34, 1.
ss H.D., 10-3-34, 5.
se H.D., 22-12-34, 3 en 7.
87 Vgl. Voorhoeve aan Dijkstra, 22-4-1944, R.v.O., Doc. 1-1152, Ь 5 .
ee H.D., 3-3-34, 4.
β« H.D., 25-8-34, 3.
β«» Vgl. Geest en Daad, nr. 1, 9-1-37.
90 De eerste landdag der Dinaso-studenten, H.D., 31-3-34, 1-2.
90a H.D., 4-4-36, 5.
ei H.D., Verbond van Dinaso-studenten, 26-2-36, 7.
«2 H.D., 14-3-36, 5.
93 H.D., 11-4-36, 4.
94 H.D., 4-4-36, 4.
95 H.D., 4-4-36, 5 en 6.
9β Ernst Voorhoeve, Berichten van de leiding, H.D., 2-5-36, 3.
97 Jan van der Pas, Propaganda 1936; balans, H.D., 10-10-36, 4-5.
98 Ernst Voorhoeve, Op de Gouwdag voor Noord-Brabant te Tilburg 11 oktober 1936, H.D., 17-10-36, 2-3.
99 De Bruyne, Joris van Severen, 229.
too Joris van Severen, Drie redevoeringen, 18 vlg.
ιοί Joris van Severen, Menig ten of keurploegen, H.D., 25-5-35, 2.
юг Joris van Severen, De toekomst behoort het Verdinaso, H.D., 23-1-37, 1.
103 Joris van Severen, Drie redevoeringen, 28.
104

Henri Bruning, Boven politieke bezinning?, Vrijdag, 28-8-36, geciteerd in H.D., 5-9-36, 2.
w s
H.D., 3-2-34, 2.
io« Joris van Severen, Dank en wenschen, H.D., 4-1-36, 3.
1 0 7
Ernst Voorhoeve, Het Verbond van Dietsch nationaal-solidaristen, R.v.O., Doe. 11-832, 7. (in handschrift) Vgl. ook Meijer, Alles voor het Vaderland, 90-91.
lo
e Joris van Severen, 1933-1934, H.D., 6-1-34, 1.
1 0 9 Henri Bruning, De N.S.B, huldigt Erich Wichman, H.D., 5-5-34, 1-2.
1 1 0
S. Verrei, Echt en namaak; Dinaso en fascisterij, passim.

111
Mr. Willem Melis, Het fascistische Italië; wat iedereen er zien en horen kan, H.D., 5-6-37, 11; 12-6-37, 11; 19-6-37, 11.
112
De historische dagen van Berlijn, H.D., 2-10-37, 5.
и з Vgl. H.D., 24-7-37, 2; H.D., 31-7-37, 9. De Bmyne, Joris van Severen, 173.
u
4
André Belmans, Fascisme, nationaal-socialisme en nationaal-solidarisme, of de drie-stadia der spiritualistische revolutie, H.D., 29-6-35, 3.
ne Verslag van de Kaderdag van het Verdinaso-Nederland in oktober 1938, H.D., 29-10-38, 6.
ne Henri Bruning, Een ander spoor...?, in Maatstaf, II, 437 Vgl. De Rooy, In vrijheid herboren, 715-16.
117 Ernest Michel, Rechts richten en aansluiten, H.D., 12-9-36, 1-2.
ne Joris van Severen, Rede zesde landdag, H.D., 4-9-37, 11.
n* De corporatieve orde-gedachte van het Dinaso, Orde, 30-10-37, 1.
«o H.D., 7-11-36, 6.
i20a Vgl. De Bmyne, Joris van Severen, 63 vlg, 245, 255 vlg en 273.
121 Henri Bruning, Het volk boven de Moerdijk 'ontwaakt', H.D., 19-10-35, 6.
122 Henri Bruning, Dietsche strijd, H.D., 4-1-36, 1.
i2 3 Co van der Hout, De verhoudingen onder de Noord-Nederlandsche katholieken, Orde, 14-11-36, 10.
i24 Ernst Voorhoeve, Mussert: Warhoofd of volksmisleider, H.D., 21-12-35, 2.
12e Ernst Voorhoeve, Nederland en zijne kolonieën, H.D., 5-12-36, 1.
12« Vgl. De Bmyne, Joris van Severen, 177 vlg.
121
Interview met Mussert, Nieuwe Rotterdamse Courant, 31-5-35.
128 Voorhoeve, Het verbond van Dietsche nationaal solidaristen, R.V.O., Doc. 11-832, 13.
12» Vgl. Jan Derks, Het Verdinaso een macht in de Nederlanden, Vrijdag, I, 14-8-36; Voorhoeve, Het Dietsche imperium, H.D., 16-5-36, 7; Jan Derks, Vrijdag, I, nr. 16, 2.
130 De Bruyne, Joris van Severen, 80 en 265 vlg.
131 J. van Severen en Ernst Voorhoeve, Stemt blanco!, H.D., 22-5-37, 1.
isa E. Voorhoeve, De uitslag der verkiezingen in Rijks-Nederland, H.D., 5-6-37, 1-2.

isa Vgl. Voorhoeve, Het Verbond van Dietsche nationaal-solidaristen, R.V.O., Doe. 11-832, 8. Mededeling van Arnold Meijer.

ι
M
Statuten van de Stichting Brabantia Nostra; uit de stichtingsakte van 30 juli 1937, artikel 2 en 3.
iss J. J. van der Hout, Brabantia Nostra, H.D., 11-12-37.
«β H.D., 11-6-38, 1.
" τ Bericht van de leiding, H.D., 30-5-36, 7.
«e H.D., 27-10-34, 4.
»39 H.D., 3-10-36, 5.
"« H.D., 26-11-38, 6.
1 4 1
Voorhoeve, Het verbond van Dietsche Nationaal-Solidaristen, R.V.O., Doc. 11-832, 7.
i « Vgl. Dinaso-Orde, 9-9-39, 223.
ι « Voorhoeve, Het verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen, R.V.O., Doc. 11-832, 8-9.
1 4 4
Ernst Voorhoeve, Het Verdinaso-Nederland en het oorlogsgevaar, H.D., 8-10-38, 2.
1 4 5
De Bruyne, Joris van Severen, 281, 288 en 295.
»« De Bruyne, t.a.p., 302-303.
147 Voorhoeve, Het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen, R.V.O., Doc. 11-832, 9-10.
1 4 9
Voorhoeve, t.a.p., 12.
1 4 9
Bekendmaking van de fusie van het Verdinaso met de N.S.B., ondertekend door E. Voorhoeve, J. F. van As, J. J. van der Hout namens het Verdinaso en door Mussert namens de N.S.B., R.V.O., Doc. 11-832.
150 Voorhoeve, t.a.p., 14.
1 5 1
Bruning, Een ander spoor... ?, Maatstaf, II, 426.
1 5 2
Een oud-Verdinaso-strijder, Een scheut melk in een emmer inkt, De Weg, I, nr. 29, 10-11.
UB Voorhoeve, t.a.p., 13.
154 Vgl. Voorhoeve aan de leider der N.S.B., 3 mei 1943, R.v.O., Doe. 1-1819. Voorts J. J. van der Hout, Groot-Nederland, in R.v.O., Doc. 1-763.
155 Voorhoeve aan Leeuwenberg 1-10-43; Leeuwenberg aan Voorhoeve, 2-10-43, R.v.O., Doe. 1-1819. Zie voor Van der Hout, R.v.O., Doe. 1-763, nr. 2.
1 5 6
Vgl. R.v.O., Doe. 1-1152, B 2 en B 3.
1 5 7
Michel aan Bruning, 2-2-43, R.v.O., Doc. 1-1152.
1 5 8
Vgl. R.v.O., Doe. 1-1152, B 5.
m
Bruning aan Voorhoeve, 5-10-43, R.v.O., Doe. 1-1819·

VERKLARING DER GEBRUIKTE AFKORTINGEN
Ar.
D.G.
De Chr.

D.N.G.
H.D.
K.S.
O.S.
Paal
P.H.
Rapport-De Jong
R.
R.v.O.
Vr.
Z.F.
Aristo-
De Gemeenschap
De Christophore
De Nieuwe Gemeenschap
Hier Dinaso!
Katholieke Staatkunde
Opbouwende Staatkunde
De Paal
Politiek Herstel
L. F. de Jong, Fascisme en Nationaal-Socialisme in Nederland 1920-1940.
Roeping
Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam
Vrijdag
Zwart Front

PERSONENREGISTER
Aa, Agnes van der, 68.
Aafjes, B., 226.
Aalberse, P. J. M., 27, 28, 29 37, 244, 250.
Aengenent, J. D. J., 27, 120.
Agenor, 151.
Albarda, 203, 307.
Alberdingk Thijm, J. A., 126, 150, 151, 167, 184, 189, 352.
Amstel, J. van, 339-
Andriessen, H., 242.
Argus, 34.
Anens, A., 154.
Aron, R., 87,
As, J. F. van, 362.
Arts, A. C. B., 220, 226.
Arts, P., 276.
Ausems, A. W., 225.
Baak, J. C, 225, 226, 233.
Baars, J., 252, 256-258.
Barbey, D., Aurrevilly, 76.
Barends, 267.
Baudelaire, 141.
Beatrix, Prinses, 311.
Beaufort o.f.m., D., 242.
Becker, G., 269,
Beekman, E. H. M., 183.
Benedictos XV, 19, 138, 217.
Benigni, 19.
Berg, J. v. d., 304.
Bergen, M. van, 362.

Bernardos, Sint, 246.
Berne, J. van, 339.
Berteis, G., 68.
Beversluis, M., 22, 226, 316.
Bilderdijk, W., 289-
Billards, 76.
Billot, Kard., 50.
Bilsen, J. van, 350.
Blok, H. P., 227.
Bloy, L, 24, 41, 42, 49, 52,
69, 73, 74, 75, 76, 85, 127,
128, 132, 134, 135 136
137, 138, 139, 149, 194,
195, 212, 217, 218, 222,
224, 230-233, 329, 364,
365.
Bodde, 316.
Boekraad, L., 226, 321.
Bohl, Ph. de, 68.
Böhm Bawerk, E. von, 177.
Bolder, J., 339.
Bolland, G. J. P. J., 54, 249,
250, 251, 345, 351, 353.
Bomans, 299.
Bomans, Godfried, 242.
Bonald, L. G. A. de, 62.
Boreel van Hoogelanden, 50.
Boogaard, A. G. van den, 223,
258, 298, 299.
Borst, P., 183.
Bosman, R. W. T., 267.
Bots, 85.
Bourbon, Louis de, 195.
Bourget, P., 62.
Bourne, 64, 121.
Bouwman, 314.
Boven, P. van, 242.
Braak, M. ter, 71, 72, 124,
202, 240, 309, 338, 351.
Brand, P., 242.
Brandsma, A. W. E., 190.
Brandsma o.carm., Titus, 242,
309.
Brans, J., 195, 205.
Breedveld, W. 226.
Brinkgreve, M. R. J., 50, 269,
289.
Broeck, H. van den, 149-
449
Bfoeke, L. v. d., 220.
Broere, C , 46, 126.
Brom, Gerard, 53, 65, 70, 111,
148, 149, 183, 202, 233,
309.
Brouwer, J., 309.
Brouwer, N. W. C , 334.
Brouwer, P. C de, 32, 33, 143,
242, 310.
Bruch, H., 352.
Bruna, P., 106.
Bruna, Th., 106.

Bruning, G., 22, 41, 68, 70-
73, 75, 77, 83, 131-134,
141, 142, 167, 169, 215,
220, 255, 365.
Bruning, H., 68, 70-75, 77,
80, 83, 85, 88, 95, 98, 108,
113, 118, 121, 122-125,
134, 149, 189, 226, 229,
233, 277, 278, 279, 334,
336, 337, 339, 342, 343,
346, 347, 349, 351, 352,
353, 355, 362, 363, 365,
366.
Bruyns, M., 73.
Bullock, A., 219.
Burink, van, 316.
Busken Huet, C , 352.
Buskes, J. J., 202.
Buys, J. T., 46.
Bijvoet, F. A., 33, 43, 48, 52.
Carlyle, 270.
Civis, 34.
Chamberlain, N . 204.
Chesterton, G. K., 105.
Cleerdin, V., 22, 135, 149,
220, 224, 225, 233, 365.
Cobbenhagen, M. J. H., 183,
242.
Cocteau, J., 231.
Colas, G , 24.
Colijn, H., 171, 182, 244, 282,
298, 302, 303, 307, 314,
334, 339, 357.
Constantinus o.f.m. cap., 195.
Coolen, Antoon, 162.
Columbus, Chr., 155.
Cranenburg, van, 31, 33, 62.
Criton, 33, 227, 229.
Cuypers, A., 223-225, 232,
346.
Cuypers Sr., H., 223.
Cuypers Jr., H., 33, 47, 52,
60, 223-225, 227, 254, 335,
346.
Dandieu, A., 87.
Dante, 138.
Daudet, L., 270.
Declerq, J., 333.
Declerq, Staf, 277, 356.
Defoer, H. B., 33.
Degrelle, Léon, 247.
Derks, J., 106, 149, 235, 237,
240, 242, 244, 245-248,
356, 367.
Deterding, H., 108.
Deyssel, Lodewijk van, 320.
Diderich, H., 116.
Diepen, A. F., 25, 28, 43, 44,
68, 84, 88, 91-93, 95, 112,
113.
Dollfuss, 205.

Doodkorte O.P., A. G, 165, 242.
Doolaard, A. den, 235, 236.
Dostojewski, F., 124, 127.
Drabbel, Beatrix, 68.
Dreyfus, A., 19.
Dum-Dum, 269, 270, 274, 302, 308.
Duinkerken, A. van, 71, 73, 76, 87, 126, 134, 142-144, 146-150, 155, 174, 175, 177, 185-187, 198-203,
450
231, 234, 235, 237, 239, 309, 310, 312, 315, 321, 366.
Dijk, M. van, 339.
Dijt, M. D., 360.
Dubois, P. H., 226.
Duyl, G. van, 360.
Eberle, J., 65.
Eichert, F., 213, 224.
Eckhart, 125.
Eigeman, 50.
Einthoven, L, 323.
Einstein, 345.
Ende, G. A. Freiherr von, 267.
Engelman, J., 73, 77, 134, 139, 141, 145, 146, 155, 156, 159, 167, 168, 169, 176, 177, 195, 202, 235, 254, 255, 309, 310, 321, 366.
Engels, K., 174.
Ensing, H., 304.
Erens, F., 133.
Erwich, 269, 308.
Etman, N., 106, 347.
Everdingen, K. van, 339-
Expectans (zie ook Lutkie), 34, 35, 41, 44, 47, 48, 364.
Eyck, van, 248.
Feber, L. J., 144.
Feiten, L, 265.
Féron, 85.
Ford, H., 280.
Franciscus van Assisië, Sint, 178.
Franco, Generaal, 203, 204, 309, 366.
Geelkerken, van, 297.
Geer, de, 314.
Gelder, C. de, 253.
Genechten, R. van, 50, 356.
Genn, W. M., 285.
Gent, W. van (zie ook Kriton), 242.
Gerardts, P., 225.
Gerretson, C, 50, 194, 226, 230, 248, 257, 258, 269.
Geyl, P., 248, 331.
Gielen S.J., A. B. H., 148.

Gilissen, J., 47, 48, 52, 60.
Ginneken S.J., J. van, 90.
Goebbels, J., 121, 356.
Goering, H., 283, 322, 356.
Gogol, 77.
Goseling, C M. J. F., 85, 307.
Graaff, Chr. de, 169, 321.
Grammens, 276.
Graulich, R., 226.
Greeve, B. de, 85.
Gregorius XVI, 18.
Greppel, J., 95.
Greshoff, J., 309.
Grinten, J. van der, 43, 44.
Groen, 339.
Groenema, 360.
Groenen, 117.
Groen van Prinsterer, 46, 289.
Groeninx van Zoelen, R., 50,
226, 258, 264, 265, 269-
Grompie, 64.
Groothuis, 338, 347.
Guardia, La, 284, 285.
Guardini, R., 125.
Haan, J. de, 73.
Haastert, H. van, 135, 136,
220, 222, 225.
Haighton, A. A., 54, 55-59,
252, 256, 2 66, 275, 283,
284, 296, 299, 300, 302,
304, 306, 311, 312, 315,
316, 320, 325, 326, 333.

Haighton, W . H., 326.
Haslinghuis, J. J. M., 33, 47,
48, 52, 60, 226.
Hegel, G. W . F., 226.
Helle Baerdt, K., 73-
Hello, E., 24, 132.
Helman, A., 154, 169, 321.
Hendriks, P., 90.
Hermans, F., 226.
Hermans, Ward., 342.
Herzeele, P. van, 333.
Heughten S.J., J. van, 103,
116-121, 160, 348.
Heutz, J. B. van, 316.
Heyermans, H., 127.
Heymeyer S.J., P., 84.
Heyst, L. van, 60.
Hitler, A., 16, 51, 116, 188,
189, 192, 194, 199, 204,
205, 207, 218, 219, 226,
227, 230, 239, 240, 243,
246, 252, 267, 272, 297,
300, 322, 326, 327, 328,
337, 339, 350, 353, 356,
360.
Hoffman, W., 226.
Holland, A. van, 339.
Hoogeweegen S.J., P. van, 103.

111.
Horst, G. W . van der, 334,
335, 339, 362.
Hout, J. J. van der, 118, 339,
355, 358, 360-363.
Hövell tot Westerflier, C. van,
52, 60.
Huizinga, J. H., 237.
Huybers, H., 220.
Jacobs m.s.c, J., 170.
Jonckbloet, G., 70.
Jong, K. E. H. de, 54.
Jonge S.J., L. de, 161.
Joris, Sint, 177.
Josephus Jitta, A. G , 183.
Juliana, Prinses, 311.
Julius Caesar, 282.
Just de la Paisières, A., 269.
Kam, E. J. van der, 48, 52.
Kan, J. B., 28.
Karel de Grote, 189.
Kemp, Matthias, 254.
Kerbert, 316.
Kempis, Thomas A, 132.
Kerssemakers, Ton, 73, 74, 77,
78, 80, 83, 141, 269, 277,
280, 365.
Kettelet, W . von, 179.
Keyzer, Ch. de, 73, 74.
Kierkegaard, S., 124.
Klomp, H., 161.
Kloos-Ryneke van Stuwe, J.,
320.
Knitel, W., 121.
Knöppel, A. de, 73.
Knotsenburg, van, 25-7.
Knuvelder, G., 22, 113, 133,
134, 141-145, 147, 148,
157, 160, 161, 167, 170,
171-173, 177, 178, 179,
180, 183-195, 204-206,
208, 209, 367.
Knuvelder, L., 320.
Kool, Halbo, G, 321.
Kors o.p., J., 71, 85.
Kortenhorst, L. G., 64, 160.
Kortman, G., 339.
Kortman, H., 106.
Koster, A. W., 347.
Kralik, R., 24, 131, 212-218,
220, 223, 224, 365.
Kreling o.p., G., 242.
Krishnamurti, J., 81.
Kriton, 105, 171.
Kropman, G., 20.
Kruijt, Majoor, 58, 257, 361.
Kuijper, J. de, 269, 302, 311.

Kuitenbrouwer, H., 139, 149,
176, 177, 195, 196, 235,
239, 240, 242, 321, 327,

366, 367.
Kuitenbrouwer L., (zie Albert Kuyle), 366.
Küpfer, C. C , 320.
Kuyle, Albert, 73, 77, 134, 142, 149-151, 158, 167, 176-178, 195, 196, 235, 239, 240, 242, 243, 245, 246, 269, 277, 294, 304, 307, 310, 316, 321, 366, 367.
Kuyper, A., 46, 154, 174, 289.
Kuyper, P. M. N. de, 33, 47, 60, 64.
Labouchère, G. G , 252, 254, 333, 334.
Laecken, van der, 316.
Laicus, 92, 93, 108.
Lamennais, F. de, 17, 18.
Lassalle, F., 214.
Learbuch, J., 210.
Leemans, V., 190.
Lenin, 329.
Leo XIII, 18, 24, 49, 61, 138, 217.
Leopold van België, Koning, 343.
Lichtveld, Lou, (zie Albert Helman).
Linthorst Homan, J., 323.
Ludwig, E., 222, 281.
Lueger, K., 218.
Luther, M., 111.
Lutkie, W., 22, 23, 24, 25, 26, 34, 47, 51, 53, 66, 69, 104, 130, 134, 143, 211, 212, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 239, 253, 254, 255, 257, 306, 320, 321, 364, 365.
Maas, H., 225, 226.
Maas, W., 139, 242.
Maas Geesteranus, A., 47, 48, 51, 52.
Maistre, J. de, 62.
Mannheimer, F., 282, 283, 298.
Marchant, H. P., 35, 143, 178.
Maritain, J., 42, 85, 86, 128, 136, 142, 203, 218, 233, 309.
Marsman, H., 71, 142, 147, 154.
Marx, K., 46, 214.
Mauriac, F., 203, 231.
Maurras, Gh., 19, 50, 85, 105, 218, 270, 330, 353.
Mazzini, G., 12.
Meditor, 34, 60.

Meer de Walcheren, P. van
der, 127, 128, 135-138,
144, 149, 170, 208, 209,
220, 254.
Meijer, A., 17, 56, 225, 230,
239, 247, 258-328, 346,
357, 358, 362, 368.
Meijers, J., 106.
Melis, W., 188, 353.
Merode, W . de, 226.
Mertens, A., 321, 344, 348.
Meulen, J. v. d., 321.
Michel, E., 52, 74, 75, 78, 80,
83, 88, 91-97, 108, 110-
114, 121, 122, 124, 125,
149, 226, 231, 233, 254,
334-339, 344, 347, 353,
355, 363, 365, 366.

Mineur, J., 230, 257, 269.
Moens, Wies, 144, 145, 188,
330, 331, 333, 342, 345.
Molenaar m.s.c, M., 134, 143,
145, 205, 220, 242.
Molenbroek, P., 339.
Moller, H. W. E., 22, 23, 26,
34, 47, 128-131, 133, 134,
139, 142-145, 152, 170,
180, 183, 220, 365.
Montherlant, G. de, 231.
Mounier, E., 86, 87.
Multatuli, 352.
Muskens, J., 339-
Mussert, A. A., 16, 200, 201,
203, 222, 230, 239, 267,
272, 277, 278, 287, 295,
296, 322, 323, 325, 337,
346, 355, 356, 363, 368,
Mussolini, A., 222.
Mussolini, B., 9-16, 26, 31-
34, 50, 51, 54, 104, 188,
207, 220, 221, 222, 224,
226-228, 233, 234, 238,
246, 258, 259, 262, 263,
267, 274, 281, 290, 291,
298, 307, 311, 337, 339,
350, 352, 353, 364, 365.
Mutsaerts, P., 106.
Napoléon, 16.
Nietzsche, F., 97.
Nieuwenhuis, J., 220.
Nieuwenhuis, W., 104, 105,
135, 144, 170.
Nieuwenhuis Nijegaard, J. D.
Dómela, 315, 316.
Nispen tot Sevenaer, 242.
Nolens, W. H., 27, 155, 157,
167-170, 173, 178, 180,
225.
Nolet, W., 232.

Noort, G. van, 112.
Nothomb, P., 360.
Nuijens, W. J. F., 46.
Observer, 34.
Oever, K. van den, 71, 132, 133, 144, 145.
Oosten, A. J. D. van, 178.
Oldenburg Ermke, F. van, 145, 168, 242.
Oldenzael, van (zie ook Kuyle), 269.
Opzoomer, C W., 46.
Oranje, W. van, 185, 186, 194, 237, 342.
Oud. P. J., 298.
Overmeer, W. F. A., 160.
Pacelli, E. Kard., 287.
Panhuijsen, J., 160.
Pas, J. van der, 116, 118, 278, 347, 348, 349.
Pascal, B., 123.
Pascoaes, de, 125.
Paulus, Sint, 103, 110, 222.
Percy, J., 267, 304.
Perron, E. du, 309.
Perridon, B., 304.
Pétain, 209.
Peters, A. P., 107, 173, 175.
Pius IX, 18.
Pius X, 18, 19, 22, 27, 29, 49, 50, 85, 97, 138, 214, 232.
Pius XI, 104, 181, 182, 193, 228, 354.
Plato, 226.
Play, le, 62.
Ploegmakers, 299.
Poel, A. van der, 149.
Poels, H., 85, 288, 310.
Politicus, 34.
Poll, M. van, 74, 77, 152, 153, 157, 158, 177, 180, 181, 183, 222.
Pompe, W . P. J., 165, 184.
Poppe, E., 96.
Poppe, L , 333.
Portiek, Evert, 68.
Pos, H. J., 202.
Posthumus, S. A., 183.
Primo de Rivera, J. A., 309.
Primo de Rivera, 50.
Putte, Jeanne v. d., 96.
Quay, J. E. de, 323.
Querner, D. H., 334.
Ranke, L. von, 215.
Rammelt, T., 116.
Rappard, van, 56, 326.
Ras-van den Eerenbeemt, M., 22, 44, 47, 48, 226, 230, 269.
Ravensteyn, W. van, 309.
Reichling, S.J., A., 166.

Rijckoort, J., 361.
Rimbaud, A., 83.
Rodenbach, A., 352.
Roland Holst, A., 252.
Rombouts, S., 143.
Romein, J., 202.
Rops, D., 125.
Rosenberg, A., 247, 356.
Roskam, E. J., 50.
Rossum, Kard. van, 99.
Rougemont, D. de, 86, 87.
Roy, P. le, 341.
Royen o.f.m., G., 242.
Ruhe, H. A. M., 109.
Ruusbroeck, 96.
Ruys de Beerenbrouck, Ch.,
27, 158, 167, 170, 172, 173.
Ruys de Beerenbrouck, G.,
164.
Sage ten Broek, Le, 126.
Salocine, 34.
Sante o.p., R. K. van, 98, 99,
101, 102, 103, 106, 109-
118, 145, 173, 297, 348,
366, 369.
Sassen, Ad, 235, 242, 245,
269, 278, 321, 325.
Sassen, Ferd., 298.
Sassen, W., 321.
Savornin Lohman, A. F. de,
46.
Schaepman, C J. M., 47, 48.
Schaepman, H. J. A. M., 46,
126, 174.
Schaepman, F., 68, 70, 70.
Schaick, H. van, 236, 237,
242.
Schaik, J. R. H. van, 282, 299,
302.
Schaik, St. van, 179, 195, 242.
Schalker, M. J., 299, 300, 304.
Scheerder, J., 68.
Schelven, A. A. van, 289, 298,
320, 321.
Schlichting, Th. H., 162.
Schmutzer, 242.
Schouten, A. F., 257.
Schouten, J., 47.
Schöffer, I., 12.
Schopenhauer, A., 57.
Schreurs m.s.c, J., 70.
Schüttenhelm, E., 119·
Severen, J. van, 17, 122, 124,
187, 208, 229, 276-279,
329-331, 333-348, 350-
369.
Seyss-Inquart, 319, 327.
Simon, P. H., 86.

Sinclair de Rochemont, H. A.,
54, 57-59, 251-254, 256,

322, 326, 333, 334.
Sjestof, 124.
Smit, Adalbert, 256, 266, 283.
Smit, G., 235, 236, 242.
Sombart, W., 177.
Spaendonk, B. J. M. van, 32,
33.
Spectator, 34, 40.
Stalin, J., 207.
Starkenburg, J. van, 226, 230,
269.
Steenberghe, M. P. L., 33, 306.
Steger, A., 159.
Stenhuis, 316.
Sterren, H. v. d., 170.
STO, 339.
Stolte, L. A. M., 104, 106,
120, 163, 183, 348.
Stolte, J., 106, 184.
Strasser, O., 87.
Sturzo, Luigi, 309.
Tacchi Venturi S.J., Pietro.,
220, 221
Tawney, R. H., 177.
Tellegen, A., 348.
Terwiel, H., 243.
Thans o.f.m., H., 70.
Theresia, Sint, 222.
Thiers, E., 333, 361.
Thole, K., 244, 269, 321.
Thomas van Aquino, 111, 237.
Thompson, M. A., 27, 28, 41,
42, 53, 149, 224, 233, 364,
365.
Thorbecke, J. R., 46.
Tolstoi, L., 127.
Toorop, J., 104, 220, 221, 221,
222, 252.
Troelstra, P. J., 9, 37, 174.
Trotzki, L., 329.
Tusenius, 316.
Twiss Quarles van Ufford, 47,
48, 52.
Tyciak, J., 125.
Unamuno, 124.
Uphoff, 269, 304.
Valckenier Kips, J. H., 226,
269, 316.
Vannutelli, 32.
Veer, W. de, 70.
Velde, M. v. d., 316.
Ven, F. v. d., 242.
Veraart, J. A., 65, 85, 138,
143, 148, 158, 171, 177,
179, 180, 181, 182, 183,
193, 194, 196, 206, 207,
208, 334, 341.
Verdier, Kard., 107.
Vergilius, 93.
Verhoeven, B., 220, 226.
Verjans, J., 141.

Verrei, S., (zie Bruch), 352.
Verschaeve, C, 99-
Verschuur, 298.
Verviers, E. G. H., 26-35, 41
-49, 53, 66, 68, 112, 364.
Verwiel, J., 298.
Vesters, J. B., 220.
Veuillot, L., 224.
Visser, S. Th., 244.
Voeten, B., 226.
Volmer, J. G., 183.
Voorhoeve, E., 68, 74, 75, 80,
83, 84, 121, 276-278, 334,
335, 336, 338, 339, 342,
349, 350, 351, 355-363,
365, 366, 369.
Voorst tot Voorst, W. Baron
van, 316.

Vos, C, 254.
Vries, C. W. de, 183-
Vrijmoed o.f.m., G., 181.
Vrolijk, M., 226.
Weber, M., 177.
Weiss, 41.
Wel, J. van, 181, 269, 273,
304.
Werumeus Buning, J. W. F.,
208, 244, 252.
Wessem, E. van, 269, 275,
278, 290, 291, 296, 297,
298, 304, 328.
Westerman, 50.
Weve O.P., F., 179.
Wichman, C E. A., 252.
Wichman, E., 52, 83, 167, 211,
212, 252, 253, 254, 255,
256, 264, 166, 317, 352,
353, 355.
Wichman, H., 211.
Widders, J., 134.
Wijdeveld, G., 70, 144, 157,
167, 168, 173, 226, 321,
325, 326.
Wijnbergen, A. J. M. J. van,
130.
Wilhelmina, Koningin, 199,
311, 343.
Wilt, R. de, 68, 70, 134.
Wolffenbuttel van Royen,
Mevr, 230.
Wouters, G. A., 333.
Yperen, A. van, 54.
Ypma, D., 339, 349.
Zaanen, B. van, 339.
Zimmermann, A. R., 42.
Zoetmulder, A. J., 32, 33, 34.
Zofa, Wilhelmus, 68.
Zuurbier, B., 253.
Zuylen, van, 353.
Zwanenberg, S., 295.

Zwertbroek, G. J. 316, 360.
457

STELLINGEN

I

Integralistische gezindheid en sympathie voor het fascisme gingen ook in Nederland dikwijls samen.

II

De afzijdigheid van de politiek van vele vooraanstaande katholieke jongeren uit de jaren tussen de twee wereldoorlogen is voor een gezonde ontwikkeling van de democratie in Nederland nadelig geweest.

III

De geneigdheid tot verwerping van de politieke democratie onder gelijktijdige aanvaarding van de sociale democratie - bij katholieke jongeren in de jaren twintig en dertig dezer eeuw verre van zeldzaam — wijst op een tekort aan begrip van de noodzaak een democratische levenshouding aan te nemen op alle terreinen van het leven.

IV

De begrippen open en gesloten katholicisme zijn moeilijk hanteerbaar als sluitende karakteristieken voor bepaalde personen.

V

Het interview als bron voor de contemporaine geschiedschrijving moet mede wegens de subjectiviteit der gevoerde gesprekken steeds met de grootste voorzichtigheid worden gehanteerd.

VI

Het inzicht in de sociaal-economische geschiedenis van het zuiden van Nederland zal worden gediend door een spoedige verschijning van een biografie van H. W. Roes, pastoor te Deurne in de jaren 1919 tot 1941 en emancipator van het agrarische volksdeel in de Brabantse Peelstreek.

VII

In tegenspraak met wat vele publicaties over de wet op het voortgezet onderwijs doen vermoeden, laat de huidige redactie van artikel 3 van deze wet even grote mogelijkheden open voor de vorming en de werkzaamheid van maatschappelijke onderwijsorganen als de oorspronkelijke redactie van dit artikel, waarin uitdrukkelijk over maatschappelijke onderwijsorganen gesproken werd.

I .ціщіді^ii.З^здрад;^;^^
en
ke
'e-
st.
er
ke
d-
le-
et
ds
ŋ
g
ŋ
e

V i l i

Bij het vergelijken van de deelneming aan het voortgezet onderwijs in verschillende plaatsen of streken moet het veronachtzamen van de sociale structuur van de betrokken gebieden tot een onjuiste beeldvorming leiden.

IX

Voor de ontwikkeling van het schoolkeuze-advieswerk is het ge wenst, dat dit werk zal worden geïntegreerd in de schoolpsychologische diensten of in een geheel van schooladviesinstanties.

De toenemende verburgerlijking van het in- en exterieur van de Ne
derlandse boerderijen is te betreuren als het verlies van een woonstijl, die juist in andere bevolkingsgroepen steeds meer waardering ondervindt.

XI

De discussie rond de publicatie 'Een kultuurverkenning' van het Porvinciaal Opbouworgaan Noord-Brabant geeft een botsing van aristocratische en democratische cultuuridealen te zien.
(Vgl. Brabantia, 13 (1964), nr. 1, 37 vlg.)

XII

De gangbare voorstelling omtrent het verloop van de zogenaamde Panninger zijlinie - geheel over Limburgs grondgebied - is onjuist, aangezien deze isoglosse ook dwars door het Brabantse Neerkant moet worden getrokken.
(Vgl. J. van Ginneken en J. Endepols, De regenboogkleuren van Nederlands taal 2, 's-Hertogenbosch, 1931; A. Weijnen, Nederlandse Dialectkunde, Assen, 1958, 173)

XIII

De uitbreiding van het aantal leerstoelen en van de wetenschappelijke staf aan de universiteiten kan verlenging van de studieduur in het wetenschappelijk onderwijs ten gevolge hebben.

4
I
e-
el
•n
Ie

2Г Stellingen bij: L. M. H. Joosten, Katholieken en fascisme in Nederland 1920—1940, Hilversum, 1964.

, ι^—^T-ηη-^^ J4 - „ , . ^ ^ , , ,
iiмMiMiйiaIiИEAiiiiI
i b i ^ ^ ì j ^ f f e n ^ ^